

IN TITVM LIVIVM ANNOTATIONES

PER

*

Beatum Rhenanum, & Sigismundum Gelenium.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1555.

GENEROSO EQVITI DOMINO FRANCISCO DILPHO SIGISMVNDVS GELENIVS S. D.

N COMMVNI *opera circa emẽdationem* Liuianæ *historiæ, decebat quidem eum præfari, cuius partes in hac functione tanto potiores fuissent, quanto ipse omnibus ingenij dotibus antecellit : quanquam uererer ne uel hoc arrogantiæ speciem habeat,cum* BEATO RHENANO *homine iuuandis literis nato, quocunque modo conferri aut coniungi, ni parata esset excusatio , quòd is ipse in consortium huius prouinciæ me ultrò asciuerit : sed quandoquidem is, conscientia nimirum meritæ quum in castigando pro parte sua,tum in annotãdo laudis securior, nihil amplius patrocinandum huic negotio obstinate animum induxit,mihi tamen si uellem id permittens:equidem meam certè unius uicem solicitus,aliud patrocinium à* Beato *destitutus circunspectare cœpi.* Et *quamuis bonam causam me habere considerem,malui tamen non solum iudicandi perito,sed etiam beneuolo atque amico alicui eam credere.Qua in reputatione nemo te prior occurrebat doctißime* Dilphe. Nam *& pro mutua beneuolentia non detrectaturum patrocinium sperabam: & quatenus patrocinari oporteat,facile dispecturum pro insigni eruditione,qua non apud exteras solum,sed etiam longinquas gentes præclaram existimationem acquisisti:tametsi tu non hac una laude censendus es,sed multis præterea magnisq; dotibus : imaginum claritate,corporis specie, ingenij uigore,*

uigore, multarum gentium linguarum ac morum cognitione, quæ non exigua prudentiæ pars est: principum amicitia, in negotijs dexteritate, comitate in colloquijs, in conuictu ciuilitate, humanitate in officijs. Sed desino plura de te, præsertim apud te. Præstat fortasse indicare paucis, quibus præsidijs hoc negotium absolutum sit. Primum uir acerrimi iudicij Rhenanus, *diligenti habita per collegia simul & cœnobia conquisitione, geminum exemplar omnium qui extant* Liuij *librorum, excepta dimidia* Decade *tertia, sibi comparauit: eo consilio, ut prælucente antiqua lectione, facilius mendarum tenebras discuteret. quis enim non uideat, ubi uetera archetypa tam inter se consentiunt, quàm à uulgatis editionibus dissonant, multo quum expeditius, tum certius sinceram lectionem restitui posse? atq; ita bonæ partis* Liuiani *operis collationem ac castigationem quàm accuratißimè peregit.* Reliquum *pari cura, ne dicam religione, atq; eorundem exemplarium ope, ipse confeci: factumq; operæpretium haudquaquam pœnitendum, abunde declarabunt* Annotationes *subiunctæ.* Visum *est enim rationem singulorum reddere, nisi sicubi euidentior ea est, quàm ut probatione opus sit.* Ne *quis igitur mihi hic protinus reclamet, tolli receptam lectionem: sed prius consideret, quid sublatum, quid'ue repositum.* Equidem *eam lectionem iustius pro recepta hebendam censeo, quæ ante annos plus mille recepta est, quàm quæ proximis annis per typographorum oscitantiam primum irrepsit, mox numerosa uoluminũ propagine latius in dies inualuit, doctis interim uel dißimulantibus uel aliud agentibus.* Neque *negauerim quosdam & ante nos quandoq; uetera inspexisse exemplaria: uerùm plurimum interest, quo pacto quis illis utatur.* Id *si cui dubium est, unum afferetur exemplum: non quòd libeat alienæ industriæ obtrectare, sed quia animaduerto esse qui non*

ita magni negotij putent antiqua uolumina legere. Aetate nostra adiectus est reliquo operi tertius, quartæ Decadis liber, tum recens repertus in exemplari, quod nos quoq; in hac editione sequuti sumus. Et tamen non pauca loca in eo castigatorem fefellerunt, ob imperitiam legendi & scripturæ difficultatem: quemadmodum ex Annotationibus euidenter apparebit. Hanc igitur nostram opellam si tuo calculo comprobaueris, spes est cæteros doctos libenter tuo iudicio accessuros: quæ si non fallet, Plinij quoque Naturalis Historiæ castigationem, æquè ex gemini exemplaris utriusque emendatißimi collatione iam paratam in gratiam studiosorum breui emissuri sumus.

Vale, & me inter tuos habere perge.

*

ANNOTATIONES BEATI RHENANI IN T. LIVII PRIMAE DECADIS LIBRUM I.

XEMPLAR primæ Decadis manu ſcriptum ſanè quàm eleganter, quod uobis communicauit non gente ſolum, ſed & literis clarus ille Vormacienſis eccleſiæ decanus, dominus Reinhardus à Rietpur, deſumptũ illic ex bibliotheca publica, primis duobus ternionibus carebat, quos nebulo quiſpiam deſecuerat, dum liber alicubi incuſtoditus iacet: Idem ſcelus & in fine uoluminis commiſſum. Quare coacti ſumus hîc aliquot paginas tranſilire.

Inſigniq́ eum ueſtæ. Sic exemplaria quędam excuſa habent quum ſit ſcribendum, ueſte, abſque diphthongo, non enim de dea Veſta, ſed de ueſtimento loquitur.

Cætera quæque omnia pub. Vetus lectio: Cætera quoque omnia. & ſic legi debet.

Propulſo legum ac pœnarum metu. Archetypũ Vormacienſe habet, Proximo legum ac pœnarum metu.

Is ducit exercitum, quàm proxime. Non dubito quin Liuius ſcripſerit quemadmodum eſt in uolumine Vormacienſi, Ea res ab ſtatiuis exciuit Metiũ, ducit quàm proxime ad hoſtẽ poteſt. Abſolute enim uerbũ duco, ſubinde Liuius uſurpat, & autores cęteri.

Facis'ne me tu reg. n. populiq́ Romani Quiritium? Scribendum, Pop. Romani Quiritium: abſque particula, que.

Patrem patratum Sp. Fuſium. Adiice pronomen, is. Is patrem patratum Sp. Fuſium fecit. Sic enim in manu ſcripto libro legitur.

Vt illa palàm prima poſtremaq́. Habet exemplar uetus, Vt illa palàm prima poſtrema ex illis tab. Nihil autem ambigo particulam Que, poſtea additam.

Si prior defecerit. Legendũ, Si prior defexit. nam ſic cõtinet ſcriptura uetus. Dixerunt autem antiqui Defexit, pro Defecerit.

Tu illo die Iupiter P.R. Hic multũ laboris mihi exhibuit & diu me diſtraxit, quũ deprauata tum uariata lectio libri manu-

scripti:in quo legitur, Tum ille dies Iupiter. & quidam supra adiecerat, uel Diespiter. In margine notatum erat, Diesiupiter. Deprehēdi uerò tandem scribendum esse, Tum die Iupiter. Nam prisci, dium, deum dixerūt, ut dium Fidium, item diuum. Scribā ueterem decepit, Die, sic fortasis scriptum, die, ut posset facile uerti in, ille. diuersa uidelicet lectione, quæ sæpe notata seorsim à parum attentis scribis, dum nihil omittere uolunt, in contextum recipitur. Et Die, quod ipse esse putabat à uocabulo Dies dicimutatum est in Dies: ut quadraret oratio, ille dies. Habebunt mihi docti, sat scio, magnam gratiam pro hoc loco restituto. Porrò Tum aduerbium satis significantiæ tēporalis in se habet, ut nihil addere fuerit opus illo die.

Animo intenduntur. Vetus lectio, Animo incenduntur. Et mox: Publicum imperium seruitiumque obuersatur animo. sine coniunctione Sed, qui sermo miram elegantiam habet. Item inferius paulò: Ad quorum casum quum conclamasset gaudio Albanus ex.

Ex insperato pauentium solet. Magnum hic mendum exemplaria Liuiana occupauit. Nam pro Pauentium, scribendum est Fauentium. Vehemens autem de prospero rei propè desperatæ successu, gaudium.

Et ut pugnatum est. Non erat opus hic particulas istas transponere. Rectè enim exemplar scriptum habet, Sed distantia locis, ut & pugnatum est. Idem habet paulopòst: Quæ desponsa uni. non desponsata. Et ibidem: Obuia ante portam Capenam fuit. non obuiam.

Cū immaturato amore. Tu scribe, Cū immaturo. Et mox: Quæcunque Romana lugebit hostem. Sic enim in archetypo Vormaciensi legitur.

Aut secundum iudicium supplicii. Antiqua lectio, Ad secundum iudicium sup. Scribendum, Ac secundum iudicium supplicii autor esset.

I, caput ob nube liberatoris huius urbis. Imperatiuum I, recentior manus ascripserat in codice Vormaciensi: in quo non caret elegantia, quod scriptum est, Vrbis huius. Quemadmodum & quod sequitur: Admiratione magis uirtutis quàm iure causæ. Item rursum quod paulopòst legitur: Id hodie quoque publicè semper refectum manet. Hic miror quid libuerit quibusdam dictiones transponere, contra fidem exemplaris scripti.

Suo iussu circunduci Albanorū exercitum, ut Fide-

natium nuda terga inuadat: idem imperat, ut hastas equites erigere iubeat. In volumine Vormaciensi legitur, Albanum exercitum. Quę sequuntur concordant cum uulgatis editionibus. At ego sic arbitror scripsisse Liuium hoc modo distinguenda oratione: Suo iussu circunduci Albanum exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat idem (subaudi Albanus exercitus) imperat: hastas equites erigere iubet. porrò mirũ Tulli regis consilium fuit, etiam desciscentes Albanos in speciem adhortantis, quo Fidenates hostes terreret.

In Veientẽ alieno pauore perculsum ferociter redit. Legendum est, Ferocior redit.

Exempli parum memoris legum humanarum fuit. Cogitandum num scribi possit, Legum Romanarum fuit. Nam sequitur, In aliis gloriari licet:& cætera.

Eandem sedem Tullus regiæ capit, ibiq; habitauit. Autoritatem sequuti scripti codicis sic legemus, Eam sedem Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit.

Legiones etiã ueteres. Vetus & sincerior lectio, Legiones, & ueteres eodem suplemento expleuit,& nouas scripsit.

Et quia proximum regnum cęteris egregium. Repone, Cætera egregium. Sic enim Liuius loqui solet, & autores alii. Ita habes infrà: Ergo uirum cætera egreginm sequuta.

Pontificem maximum in album relata. In libro scripto tantum est: Pontificem in album. Sicut suprà: Pontificem deinde Numa Martium M. F. ex partibus legit.

Repetentibus res Romanis superbè responsum reddiderunt. Magis placet antiqua lectio, Reddunt.

Illasq; res dedier nuntio ppl̃i Romani mihi exposco. Suspicor tres istas dictiones, Nuntio populi Romani, postea additas ab exponente datiuum Mihi. In exemplari Vormaciensi recentiore manu suprascriptum erat inter Res & Dedier Populo Rom.

Tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Lectio uetus: Siris esse. Scribo, sieris esse.

Hominibusq; priscis Latinis. Ex ueteri uolumine sic apparet legendum esse: Patri patrato priscorum Latinorum, hominibusq;. subaudi, Priscorum Latinorũ, priscis'ue Latinis. Et paulopóst: Homines'ue prisci Latini. non Hominesq;.

Et quum circa palatium sedem ueteres Romani. Recte habet antiqua lectio: Sedem ueterem Romanorum. ut intelligas,

ligas, Sabinos Capitolium atque arcem impleſſe circa palatium, quæ ſedes erat ueterum Romanorum.

Inde ingenti præda potitus Romam redit. Exemplar ſcriptum habet, Potens. opinor legendum Potiens.

Quiritium quoq; foſſa, haud paruum munimentum à planioribus additum locis. Qui hunc locum caſtigare niſus eſt, quum recte haberent uerba, deprauauit. nam Aditu, ſupinum, uertit in Additũ, participium: ſed perperam. Significat enim Liuius foſſam Quiritium non paruum munimentum fuiſſe ab ea parte qua erant loca planiora ac faciliora aditu.

Et in ora Tyberis Hoſtia urbs condita. Legendum eſt: Et in ore Tyberis Hoſtia urbs condita. hoc eſt in exitu ubi in mare effunditur. Alioqui Roma quoque in ora Tyberis ſita. Sic in ora Elli fluuii, quem & Alſam uocant, Argentuaria ac Elcebus ſiue Sletſtadium iacent, in ore eiuſdem, hoc eſt apud confluentes, Argentoratum.

Ea quum illi nupſiſſet. Hic priſcum uerbum fœde deprauauit temeraria caſtigatoris manus: nam pro Innupſiſſet, ſcripſit Illi nupſiſſet. Sic autem habet lectio uetus: *Ea quum innupſiſſet.* Porrò mulier innubit propriè, quum in mariti domũ tranſit: unde factum ut Innubere, ueteres pro Tranſire uſurparint: teſte Nonio, qui Lucilium citat, ita hoc uſum uerbo. Senſus igitur eſt: Ea quũ innupſiſſet, hoc eſt iam ad domũ mariti tranſiſſet. Nam nupſiſſe dicitur puella etiamnũ apud parentes domi manens. Innupſiſſe, niſi quæ cum uiro iam habitare cœpit, non dicitur.

Facile uiro perſuadet. Viro, datiuum, quiſpiam addidit inter enarrandum. Non reperimus in codice Vormacienſi, nec eſt neceſſarius: præceſsit autem, Forti ac ſtrenuo uiro.

Commigrant Romam. Exemplar antiquum habet: Amigrant Romam. ſubaudi, Tarquiniis. Nõ aliter dictũ eſt infrà: Auolant Romam. Porrò quid uetat dici, Amigro, pro Abmigro: ſiue Ammigro, pro Admigro: ſicut dicimus Immigro, & Demigro?

Iam & Romanis conſpicuum. In uolumine ſcripto tantum legitur: Aedidere nomen Romanis conſpicuũ. Adiecit fortaſſis aliquis duas illas particulas cõnectere uolens orationem, quæ ſibi hiare uidebatur: mihi non uidentur neceſſariæ.

Notitiaq; eum breui apud regem. Hunc locum ſciolus aliquis adulterauit. Legendum uerò quemadmodum archetypum Vormacienſe continet: Notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreq; obeundo officia in familiaris amicitiæ adduxerat iura.

Vt

Vt intelligas ipsum Lucumonem adduxisse eam notitiam in iura amicitiæ familiaris.

Vt mille & trecenti equites. Antiqua lectio: Vt mille & DCCC. equites. Hoc pacto in singulis centuriis fuerunt sexcenti equites.

Et quicquid circa Collatiam agri erat. Mihi magis probatur ut scribamus ad fidem uetusti codicis: & quicquid citra Collatiam agri erat.

Et ego recipio. At ego recipio, scriptum est in archetypo. Deinde triumphans Romam redit. Præterea: Omne nomen Latinum. Item: Pax deinde est facta.

Vrbem, quam nondum munierat. Tu castiga, Vrbem quâ nondum munierat. Est Quâ, aduerbium loci: hoc est, qua parte.

Hunc lumen quondam. Interpretatio flammæ, qua uisum est pueri caput ardere. Nec cuiquam secus uidetur legendum. Cæterum quando considero quæ postea sequuntur, ubi uulnerato Tarquinio omne auxilium regiæ seruandæ in Seruio situm fuit, uideo melius legi posse contra receptam istam & Vormaciensis codicis & uulgatarum editionum lectionem: Hunc columen quondam rebus nostris dubiis futurum. Sic autem Seruium columen dubiis rebus & regiæ afflictæ dicit futurum, quemadmodum Terentius in Phormione seruum antiquum Getam columen familiæ uocat: hoc est columnam. ita Donatus interpretatur. Vnde inter uetera seruitia Columellarum nomen. Porrò quum subdit, Præsidiumq; regiæ afflictæ: uelut exponit quod præmisit, Columē rebus nostris dubiis. Iam indicant sequentia, Seruium non ostendisse quid foret agendum, ut lumen appellari posset. At dubias Tarquinii res & afflictam regiam fortiter fulcisse sustinuisseq;. Non est dissimilis huic locus qui libro secundo huius Decadis legitur: ubi inquit, Trecentos sex perisse, satis conuenit: unum prope puberem ætate relictum, stirpem genti Fabiæ, dubiisq; rebus populi Romani sæpe domi belliq; uel maximum futurum auxilium. Item libro tertio: Sibi, inquit, eam in dubiis suis rebus uenisse subsidio. Rursum libro octauo: Nunc, inquit, misericordia uestra conciliati, auxilioq; in dubiis rebus defensi, beneficium quoque acceptum colamus. Posset tamen sententia sic etiam legi, posteriori accusatiuo Hunc, expuncto: Vides'ne tu puerum hunc? inquit, quem tam humili cultu educamus, scire licet columen quondam rebus nostris dubiis futurum, præsidiumq; regiæ afflictæ. Nec hîc dubito quin doctissimus quisque mecum sit

ſenſurus. Vocabulum columen uſurpat alibi quoque Liuius noſter, ut libro ſexto: Conſulatum, inquit, ſupereſſe plebeis: eam eſſe arcem libertatis, id columen.

Et inter mulieres familiaritate auctam. Non me latet Latinè dici, Familiaritate aucta, pro locupletata: quemadmodum Cicero dixit, Auctus pecunia, & auctus filiolo. Verùm magis hîc quadrat uetuſti codicis lectio, Et inter mulieres familiaritatem auctam. ut intelligas, inter mulieres, hoc eſt inter uxorem Seruii Tullii & inter reginam, familiaritatem, quæ primum tenuis & modica fuerat, ut inter duorum principum uxores, poſtea quàm eſt cognita illa inter captiuas, deinde auctam & maiorem factam, ubi in domum recepta puerum eſt enixa.

Et puerum in domo à paruo. Deeſt hîc in uulgatis exemplaribus omnibus, Vt, particula. Sic enim ſcribe: Et puerum ut in domo à paruo eductum. Porrò non erat opus, Eductum, quod in antiquo libro legitur, in Educatum, mutare: quando Terentius uſurpat Educere, pro Educare. Eduxi, inquit, à paruulo.

Id ſerua natus. Volumen manu ſcriptum habet, Id Seruius ſerua natus. Et ſic eſt legendum. nam præcedit, Romulus deo prognatus: ad quod reſpondet, Seruius ſerua natus. Et eſt hic figura quam προσωνομασίαν, ſiue agnominationem uocant, in Seruius & ſerua

Qui conſueti erant. Scribendum eſt quemadmodum continet exemplar Vormacienſe, Quibus conſueti erant uterq; agreſtibus ferramentis. Nam oratio pendet adhuc uſq; ad uerbum Conuertunt. quod non animaduertit, qui locum adulterauit.

Euocati ad regem pergunt. primo uterq; uociferari. Debet eſſe, Vocati ad regem, Aliud enim eſt uocatus, aliud euocatus. Quod uerò ſequitur, Et iuſſi inuicem dicere: melius eſt ut legatur, In uicem: ſeparatis dictionibus: hoc eſt, per uices.

Dextram tenent, orat. Caſtiga, Dextram tenens orat.

Habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem. Hîc addidit ſciolus aliquis accuſatiuum Aedem, qui non eſt in uolumine Vormacienſi. ἐκλειπτικῶς autem loquuntur autores: Ad Iouis Statoris: pro, ad Iouis Statoris ædem.

Interim Seruii Tulli iubere populum dicto audientem eſſe. Liuius ſcripſit, Interim Seruio Tullo iubere populum dicto audientem eſſe. Sic libro quinto: Nec plebs, inquit, nobis dicto audiens atque obediens ſit. Imperitus quiſpiam non uerſatus in autorum lectione, & proinde non intelligens quid ſibi uellet, dicto audien

audientem esse, pro Seruio Tullo, scripsit, Seruii Tullii: ut quadrarent uerba, Dicto Seruii Tullii, hoc est præcepto. At dicto obedientem esse, idem est quod obedire. Porrò uetus liber mox habet: Obiturumq; alia regis munia esse.

Tunc demum palàm facta ex cōpl. Indicat manu scriptum exemplar esse legendum, Tum demum palàm factum: subaudi, regem esse extinctum. Tum demum, hoc est, ubi suas opes firmasset. Cæterum quia mox uetus codex habet, Et comploratione in regia orta: arbitror sic scriptum reliquisse Liuium, Tum demum palàm factum. Et comploratio in regia orta. subauditur, Est.

Nec iam publicis magis consiliis. Sic & in archetypo Vormaciensi legitur. At ausim iurare ego, scripsisse Liuium, Nec iam publicis magis auxiliis Seruius, quàm priuatis, munire opes. Siquidem quod antè dixit, Seruius præsidio firmo munitus, illud ipsum est quod hîc publica auxilia uocat. Et aliquanto pòst sequitur, Consilio augere imperium conatus est. Porrò facilimus scribæ lapsus fuit, ut pro Auxiliis, scriberet Consiliis, literarum similitudine deceptus.

Galea, clypeus, ocreæ. Codex uetustus habet, Galea, clypeum, ocreæ. Quid autē opus erat hîc scribere Clypeus, quū utrunq; doctis sit in usu, clypeus & clypeum? Vergilius nono Aeneidos: Et clypeum superintonat ingens. autor Seruius.

Tertiæ clasis in quinquaginta millium censum esse uoluit: totidem centuriæ, & eæ. Antiqua lectio: Tertia classis in quinquaginta millium censum esse uoluit: totidem centuriæ, & hæ. Suspicor scriptum fuisse, In tertia classe L. millium censum esse uoluit, aut Tertiæ clasis millium L. censum esse uoluit.

Hinc minor census. Scribe iuxta fidem uetusti uoluminis, Hoc minor census. Est autem Hoc, ablatiui casus. Id quod non animaduertit, qui Hinc, aduerbium supposuit.

Sue, oue, taurisq; tribus lustrauit. Antiqua lectio: Sue, oue, taurilibus lustrauit. Sic Cornelius Tacitus Annalium libro quinto: Sacrificantibus, quum hic more Romano suouetaurilia daret. Cogitandum autem quid sibi uelit, Idq; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est.

Aggere & fossis & muro urbem circundat, item pomerium, profert. Dii boni quantū sibi permiserunt quidam in hoc autore interpolando. Scribendum est ad archetypi fidem: Aggere & fossis & muro circundat urbem, ita pomœrium profert.

fert. Sensus est, Aggere & fossis & muro circundando urbem, pomœrium profert. Quid igitur illi in mentem uenit, qui pro Ita, scripsit Item? nouam uidelicet sententiam facturus. Liuius in hoc libro paulopòst: Ita sic armatus in Tyberim desiluit.

Pomœrium uerbi uim solam intuētes postmœnium interpretantur esse: est autem magis circa murū locus. In primis constare nobis debet, etymologiam pomœrii Liuium nō à mœnibus, sed à muro deductam ostendere: quādoquidem pomœrium dicimus, non pomœnium. Nam sequitur paulopòst: Hoc spatium quod neq; habitari neque arari fas erat, non magis quòd post murū esset, quàm quòd murus post id, pomœriū Romani appellarunt. Proinde, quemadmodum indicat uolumen Vormaciense, eius exemplum quod olim à Dextero Flauiano Nicomacho & Victoriano v v. c c. emendatum est, non postmœnium hîc scribi debet, sed postmœrium. Et mox: circamœrium, non circa murum. Nec obiiciat hîc aliquis eas uoces nihil significare. Sic enim & mulieris etymologiam afferentes, mulierem dictam interpretamur quasi mollierem, à mollicie uidelicet. Sic autem distingue uerba: Pomœrium, uerbi uim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse: est autem magis circamœrium: locus quem in cond. urb. appositiue. In Fragmentis Festi Pompeii legitur, Prosimurium esse pontificale pomœrium, dictum quasi proximurium, id est proximum muro. Ita nanq; castigandum arbitror.

Quæ nunc uulgo etiam coniunguntur. Antiqua lectio: Quæ nunc uulgo etiam coniungunt. Subauditur, Quidam. Elegans sermo est.

Cuius ciuitatis eam ciues Dianæ immolassent. Vetustum exemplar habet: Ciuis Dianæ immolassent. Opinor legendum: Cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset. Sequitur enim de antistite Romano, & illo patrefamiliæ Sabino.

Sabinus, ut primum apta dies sacr. Scribendum: Sabinusq;, ut primum apta dies sac. Nec uacat particula Que, non solum connectens sententiam, uerumetiam ad uehementiam eiusdem faciens.

Infima ualle perfluit Tyberis. Lege: Infima ualle præfluit Tyberis.

Tulit enim Romana regia sceleris tragici exemplū. Adde particulam Et. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exemplum.

Filius nepos'ue fuerit. Vetus sinceraq; lectio: Filius nepos'ne fuerit.

fuerit. Subauditur, an.

Aut elanguescendum aliena ignauia esse. Hanc sententiam foede deprauauit scioli cuiuspiam imperitia. Legendum: Aut ut elanguescendum aliena ignauia esset. Et pendent haec uerba à superioribus.

Non sibi defuisse cui nupta diceretur. Persuadet mihi uetustus codex legendum hîc esse: Cui innupta diceretur. Tametsi recentior manus, In, particulam suprà scripserat: sed proculdubio sincerioris alicuius codicis admonitu. Porrò quum se dicit innuptam, indicat se iam in aedes uiri transisse. nam hoc significat innubere, quemadmodum antè docuimus.

Muliebri dolo regnum occupasse. Scribendum est: Muliebri dono regnum occupasse. Nam respicit quod suprà dictum est, & quod mox praecesit; Quum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna, uiro, ac deinceps genero dedisset. Ibi dicit Liuius Tanaquilem genero dedisse regnum, quare hic subdit: Muliebri dono.

Tum Tarquinius necessitate iam ipsa cogente. Inserenda hic etiam, particula. Necessitate iam etiam ipsa cogente.

Ipse prope exanguis cũ semianimis regio comitatu. Vetus uolumen habet: Semianimes. Neutra lectio gnesia est ac germana. Tu locum sic restitue: Ipse prope exanguis, quum semianime regio comitatu domum se reciperet. Subauditur in illis uerbis, Semianime regio comitatu: participium, Existente.

In collem Esquiliarum. Antiqua lectio: In collem Esquilinum.

Quem Sceleratum uicum uocant. Quem, pronomen, nescio aliquis adsuit: quum simpliciter Liuius scripserit: Monumentaq; locus est, Sceleratum uicum uocant. O castigatorem infelicem.

Primores patrum quos Seruii rebus fauisse cred. Scribendum est: Primoresq; patrum quos. Pendet enim adhuc sententia. altera ratio est cur Superbus fuerit appellatus. Aliquanto pôst in scripto codice legitur: Praecipue ita patrum numero imminuto. Nõ, praecipue patrum num. im.

Haud mirum esse, Superbo inditum Romae cognomen. Vetus lectio: Haud mirũ esse Superbo ei inditum cognomen.

Cui enim non appareret. Adhuc pendet sententia per uerbum infinita. Praecesit, Superbius esse, Non adesse, Tentari. Itaq; scribendum hic Apparere: Cui enim non apparere.

Seruum Turni auro corrupit, ut in diuersorium eius. Vt,

Vt,particulam,adiecit aliquis, quæ non est in libro scripto, nec est necessaria. Elegantius enim dicitur: Seruum Turni auro corrupit, in diuersorium eius uim magnam gladiorum inferri clàm fineret. Vbi subauditur,ut.

Id uerum nec'ne sit,extemplo sciri posset. Liuius indubie scripsit quemadmodum est in archetypo Borbetomagensi. Id uanum nec'ne sit, extemplo sciri posse. Et quanquam idem sensus redundat,quid tamen opus fuit Liuiana uerba mutare?O' præposteram diligentiam.

Ac sentire cum rege uidebantur. Exemplar manu scriptum habet,Videbant.subauditur,Latini.

Et liberorum quoq; eum frequentiæ tædere. Antiqua lectio continet,Frequentia.Septimus casus est, hoc est, Ob frequentiam.Et uerbum Tædere,accipiendum absolutè.

Quum,si nihil mouerentur. Aliter legitur in uetusto codice:Quum,si nihil morarentur. Certe quarto libro huius Decadis rursum hunc loquendi modum usurpat, ubi Hortensius tribunus plebis,C.inquit, Sempronium nihil moror. Id est, C.Sempronium dimitto.Verba uidentur fuisse quæ iudex ex more proferebat, quoties reum absolueret. Proinde expone hîc: Si nihil morarentur: id est,dimitterent.

Quandoquidem ut omnia unus Gabiis posset. Liber manu scriptus habet: Quandoquidem ut omnia unus præ Gabiis posset.Tu scribe:Quandoquidem ut omnia unus ipse Gabiis posset. Nec est ea uox hîc superuacanea,emphasim enim habet.

Et ut libera à cæteris religionibus arx ea esset tota Iouis,templiq; eius,quod in ea ædificaretur:exaugurare fana,sacellaq; statuit:quia aliqua uota ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ consecrata inaugurataq; postea fuerant. In hac periodo mendæ sunt aliquot ingentes. Primum quando non de arce extruenda, sed de templo Ioui condendo hic agitur, non scribendũ est,Arx ea esset tota Iouis:uerùm, Area esset tota Iouis. Non habet hic locum prorsus arcis Tarpeiæ mentio. Deinde scribendum est, Quod inædificaretur:non, Quod in ea ædificaretur. Est autem elegans uerbum Inædificare. Mox pro istis dictionibus, Quia aliqua uota ibi:substitui debet,Quæ aliquot ibi.postremo uocabulum Vota,transferendum est,ut ante Consecrata ponatur: hoc modo: Et ut libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis templiq; eius,quod inædificaretur: exaugurare fana sacellaq; statuit, quæ aliquod ibi à Tatio

Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ nota, consecrata, inaugurataq; postea fuerant. Vide mi lector quàm necessaria res sit autores ad exemplaria antiqua conferre. Hæc non sunt imputanda Laurentio Vallæ, sed Pogio, Aurispæ, Aleriensi, Victorino, & Petrarchæ, qui doctißimi quidem fuere, uerùm non usquequaque Latine callebant.

Id omen auguriumq;. Non erat hîc eradēda particula Que: *Idq; omen auguriumq;.*

Vnumq; Deorum. Nec hîc dispungendus erat accusatiuus Eum: Vnumq; eum Deorum.

Sacratis ibi finibus. Scribe, Sacratis sibi finibus.

Itaq; Pontinæ manubiæ. Tametsi uetustum uolumen continet Pomptinæ: censeo tamen legēdum, Pometinæ manubiæ. Nam exemplaria antiqua abhinc annos mille ferè maiusculis fuere literis perscripta, modo E maiusculum, non est ita dißimile P. Facile ergo POMETINAE uersum est in POMPTINAE. Præcedit autem, quòd Tarquinius Suessam Pometiam ui ceperit, ubi XL. millium pondo argenti auriq; fit mentio: quod hic repetitur. Quare miror hoc non emendatum in editione Asulanica: quādo iam olim ante nos sic legendum esse monuit M. Antonius Sabellicus.

Eo magis Fabio Pictori. Quispiam adiecit, Pictori: non est in codice scripto. Mouit hoc hominem, quod antè semel dixerit, Scriptorum antiquißimus Fabius Pictor.

Quam summam pecuniæ. Si quis hoc pacto legere uelit, multa subintelligenda erunt. Ex fide uetusti codicis sic scribe, Quia summam pecuniæ, & repete uerbum Scribit, quod subauditur.

Minus tamen plebs grauabatur se templa deum ædificare manibus suis. Antiqua lectio: Minus tamen plebs grauabatur se templa deûm exædificare manibus suis.

Aperiretur tempore suo. Scribendum: Opperiretur tempora sua. hoc est, expectaret opportunitatem temporis.

Per ambages tegens effigiem ingenii sui. Qui participium Tegens, infulsit, putabat orationem alioqui mutilam esse: non intelligens appositiue dictum: Aureum baculum donum Apollini, per ambages effigiem ingenii sui. Id est, qui baculus erat effigies ingenii ipsius.

Quod se in fabrorum ministeriis. Legendum: Ministerio. nec opus est hîc numero multitudinis.

Tentata res est primum, si primo impetu. Vacat aduerbium hic, Primum. Sic scribe: Tentata res est, si primo impetu

capi

capi Ardea posset.

In statiuis(ut fit) longo magis quàm acri bello. Deest pronomen, His. In his statiuis (ut fit) longo magis quàm acri bel.

Citatis equis aduolant Romam. Vetus lectio, Auolant Romam. Vtrunq; tolerabile est. Similis error accidere solet in Abducere, & Adducere.

Quum post cœnam in hospitale cubiculum ductus esset. Scribendum: Deductus esset.

Postquam satis tuta omnia circa, sopitiq;. Omnia, non est in libro scripto. Fortasis etiam legi posset: Postquàm satis tuta cuncta, sop. Mox sequitur: Pauida ex somno mulier. Et infrà. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. Item: Sex. est Tarquinius. non: Sex. Tarquinius est.

Ferro, igni, quacunq; dehinc ui possim, exequuturum. Non aliter in ueteri legitur. Sed quid si scribas, Exacturum.

Et inuecta corpori patris. Lectio uetus: Corpore patris. hoc est, in corpore patris, siue, per corpus patris.

IN LIBRVM SECVNDVM primæ Decadis Annotationes per Beatum Rhenanum.

PArtium cœptæ urbis. Codex Vormaciensis habet: Partium certæ urbis. Lego: Partium certè urbis. ut sit Certè, pro Quidem. Deinde fuit in eodem libro mox, Ab se auctæ multitudinis. tametsi literam S, quidam eraserat. At placet mihi ea lectio. Rectè enim habebit sententia hoc modo: ut haud immerito omnes deinceps conditores partium certè urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudinis addiderunt, numerentur. Refertur autem genitiuus Multitudinis, ad accusatiuum Sedes. Et hæc clausula, Quas nouas ipsi sedes: explicat quod dixit, Partium certe urbis. quasi dicat, Non totius urbs, sed partium quidem urbis.

Primoribus equestris gradus electis. Scribendum est: Lectis. ut mox: Appellabant lectos.

Necubi regum desyderium esset. Indicat archetypum Vormaciense scripsisse Liuium: Necubi ibi regum desiderium esset. Ibi, hoc est quantum ad sacra attinet. Tametsi illic mēdose scriptum fuerat, Necubi ubi.

Solicitatamq; suspicione plebem. Legendum: Solicitamq; suspicione plebem.

Nobil

Nobilium adolescentium animos pertentabant. Habet uolumen Vormaciense:pertentant.Nec fuit causa cur in Pertentabant,uerteretur.

Aceruos consedisse illitos limo. Antiqua lectio:Aceruos sedisse illitus limo,

Quicquid hominum deorumq́. Exemplar scriptum: Quicquid deorum hominumq́;.

Post illum seruatum,ut qui. Scribendum:post illum obseruatum,

Ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem. Suspicor legendum:Ne se ortu eiusdem sanguinis,extorrem e.Vtut consentiat codex manu scriptus cum uulgatis editionibus.

Fusi fugatiq́ sunt. Verbum Sunt, postea adiectum est maiore elegantia omittitur.Paulopost in scripto codice legitur, Vno plus Tuscorum.

Vbi audire iussi. Antiqua lectio:Ibi audire iussi.

Ad Aquilios Vitelliosq́ recidisse. Deest pronomen Se. Ad Aquilios se Vitelliosq; recidisse.

Metui me credere possem à ciuibus meis? Restitue sententiam hoc modo:Metui me crederem posse à ciuibus meis?

Et ubi nunc uicus publicus est. Lectio uetus:Et ubi nunc uicæ pocæ est.Nescio an recte emendarint qui scripserunt,Vicus publicus. Fortassis melius scriberetur,nam ad coniecturas hic confugere necesse est:Et ubi nunc Viriplacæ est . ut subaudiatur ædes uel templum.Siquidem reperio Deæ Viriplacæ sacellum ad Veliam fuisse.Sic autem distingui uerba debent : Delata confestim materia omnis infra Veliam,&ubi nunc uicus publicus est,Siue,Et ubi nunc Viriplacæ est:domus in infimo cliuo ædificata.

Credo,quòd nulla gesta res insig. In codice Borbetomagensi legitur ; Credo,quia nulla gesta res. Nec erat opus pro Quia, Quod scribere.

An tantum roboris animo fuerit, Hic rursum transpositæ sunt dictiones,quasi non melius sonet quod in ueteri uolumine habetur:An tantum animo roboris fuerit.

Sed suosmetipsos ciues. Antiqua lectio:Sed suosmetipsi ciues. Cur hoc uoluit quisquam mutare ? Porrò quòd hic habes de Suismet, infrà leges de Semet:Nisi, inquit,inter semetipsi seditionibus sæuiant.Et infrà,Eos,inquit,per se ipsi Latini adsumptis Hernicis sine Romano aut duce aut auxilio,castris exuerunt.

Itaq́ monere,prædicare. In scripto uolumine legitur:Itaq; monere,

monere, prædicere. Hoc posterius uerbum doctus quispiam uidens huc non satis quadrare, uertit in Prædicare. Tu tamen meum sequutus consilium, scribe præcipere. Itaque monere, præcipere. Primum monuit, deinde præcepit, quod plus est. Crescere enim debet oratio.

Sp. Largium. Vetus lectio, Sp. Larcium. Quod uerò sequitur Circunferens inde minaciter truces oculos, non erat mutanda Liuiana compositio tanquam inepta: Circumferens inde truces minaciter oculos. si modo studio factum est. Sicut mox: Iam impetu conabantur detrudere uirum. Et rursum: Tyberine pater, inquit, te sancte precor.

Multisq; desuper insidentibus telis. Scribendum est: Multisq; superincidentibus telis. Est autem una dictio superincidentibus à uerbo superincido. Quod non intellexit is qui desuper incidentibus scripsit.

Gabina uia. Antiquum exemplar habet: Gabinia uia. Item: Inde se obiicere. Inde, id est, ex eo loco. Sic enim exponi potest. Item, P. Lucretius. Rursum: Tam effuse euagandi.

Eumq; milites uulgo adirent. Particula que, non est in exemplari uetusto. Sic autem sæpe Liuius loquitur connectentibus uoculis omissis. Paulopost, quàm fuit ad cædem.

Quas insidiarum minas per ambages iaceret. In uulgatis editionibus omissum est hoc loco pronomen sibi: Quas insidiarum sibi minas per amb. iaceret.

Qui magnam gloriam petunt. Archetypon Vormaciense habet: Qui magnam gloriam uident. Et adiectum est recentiore manu in margine, petunt. Forte scriptum fuit: Qui magnã gloriam propositam uident.

Cęteri, utcunq; ceciderit: primum, quoad te opportunum fortuna dederit. Fœde hallucinatus est qui sentẽtiam hanc tam miserè deprauauit. Sic autem scribi debet: Mea prima sors fuit. Cæteri, utcunque ceciderit primi (Subauditur sors. nam primi genitiuus est) quo te opportunum fortuna dederit suo quisq; tempore aderunt.

Cognomentum inditũ. Lectio uetus: cognomen inditum.

Clœlia uirgo, una ex obsidibus. Omissa est hic & particula, quæ tamen mirè ad sensum facit. Auget enim rem, & comparationem subindicat. Legẽdum: Et Clœlia uirgo, una ex obsidibus, & quæ sequuntur, inter tela hostium Tyberim tranauit. Sensus est: Non solum Cocles superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit

nauit,sed & idem fecit Clœlia uirgo.

Sic deditam,intactam inuiolatamq; ad suos remissurum. Accusatiuus intactam postea additus est à quopiam, qui participium Deditam ordinabat cum aduerbio sic,coniungendum cum altero participio futuri temporis Remissurum. Et uidebatur sententia mutila. Tu uerò sic ordinato uerba uolens orationem exponere: Sic remissurum ad suos,deditam inuiolatamque. Præcedit: Quemadmodum si non dedatur obses, pro rupto fœdus se habiturum. Paulò pòst scriptum est in ueteri codice, elegisse impubes dicitur.

Bonis uendendis bona Porsenæ regis uendēdi. Hæc duo uocabula,Bonis uendendis non sunt in archetypo Borbetomagensi. Videtur inserta ab eo qui uoluerit usum moris indicare. quū tamen Liuius contentus sit dicere,inter cætera solennia.

Arte aduersus uim usæ. Antiqua lectio tametsi mendosa: Arte aduersus uim sæ, docet legi quoque posse, Arte aduersus uim nisæ. A' nitor,niteris.

Multos Romæ hostium,urbisq; charitas tenuit. Legendum,hospitum.hoc est,corū qui illos hospitio acceperāt. Mox est in ueteri,mendose tamen,purius Publius Lucretius inde & P. Valerius Publicola c o s.facti deest aduerbium tertium.

Ne in tantis mutuis beneficiis. Scribendum, neu in tantis beneficiis,hoc est,ne'ue in t.b.

Eam esse uoluntatem omnium. In manu scripto codice legitur:Hostibus potius quàm portas regibus patefacere eā, ea esse uota,esse uoluntatem omniū. Lego: Hostibus potius quàm portas regibus patefacere.Ea esse uota,eam esse uoluntatem omnium.

Consules deinde Marcus Valerius,Publius Posthumius. In uolumine ueteri tantum est: c o s s. M. Valerius, P. Posthumius.

Namq; Ap.Clausus,cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen. Exemplar scriptum sic habet: Namque Appius Clausus,cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen.

Ne quibus factis consulibus. Antiqua lectio,Nec quibus facti consulibus.Neutra syncera est.Originem erroris accipe. Quia statim sequitur ex factione, scriba nō satis attentus,quibus factione scribere est orsus,nec deleuit postea priores duas syllabas iam inceptæ perperam dictionis. Itaque fragmentum id facti, doctus quispiam mutauit in factis,ut quadraret cum utrinque positis ablatiuis. Tu uerò me autore sic castiga:Sed nec quo anno,nec quibus consu-

libus quia ex factione Tarquinia (ita habet archetypon, nec est opus altero denominatiuo Tarquiniana) essent, id quoque enim traditur, parum creditum sit, nec quis primum dictator creatus sit, satis constat.

M. Valerium Fusium Valesii nepotem. Aliam lectionem è uetere eruemus, quæ sic habet. M. Valerium Marci Fusium Volesi nepotē. Scribo M. Valeriū Marci F. M. Volesi nepotem. Notum est F. filiū significare. Sic rursum libro tertio proxime sequenti: Cum Marco Valerio, inquit, Valerii filio, Volesi nepote, quęstor erat T. Quintius Capitolinus. Porrò quæ de Furiis & Fusiis, Valeriis & Valesiis ex autoritate Fabii Quintiliani solent adferri, non puto hic habere locum.

M. Valerium spectatæ uirtutis consularem uirum. Deest hic Et particula, quæ inserenda est hoc modo, potius M. Valerium spectatæ uirtutis & consularem uirum legissent.

Præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. Antiqua lectio, Præstare Sabinium id enim post. Forte legendum: Præstare Sabini tum (id enim postulatū erat) in animum induxissent.

Et C. Vetusius. In Vormaciensi libro legitur: Et C. Vetusius, Veturius, Vetirius. Vide diligentiam scribæ qui diuersam lectionē proculdubio seorsum adnotatam, in contextum meliore fide quàm iudicio retulit. Et infrà, Valerium temere inuectum.

Quam delecta manu. Reponendum: Cohorti suæ quam de electa manu præsidii causa circa se habebat.

Equitibus admoti equi, ut persequi hostem possent. Liuius scripsit: Equiti admoti equi, ut persequi hostem posset. Nam singularis numerus pro pluratiuo usurpatur. Quia tamen præcedit: Ad equites dictator aduolat, desiliunt ex equis, ausus est quispiam hunc locum mutare.

Volscos consilii pœnam metuentes. In editionibus uulgatis hic particula non est omissa, quam repone. Volscos cōsilii pœnam non metuentes, nec opinata res perculit. Cæterū ita dictum est hic Nec opinata res, quemadmodū in fine primi libri de Lucretia, Nec opinato uiri aduentu. Sic & Cicero loquitur.

Ad hoc prolixa barba. O' factum flagris dignū. Quum Liuius scripserit: Ad hoc promissa barba, uelut indicat Vormaciense exemplar, ausus aliquis crasa dictione promissa, supposuit, prolixa. Sic libro quinto: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo

in cap

in caput incusso, iram mouisse. Significat autem promissus longum siue prolixum, quasi procul missum. in hunc enim sensum etiã promittere uerbum usurpatur. Liuius noster libro VI. Satis constat magnam partem plebis uestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse.

Postulare minaciter magis quàm suppliciter. Deest hic aduerbium multo. Postulare multo minaciter magis quàm suppliciter.

Contracti ad consules. Mendosa uerba sunt. Scribe, Contracti ab consulibus.

Iamq; ab omni parte munimenta uallabantur. Ingẽs hic erratum occupauit codices Liuianos. Legendum pro uallabantur, uellebãtur. Significat enim Volscos munimenta Romanorum ab omni parte euulsisse.

Nocte in urbe nunciatum est. Scribendum, Nocte in urbem nunciatum est.

In magna iam spe undiq; paratæ pacis. Repone, partæ pacis.

Adeo in alteram causam non collega solum præceperat. Non aliter in codice manu descripto legitur. Nisi quod in margine minutiore scriptura adnotatum erat, præceps erat. Quam lectionem probauit M. Antonius Sabellicus, monens etiam præceps ierat legi posse. Sed tamen si quis me audiat, potius leget: Adeo ui alteram causam nõ collega solum præceperat, sed omnis factio nobilium. Hæc lectio sincera est ac germana. Antè dixit Appium uehementis ingenii uirum fuisse, quem pauló pòst immitem natura uocat. Porrò nihil addubito si superesset adhuc Sabellicus, quin mihi subscriberet. Nam candorem hominis edita scripta satis testantur. Et ego meliorum admonenti, non solum in his Liuianis, sed & in Plinianis ac aliorum autorum castigationibus libenter cedam. Quin gratias insuper sum habiturus. Nam cupio subueniri rei literariæ. Hoc fortasis non abs re fuerit monere, propter crasiores, accipiendum hic præcipere pro antè capere siue præsumere, quemadmodum & libro tertio usurpat ita scribens: Nec ex quo castris castra conlata sunt, inquit, cessatum à leuibus præliis est, facile patiente dictatore, conferendo uires, spem uniuersæ uictoriæ tentato paulatim euentu certaminum suos præcipere. Et apud Cæsarem in Commentariis: Hæc usu uentura Cæsar opinione præceperat. Præcepit autem Appius ui causam alteram, quum prius proposita sententia, nobiles omnes habuit astipu-

latores. Quemadmodum ex his quæ antè dicta sunt liquere potest.

Neque cum decreuisset, quisquam obtemperabat. In antiquo uolumine legitur: neque cum decresset. Quod uerbum κατὰ συγκοπὴν uidetur foro fuisse solenne. Sic rursum libro tertio, Lictor decresse ait.

Verterant. Sic dixit hic, metusq; omnis & periculũ libertatis in creditores à debitoribus uerterant, ut suprà, Libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur. Et paulò inferius, Ea in caput uertit. De mulcta loquens. Item libro decimo tertiæ Decadis. Et induratus præter spem resistendo timor hostium, ac ne uertat in audaciam periculum est. Sic enim nos illic legendum docebimus, quanquam editiones uulgatæ contineant, Ac ne uertatur. Habet autem in allegatis exemplis uerto pasiuam significationem.

Non esse tamen desertam omnino republicã. Antiqua lectio: Non esse tamen deseratam. Vt etiam legi posit: Non esse tamen desperatam omnino rempublicam. Porrò deserta erat id temporis respublica magis quàm desperata.

Ad patres referunt. Codex manu scriptus habet: Ad patres deferunt. Quod uerò mox sequitur, sed delatam consulere, rectè dictum est. Sic enim Plautus: Ibo, & consulam hanc rem amicos, quid faciendum censeant.

Tu uero ad sellas consulum propere conualuere minus quisque natu patrum. Adulteratus locus est. Legendum: Tum uero ad sellas consulum propè conuolare minimus quisque natu patrum. Sensus est, Quum patres in curia conuenissent, iuniores inter hos quibus calebat sanguis, non contenti in suis subselliis dixisse quæ sentiebant, immemores maiestatis consularis, ad ipsas propemodum consulum sellas conuolabant. Erroris causam fuisse uideo, quòd aduerbium propè bonus ille uir, quisquis fuit, cum uerbo conuolare construxerit, quod retro erat referendum. Notat autem immodestiæ Liuius iuniores patres.

Senatus tumultuose uocatus, Sic distingue, Senatus tumultuose uocatus, subauditur, est. Tumultuosius consulitur. Dictum est, consulitur, impersonaliter.

Cuius maiestatem uiolauit. Suspicor legendum, uiolabit. Nam uulgus ueterum librariorũ solitum fuit subinde u pro b & uicissim b pro u ponere. Quæ res mire uitiauit omnes autores.

Rursus Virginii Largii'q; exemplo. haud salubrem

utique

utique Largii putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret. Obscurus locus est, quia deprauatus. Demiror quomodo se hinc explicent professores, qui in publicis auditoriis Liuium enarrant. Et uix est autor in scholis tritior. Quid hic afferebat ille professorum Achilles Philippus Beroaldus, qui toties priuatim & publicè Liuianas Decades Bononiæ prælegit? Restitue & distingue sententiam hoc modo: Rursus Virginii Largiiq;, exemplo haud salubres. Vtique Largii putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret. Expone uero sic: Rursus Virginii Largiiq;, subaudi sententiæ, exemplo haud salubres, subaudi, uidebantur. hoc est, propter exemplum. Vtique Largii putabant sententiam. Subaudi, eam esse, uel talem esse, quæ totam fidem tolleret. Quid nunc apertius Liuianis uerbis? Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appii sententia. Rursus Virginii Largiique, exemplo haud salubres. Vtique Largii putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret. Medium maximè & moderatum utroque consilium Virginii habebatur.

Vt imperium suo uehemens mansueto permitteretur ingenio. Hic nodus est superiore intricatior. Mirum est cur huiusmodi loca non notentur asteriscis. Nam uerba ista nullo sensu dicuntur. Et nescio an seculo nostro quisquam hanc Liuianam sententiam intellexerit. O securitatem lectorum, ô nimiam securitatem enarrantium. Immo nonnihil dubito an Clementianus & Flauianus Nicomachus Dexter, ac Victorianus V. V. C C. qui ante nos primam istam Decadem emendarunt, locum hunc satis perceperint. Id quod ideo potissimum dico, ut lectores excitem. Habet antiqua lectio: Imperio suo. In cæteris conuenit: nisi quod est illic, Permitterentur. in quo uerbo omnis sita est difficultas: pro eo deprehendi tandem scribendum, Remitteretur. ut sic legamus: Sed curæ fuit consulibus ac senioribus patrum, ut imperio suo uehemens, mansueto remitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem, M. Volesi filium creant. Sic enim in scripto codice est, non Valesi. Sensus est: Curauerunt consules, ut talis eligeretur ac constitueretur Dictator, qui ob dictaturam quidem uehemens & nimium potens, mansueto tamen remitteretur ac mitigaretur ingenio: itaq; M. Valerium, dictatorem creant.

Plebes etsi aduersus se creatum dictatorem. An in excusis exemplaribus omnibus, certe in Asulanico, quod nunc solum est ad manum, hic Videbat uerbum deest, Creatum dictatorem uidebat. Tu repone.

Itaque effuse & contemptim pugnam iniere. Habet Vormaciense uolumen, Inire. subauditur, Cœperunt. infinitiuus pro præterito imperfecto, more historicorum.

Vbi ad manum uenisset hostis, tum cohortes tota ui gladiis rem gerere. Ingens erratum hic inuasit Liuianos codices. Scribendum, Tum coortos: pro Cohortes. participium est, à coorior. Paulopòst est in ueteri libro: insidias incidissent. non In insid. incid.

Fundit fugatq; , exuitq; castris. Antiqua lectio: Fundit fugatq; , exuit castris.

Equitatu misso mediam turb. host. aciem. Scribe: Equitatu immisso.

Dictator triumphans Romam inuehitur. Repone, Vrbem inuehitur. Hic expositio dictionem expositam de sua possessione deiecit.

Id male cōmissum ignauia hostium in bonū uertit. Elegans oratio est, ut Vertit, accipiatur absolute, quemadmodum suprà quoque admonuimus. Et Ignauia hostium: septimo casu dictum est. Vertit, expone Versum est.

Apparuit causa plebis suam uicem indignantem magistratu abiisse. Hîc quosdam nihil offenderet, Scio Verum hoc casum dicere si ita scripsit Liuius, non recte usum pronomine Suam. Dicendum enim fuisset, Ipsius uicem, nō Suam uicem. Hæc crassos lectores nō mouent. Castigandus est locus, & hoc modo legendus: Apparuit causa plebi. hoc est, Plebes causam intellexit. Suam uicem indignantem magistratu abiisse.

Tamen quia in consulum uerba iurassent. Exemplar scriptum habet: Tamen quoniam. Cur hoc mutatum sine causa?

Trans Anienem amnem tria ab urbe mil. pas. Est uerbum hic omissum. rursus insere. Trans Anienem est. subauditur, mons sacer, tria ab urbe millia passuum.

Placuit igitur oratorem ad plebem mitti. Scribendum est quemadmodum habet codex Borbetomagensis: sic placuit igitur orat. ad pleb. mitti. Sic: hoc est, ad reconciliandam concordiam ciuitati. itaq; non est superuacaneum.

Omnia in unum consentiebant. In uetusto uolumine legitur, Cōsentiant. Et mox: Suus sermo fuerit. arbitror scribendum: Tempore, quo in homine, non ut nunc, omnia in unū consentirent, sed singulis membris suum cuique cōsilium, suus sermo fuerit. Porrò conuenient modi, si ad narrantis Liuii uerba retuleris.

Mature

Mature confecto cibo sanguinem. O nugatorem qui hic pro maturum confecto cibo sanguinē: scripsit, Mature confecto cibo sanguinem. intelligens à uentre mature confici cibum. Paulopòst in ueteri codice est: Spurius Cassius & Posthumius Com.

Cædeq; in proximo urbis facta. Legendum: Cædeq; in proxima urbis facta. hoc est, in proximas partes urbis. Intelligit ædes uicinas portæ per quam irruperat.

Ignem temere arreptum. Scribe: Ignem temere abreptum. Loquitur de igne quem forte è foco abripuerat.

Primo ortus. Antiqua lectio: Primo ortu. hoc est, in principio statim.

Sed quæsitum in Sicilia quoque. Repone: Sed quæsitum in Siciliam quoq;. Expone, dimissis non in Hetruriam modo, sed in Siciliam quoq;: quæsitum: hoc est, ad quærendum.

Frumentum cum Cumis coëmptum esset. Lectio uetus: Frumentum Cumis cum coëmptum esset.

Ex Hetruscis frumentum Tyberi uenit. Liuius scripsit: Ex Tuscis. sic enim in archetypo manu scripto legitur. Antè uerò dixit, In Hetruriam: nunc subdit, Ex Tuscis. ne eodem statim uocabulo bis utatur. De qua re suprà quoq; admonuimus.

Eo sustentata est plebs. Antiqua lectio: Eo sustenta est plebs. A sustinendo, non à sustentando. Sic infrà: Vnus ille uir ipse consul Remp. sustinuit. Infrà tamen dicit: Diu sustentatū id malum.

Incommodo bello in tam arctis commeatibus uersati forent. Ingens hic erratum est: nam pro Versati forent, scribi debet Vexati forent.

Agitatumq; in senatu, quantum plebi daretur. Pudendum & hic erratum. legendum autem: Quanti plebi daretur. Siquidem agitatum fuisse de pretio quo frumentum plebi uenderetur, sequentia satis indicant. Et illud in primis quum dicit, Conditionibus laxandi annonam, patres, omnia inuitis iura imposita potuisse demere sibi. Itaque qui istam scripti codicis lectionem amplectatur, exponet quod sequitur, Si annonam ueterem uolent. &, Vtantur annona quum furore suo fecere, de pretio ueteri, & annonæ caritate.

Cur Sicinium pollentem uideo. Lege: Potentem uideo.

Vtantur annona quam f. f. f. In editionibus peruulgatis hic uerbum Fruantur, deest: inserendum hoc modo: Rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur, utantur annona quam furore suo fecere. Fruantur, subaudi raptis. nam ad

bb 5 priorem

priorem sententiam est referendum:& est ironçia.

Absterrendo singulos à concionibus conciliisq́ę. Non contemnendum erratum hic irrepsit in exemplaria Liuiana: scribendum: A' coitionibus conciliisq́;. A' uerbo Coire, quod congregari significat. Sic libro tertio: Quum, inquit, & per coitiones potentiorum iniuria fieret.

Instaurandis hæc causa fuerat ludis. Archetypon docet hic legendum esse: Instaurandi hæc causa fuerat. subauditur ludos. Deinde quod sequitur ita distinguendum, Ludis mane seruum quidam paterfamiliæ: & cætera. Ludis, hoc est, die ludorum magnorum.

T. Latino. Vetus lectio: Tito Latinio.

Sibi ludi præsultorem displicuisse. In exemplari scripto legitur: Sibi ludis præsultatorem displicuisse. expone, ludis, hoc est, die ludorum magnorum. Et aptius uocat miserum illum seruum, qui cæsus uirgis per medium circum saltitauerat ex uehementi dolore, præsultatorem, quàm præsultorem. Porrò sequitur: quanquam haud sanè liber erat religione animus Ibi in Vormaciensi codice è margine mehercle elegantem annotatiunculam, quæ Clementianum, siue huius filium Flauianum Nicomachum Dextrum, siue Victorianum, certe ueterem aliquem autorem arguit, in medium contextum retulit scriba. Eam libuit hic subiungere in gratiam studiosorum. Habet autem sic: Ludi ex instauratione, quos displicuisse Ioui Latinius ab eo per somnium monitus ut nunciaret, debereq́ue repeti, dum non uult magistratibus nunciare, taciturnitas orbitate punita est.

Quippe qui n.n.m. sed u.p. incolumes sumus. Legendum: Incolumes simus.

Primum dicenda uobis consules ratus sum. Castiga: Prius dicenda uobis.

Ne cuius facti dictiq́ę contagione præsens uioler. Pro Dictiq́;, repone Dicti'ue.

Si hæc profectio & non fuga est. Scribendum: Si hoc, profectio, & non fuga est.

Satricum, Longulam. Nusquam fere maior exemplarium uetustorum diuersitas, quàm in nominibus propriis uel hominum uel locorum. In Vormaciensi codice semper est Longuia. Si autem hic habet: Sattricum, Longuiam, Poluscam, Coriolos, Nouellam, hæc Romanis oppida ademit: inde Lauinium (fortè Labinium) recipit: tunc deinceps Corbionem, Veteliam, Trebium, Labicos,

Pedum

Pedum cepit: postremum ad urbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluuilias.

Et quam armis uiri defendere. Non est absurda lectio. sed tamen in scripto uolumine legitur: Et quoniam armis.

Coriolanus propere ut amens. Adulteratum uerbum est Propere. tu repone Prope. Coriolanus propè ut amens.

Munus uulgatum à ciuibus isse in socios. In uetusto codice quidam scripserat Esse. Paulopòst illic est: Quid ita enim. Item: Partem tertiam.

Certatim plebi indulgere. Antiqua lectio: Vt certatim, indulg.

Idq; propius fidei est. Emenda locum: Idq; propius fidem est. Apparet quàm fuerit uersatus in lectione bonorum autorum, qui non putabat Latinè dici, Propius fidem.

S. Cornelio, Q. Fabio consulibus. In ueteri uolumine est: Seruio Cornelio.

Seditio domestica bellum externum exciuit. Corrupta sententia est. scribendum: Eo infestior facta plebes, seditione domestica bellum externum exciuit. Sensus est: Seditionem domesticam externo bello dedisse occasionē. Neq; enim rebellassent Volsci & Aequi, nisi discordibus Romanis.

Patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credentes esse. Restitue sententiam hoc modo: Patres satis superq; gratuiti fauoris in multitudinem credentes esse.

Artonam Latinam urbem. In libro scripto legitur: Ortonam Latinam urbem. Nec est mox, Minitabantur, sed Minabantur. Infrà sic distingue: Ducendus Fabio in Veientes, in Aeq. f. datur.

Iniussi signa referunt. Mendosum uocabulum est Iniussi. tu castiga, iniussu signa referunt. Sic enim paulopòst iterum loquitur: Iniussu, inquit, in castra reditum.

T. Pontificius fuit. Antiqua scriptura sic habet: TIB. Pontificius. hoc est Tiberius Pontificius. Sic distingue: Et hic annus Tr. a. l. a. habuit, Tib. Pontificius fuit is, eandem uiam uel.

Praeceptis Appii moniti patres uniuersi. Hic Et, particula magno sententiae detrimento deest. Tu sic scribe: Praeceptis Appii moniti patres, & uniuersi comiter ac benigne tribunos appellare, & consulares. Et quae sequuntur.

Nouemq; tribunorum. Quid nobis hic Liuius narrat de auxilio nouem tribunorum? non'ne antè dixit, duós tantum creatos tribunos, qui treis sibi collegas asciuerint? Num igitur memoria

ria lapſus eſt, qui decem tribunos hic aſtruat, qui longe poſt ſunt inſtituti, ceu tertius liber indicabit? Inſpiciamus ueterem codicem, conſentiunt uerba. Ergo tuebimur lectionem? Minime. Scribemus: Nouumq; tribunorum aduerſus unum moratorem publici commodi auxilio, delectum conſules habent. Porrò nouum delectum habitum dicit Liuius: id quod ideo factum eſt ne proditor ille exercitus qui Fabium aduerſus Veientes pugnantem penè deſtituit, magno reipublicæ damno rurſum educeretur. Nouus igitur militum delectus habitus auxilio cæterorum quatuor tribunorum. Iam errori cauſam præbuit, quod ſciolus aliquis neſciens adiectiuum, Nouumq;, eſſe referendum ad ſubſtantiuum Delectum, quod paulopòſt ſequitur, quum non quadrarent hæc duo uerba Nouumq; tribunorum, ſcripſit Nouemq; tribunorum. Id mendum è manu ſcriptis exēplaribus in excuſos typis codices poſtea transfuſum eſt: nec quiſquam obſeruauit. Debent hanc mihi gratiam ſtudioſi, qui meo Marte poſt longam inquiſitionem germanum hic uocabulum depoſtliminio reſtitui.

Ea ſpes Hetruſcos armauerat. Scribendum: Hæ ſpes Hetruſcos armauerant.

Memoriaq; peſsimi pr. bel. exempli terrebant. Lege: Memoria peſsimi proximo bello exempli terrebantur. Sine Que, particula annexa. nam hoc ſermonis genus aſſeuerantius eſt. Quidam in Vormacienſi codice caſtigarat, Terrebat: ut Memoria caſu nominatiuo legeretur.

Tergiuerſatur tamen Fabius. Sic ſcribe, diſtingue, adeoq; expone: Tergiuerſantur tamen: ſubaudi Conſules. Nam mox præceſsit: Ad conſules curritur. Fabius deinde ad creſcentem tumultum iam metu ſeditionis collega concedente, quum ſilentium claſsico feciſſet.

Niſi uictores ſe redituros ex hac pugna iurent. Non erat hic opus mutare lectionem ſcripti uoluminis, quæ habet, Iurāt. Præcedit enim aliud uerbum, Itaque certum & decretum eſt.

Aliosq; iuratus inuocat deos. Adulteratus locus eſt temeritate ſcioli cuiuſpiam. Neque enim ſimpliciter hic inuocat deos. nam ſequitur: Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſque iurat. Proinde caſtigandæ ſunt hic uulgatæ editiones ad codicem manu ſcriptum, qui ſic habet: Si fallat, Iouem patrem, Gradiuumq; Martem, aliosq; iratos inuocat deos. Senſus eſt: Iram deorum Iouis & Martis ſibi ipſi imprecatur, ſi fallat. Nunc apte cohærebit ſequens ſentētia. Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſq; iurat.

iurat. Paulopost ubi uulgo legitur, Nunc armatis sibi: in antiquo uolumine est, Nunc armati. ubi subaudiri poterit uerbum Iubent.

Pugna iam ad manus. Vetus lectio: Pugna iam in manus, iam ad gladios, u.m.e.a. uenerat. Paulo inferius ubi uulgo legitur: Consuli tum Cæso. Fabius. in scripto codice est: Gaius Fabius. Iterum paulopóst: G. Fabius cum Tito Virginio COS. factus.

Cn. Manlius. Exemplar uetustum ter habet, Manlius: semel, Manilius. Item infrà: Et sua sponte ipsi prælium renouant.

Funera deinde duo, collegæ fratrisq; ducit. Ex his uerbis posset aliquis putare funera ista duo simul à consule & æquali honore ducta. Proinde non erat eradendum hic aduerbium Deinceps: quod unum post alterum ductum fuisse declarat. Ad ordinem enim Deinceps refertur, significans aliquid gradatim fieri. Itaque sic est restituendus locus ex archetypo Borbetomagensi: Funera deinde duo, deinceps collegæ fratrisq; ducit. Sensus est: Prius ductum funus collegæ tanquam consulis, posterius fratris funus. Quæ res & Fabii modestiam commendat. Sic libro quinto: Sed antecedente fama nuntiisq; Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit. Rursus eodem libro: Intuemini enim horum deinceps annorum uel secundas res uel aduersas. Iterum libro sexto: Interroges deinceps M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus: hic demũ. Deinceps, id est, quod uulgo dicunt, alius post alium, & successiue.

Quàm recens dolor proximæ cladis transisset. Antiqua lectio, Transiret. Nec erat opus mutare.

Ex fauore & admiratione stupens. Præpositionem Ex, inter prælegendum aliquis adiecit, quæ postea recepta est in contextum. Tu rursum deme. Sequitur infrà, Id primo acerbum indignumq; Veientibus est uisum. Exemplar antiquum.

Hæc spes adeo prouexit. Lectio uetus, Hæc spes prouehit.

Quæ res paucitatem eorum insignem. Insere hic particulam, &, Quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetruscorum &c. Sic Liuius loqui solet.

Eò nixi corporibus. A' nitor nixus dicimus & nisus. Sed uideo magis Liuio placuisse nisus. Vt hic, Eò nisi corporibus. Et inferius pauló: Quum & patres minus quàm pro Coriolano adnisi essent. Rursum infrà: Patres quoque non temere pro ullo æque adnisi sunt. Vt taceam de aliis locis.

Vt primo pugnatum sit ad Spei. Consentit exemplar Borbetomagẽse. Sic autem dictum est hic, Ad Spei, quemadmodum antè,

antè, Ad Iouis Statoris.

Quod inopia frumenti, quamuis præcipitia, dum celeriora, essent, agebant consilia. Hic locus non solum in editionibus peruulgatis omnibus est adulteratus, sed & in manu scripto codice, qui ut rectè habet, in præcipitia, sic perperam continet, agebant. Tu sic castiga, Quod inopia fruméti, quamuis in præcipitia dum celeriora essent, agebat consilia. Siquidem inopia nominandi casu dictum est.

Aegritudinesq; inde morbo absumptum esse. Scribendum est, Negant tulisse ignominiam ęgritudinemq; Inde morbo assumptũ esse. Aegritudo refertur ad animũ, Morbus ad corpus.

Vt dum dispersi alii, alii manipulatim excurrunt. Lectio uetus, Vt dum dispersi, alii alia manipulatim excurrunt. Alia, subaudi porta. Nam mox sequitur, ea porta caperetur. O' pulchre tractatum Liuium.

Cui signum primum intulerat. Repone, Cui signa primum intulerat. Sic infrà, Nec antè restitit, quàm signa inferentem Volscum munimentis uidit.

Duæq; potentissimæ, & maxime finitimæ gentes superatæ sunt. Legendum ad uolumen scriptum, duæ potentissimæ & maximæ, finitimæ gentes superatæ sunt.

Nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent. Archetypon scriptum habet, Nec tamen perpeti potuere, ut acie dimicarent. Suspicor scripsisse Liuium, Hæc tamen perpeti potuere, quàm ut acie dimicarent. Subauditur potius, aut facilius, aut simile comparatiuum, more Græco. Quod orationis genus etiam alibi indicabimus in libris sequentibus.

Adeoq; neminem noxæ pœnitebat. In exemplari scripto legitur, noxiæ. Dicitur autem noxia substantiuè non minus quàm noxa. Hoc admonendum duxi propter eum qui hic pro noxiæ scripsit, noxæ, uelut emendans locum.

Palamq; ferrent. Legendum, Palamq; ferretur. Impersonaliter. Inferius paulo uetus codex habet, Cum in senatum uocari iussissent. Magis placet uulgata lectio.

Qui eum uexandis prioris anni consulibus administraturum tribunatum credebant. Vetus lectio, Permissurum administraturum tribunatum credebant. Opinor legendum, Qui eum uexandis prioris anni consulibus permissum administraturum tribunatum credebant. Nam illi plebs tribunatum planè permiserat. Paulopost est in ueteri, Cùm recentior, tum acrior.

In

In accusationem Appii. Deest hic pronomen Ipse,in editionibus peruulgatis. Ipse in accusationem Ap. Sequitur paulopost iuxta antiquam lectionem, Ego hic aut in cōspectu uestro moriar.

Dum tribuni consulesq́. Antiqua lectio. Dum tribuniq; consules ad se:Coniicio scribendum, Dum tribuniq; consulesq; ad se quisq; omnia trahant.Paulopòst,lege, Vt siqua secesio plebis fieret,ad se receptum haberet. Non,haberent.

Quæ domi esse,eo liberior. Castiga, Quæ domi, esse liberior.

Se unico consule obiecto cōtra Trib.pot. Scribe,electo.

Nequaquam tanta patrum spe,priores impedierant consules. Lectio manu scripti codicis,Nequaquam tanta patrum superiores impedierunt consules.Lege, Nequaquam tanto patrum, Subaudi conatu,superiores impedierint cōsules. Iam totus ambitus sic legi poterit, Eadem in militia sæuitia quæ domi, esse liberior, quòd sine tribunitiis uinculis erat.Odisse plebem plusquam paterno odio.Se uictum ab ea,se unico consule electo aduersus tribunitiam potestatem,perlatam legem esse,quam maiore conatu, nequaquam tanto patrum,superiores impedierint consules.

Vt inuictus ille od.pl.a.interdum mouetur. Scribe,moueretur.Mox pro tribus infinitis, agere, dicere,uocare,repone,ageret,diceret,uocaret.Itē tribunos plebis potius quàm Trib. plebeios. Nam in libro scripto legitur,tribunos plebei. Iuxta quintam inflectionem, quemadmodum & Plinius auunculus usurpauit. Porrò subinde legitur in exemplari archetypo:Tribuni plebei,non plebis, à nominatiuo plebes,non à denominatiuo plebeius.

Duplicariosq́. Quidam in uetusto uolumine scripserat Dupliciariosq;.

Omnis militi data est. Antiqua lectio:Ea oīs militi data est.

Tum duci,tum p.d.p.q.p.exercitus rediit. Melius in archetypo Vormaciensi legitur: Quum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redit.

Aut supplex prehensaret homines. Volumen uetustum non hic modo,prensaret habet,sed & aliis innumeris locis. Item, prendi,quod uulgò legitur prehendi. De qua re semel admonuisse sufficiat.

Antè tamen quàm prædicta dies ueniret. In antiquo codice legitur,Prodicta dies. Tu scribe Producta dies.

Cuius collaudationem cum tribuni plebis impedire conarentur. Quid hic facit collaudatio:Emacula locū ad fidem

exemp

exemplaris uetusti. Cuius laudationem quum Tr.pl. impedire conarentur. Sequitur autem mox: Et laudationem tam æquis auribus mortui audiuit. Rursum lib.v. Matronis, inquit, gratiæ actę honosq; additus, ut earum sicut uirorum post mortem solennis laudatio esset. Hoc uocabulo pro oratione funebri Cicero quoq; usus est in Catone Maiore: Est in manibus, inquit, uiri laudatio. Quintilianus lib.iij. Nam & funebres laudationes, inquit, pendent frequenter ex publico aliquo officio.

Omnis ira belli ad populationem agri uertitur. O' hominem doctum, qui hic pro uertit suppoſuit uertitur. Tu repone, uertit. De quo genere sermonis suprà admonuimus.

Cum pro uicto relinqueret hostem. Corrige, Cur pro uicto relinqueret hostem.

P. Quintius. Antiqua lectio. T.P. Quintius. Sic pauld superius scriptum fuit: L.P. Valerio T. Aemylio coss. Vbi uulgò tantum legitur, L. Valerio.

Impetu facto dum se putant uinci, uincere. Non intellexit Liuii sensum, qui hunc locum adulterauit. Nam dicit autor salubri mendacio de fuga hostium, concitatam aciem fuisse cessuram alioqui. Itaque quum putarent se uincere, qui tamen succumbebant, animo resumpto, uicere. Vide quid potuerit opinio duntaxat uictoriæ. Germana lectio sic habet; Impetu facto, dum se putant uincere, uicere.

Cornicines tibicines. Scribendum Tubicinesq;.

Ferocius agunt equites circunfusi ducibus. Vetus lectio: Circunfusi duci.

Saxa adiacentia pedibus ingerit in subeuntes. Reponendum: Saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes.

IN LIBRVM TERTIVM
primæ Decadis Annotationes per
Beatum Rhenanum.

TRibunitiis se iactari actionibus. Scribendum: Tribunitiis se iactare actionibus.

Elargiendo de alieno. Vitiatus locus est. Corrige: Et largiendo de alieno. Totam uerò sententiam sic distingue: Possessores & magna pars patrum tribunitiis se iactare actionibus, principe ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri quærentes.

Consilio neutri partium acerbo, Repone, Neutri parti.

Antium propinquum. Lectio uetus: Antium, propinquam, opportunam & maritimam urbem. Sic infrà: Coloniam fidam,

prop

propinquam, infamem fieri.

Triumuiros agro dando creant. In archetypo Vormaciensi legitur: Triumuiros agro dando creat. Subaudi Fabius COS.

Ab his proximi audita. Codex manu scriptus habet: Ab iis proxime audita. Quam lectionem si quis sequi uolet, cogetur mox legere, ferri. Mox illic est, uocato dein senatu.

Funestam ei populationem fecit. Ei datiuus non est in exemplari Borbetomagensi. Nec est hic necessarius.

Censa ciuium capita centum quatuor & xx. millia, CCXIIII. Antiqua lectio: Cēsa ciuiū capita CIIII. ACCXIIII. Fortasse scribendū: Quatercentena millia, ducenta quatuordecim.

Adeo ciuitates hæ perpetuo. In archetypo legitur: Adeo ciuitates eæ perpetuo.

Quidnam rei esset. Vetus lectio: Quid rei esset. Absque parelco nam.

Se in castra recepit. Scribe: Se intra castra recepit.

In incautum hostem. In uolumine Borbetomagensi legitur: In cautum hostem. Nec displicet lectio. Præcedit enim: Tanta ui castra circumsessa atque oppugnata fuisse, ut ne nuncius quidem Romam mitti potuerit. Non itaque Furius hostes est adortus tanquam parum cautos, sed quia copiæ illorum propter obsidionem diuisæ erant, suæ uerò collectæ.

V. Mil. ac ccc. Manu scriptum exemplar tantum habet: V. ACCC. Hoc est, quinquies mille trecentos.

Inde Romam reditum est. Locus uitiatus: Tu corrige, Vt Romam reditum est. Mox præcesit Inde, quod uerbi hic repetiit scriba parum attentus.

Et auxere uim morbi terrores populationis. O' homines bliteos imbecillesq́;, quibus terrores populationis auditi solum auxerunt uim morbi. Quid futurum erat de istis, si ipsi hostes in conspectum uenissent. expiraturi erant præ metu. Hoc'ne conuenit Romanis? Deprauauit sensum unica dictio perperam mutata. Sic scribe: Et auxere uim morbi, terrore populationis pecoribus agrestibusque in urbem acceptis. Expone: auxere uim m. Subaudi, Romani. pecoribus agrestibusque in urbem acceptis, terrore populationis, id est, ob terrorem populationis hostilis. Mox est in ueteri: Inde exercitu ingenti.

Per Lauicanos agros. Suprà fuit scriptum: Labycum. Hic habes Lauicanos agros. Mos fuit ueterum scribarum u pro b ponere, & uicissim b pro u. quod etiam alibi indicauimus.

Late euagata est uis morbi. Verbum Euagata non habet hic locum. Tu castiga: Latè uagata est.

Corpora salubriora esse cœpere. Legendum ad fidem libri ueteris: Corpora salubriora esse incepere. Id est, incipiebāt, qui sermo familiaris est historicis.

Cum exitus haud in facili esset. Scribe: Quū exitus haud in facili essent. Numero multitudinis. Mox est in ueteri codice: Vbi etsi adiectum aliquid numero sit.

Inter alia prodigia & carnem pluisse: quā in urbem ingens numerus auium intra uolitādo rapuisse fertur. Hæc prodigia acciderunt Romæ dubio procul. Et tamen hic narratur, aues carnem illam pluuialem, in urbem rapuisse. Quædam periodi istius uerba prodigiose sunt corrupta. Nam pro, quam in urbem, scribendum est, quem imbrem. & pro duobus uocabulis, intra uolitando, reponendum unum uerbum, interuolitando. Dicimus enim interuolito, sicut interuolo. Præterea non carnem pluisse, sed carne pluisse legendum. Vt hæc sit germana lectio, Inter alia prodigia & carne pluit. quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur. O negligentiam nostram ingentem, qui non dignamur ueteres codices inspicere. Hoc prodigium Valerius Maximus lib. primo, cap. de ominibus & auspiciis, his uerbis describit: Carnesque in modum nimbi, inquit, ceciderunt: quarū maiorem numerum præpetes diripuerunt aues. Reliquum humi per aliquot dies, neque odore tetro, neque deformi aspectu prostratum iacuit. Vocat nimbum Valerius, quod imbrem Liuius dixit.

Nequi in loca summa urbis impetus, cædesque inde fierent. Arbitror esse, nequi pro nequis. de quo loquendi usu ueterum etiam alibi dicturi sumus.

Etsi abscissæ res sint. Archetypon Borbetomagense habet: Etsi abscissæ res sint. Vtraque mēdosa lectio. Tu meā autoritatē secutus scribe: Etsi accisæ res sint, hoc est, amputatæ, exhaustæ, debilitatæ. Sic libro sexto: Post accisas, inquit, à Camillo Volscorum res. Et paulo pòst: Quanquam, inquit, nuper Camilli ductu atque auspicio accisæ res erant. Metaphora deducta uidetur ab auibus, quibus alæ amputantur.

Eiicere Antiates colonos. Hic locus fuerat asterisco notandus. Sed professoribus omnia plana sunt. In uerbo eiicere non mendum est, sed portentum planè errati. Siquidem legendum: Ecetræ Antiates colonos. Et ita distinguenda sententia: Antii summā rei positam. Ecetræ Antiates colonos palàm concilia facere. Id caput

put,eas uires belli esse. Fuit Ecetra Volscorum oppidum. Porrò faciunt ad hunc locum intelligendum quæ suprà sunt dicta. libet ea repetere: Itaque Aequi,inquit,ab Ecetranis Volscis præsidium petiere:quo cupide oblato (adeo ciuitates ex perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici & prædicunt Romanis Ecetranum ad Aequos descisse. Suspecta & colonia Antium fuit,quòd magna uis hominum inde, quum oppidũ captum esset,confugisset ad Aequos. Isq; miles per bellum Aequicum uel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa quum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis alienauit. Hactenus Liuius. Quæ propterea duxi renarranda,ut manifestum euaderet, quur Antii summam rei positam fuisse dicat, & Ecetræ potius quàm alibi palàm concilia facta.

Sed uirium spe,sed manu obtinendum erat. Antiqua lectio:Sed uirium spe,& manu obtinendum.

Sibi qui non dicto,qui non facto. Alterum Qui superabundare docet exemplar uetustum,in quo legitur tantum:Sibi qui non dicto,non facto quenquam offendisset.

In iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Antiquus codex tantum habet:Iuuentutem g.i.S.incidisse.

Semianimem inter manus domum allatam. Scribe: Semianimem inter manus domum ablatum.

Cui reo capitalis dies dicta sit. Violauit hic sciolus quispiam uerba Liuiana.Tu corrige:Cui rei capitalis dies dicta sit. Neque enim dicimus diem capitalem, sed rem capitalem, id est, quæ uitam hominis in discrimen adducat.

Veluti relegatus agello quodam in tugurio uiueret. Et hic locus infeliciter instauratus est.Antiqua lectio habet:Veluti relegatus deuo quodam tugurio uiueret. Ex qua germanam sic restitue:Veluti relegatus,deuio quodam tugurio uiueret.

Ad quatuor millia hominum. Vetus lectio:Ad M M. hominum.Id est.Ad duo millia hominum.

Ad opportuna omnia urbis loca. In scripto codice legitur:Ad opportuna omnis urbis loca.

Auocato populo ab armis. Scribe:Aduocato populo ab armis.Aduocato,subaudi ad concilium. Sic infrà:Propositis decem tabulis,populum ad concionem aduocauerunt.

Ad multitudinem oratione conuersa. Exemplar uetustum tantum habet, Versa.

Siquis impediat. Lege:Siqui impediat.Nam dictum est Si: qui pro siquis,quod & Ciceroni solenne est.

L.Manilius. Antiqua lectio:L.Mamilius.

Si se doceri siuissent. In codice Vormaciensi legitur, Si se doceri sensissent.Non dubito quin scriptum fuerit,Si edoceri se sissent. Sissent pro siissent. Sic enim aliquanto pôst sequitur,Duum, inquit, mensiû spatium consulibus datû est ad inspiciendâ legem, ut cum edocuissent populû, quid fraudis occultæ ferretur,finerent deinde suffragium inire.Infrà est:Pace parta,non,Parta pace.

Cuius ordinis langore perpetuo iam tribuni plebis. Vitiata sunt uerba.Corrige : Cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis.Perpetuos dicit,quòd iidem subinde reficerentur. Id quod ex præcedentibus magis liquet. Et ex eo quod mox sequitur: Loquaces,seditiosos, semina discordiarum iterû ac tertium tribunos,pessimis artibus ac regia licentia uiuere. Vbi obseruandû in archetypo nostro scriptum esse:iterum ac tertium tribunos, non tertio tribunos.Huc facit quod infrà dicit:Plebes,inquit,uicit ut quin tum eosdem tribunos crearent. Et ibi mox:Id,inquit, modo excepere,ne postea eosdem tribunos uiderent.

Et uos(cum C.Claudii pace,& P.Valerii mortui loquar. Expunge præpositionem,cum.Et scribe:Et uos (C. Claudii pace,& P.Valerii m.loquar.)

Atenim diuinis humanis'que abruptis legibus, legem uos hoc anno perlaturos dictitatis? Fœde est deprauatus hic locus. Nam pro abruptis legibus, scribendum est, obruti sceleribus.hoc modo:Atenim diuinis humanisq; obruti sceleribus, legem uos hoc anno perlaturos dictitatis ? Porrò uocat diuina scelera, quæ in deos sunt commissa,dum non à sacrilegis oppugnantur.quod uocabulum hic aliquem offendit. Sic uocat diuinas & humanas res libro quinto,Atque his diuinis, inquit, humanisq; rebus gestis Dictatura se abdicauit.Item humanas opes eodem libro pauloantè:Quum iam,inquit, humanæ opes egestæ à Veiis essent. Et infrà:Saluo etiamtum,inquit, discrimine diuinarum humanarumq; rerum.Mox est in ueteri libro,malè gesta Respublica est.

Nescio quo fato magis bellantes, quàm pacati propitios habeamus deos. Repone habemus. Nec censebit paruum hoc erratum doctus lector,ut contemni debeat.

Peragendi consularis officii partē ad se uendicabat. Codex Borbetomagensis docet legendum : In peragendis consularis officii, partem ad se uindicabat. Paulopòst in eodem est : Ad

recip

recipiundum Capitolium.

Et tribunos, si eò aduenient. Lectio uetus: Si eò ueniant.

Senatus consulta fiunt: ut neque tribuni l. In exemplari manu scripto, non est particula, ut, quæ planè abesse debet, ut sua forma senatusconsultis constet, quorum primum ita incipit: Neque tribuni leg.

Non permistim unam sociorum ciuiúmque. Scribe: Non permixtam uel permistam. Sic enim in antiquo uolumine legitur, & placet lectio. Subauditur, aciem.

Vt distinerent hostium copias. Mendosum uerbum est distinerent. Tu castiga, distenderent, id est, distraherent, separarent. Sic libro nono: Distendit ea res, inquit, Samnitium animos. Paulopòst est in ueteri, Postquam mœnib. iam Romanis pulso hoste.

Ita esse multi priuatim ferebant Volscio iudices. Repone: Nisi ita esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicē. Quum ad iudicium ire non auderet, omneis eas res in unum congruenteis, haud magis dubiam damnationem Volscii, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebant. Est autem ferre iudicem, uelut offerre iudicē. Sic infrà: Proinde ut ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in seruitutem dederit. Verba sunt L. Verginii aduersus Appium Claudium. Hoc sermonis genere & M. Tullius utitur.

Romam redicre legati. Vetus lectio: Romam ut redire legati. Scribo: Romam ut redicre legati, senatus iussit alt.

Quod ubi senserunt hostes. Melius in antiquo codice legitur: Quod ubi senserant hostes.

Nihil tam nec inopinatum, nec insperatum accidere potuit. Volumen manu scriptum habet: Nihil tam nec inonatum, nec tam insperatum accidere potuit. Lego: Nihil tam nec inatūm, nec tam insperatum accidere potuit. Porrò, Nec opinan subinde Liuius usurpat pro inopinatō, quemadmodum & alibi monuimus.

Nisi effuse affluant opes. Hic omissum est aduerbiū ubi, in ionibus uulgatis. Tu repone: Nisi ubi effuse affluant opes.

Bipalio innixus. Archetypi scripti lectio, Palo innixus. us est: L. Quintium inclinasse in palum, qui forte illic erat terfixus. Nihil igitur opus fuit bipalio scribere, quòd instrumenest rusticum.

Admiratus rogitās'que, satis'ne salua essent omnia? emplari illo Borbetomagensi legitur: Admiratus rogitansq́;

sat iam satis'ne saluâ essent omnia? Scribo: Admiratus, rogitansq; etiam satis'ne salua essent omnia? Aut, Admiratus, rogitansq; satin' salua essent omnia. Sic libro sexto: Percontatus satin' saluæ. Proinde librarius uidetur mihi pro satin' scripsisse sat iam, & glossam eius aduerbii, id est, satis'ne, retulisse in contextum.

Sed qui tum stipēdia pedibus propter paupertatem fecisset. Hic locus turpiter est uiolatus, ob unicam literam malè mutatam. Legendum est: Sed qui cum stipendia pedib. p. p. fecisset.

Legionibus dictatoris clamore significantibus. Vitiatus locus est. Scribe: A' legionibus dictatoris clamore significant, ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. A' legionibus dictatoris, id est, à parte legionum. Significant, subaudi milites.

Iam se ad prohibenda circundati opera Aequi parabant. In editione Asulanica legitur ita. Tu castiga: Iam se ad prohibenda circumdari opera Aequi parabant, Infrà legitur in libro manu scripto, coronam auream dictatori libram pondo decreuerit. Appositiuè.

Confestimq; se dictator magistratu abdicasset. Scribe: Confestim se dictator m. abd. dispuncta particula que. Quod uerò mox sequitur: Lanuuium exulatum abiit, & est in exemplari uetusto: Lanuuium exilium abiit: poterit etiam legi: Lanuuium in exilium abiit.

Noua de delectu contentio exorta. In uolumine Vormaciensi tantum est orta, non exorta.

Patūmq; id plebi præsidium foret. Sic in editione Asulanica legitur, quæ nunc sola est ad manum. Tu repone, Paruumq; id plebi præsidium foret.

Inuidiæ tamen ad exercitum fuit. Hic omissum est uocabulum, res. Restitue locum: Inuidiæ tamen res ad exercitum fuit.

Cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparent. Scribendum: De latore tantum discreparet. Quemadmodum enim conuenit usurpatur, sic & discrepat. Ita quoq; Suetonius usus est. Mox est in ueteri: Dein duo simul mala, non deinde.

P. Sextilius Capitolinus. In manu scripto codice legitur: P. Sextius Capitolinus. Et mox: Sexto alteri consulum prioris anni.

Et unica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdum inutilis esset. Hunc locum sciolus quispiam pro libidine sua tractauit. Germana lectio sic habet: Et in unica concordia inter ipsos, qui cōsensus priuatis interdum inutilis esset, summa

ha aduersus alios æquitas erat. Mox in nostro exemplari non est L. Sextium, sed loco prænominis dimissa lacunula.

Eas leges habiturum populum Romanum, quas cōsensus omnium non iussisse latas magis quàm tulisse uideri posset. Delerunt hic quidam uerbum, quod in primis ad sensum facit. Nam in Vormaciensi uolumine legitur, inuasisse non iussisse latas. Proinde sic restitue sententiam: Eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium inuasisse, nec iussisse latas magis quàm tulisse uideri posset.

In trinundinum indicta sunt. Antiqua lectio: In trinum nundinium indicta sunt. Trinum nundinum etiam appellat Quintilianus, quum inquit: Siue non trinó forte nundino promulgata.

Per illos se plebi uendicare. Pudendum erratum est. Scribe: Per illos se plebi uenditare.

Obsecundando mollire impetum aggrediuntur. In manu scripto uolumine legitur, tametsi mendose, obsequēdo, se cum dando. Quorum prius libenter dicerem posterioris fuisse glossulam expositricem, nisi scirem obsecundare plus esse quàm obsequi. Vt intelligamus collegas non solum obsecutos in iis quæ cupiebat Ap. Claudius, uerumetiam obsecundasse, & ultro hominis ambitionem adiuuisse.

Ars ea hæc erat. Pronomen ea nescio quis assuit aliunde. Non est in archetypo Borbetomagensi. Nec hic necessarium, Melius leges: Ars hæc erat.

Pro hac occasione arripuit. Et hic ablatiuum Hac quispiam intulit, quum non sit in libro ueteri. Tu dispunge & lege, Impedimentum pro occasione arripuit.

Intercessionem quoq; consensus sustulerant. Ingens erratum hic est. Corrige: Consensu sustulerant.

Pronuntiabantur in foro. Placet antiqua lectio: Iudicia domi conflabant, pronuntiabant in foro. Infrà debet esse: Si eæ quoque leges.

Tribunitiam pot. munimētum libertatis rem intermissam repararent. Scribe, munimentum libertati, id est, tribunitiam pot. quæ est munimentum ipsi libertati. Seu futuram munim. libertati.

Hi ferè agere plebem plebisq; res. Insigne erratum huius loci, quum sit tam manifestum, mirum est quomodo doctos tam diu potuerit fallere. Vide quàm egregie se ulciscantur ueteres libri non inspecti. Corrige: Hi ferre agere plebem plebisq; res. id est,

expilabant plebem diripiebantq;. Quo loquendi genere sæpe Liuius utitur. Sic alibi: Tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agiq; res suas uiderunt. Item: Quum ante oculos propè suos, sociorum res ferri agiq; uideret. Hoc Græci dicũt φέρεσθαι, καὶ ἄγεσθαι, & φέρειν καὶ ἄγειν. A' quibus nostri usurparunt.

Potentiores esset etiam, ne tergo quidem abstinebatur, uirgis cædi alii, alii securi subiici. Malim sic distinguere: Et iam ne tergo quidẽ abstinebatur. uirgis cædi, alii securi subiici. Nam in scripto codice tantum semel est, alii. Infrà est, Quid opus facto sit. Item: Postquam audita uox in foro est præconis.

Hæc fremebat plebes. Antiqua lectio: Hæc fremunt plebes. Sic antè habuimus: Quod haud secus factum improbant boni, quàm nemo facere ausurum crediderat. Vbi uulgo legitur improbabant.

Senatúmq; in diem posterum edicunt. In uolumine archetypo legitur tantum: Senatumq; in diem posterum dicunt. Scribo, indicunt.

Nec nominis homines tum pertæsum esse. Liuius indubie scripsit, quemadmodum attestatur liber manu scriptus: Nec nomen homines tum pertæsum esse. Sic autem & Suetonius in Cæsare: Et quasi pertæsus ignauiam suam. Item, Pertæsus, ut scribit morum peruersitatem eius. Quid igitur opus fuit hic scribere nominis. Licet non negem & id Latinè dici. Non solum enim accusatiuum id uerbum post se recipit, sed & genitiuum.

Experirentur, quanto ferocior dolor in libertate sua uindicanda, quã cupiditas in iniusta dominatione esset. In exemplari ueteri pro ferocior scriptum est fortior. Nec est, in libertate sua, aut in iniusta dominatione: sed tantum, libertate sua, & iniusta dominatione. Nam elegantius in subauditur utrobiq;. Quare crediderim sic scripsisse Liuium: Experirentur, quanto fortior dolor libertate sua uindicanda, quàm cupiditas iniusta dominatione esset. Paulopòst est in ueteri: Qui anno iam prope.

Oratio fuit precibus quàm iurgio similior. Antiquæ lectio: Oratio fuit precibus quàm iurgio similis. Subauditur, aduerbium magis uel potius.

Cæterum neminem, maiore cura occupatis animis, uerum ex se præiudicium rei tantæ afferre. Autim iurare hunc Liuii locum uitiatum esse, tametsi utcunq; stat sensus ut errorem nemo sentiat. Habet exemplar Vormaciense: Cæterum neminem maiore cura occupatis animis uerum esse præiudicium rei tantæ auferri

tæ auferri. Lego: Cæterum nemini non, maiore cura occupatis animis, uerum esse, præiudicium rei tantæ auferri. Sensus est: Verum esse nec posse negari, nemini non auferri præiudicium rei tantæ, ideo quòd animi maiore curâ sint occupati. Porrò præiudiciũ rei tantæ eleganter uocat, opinionem & sententiam quam senator prius in animo suo conceptam habet, planè dignam tanta re. Mox est in ueteri codice: De eo quo Valerius Horatiusq;. Non, de eo quod.

Senatu discrepante agi. O' fœdum erratum, quod prorsus sensum perdit. Scribendum: Senatu disceptante agi. Sensus est, bellis perfectis, & Repub. in tranquillum redacta, tum uacabit ut senatus disceptet, id est, ambigat contendatq;, ut in iudicio fieri solet. Nam hæc significat disceptare. Mox est in scripto uolumine: An donec leges quæ deessent perferrentur.

Delectum quoque primo tempore haberi & decemuiros. Repone: Delectum primo quoque tempore haberi. Decemuiros quo cuique eorum uideatur, ex. ducere. Absque particula connectrice, &c.

Non (quod simulabat) consulendo diremit certamen. Legendum: Non cui simulabat consulendo diremit certamen.

Quàm gnauum in malitia ingenium esse. Melius in ueteri codice legitur: Quam nauum in malitia ingenium esse. Nauo enim opponitur ignauum. Strenuum id significat. Velleius: Naua uiriliq; opera. Mox habet scriptum exemplar: Et L. Sergio. Item, alia omnis penes milites noxia erat. Porrò non minus Latinè dicitur noxia substantiuè, quàm noxa.

Pessima decemuirorum in uulg. f. est. Ex codice manu scripto legendum apparet: Sepultus ingenti militum mœstitia, in pessima decemuirorum in uulgus fama est.

Honestum ordinem in Algido ducebat. Cogitandum num legi posit, Pedes tum ordinem in Algido ducebat. Nam plebeius fuit. Certe peditem Romam uenisse, & mox in castra rediisse, sequentia testantur.

Appius amore ardens pretio ac spe. Vetus lectio, sed corrupta: Appius amore ardens mens pretio. Fortasse scribendum: Appius amore ardente amens pretio ac spe perlicere adortus. Nam sequitur infrà: Tanta uis amentiæ uerius quàm amoris mentem turbauerat. Aut, Appius amore ardens immenso pretio ac spe perlicere adortus. Aut, Ap. amore ardens sensim pretio ac spe perlicere adortus.

Ibi namque in tabernis literarum ludi erant. Volumen manu scriptum habet: Ibi namque in tabernaculis literarum ludi erant. Opinor Liuium scripsisse: Ibi namque uernaculi literarum ludi erant. Neque enim crediderim pueros & puellas in humilibus tabernis quæ muri affigi solent, quales fuerunt laniorum, quarum mox meminit, & sutorum ac aliorum opificum, sessitasse in propatulo. Necdum uero tempotibus illis opera Grammaticæ dabatur, quæ nulla adhuc erat. Nam sub secundum & tertium Punicum bellum, ut autor est Suetonius in libello de claris Grammaticis & Rhetoribus, huius demum studium Romæ uigere cœpit. Ante id tempus erant ludi literarum Romæ, sed uernaculi tantum, nondum uidelicet loquendi scribendiq; regulis natis. Qualem & illum apud Falerios in Faliscis ludum fuisse dubiuum non est, cuius magister discipulos Camillo prodidit. de quo Liuius libro quinto faciet mentionem. Mores ille docebat, ut uerisimile est, magis quàm literas, & exercitiis corpora firmabat. Vernaculi ludi duo seorsum Selestadii fuerunt multis annis, Ludouico, Cratone, Hieronymo & Sapido, hic Latinè profitentibus. in altero pueri instituebantur, in altero puellæ. Neque enim maioribus nostris promiscui ludi placuerunt, quales uidemus Basileæ, & aliis in locis. Institutionis summa erat, peritia legendi scribendiq; & numerandi. At postquam fatalibus istis tumultibus corrigendæ religionis causa, Germania turbari cœpta est, huc res deuenit, ut uix ludi Latini quarta pars hodie sustineri posit (priores illos nanque professores ferè quadringentis scholasticis frequente schola docuisse constat) etiam uernaculo ludo puerorum duntaxat, in illum cõtracto. Adeo contemni pasim cœperunt literæ, magno Germaniæ incommodo, quod posteri nostri sunt sensuri. Præcipue uerò dolendum hoc eo tempore accidisse, quo meliores literę paulo familiarius nostratibus innotuerãt. Porrò pro Vernaculi scriba suppofuit bernaculi recepto illo more. Id bernaculi quum nihil significaret, uertit alius in tabernaculis. At quia tabernacula militum sunt tentoria, doctus aliquis pro tabernaculis substituit, tabernis.

P. Numitorius puellæ auunculus. In ueteri uolumine legitur, auus. Subaudi, maternus.

Dum prærriperent iter nuntii missi in castra. Repone: Dum præciperent iter, hoc est, antè caperent. De qua uerbi huius significatione suprà admonuimus castigantes libro secundo locum illum, Adeo ui alteram causam non collega solum præceperat. Sic libro proxime sequenti: Nec ex quo castris, inquit, castra conlata sunt cessatum

cessatum à leuibus præliis est, facile patiente dictatore conferendo uires, spem uniuersæ uictoriæ tentato paulatim euentu certaminum suos præcipere.

Nemo eum adibat. Pronomen eum inter prælegendum adiecit aliquis. Non est in exemplari Borbetomagensi. subauditur autem tribunal, uel simile quippiam.

In forum adducit. Scribendum, In forum deducit.

Quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset. Vocabulum ius non est in libro ueteri, ut putem absolute usurpari à Liuio dicendi uerbum. Proinde libet credere non prorsus absurdam esse paulo superius manu scripti codicis lectionem, ubi scriptum est, Iusto die se non dicturum, pro eo quod in uulgatis editionibus legitur, ius eo die se non dicturum. Nam forte iustum diem uocat, quo posset iure dicere, subaudi sententiam uel ius. Cæterum, per ambitionem dictum non esset, intellige per gratiam. Vnde ambitiosa decreta iureconsultis, per gratiam facta, quæ rescindi iubet Vlpianus.

Ad comprehendendam uirginem. Vitiatus locus est. Emenda: Ad prehendendam uirginẽ. Non enim M. Claudius comprehendere uirginẽ iubetur, quod lictoris officium est, sed tanquam assertor & dominus prehendere. Sic mox Appius: I lictor, inquit, submoue turbam, & da uiam domino ad prehendendum mancipiũ. Illic uerò comprehẽdendi uerbum aptum locum habet, ubi aliquanto pòst sequitur: Clamore ad tam atrox facinus orto, excitus Appius comprehendi Virginium iubet.

Decemuir alienato ad libidinem animo. Non erat hic opus mutare ueterem lectionem, quæ habet X uir alienatus ad libidinem animo.

Negat, hesterno tantum conuitio. Repone, Negat, ex hesterno tantum conuitio. Mox est in ueteri, Populum Rom.

Filia in libertatem uindico. Volumen scriptum habet, Filiam in libertatem uindico. Nec est absurda lectio. Nisi quis malit legere, filia mi in lib. uind.

Cæteráq; quæ in tali re. Non dubito quin Liuius scripserit quemadmodum est in libro uetusto: Eam'ne liberorum procreandorum conditionem, ea pudicitiæ præmia esse. Cætera, pro & cætera, subaudi clamitant, quæ in tali re muliebris Dolor. Et quæ sequuntur.

Si iure agerent. Scribe: Si iure ageret, subaudi Appius. Mox dele pronomẽ se, ibi quoq; se. Nam pręcedit, Vindicare se à priuato.

Vbi

Vbi Virginius maiorem quàm liquerat in urbe, motum exciuit. Scribendum, quàm reliquerat.

Flens diu uocem non emisit. Hic postremum uerbum perperam mutatum est. Debet enim esse, uocem non misit, quemadmodum antiquum continet exemplar. Porrò sæpe mitto pro emitto Liuius usurpat simplex pro composito. Sicut & missa participium pro emissa.

Si libere ac pudice uiuere licitum fuisset. Lectio uetus: Si libere ac pudicam uiuere. Forte scribendum, Si libere ac pudicam uiuere licitum fuisset. Et sequitur paulopòst: Quia non ultrà pudica uictura fuerit.

Illis quoq; enim filias, sorores coniuges esse. Liber antiquus habet, coniugesq; esse.

Siccii cædis memoria reuocata. Scribendum est, renouata. Porrò quod hic est renouata, paulopòst dixit redintegrata. Redintegrata, inquit, extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis.

Quàm qui noua fama de Verginia. Docet legendum codex uetustus, Quàm quem noua fama de uirgine adeo fœde ad libidinem petita accenderat.

Imminens'q; etiam potestati. Antiqua lectio, Imminensq; & potestati. Opinor legendum, Imminensq; ei potestati. Nam ipse postea tribunus plebis electus est, & eam potestatem restitui populo summis uiribus urgebat. Sic libro sequente Liuius noster, interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam, imminentes spei maioris honoris. Ita enim legendum docebimus ad fidem uetusti codicis.

Affirmante Duellio. In exemplari Borbetomagensi legitur: Affirmante C. Duellio.

Scituros, quod sine restituta potestate. Codex uetustus habet, sciturosq;. Malim legere, Scituros quàm sine rest. pot. Aut, sciturosq; quàm s. r. p. redigi in concordiam res nequeant.

Vbi parum secessione moueamur. Manu scriptus codex habet, Vbi parum secessione moueatur. Porrò Liuius moueatur impersonaliter dixit. Paulopòst legitur, Tum Valerius Horatiusq;. Item In castra accipiuntur, non, accipiuntur in castra.

Quippe liberatores haud dubie & motus initio & exitu rei. In uolumine ueteri legitur: Quip. lib. haud dubiæ & motus, initio exitu rei. Nescio an Liuius scripserit: Quippe liberatores haud dubie motus, initio exitu rei. Absque copula &, nam hanc

hanc sæpe solet omittere. Infrà legitur: Ad impugnandos alios, non impugnandum.

Conuellunt inde signa. Hoc uerbum obuium subinde est apud Liuium. Sed hoc loco placet mihi lectio uetus quæ habet, Conuertunt inde signa. Est autem conuertere signa redeuntium. Sic libro octauo, Et quum iam portis prima signa & pars agminis esset egressa, nuntio allato de clade Latinorum, quum conuersis signis retro in urbem rediretur. Porrò offendit iam olim quosdam hoc uerbum. Vnde & in Vormaciensi codice ascriptum est in margine, conuellunt. Quæ lectio deinde in uulgatas istas editiones est recepta.

Tum C. Sicinium progeniem eius, quem pri. Scriptura uetus habet, progenies eius. Suspicor Liuium scripsisse: Tum C. Sicinium, progenie eius, hoc est, ex progenie eius.

Vt quod tribuni plebis iussissent, populus teneret. Adulteratus fœdè locus est sic restituendus, Vt quod tributim plebes (siue plebs) iussisset, populum teneret. Codex Borbetomagensis habet plebis pro plebes, quæ uox castigatori imposuit. Et est Populum teneret, pro populum astringeret.

Venum irent. Scribendum uenum iret, ut referatur ad nominatiuum familia.

Sed eum qui deorum cuiquam nocuerit, id ad sacrū sanciri. Deprauata uerba sunt, nec magnopere succurrit nobis exemplar scriptum, quod sic habet: Sed eum qui deorum cuiquam nocuerit, id sacrum sanciri. In hoc tamen iuuat quòd præpositionem ad, postea uides adiectam fuisse. Ergo meam secutus autoritatem, non eam modo præpositionem expunge, sed & pronomen id, sic legens: Sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. Vnde uero pronomen id huc irrepserit, audi. Librarius aliquis extremam syllabam uerbi nocuerit, bis scripsit, hoc modo, nocuerit, it. Alius castigare uolens, posterius it, in pronomen id mutauit.

Noceri enim ei, cum hac lege non liceat. Et hic locus deprauatus est. Nam pro cum scribendum cui, hoc modo, Noceri enim ei, cui hac lege non liceat, subaudi noceri.

Quæ antea arbitrio consulum supprimebantur nun tiabanturq;. In postremo uerbo tam crassum mendum est, ut admodum demirer à nemine hactenus animaduersum. Debet autem esse, Supprimebantur uitiabanturq;. hoc est, corrumpebantur, deprauabantur.

Qui

Qui plebem ſine tribunis reliquiſſent,q.m.ſ.p.creaſſent,t.ac.c.punirentur. Verba pluratiui numeri hic commutanda ſunt in ſingularem,hoc modo, Qui plebem ſine tribunis reliquiſſet,quiq; magiſtratum ſine prouocatione creaſſet, tergo ac capite puniretur.Sic & prior lex ſonuit,Qui tribunis plebis,ædilib.iudicib.Decemuiris nocuiſſet.

Vnius tantum criminis niſi te uindices. Admonet nos liber uetuſtus ſcripſiſſe Liuium,Vnius tantum criminis niſi iudicem uindices te,ab libertate,&c.Nec uacat uocabulum iudicem,nam arguit rem pro tribunali geſtam.

In quam conſpiraſſe decemuiros criminati ſunt. Scribendum,criminati ſint.

Clienti dono,uindiciis dederit. Ablatiuus Vindiciis ſuperuacaneus eſt in editione Aſulanica,quæ nunc ſola eſt ad manum.

Auunculum'q;. Miror cur hoc loco legatur Auumq; in uolumine ſcripto.

Cum tanti uiri ſupplicio ſua & plebi iam nimia libertas uideretur. Corrige,Suamet plebi iam n.lib.uideretur.

Sed neceſſariorum Virginii, & trium tribunorum preces audirent. Caſtiga, Sed neceſſariorum Verginiæ trium tribunorum preces audirent. Nam ipſe pater erat, L.Icilius ſponſus, Auunculus P.Numitorius.Infrà eſt, Proximus inuidiæ. Et iterum, In ſe ſæuiret.

Vultus'q; iam iidem tribunorum. Lectio uetus,Vultuſq; iam inde,tribunorum erant qui Xuirorum fuerant.

Cum & noua expiata ſint decemuirorum ſuppliciis. In archetypo Borbetomagenſi legitur,Et cum noua. Ego ſuſpicor uerbi placet ultimam ſyllabam per incuriam librariis bis ſcriptam fuiſſe.quare &, monoſyllabum eradendum puto, ut legas & diſtinguas, Nam neque uetera peccata repeti iam obliterata placet, cum noua expiata ſint decemuirorum ſuppliciis. Et nihil admiſſum iri. Et quæ ſequuntur.

Valerius aduerſus coniunctos. Ex uolumine manu ſcripto legendum apparet,M.Valerius.Sicut & infrà,Sed conſule M.Valerio.Suprà tamen lectum fuit,L.Valerius.Item,Quod ibi ſenſit con ſul.Non,conſul ſenſit.

Præter equitantes,qui abſterrent peditum acies. Sic lege,Præterequitanteſq; abſterrent peditum acies,&c.

Id conſilii animi'q; habiturus ſum, quod uos milites mihi effeceritis. Neſcio quis hunc locum auſus ſit interpolare, quum,

quum in antiquo libro simpliciter legatur, Id consilii animiq́; habiturus sum, quod uos milites geritis.

Agite eum clamorem. Scribe, Agite dum clamorem qualem in acie sublaturi estis, tollite hic. Sic infrà, Agite dum ubi hic curiam circunsederetis. Item libro quinto, Recordamini agitedum quoties sacra instaurarentur, quia aliquid ex patrio ritu, negligentia casu'ue prætermissum est.

Et locum ex quo excesserunt. Corrige, Ex quo cesserant. Infrà est, Vndiq; omnes conscii. Suspicor legendum connisi, quod in editionibus uulgatis est connixi.

Circum iam tum Apollinarem appellabant. Accusatiuus Circum non est in codice manu scripto. Infrà tantum est, Multa & cæteris seniorib. p. c. essent dicta. Item inferius aliquanto, Iura plebis labefacta essent. Nam labefacere & labefieri dicimus, non minus quàm labefactare.

Nec deinde comitiorum causam habuit. Emenda, Nec deinde comitiorum causa habuit. subaudi concilium.

Siqui uos minus hodie. Video legi posse, Siquominus hodie decem tribunos plebis fecerint, tum ut ii quos sibi collegas cooptasint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint. Certe exemplar Vormaciense habet, ii tum uti quos, non utique. Quare legendum aut, ii tum quos, aut, ut ii quos. Porrò cooptasint esse scribendum pro cooptassent, facile admittet doctissimus quisq;, & mihi pro hoc loco restituto gratiam habebit. Vsurpauit autem antiquitas cooptasint pro cooptarint. Cuius generis multa uerba adnotat Festus, quemadmodum & nos indicauimus in castigationibus nostris, in libellum Ciceronis de Senectute, emendantes Ennianum carmen, quo suum opus exorsus est Tullius, quod uulgo mendose legitur, O` Tite si quid ego adiuto curam'ue leuabo, quum ex uetustis codicibus scribendum sit: O` Tite si quid ego adiuuro curam'ue leuasso.

Deinde ne ipsi quidem. Ex uolumine ueteri colligo scriptum fuisse, Inprimis parum proderat, dein ne ipsi quidem in erant. Infrà est, uastationem agrorum per contumeliam urbi ostentantes.

Ergo si arma illa uiros habuissent. Syncera lectio, Ergo si uiri arma illa habuissent.

Quo in statu sunt. Vetustus codex habet, quo statu sunt. Item re fortuna domum auctior rediit. Arbitror uerò posterius scilicet fortuna, prioris uocis expositionem fuisse. Nam res hic fortunam signifi

significat, siue fortunas, id est, diuitias. Infrà est, Arma & bellum spectabat. Item, Cum consules in concione pronuntiassent.

Annum se tertium & octogesimum agere. In quibusdam exemplaribus legi, nonagesimum, satis indicat marginaria adnotatiúcula in codice Borbetomagēsi. Mox sequitur pro parte uiri.

IN LIBRVM QVARTVM primæ Decadis Annotationes per Beatum Rhenanum.

NAm anni principio. Vetus lectio, Anni nam principio. Lego, Anni nanq; principio.

Et quemadmodum plebs gloriari posset. In manu scripto uolumine legitur, Vt quemadmodum pl.g.p. Legi posset etiam, Tum quemadmodum.p.g.p

Colluuione gentium. Antiquus codex habet, conluuionem gentium.

Sinere non fieri posse. Crasissimum erratum est in editione Asulanica. scribendum, Finem non fieri posse Vt pauloante, Finem ergo non fieri, nec futuram. Infrà est, arcesiierint, quod idem est cum accersierint.

L. deinde Tarquinium non modo Romanæ. Vetus liber duntaxat ob transpositionem aduerbii modò à uulgatis editionibus euariat, L. deinde Tarquinium non Romanæ modo, sed ne Italicæ quidem gentis. Animaduertendum autem sic Liuium loqui solitum, unica tantum adhibita negatione, ut & libro primo primæ Decadis, Regnare Romæ aduenam, inquit, non modo uicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis. Quem locum quidam addita negatione, castigare sunt ausi. docent hoc uulgatæ editiones. Aliquando duabus utitur negationibus, qui sermo frequentior est apud autores, ut infrà: Tantum metum, inquit, uastitatis in urbe agrisq; fecit, ut non modo prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, belli'ue inferendi memoria patribus aut plebi esset : sed ultro Fidenates qui se primo aut oppido aut montibus aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. Mox est, ingenio, uirtute, absq; copula.

Quis enim dubitat. Exemplar uetus non habet, enim, sed tantum, quis dubitat. Item, in æternum urbe condita, in immensum crescente. Absque copula, &c.

Pessimo exemplo, cum summa iniuria plebis. Omissus est ablatiuus publico in uulgatis editionibus, Pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis.

Aut

Aut inſignior contumelia. Lege,aut inſignitior cõtumelia.Nam inſignitus dicimus ab inſigniendi uerbo.

Cauent ne ſocietur ſanguis. Neſcio quid ſibi uelit caueãt, quod eſt ſcriptum in exemplari Borbetomagenſi.Quid ſi hoc modo legas & diſtinguas,Ne adfinitatibus, ne propinquitatibus immiſceamur cauent, an'ne ſocietur ſanguis? Vt reſpiciat id quod ſequitur: Id uos ſub legis ſuperbiſsimæ uincula coniicitis, qua dirimatis ſocietatem ciuilem.

Neque ueſtras filias ſororeſque etiam ei nubere ſinendo è patribus. Non aliter in ſcripto codice legitur, niſi quòd illic tantum eſt,& nubere:non, etiam ei nubere. Quas uoces doctus aliquis admiſcuit.Lege:Neque ueſtras filias ſororeſque enubere ſinendo è patribus.

Quàm uicti tandem patres ut de connubio ferretur, conſenſere. Verbum conceſſere in contextum relatum poſt conſenſere,ſatis indicat, ueterem fortaſsis lectionem fuiſſe, patres ut de connubio ferretur conceſſere.

Vt mox ope eorum. Scribendum:Vt mox opes eorum qui præeſſent,ipſi honori ius maieſtatemq; adiicerent.

Aduerſus quos eo infeſtior. In uolumine ſcripto tantum legitur:Aduerſus quos infeſtior.

Præcipitiq; iam die. Præcipitem diem uocat extremum diei.Sic Curtius præcipitem ſenectutem dixit.

Alia undiq; abſciſa. Hic abſciſam dicit, quod ſuprà eſt inciſa,Itaque ſpe inciſa priuſquam prædicta dies adeſſet, Appius ſibi mortem conſciuit.

Romanus conſul Ardeæ turbatas ſ. Conſul non eſt in codice manu ſcripto. Paulo antè uero dixit Romanus ſimpliciter, ubi ſubauditur conſul.Et ſequitur mox:Conſul triumphans in urbẽ redit.Non gaudet autem eiuſdem repetitione uerbi Liuius.

Proculo Geganio Macrino. Non hic ſolum,ſed & alibi ſæpe liber ſcriptus habet,Macerino.

Haud immeritam gratiã & gloriam tulit. Scribe,Haud immeritam & gratiam & gloriam tulit.

Confiteri cogendo frumentum. O aſinum qui hic confiteri inſulſit,quum ſit legendum,profiteri.

Id unum dignum tanto apparatu conſiliorũ & certaminum, quod ingens exudãdum eſſet, præmiũ fore. Si ſic legamus oportebit, quod ingens referre ad præmium. Secus eſt ſi quis,certamine legat.

Cum apparitor iussu magistri equitũ eum duceret, Accusatiuus eum non est in scripto uolumine. Subauditur.

Splendore familiarum sustulisse animos: quod nefas fuerit. Scribe, quo nefas fuerit. Aduerbium est loci.

Bilibre farris. In uolumine ueteri legitur, bilibr libris farris. Diu locum expendenti uenit in mentem, optime legi posse, uilibus farris libris. Nam arbitror scriptum primo fuisse uilib. Et u litera mutata in b more librariorum, factum est bilib. Alius deinde adiecit ris, inducta dictione farris. Est autem non incommoda sententia, Spurium Melium cui tribunatus plebis magis optandus quàm sperandus fuerit, frumentarium diuitem, uilibus libris farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse.

Bonaq́ contacta pretiis regni mercandi publicarentur. Libro primo huius Decadis, Vt contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. Mox est: Id æquimelium appellatum est.

Haud dubii quin sex lectis. Antiqua lectio: Haud dubii quin sex locis.

A' bello credo quod deinde gesśit, appellatus. In archetypo Vormaciensi legitur: A' bello credo quod deinde gessit, appellatum. Subauditur, eum esse. Infrà est, quod simul ubi conspexit.

Confestim & ipsa hasta innixus se in pedes excipit. Scribe: Confestim & ipse hasta innixus se in pedes excepit. Argent. Mox est, Dictator legionibus fugatis. Paulopòst prænominis literã reperi Fabio ascriptam, sed calamo recentiore.

Intentos deinde hostes in uallum, egressus dextra principali cum triariis repente inuadit. Habet exemplar Borbetomagense, principia. Verùm extremæ duæ literæ in erasæ scripturæ locum suppositæ uidentur. Suprà scriptum est, aliàs principali. Si libet legere principia, intellige dictum appositiue intentos hostes in uallum dextra principia, cum triariis repente inuadit. Significat autem ualidiorem hostium partem aggressum. nam hi principiorum nomine intelliguntur, ut exponit apud Terentium Donatus, quo loco Thraso dicit, Hic ego ero post principia. Liuius noster libro octauo huius Decadis docens, quo ordine solitus fuerit componi Romanus exercitus, Robustior inde ætas, inquit, totidem manipulorum quibus principibus est nomen. Quòd si mauis uulgatam lectionem sequi, notum est, autore Festo, principalem castrorum portam nominatam, quòd in eo loco sit, in quo principes ordines tendunt. Sed an duæ fuerint, dextra & sinistra, nescio quare non

non displicet ut legamus principia. Mox est, quæ prima opima appellata. Item dux duci detraxit, non detraxerit. Infrà sequitur, Ita expugnandi.

Congratulatione ac fauore. Malim quemadmodum habet archetypum uolumen, cum gratulatione ac fauore ingenti populi est reductus.

Nullum fuit. Antiqua lectio: Victoriæ præmium quod petebatur ut plebeius crearetur, nullus fuit. omnes patritii creati sunt. Expone, nullus fuit. f. creatus. Appositiue, Victoriæ præmium, nullus fuit.

Iamdiu nequicquā imminente spe maioris honoris. Scribe iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris. Sic priore libro dixit de L. Icilio: Imminensq; ei potestati. Ita nanque nos castigauimus.

Ne cui album uestimentum addere petitionis causa liceret. Exemplar scriptum habet: Ne cui album inuestimentum addere petitionis liceret causa. Sicut autem à uestiendo uestimentum deducitur, ita ab inuestiendo, inuestimentum, quod supra aliã uestem induitur. Hinc candidatorum nomenclatura à candida ueste, quod hic uocat latinissime albũ inuestimentũ. Inuestiendi uerbo iureconsulti utuntur. Qui & inuestituram usurpant.

Vtrinque obnixe obeditū dictatori est. Legendum: Vtrinque enixe obeditum d. est: Consul nec animo defecit, nec consilio. Item, firmat. Et paulopòst, Q. Sulpitium legatum præficit. Item, Neutiquam uulgatæ laudis. Insuper: Et Fabius cum equitatu impetum dederat.

Circumagēti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti undiq; obiecerat uictorem peditē equitemq;. Antiqua lectio: Agentes ad dissonos clamores ac subitos circum tumultus. Ascripserat aliquis in margine legendum aliâs, circũagentes. Posset igitur etiam legi, satagenti ad dissonos clamores ac subitos circũ tumultus hosti. Aut, cogenti se ad diss. cl. ac sub. circum tumultus hosti, Nam sequitur, iam orbem uoluentes suos.

Hic perituri, inquit, uos telis hostium estis. Repone: Hic præbituri, inquit, uos telis hostium estis ind. inulti?

Hac qua me progressum uideritis. Emenda, prægressum.

Ibi Posthumius ictus saxo. Scribe: Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Sic de Publio Sextio hoc ipso libro: Saxo ictus, inquit, turba excedit. Infrà est, tum abiici passim arma.

Et argumento est quòd imperia Manliana non Posthumiana appellata sint: quoniam qui prior. Codex Borbetomagensis habet: Et arg. est quod imp. Manl. non Posthumiana appellata sint, quem qui prior. Lego, quom qui, pro quem qui prior autor tam sæui exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Mox est illic, Manlio cog. ind.

Documentoq; fuere quàm plurium imperium bello inutile esset. Malim scribere: Documentoq; fuere, complurium imperium bello inutile esse. Nam arbitror ueterē olim scripturam quamplurium habuisse pro cōplurium, quod deinde uersum est in quamplurimū, notius equidem uocabulum. Iam ad infinitiuum esse prima litera uerbi sequentis accesit, & factum est esset.

Romæ terror ingens erat, accito ex. Ex uolumine Borbetomagensi hic mihi potius uerborū ordo placeret. Romæ terror ingens erat hostibus positis ad Fidenas accito exercitu à Veiis.

Eoq; ipso ob rem male gestam. Emenda: Eoq; ipso ab re male gesta. Solet autem sæpe in hunc modum loqui Liuius, & à præpositionem uel ab sic usurpare. Nam hoc ipso libro paulopôst: Mœstæ ciuitati, inquit, ab re male gesta & iratæ ducibus, M. Posthumius reus abiectus. Sic & ab secundis rebus usurpat, ut libro quinto huius Decadis: Nunc, inquit, ab secundis rebus magis etiam insolito incauti. Libro quinto rursum: Ibi cum incomposito agmine negligentius ab re bene gesta euntem, adorti Aequi terrore iniecto in proximos compulere tumulos. Mox sequitur, cum trepidam ciuitatem. Et potest stare, si quis sententiam continuet. Subinde uero sic Liuius loquitur. Vt libro proxime sequenti: Iamq; Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, quum legati ab Delphis uenerunt sortem oraculi adferentes. Item, ex tam leuibus momentis fortunæ. Et infrà, noua erumpit acies.

Et equitem passim liberi frænis dispulissent equi. Melior uetus lectio, liberis frænis. Subauditur existentibus.

Eodem & Romanos sequentes impetus rapit. Repone: Eadem & Ro. seq. imp. rapit. Eadem, id est, per eandem uiam, uidelicet per castra. Aduerbium est loci, quo sæpe Liuius utitur. Sic inferius paulo, Interclusi equites nec perrumpere eâdem, quâ transierant, posse. Rursum lib. v. ibiq; omnibus solenniter peractis, eâdem reuertens similiter constanti uultu graduq;. Et illic mox infrâ, Eadem digressus nuntius Veios contendit.

Et cum eo digressos modo de montibus. Castiga, degressos. A degrediendi uerbo, quod crebro reperias apud Liuium.

Mox

Mox est in ueteri, signum ex muro tollunt.

Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam annales retulere. Repone: Classi quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidã in annales retulere. Scriptum autem est classi pro classe.

Spectaculum comitate etiam hospitũ, ad quod publico consensu conuenerant: aduenis gratius fuit. Hic exemplar uetus multis lituris est notatum, & hospitium quidem habet, sed suprascripsit aliquis, aliâs hospitum. Ego tamen sciens quo pacto hospitii uocabulo Liuius alibi utatur, ut quum libro proxime sequenti dicit, Notos ignotosque passim aduenas in hospitium ductos ferunt. & lib. v. Cum Ceretibus publice hospitium fieret, ausim iurare sic hic legendum, Spectaculum comitate etiam hospitii, in quam consilio publico consenserant, aduenis gratius fuit. Intellige humanitatem illam aduenis iussu magistratuum exhibitam.

Fortem ac strenuum aliquẽ existere ortũ ex plebe. Deest accusatiuus uirum. Fortem ac strenuum uirum aliquem existere ortũ ex plebe. Infrà est, & iam inde ab incunabulis. Item, creati consules sunt: Et mox, ab duce eorum Capye.

Grauatos somno. Opinor legendum, graueis somno epulisque. Nam in uolumine scripto, graui somno legitur.

Idibus Decembris. Scribe: Idibus Decembribus. Mox est, retulerant. Item, arma bellumque obliuioni danda. Mox est, forti euenit.

Tanquam constantissimæ rei fortuna fretus. Hanc orationem etiam in manu scripto uolumine quidam ausus est interpolare, quum recte habeat, nempe sic: Tanquam constantissimæ rei fortunæ fretus. Iungit autem participium fretus interdum datiuo. Sic libro sexto: Multitudo hostium, inquit, nulli rei præterquam numero freta. Rursum infrà: Discordiæ hostium fretus. Mox in scripto codice non legitur exercitum. Quare suspicor duxisset, mutandum in dux esset.

Quò res inclinatura esset. Scribe, quâ res inclinatura. Nam hoc aduerbium usurpat Liuius sicut &, eâdem. Mox est, segnius sæpe iteratus.

Iam in omnibus locis ceditur. Emenda, Iam omnibus locis ceditur.

Interclusi equites cum nec prorumpere eadem qua transierant possent. Vitiatus est. Tu expunge cum aduerbium, & loco uerbi prorumpere, perrumpere, propossent, scribe posse, ut

legas quemadmodum eſt in archetypo Vormacienſi, nimirum hoc modo: Intercluſi equites, nec perrumpere eâdem quâ tranſierant, poſſe. Expone, Quod ubi eſt factum, intercluſi equites, ſubaudi, ſunt. nec perrumpere eâdem quâ tranſierant, poſſe, id eſt poterant. Hic uides duo loci aduerbia, eâdem & quâ eleganter coniuncta. Infrà ſequitur, Vltra mediam noctem eſt.

Stationes ante portas agebat. Lectio uetus, ſtationem ante portas agebat. Item mox, atque animo uix præ gaudio compote effuſæ. Et infrà, in câſtra ueſtra uirtute perruperitis.

Aduerſus hæc Tempanii oratio incompoſita fuiſſe dicitur. Ingens mendum eſt. Scribe, incôpta fuiſſe dicitur. Paulopôſt recentiore calamo ſuperaddidit quidam particulam, atq; Pugnantem, atq; adhortantem.

Et euerſuri tribunitiam poteſtatem. Antiqua lectio. Et euerſuri tribunitiam poteſtatem pl. Itaq; ſcribe, an erepturi ius populo & euerſuri tribunitiam poteſtatem plebi.

C. Sempronium nihil moror. Solennia uidêtur fuiſſe uerba abſoluentis reum iudicis, & dimittentis.

Id æque in quæſtoribus liberum eſſet arbitrium. Pro duabus uocibus, id æque, repone unum aduerbium, adæquè. Infrà quidam caſtigauit, Veientium induciis. Infrà eſt, nec ſuffragatio horum ualuit.

Aut perſeuerâtem ſub iudicii tempus plebem offenſurum. Legendum: Aut perſeuerante. Subauditur cauſa. Nam præceſſit, depoſita cauſa. Quæ duo opponuntur.

C. Seruilium Q. Seruilii Priſci filium. Habet uetuſtum exemplar tantum, C. Seruilium Priſci filium. Infrà eſt, Per auerſam portam fuga turpi deſeruntur. Subaudi caſtra.

A quo ipſo tribuno militum dictator erat dictus. Scribe, a quo ipſe tribuno militum d. erat dictus. Infrà debet eſſe, Largitione peſsimi exempli concirent.

Tanquam priuatam inopem confugere. Antiqua lectio: Tanquam priuatum inopem confugere. Subintellige, ciuem. Paulopôſt ubi in uulgatis editionibus legitur: Duo bella inſequens annus habuiſſet, uideo quoſdam in manu ſcripto uolumine legiſſe: Ardua bella inſeq. an. h.

Iacere tandiu irritas ſanctiones. Scribe, Iacere tandiu irritas actiones. Mox illic eſt, De ſanguine ac ſupplicio ſuo. Item, aptiſsimum tempus fuerat.

Peſtil

Pestilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (ut plerunque fit) accepit. Repone, excepit. Infrà est, Quum apud patres in M. fuit, tum. Item, damnum aliamq; coërtionem. Et, arcem recipit.

Multarum magnarumq; rerum molem. Castiga, Hi multarum magnar. q. rerum molem auidissi. adeo populo ostentantes. Item, Quæsturamq; eam non honoris ipsius finem æstim. Et infrà, Ea aduersa ciuitatis res.

Consules an ambo. Lectio uetus, Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter.

Et consulis quoque ab ea potestate uim. Codex Vormaciensis habet abbreuiatam lectionem, Et coss. ut legi posit. Et consulum.

Quàm in tribunis. Repone, quàm tribunis. nam mox præcessit in, Tarditatis causa in senatu magis fuit. Statim sequitur illic, summa ui restare nuntiabantur.

Parum cogitauerunt: nulla non uirtute superari humanarum uirium modum. Hinc non erat opus infulcire negationem, quæ non est in exemplari Vormaciensi. Nam sic scripsit indubie Liuius, Parum cogitauerunt, nulla uirtute superari humanarum uirium modum. Expone; Quantumlibet egregia uirtus adsit, esse tamen suum modum humanis uiribus, ultra quem nemo eniti posit.

Qui legatis repetentibus res, ni facesserent propere urbe finibusq;, daturos pœnas, quas Larti Tolumnio dedissent, responderi iussit. Locus hic misere est interpolatus. Nam accusatiuus pœnas superadditus est, & pro Lars Tolumnius, Larti Tolumnio, pro dedisset, dedissent, scriptum. Restituemus tamen ex ueteri codice germanam lectionem, qui sic habet, daturos quos Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Lego daturos quod Lars Tolumnius dedisset. hoc est, mortem. Nam Fidenates, C. Fulginium, Clœlium Tullum, Sp. Antium, L. Roscium legatos Romanos, causam defectionis ad Veientes exquirentes, iussu Tolumnii interfecerunt, ut antè dixit Liuius hoc ipso libro. Porrò daturos refertur ad participium, repentibus. Siquidem qui repetit, petit aliquid sibi dari. Vides igitur totam sententiæ elegantiam fuisse corruptam.

Occidione occisa cum periculo retineri. Scribe, Modo duo præsidia occidione occisa, & cum periculo retineri.

Quid superesse sanguinis. Liber uetustus tantum habet,

quid super sanguinis, intelligendum uel superare, uel superesse.

Vt distinerent Volscos. Non displicet hoc uerbum, non minus elegans, quàm hoc loco conueniens. Sic libro sequente, Duæ senatum, inquit, distinebant sententiæ. Sed quia Borbetomagense uolumen habet in ipso contextu desternerent, in margine destinerent, cogitandum an Liuius scripserit, ut externarent Volscos, id est, percellerent Volscos, mentem & consilium adimentes. Quod uerbi repos uimus etiam apud Ciceronem in libello, De senectute.

Abditum deinde omnium maxime tempestiue præcipuum in multitudinem munus. Reponenda antiqua lectio quæ habet: Additum deinde omnium maxime tempestiuo principum in multitudine munere. Scribe tamen in multitudinem. Expone, additum deinde omnium maxime tempestiuo, id est, summe tẽpestiuo munere, id est, per munus, principum, hoc est, istorum ducum siue imperatorum, in multitudinem. Q. D. Nullum unquam munus ab ullis principibus magis tempestiue collatum est multitudini. Nam populo sæpe sunt exhibita munera. Mox est in ueteri libro, plebis tribunorumq́;. Item, patribus uniuersis.

Ad fanum Vulturnæ. Codex antiquus habet: Ad fanum Voltumnæ. Sic libro sexto: Hinc, inquit, Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. Item, Parte tribunorum exercitusq́; ad Volscum auocata bellum. Non, aduocata.

IN LIBRVM QVINTVM PRIMAE Decadis Annotationes per Beatum Rhenanum.

NOn noui sermonis autorem habebat. Scribe: Non uani sermonis autorem habebat.

Tum quod secundis potissimum his uestris rebus. Ablatiuus his, à quopiã additus est. Nec enim in Borbetomagẽsi codice habetur. Mox, Siquæ forte aliquando fuerunt. Video diuersam etiam lectionẽ quibusdã placuisse, siquæ fortè aliquando inciderunt.

Quàm dissoluendæ maxime tribunitiæ potestatis rentur esse. Non dubito quin scripserit Liuius: Quam dissoluendæ max. tribunitiæ potestati rentur esse. Vt sit loquendi modus crebro obuius apud hunc autorem. Sic & libro proxime superiori: Experiundam rem denique in uno aut altero esse, sit'ne aliquis plebeius ferendo magno honori. Item infrà hoc libro: Etsi prodendæ patriæ dissoluendæq́; Reipublicæ est.

Hoc hercule tanquam artifices improbi. Scribe: Sic hercule tanquam artif. improbi.

Et quemadmodum seruis suis uetant domini. Insere quum aduerbium, quod omissum est, Et quemadmodum quum seruis suis uetant domini.

Sic uos interdicitis patribus commercio plebis. Istam lectionem in margine annotatam reperio. Verum antiquior habet: Sic uos interdicto patribus commercio plebis. Subaudi, facitis. Quæ sententia neutiquam est huic similitudinis accommodationi inconueniens.

Postea edisseram. Malim, disseram, quod est in uolumine Vormaciensi.

Eis laboris etiam nouum proportione iniungi. Lege: Eis laborem etiam nouum pro portione iniungi.

Solidum te stipendium annuum accipere? Expunge dictionem annuum, quam nescio quis hic infulsit, quum ea nil sit opus.

At nos tanquam cum ciuibus agere uolumus. At quoque particula præter autoritatem manu scripti codicis est superaddita.

Autores fuere contra ius gentium. Genitiuus gentium, non est in archetypo Vormaciensi. Et abesse potest. quandoquidem subauditur. Glossæ nomine in contextum irrepsit.

Quis dubitet illos non cupiditate solum ulciscendi. Vetus lectio: Quis dubitet illos non à cupiditate solum ulciscendi. Vbi à particula non est superuacanea. nam causam significat, non instrumentum.

Per tantum spatium duxerunt. Repone, per tantum spatii duxerunt.

Et talium oppugnandarum urbium apparatum. Sensus exposcit, ut pro talium scribatur alium. hoc modo, Quid uineas testudinesq; & alium oppugnandarum urbium apparatum loquar?

Vtrum tantum finitimi populum Romanum esse putent. In scripto codice superadditus est accusatiuus cum, populum Romanum cum esse putent. Tu adde.

Assuescitis audire. Scribe, assuestis. Sed quia in exemplari uetusto scriptum fuit, qui audire, cogitandum an legi debeat, Assuestis æqui audire.

Neglectum Anxuri præsidiũ uagationibus militum.

Non contemnendum erratum hic est. Legendum, uacationibus militum, hoc est, immunitatibus. Obtinuerant enim à duce suo, dato uidelicet commeatu, ut abesse possent. Hoc uerbo etiam aliàs Liuius utitur, ut lib. VII. Et quum quod per magnos tumultus fieri solitũ erat, iusticio indicto delectus sine uacationibus habitus esset. Infrà est, Capenatium atq; Faliscorum.

Arcere iam uim. Particula iam non est in ueteri codice. Infrà est, à Kal. Octobribus.

Et Romæ simul de delectu simul de tributo cõferendo laboratum est. Antiqua lectio: Et Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est.

Quanto autem augebatur militum numerus. Scribe: Quantum autem augebatur militum num.

Hæc per se grauia, indigniora'q; ut uiderentur. Emenda: Hæc per se grauia, indigniora ut uiderentur.

Quæ nunc etiam uectigalis. Quidam crasis hic aliquot literis in ueteri libro scripsit, quinetiam uectigalis ad ultimum facta sit.

Is quot petissent. q. p. i. r. t. t. m. expugnasse. Ad hanc priorem sententiam, ultima clausula refertur per longum hyperbaton sequens, id fraude patr. s. ac p. c. pactum arguere. Sciendum tamen, non legendum iuxta fidem uetusti uoluminis: Et eo deuolui rem, sed reuolui rem. Vt intelligas futurum quod & antea factum est.

Vt nullo uerbo ueniretur ad exitum spei. Vetus lectio ad exitum rei. Nullo bello, hoc est, absq; bello.

M. Furio in Faliscis & Cn. Cor. Scribe: à M. Furio in Faliscis & Cn. Cor. in C. a. h. r. e. m. inuenti.

At collatum obedienter. Particula At præter autoritatem exemplaris Borbetomagensis addita est. Paulopòst non refert an legas ex patriciis candidatis, an ex patriciis candidatus locum tenuit. Infrà est, Quibus eam opem dii tulissent, uinciri.

M. Furium Camillum tertium. Antiqua lectio habet, iterum. Mox est in scripto libro: Prodigia interim multa nuntiauere. Fortè legendum, nuntiata fuere.

Virum haud intacti religione animi. Volumen uetus monet legendum: Vir haud int. r. a. causatus &c. ut intelligas eum religione motum senem seductum apprehendisse.

Si operæ illi esset, consulere uelle. Sic sæpe loquitur Liuius, ut libro proxime superiore: neq; consulibus, inquit, cum tot populorum

pulorum bella imminerent operæ erat id negotium agere.

Ad fanum Vulturnæ. Et hic, quemadmodum suprà, & infrà libro sexto, habet Vormaciense uolumen: Ad fanum Volturnæ. Infrà est, uoluntate ad id bellum eant.

Rei maxime in hoc tempus utilis. Magis placet ut legatur quemadmodum est in archetypo nostro: Rei max. in hoc tẽpus utili. Vt concordiæ dictum sit dandi casu.

Vires corporis effœtæ. Vide quale flagitium commiserit, qui effœtæ hic ausus est scribere, cum legendum sit: Vires corporis affectæ. Sic infrà. Modo quæ res, inquit, post prodigium Albani lacus nisi instauratio sacrorum, auspiciorumq́; renouatio adfectæ Veienti bello Reipub. remedio fuit? Affectam uocat debilitatam. Iterum lib. VI. Quorum legati opem rebus adfectis orantes, quum senatum adissent. Et lib. IX. In corpore tamen, inquit, adfecto uigebat uis animi consiliiq́;. Ibidem mox: Iam animum quoque patris, inquit, consenuisse in affecto corpore rebatur.

Vt segnior sit prædator, ut quisq; laboris periculiq́; præcipuam petere partem soleat. Exemplar uetus tantum habet: Vt segnior sit prædator, quisque laboris periculiq́; p.p.p. solet. Opinor scripsisse Liuium: Quum ita ferme eueniat, ut segnior sit prædator, fortissimus quisque laboris periculiq́; præcipuam petere partem soleat. Et est insignis sententia.

Nemo se à stationibus Romanis mouisset. Antiqua lectio: Nemo se à stationibus Romanus mouisset. Infrà sequitur, operæpretium est. Item, quod post paucos accidit annos, cladem.

Cum iam humanæ opes asportatæ, egestæq; à Veiis essent. Subolet mihi participium asportatæ addititium esse. Nam in uolumine manu scripto duntaxat habetur: Cum iam humanæ opes egestæ à Veiis essent. Mox est, Dein quum quidam seu spiritu d. Item, Cum sibimetipse prædam æstimasset. Quod uerò sequitur: Cæterum partem plebis partem senatus destinabant habitandos Veios. Quid si legas: Cæterum parte plebis, parte senatus destinabant habitandos Veios. aut, Cæterum partim plebi partim senatui desti:h. Veios?

Eius partem decimam Apollini sacratam esse. Scribe, sacram esse.

Sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur. Repone: Sed largitioni tribunitiæ ad.q.

Prima luce aliquanto superioribus se ostendit. Omissus in Asulanica editione est ablatiuus locis, aliquanto superioribus locis

locis se ostendit.

Ni fortuna imp. r. s. & cog. r. b. u. specimen maturam uictoriam dedisset. Legendum, simul & cognitæ rebus bellicis uirtutis specimen, & maturam uict. dedisset.

Ea in conspectu erant posita in plano. Antiqua lectio: Et in conspectu erant. Suspicor simpliciter scribendum, in conspectu erant.

Quòd intercessione sublata tribunitiam potestatem euertissent. In exemplari Vormaciensi non est quod. Coniicio simpliciter legendum sustulisse. intercessione sublata tribunitiam potestatem euertisset.

Et uictricem patriam uicta mutari. Vetus uolumen habet: Et uictrice patria uictam mutari. Idem uidetur sensus. Infrà: Caius Iulius censor decessit. Caius non est in ueteri libro.

Aduentante fatali urbi clade. Malim fatali urbis clade. Et habet antiquum exemplar is literam superadditam.

Et inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum. Hoc loco perperam distincta est editio Aldinanica. Ego sanè malim: At inuexisse in Galliam uinum. Certe quod in scripto codice pro &, ut legitur, particulam At suprà scriptam habet. Tum sic distingue: At inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa, Aruntem Clusinum. Et quæ sequuntur.

Cui tutor is fuerat: ipso præpotente iuuene. Sequenda uetusti libri lectio, sicq; distinguenda sententia: Cui tutor is fuerat ipse, præpotente iuuene. Mox est in codice ueteri: Ante Romanum imperium, Non, Romanorum. Item, Et in utrunque mare uergentes. Insuper, Fortunaq; cum sua, tum publica.

Is quod eis ex populis abundabat. Scribere: Is quod eius ex populis abundabat. Quod eius, id est, partem quæ abundabat ex populis. eius, hoc est, Ambigati regis auunculis.

Ab Salluuiorum gente oppugnari. Antiqua lectio: Ab Saluium gente opp. Opinor Liuium scripsisse, Salyum. Nam istam gentem Salyes appellant autores cæteri.

Massilienses erant in nauibus à Phocide profecti. Hæc uerba si legisset Liuiomastix ille Caius Cæsar, non solum hic Patauinitatis arguisset Liuium, sed etiam Solœcismi. Quis enim unquam Latinè scientium dixit, profectus sum in naui, & non potius, profectus sum naui: Sic paulo antè: Profectus ingentibus peditum equitumq; copiis. Non dixit cum copiis. Igitur scribe & distingue germanam hoc loco lectionem restituturus; Massilienses erant

hi,

hi, nauibus à Phocide profecti. Librarius oscitans, non recte distinguendo uerba, quum non intelligeret, quid sibi uellet hi nauibus, scripsit, in nauibus.

Ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ alpis transcenderunt. M. Antonius Sabellicus libro secundo de uetustate Aquileiæ, propterea quòd hic mentio fit Alpis Iuliæ, dubitat, an Taurinorum nomine Liuius Tauriscos intelligat illos, qui Noricis & Carnis uicini fuere. Et tandem affert argumenta quibus clarum euadit per proximas alpes, non ita procul à Maßiliensibus Gallos in Italiam transisse. Putatq; Iuliam Alpem appellatam à Foro Iulii, quod subiectum à parte quæ Galliam spectat commemoretur. Cæterum ego non arbitror id temporis ullum oppidum fuisse hoc nomine, quum nullus dum Romanorum alpes transisset. Et apparet sic dictum Forum Iulii, quemadmodum appellatum est, Forum Cornelii, Forum Sempronii, Forum Neronis, & quod nobis propinquius est, Forum Tiberii supra Augustam Rauricam ad Rhenum uergens, unũquodque conditoris sui siue præsidentis uocabulo. Itaque dicturus mihi fuisse Liuius uidetur, saltusq; eius Alpis quam nunc Iuliam appellant, sicut mox dicit: Vbi nunc Brixia ac Verona urbes sunt. Proinde fieri potest ut iam olim scriptura uitiata fuerit (nam consentit Vormaciense exemplar cum uulgatis editionibus) sic stante sinceriore lectione, Ipsi Taurino saltu, inuias alpeis transcenderunt. Sequitur enim: Eodem saltu fauente Belouesо quum transcendisset alpes. Non dixit, Iisdem saltibus. Et præcesit: Nulla dum uia superatas. Cõiecturas quibus adducor ut librarium hallucinatum putem, dum maiusculas literas uetustißimorum exemplarium partim non agnoscit, partim agnitas perperam connectit, referre piget.

Cognomine Insubribus pago Heduorum. Subauditur, existente. Sensus est: Apud Heduos quoq; pagum fuisse qui Insubrium diceretur. Mox habet uetus codex, Mediolanium.

Elitouio duce. Antiqua lectio: Erytouio duce. Et ascripsit in margine quidam, Ecіоuio.

Vbi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere: ibi considunt. Locum pristinæ lectioni restitueris, si legas & distinguas: Vbi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere Libui, considunt.

Post hos Salluuii: qui prope antiquam gẽtem læuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. In his uerbis errata complura latent. In primis nescio an pro Saluuii qui, scribendum sit. Alii Libui. Vetustum exemplar

plar habet: Post hos Salluuii qui. Deinde habet non prope, sed præter. Postremo duntaxat habet, circa Ticinum amnem pœninon. Vt satis liqueat uerbum petiere postea additum ab aliquo qui uoluerit sententiæ corruptæ succurrere. Ego dictionem Pœninon quoque ex ueteri codice eradendam puto. Nam indubie parum peritus aliquis librarius pro dein boii, scripsit peninon. quod in archetypo fortassis erat peniuoii, u litera pro b posita. Mox uersum est in Apenninum, & adiectum uerbum petiere, ut consisteret sententia. Quare sic lego: Post hos Salluuii, præter antiquam gentem Leuos Ligures incolentes circa Ticinum amnem. Dein Boii Lingonesq; transgressi. Subauditur uero uerbum: Post hos Salluuii. s. transcenderunt alpes. Porrò scio nominari Pœnina iuga apud Tacitum, & uallem Pœninam quæ uulgò Vallesia dicitur, in ueteri inscriptione. Sed locum hic ea uox non habet.

Cum multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent. Arridet uetus lectio, cum multitudinem, cum formas hominum inusitatas cernerent. Quod uerò sequitur: Legati tres M. Fabii. uocabulum Tres non est in codice uetusto. Item est, Accipere uelle: non, se accipere uelle. Insuper, Vt nuntiare domum possent.

Tribuni militum consulari potestate insequentem annum crearentur. Scribe, in insequentem annum.

Cuius impatiens est gens. Repone: Cuius impotens est gens.

Ecrustuminis montib. Scribe: Qua flumen Allia Crustuminis montib. p. defluens alueo, haud multum infrà uiam. Non, haud multo. Item paulopòst: Ne circumueniri multitudine hostium possent. Non, à multitudine.

Nec superesse quenquam. Antiqua lectio: Romani quum pars maior ex acie Veios perisset quàm Romam, nemo superesse quenquam præter eos qui Romam refugerant, crederent.

Rogantiumq; uiros. Legendum: Rogitantiumq; uiros. Item: In arcem periecutæ sunt. Insuper, ferunt uia. Tametsi refragante uetere scriptura. Item, Vt in fortunæ pristinæ.

Ne quis in dissipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret. Repone: Ne quæ uis in dissipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret.

Seu non omnibus delendi urbem libido erat. Huic sententiæ nihil deest. Sed quia manu scriptus codex habet delendæ, planè credo scriptum à Liuio fuisse, delendi urbis libido erat. Nam

huiusmodi constructio Gerundii in di doctis non est ignota.

Caritate ædium suarum. Vetus lectio, caritate sedum suarum.

Non mentibus solum concipere. Vtcunque hic consentiant, quum scripta, tum typis excusa uolumina, nisi nihil uideo, legendum est: Non mentibus solum concidere, id est, concidebant, sed ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant. Sic in fine decimi libri tertiæ Decadis Asdrubal loquitur: Illo enim, inquit, uulnere concidimus. Infrà debet esse, Nec ullum erat tempus. Item: Ad omnes aditus stationibus firmatis.

Quod his exigua resistitur manu. Legendum: Ex arce Capitolioq; his exigua resistitur manu. Infrà. Primę noctis silentio. Melior iucundiorq; compositio est in uetusto uolumine: Primæ silentio noctis. Item, Hetruscis'ne etiam, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas?

Ad id faciendum C. Fabius, dorsum Gabino ritu cinctus, sacra manibus gerens. Borbetomagense uolumen habet: Ad id faciendum, C. Fabius Dorsuo gabo cinctus sacra manibus gerens. Diu me torsit hic locus, quem interpollatum uidebam in uulgatis editionibus, quo nam pacto germanæ lectioni restitueretur. Lego C. Fabius Dorsuo Gabino cinctu, sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset. Porrò cinctus substantiue pro uestitu usurpatur. Describuntq; Gabinum cinctum esse togam sic in tergum reiectam, ut una eius lacinia reuocata hominem cingat. Liuius noster libro octauo: Ipse incinctus, inquit, cinctu Gabino, armatus in equum insiliuit. Iam uides quid illis imposuerit, qui ante me castigauerunt Liuium. M. Fabii Dorsuonis fit mentio libro septimo his uerbis: Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus.

Cæditius negare se commiss. Deest particula &, quam addere debes, Et Cæditius negare se commissurum. Infrà debet esse: Lex curiata lata est. Ac paulòpòst est, Victu suo fraudans.

Tum uigiles eius loci, quos fefellerat ascendens hostis. Mendosa dictio est quos. Scribe, quà fefellerat asc. hostis, ut referatur ad præcedentes duos genitiuos, Eius loci.

Ob nocturni periculi memoriam. Codex Vormaciensis habet: Ab nocturni periculi memoriam. Lego, memoria. Sicq; dictum erit ab nocturni periculi memoria, ut ab re male gesta, & ab rebus secundis, & quod hic mox sequitur, ab incendiis torrido. De quo loquendi modo suprà admonuimus.

Et

Et cum stationibus procederent. Mendosus locus est, Emenda: Et cum stationes procederent. Item, quacunq; pactione posset. Repone, possent.

Iussumq́ꝫ & templum in Noua uia allocutio fieri. Antiqua lectio: Iussumq; templum in noua ia locutio fieri. Lego: Iussumq; templum in Noua uia Locutio fieri.

Videte quid inter nos ac maiores intersit. Scribe: Et uidete quid int. n. ac m. intersit. Mox est, Lauiniodq;.

Quanta piacula committantur? Incorrupta lectio: Nonne in mentem uenit, quantum piaculi committatur?

Ex qua eas nihil unquam. Expunge pronomen eas, & scribe: Ex qua nihil unquam, præterquam urbs capta mouit.

Et Flamen peregre habitando in singulas noctes quantum sibi reiq́ꝫ p. piaculi contrahet? Repono: tantum sibi reiq; p. piaculi contrahet.

Quia piget reædificare. Antiqua exemplaria habent: Quia piget ædificare. Sicut & mox, ædificare incensa piget. Infrà est in ueteri, quàm meæ calamitatis.

IN LIBRVM SEXTVM
Decadis primæ Annotationes per Beatum Rhenanum.

TVm quòd perraræ per eadem tempora literæ fuere. Habet uetus lectio: Tum quòd paruæ & raræ per eadem temp. lit. fuere. Dictio paruæ multos offendit. Nam illam in altero exemplari quod nobis ex Vormacia communicauit Dn. Reinhardus à Rietpur primarii templi Decanus, uir pietate & eruditione iuxtà spectabilis, quidam dispunxerat. In uulgatis editionibus uides in perraræ commutatum, &, copula sublata, Atqui sciendum, aliquando literas inscriptionem apud Liuium significare, ut quum infrà dicit: Tabulaq; sub eo fixa monumentum rerum gestarum his ferme incisa literis, id est, hoc epigrammate. Proinde hic quoque intellige, paruas & raras per eadem tempora fuisse literas, hoc est, breues inscriptiones modo, quæ non satis rem explicarent, easq; fuisse raras. Infrà est tãtum, posteriore clade Alliensem appellarunt. Et mox in altero exemplari manu scripto legitur, insignemq; rei nulli publicè priuatimq; agendæ fecerunt.

Nec, nisi antequam omnia prærripiant. Et hic scribendum præcipiant, id est, prius capiant. De quo uerbo suprà quoque semel

ſemel atque iterum admonuimus.

Et eandem exhauſtam impenſis. Hic forte miraris aliquid deſiderari. Itaque ſcito ſermonem elegantiſsimum Liuii uitiatum eſſe. Reponendum iuxta fidem archetypi Borbetomagenſis, Et eodem exhauſtam impenſis. Eodem, ſubauditur, ædificādo. nam præcedit, propter ædificandi curam. Id quod non uidit is qui locum deprauauit. Porrò non eſt tam inops uerborum Liuius, ut amphibologiam committat, quum dubium ſit quid accuſatiuus eandem referat, plebem'ne an curam. Infrà eſt in altero codice: Tromentina.

Iuuentutem ſummiſiſſe ad id bellum. Antiqua lectio: Iuuentutem ſuam miſiſſe ad id bellum.

Collegam facimus. Emenda: Collegæ facimus, Vt ſit ſenſus: Te Sergi Corneli, præſidem huius publici conſilii, cuſtodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, ego & collegæ mei, de quibus toties iam dictum eſt, facimus.

Sed turba hoſtium & fuga impediebatur. Scribe; Sed turba hoſtium & fuga impediebat.

Mœnibus Satricis ſe includunt. Non contemnendum erratum eſt. Lege: Mœnibus Satrici ſe includunt.

Ne tanquam Veios oppugnatus in opere longinquo ſeſe tererent. Nec hic mediocris lapſus. Reſtitue: Ne tanquam Veios oppugnantes in op. l. ſ. t.

Ex parte altera interceptis itineribus. Emacula locū ſcribens, interſeptis itineribus. Sic obſepire iter dixit libro nono: Hæc, inquit, plebi ad curules magiſtratus iter obſepſit.

Mœnia egredi iubet. Legendum adgredi iubet. Infrà eſt in antiquo uolumine, L. Papyrio Curſore II. trib. conſ. pot. Item mox, bellum ab Volſcis.

M. Furio recuperari patria non potuerit. Scribe à M. Furio recuperari patria non potuerit.

Alliciendo ad ſe plebeiam auram. Adulteratus indubie locus eſt. Habet lectio uetus: Alliciendo ad ſe plebem iam auram. Lego & diſtinguo ſic, Criminando patres; alliciendo ad ſe plebem. Iam aura, non conſilio ferri. Significat aura aſpirantem uulgi fauorem, proinde elegantiſsime dictum eſt, iam aura, non conſilio ferri, hoc eſt, ferebatur.

Aſsiduè bella cum Volſcis geſta. Sincerior & antiquà lectio: Aſsidua bella cum Volſcis geſta.

Siqui dii, uateſq; eorum in futurum uident. Scribe; Si-

ee quid

quid dii uatesq; eorum in f.u.

Sed obnoxios uos stabili gradu impetum hostium excipere. O' pudendum lapsum. Repone: Sed obnixos uos stabili gradu imp.h.ex. Ab obnitendo. Sic libro septimo: Stant, inquit, obnixi Samnites.

Tum terrorem equestrē occupatis alio labore infer. Pro labore scribe pauore. Sensus est: Territos, adhuc terre.

Et fluctuanti similis erat. Non est absurda manu scripti codicis lectio, quæ habet, Et fluctuantis similis acies erat. Nam cum genitiuo constructum similis, ad mores refertur, autore Donato. Mox ubi legitur, Dein postquam cadentibus primis, iam ad se quisque peruenturam cædem cernebat, uideo diuersam lectionem in ueteri uolumine fuisse, nempe credebat. Et additum, Alibi cernebat.

Illi se deuouere corporis uitæq; ac sang.q.s. Pronomen se expungi debet. Nam mox præcedit, Ab illo se habere. Quod hic subauditur.

Addita alia commodioris ad omnia turbanda consilii res. Fœdè uitiatus locus est. Scribe: Addita alia commotioris ad omnia turbanda consilii res. Et conuenit hoc uocabulum seditionem molienti.

Siue quòd & ipse in parte prædæ sis. Rectè habet uolumen Borbetomagense: Siue ut & ipse in parte prædæ sis. Nec erat opus mutare. Porrò & ipse M. Manlius è patribus unus erat. infrà est: Quin eam diducitis. Est autem diducere, in diuersas partes ducere. Quod uerbi hic locum habet.

Oblatæq; uani furti inuidiæ Sic hic dicit oblatā inuidiā, quemadmodum Terentius intium oblatū, stuprum oblatum, & incendium oblatū, ac oblatam mortem Cicero. Quæ omnia per uim & inuictis facta intelliguntur. Elegantissima locutio est.

Etiam magis insignis & sordibus & facie eorum turba Manliana erat. Prius &, in exemplari ueteri dispunctū est. Vt sit sensus, insignis sordibus &, id est, facie reorum.

Tot nunc aduersus unum hostes eritis. Scribendum, aduersus unum hostem eritis. In tot subauditur clientes, uel simile quippiam, puta milites seu uiri. Intrà est, satis planum.

Ab accusatoribus obiecta sunt reo. Scribe obiecta sint reo.

Ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxit. Suspicor uerbum produxit ab exponente postea additum. Quod tamen

subaud

subaudiri potest aptius quàm uerbum protulisset, quod inanimatis rebus conuenit. Alioqui melius legatur produxisse cohærente oratione. Quod uerò sequitur, precatumq́; esse, aut subaudiendũ aliud uerbum, puto aiunt siue ferunt, aut scribendum precatusq́;.

Extra portam frumentariam. Sincera ac uetus lectio: Extra portam Flumentanam.

Sunt qui duumuiros. Ex uoluminibus manu scriptis antiquius habet & emendatius, Sunt qui per duumuiros. Quare sic lego & distinguo: Sunt qui per duumuiros, qui de perduellione anquirerent creatos, autores sint damnatum. Tribuni de Saxo Tarpeio deiecerunt. Sensus est Liuii, Quidam dicunt damnatum ab ipso populo, quidam à Duumuiris. Hoc uerò constat, quòd tribuni illum de saxo Tarpeio deiecerint. Infrà est in sinceriore codice, M. Furiũ Camillum VI. Tr. mil. creauere.

Comitiisq́ iurare parato in uerba excusandæ ualetudinis solitæ consensus populi restiterat. In antiquis libris legitur ueletudini. Coniicio scripsisse Liuium, in uerba excusandæ ualetudini solita. Id est, quibus solebat excusari ualetudo per iuramentum.

Quibus solis consideret. Antiqua lectio, quibus solis considerent. Subaudi, hostes ipsi. Infrà est, cum ætate & ingenio tum mult. Item, rapere sit solitus. Rursum, cùm uitæ satis, tum gloriæ. Item, Sensit ergo euentus uirtutis enixæ opem.

Et Volsci qua modo simulato metu cessarant, eunt in ueram fugam effusi. Mendum hic est planè pudendũ. Nam eâ aduerbium quispiam in uerbum eunt mutauit, ignorans aduerbialiter eâ dici sicut & eâdem, ac referri ad quâ. Proinde sic scribe & distingue sententiam: Et Volsci quâ modo simulato metu cesserant, eâ in ueram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi. Infrà est: Cùm in exercitu, tum Romæ.

Non prærripiam gratiam publici beneficii. Scribe: Non præcipiam. Quod uerbum Liuio peculiare esse multis iam locis monuimus.

Nisi quãdo à uobis proq́ uobis arma acceperimus. Repone: Nisi siquando.

Interim trib. plebis fama ipsa irritauerat. Castiga, fama ea ipsa irritauerat. Infrà debet esse: Satis scire eum esse.

IN LIBRVM SEPTIMVM
primæ Decadis Annotationes
Sigis. Gelenii.

QVæ exodia postea appellata. Vetusti codices: Quæ inde exodia.

L. Manlius perinde ac rei gerendę, ac non soluendæ religionis gratia creatus esset. Melius antiqua lectio, Perinde ac reipublicæ gerendæ, ac non soluendæ religione g.c.e.

Quadragenariæ VIII. cohortes, lecta robora uirorũ scribuntur. Legendum, quadringenariæ, attestantibus prisci characteris codicibus.

Speculatores paucos fugæ trepidationisq; Gallorũ. Exemplaria Germanica sanè perquam uetusta, quorum fidem atq; autoritatem libenter sequimur, habent spectatores non speculatores.

Lentius id aliquantum bellum, quàm parti utrique placebat, fuit. Lege, aliquanto.

Qua fœditate supplicii aliquanto ignominia P.R. insignior fuit. Insignitior fuit, habet antiqua scriptura, consentientibus inter se archetypis.

Quòd cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat. Lege: Quòd & cum Tarq. ut sit geminata coniunctio &. Paulopòst: in acie operam nauaturos, non in aciem. Ac mox post hæc uerba: emancipandoq; filiũ fraudem legi fecisset: non admodũ apte cohærebant sequentia, nempe hæc: prohibitum deinceps per tribunos pl. leges in castris ferri. nec dubium est per inscitiã scribæ è margine in contextum translata. Paulopòst.

Etiam dictaturam in promiscuo esse. Lege addendo: Etiam dictaturam iam in prom. esse: quemadmodum habent manu scripta exemplaria. Et mox: populatores agrorum uagos palantes oppresit absque coniunctione. Et proxime sequenti uersu: ex agro Ro. addita præpositione ex. Rursus in sequenti uersu:

Nec per dictatorem plebeium, nec per Popiliũ consulem. Melius uetus lectio: nec per consulem, ut plebeium utroq; referas, tam ad COS. quàm ad dictatorem. Popilium primo aliquis inter lineas adscripsit, explanandi causa: deinde in contextũ ea uox, ut sæpius fit, irrepsit.

Postremo uicta perseuerantia COSS. plebe eò dolor erupit. Sincera lectio: uictæ perseuerantia consulum plebis. Paulopòst.

Nec

Nec patricios ambos consules. Vetusti codices & hic & alibi constanter habent ambo in accusatiuo quoq; casu, ut sit κατ' ἀρχαϊσμὸν uox indeclinabilis, quemadmodum Græcis ἄμφω. Grauius est quod aliquanto post sequitur.

Vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus afflictis quondam populi Rom. cepisset. Ardelio nescio quis non assecutus eius uocis elegantiam, rebus affectis mutauit in afflictis. Post aliquot uersus:

Ii meriti æquitate curaq; sunt. Ii redundat. Mox:

C. Sulpitius Peticus, & T. Quintius Pœnus, quidam Cæsonem cognomen Quintio adiiciunt. Vetus lectio: quidam Cæsonem, alii Caium, cognomen Quintio adiiciunt, ut intelligamus triplicem uarietatem, quibusdam hunc Titum Cæsonem aliis, aliis Caium appellantibus. Porrò cognomen eò maluit dicere quàm prænomen, ut opinor, quòd prænomen non temere alibi quàm in Grãmaticorum scriptis reperiatur, & pro Potito in manu scriptis perpetuo Peticus legitur, duntaxat in Sulpitia gente, nec dubito quin rectius. nam Potitorũ familia Valeriæ gentis est. Eum qui mutauit, offendebat uox non intellecta: atqui eadē ratione mutanda essent non pauca alia in hoc genere uocabula, quorum nemo est hodie qui significationem dicere queat, cũ passim apud Liuium aliosq; historicos occurrant. Sequitur:

Cuius lentæ tabis senio. Lege addendo, lentæ uelut tabis, & sic legitur in uetustis ac emendatis codicibus.

Cum ipsa cunctatio & in his animos minuisset, & auxisset hosti. In redundat. Mox pro materi, uetus habet matari, & aliquanto pòst pro musitantes, mussantes.

Imperare duumuiris ut libros Sibyllinos inspicerent. Legendum decemuiris. Paulopòst: ab ædilibus dicta dies esset, non dictæ essent.

Cum robore iuuentutis suæ occiso. Accisо est in archetypis, non occiso.

Agros delubra deum, humanaq; omnia. Lege addendo: diuina humanaq; omnia. Mox, Luxuria superbiaq; clarus, non potentiaq;. Superbiæ Campanorum crebra mentio fit apud Latinos scriptores.

In uallem infimam dimitteret agmen. Scribo dimitteret. In eundem lapidem & alibi non semel impegerunt scribæ.

Nec tu mihi plus quàm unius legionis principes hastatos dederis. Antiqua scriptura: Ne tu mihi plus quàm unius

legionis principes hastatosq́; dederis. Paulopòst: Ad subducendum agmen, non seducendum.

Samnites dum huc illuc'q́ signa uertunt, utriusque rei omissa occasione, neq́ consequi. Vetusti codices: Samnites dum huc illuc signa uertunt. abs que coniunctione. & insequi habent pro consequi.

Singulis bobus binisq́ tunicis donati. Illic legitur: Binisq́; priuis tunicis. & proxime sequenti uersu coronam obsidialem, quod mihi erat necesse mutare in obsidionalem.

Suessanórumq́ auditæ legationes, precantibus datū. Legendum: Precantibusq́; datum. Paulopòst: alios graues iam ætate esse. esse redundat.

Per speciem militariū usuum magna pars ablegati. Lege addendo: Per speciem etiam militarium usuum, cum alii aliò mitterentur, ablegati. attestantur manu scripti codices.

Quem autem ab domo posse acciri. Ab Roma, illic legitur, non ab domo. Aliquanto pòst, Aut ubi restitaret, nō restaret.

Vt mihi de uobis concordiæ partam gloriam. Partæ non partam legendum. Non multo pòst: Ac si cui genus, non gens.

Qui maxime suis militibus placeret. Sincera lectio: Qui maxime uobis suis militibus parceret.

Sed id propter P. Salonium. Sed redundat. Proxime sequenti uersu melius in uetustis codicibus legitur primi pili, quàm in uulgatis editionibus primipilum.

IN LIBRVM OCTAVVM DECADIS primæ Annotationes Sig. Gelenii.

INterreges fuerunt, M. Valerius, ac M. Fabius. Creauerunt COSS. Lege creauit: uidelicet posterior interrex Fabius. Sequenti uersu est In Italiam, cum præpositione, contrà quàm in uulgatis editionibus.

Si socialis ullus exercitus iis est. Vetus lectio, Si socialis illis exercitus is est. Paulo pòst, CC. annorum morem solueremus, non soluerimus. Sed hoc leuius, quàm quòd mox præpositio intercidit, nisi conscientia uirium, cum ueteres codices indicent scripsisse Liuium, nisi à conscientia uirium. Rursus: Ego ipse audiente non P.R. lege addendo, en ego ipse. Ac mox, Iure gentium tutus loqueretur, non iur. gen. loq.

Senatus partem æquam ex utraq́ parte esse. Melius

uetus

tectus,ex utraque gente.

Hæccine fœdera Tullus Rom. rex cũ Albanis patri-bus uestris Latini, hęc L. Tarquinius uobiscum postea fœdera fecit? Q[illegible] attinebat hic repetere hanc uocẽ, fœdera.

Species uiri maioris, quàm humano habitu. Maior hic iniuria quàm pro numero literarum, elegantissimo scriptori facta est. Extat in manu scriptis sincera lectio, maioris quàm pro hu. ha.

Placuit ad auerruncandã deum iram uictimas cædi. Et hic mutatam Liuii linguam, indicant iidem codices, ubi legitur, auerruncandæ deûm iræ: Alii paulo pòst habent, Spatio quod uacui interiacebat campi, non patui campi.

Ignarus fati futuri, quæ laus an pœna merita esset. Malim sequi ueterem lectionem, nempe sic, ignarus facti futuriq́; laus an pœna merita esset.

Scribebantur hæ quatuor ferè legiones. Lege, Scribe-bantur autem IIII. Mox, Tum nec uexilla, tum redundat. & quod paulopòst sequitur, haud procul à radicibus Vesuuii, rectius in ma-nu scriptis legitur, haud procul radicibus. Item aliquanto pòst, fu-riosó; par morti, melius quàm compar.

Quem uelit ex legione Romana scriptum ciuem. Nec iner erat cur scripta in scriptum mutaretur.

Affirmando communem fore Martem belli. Anti-quior ac dubio procul sincerior lectio habet, comunem uere Mar-tem. Non hoc solum loco ex lectione Liuiana apparet, communis Mars æque fuisse celebratum Romanis, ac Græcis illud κοινὸς ἐνυάλιος. Sumptum est autem ex Homerico uersu, κοινὸς ἐνυάλιος καὶ τὸν κτανέοντα κατέκτα.

Bina in Latio iugera. Latino lege, & subintellige agro. Nam mox sequitur, terna in Falerno. Paulopòst.

Pecuniis pœnáq; pro cuiusq; merito persolutis. Quis non uideat rectius legi, præmiis pœnáq;?

Pedani eodem iure quo Lanuuini ciuitatem adepti. Non admodum discrepat, quantum ad sensum attinet, uetus scriptu-ra: eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti.

Sed priusquam COSS. ab urbe (iusserat enim sena-tus defendi Auruncos) exercitũ educerent, fama affer-tur Auruncos oppidum deseruisse. Vetus lectio, Sed priusquam COSS. ab urbe (iusserat enim senatus) defendendi Auruncos exercitum educerent, fama affertur Auruncos metu op-

 pidum

pidum deseruisse. Ac mox, Dictus C. Claudius, non, Dictus est Claudius.

Bibere iussæ, ut se falsum commentatam arguerent. Antiqui codices commentam habent, non commentatam.

Fugam magis retro quàm prælium aut hostem expectante milite. Spectante milite, legi debet.

Bona Semoni Iano censuerunt consecranda. Quanquam idem sit Sangus Sabinis qui Romanis Ianus, nihil tamen erat necessum hic pro Sango Ianum supponere, reclamantibus antiquæ scripturæ codicibus.

Honoris etiam causa fuit, tribunatuq; pl. proximis comitiis absens petentibus præfertur. Exemplaria nostra rectius: honoris etiam ei causa fuit, tribunatuq; pl. proximis comitiis absens præsentibus præfertur.

Vitióne creatus esset in discussionem uenit. Rectius in disquisitionem uenit. Mox, Publice priuatim'ue, non priuatimq;. Et, Quid in castris uitii obuenisset, non euenisset. Ibidem: quòd plebeius dictator sit dictus: dictus redundat, nec est in antiquis codicibus. Deinde est, Alia de causa, non alia causa. Paulopòst, incursiones in omnem partem, non excursiones, etsi id leuiusculum est. Illud maioris aliquanto momenti, quod mox Sotimus in Sotinium deprauatus erat.

Quidam Lucanorum precio acciti. Pro acciti ambo exemplaria habent alliciti.

Cui cum senatus consulto Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset, quem ætas formaq; ad misericordiam elicere poterant, ad libidinem & cõtumeliam animum accenderunt. Sincera lectio: Cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset, quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterant, ad libi. &c. Paulopòst est, tergum ostentabant, non ostendebant.

In rabiem atq; iras imperatorem uertitur. Hic quoque sicut sæpe aliàs, seu scriba seu castigator, uertit deprauauit in uertitur. Proxime sequenti uersu pro auspicium petendum, auspicium repetendum legi debet. Item pro, missoq; repente senatu, misso itaque repente.

Quin tu respondeas. Scribo, quin tu respondes?

Cum omni genere principum mag. equ. cum ascendisset. Legendum cum omni agmine principum.

Licentia sola qua se ubi uelint exautorent. Qua redundat.

dundat. Et mox detracta erat una dictio. Legendum enim iussu iniussu imperatoris.

Tepentes tribunos. Quid (malùm) tepentes? Stupentes lege. Post aliquot uersus, qui castris præerat: non, in castris. Deinde, animi multo prius militum, non multo plus.

C. Sulpitio, Q. Aemilio (Aulum quidam annales habent) coss. Aulium lege. Nec enim de prænomine Q. ambigitur, sed de nomine gentili, Aemylius'ne an Aulius dictus fuerit. Mox est, Sulpitio Samnites, Apuli Aemylio, non Apulia.

Nec quenquam ex Pollia tribu candidatum ferme datum, Papyriam ferre solitum. Vetus lectio sincerior: nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre solitum. Deinde pro locum castris communiri, illic est, locum castris dimetari. Sequenti uersu pro, Itaque cum, itaque ubi. Item proximo pro, instruuntur contra, instruunt contra. Postremo pro & hercule, at hercule.

Clamor inde nouus accedens. Imò accidens. hoc erratum & aliis locis aliquoties occurrit.

Et quocunque progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Elegantior antiqua lectio: Et quicquid progrediebantur magis magisq; t.h.c

Pedestres restantes ac circũuentos cædunt, ab equite fugientium strages est facta. Scriptura uetus habet: Pedes restantes ac circumuentos cecidit, ab equite &c.

Sed caterarum rerum irrita fuit deditio. Sed, redundat. Mox pro, nec discrepant, manu scripta exemplaria habent, nec discrepat, & quidem paulò Latinius.

IN LIBRVM NONVM DECAdis primæ Annotationes Sig. Gelenii.

Circa Caudiũ castra quã potest occultissime ducit. Quis unquam legit, castra ducit? Legendum, castra locat.

Altera propter orã superi maris. Præter oram, lege Sequenti uersu, pro alti syluosiq;, lege addendo, alti, angusti, syluosiq;.

Castra prope aquam uallo circumdant. Hic potius propter aquam legi debet, attestantibus archetypis. Mox: Consultantes nox oppressit, nõ consulentes. Et, per annos iam propè xxx. uincimus, rectius quàm uicimus.

His inuicem sermonibus tanquam quietis imme-

Omnia ira militaris propè uesano ordine egit. Ridiculum erratum. Restituimus ex fide ueterum codicum, prope uesano impetu egit. Aliquanto pòst, signa inde ferre iussit: pro signum inde ferri. Item, apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ, nõ interpolatam, quæ uox Latina quidem, hic tamen locum non habet. Et proximo uersu lege addendo, consules odio in hostes cessisse.

Omnia patienda prius quàm perderetur salus tot principum. Proderetur haud dubie legendum. Nam prius legas an potius, non ita multum refert.

Portas etiam consuli aperuerunt. Addendum: Armatosq; clàm hoste in urbem acceperunt.

Acceptũ ab uno pauorẽ plures per urbem fecerunt. Non displicet uetus lectio: Plures per urbem ferunt. Paulo pòst est, occultæ principum coniurationes factæ: non, patefactæ.

C. Menenius dictus. C. Mænius. Hæc plebeia gens fuit, illa patricia.

Etsi omnes anteactæ uitæ. Legendum: Et omnes. Ac mox: Procul ab his coitionibus, non concionibus.

Intentiores esse ad respectũ castrorum, nequa eò uis fieret cũ ad prælium starent. aciem peditum tutam fore. Incorrupta lectio: Intentiores ad respectum castrorum, nequa eò uis fieret, quàm ad prælium starent. Aciem pediti tutam fore. Ac mox,

Aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circũuenirentur. Alia lectio nihilò deterior: Ne ipsi circumirentur.

Samnitium omnis multitudo & Nolani agrestes. In manu scriptis est, & Nolana agrestis, uidelicet multitudo.

Minturnæ & Casinũ ut deducerentur coloniæ S.C. factum est. triumuiros creauere. Vera lectio: Et in tertiam Casinum ut deducerentur coloni S. C. factum est. sed triumuiros creauere, &c.

Religionẽ afferre facile posset. Restituimus: religionem facere posset. Item pro Classis ordinandæ, ornandæ legendum est. Et, In Samnio Cluuiam, non Cluuiani. Vbi in distinguendo etiam peccatum erat.

Repente adortus cum clamore ac tumultu inuadit. Antiqua lectio: Repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. Paulopòst lege addendo, uno animo omnes inuadere.

Virtutem in superbia, audaciam in contemptu deorum hominumq; ponis. Antiqua lectio, Virtutem in superbia,

bia,in audacia,in contemptu deorum hominumq; ponis. Aliquanto pôst,In syluam Ciminiam penetratum, non penetrant.

Tum ex iis qui aderāt,consulis fratrem M.Fabium, Cæsonem alii,C.Claudium quidam matre eadem qua consulem genitum,tradunt speculatum se iturum professum. Vetus scriptura: Tum ex iis qui aderant, consulis frater (M.Fabium,Cæsonem alii,C.Claudium quidam matre eadem qua consulem genitum tradunt) speculatum se iturum professus. Paulo pôst lege addendo,Agrestibus telis,falcibus gæsisq;. Et,Samnitium bella extollit,non bellum.

Ob hæc etiam aucta fama &(ut solet)ingens terror patres inuasit. Et redundat.Aliquanto pôst,Et ne nudentur pugnatoribus signa,legendum propugnatoribus. Sequitur ridiculum erratum,galeatæ cristæ,pro galeæ cristatæ.Item legendum, Ad Perusiam,quæ ipsa,non quæ & ipsa.

IN LIBRVM DECIMVM
Decadis primæ Annotationes
Sig. Gelenii.

Tamen ne prorsus imbellem gererent annum. Rectius uetus,imbellem agerent annum.

Quà satis lato spatio equi præmitti possent. Scribo, quà satis laxo spatio equi permitti possent.

Consulem ex dictatura factum M. Valerium. Lege, Consul ex dictatura factus M.Valerius. Mox, Certamen initum, melius quàm inceptum. Et, Rogationem promulgauerunt, absque coniunctione.

Vti rogastis,iubend. Legendum,Vti rogata est.

Ad populandos hostium fines intendit. Lego, incedit. Et sequenti uersu,uastum,non uastatū.Rursus aliquanto pôst, Quid ergo attineret, non attinet, deinde, quantæq; in hanc aut in illam prouinciam copiæ satis essent.essent redundat.

Samnites desperantes improuiso tumultu. Desperato, rectius.

Obtestando'q; propè resistentes consules in concionem pertraxerunt. Vetus lectio habet restitantes,non resistentes.Item pro, Ast hic ego tibi templum uoueo. Illic est, Ast ego templum tibi uoueo.

Ob hæc etiam appetebat tempus comitiorum,quorum causa L.Volumnius. Sincera lectio,Ob hæc,& iam appetebat tempus,comitiorum causa &c.

Tum

Tum quod ex concordia consulum bona. Lege, tum quæ. Post aliquot uersus, è patribus enupsisset, non nupsisset.

A' Capena porta ad Martis ædem, ac mox, ad Cereris ædem. Vtrobiq; ædem scriba benignus de suo adiecit.

Ne ad omnia simul adire & obire unus non posśit. Vetus scriptura, Ne ad omnia simul obire unus non posśit.

Fabius Hetruria rebellante. Adde præpositionem, Fabius in Hetruria rebellante.

Voluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnibus iusśis affutura. Antiqua lectio, Pro omnibus iusśis esse ac futuram.

Additæ aræ in medio uictimæq;. Additæ redundat. Aliquanto pôst, Datum hoc forsan. Hic quoq; redundat forsan. Deinde, Exeunti iam forte in aciem. Rursus forte scriba adiecit de suo.

Vox etiam ad hostes accederet. Accideret, de quo aliâs monuimus. Sequenti uersu, priusquam gloria alterius exercitus fieret, non foret.

Incolumi uix ex tanta trepidatione Bouianum peruentum. Antiqua scriptura, ut ex tanta trepidatione.

Vt pauore admodum plures caperentur. Exemplaria uetera, Vt paruo admodum.

Pedites equitesq; insignes donis transire, ac transuectis multæ ciuicæ coronæ uallaresq; ac murales conspectæ. Lege & distingue, Pedites equitesq; insignes donis transire, ac transuecti multæ ciuicæ &c.

Aeris grauis transuecta uicies centum millia, & auri triginta tria millia, id enim redactum ex captiuis dicebatur. Beauit ærarium suo mendacio scriba. Sincera lectio, Aeris grauis transuecta uicies centum millia, quingenta triginta tria millia, id æs redactum ex captiuis dicebatur.

IN FRAGMENTA LIB. VI. TERTIAE DECADIS ANNOtationes Beati Rhenani.

VOD nos nacti fuimus è Spira Liuianum exêplar, ex fragmentis uetustisśimorũ codicũ saltuatim descriptum uidebatur, præsertim in hoc libro Sexto tertiæ Decadis. Nam initium uoluminis fecerat librarius à particula, quam nos uix tandê in medio libro reperimus, abruptis uerbis. Cũ ea

cohæ

cohærebat aliquot paginis intermediis omisſis,libri finis. Deinde quum Septimum librum conferre cœpiſſemus, iterum particulam inuenimus,quæ ad Sextũ librũ pertinebat. Vide miram confuſionẽ. Nos in his Annotationibus excuſorum codicum ordinẽ ſequimur.

Sacra fracta,ac ſpoliata deum delubra. Pro ſex iſtis dictionibus,nos tantum quatuor repoſuimus, Et refracta deûm delubra.Caſtigator quia connexis ſyllabis ſcriptum reperit, & refracta, ſubſtituit ipſe,ſacra fracta.Deinde quum ſupereſſent duæ dictiones, deûm delubra, ne nullus eſſet ſenſus, adiecit has uoces ac ſpoliata. Iam ſubſtantiue ſacrum uſurpare magis poëticum eſt, ut apud Perſium: In ſacro quid facit aurum?Itaq; potius ſacraria fracta dixiſſet Liuius,ut de proditis Bacchanalibus lib.ix.Decadis quartæ,Deinde purè lautum in ſacrarium deducturam.Et mox,Ancillam ſe ait dominæ comitem id tum ſacrarium intraſſe. Nam ſacrum ipſum eſt ſacrificium,ut ibidem: Quæ in ludo ſimili Bacchanalibus in ſacro nocturno ſolerent fieri. Porrò refringẽdi uerbum ſæpe apud Liuiũ comperias,ut hoc lib.vj.ad finem:Et porta intus foriſq; pariter refringi cœpit.Et libro ſeptimo:Deinde proxime refracta porta.

Ita ut ne nudo quidem ſolo,reliquis direptis,al. In ueteri codice eſt,reliquis direptæ fortunæ.Repoſuimus nos,reliquiis direptæ fort.Intelligenda autem per appoſitionem ſententia,nudo ſolo,ſubaudi agrorum ædificiorumq;,quæ erant reliquiæ direptæ fortunæ. Hoc tametſi leuiculum,non animaduerſum, caſtigatorem decepit.

Saltem quæ comparent. Non poteſt ulli dubium uideri legendum eſſe compareant modo potentiali, etiamſi ſcriptus liber nullus monuiſſet.

Maneant,inquit Marcellus. In exemplari manu ſcripto legitur:Maneant immo inquit Marc. Neque eſt hic ocioſa confirmantis particula.

Sed non quid ego fecerim in diſ.u. Poſt hæc uerba omiſſa erat ſententia, quam nos in contextum inſeruimus, nempe hæc, quem quicquid in hoſtibus feci,ius belli defendit. Tametſi illic deprauatè ſcriptum erat defendendi. Ingentem ſaltum hoc loco fecit librarius,quemadmodum pauloante meminimus.

Auſpiciis,ac per. Repoſuimus ex ſcripto codice,auſpiciiſq; & per n.

Breui tẽpore,hinc omne Pun. Prodigioſe corruptus eſt hic locus.Legendũ quemadmodũ caſtigauimus,Breui extorre hinc omne Punicum nomen.Vt breui ſit aduerbium. Significat extorris

exulem

exulem,uelut qui extra terrã siue patriam sit pulsus. Rursum Liuius lib.vij. Extorrem agro Romano, procul terræ contactu alto mergendũ. Lib.v. primæ Decadis coniunxit exulẽ & extorrem: Ne exulem extorrem, in quit, populum Romanum ab solo patrio ac diis penatibus in hostium urbem agerent. Distinguenda autem uerba hoc modo: Animus quoque m.m.m.a.h.t.u.præsagit,nostram Hispaniam esse:breui extorre hinc omne Punicum nomen, maria terrasq; fœda fuga impleturum.

Trifariam exercitus in diu.r.distraxere. Exercitus uertimus in exercitum(sic enim est in ueteri libro)ut intelligas ex uno exercitu treis factos.

Ibi pecuniæ. Vetus habet:Ibi pecunia. Et sequitur paulopòst: Hic pecunia omnis hostium.

Et nescio an unam Hispaniæ oram, quæ nostro ad m. Hæc uerba nullo sensu dicta sunt. Repostuimus ex ueteri libro, & nescio an unum in Hispaniæ ora quâ nostro adiacet mari. Est autem quâ aduerbialiter hic legendum.

Vt eodem tempore exercitus ostenderet. Hunc locum mutilũ integrũ fecimus, ascriptis uerbis ex antiquo uolumine quæ deerant,hoc modo:Vt eodẽ tẽpore Scipio ab terra exercitum ostẽderet,classis portum intraret. Expunximus enim coniunctionẽ,quæ ultimam clausulam connectebat,qua nihil hic est opus. Porrò huic loco non frustra asteriscum appofuerat Asulanus.

Nullum obiectum uallum. Exemplar scriptum habet tantum,nullum obiectum. Perpensa sententia, legendum opinor hunc locum sic:His ab tergo,nam frons natura tuta erat,uallum obiectũ. Sensus est, A' tergo castris uallum obiectũ,ne obruerentur:à fronte uero minime, quum illac natura locus munitus esset. Asignat iterum rationem paulo pòst cur à fronte nullum uallum opposuerit,Vnde,inquit,quum tam parui operis munitio esset, non obiecit uallum Imperator Romanus.

Cæterum sita Carthago sic est. Castigaui: Etenim sita C.Nam reddit causam non obiecti à fronte ualli.

Paulo plus. Paululo plus.

Patulum,& ad sept. Castigauimus, paulum etiam ad sept. hoc est,modice.Ex antiquo.

Vtcunq; exæstuat mare. Adiecimus clausulam quę decrat, Vtcunq; exæstuat aut deficit mare.

Circumuectusq; classe. Scripsimus classem. Et mox pro interim,intenti.Ex ueteri.

Quod

Quod ad urbem potissimum oppugnandam bello orsus esset. Quatuor insignes mēdæ sunt in hac breui oratiúcula: & sensus est inuersus, imò prorsus nullus. Sic autem Liuius scripsit, Quod ab urbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset. Mox gerundium hortando quod sequitur, debebat esse cohortando.

In ditionem nostram traden. Nostram aliquis adiecerat.

Hic tormenta,arma. Omissum fuit hic uocabulum armamenta, hoc modo: Hic tormenta, armamenta, arma. Sic deerat mox particula &, qui simul uos instruet, quum deberet esse, qui simul & uos instruet, & hostes nudabit. Et hic deerat pagina, aut amplius in exemplari manu scripto.

Intentis omnibus ad opem ferendam. Legendum ad opem eò ferendam.

Vt nemo sentiret antè à tergo cap. Vt nemo antè à tergo senserit capt.

Vtrinq; ancipitem host.h. Reposuimus ex ueteri codice, Et utrinq; ancipitem h. h. Porrò non est hic superuacanea connectens particula, &.

Et porta intus forisq; pariter refringi cœpta. Emendaui, cœpit. ex manu scripto. Neq; enim affectauit Liuius figuram similiter cadentis.

Partem ipse ad arcem ducit. Induximus & dictionem partem, quæ non est in codice ueteri, non alia de causa additam hic à castigatore, quàm quòd non putarat absolute ducendi uerbum à Liuio usurpari.

Catapultæ maximæ ferme centum uiginti. In ueteri codice est maximæ formæ. Et hic ubique certos numeros appositos habet.

Libræ ferme omnes pondo. Non libræ legendum est, sed librales.

At naues on. Deleuimus at particulam, non ex antiquo libro, sed aliunde adiectam.

Et nauali alia materia. In codice scripto mendose legitur, naualia materia. Opinor duntaxat legendum, nauali materia. Vt de lignis intelligas.

Inter tantas opes bellicas Car. Restituimus, Inter tantas opes belli captas Carthago ip.f.

Et in capienda urbe. Dispunximus præpositionem in, quam elegantius subaudias.

Fessosq; milit.omnib.uno die belli operibus. Castigauim

gauimus operis, autoritatem sequuti uoluminis manu scripti, quæ uox huic loco maxime quadrat. Significat autem opera actionem ipsam cuius finis est opus. Opera militaria sunt munitiones castrorum, ut quum de Marcello paulopôst dicit, & opere perfecto extemplo in aciem legiones ducebat. Et rursum: Castra inde ponentem undique munitores operibus prohibet. Libro quinto primæ Decadis: Ad opus, inquit, milites traducti. Operum omnium longe maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. Eodem libro paulopôst: Operibus tamen, inquit, non ui expugnata est. Item libro nono significantissime de Gallis: Quando nec fossa ualloq;, inquit, ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent. At operæ sunt ipsi labores & officia militum, ut in dimicando decurrendoq; & reliquis exercitiis. Nec constãt opera sine operis. Liuius noster libro quinto primæ Decadis: Nusquam, inquit, nec opera sine emolumento, nec emolumentum ferme sine impensa opera est.

Pretium tamen muralis coronæ decus eius esse. Docuit hunc locum sic emendandum liber uetus, præcipuum muralis coronæ decus, eius esse.

Q. Tyberilius centurio. Legendum: Q. Trebellius centurio.

Sociis C. Lælius clasicis, Legionariis M. S. Volumen scriptum habet. Læliusq; tectus clasis. Proinde legendum est indubie: Sociis C. Lælius Præfectus clasis, legionariis M. Sempr. Tuditanus aderat: quemadmodum & nos in contextu castigauimus. Intelligit autẽ per socios, socios nauales, ut nihil fuerit opus addere clasicis. Adiuuat nostram emendationem quod paulopôst sequitur: Ante omnes C. Lælium præfectum clasis, &c.

Cornelium Claudium. Vetustus codex docet legendum, P. Cornelium Caudinum.

Tantæ indignitatis non tam aduocati. Emẽdaui, amoti tantæ dignitatis.

Per omnes deos apparatos iurare magis. Legendum est iuxta antiquum uolumen, paratos iurare, hoc est, promptos. Apparatus ad cultum refertur. Quod uerô paulopôst sequitur, ad concionem aduocauit, illic est, uocauit, & comperisse, non compertum habere.

Ac xxx. bobus donauit. In scripto codice est uiginti bubus d. Porrô mira uarietas in numeris est.

Non de pondere auri argenti'que & redactæ pecu-

niæ conuenit. Volumen antiquum habet:Non de numero auri atque argenti,& redacta pecunia conuenit..

Si aliquibus assentiri necesse est. Exemplar uetus habet: Si aliquis assentiri n.Nisi sit aliqueis pro aliquibus. Posset etiam legi alicui,subaudi scriptorum prodentium illa.

Media simillima ueris sunt. Arbitror Liuium scripsisse quemadmodum est in ueteri,Media similia ueri sunt. Quid autem opus fuit similia ueri mutare in simillima ueris, quum Latine & eleganter dicamus simile ueri.

Quàm tristi subiectas seruitio. Lectio uetus,Quàm à tristi subiectas seruitio. Nec uacat à particula significans subiectionē quam pariat triste seruitium. Sic libro septimo:Scipio auidior etiā certaminis erat,cum à spe quam successus rerum augebat,tum quod. Sic enim locum emendauimus, quum prius legeretur, cum ea spe.

Inter hæc è media turba. In exemplari scripto tantum est, media turba,ut subaudire posis,è uel in media turba.

Cum Scipio nihil profecto. Vetus,Quum Scipio nihil defuturum iis profecto diceret.

Alia mihi cura. In antiquo uolumine legitur:Alia me angit cura,ætatem harum intuentem.

Animum stimulat. Hæc uerba non sunt in libro manu scripto.

Stabant ætate & forma. Sic proculdubio Liuius scripsit, quemadmodum manu scriptum uolumen docet:Simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæq; nobilitate pari. Cæterum quando simul instimulat uerterat castigator, opus erat uerbum aliquod infulcire. Adiecit itaque de suo uerbum stabant. Nec minorem arguit,uel scribæ uel castigatoris supinitatem, quod hactenus in uulgatis exemplaribus pro aliæq; nobilitate pari, legimus,eæq; nobilitate pari.An si sorores erant,non erant pari nobilitate?Suspicatus fortasse est scriba non fuisse germanas.

Ne quid quod sanctum usquam esset apud uos, uioletur. Deprauata & hæc sententia.Legendum enim hoc modo distinctis uerbis,ne quod sanctum usquam esset , apud nos uioletur.Sic enim est in manu scripto codice. Q.D. Turpe esse uiolari apud Romanos quod apud ullos Barbaros sanctum sit.

Dignitásque facit. Facit non erat in libro ueteri , sed superne quidam uerbum, monet, adiecerat. Vestra quoque uirtus dignitasq; monet.

Quàm

Quàm ciuium coniuges. Legendum quàm hoſpitum coniuges, iuxta uetuſtum librum. Deſponſatam eam eſſe. Deſponſam eſt in ueteri.

Cui Luceio nomen erat. Hic & paulopòſt exemplar ſcriptum habet:Allucio,non Luceio. Et mox,à domo,non ab domo.

Minor ſit inter nos. Tu ſcribe ueteris libri fidem ſecutus, quo minus ſit huius inter nos ſermonis uerecundia. Vult autē Scipio nullam uerecundiam eſſe eius ſermonis, qui de caſto amore ſit inſtitutus inter iuuenes præſertim.

Cum ſponſa tua uocata à militibus n. Pro uocata reponi debet,capta.

Quia ipſe, ſi f.l ludo æt. præſertim illecto & læto legitimoq́ amore. Hic locus multorũ calamis deprauatus eſt, dum pro in recto alius ſubſtituit illecto,alius & læto.Sic autem legi debet:Et forma faceret fidem,quia ipſe ſi frui liceret ludo ætatis, præſertim recto & legitimo amore,& non reſpub.&c.

Tuo, cuius ſponſa eſt,amori faueo. Legendum ex fide codicis uetuſti:Tuo,cuius poſſum,amori faueo.

Fuit ſponſa tua. Sic diſtingue, Fuit ſponſa tua apud me, eadem qua apud ſoceros tuos parenteſque ſuos uerecundia.Seruata tibi eſt,ut inuiol.

Adoleſcens ſimul pudore, gaudioq́ perculſus. Sic caſtigauimus ad exemplar uetus,Quum adoleſcens ſimul pudore & gaudio perfuſus, dextram Scipionis tenens, deos omneis inuocaret ad gratiam illi pro ſe referendam,q.ſ.n.ſ.f.pro ſuo a. atque illius erga ſe merito eſſet,parentes inde cognatiq́; uirginis appellati. Mira hic partim ſcribæ partim caſtigantis negligentia accidit, ut ex una ſententia geminam fecerit,quum particula ſublata,& uerbo inuocaret in inuocare mutato. Quid autem opus fuit pro perfuſus ſupponere,perculſus,quod ad metum & terrorem refertur? Vt nihil dicam quòd ablatiuus merito,omiſſus fuit.

Vt id ab ſe donum acciperet. Pro ab ſe,quidam in exemplari uetuſto ſcripſerat ipſe.

Satis omnibus compoſitis. Emendauimus in ueteri,rebus omnibus compoſitis.

Captiuis Magone,& quind. In ſcripto legitur:Captiuis, cum Magone & q. Vt intelligas & alios captiuos præter Magonē, & quindecim ſenatores,naui impoſitos.

Præpilatisq́ miſsilibus. Codex antiquus habet hic piiatisq́; miſsilibus.Suſpicor ſcribendum,pilatisq́; miſsilibus.

Remigio classis ciues, militesq́ tranquillo. Vitiatus locus est, quum pro Remigium scriptum sit Remigio, & pro clasficiq;, classis ciues. Legendum autem, attestante uetusto uolumine: Remigium, clasicique milites tranquillo in altum euecti. Porrò sic uocat Liuius Remigium ipsam multitudinem remigum, quemadmodum Horatius dixit in Epistolis: Remigium uitiosum Ithacensis Vlyssei.

Respub. ipsa strepebat apparatu belli. Fabris omniũ generũ in publica officina inclusis data cuncta; quam pari cura subibat. Et hæ clausulæ miris modis interpolatæ sunt. Nec lectio ueteris libri prorsus bene habet, quæ est huiusmodi: Vrbs ipsa strepebat apparatu bellicam officinam inclusis. Dux cuncta pari cura obibat, nunc in classe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis temp. dabat. Porrò suspicor legendum: Vrbs ipsa strepebat apparatu belli, publica officina inclusis, subaudi opificibus strepebat. Nam de illis loquitur, de quibus suprà dixit: Destinauit opifices, ad duo millia hominum erant, eos publicos fore cum spe propinqua libertatis. Iam uide quomodo interpolatus sit iste locus. Primum pro urbs ipsa subdidit castigator Resp. ipsa, quasi respub. strepere posit. Deinde hæc uerba, Fabris omnium generum, fortassis adiecit de suo. Clausulamq; elegantem, Dux cuncta pari cura obibat, ipse sic mutauit, data cuncta, quã pari cura subibat, ut de officina intelligamus. Postremo omisit oratiunculas, nunc in classe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat.

Refectisq́ quos quassauerant, muris. Vetus exemplar habet: Refectisq; quæ quassata erant muri.

Cuius rei tam paruo præmio. Apparet ex scriptura libri uetusti, legi etiam posse: Eius rei tam paruæ præmio.

IN LIBRVM SEPTIMVM tertiæ Decadis.

IN Italia autem Consul. In ueteri codice non est autem.

Prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. Exemplar manu scriptum habet, præda, & aliquantum eius fuit militum concessa. Arbitror legendum, Prædæ aliquantum. Vsui militum concessa. Vt sit sensus: Prædæ aliquantũ subaudi captũ est. Vsui militum concessa s. fuit præda. Nam sequitur infrà: Ibi ad quatuor millia hominum capta, & cæteræ prædæ aliquantum.

Tantum gaudii. Vetus: Tantum gaudium.

Pari audacia Romanus. Emẽdauimus: Par audacia Romanus.

nus. Nã ſequitur, Cõſilio & uiribus impar. Et ſic eſt in libro ſcripto.

Et ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt. Repoſuimus: Et ſexta, alacriter pugnam inierunt. Nam mox meminit ſextæ legionis & quintæ.

Occiditq́ principes. Hoc uerbum uidetur aliquis adiecisse. Mihi magis arridet ueteris codicis lectio cum participio perempti, quod in margine quidam aſcripſerat hoc modo. Principes qui cum Fuluio colloquia occulta habuiſſe comperti ſunt, perempti.

Semiermes. Scriptura uetus ſatis oſtendit non ſemiermes, ſed inermes legendum eſſe.

Et Romæ q. cum luctus ex p. tum. Video potius ſcribendum iuxta uolumen antiquum: Et Romæ quidem quàm luctus ex p. tam timor in ſ.e.

In multum diei. Caſtigaui in multum diem. Ex ueteri.

Aduerſus prodiit. Prodit illic legitur, ſicut pauloantè, dexteræ alæ ſiniſtra ſubit. Non ſubiit.

Locauit autem omne frumentum. Deprauata clauſula. Legendum atteſtante uetuſta ſcriptura: Locauit autem omnem frumento, ſubaudi, agrum, ut uidelicet frumentum perciperet.

Sibimetipſis tecta militariter c. Scribe ſibimetipſos, ut ſint duæ dictiones.

Stramento intecta, omnibus uelut de induſtria alimentis ignis. Hic locus cum mihi diſpliceret propter ablatiuũ omnibus, inſpexi uetus exemplar, & reperi illic ſcriptũ non omnibus, ſed omne. Verùm nec ſic uidebam Liuianum conſtare candorem. Itaq; diutile expenſis non ſolum uerbis ſententiæ cohærentis, ſed ipſis etiã elementis deprauati uocabuli, huc ſum adductus, ut putem à Liuio ſcriptũ fuiſſe, non omne ſed omnia, ſic ordinanda ſiue diſtinguenda ſentẽtia: Erant autẽ pleraq; ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, ſtramento intecta omnia, uelut de induſtria alimentis ignis. Vt uidelicet ablatiuus alimentis referatur ad priores ablatiuos, cratibus, tabulis, arundine & ſtramento.

CLXX. Campani. Scribendum Capuani, ſicut pauloantè: Ne deeſſet materia in Capuanos ſæuiendi. Non Campanos. Nam Capuæ res hæc accidit, de qua hic loquitur. Sunt tamen Capuani & Campani, quòd in Campania ſita ſit Capua.

In Hetruriam legati. In exemplari ſcripto legitur: In Aetoliam legati.

Ne aut conſulem Marcellum. Expunximus Marcellum.

Quæ proſpera prælia. Repoſuimus quæ is proſp. Ex ueteri.

Quàm Romano. Vetus habet, quã Romanis esse adfirmabãt.

L. Geminum. In antiquo est, Genutium.

Pateram ex quinque pondo auri factam. Ex scripto codice legendum: Pateram auream ex quinque pondo factam. Subauditur autem auri.

Iis quoque quæ darentur, portatæ togæ prætextæ. Videtur antiqui libri lectio esse: Iis quoque quæ darentur portata, togæ prætextæ.

Multa ea æstate. Vetus, Multa æstate qua hæc f.

Peruenisset. In ueteri, uenisset. Et mox: Ibi de suis rebus. Non, ubi.

Neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, esse. Hæc uerba significant, nullum ex Siculis qui aliquando fugerint, esse in Sicilia. At M. Valerius cos. contrarium hic Romano senatui persuadet. Legendum igitur quemadmodum castigauimus ex scripto codice: Neminem Siculum, qui fugati metu inde abfuerint, non esse. Subaudi in Sicilia, hoc est, in Siciliam rediisse.

Honores omnibus ad exoluendam fidem à consule habiti. Hoc satis obscure dictum est, ad exoluendam fidem. nam oportet aliquid subintelligere, puta senatus ipsius, aut alterius cuiuspiam. Clarius autem loqui solet Liuius. Proinde magis mihi probatur lectio manu scripti codicis, quæ sic habet: Honores omnibus ad exoluendam fidem consulis habiti. Vt intelligas Regulis istis habitum honorem à senatu, quo liberarent fidem consulis M. Valerii, qui fidem suam illis obstrinxerat, futurum ut si Romam uenirẽt, honoribus afficerentur.

Quo ordine uel. Hæc uerba non sunt in antiquo codice. Sed tantum, ut sciret quo in statu res Africæ essent. Quare dispunximus adiectitiam clausulam.

Sed Dictatorem comitior. hab. dici, & extemplo. Quid opus fuit hic mutare Liuii uerba? Procul dubio non consuluit ueteres libros, qui descriptum abhinc annis cẽtum Liuianum exemplar castigare est aggressus. Melius & elegantius in scripto uolumine legitur, nempe sic: Vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorũ causa dicto extemplo in prouinciam redeundum, quemadmodum & nos castigauimus in contextu.

Eodemq; iure uocatæ reliquæ inclinassent. Volumen scriptum non habet reliquæ, sed tantum eodemq; iure uocatæ inclinassent. Porrò, eodemq; aduerbium est, & iure septimo casu dictum, ut & sorte.

Itaque

Itaq; si suum nomen dictator acciperet. In exemplari uetusto, si suum n.d. exciperet legitur. Vnde coniicio sic hunc Liuii locum castigandum, Itaq; ni suum nomen Dictator exciperet.

Cum Flaminius. Indicant uestigia scripturæ ueteris, tametsi mendosa, deesse hic prænomen Flaminii, puta C. aut P.

Plebemq; scisse. Est in scripto iussisse. Sed nescio an mēdose, sicut & suprà, quem populus iussisset dictatorem.

Exemplumq; ea in re. Reposuimus ex antiquo libro, exemplaq;. Nam subdit, uetus L. Posthumii, recens Q. Fabii. Sic enim legi debet: Non recensq; Q. Fabii.

Patribus id tempus Reipub. In margine uetusti codicis ascriptum erat, uerbum interesse.

Hi censores. Castigauimus: Sed hi censores. Et mox pro Reipub. scripsimus publicæ rei. Sic enim antiquus liber habet. Et sic est legendum.

Pro tēporis huius copia magnifici apparatus. Vetus habet: Pro temporis eius copia magnifice apparatos.

Ab Scipione gestas supplicationes. Scripsimus, à P. Scipione gestas supplicationem. Et paulopòst pro Quod mihi minus, Sed mihi minus. Ex uolumine scripto.

C. Calpurnius præesset. Emendauimus præfuisset.

Quem Q. Fuluius habuisset. Hanc sententiam in uulgatis exemplaribus transpositam ex ueteri libro sic suo loco restituimus: Campuam exercitumq; quem Q. Fuluius habuisset, T. Quintius obtineret.

Exercitumq; qui tum iam Arimini erat. Sic uidetur legendum iuxta scriptum exemplar: Prouinciam exercitumq; (Arimini erat) acciperet.

His quoque est. Huiusmodi lectionem indicat uetustus codex, (His quoq; enim prorogatum imperium) in Sicilia Cannensis exercitus datus. Nam sequitur infrà: Et in Sicilia ita diuisæ res. Sex. Cæsari Cannensis exercitus est datus.

C. Aurun. eædem in Sardiniam. Scripsimus in Sardinia. Hic unā paginam transilire coacti fuimus ob defectum qui erat in exēplari manu scripto, quod ex Spirensi bibliotheca nacti fueramus.

Idem socios consensisse omnes. Sic distinximus. Idem socios. Subaudi facturos. Consensisse omnes.

Quæ officio decessissent. Miror cur hic libuerit castigatori supponere decessissent, quum in ueteri codice sit decesserint.

Tentatis prius aliarum col. Castigauimus ex ueteri libro,

Pertentatis prius al.col.animis. Aliud autẽ eſt,tentatis, aliud pertentatis. nimirum hoc poſterius abſolutam diligentiam arguit.

Sequi in ſenatum eos iuſ. Expunximus accuſatiuum eos,qui elegantius ſubauditur. Nam præcedit, merito eorum,& collaudari eos. Nec eſt in ſcripto codice.

Signini fuere & Nolani. In Spirenſi uolumine non eſt Nolani, Venuſinorum uero uocabulum quod omiſſum erat in uulgatis editionibus, inſeruimus poſt Nucerinos, Nec eſt illic Firmiani, quum oppidum Firmum appelletur, non Firmium. Eſt & Spoletini, non Spoletani.

Et ad populum actæ. Vetuſti codicis lectio: Et apud populum actæ.

Quod in ſ.ær.ad ult.caſus ſeruabatur. Liber ſcriptus habet ſeruaretur. Sic autem & infrà loquitur Liuius.Non eas,inquit, ſolum quæ remis agerentur.Non,agebantur.

Cenſores ut agrum Camp. fruendum loc. Caſtigauimus: Duo cenſores. Porrò ſic dicit hic eleganter,ut agrum Campanum fruendum locarent, quemadmodum ſuprà dixit:Simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur.

Et his T. Manlius. Expunximus particulam &.

Et ius liberum. Pro &,hic ſubſtituimus,ei datiuum.

Qui equo mereri deberent. Emendauimus merere.

Ne remorandi quidẽ cau. Antiqua lectio: Ne morãdi quidẽ.

Et quia in animum induxerat. Addidimus uocabulum ita: Et quia ita in animum indux.

Prægreſſum eum aſſequitur. Pronomen eum quum non ſit in codice ſcripto,& elegantius ſubaudiatur,ſubmouimus.

Non caſtra ponere pati. Hunc locum mutilum ita ſuppleuimus & ordinauimus ex libro uetuſto. Non iter quietos facere,caſtra non ponere pati.

Dextera alia. Caſtigauimus: Dextera ala.

Dum alii trepidi cedunt. Ex ueteri libro ſcripſimus, trepidè. Nam ſequitur,alii ſegniter.

Et uictos ſequendo, priore æſtate abſumpſiſtis. Legendum, priorem æſtatem abſumpſiſtis. Sic autem ſæpe Liuius loquitur. Vt infrà, Primum diem quo fines hoſtium ingreſsi ſunt, populando abſumpſerunt. Et rurſus: Cum hyemem totam reconciliandis Barbarorum animis, partim remiſsione obſidum captiuorumq; abſumpſiſſet. Et iterum: Ipſe reliquum æſtatis recipiendis in fidem Hiſpaniæ populis abſumpſit,

Et cuius

Et cuius ipsius pudere ac pœnitere uos oportet referam. Hanc sententiam castigator quispiam additis dictionibus interpolauit. Nec enim est: Et cuius, aut uerbum Referam in exemplari Spirensi. Sed, Cuius & ipsius pudere ac pœnitere uos oportet: nempe æquis manibus. Suspicor uerò pro ipsius scribendum ipsos. Cuius & ipsos pud. ac pœni. uos op. Et est initium nouæ sententiæ. Nec opus est uerbo referam, quum cohæreant alioqui quæ sequuntur. Nam sensus est. Cuius & ipsos pudere ac pœnitere uos oportet, hoc ipsum est, quòd æquis manibus hesterna die diremistis pugnam.

Cum exercitu meo eloqui uideor. Quid illi uenit in mentem, qui hic eloqui pro uerbo loqui supposuit, quod legitur in codice scripto?

Districtis gladiis discinctos destituit. Obscura lectio simul & mendosa. Vetus exemplar habet: Distrinctis gladiis cinctos destituit. Non dubito quin scripserit Liuius, Destrinctis gladiis cinctu destituit. Vt eà ignominia affectos intelligas, qua male se gerentibus in prælio militibus & gladii à lateribus auferuntur, & ipse cinctus, siue cingulum, ut discincti & soluti incedant. Vsurpatur substantiue cinctus. Vnde Vergilianum illud: Cinctuq; Gabino.

Ita concio dimissa, fatendo iure ac m. Pro fatendo scribendum est fatentium.

Ordinati armatiq;. Spirense uolumen habet, armati ornatiq;. Indicant autem sequentia nondum ordinatos fuisse. Et intellige ornatos post stragem proximam, ex qua laceri redierant. Sic libro nono huius Decadis: Diemq; iis, qua equis armisq; instructi atque ornati adessent, edixit.

Viribus quoque sufficerent. Expunximus quoque. Neq; enim est in libro scripto.

Copias educit. Scripsimus, & copias educit

Hortator testisq; præsens firm. In ueteri codice hæc appositiue leguntur, sine particula, que: Hortator testis præsens firm.

Et partim conculcatis. Reposuimus antiquum uocabulum quo Liuius usus est, quemadmodum testatur exemplar scriptum, nempe occulcatis. Est autem occulco pro obculco, ab ob & calco.

Et tam conferta turba. Vetus mendosè habet, & cum conferat turba. Opinor scribendum, & in conferta turba.

Consternatas agit quàm insidentis magistri imperio reguntur. Restituimus ex Spirensi codice, consternatam agit,

quàm insid.magist.imperio regitur.Subaudi belluam.

Qui prosequerentur agmen. Antiqua lectio: Sequerentur agmen.

Recepti sunt. Scripsimus accepti,deleto uerbo sunt. Tu intellige clementer acceptos, clementer tractatos. Quam lectionem & editio Romana continet.

Ad cætera inopem,se recepere. Vetus codex habet concessere.quem & nos secuti sumus.

Atque inter populares tum honorati. Exemplaris antiqui simul & Romanæ editionis lectio,tam honorati.

Pro transfuga iussus. In Spirensi uolumine legitur profuga. Nos castigauimus perfuga,sublata præpositione pro,quæ in uulgatis editionibus male recepta est.

Simul à portu & à nauibus quæ ab operto mari. Scripsimus,& à portu, & à nauibus quæ aperto mari.Nam sic habet antiqua lectio.

Quis præfectus classis fuerat. Inseruimus uocabulum antea, Qui præfectus antea classis fuerat. Et pro illo loco præpositus, scripsimus,illi loco præp.

Vt captæ urbis interdum excitatur clamor. Excitaretur castigauimus,quemadmodũ & Romana habet editio. Et mox pro,signaq; inferri,scripsimus,ac signa.

Accedebat sonus. Vtrobiq; legitur,accidebat in codice uetusto.Item,Quum ex temporis:Non,quum & ex temporis.

Qua Brutiorum præsidium esse agitatæ proditionis conciliator nuntiauerat. Hæc mendosa lectio non solum in Romana editione, sed & in cæteris omnibus quæ inde propagatæ sunt inoleuit.Antiquum uolumen habet:Qua Brutiorum cohortem præsidium agitare prodit. conci.nuntiauerat.Tametsi deprauate scriptum est illic cogitare pro agitare, Porrò librarius casu cohortem accusatiuum omiserat. Et castigator non inspecto codice uetusto quum uerbum agitare non admodum quadraret, adiecit aliud uerbum, nempe esse. & agitare uertit in agitatæ, ut coniungeretur cum genitiuo proditionis.Nos locum restituimus in contextu.

Inde & proxima ref. Scripsimus:Deinde proxima ref.porta. Nam sic habet uolumen scriptum.

Prius penè quàm consere. Voculam penè expunximus. Et mox, pro ex equo præcipitatum esse, scripsimus præcipitasse. Sic Liuius intrà: Quum in Italia ad Thrasimenum & Cannas præcipitasset Romana respublica. Item lib. v i. primæ Decadis:Ipsi,inquit, in insid

in insidias præcipitauere ibi. Hoc uerbum usurpat absolute.

Vt Syracusarum ornamenta æquauerint. Fecimus ex æquauerint, æquarent. & pro, sed & maiore: scripsimus, sed maiore.

Cursum agmine facto. Corrupta uerba sunt. Legendum, attestante ueteri libro, Cursim agmine acto. In editione Romana, & ea quam proxime nobis Colonia Agrippina dedit, curante Ioan. Sobio uiro optimo, rectè legitur, cursim. Verum in altero uocabulo dormitatum est.

Impunita iis priora fore. Sustulimus datiuum is. Et infrà pro, dolo inuictus fuisset, scripsimus, esset.

Tantis augescere incrementis. Legendum iuxta ueterem scripturam, tacitis augesc. incrementis. Et mox, quâ cœpissent, ruerunt. Non quâ cœpissent, fluerent: quemadmodum reposuimus. Demiror Venetos & Colonienses non dignatos inspicere editionē Romanam, in qua posterius uocabulum recte habet.

Cum ea spe. Legendum: Quum à spe, quam successus rerum augebat: hoc est, propter spem. Porrò mirè elegans est à, particula in hoc significatu.

Cum iis copiis. Quid opus fuit hic addere copiis, quum præcedat, copias auxerat. Et mox, Terrestribus copiis. Huiusmodi dictiones à professoribus inter enarrandum adduntur, quum uerba autoris exponunt. Et deinde à parum attentis recipiuntur in contextum.

Iam enim & Lælius. Spirense exemplar huiusmodi lectionem uidetur continere, Ab Tarracone egressus (& Lælius redierat ab Roma sine q.n.m.r.m.uolebat) Tametsi lacunula erat post uocabulum egressus.

Quàm glorianti eam uelut primam occasionem raptam. Mendosus locus est. In manu scripto legitur, qua glorianti ea uelut primam occasionem rapta, suspicor sic scripsisse Liuium, quàm glorianti ea ut sub primam occasionem rapta. Nisi quis malit legere uelut ad primam.

Neque enim se reprehendere nomen hominum, si tam anceps od. Sic in editione Veneta legitur, sed deprauate, quam nos cum exemplari manuscripto contulimus, propter autoritatem officinæ Asulanicæ. Vetus codex amorem hominum habet, minus à germana Liuii lectione aberrās. Debet autem esse morem, non amorem. Et mox, si tam, non si tamen. Minime fefellit hoc Iacobum Sobium admiratorem Liuii singularem, cui Coloniensem editionem cæteris castigatiorem debemus.

Quales

Quales ex hac die. Scripſimus,ex ea die. Et mox, Eorum pretium faciat,pro faceret.Inſuper,in conſpectū eius(ſcilicet Indibilis qui pro utroq; loquebarur)pro,in conſpectum iis.

Liberi'qꝫ lacrymantibus præ gaudio redduntur. Vetus exemplar tantum habet, lacrymantibus gaudio redduntur, abſq; præ.Frequens autem eſt apud Liuium caſus ſeptimus.Sic paulopóſt: Quum effuſis gaudio lacrymis cupere uero diceret. Gaudio, hoc eſt,ob gaudium.

In hoſpitium adducti. Vbi in excuſis codicibus eſt adducti, plerunq; in ſcripto abducti legitur.Nec male quadrat.Nam qui adducuntur,etiam abducuntur ab eo loco in quo ſunt.

Et fluuius. In ſcripto tantum eſt,Fluuius.

Armorum'qꝫ. Scripſimus, aut armorum, Sicut mox, Qua cœpiſſent hoſtes, quas cœpiſſent, hoſtibus. aliter diſtincta ſententia.Præterea,Per quā deferturamnis:pro deferretur.Ex libro ueteri.

Per aſpera primum nihil aliud, quàm uia impediti iere. Antiqua lectio,per aſpreta.

Et eum cæde magna in ac. altiore. Scripſimus,Et cæde mag.in aciē altiori.Paulopóſt adiecimus particulam &,quæ deerat, Locusq́, ad euadendum & mediis datus eſt.Et cædes fierent, ſcripſimus,pro cædes fieret.

Circunfuſa inde omnis multitudo. Omnis, non erat in Spirenſi codice.Et pro,Romæ intolerabile eſſe,erat intolerandum, quemadmodum & nos caſtigauimus.

Vt confeſtim Aſdrubalem conſequeretur. Legendum perſequeretur.

Aut in ultima Hiſpaniæ amoti. Vetus habet, moti. Quod uerò mox ſequitur: Simul & Hiſpanos, ſcripſimus ut, pro &,Simul ut Hiſp.

Nec cum Romanis. In ſcripto libro legitur: Nec cum Romano:ſubaudi,exercitu:quemadmodum & nos mutauimus.

Ingenio magis quàm uirtute. Repoſuimus, aſtu magis quàm u. Demiror quid caſtigatori in mentem uenerit, ut hic aliam uocem ſupponeret. Aſtus eſt quem in hominibus damnamus.

Venuſiam in tecta milites abduxiſſet. Hic tecta legunt omnes propterea quòd ſequitur, bis cæſum exercitum eius æſtiua Venuſiæ ſub tectis agere. Exemplar manu ſcriptum habet, in exta. Proinde malim legere, in ſtatiua. Quemadmodum de Nerone c o s. circa finem huius libri:Citatiore quàm inde uenerat,agmine die

die sexto ad statiua sua atq; ad hostem peruenit.

Marcellus Romam rediret. Ex fide uetusti codicis scripsimus hic, ueniret, pro rediret. Et mox, absente ipso ageretur. Item, accusauit tribunus. Et, diutius ibi.

Vtrisq; consulibus. Scripsimus: Vtrique consulum. Et mox, duo consulum prioris anni exercitus, pro consulares.

Et quæ senatus censuisset. Videtur ex æque mendosa codicis scripti lectione legendum: Ex quo senatus censuisset.

In qua & T. Quintius Pr. fuerat. Autoritatem secuti manu scripti uoluminis, hanc clausulam deprauatam sic restituimus: Quæ T. Quintii prætoris fuerat.

Italiæ, Siciliæ, Sardiniæ'q;. Scripsimus, Italiæ, Siciliæq; ac Sardiniæ. Et mox pro, & in Sicilia ita diuisa res est. Et in Sicilia ita diuisa res.

Eo anno pestilentia grauis incidit in urbē agros'q;, quæ tamen magis in morbos longos, quàm in perniciales euasit. In primis certum est non esse legendum, in urbem agrosq;, quemadmodum uulgò legunt omnes, sed, per urbem agrosq;. Sic enim est in ueteri uolumine. Castigatori non est uisa satis Latina locutio, incidit per urbem. quare mutauit, pro per, scripsit in. At quid dicemus de dictione perniciales quę sequitur? Perniciosus legimus, uerùm pernicialis non reperitur apud autores. Subest, ni fallor, mendum. Scriptum exemplar habet, imperniciales. Diu me hic scrupus occupatum habuit. Et tandem quum cogitarem non esse tam inepte loquacem Liuium, ut quum dixerit magis in longos morbos, præpositionem in statim repetat & dicat, quàm in perniciales, deprehendi unum esse uocabulum, & indubie legendum, interniciales. Dictum autem est internicialis, ea forma qua dicimus exitialis. Significat interniciale quod necem affert. Sanè potest perniciosum esse, siue perniciale, ut uulgatum errorem sequar, quod tamen non sit letiferum. Accipitur enim perniciosum etiam pro damnoso ac periculoso. Quo sensu longi & diuturni quoque morbi sunt perniciosi. Proinde uoce hic opus erat quæ plus significaret. Atque ut hoc uocabulo uteretur hic, in causa est quod pauloantè dixit, exitiabilis prodigiorum euentus. Notum est quid sit internecio & interneciuum, ubi præpositio Inter auget. Porrò non dubito, quin eruditi albo, quod aiunt, calculo meum sint probaturi iudicium. Nolui tamen lectionem receptam eradere, ne quis me temeritatis argueret. Sufficit hic doctos esse admonitos. Certè nihil clarius dici poterit, quàm si sic legas: Eo anno pestilen-

tia

tia grauis incidit, per urbem agrosq́;, quæ tamen magis in longos morbos, quàm interniciales euasit.

Ante diem III. Nonas Quintileis. Scripsimus, Ad III. Nonas Quintileis. Et mox, accipere. Cui traderet: Non, & cui traderet.

Biduum ad consyderandum tempus. Vide num legendum sit, biduanum ad consyderandum. Hoc enim magis placeret quàm bidui. Et uetus codex, biduum habet.

Tribunis mil. præfectisq́ꝫ soci. & centurionibus. Castigauimus: Tribunos mil. præfectosq́; & centuriones.

Cauitq́ꝫ cum cura. Has duas uoces, cum cura, expunximus, quòd non essent in exemplari Spirensi. Et pro intensius scripsimus, intentius.

Aliis sententiis notantibus præfectum. Mendæ postquam semel fuerint in libros receptæ, sic germanę lectioni immixtę latent, ut etiam à doctis uix sentiantur. Quis putaret in istis uerbis aliquid esse uitii? Et tamen est hic erratum prodigiosum. Quum hunc locum legerem primum, non placebat uocabulum sententiis, quod tamen septimo casu dictum uideri poterat, pro per sententias. Sed quid opus erat uoce pluratiua? Inspexi Spirense exemplar, & reperi scriptum, aliis sociis notantibus. Videbam & hoc mendosum esse, sed sperabam ex aperto mendo germanam lectionem me facilius addiuinaturum. Deprehendi itaque à Liuio ocii fuisse scriptum, quod primum ascita proxime præcedentis dictionis ultima litera s, deprauatum esset in socii, mox ob conuenientiam casuum utrinque cohærentium in sociis foret mutatum. Id postea castigator non consyderans, sed aliò properans ac nimium fidens ingenio suo, uertit in sententiis. Sic accrescunt in monumentis autorum mendæ. Facilius autem sit ex primis librariorum erratis sinceram lectionem reperire, quàm ex posterioribus nonnunquam eruditorum castigationibus. Proinde sic leges hæc Liuii uerba: Aliis ocii notantibus præfectum: Ita legendum quoque docet sequens statim clausula, quòd eius socordia Tarētum proditum hosti esset. Nam ocium progignit socordiam, hoc est, desidiam & ignauiam. Coniungitur autem eleganter Notare cum genitiuo, quum reprehendere significat.

Notionem de eo. Antiqua lectio: Notitionem. Arbitror scribendum, cognitionem. Hoc enim magis placeret, quàm notationē.

Quod negabāt unam cellam duobus recte dedicari. Restituimus ex codice scripto: Quod neg. unam cellam amplius quàm

quàm uni deo rectè dedicari.

Reditum est. Expunximus est, quòd non sit in ueteri libro. In quo mox, Annibal redit legitur: non, rediit.

Subiecta res oculis nostris. Expunximus, nostris. Et mox pro consentiente, substituimus, adsentiente.

Auctum etiam uisum in capite. Simile extispicium describit Lucanus his uersibus, in primo:

Quodq; nefas nullis impune apparuit extis,
Ecce uidet capiti fibrarum increscere molem.
Alterius capitis, pars ægra & marcida pendet,
Pars micat & celeri uenas mouet improba pulsu.

Caput extorum est iecur. Et in iecore duo capita constituebant aruspices.

Castra castris collata crederet. Scripsimus diceret. Et mox, ut si collis, deleuimus particulam, ut. Deleuimus quoq; ea pronomen in sequenti uersu: Exiguum campi ante castra erat. Deinde pro, posset excipere, castigauimus, possent excipere. Et pro, ab tergo includerent uiam, intercluderent uiam. Postremo pro, neq; euadere possent in iugum, neq; euaderent in iugum, eraso uerbo possent. Ad fidem omnia uetusti codicis.

Interfecti A. Manlius. Subuenimus huic loco, quem in editione Asulanica asterisco notatum reperimus. Nam legendum est: Interfectus A. Manlius. Nec deest quicquam. Vocabulum pluratiuũ interfecti, scrupulum antè iniecerat.

Equitum tres. Scripsimus, Equites tres. Et mox pro, Et tumulatum in castris, Tumultuatum & in castris.

Tam improuide isset, collegam'q;. Restituimus deprauatum locum, pro isset scribentes se, Tam improuide se collegamq; & propè totam Rempub. in præceps dederat.

Alteram scriptam laudatione filii, qui rei gestæ interfuit. Autoritatem manu scripti uoluminis secuti, reposuimus: Alteram scripta laudatione, qui rei gestæ interfuerit.

Ne cui dolus necteretur. Legendum, ne qui dolus. Sic enim in libro ueteri legitur. Porrò Liuius usurpat qui pro quis. Id quod & Cicero sæpe facit. Vt pro Cecinna, Si qui familiam meam de fundo meo deiecerit, Si qui mihi præsto fuerit cum armatis. Idem peculiare est Septimio Tertulliano, quemadmodum indicauimus in nostris annotationibus quas in illum scripsimus. Porrò res hæc non animaduersa corrumpendis autorum locis infinitis ansam dedit. Venit nunc in mentem unius loci, qui deprauate apud Ciceronem

legit

legitur, in libello cui titulus est De senectute siue Cato maior. Habet enim sic exemplaria typis excusa quæ uidimus hactenus: Omnia quæ curant, meminerunt, uadimonia constituta, qui sibi, quibus ipsi debeant. Quum indubie Cicero scripserit, qui sibi, cui ipsi debeant. pro quis sibi. Nam eam germanam lectionem continet exemplar Ciceronis manu scriptum, quod nos Sletstadii inuenimus apud diuum Ioannem. Sed de his aliâs.

Si qua opera eorum opus esset. Emendauimus: Si quò opera e. opus esset. Id est, ad aliquem locum.

Rati occasionem supplicii petere, misso retro nūcio. Vitiatum locum sic restituimus: Rati occa. supplicii peti, remisso retro nuntio. Participium misso, mutilatum erat, & auctum inepte præcedens uerbum. Fortasse mouit castigatorem, quod dicit remisso retro: cui alterum nisum sufficere puta aut remisso, aut misso retro. Verum sic & infrà loquitur Liuius: Venusiam, inquit, retro quibus uenerat itineribus repetit.

Alii è turri eius portæ muris'q;. Pro duabus dictionibus, turri eius, substituimus ex scripto codice turribus. Opinor scriptum fuisse turribus relicto spatiolo medio inter priores duas syllabas & ultimam. Idibus castigator mutauit in eius. Nam precedit, circa portam qua uenturum hostem rebantur.

Edito è speculis signo. In Spirensi codice tantum est, speculis. non è speculis.

Venusiam adducere iussit. Scripsimus abducere. Et aliquanto pòst pro, & magnum luctum, magnum & luctum, ut uidelicet magnum accusatiuus etiam ad metum referatur. Mox pro, exercitum Venusiam miserunt, reposuimus, exercitum Venusianum miserunt.

Tutas'q; circa stationes. Circa non est in exemplari scripto. Et postea legitur: Profectus ipse cum paucis equitum leuis armaturæ. Non cum paucis equitum, leuisq; armaturæ.

Sulpitius ab Naupacto. Addidimus literam prænominis. P. Sulpitius. Et mox, iussis subsequi peditibus, scripsimus, se pronomine deleto. Item, nihil tale metuerent, pro metuerant. Et ad naues, pro in naues.

Quantæcunq; de Romanis tum uictoriæ. Pro tum reposuimus tamen. Sensus est, Quantæcunq; uictoriæ, quia tamen non de quibuslibet, sed de Romanis erat. Item pro, purpuraq;, purpura, particula quę erasa.

Per maritas domos. Insignę erratum hic est. Non enim

quem

quemadmodum ulmos maritas dicimus,quibus coniunctæ sunt uites, sic & domos maritas uocamus, in quibus degunt matrimonio copulati.Spirense exemplar habet,per maritum asdomos. Legendū est:Per maritimas domos,hoc est,domos ad mare sitas.Et intelligit domicilia tenuiorum. Captabat autem loca minus celebria ac parum frequentia.Nam sequitur: Quo minus conspectus,eo solutior. Porrò sunt & hodie principes,qui Philippi licentiam imitentur,nō per domos semper maritimas, sed maritatarum discursantes cū uno aut altero comite: adeo summittendo se in priuatum fastigium, ut moriorum cultus non pudeat.

Vni etiam principi Achæorum Arato. Hunc Aratum miris laudibus ornat Strabo libro octauo, tradens illum ciuitatem ad libertatem reuocasse,& adeptum regnum ab ultro offerentibus, quod longe lateq; postea ampliarit.

Prolapsum in caput regem effudisset. Iuxta scripturam ueterem pro in,reposuimus per.

Caderentq; circa eum multi & uulnerarentur. Liber scriptus tantū habet,multi uulnerarentur absq; particula connectente, & suspicor Liuium scripsisse:Caderentq; circa eum multi, multi uulnerarentur.Neq; est in fine fugit,sed fuit. Raptus à suis atque alteri equo iniectus fuit.Et sensus est integer.

Quod Pyrgum uocant. Erasmus,quod,fidem secuti manu scripti codicis,ut reliquam clausulam per Parenthesim legas, (Pyrgum uocant) duxit.

Fuerunt autem quatuor millia hominum,pec. Antiqua lectio:Quatuor millia peditum hominum.Suspicor legendum, deditorum hominum. Nam præcedit,primo statim terrore adueniens cepit.Igitur,ut uerisimile est,dediderunt se.

Post profectionem ex Achaia regis. Reposuimus Philippi,loco regis. Nam sic est in scripto libro: Et mox præcedit,famam interfecti regis uulgauit.

Qui tum ædilis curulis erat. Legendum iuxta autoritatem exemplaris uetusti, tum ædilis curulis erat. Nam solet huiusmodi clausulis per parenthesim interiectis uti Liuius. Sicut modo monuimus,Pyrgum uocant.

Ac feruida ingenia imperatorum fuissent. Reposuimus,fuisse.

Et omni cœtu careret hominum. Liber uetustus habet, caruerit.Et mox,non præ se referens, sed tantum præferens in uultu habituq;.Quemadmodum & nos castigauimus.

Quid ita male credito priore consulatu. Hanc clausulam hæc uerba præcedere debent, in excusis exemplaribus hactenus desyderata: Si noxium comperissent, quid ita male credito priore consulatu, alterum crederent?

Patriam pulsum sede sua restituisse. Vulgo legunt oēs pulsum, & ad Furium Cam. referunt. At codex scriptus habet, patriā pulsam.

Quæ ibi gererentur. Inseruimus uocem res. Quæ res ibi gererentur. Et mox, sua omnia iis, expunximus iis, scriptum utrobiq; secuti uolumen.

Et præsciscere quam quis eorum prouinciam. Ex ueteri reposuimus quisq; eorum.

Pro Tarento Capuam, legio una data est, cui. Reposuimus: Pro Tarento Capuam mutauerunt: Legio una data, cui.

Ita per prouincias diuisa ut binæ cons. Castigauimus diuisa. Binæ consulum essent, Vt expuncto.

Nocte portam ingressus. Nocte non est in codice Spirensi. Nec est hic necessariū, quum sequatur, uigilem laniauerat.

Et ex decreto pontificum iterum nouendiale sacrū. Quemadmodum superabundat prima particula, &, ita ante nouendiale deest aduerbium, Inde, nouam auspicās sententiam, ut sic deinceps legamus: Et supplicatio diē unum fuit ex decreto pontificum. Inde nouendiale sacrum.

Pure casteque. Pureq; & caste. Nam sic habet liber uetus.

Per manus reste data. Scripsimus: & per manus reste d. Et mox, in cliuum publicum, In cliuum Publicium. Et infrà, earumque coloniarum. Et earum col. Item eodem uersu, pernoctaturos se esse extra mœn.

Et duo millia de legionibus militum, equitumque mille octingentos. Sic restituimus: Ad duo millia de legione militum, equitum mille octingentos. Et mox, nauibus adduxisse, scripsimus, aduexisse.

Deincepsq; aliæ Gallicæ atq; alp. Vocabulum Aliæ non est in uolumine scripto. Nec est necessarium.

Non ipsum solū ea oppugnatio impediit. Hunc locum sic restituimus: Non ipse se solum ea oppugnatione impediit.

Plenum adhuc ira. Vetustus liber habet iræ. Nec refert. Verum hoc ad rem magis pertinet, quod mox habet pro nosset, cognosset: Et paulopòst, in prouinciam peruenireτ. Quam lectionem & nos recepimus.

Vt iter

Vt sterni obteriq́ꝫ, priusquam instruantur, posśint. Vetus scriptura sic habet: Vt sterni operiq́;. Pro hoc posteriori castigator supposuit obteriq́;. Nec est alienum uerbum. Ego tamen non dubito Liuiū scripsisse: Vt sterni opprimiq́; priusquàm instruantur posśint. Quod uerbum huic loco magis conuenit.

Et circa Romanorum socior. Asteriscum hic habet editio Aśulanica. Et certe locus sincerus non est. Nec quicquam præsidii ab exemplari scripto. Quòd si quis coniecturam sequi uolet, pro circa leget tres, hoc modo: Et tres Romanorum sociorumq́ue ductores ceciderunt. Hanc lectionem deprauatæ dictionis uestigia mihi suggesserunt.

In aciem copiis ductis. Scripsimus, eductis. Et mox, quæ pars castrorum, pro, quà pars cast.

Et ne paucos quidem, qui pri. In scripto codice legitur: Et ne passus quidem. Id passus quidā mutauit in paucos, quæ lectio uulgo recepta est. Ego tamen malim, ipsos. Et ne ipsos quidem qui prim. Paulopòst pro discurrent, reposuimus discurrunt.

Postquam à Placentiæ obsidione abscesśit. Volumen manu scriptum habet: Postquam ad Placentiæ obsidionem accesśit. Quam lectionem miror cur quisquam ausus fuerit mutare. Quasi non potuerit Asdrubal ad obsidionem Placentiæ accedens, quam non putabat longi negotii futurā, præmittere equites cum literis ad fratrem.

Simul & ipsos patres conscriptos quid pararet, edocet. Scripsimus exemplaris scripti fidem sequendo, Simul & ipse patres conscriptos quid paret, edocet. Demiror quid hæc castiganti in mentem uenerit, ut quæ latinisśime dicta sunt, melius dicere uoluerit.

Præmisśi inde per agrum lar. Reposuimus: Præmisśi item per ag. l. Et paulo pòst Sex milia peditum, & mille equites. expunximus &

Quod floris fuerat. Antiqua lectio, quod floris fuerit. Quæ cum melior sit & nos eam secuti sumus.

Qui ducem inde atq́ꝫ exercitus partē abesse ignoraret. Scripsimus, abisse.

Nam ne antè audiretur. Scribe, audiatur.

Inter uota & preces. Inter uota ac preces. Item liberorumq́;, pro & liberorum.

Deos deásque precabantur. Reposuimus: Deos omnes deasq́ue. Et felix pugna, pro felixq́; pugna. Item damnarenturq́ue,

pro & damnarentur.

Et fatigare precibus. Volumen scriptum habet, flagitare precibus. Nec displicet ea lectio. Fatigare infrà usurpat, quum inquit, Matronæ per omnia delubra uagæ suppliciis uotisque fatigauere deos.

Melius uisum est. Melius non est in codice ueteri, nec est hic necessarium, sufficit enim: Nocte clam ingredi uisum est.

Vt tribunus tribunum. Tu lege uice uersa, ut tribunum, tribunus, centurio centurionem. Nam huiusmodi uariationem amant autores.

Facilis futura erat. Scripsimus, facilior futura erat. Et mox, nihil ferme. Et paulopòst: & quingentos inde fermè passus Asdrubal aberat.

In tentoria adducti. Antiqua lectio, abducti. Nec multum refert. De quo aliâs monuimus.

Tempus pugnæ differretur. Reposuimus, tempus pugnandi differretur. Et paulopòst, Nec ad sequendum se iter. deleuimus se.

Deleri exercitum Asdrub. Vetus lectio, delere, subaudi, se. Et ut attendant. Correximus, & attendant, subauditur enim, ut. Item, una M. Liuii, addita litera prænominis. Et infrà, cum quo castra collata haberet. Vbi hactenus lectum est, habuerit.

Signa efferri iussit. Antiqua lectio: Signa ferri iussit.

Duces parum intenti iter asseruare. Viriatus locus est. Legendum autem duces parum intente adseruati. Quod uerò mox sequitur, iam inde antè animo, deleuimus particulam Inde.

Cum errore uoluens haud multum processisset ubi prima lux tr. o. Et hunc locum proculdubio mendosum hactenus omnes prætererunt. Nec succurrit codex scriptus. Quis autem unquam absolute legit usurpatum uerbum uoluere, ut hic participium uoluens? Ego puto legendum obiens pro uoluens. Deinde uerbum processisset diuidi debet in processit, & ut sic legamus: Et pertortuosi amnis sinus flexusque cum errore obiens, haud multum processit, & ubi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus erat. Porrò obediens mire huc quadrat, pro circumiens. Nec improbabunt meam coniecturam qui Latine norunt. Tædiosum uerò sit, narrare quid scribam deceperit. Nos ad cætera festinamus.

L. Portius. Litera prænominis non est in scripto uolumine. Nec, Nero habet.

Non

Non itineri modo. Hactenus hunc locum perperam intellexerunt omnes, ueluti sensus esset: Non ad iter solum, sed etiam ad conferendum extemplo prælium Liuii COS. copias fuisse instructas. Et modo nomen hic est. Et legi debet: Non itineris modo, hoc est, proficiscentium ritu, qui plerunque arma sua gestant ab humeris suspensa. Vide quàm uariet sensum unica litera omissa. Sic rursum Liuius libro octauo, signis repente sublatis, fugæ magis quàm itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit.

Ante signa elephantos collocat. Scripsimus locat, ex fide uetusti codicis.

Et ubi maxime. Castigauimus, & ibi, sententia per parenthesim inclusa, hoc modo (& ibi maxime in uetere milite spem habebat.)

Et signa mouerant loco. Scripsimus, etiam signa. Mox uero corruptum locum, impotentes iam regi inter duas acies uersari, sic castigauimus, impotentius iam regi, & inter duas acies uersari. Id est, impotentius iam regebantur, & inter duas acies uersabantur. Hic nobis egregie subuênit uolumen scriptum.

Vt cum ostendissent se ab latere, mox in terga iam pugnarent. Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hispani Liguresque. Exemplar uetus habet pro ab latere, in latere, & pro trucidantur, trucidarentur. Hoc uerbum facit ut putem totam periodum sic legendam, Vt quum ostendissent se in latere, mox in terga depugnarēt, ita ut omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hispani Liguresque. Et ad Gallos iam cæd.p. Habes hunc perfectam sententiam quæ antè mutila erat & lacera. Mirè autem placet uerbum depugnarent, quod ex uestigiis scripturæ reponendum arbitror, pro iam pugnarent.

Vix arma humeris gestabant. Est in scripto gerebant, & quid fuit opus hoc mutare?

Vbi regendi spem ui uicisset. Legendum, Vbi regendi spem uicissent, subaudi elephanti. Quia mox præcedit bellua, quidā in editione Asulanica mutauerat id in uicisset.

Ne superesset tanto exercitui suum nomen secuto. Castigauimus, Ne superstites tanto exercitui suum nomen secuto esset.

Cædis'que ceperat satietas. Indicat codex Spirensis Liuium scripsisse, non satietas, sed satias. Quo uocabulo ueteres usos

fuisse docet Nonius Marcellus Accium citans, & Varronem, Lucilium & Lucretium, Sallustium quoq; sic scribentem hist. libro secundo: Tum externorũ agros inuasere, frumentiq; ex inopia graui satias facta. & Terentium in Eunucho: Nam ubi me forte satias cepit; continuo locum. Gaudet autem antiquis interdum uti uocabulis Liuius, qualia fortasis sunt, aspreta & internicialis, quorum antè meminimus.

Die sexta. Scripsimus, die sexto. Et mox: Nemo enim, pro quia nemo. Item narrariq; pro enarrariq;. Et ciuitas fuerit, pro ciuitas fuerat.

Vix ut compotes mentium præ gaudio essent. In antiquo uolumine tantum est, gaudio, hoc est, ob gaudium. Sic suprà Liuius: Effusis gaudio lacrymis.

Aut populus è foro. Deleuimus præpositionem è, quæ elegantius subauditur. Et mox pro fatigate deos, scripsimus fatigauere deos.

Ex literæ per forum ad tribunal perlatæ. Legendum, ad tribunal prætoris latæ, quemadmodum & nos castigauimus.

Traheretur q; à percunctantibus uociferantibusq;, ut in rostris priusquàm in senatu literæ recitarentur. Tandem cum summoti, & coerciti à magistratibus fuerunt: dispensariq; lætitia inter impotentes eius animos potuit. Hic multæ dictiones additæ sunt, una tantum aut altera mutatæ. Codex scriptus sic habet: Sed cunctãtibus uociferantibusq; ut in rostris priusquàm in s. l. r. Tandem summoti & coërciti à magistratibus, dissertariq; lætitia inter impotenteis eius animos potuit. ista uerba sic legenda mihi uidentur, ut cohæreant cum superioribus, hoc modo: Tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, ut adire nuncius non posset præ cunctantibus uociferantibusque, ut in rostris prius quàm in senatu literæ recitarentur: Tandem summoti & coërciti à magistratibus, subaudi, sunt. Vixque seruari lætitia intra impotenteis eius animos potuit. In senatu primum, d. Porrò, nunc uides quantum aberrarint qui ante nos sententiam istam instaurare sunt conati: dum traheturque uerbum assuunt, & pro sed cunctantibus scribunt percunctantibus, quòd id uerbum postea sequatur, quum, inquit, quæ acta sint percunctarentur: dumque particulam quum & uerbum fuerunt infulciunt, & pro dissertarique reponunt dispensariq; Cæterum nostræ diuinationes magno nobis labore constiterunt, non remittentibus animũ donec germanã, ut speramus, lectionem reper

repetissemus. Sanè hic propriè usus est participio cunctantibus, de multitudine loquens apud curiam manente. Cunctantur enim quae sic manent, ut difficulter moueri poßint.

Et pro cuiusque ingenio, aliis iam certum gaudium, aliis nul. an. Antiqua lectio: Et pro cuiusque ingenio certum gaudio aliis. Fortaßis legendum: Et pro cuiusq; ingenio, certatum gaudio. Aliis nulla ante futura fid. erat

Currere obuii. Scripsimus, obuiam. Et postea, quae acta sint percunct. pro, quae acta essent. Item postea, peruenissent, pro peruentum esset.

Inde introducti in concionem. Legendum est, traducti, quemadmodum nos castigauimus. Introducti enim sunt legati primum in curiam & senatum, traducti postea in concionem quae erat foris & in publico.

Ipse planius. Haec duo uocabula nescio quis hic infulsit. Quasi uero Liuii sententia quicquam tale exposcere uideatur. O temeritatem. Quid autem hic orationi deest? L. Veturius literis recitatis, omnia quae acta erant, exposuit.

Argentum creditum soluendo. Exemplar scriptum habet: Argentum creditumq; soluendo. Quid si legas, signatum creditumq; soluendo? Vt intelligas de rebus contestatis consignatisq;. Paulopòst, ubi uulgo legitur: Captiuosq; Afros uinctos, ut erant: est in scripto, uincti ut erant. utrunq; stare potest.

IN LIBRVM OCTAVVM decadis tertiae.

Qvum transitu Hasdrubalis quantum in Italia declinauerat belli. Loquitur hic de Hasdrubale Amilcaris. F. qui ut praecedēti libro narratum est, Alpeis transcendit coniuncturus se fratri Hannibali. De hoc nimirum transitu Liuius intelligit. At quid formidolosius accidit Italiae, quid magis extimescendum, quid unquam rebus Romanis certius exitiū afferre uisum est, quàm cum in Italiam per Alpeis transiret Hasdrubal? Per huius enim aduentum duo bella Punica facta, duo ingentes exercitus, duo propè Hannibales, ut Liuii uerbis utar. Quomodo ergo declinasse bellum in Italia transitu Hasdrubalis uideri potest, quod tum est maxime auctum? Sic enim in omnibus exemplaribus excusis, quae nobis uidere contingit, legitur: Quum transitu Hasdrubalis quantum in Italia declinauerat, belli. &c. Cupiam hic audire professores hunc locum exponentes. Mihi libet cogitare in uerbo declinauerat, ingens esse

mendum. Habet & uetus uolumen deprauatam lectionem, nempe, inclauerat siue indauerat, adeo sunt ambiguæ literæ. Ego uerò scribẽdum arbitror, inundauerat, quod uerbum hic mire quadrat. Franciscus Petrarcha aut Victorinus Feltrensis pro illo indauerat, fortassis primum substituit, declinauerat. Id postea Laurentium quoque Vallam uirum in literis prorsus incõparabilem fallere potuit. Nam aiunt hunc in restituendo Liuio multum operæ sumpsisse. Porrò libet hoc erratum propemodum alicui monacho tribuere, qui pro indauerat supposuerit hic declinauerat, quòd trãsitum acciperet pro interitu. Nam Christiana pietas transitum diuorum uocat, mortem intelligens. Huic mendoso loco mederi conatus est doctus aliquis in editione Eucharii Ceruicorni scribens, quantum in Italiam declinauerat belli.

Et id ferme quod roboris erat. Hæc clausula pronomine quod expuncto (neq; enim in ueteri uolumine habetur) per parenthesim est elegenda, hoc modo : Hanc iustam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat.

Leuem armaturam. Reposuimus, cæteros, leuem armaturam, Appositiuè.

Id ad cædem eos. Hæ duæ uoces, id ad, erant omissæ in exemplari Spirensi. defectum indicabat lacunula uacua. Fortasse melius esset reponere, & ad cædem eos. Quod mihi magis probaretur.

Pœnus cum castra tum forte. Autoritatem secuti manu scripti codicis sic restituimus. Pœnus quum castra sua forte in Betica ad sociorum animos continendos in fide haberet.

Cæterum quod continuisset exercitum, propositum bello fore ratus, antequam freto Gades traiiceret, exercitum omnem passim in ciuitates diuisit. Si quis hũc mihi locum exposuerit, illum Oedipum uocabo. Quid enim sequitur, quod ad ista uerba attineat, quoad continuisset exercitum? Multum miror cur ita ueteribus illis, nempe Victorino Feltrensi, Petrarchæ, Aleriensi pontifici, quoties locum aliquem non satis assequerentur, de suo quiduis addere libuerit. Et quamuis hic decem dictiones infulserint, nihilominus mutila adhuc est sententia. Hic itaque locus asterisco notandus erat, non is qui paulopòst sequitur in editione Asulanica ea nota signatus, quum bene habeat. In uolumine scripto, tantum legitur: Cæterum quoad continuisset exercitum omnem passim in ciuitates dimisit. Dicam quid mihi tandem in mentem uenerit, quum diu hic hæsissem. Suspicor ista uerba quoad continuisset, prorsus esse deprauata, ac scribendum pro illis, quod

aciem

aciem renuisset. Nam sic constabit sententia: Cæterum quod aciem renuisset, exercitum omnem passim in ciuitates dimisit. Sensus est: Asdrubal detrectabat confligere cum Scipione, & ideo passim exercitum in ciuitates dimisit. non diuisit. Considera lector, quantum sibi quidam permiserint in autoribus restituendis, imò deprauandis. Non sufficiebat hic mendum exemplaris scripti, nisi plura assuerentur οὔτε γῆς οὔτε οὐρανοῦ ἁπτόμενα, quemadmodum Græcis est in prouerbio. Hæc licentia Plinianos quoque libros nobis perdidit, quos mendosissimos hactenus fuisse quibusdam persuaderi non potest.

In Melessum finibus est sita. Hic uerborum ordo est in codice uetusto: Sita in Melessum finibus est.

Ea arx fuerat Asdrubali. Reposuimus iuxta fidem antiqui uoluminis: Ea arx fuit Asdrubalis ad excursiones circa in mediterraneos populos faciendas. Quæ particula In, hactenus desyderata fuit in exemplaribus uulgatis. Corrector accepit circa, hic ut esset præpositio, quum sit aduerbium, hoc est, in circuitu. Et propterea particulam, in, expunxit.

Duplicíq; uallo circundata urbe in treis partes exercitum diuisit. Codicem ueterem sequendo sic castigauimus & distinximus: Duplicíq; uallo circundat urbem. In treis partes exercitum diuidit. Paulopòst, pro & iam bis, scripsimus etiam.

In unum se colligeret. Addidimus accusatiuum locum, quæ est in libro scripto.

An dolus aliquis suspectus fuerit. In uolumine ueteri non est aliquis, sed aliqui. Sic autem Liuium loqui & cæteros autores suprà docuimus.

Legionarii cæteras parteis peruadunt, direptione & cæde obuiorū, nisi qui armis se tuebantur, abstinuerūt. Reposuimus ad fidem exemplaris Spirensis: Legionarii cæteram partem urbis peruadunt, direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Sensus est: Legionarios reliquam partem urbis diripuisse, & obuiis quibusq; cæsis grassatos fuisse, preter eos qui armis sese periculo eximebant cōtra hostium uim uitam suam defendendo. Quid igitur opus fuit hic uerbum abstinuerunt infulcire, & sensum Liuii inuertere? Nos id audacter erasimus.

Romanorū haud amplius. Scripsimus haud plus. Et postea distinximus, cæteroq; exercitui. Speciosum aduentum.

In citeriorem Hispaniam omnes suas copias reduxit. Nos reposuimus ueterem sequentes lectionē: In citeriorem Hispa-

niam recipit exercitum. Mox autem: Ipse Tarraconem concessit. ipse,non est in codice scripto. Sicut paulopôst nec que post decem. Sed tantum,decem & septem naues.

Tuto inde mari pulsis hostium nauibus. Non est hæc absurda lectio. Verum nos maluimus sequi Spirense exemplar,quod habet: Toto inde mari pulf.h.nauibus.

Cum ob Romanam societatem. Antiqua lectio: Ab Romana societate.

Haud procul Argiuorum fine. Reposuimus Argeorum. Græci ἀργεῖ@ dicunt,autore Stephano.

Quæ pericula terra mariq; portendebantur. Scripsimus portenderentur. Similis locus est libro præcedenti: Quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruaretur. Vbi quispiam scripserat,seruabatur.

Valloq; intercludi ab Aetolis nuntiabant. Legendum est,nuntiarant.

Prout tempus ac res se daret,omnibus laturum se auxilium. Sic Liuius scripsit: Prout tempus ac res fineret,omnibus laturum auxilium. O' asinum,qui pro fineret,suppofuit se daret. Huiusmodi loquendi formulas imitamur postea, nondum satis repurgatis exemplaribus,quæ res periculo non caret.

Tum præsidium ubi mit. Non satis uideo quid sibi hic uelit asteriscus quem habet editio Asulanica. Nam quod sequitur: Vnde allatum erat,idem est quod nuntiatum. & depopulatum, participium est,non supinum.

Scotusam copias reduxit. Scripsimus reducit. Et mox sese recipit, pro recepit.

Nec pertinaciter prælio iterato. Legendum est, prælio inito.

Ad Demetriacum Phthiotidis exposuit. Scriptum exemplar habet, ad demetrium thiotidis. Vbi posterius uocabulum mutilum est.Legendum enim ad Demetrium Phthiotidis. Est autem Demetrium locus circa Thessaliam,ceu scribit Stephanus. Græci Δημήτριον uocant.Eodem autore φθία,πόλις καὶ μοῖρα θετταλίας, hoc est, oppidum & pars Thessaliæ. Vnam sanè ex quatuor Thessaliæ partibus, Strabo θετταλίαν φθιῶτιν appellat.Quare hic in Phthiotidis subauditur, Thessaliæ. At ô supinam quorundam negligentiam in restituendo Liuio.Non puduit illos, Demetrium in Demetriacum uertere? quòd pauloantè Demetriaci sinus sit facta mentio. Sed nemo uult laborare. Quicquid in mentem primum

mum uenit, id infulcimus. Deinde nisi manifestus sit Solœcismus huiusmodi lectionem omnes sequuntur. Sic legit Beroaldus, inquiunt, sic Sabellicus, sic Baptista Pius. Et quis amplius dubitat? Equidem fuerunt uiri celebres & literati: sed qui nallent omnia interpretari quàm intelligere. Fidebant ingenio suo, fidebant eruditioni. Nec putabant opus esse scripta consulere exemplaria. Id quod rarenter admodum faciebant. Quin erant contenti autoritate & opinione nominis, quam apud omnes sibi pepererant, ut iam propemodum sufficeret illud, αὐτὸς ἔφα. At alia res est castigare ueterum autorum libros. Eget enim non solum eruditione, sed & pertinaci studio, labore & diligentia, ac cum primis acri iudicio.

Speciem intuenti. Castigauimus, ut speciem intuenti primo gemini portus in ora duo uersi præbuerit.

Subiti ac procellosi deiiciunt. Opinor scribendū, decidūt.

Quæ fluxa & uana apud Oreum fuerant. Scripsimus, fuerat. Nam refertur ad fidem.

Et impari tum maritimis uiribus. Tum particula non est in codice scripto. Mox uero: Ita re per cunctationem omissa, ad Chalcidis auxilium. Sic restituimus & distinximus: Ita res per cunctationem omissa. Subaudi, est. Ad Chalcidis auxilium ubi s.a.i.est motus. Deinde quod sequitur, terraq; aditum faciliorem. expunximus que. Nam elegantius subintelligitur. Et gaudet asyndeto Liuius. Sicut mox, deiecto præsidio, fusis Aetolis, non fusisq; Aetolis. Sic enim intelligi debet, deiecto præsidio, quod erant Aetoli. Et dicit deiecto, quòd essent in montibus & saltibus Thermopylarum, ubi angustæ fauces coarctabant iter.

Cum Romana classis eò se recepisset. Attalus igitur ignarus. Reposuimus ex scripto uolumine, Romana classis Oreū scie receperat, & Attalus ignarus ad Ph. Non enim uult dicere Liuius quomodo sit captum Oreum, quod antè exposuit. Sed quid interim fieret cum à Romanis, tum ab Attalo rege. Magnam quorundam temeritatem uides, qui Liuii uerba ad suum sensum inuertere ausi sunt. Quale etiam est, quod paulopòst pro cursu effuso mare ac naues petit, scripserunt, cursus effusus.

Et molientibus ab terra naues Philippus superuenit. Sic dixit, molientibus ab terra naues, quemadmodum infrà, quàm Pœni anchoras molirentur. Et in oratione Scipionis, qua Q. Fabio respondet non procul à calce huius libri: Audietis hinc molientem Hannibalem. Et rursum postea: Et anchoras, ne in moliendo

mora

mora esset, præcidunt. Porrò non est superuenit in scripto codice, sed aduenit. Quod uerò cohæret, tumultumq; etiam ex terra nauticis præbuit: debet esse, metumq; etiam ex ter.

Omissis Romanis. Ex ueteri codice, rebus ablatiuum adiecimus. Et mox, classem recipit scripsimus, pro recepit.

Profugi à Thebis Phthiotici. Nouem sunt oppida quibus nomenclatura Thebarum olim tributa est. De quo hic fit sermo, Stephanus tertium facit. τρίτη, inquit, θεσσαλίας τῆς φθιώτιδος. Est autem Phthia Thessaliæ pars, ceu antè diximus, unde φθιῶτις θεσσαλία Straboni, & Phthiotici hic gentile nomen.

Cum in fidem Aetolorum perfugissent. In codice scripto, peruenissent est. Opinor autem pro fidem scribendum, finem. Nam usurpare solet Liuius finem pro finibus, ut suprà: Haud procul Argeorum fine positis castris terrebat.

Vrbis uastatæ ac desertæ priore eiusdem Philippi bello. Repoluimus ueterem librum secuti, Vrbis uastæ, ac desertæ priore quidem Philippi bello. Vrbs erat uasta Torone, ergo magnum populum capere poterat. Sic rursum aliquanto pòst: Et infrequentes se urbes, agrum uastum ac desertum habere.

Cum expedito agmine. In exemplari legitur, quàm expedito. Forte scribendum, perquam expedito ag.

Et iam cum Eream uenisset, audit Machanidam f.a. s.t.r.L. Aegiumq; se ad con. Hic se doctus quispiam infeliciter exercuit. Nam cum in exemplari reperisset, audita, scripsit, audit, & non cohærente eo quod sequitur: Aegium se ad c.A. recepit, adiecit particulam que, ut esset nouæ sententiæ initium. Tu sic castiga locum: Et iam quum Eream uenisset, audito, Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem, Aegium se ad concilium Achæorum recepit. Ad hanc loquendi formam pertinet, quod infrà sequitur: Quidam quas disceptando controuersias finire nequierant, aut noluerant, pacto inter se, ut uictorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Pacto, id est, ubi pepigissent: sic hic audito, id est, ubi audisset.

Sed uix rationem inire posse. Lectio uetus: Sed id rationem iniri posse. Scribendum opinor, sed haud rationem iniri posse. Mox sequitur, an fugaeius, quod illic legitur, quàm fugacius. Nec est à Chalcide, sed tantum Chalcide. subauditur autem præcedens præpositio, ab.

Si modo congressus cum hostibus sis. Quum eleganter hic dixerit Liuius, ceu non dubito, congressus cum hoste sis (nam

præce

præcedit ab hostibus, & sequitur, confeſsionem hostium) tamen asinus ausus est supponere ablatiuum pluratiuũ, hostibus. Idem mox addidit de suo datiuum sibi, nequaquàm pares esse eos sibi, quum tamen illo expresso non fuerit opus.

Descensionem fecit. Codex scriptus habet, excensionem fecit.

Ipse ab Oenotriis præter terram Atticam super sinum nauigans inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit. Quomodo in Italia subito Philippus ex Corintho? Nam Oenotria est Italia. Videtur mihi planè quispiã lectores ludere uoluiſſe. Sed mirum est hactenus hoc à nemine perceptum. Oportet hic ingenue dicere quod uerisſimum est, nimia securitate fidunt studiosi quibusdam typographicis officinis, ut in Italia Asulanicæ, quasi uerò castigatisſima sint omnia quæ ex illis prodeunt. Quibus hactenus credendum erat, ut rem iudicio prius & collatione exploraremus. Interim studiosi meritas suæ credulitatis pœnas sæpe luunt. Restituimus hunc deprauatisſimum locum iuxta scriptum archetypum, hoc modo: Ipse à Cenchreis præter Atticen per Sunium nauigans, inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit. Vide per Musas in paucis uerbis ingentia errata. Cenchrearum ciuitas, de qua hic loquitur Liuius, apud Corinthios nauali statione fuit insignis. Atque eadem est, cuius & diuus Paulus meminit in fine epistolæ quam ad Romanos scripsit. Sunium uerò promontorium est Atticæ. Cæterum usurpauit forma Græcâ Atticen, ut nihil fuerit opus emendare, terram Atticam. Quod mox sequitur, flexiſſet eorum animos, scripsimus flexiſſent. Et paulopòst, primo ad opem ferendam.

Q. Fabius Maximus Pr. Prætor non est in codice Spirensi, nec uocabulum patres, quod paulopòst sequitur. Nec item postea coniunctio quoque: Vno quoque tempore. Quare & nos expunximus.

Quod eorum opera incolumis. Antiqua lectio, eorum ope. Sed magis placet opera. Et paulopòst, fortiter fideliterq; administrata. Sic & infrà. Quàm forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera usi essent.

Ita conuenit, ut quoniam & in prouin. Mihi magis hic probatur lectio uetusti uoluminis, quæ uidetur antiquam aliquam formulam referre. neque enim est illic, ut particula, nec & coniunctio ter repetita. Sic autem habet, ita conuenit. Quoniam in prouincia M. Liuii res gesta esset, eo die quo pugnatum foret, eius

eius forte auſpicium fuiſſet, exercitus Liuianus deductus Romam ueniſſet, Neronis deduci de prouincia non potuiſſet, ut M. Liuium. Hic tandem ſequitur, ut. Ad iſtum modum ſingula caſtigauimus in contextu.

Vnius equo per urbem. Scripſimus, uno equo. Nam præcedit, multiiugis equis. Et ſic habet liber uetus.

Neronisque, etiam ſi pedes incedat, uel parto eo bello, uel ſpreto triumpho, gloriã memorabilem fore. Quo ſenſu dictum eſt, uel parto eo bello? Nos iſtam ſententiam ex ueſtigiis ueteris ſcripturæ, ſic reſtituimus: Neronemque, etiamſi pedes incedat, uel parta eo bello, uel ſpreta eo triumpho gloria, memorabilem fore.

Pecuniam in ærarium tulerunt. Caſtigauimus: Pecuniæ in ærarium tulerunt ſeſtertiũm tricies, octoginta millia æris.

Sub aduentu eius. Legendum, ſub aduentum, id eſt, pauloante quam ueniret. Item, & ludi Rom. particulam & expunximus.

Et Q. Cæcilio Metello coss. ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Cur hic aſteriſcum non appoſuerunt? deeſt enim nomen prouinciæ. Repoſuimus nos ex manu ſcripto codice: Et Q. Cæcilio Metello coss. Brutii, ambobus ut cum Annib. & quæ ſequuntur.

A. C. Terentio proconſule. Opinor ſcribendum proprætore. In ueteri codice mendoſe eſt, pro publicare, quas uoces indoctus ſcriba ſemper ſuppoſuit, quoties ſcriptum reperit, Propr.

Veſtalis uirgo. Scriptus codex tantum habet: Veſtalis. Profeſſor aliquis inter exponendum dixit: Veſtalis, ſubaudi uirgo. Id poſtea receptum eſt in contextum.

Et ſupplicationem ad Veſtæ aram habere placuit. Qui hic intulit accuſatiuum aram, non fuit admodum Latine doctus. Legendum eſt, ad Veſtæ, & ſubauditur, templum, aut aram. Horatius: Ventum erat ad Veſtæ. De quo ſermonis genere ſæpe monuimus in prima Decade.

Moniti ab ſenatu ſunt. Scripſimus, admoniti. Et in ſequenti uerſu, Et poſſe ſine metu.

Agrum uaſtatum ac deſertum habere. Agrum uaſtum repoſuimus. Sicut ſuprà, Vrbis uaſtæ ac deſertæ priori quidem Philippi bello. Et paulopòſt, Atq; Placentini eſſent, ante certam diem.

In ſaltu anguſto à Brutiis, iaculatoribusque Numidis turbati ſunt. Audi hic mi lector rem ridiculam, quid librarium deceperit, ut ſynceram ſcripturã deprauaret. diſturbati, à diſturbor, aris,

aris, forte scriptum erat primore syllaba à cæteris per spatiolum aliquot distante, hoc modo, dis turbati. Placuit uocabulum turbati. dis scriba fragmentum alicuius dictionis esse putauit. ipse syllabam nouam adiecit, ut fieret mundis. Et quum hæc uox locum hic non habeat, doctus aliquis scripsit iaculatoribusq; Numidis, adiectoq; ad finem dictionis prioris. Sic autem indubie Liuius scripsit: In saltu angusto à Brutiis iaculatoribus disturbati sunt.

Cum magnam partem iuuent. Scripsimus tum magnam p. i. Et mox, inter latrocinia, non per latrocinia.

Tantæ se fore parem multitudini. Fore uerbum additum uidetur. Nos induximus. Neq; enim est in uetusto.

Inde ad Betulam urbem progressus. Scripsimus, Processum, subauditur est. Impersonaliter dictum.

Plures & integri. Hic deerat Vsq; dictio, quam inseruimus. Plures usque & integri f. subirent.

Terga haud dubie uertunt Pœni. Numidęq; primo turm. Hunc locum deprauatum sic restituimus: Terga haud dubie uertunt Pœni Numidæq;. Et primo turmatim.

Tamen nunquam aliquot insequentes dies. Exemplar scriptum habet: Tamen nunquam prælio quod insequentis dies. Ex qua mendosa lectione coniicio fuisse scriptum: Tamen nunquam per aliquot insequenteis dies, quemadmodum & emendauimus.

Castellorum procul speciem uisu præbebant. Vocabulum Visu quispiam infulsit. nos exemimus.

Cum raptim pransi essent. Hic nugator aliquis se exercuit. Liuius scripsit: Vt ante lucem uiri equiq; pransissent, aut pransi essent. Ille adiecit, cum raptim pransi essent.

Nec ex ordine solito quicquam in acie struenda mutat. Debet esse: Nec ex or. s. quicquam acie instruenda mutat, Subauditur autem, in.

Equitum iam diu a. p. fuit. nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. Miseret me planè optimorum quorumq; autorum, qui indignißime paßim tractati sunt à castigatoribus non sat diligentibus. Qualem hominum temeritatem cum alibi, tum hic insigniter expertus est T. Liuius. Antiqua lectio sic habet: Equitum iamdiu anceps pugna erat. nec quia pulsis quod prope inuicem fiebant in aciem peditum tutus receptus erat. Hanc mendosam lectionem quum non intelligerent castigatores, adiecerunt multa de suo, Liuiiq; sensum inuerterunt. Nos tamen bene fortunantibus

tibus Musis ex ista deprauata germanam indicauimus, nempe hanc, Equitum iamdiu anceps pugna fuit, nec depulsis (quod propè inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. Sensus clarus est, quod equites utriusq; exercitus, quum inuicem depellerentur, sicut nunc Romani Pœnos, nunc uicissim Romanos Pœni depellerent, nam hoc sibi uult interiecta clausula, quod propè inuicem fiebat, in aciem peditum tuto recipi non poterat. Nam sequitur postea: Signo receptui dato Scipio, patefactisq; ordinibus, equitatū omnem leuemq; armaturam in medium acceptam, diuisamq; in partes duas in subsidiis post cornua locat. Confer nunc quod nos castigauimus cum uulgata lectione, & uide quale piaculum commiserint, qui eò quòd legebant quia pulsis, quod nos castigauimus, depulsis siue perpulsis, hanc clausulam de suo adiecerunt, Nec ipsa per se decerni poterat, conspurcantes Liuii sensum inuertentesq;. Sed ubi non similia acciderunt in hoc autore?

Acies inter sese diuisæ aberant. Quasi non satis Latinè diceretur, haud plus D. passus acies inter sese aberant, quidam inseruit, diuisæ.

Ipse à dextro cornu. Liuius omittit plerunque præpositiones, quæ elegantius subaudiuntur quàm exprimuntur. Castigatores priores nusquam non insuserunt. Ipse dextro cornu mittit, subauditur à dextro cornu.

In sinistram partem quemadmodum se tendentem ad dexteram uidissent. Codex scriptus habet, in sinistra parte. Proinde non dubito scripsisse Liuium, in sinistra parte quemadmodum se tendentem à dextera uidissent. Sic & nos reponere sumus ausi.

Et cum ab omni parte haudquaquā par pugna erat, tum quòd turba Balearium tyronumq; Hisp. Hic in primis notandum est, quòd in uolumine ueteri pro turba Balearium, scriptum est, turba baliarum, ut suspicer ba syllabam librarium perperam repetiisse. Quid si legas, lixarum tyronumq; Hispanorum? Deinde sciat lector sic esse exponenda Liuii uerba: Et quum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum subaudi, haudquaquam pugna par erat, quòd turba lixarum tyronumq; Hisp. Romano Latinoq; militi obiecta erat. Id quod quum non animaduertissent olim Liuiani castigatores particulam &, quæ sequitur, & procedente, temere erasserunt, coniungentes tum præcedens cum hac oratione, præcedente iam die. Verum nos & particulam hic necessariam depostliminio inseruimus. Nam Liuius

duas

duas præcipuas causas assignat imparis pugnæ. Vnam quòd lixæ & tyrones à partibus Pœnorum, fortissimis militibus erant obiecti. Alteram, quòd exercitus Punicus deficere cœpisset, ob inediam.

Cornibus incurrerunt. Scripsimus, concurrerunt. Et mox, ut prius æstus, reposuimus, ita ut prius.

Cum proximus quisq; hostem cæderet. In exemplari uetusto legitur, proximi. Proinde uideo sic quoq; uerba stare posse: Quum proximi quiq; hostem cæderent.

Inde ut inferri impigre signa uiderunt. Scripsimus, deinde. Et paulopòst: Vt uix in castra sua reciperent se uictores: quosdam etiam religio ceperat. Vbi uulgata lectio habebat, receperit & ceperit. Item infrà, citato agmine ducti sunt, pro educti. Et mox, Ducibus est creditum, particula Sed expuncta.

Cum hostis nequicquam subire i. asc. conatus esset. Emendauimus ad lectionem ueterem: Quum hostes nequicquam subire iniquo ascensu conati essent. Cæterum quemadmodum hic singularem numerum in pluralem mutauimus, sic mox pluralem uertimus in singularem. Itaq; transitiones ad hostem fiebant, ad uitandum cacephaton. Astipulatur autem nobis liber uetus. Paulopòst scripsimus, mille equites relinquit Syllano.

Proconsulis Scipionis. Nos scripsimus, P. Scipionis. Nam ubiq; librarius pro P. litera prænominis, hoc est, pro Publio, proconsulem scripsit. Mox reposuimus duas dictiones quæ deerant: Quinto postquam P. Scipio prouinciam & exercitum accepit. Paulopòst, in exemplari Spirensi legitur, cum multis nobilibus captis.

Pœnis autem in Italia aduersæ. Particulam autem, expunximus. Et paulopòst, ad Scipionem redit, scripsimus pro rediit.

Opulentissimus eius terræ. Hic deerat uocabulum rex, quod inseruimus. Opulentissimus eius terræ rex. Et mox, pro qua freto exiguo dirimuntur, reposuimus, quòd fretô exiguo dirimuntur, subaudi fines. Paulopòst prænominis literam Syllano præfiximus, alio loco iuuante uento scribentes, pro adiuuante. Sequimur enim ubiq; quatenus licet, autoritatem manu scripti codicis.

Quàm pœni anchoras molirentur. Sic suprà, Et molientibus ab terra naues Philippus aduenit.

Nec ultra tumultum edere quisquam in regio portu audebat. Antiqua lectio: Nec ultra tumulatum ægere quitquisquàm in regio portu audebat. Ex his corruptis uerbis hanc germanam Liuii lectionem erui, Nec ultra tumultũ, agere quis quicquam

in regio portu audebat.

Itaq; prior in terram Asdrubali. In antiquo lib. legitur: Ita in terra prior Asdrubal. Subaudire poteris uerbum: fuit.

Magnificumq; id Syphaci, nec erat alias uisum. Volumen Spirense non habet aliâs, sed aliter. Qui nobis hunc Liuii locum deprauauit, aliâs, pro, aliter supponendo, in hoc lapsus est, quòd uisum ordinabat cum aliter aduerbio. quæ cum illi parum Latina uideretur oratio, aliter uertit in aliâs. At uisum postrema uox referenda erat ad primam magnificumq;, & ea posterior clausula per parenthesim legenda, hoc modo: Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) uisum. quemadmodum nos in contextu restituimus.

Et quoniam fors eis sub. Et particula, non est in codice scripto. Nec mox, contrahere ad colloquium, sed in colloquium.

Illud magnopere contend. Melius hic placuit uulgata lectio, quàm ea quæ est in ueteri libro. Siquidem habere uidetur, Illuc magnopere tendente rege. Nos tamen aliter distinximus sententiam. Paulopòst: Et eodem etiam lecto, particulam, &, deleuimus.

Sibi conciliaret. mirabilioremq; sibi eum uirum. Scripsimus, sibi conciliarit, mirabiliorem sibi eum, coniunctione q;, & accusatiuo uirum, dispunctis. Sic postea particulam tam, erasimus. Regnumq; eius in Romanorum esset potestate.

Sed potiundæ Africæ spem affectantem. Affectare spem utcunque grammaticè dicitur. Verum nō satis intelligo quid sibi uelit quod dicit, potiundæ Africæ spem affectantem. Certe Scipio spem magno emit, si tantis periculis nihil aliud assequi in animo habebat, nisi ut affectaret spem Africæ obtinendæ. Ego opinor locum esse uitiatum. Codex scriptus habet spe adfectantem. Siquis diuinationem nostrā recipere uelit, leget, sed potiundæ Africæ pretia sectantem. Quæ sententia Liuio digna erit. Scriba mutauit pre in spe, & tia in ad. Ea posterior particula cum sequente participio connexa, constituit adfectantem, quod alius postea uertit in adfectantem, quum spem pro spe scripsisset.

Et plerisq; sæuis in alto iactatus uentis. Scripsimus, & plerunq; sæuis.

Illiturgum & Castulo. Legendum: Illiturgi & Castulo erant, suffragante codice uetusto. Plinius, Illiturgi, quod Forum Iulium. Desinunt autem pleraque uetera Hispaniæ oppidorum nomina, in i, ut Ipasturgi, Astigi, Virgi, Sexi, Osigi, Tuati, Attubi, Alostigi, & similia.

Castul

Castulonenses cum prosperis reb. f. f. p. c. c. e. S. desecerant. Antiqua lectio, Castulo cum p. r. f. f. p. c. c. e. S. defecerat ad Pœnos. Nec dubito sic scripsisse Liuium. Castigatorem offendit uerbum socii pluralis numeri.

Scelus etiam defectioni addiderant. Hæc uerba scelus etiam defectioni, non sunt in exemplari uetusto, sed tantum, addiderant. Pro quo uerbo fortasis scribendum, perfidi erant, hoc modo: *Illiturgitani* prodendis qui ex illa clade ad eos perfugerant (siue profugerant) interficiendisque, perfidi erant. Nam sequitur infrà: Ab iis perfidiæ & crudelitatis, & sceleris pœnas expetendas esse. Non tamen reprehendo lectionem uulgatam. nam & hic sceleris scriptum est.

Merito magis quàm utiliter sæuitum foret. Miror in Liuio tot loca prodigiose corrupta reperiri, quando omnium studiosorum manibus assidue teritur. Certè hic tam est uitiata lectio, ut totam sententiam cohærentem obscurarit, perdideritq;. Nec quicquam profuit codex scriptus. Deprehendi post longam expensionem sensus, legendum hic, increpitos magis, quàm ut aliter sæuitum foret, pro eo quod est, merito magis quàm utiliter sæuitum foret. Quibus uerbis restitutis facile est instaurare totam sententiam antè male distinctam, nimirum hoc modo: In eos populos primo aduentu, quum dubiæ Hispaniæ essent, increpitos magis quàm ut aliter sæuitum foret, tum iam (sic enim est legendum, quod tamen mendose in Spirensi uolumine est, tunicam) tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ uidebatur uenisse, accitum ab Tarracone, L. Martium, cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. Hic habes uerbum hucusque procurrente sententia.

Ipsos claudendis portis indicasse Hispanos. Respondimus claudendo portas. In ueteri legitur, claudendos portas. Paulopòst, cum illis sine ira propè, sic ordinauimus, cum illis propè sine ira. Et pro, euenisse tempus, scripsimus uenisse tempus.

Sed sua ipsorum conscientia culpæ metu ad def. Hãc deprauatam clausulam sic restituimus: Sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur.

Non libertas sola agebatur. Quis unquam dixit libertas agitur, & non potius libertatis negotium agitur? Antiqua lectio: Non liberata sola alebatur. Ex mendosa scriptura sinceram uenabimur. Prima syllaba uerbi alebatur, sumpta est à fine præcedentis dictionis. At lebatur nihil significat. quid ergo fuit? fuit lædebatur. Id

a,litera accedente factum est aledebatur, pro quo semidoctus scriba suppofuit alebatur. Tu lege: Non libertas sola lædebatur. Postea scripsimus, haud satis decoro prælio trepidarit, pro trepidaret.

Veritus ne uanis conatibus suorum hostibus crescseret animus. In exemplari Spirensi duntaxat est, ueritus ne uanis tot conatibus cresceret animus. Fortasse legendum est: Veritus ne uanis tot conatibus decresceret animus, & segnior miles fieret. Sic bene haberet sententiā.

Sibimet conādum ad partem periculi capessendam esse. Emendauimus,ac partem peric.c.esse.

Lælius instat. Tum uicta oppidanorū uis, deiectisq; propugnatoribus occupantur muri. Antiqua lectio,Lælius instituit. Tum uicta oppidanorum exercitui propugnatoribus occupantur muri. Mendosus locus est. Castigator quum non posset se explicare,sensum utcunq; reddidit. Diu luctatus sum cū deprauato uocabulo, exercitui, priusquam germanam, ut spero , lectionem deprehenderim,quam arbitror huiusmodi fuisse: Tum uicta oppidanorum extrema ui, ab oppugnatoribus occupantur muri. Mox scripsimus,quæ inexpugnabilis uidebatur,pro qua inexp.

Scalis mœnia. Hæc duo uerba quispiam inseruit. Quasi uerò non bene dictum sit, & Romanis subeuntibus, qua adire poterant. Nos summouimus.

Quæ rupe præalta tegebatur. Legendum est, quia rupe p.teg. Et infrà: Primi insequenteis extrahentes. Et mox: Qui præ se irent,non,qui præirent. Item paulopòst legendum uidetur,prædæ memor,non prædæ memor est. Nā id elegantius subauditur. Quod postea sequitur,ex dissipata passim fuga, ac in ueteri est, & dissipata pas.fug.poteris legere,è uel ex dissipata passim fuga.

Terrorq; deinde,ad desp. Scripsimus: Terrorque inde ac desperatio. Quod uero est infrà, Martius inde in barbaros: & uetus liber habet: Martius dein barbaros,uide num legendum sit: Martius deinde in barbaros. Illic etiam, Munusque gladiatorum,& gladiatorum spectaculum legitur.

Seruorum delectu ac libertorum. Antiqua lectio, seruorum de causa ab liberorum. Dii boni quæ portenta hæc sunt. Doctus aliquis qui olim Liuium castigauit,non diu seipsum torquens, pro de causa statim scripsit,delectu,& pro ab liberorum, ac libertorum. Ego suspicor scribendum,seruorum censu haud liberorum,qui (subaudi serui) uénalem sanguinē habent. Paulopòst, prouocati'ue,

scrip

ſcripſimus prouocatiq; haud abnuerent.

Pacti inter ſe. Emendauimus, pacto inter ſe, ut uictorem res ſequeretur, ferro decreuerunt. Sic ſuprà de Philippo Liuius: Et iam quum Eream ueniſſet, audito, Machanidani fama aduentus ſui territum refugiſſe Lacedæmonem, Aegium ſe ád conciliũ Achæorum recepit. Sic enim nos illic caſtigauimus, cum ante legeretur, audit. Pacto, id eſt, cum pepigiſſent; ſicut illic audito, quum audiſſet. Hoc quum falleret eum qui locum emendauit, pro pacto, ſcripſit pacti.

Alterius imperio ſubigeretur. Repoſuimus ſubiiceretur. Et mox, Quod ab tanta rabie dirimi nequirent. Et infrà, In deditionem accipit.

Quàm quod extra neceſsitates belli præc. Mendoſam mehercle ueterem lectionem, quàm quod neceſsitatis bella: (ſic enim in ſcripto codice legitur) reſtituere conatus doctus aliquis, ſcripſit, extra neceſsitates belli. Suſpicor legendum: Quàm quod uel ceſſante bello, præcipuum in Ro. gerebant odium. Paulopòſt ſcripſimus, pro & mercatores, aut mercatores. Et deinde pro interfecerunt, interfecerant.

Neque erat ulla ſatis firma ſtatio oppoſita. In codice ſcripto non eſt firma. Quòd ſi ordines aduerbium ſatis cum participio oppoſita, bene habebit oratio. Paulopòſt, ad id ipſum emiſſa, legendum opinor, ad id emiſſa. Mox ſequitur, qui primus hoſti ſe obtulerat. Nos repoſuimus, qui primum ſe. Infrà, ut neminem cedere. In ſcripto uolumine eſt, ut nemi cedere, ſuſpicor ſcribendum, ut non cedere. Paulopòſt uetuſtus liber habet, imbellem, inermem, ſine particula que. Quid autem ſi quis legat in fine iniicerent, pro iniecerunt, ut tota ſententia cohæreat?

Correpti alii flamma ſunt. Exemplar Spirenſe tantum habet correpti, ubi ſubauditur uerbum ſunt, alii, ambuſti adflatu uaporis. Mox inſeruimus duas dictiones quæ deerant, ab tergo. Quum receptus primis urgente ab tergo ingenti turba nõ eſſet. Paulopoſt, quod in ea urbe eſſet, diſpunximus ablatiuum urbe.

Et transfretum ex Africa ora, & ex. Antiqua lectio, & trans fretum Africæ ope & ex. Tu ſcribe: Et trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hiſpaniæ locis.

Rati forent. Legendum eſt, rati fore. Nam ſequentia cohærent, nec ſunt ſeparanda, quemadmodum in uulgatis editionibus factum uidemus. Præterea non eſt in ſcripto codice: & ſignum ab eis petebant, ſed tantum, & ab eis petebant. Quia tamen infrà ſequitur:

Signum ab iis petitum est, probo uulgatam lectionem. Nec est in ordinem ibant, sed ordine ibant. Sic autem integra sententia legi debet: Forma tamen Romanorum castrorum constabat una ea spe, quòd tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisq; rati fore, & iura reddere in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac uigilias ordine ibant. Paulopòst scripsimus, C. Atrium Vmbrum. non Vmbrium. Et mox, delatum om. consi. imperium est.

Suis tergis suisq; ceruicibus. Particulam que, deleuimus. Sic enim hic dixit Liuius: Suis tergis, suis ceruicibus, ut suprà: Turbam fœminarum puerumq; imbellem, inermem.

Et subtrahentes se quoque. Archetypum Spirense habet, & subtrante esse quoque. Lego: Et subirascentes quoq;. Nam sequitur, ut credidisse potius temere quàm finxisse rem talem, uideri possent: quæ clausula uelut per parenthesim interiecta, legi debet. Sensus est, & subirascebantur ut temere credidisse, non finxisse uiderentur. Non quòd se subduxerint. Hic locus hactenus non fuit intellectus. Quod uerò sequitur, sua ipsi insignia, fasces intelligit & secures. Chorrebant.

Qui ab ipso Scipione sunt missi. Castigauimus, Ab ipso Scipione missi. Et mox, exasperati animi. non animo.

Quo scelus Iliturgitanorum extitisset. Scripsimus Iliturgitanum extitisset. De quo suprà habes. Mox, post duorum imperatorum duorumq; exercituum stragem. In Spirensi libro tantum est, post duorumq; exercituum stragem. Si non est illic aliquid omissum librarii incuria, fortasis legendum, post duorum quidem exercituum stragem.

Præter unum tutissimum à malis consiliis receptum. Non semper tutus est iste à malis consiliis receptus, dum ad Ducis clementiam confugitur. Nec adeo rebellibus istis militibus tutus fuit. Nam postea sequitur, deligatos ad palum, uirgisq; cæsos, & securi percussos fuisse seditionis autores. Itaque non lego præter unum tutissimum, sed præter uulgatissimum à malis consiliis receptum. quod autem uulgatissimum est, non est propterea tutissimum. Hinc illustratur elegantia liuiana. Quid enim elegantius dici potest, quàm committere se tandem uel iustæ iræ uel clementiæ principis aut magistratus, uulgatissimum esse à malis consiliis receptum? In archetypo Spirensi legitur. præter ñ autissimum. Mihi sanè magis placet uulgatissimum, quàm uel notissimum, uel nouissimum, quæ duo tamen tolerari possent.

Sed licentiam ingentem fecit. Scripsimus: Sed lætitiam ingentem fecit. Et paulopòst, sub ipsam profectionem, pro sub ipsa profectione. Et mox, corpora curant, non curent. Nam & hæc postrema clausula à superioribus pendet, quemadmodum nos distinximus.

Cuius simulabatur iter. Legendum, cui simulabatur iter, id est à quo. Deinde reposuimus, concurrunt, pro concurrerunt. In tribunal conscendit, pro ascendit. Item qualem ne in acie quidem, pro ne in aciem quidem.

Fama mortis meæ non accepta solum, sed etiam expectata est. Antiqua lectio, spectata est. Expende num sperata legi possit. Nam infrà sequitur: Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint. Hoc nimirum est, quod hic dicit, accepta & sperata.

Ita aut tranquillum, aut procellæ in uobis sunt & causa atque origo. Locus hic mirè uitiatus est, etiam in exemplari scripto. Variant in hoc tantum editiones uulgatæ, quòd aduerbium ita adiectum habent. Fide mihi lector hic non te decipiam. lege sic & distingue. Sed multitudo omnis, sicut natura maris, per se immobilis est, ut uenti & auræ cient, aut tranquilli aut procellosi. Et causa in uobis atque origo omnis furoris penes autores est. Porrò genitiui tranquilli & procellosi, referuntur ad maris, quod præcedit. Paulopòst scripsimus, sub quibus militastis, pro militatis.

Cuius imperium ablatum. Reposuimus, quum imperium ablatum. Nam sequitur, quum eo ipso non contenti.

In foro Romano. Scripsimus in foro Romæ. Et mox, Atrium Vmbrum. Nec est in scripto codice, sed illi tamen. Verum, sed illi primum Atrium Vmbrum. Et mox, nec Samnitibus. Subintelligitur, cum, præcedens. quare nos exemimus. At mox inseruimus particulam &, & consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis.

Tuscis ueteribus cultoribus. In uolumine ueteri tantum est, Tuscis ueteribus. Inter prælegendum uocabulum cultoribus aliquis superaddidit. Nec est illic, Sic tum Rhegium. Sed duntaxat, sic Rhegium.

Maioris certe omnes pretii. Hic Scipio blanditur militibus, timens eos scilicet. Locus mendo non caret. Archetypum habet, minoris certe omnes pretii. Porrò nihil dubito legendum hic esse, Albius & Atrius, non Vmbrius, quemadmodum antè

dixit: In prætorio tetenderunt, Albius & Atrius. Sunt enim propria nomina Albius & Atrius quæ coniunguntur. Calenus & Vmber, cognomina.

Ne istud Iuppiter Optimus Maximus sinat. Germanam Liuii lectionem achetypum Spirense continet: Ne istuc Iupiter O.M. sierit. Quam & nos in contextu restituimus, cùm ob singularem elegantiam, tum ob uetustatem. Nam si quippiam in tota oratione Scipionis uerborum est, quibus ipse fuerit usus, fortassis hæc clausula est quam usurpauit alicunde Scipio: Liuius ex annalibus aut aliquo uetusto scriptore retulit. Porrò dictum est istuc pro istud, & sierit pro siuerit à sino. Crassus aliquis id non intelligens, uertit in sinat.

Flaminio, Paulo Aemylio, Graccho. Aemylio non est in ueteri codice, quare & nos dispunximus. Simplicia nomina sunt, Flaminio, Paulo, Graccho. Mox scripsimus, tot tam claris imperatorib. pro præclaris.

Meo unius funere elata Resp. esset? Reposuimus ad fidem exemplaris scripti: Meo unius funere elata populi Romani esset Respublica? Tametsi illic mendose elati pro elata legitur.

Quid optauerint. Hæc clausula non est in libro uetusto. Paulopòst: Atrocemq; uobis uisam orationem meam, deleuimus meam, nam statim sequitur: dicta mea. Mox, & me quæ fecistis, scripsimus, & me ea quæ fecistis. Item deinde, Et Atrius Vmber, non Vmbrius.

Cum ex præparato simul omnium terror oculis. Mutilus locus hic erat. Nos reposuimus, simul omnium rerum terror, oculis auribusq; est offusus. Neque enim significare uult Liuius omnium militum rebellium oculis terrorem offusum, sed simul omnium rerum terrorem obiectum, puta crepitum gladiorum, uocem præconis citantis damnatos, sontium nudata corpora, ac apparatum omnem supplicii simul exprompum, quemadmodum ipse mox exponit.

Gadeis sine certamine per deditionem recipiendi. Archetypon habet, per ditionem. Nos reposuimus proditione recipiendi. Id est, per proditionem. Sequitur enim: Sed patefacta immatura proditio est. Et suprà sic loquitur Liuius: Per eos ipsos dies, inquit, perfugæ à Gadibus uenerunt pollicentes, urbem Punicumq; præsidium quod in ea esset, & imperatoré præsidii cum classe proditturos esse.

Spem

Spem ad irritum redactam. Antiqua lectio, spem inrnm redacta. Lego, spe in irritum redacta.

Contractisque etiam quæ antè habuerant auxiliis. Quid opus fuit hic adiicere particulam etiam? Nos erasimus.

Scipio cum fide soluendis pariter omnibus noxiis innoxiisque stipendiis, uultu ac sermone. Hunc locum deprauatum ac mutilum sic restituimus, Scipio cum fide soluendi pariter omnibus noxiis innoxiisq; stipendii, tum uultu ac sermone in omneis placato. Et quæ sequuntur.

Scipionum nomini auspiciisque. Exemplar scriptum habet, nomini, auspiciis, sine que. Et sic loqui solitum Liuium alibi indicauimus.

Quod ad expeditionem attineat. Scripsimus: Quod ad expeditionem eam attineat.

Ad iritandam ferocitatem barbarorum. Reposuimus feritatem. Quod uerò paulopòst sequitur, deinde emisis leuibus telis, in scripto uolumine est tantum, deinde misis telis.

Itaque ne pulsi uiderentur. Imò pulsi iam propemodum erant. Sic ineptit Liuius? Tu scribe, itaq; ne perculsi uid. Et paulopòst, obliquo constituerunt colle, obliquo constiterunt colle.

Equitē nec posse circumdare cornib. in tam ang. sp. & hosti quem cum pedite eduxisset. Hic locus mutilus sic est restituendus. Equitem, nec se posse circumdare cornibus in tam angusto spatio, & hosti quem cum pedite eduxisset, inutilem.

Præter reliquam prædam. Scripsimus, præter cæteram prædam.

Nihil tutius in afflictis rebus. Legendum: nihil tutius afflictis rebus. ut afflictis rebus datiui sint casus. Quòd si quis ablatiuos esse cōtenderit, subintelligetur In præpositio. Mox scripsimus: sed castra Romana, dictione quoque deleta.

Aut seruati bis uni debitam uitam. Archetypum Spirense habet, aut seruati bis uni deuitam pro eo in p. deuoueant. Lego: Aut seruati bis uni debitum pro eo in p. Vt referatur ad spiritum. Erit enim hunc sententia planior, Vt aut, si ita uideatur, reddant spiritum Proconsuli Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati, bis uni debitum, pro eo in perpetuum deuoueant. Subaudi spiritum. Castigator olim hic se torsit. Nam quum nō quadraret debitam fœminini generis, addidit uocabulum uitam. Et erat alioqui debitam scriptum, u pro b posito, deuitam.

Spem positam habere. Emendauimus, spem repositam habere. Mox uero: Cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia: placet antiqua lectio, quæ habet, iungeretur amicitia.

Et obsides accepti, armaq; adempta & præsidia. Treis particulas connectentes hic summouimus, quibus non est usus Liuius, ut indicat uolumen scriptum.

Illos quidem merito periisse ipsorum maleficio. Fortaßis etia legi posset, illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio. Paulopóst reposuimus, se libera arma relinquere, pro se liberè arm. relinq.

Atq; eiusdem dextra fidem sancire. Scripsimus, atque eius dextra f. sancire. Et paulopóst: Adhoc equitem. Item, ad depopulandos prox. Hisp. agros.

Substitueratq; animo. Antiqua lectio, sustituera atq; animo. Tu scribe: Præstitueratq; animo speciem quoq; corporis amplam ac magnificam.

Velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Archetypum scriptum habet: Velut renouatus iuuentæ faciebat. Coniicio scribendum, uelut renouata iuuenta faciebat.

Non sine causa erectam ante urbem stationem. Castigauimus, electam. Hanc lectionem scripti codicis confirmant ea quæ mox præcedunt.

Ad duo millia armatorum inuenta. Narrat Liuius classem fugisse. & unde nobis istis bis mille armati qui postero die sunt inuenti? Codex scriptus habet, armorum.

Haud procul à Gadibus. Scripsimus: Haud procul Gadibus. Et paulopóst, purgantibus iis, ablatiuum iis deleuimus, qui subintelligitur, aut similis, puta Gaditanis. Vbi notandum est infestæ genitiui casus esse, & referri ad præcedentem genitiuum, multitudinis.

Duæ sunt Baleares insulæ. Vocabulum insulæ dispunximus, nam mox antecedit: Pœnus in Baleares insulas. Paulopóst scripsimus censebat, pro credebat.

Spondebantq; animi. Legendum est, despondebant animis, quemadmodum castigauimus. Semidoctus aliquis qui legerat, despondere animum, pro abiicere, mutauit hic despondebat in spondebant. Despondebant animis, hoc est, constituebant, destinabant. Hoc uerbo in hac significantia Cicero quoque utitur, quam alibi uelut exponit, quum inquit, Cui me præripere desponsam iam

&

& destinatam laudem ualde est iniquum.

Vt consulatum inierunt. Nos Vt particulam erasimus. Sic enim constat lectio, P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Crassus consulatum inierunt. Nominatæ consulibus prouinciæ sunt. Deleuimus & infrà que, coniunctionem, Susceptumq; quartundecimum annum tam p. geritis.

Velut ad colligendas reliquias naufragii nostri misistis. Archetypum Spirense habet, ueut ad conciliandas reliquias naufragii nostri. Lego, ad concinnandas reliquias naufragii nostri. Quod uocabulum hic mirè quadrat. Vtitur enim metaphora nauis fractæ, cuius partes concinnantur, dum nauis instauratur. Est autem concinnare aptè componere. Cæterum an non reliquias Saguntinorum naufragii concinnarunt Romani, dum illis oppidum restituerunt, hoc est, repararunt? Vulgata lectio satis ad sensum facit, si quis ad dispersos ciues, opera Romanorum postea conquisitos respiciat. Verum quando me uestigia scripturæ ueteris huc duxerunt, non studium nouitatis, ut putarem aliter legendum, nolui id lectorem latere.

Vt optabilem eam. Pronomen eam dispunximus. Perdit enim sententiam. Et infrà scripsimus, uidimus, pro uidemus. Mox, rursum particula que deleta, spem, opem, salutem nostram. Neque enim, ut sæpe diximus, coniuncti[illegible]num amans est Liuius, quum illis nihil opus est.

In Hispania atq; in Italia gessistis. Quid fuit opus alterum In addere? Nos expunximus.

Quà terrarum ultimas finit Oceanus. Hic se exercuit sciolus aliquis. Liuius scripsit, quemadmodum attestatur archetypon Spirense: Quà terrarum ultimus finis Oceanus Subauditur est. Quid enim clarius Liuii sensu, si ita legas? Vt Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quà terrarum ultimus finis Oceanus, domitam armis habeatis. O' castigatorem.

Neq; aliter id fieri posse. Restituimus, Neque id aliter finiri posse. Et mox, exercitum transportasset, pro transportaret. Ibidem primoribus patrum conscriptorum. In exemplari scripto tantum est, primoribus patrum. Alteram dictionem aliquis adiecit.

Non senatorem modo. Dictionem modo quispiam hic infulsit, putans ista uerba, non senatorem, referri ad id quod mox præcedit, senatum ludibrio habet. quum respiciant uerbum superius peccare. Consulem peccare arbitror, non senatorem, qui de quo consulitur

litur Cl.dicit sententiam.

Duarum rerum subeundam opinionem esse. Liuius scripsit opinationem. pro hoc elegantissimo uerbo doctulus aliquis supposuit, opinionem. Sic adulterantur optimorum autorum scripta. Infrà, ætas liberet, scripsimus, liberat. Item, aut ad populum audiuit.

Egregiam istam palmam belli Punici peracti petis? Scripsimus, patrati. Nam sic in uetusto codice legitur. Et habuimus pauloante, Penes C. Luctatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit.

Si alterutra uictoria nobis consulibus relinquenda est. Reposuimus, nouis consulibus. Siquidem scriba uidetur b pro u. posuisse. quod identidem facit. Intellige nouos consules, consules alterius anni, siue insequentium annorum.

Periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? Archetypum nostrum habet, quid periculi tandem.

Et uictor Annibal ire ad urbem p. In scripto uolumine tantum est, uictor Annibal. Vt sit, Quid? si uictor Annibal.

Dies me deficiet. Scripsimus deficiat, modo potentiali, hoc est, deficere possit. Et paulopòst, ac nobili, pro atq; nobili.

Quòd procul externus metus est. Reposuimus, quia procul. Item: Et exercitum alienigenam.

Et populi Ro. imperio euenere. Pro his uerbis substituimus, ac Reipublicæ in imperio euenere.

Aduersa casibus incertis belli & fortunæ legare. Volumen antiquum habet relegare. Quid si legas: Aduersa casibus incertis belli. subaudi assignare. & ad fortunam relegare? Paulopòst, pro istic, scripsimus hic, An hic tuo collegęq; exercitu coniuncto. Vbi genitiuum tui, post, collegæq;, sustulimus. Iterum postea, pro, Quod istud consilium est? scripsimus: quod istuc consi. est. Item ac graui militia fessum.

Relinquere Italiam paras. Vetus lectio, Tu cum Annibal in Italia sit, aliò paras. Suspicor scribendum: Tu cum Annibal in Italia sit, aliò properas. Hoc uideretur mihi simplicius quàm legere, aliò ire paras. Paulopòst, duæ literæ P. C. non sunt in codice Spirensi. Ego P. Cornelium reipub.

Haud satis purgata est. Reposuimus, haud sanè purgata est. Et mox, tanquam mihi ab infimo quoq; periculum sit. scripsimus, quoq;. Nam est à quisq; ablatiuus.

Illud nec tibi in me, neu mihi in minoribus natu ani-

mi ſit. In achetypo ſcripto,non eſt pronomen illud.Et tamen eſt, animi ſit.Vt planè putem ſic legendum:Nec tibi in me,neu mihi in minores natu animus is ſit. Nam nihil ambigo,ſcribendum,in minores,non in minoribus, quemadmodum etiam in editione Colonienſi legitur. Nec eſt mox, inuiderimus, ſed inuidebimus in libro ſcripto,& in fine eſt,non ſit.

Si in Africam traiicere uelim. Scripſimus, ſi in Africam traiicerem.

Quin ego minus in Africam. Emendauimus,qui ego minus in A.ut ſit,qui pro quomodo.

Quod defecerunt poſt Cannenſem pugnam. Volumẽ ſcriptum non habet,quot.Elegantior erit oratio,ſi omittatur,quod citra incommodum ſenſus,fieri poteſt,hoc modo: Non ſperauerat Annibal fore,ut tot in Italia populi ad ſe deficerent.Defecerũt poſt Cannenſem pug.Habet autem maiorem uehementiam.

Carthaginienſi nihil ciuilis roboris eſt. Lego,Carthagine,hoc eſt,apud Carthaginem.

Quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus à perfidia ſim. Archetypum ſcriptum habet, ut bene tutus perfidia ſim. Hic ſemidoctus omnia bene habere putaret. Mihi locus eſt multum de mendo ſuſpectus. Nam quando uerbum imitat futuri temporis eſt,Liuius non dixiſſet,ut bene tutus à perfidia ſim, ſed ut bene tutus à perfidia futurus ſim.Quod ſi ſcriptum eſſet:Quorum ego fidei ita innitor,ut bene tutus à perfidia ſim, nullus eſſet mihi ſcrupulus. Proinde quando à præpoſitio non eſt in codice uetuſto (quæ res nobis anſam cogitandi dedit) non dubio quin ita fuerit ſcriptum à Liuio: Quorum ego fidei ita innitor, ut uetiturus perfidiam ſim. Quæ ſententia cùm eſt arguta, tum mirè conueniens huic loco. Refellit enim Scipio, quod à Q. Fabio dictum eſt ſuprà, An Syphaci Numidiſq; credis? Satis ſit ſemel creditum. Non ſemper temeritas eſt felix. Et fraus fidem in paruis ſibi præſtruit. & quæ illic ſequuntur. Quaſi dicat Scipio: Non ſum adeo ſtupidus,ut ita regibus Afris credam, quaſi fallere me aut nolint ſi queant, aut nequeant ſi uelint. Vnde pauloante dixit, Afros Numidaſq; leuiſsima fidei mutandæ ingenia. hoc eſt, ad fidem mutandam.Hic appello doctos qui Latine callent,quos aſtipulaturos mihi nihil dubito. De ſciolis non ſum magnopere ſollicitus. In caſtigationibus Plinianis expertus antè ſum,quàm ſint hebetes in iudicando,& planè quod Græci dicunt,ὄνοι πρὸς λύραν.

Non uenit. Repoſuimus, non ueniat. Nondum enim ſortiti erant.

erant. Et dissuadet, ne ueniat in sortem tam longinquæ prouinciæ, hoc est, Africæ, eò quòd sit Pontifex Maximus, cui sacrorum causa semper in Italia manendum erat. Paulopòst scripsimus, nec hoc credi, pro non hoc credi. Item toties Africam nostris exercitibus & class. oppugnatam, à præpositione expuncta. Præterea certatur, pro certetur.

Requiescat aliquando tamdiu uexata Italia, uratur, euasteturq́;. Lectionem scripti codicis secuti sumus: Requiescat aliquando uexata diu Italia, uratur, populeturq́;. Pro ultimo uerbo quidam inseruerat, euasteturq́;, quòd putaret, populari passiue non dici. Dicimus actiuè populo, cuius passiuum est populor. Dicimus & populor deponentaliter.

Et x. pondo argenti facti. Lectio uetus: Et simulacra spoliorum ex mille pondo argenti facta.

Neq; magnopere tetendisset. Videtur usurpasse tetendisset pro contendisset. Sic Maro: Ille simul manibus tendit dissoluere nodos. Paulopòst, Lintea ad uela. Scripsimus, in uela. Mox illic est, millium quadraginta summam. Non quinquaginta. Item tritici centum uiginti mil. mod. sine &. Præterea, Abietem in fabricandas naues. non abietes.

Vmbriæ populi, & præter hos Nursini. Antiqua lectio, Vmbriæ populi Nursiniq́;. Qui hunc locum mutauit, exposuit, que coniunctionem pro id est. Et uitiatum locum putans, quòd Nursini & Reatini non sint in Vmbria, sed in Sabinis, adiecit ipse dictiones istas, & præter hos. O errorem dignum qui magna cura fuerit uindicatus. Nos ueterem lectionem reduximus. Infrà scripsimus, quàm ex syluis materia detracta erat, pro esset.

Vbi cuiq; ex S.C. liceret habitare, ibi habitarent. Ex fide uetusti uoluminis emendauimus: Vbicunq; ex S.C. liceret, habitarent. duobus uerbis habitare & ibi, sublatis. Quod uero mox præcedit: Et Cn. Seruilio prætor urbis: in ueteri codice est, P R. urbs. (debebat esse V R B.) mallem Prætor urbanus, quàm prætor urbis. Non hic solum, sed & aliis apud Liuium locis.

In stationem ad præsidium relictis. Scripsimus in statione. Et mox, eò traiecturum esse, expunximus aduerbium eò. Reposuimus etiam, montanos institit oppugnare, quod institit corrupte legitur in uulgatis editionibus. Sic de Marcello Liuius libro septimo: Vestigiis institit sequi.

Ea literis cognita Sp. Lucretii. Verbum huius periodi non est accenderunt, ceu uulgo legitur, sed accendit, in uolumine

scripto

scripto. Quare non ambigo scripsisse Liuium:Ea res literis cognita Sp. Lucretii, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio antè forent lætati, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accendit patribus.

Captiuos Carthaginem portantes, tradit. Hic participium captas defuit, quod nos inseruimus, portantes, captas tradit.

Supra morbum etiam fames afflixit. Castigauimus: Super morbum, id est, præter morbum. Sic Suetonius in Othone: Instigante super animi dolorem etiam magnitudine æris alieni. Idem in Domitiano: Super ingenii naturam, inopia rapax.

IN LIBRVM NONVM tertiæ Decadis.

FLorentes ætate & uirium robore inermes circa se habebat. Quia sequitur, ignorantes quem ad usum neq; centuriati, neq; armati seruarentur: ausus est quispiam pro insignes, inermes supponere. Fuit in causa quòd uerba perperam distinxisset, nimirum sic: Florentes ætate & uirium robore, insignes circa se habebat. Nos uero sic legimus & distinguimus: Florentes ætate, & uirium robore insignes circa se habebat. astipulante codice ueteri. Paulopòst scripsimus, arma equosq; ostenderunt, & particula dispuncta.

Male eos sibi tunc fateri. Reposuimus, malle eos sibi iam tunc fateri. Et mox, utrum uellet, pro uelit.

Conciente Ilergetes Indibili. Vetus lectio, Conciente Ilergete Indibili, subauditur bellum, quod præcedit. Item Romani haberent, pro Romani habebant. Quod sequitur: Et inconditam inde turbam tyronum esse, submouimus dictionem inde. Et distinximus, Nec in uicem his, aut illis.

Ne glisceret primo negligendo bellum. Vide quantulum erratulum hic totum sensum perturbet. Legendum est: Ne glisceret, prima negligẽdo, bellũ Iuxta illud Nasonis, Principiis obsta.

Cornu dextrum Ilergetes. Emendauimus, cornua. Sic ordina, cornua tenebant; dextrum Ilergetes, læuum ignobiles Hispani populi.

Equites per patentes in hostium aciem uias permittere equos iubeat. Accusatiuus aciem lectori nebulam offundit. Docet uetustus codex esse scribendum acie, auferendi casu. Pro permittere uero scribo immittere. Nam sequitur: Simul equitibus Hispanorum uiam immittendi equos clauserunt. Sic sententia clara euadet, quæ fuit obscurissima.

Locata

Locata prona erat. Quid opus fuit hic addere uocabulum prona, quod non est in uolumine scripto, quum præcedat, cedenti d. legioni? Si enim cedebat, indigebat firmamento. Sic mox infulsisse uidetur quispiam has dictiones, ex subsidiis. Neque enim sunt in archetypo nostro. Porrò, quia sequitur: Ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem, prælector aliquis inter exponendum, legionem ducit, adiecit ex subsidiis. Eam glossulam alius in contextum retulit. Ibidem scripsimus, uenit, indicat. Nō, uenit, indicatq;. Vbi in ueteri libro mox legitur, Cornelium Seruium.

Itaq; omissa pugna equestri ad pedestrem Hispani descenderunt. Antiquum uolumen, Itaq; commissa pugna equestri ad pedes Hispanic iescenderunt. Restitue sic germanam lectionem: Itaque omissa pugna equestri, ad pedes Hispani equites descenderunt. Non discrepat sensus uulgatarum editionum, nisi quòd alia uerba supposita sunt.

Cum equitibus ad pedes digressis. Castigauimus, degressis. Degrediendi uerbo Liuius in hoc nono libro rursum utitur, haud procul à calce, Cum quingentis, inquit, haud amplius peditibus, ducentisq; equitibus degressum iugis Masanissam persecutus. Cæterum ad pedes rursum hic est, sicut pauloantè: Ad pedes Hispani equites descenderunt, quemadmodum nos legendum monuimus.

Verso marte. Quis hic quicquam scrupuli habeat? Nemo est qui non putet hoc optime dictum. At deprauata scriptura archetypi Spirensis in quo legitur, uersos arte, ad eruendam germanam lectionem, ansam mihi præbuit. Scribo uersa sorte. Et arbitror primum fuisse scriptum, uersas orte: deinde quum uocabulum orte nihil uideretur significare, per transpositionem uocalium literarum a & o, uersos arte. Elegans & aperta sententia erit: Tantum fortunam mutasse, ut qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent, &c. ii uersa sorte, Africæ populationes & obsidionem Carthaginis usuri forent,

Pro tot cæsis exercitibus sobolescentem. Mihi non displicet hic lectio uoluminis scripti, subolescentem, ob propriam ac notam uim præpositionis sub.

Iam regem Syphacem. Emendauimus ad fidem archetypi scripti, Iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masinissam aperta defectione infestissimum hostem, &c. particula ante accusatiuum Masinissam expuncta. Similem locutionem paulo superius habuimus, Cornua dextrum Ilergetes, læuum

ignob

ignobiles tenebant Hispani populi. Vbi quidam cornu scripserat, sicut hic regem pro reges.

Octingenti equites, & septem elephanti. Lege absque &, connectente particula. Continenter sequitur: Ad hæc mag.pe. Vbi sciendum est, quotiescunque in uulgatis editionibus, ad hæc legitur, in ueteri codice esse, Ad hoc. Sicut & urbem Romanam ferè semper, ubi uulgo scriptum est urbem Romam. Quod & hic mox sequitur.

Ad Lælium prædas ingentes ex ag. Nos hic aliam induximus lectionem præsidio freti uoluminis uetusti, hanc uidelicet: Hæc Carthagine parabant agitabantque, quum ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præs. agentem Masanissa.f.r.c. c.c.c.p.uenit.

Inter Albigaunos, Liguresq; Alpinos Genuam accesserunt. Exemplar scriptum, Inter Albigaunos Ligures Genuamq; accesserunt. Vt intelligas intermedio loco inter Albigaunos qui Liguriæ populi sunt, & urbem Genuam accessisse. Et sequitur, in iis locis.

Principio ab Numidis facto, & Brutiis non societate magis Punica. Lectio uetus, principio Numinis non societate magis Punica. Cæterum principio hic aduerbialiter accipitur. nam sequitur postremo. Quod non intellexit, qui facto participium cum præpositione ab infulsit, & quia in Brutiis res latrociniis geri narrantur, prætereа adiecit, & Brutiis. De hoc multum miror, cur pro ablatiuo promptis, ipse supposuerit congruentibus. Nos totam sententiam sic distinximus & castigauimus, pro, Quod latrociniis scribentes, Quia latrociniis, hoc modo: Quia latrociniis magis quàm iusto bello in Brutiis gerebantur res, principio Numidis non societate magis Punica quàm suopte ingenio promptis in eum morem, postremo Romani quoque milites, & quæ sequuntur.

Qui pulsi ab aduersa factione: quæ Annibali Locros tradiderat, Rhegyum se contulerant. Hic rursum alia uerba quispiam inseruit, quum scripserit Liuius: Qui exulabāt Rhegyi pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat.

Scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas Exemplar uetustum, ad editam altitudinem.

Postremo certiores, aliis excitantibus alios, iam pro se quisque ad arma uocabat. Sic castigauimus & ordinauimus: Postremo certior res, aliis excitantibus alios. Iamque ad ar-

ma pro se quisq; uocabat.

Sed propè libenti uideri possent. Verbum uideri additũ est præter autoritatem archetypi scripti.

Nam auaritia ne sacrorum q. Scripsimus, Iam auaritia ne sa.q. ut sit initium nouæ sententiæ. Item pro quam asportabant, extulerant, quam asportauerant, extulerunt.

Furorem iniecit. Reposuimus, furorem obiecit, iuxta ueterẽ scripturam. Paulopòst legi potest, quam ipse ab Rhegyo abduxerat. Sic enim est in codice scripto.

Primo iurgium, deinde clamor quoque. Hic aliquis se exercuit præter causam, quum Liuius indubie scripserit quemadmodum est in codice uetere, & nos in contextu restituimus, iurgium inde, & clamor, pugna postremo orta.

Militumq; implorabant auxilium. Emendauimus, militumque fidem implorabant. Quod uero continenter sequitur, repente frequentes milites feroces: uocabulum frequentes non est in archetypo Spirensi. nec solet ita duo adiectiua cum uno substantiuo connectere Liuius. Ibidem mox sustulimus aduerbium quum. Legendum enim est suffragante exemplari scripto: Velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt.

Scipio post paucos dies Locros aduectus. Vetus lectio, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus.

Et qui antea per libidinem. Scripsimus: Et quæ antea per libidinem atq; au.

Nec sisti potuisse. Legendum est, nec subsisti potuisse. Item paulopòst: Exercitum Q. Cæcilii, q; particula dispuncta.

Si Matris Ideæ Pesimunte numen Romam aduectum foret. Quia non statim apparebat quid scripsisset Liuius ob deprauatam scripturam, ista uerba quidam in contextum inscripsit. At nos ex uestigiis ueteris sententiæ, germanam Liuii lectionem exculpsimus, nempe hanc: Si Mater Idæa à Pesinunte Romam aduecta esset.

Itaque quo maturius fatis omnibus oraculisq; portendentis sese uictoriæ compotes fierent, id cogitare quæ ratio transportandæ Romam deæ esset. Nullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus Rom. Hic rursum locus abunde doceat, quantum eruditi uiri, prout tunc erat seculum, Franciscus Petrarcha, Victorinus Feltrensis & alii, quũ in Liuii scriptis uersarentur, quoties nodósior locus aliquis occurrisset,

risset, sibi licere putabant, ut sensum modo restituerent, non ut curarent de uerbis. Sanè doctus fuit, quod negari non potest qui hunc locum instaurauit. Arbitror Laurentium Vallam fuisse, quem Thaddæus Vgoletus emendando Liuio operam impendisse scribit. Sed ut melior, sic & laboriosior est castigatio, qua non solum sensus, sed & ipsa autoris uerba restituuntur. Effecimus hic aliquid diligenter considerando locum, & uestigia ueteris scripturæ expendendo. Ea sic habet: Itaq; quo maturius factis omnibus oraculisque portende Romam de e esset nullas dum in asia socias ciuitates habebat populum Ro. Tu pro factis omnibus, scribe faustis ominibus, & pro portende Romam de e esset, portanda Romam dea esset, habebisque germanum Liuii sensum germanis redditum uerbis: Itaque quo maturius faustis ominibus oraculisque portanda Romam dea esset, nullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus Romanus. Dixit autem Liuius, nullas dum, pro nullas ad eum diem. Porrò nunc uides quantum peccarint, qui non modo tantam uerborum congeriem de suo adiecerunt: sed & pro quo, quoniam, & pro factis quod faustis esse debebat, ausi sunt scribere fatis. Et postremo, nullas dum mutare in nullas tum, ut esset alterius sententiæ principium.

Præmissus ab legatis M. Valerius. Legendum est: Remissus ab legatis M. Val. Nam sequitur infrà, M. Valerius unus ex legatis regressus, sic enim ibi scribendum est, non prægressus, quemadmodum uulgatæ editiones habent.

Romano, cui uni fidebant, auxilio. Nos sic scripsimus, desertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio.

Parthenosq;. Et hic & infrà reposuimus Parthinos. Sic enim Plinius appellat & Strabo. Cæterum Parthinos inter Liburniæ populos Plinius recenset. Item scripsimus, Dimallumque oppugnari.

Cum Romanis quoq;. Et particulam adiecimus, Et cum Romanis quoque. Pro si minus, substituimus sin minus. Item, Neq; enim ipsius, ne particulam negatiuam inseruimus: Neque enim ne ipsius quidē regis abhorrebat animus. Mox Derda legitur in exemplari scripto, non Darda.

Hæc conscripta modo consignataq;. Miror quisnam dictionem modo hic inseruerit, non enim est in codice scripto.

Quia auerso in Africam bello. Legendum est, quia uerso in Africam bello. Paulopòst adiecimus literam prenominis, P. Sem-

pronius pace facta. Quod uero sequitur, decessit, subaudi ex Macedonia.

P. Scipioni proconsuli. Exemplar uetus, Proconsuli Scipioni cum eo ex. Video scribendum tantum, P. Scipioni, non, P. Scipioni proconsuli. Nam librarius ubicunque P. literam reperit, scripsit proconsulem, id quod alibi etiam indicauimus. Nec est mox, cumq; ea classe, sed tantum, cum ea classe. Et rursum, ut Brutios duabus legionibus obtineret.

De Hispaniæ imperio, quod in eam prouinciam. Scripsimus, quos in eam prouinciam duos proconsul. mitti placeret.

Et facem stellæ septies ab ortu solis. Legendum, Et facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi uisam. Est autem Setia Volscorum oppidum, quod hic additum est, sicut mox, Tarracinæ, Anagniæ, & Lanuuii. Porrò quum Setiæ uocabulum putaretur mendum esse, pro illo supposuit alius stellæ, alius, septies aduerbium.

M. Valerius unus ex legatis prægressus. Antè docuimus hic legendum: Regressus, quum moneremus scribendum, remissus pro præmissus.

Veram certe uictoriam eius rei sibi quisque mallet, quàm ulla imperia. Hæc oratio tametsi integra ualde mihi tamen est de mendo suspecta. Nam germanam Liuii lectionem nō uidetur mihi restituisse, quisquis deprauatum in scripto codice locum castigare est conatus. Legitur illic: Veram certe uictoriam eius rei sibi quisquam ulla imperia. Nec est ibi uerbum mallet, quod certe eruditus aliquis infulsit, subuenire uolens corruptæ & mutilæ sententiæ. Ego diligentius inspectis uitiatæ scripturæ uestigiis, non dubito quin sic scripserit Liuius, Veram certe uictoriam eius rei cupias, quàm ulla imperia, honores'ue suffragio seu patrum seu plebis delatos. Subauditur autem in uerbo cupias, aduerbium potius uel magis. Qui loquendi modus oppido quàm elegans à Græcis sumptus est, apud quos huiusmodi eclipticas orationes frequentius reperias. Qualis est illa, θέλω τύχης σταλαγμὸν, ἢ φρενῶν πίθον.

Patres conscripti P. Scipionem. Non sunt in libro scripto duæ istæ dictiones, aut duæ saltem literæ earum loco P.C.

Sicut traditum à proximis memoriæ temporum illorum scriptoribus. Archetypum Spirense, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus, libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem uetustate obrutā, non interponam.

Neq;

Neque suum delectum. Lego, delictum. Nam praecedit: Nihil se quare perire merito deberent admisisse. Sed si pereundum etiam foret. Quia uero hic de delectu agitur, facilis lapsus fuit.

Tam atroces atque indignas iniurias. Duae istae uoces, atque indignas, non sunt in exemplari scripto. Paulopòst, quique omnium nob. nec illic est quiq;. Fortasse sic legendum, qui Locros recepit, omnium nobis rectè perperamque factorum testis, subauditur existens, agatur. Posset etiam legi, ut coram P. Scipione o. n. r. p. factorum teste.

Multa foeda, & indigna à praefecto praesidii Amilcare. Castigauimus: Multa foeda, indigna, & à praefecto praesidii Amil. & ab Numidis Afrisq; passos esse.

In discrimine est nunc humanum genus. Deerat dictio omne, humanum omne genus. Paulopòst scripsimus cummaxime, pro quammaxime. Nam hoc aduerbio saepe Liuius utitur, ceu alibi quoq; monuimus.

Ad recipiendos à Carthaginensibus Locros. Antiqua lectio, ad recuperandos à Carthagin. Locros. Eam & nos secuti sumus. Paulòpòst, praeter habitum uestitumque, & sonum Latinae linguae: quia uocabulū uestitumq; non est in ueteri codice, & nos submouimus. Submouimus & q; particulam, quam accusatiuo libidinem quispiam adnexuerat.

Constuprant matronas, fiunt in uirgines ingenuas raptus ex complexu parentum puerosque. Hic mire quispiam fuit occupatus in mutandis Liuii uerbis. Nos ueterem & proinde sinceram lectionem ex ueteri uolumine restituimus, in hunc modum, Constuprant matronas, uirgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. cotidie capitur urbs nostra. Porrò qui mutauit, uidetur legisse raptus pro raptos. Hinc retexenda fuit illi tota oratio.

Miretur qui sciat. Antiqua lectio. Miretur qui nesciat. Nec quicquam incommodi habet sermo.

Libidinis ac auaritiae superesse, quod in eorum ullo, qui pati potuerint. Scripsimus, Libidinis auaritiae superesse, quod in ullo qui pati potuerit. Et mox, exitiabilis tyrannus, pro exitialis. Et rursum, cummaxime, pro quammaxime. Item, & coniuges edidit, pro coniugesq; edidit. Vbi statim sequitur in scripto codice: Et soluere rempublicam uestram religione. non exoluere.

Qua tandem clade edoctus, tandē deos esse superbissimus agnouit rex, pecuniamque omnem conquisitam,

Infeliciter instauratus locus est. Archetypũ Spirense sic habet: Quæ tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. Nec erat opus hic conquisitam scribere, propterea quòd infrà legatur: Pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri. Sanè nimis multa passim sunt in Liuio mutata, dum ex præcedentibus sequentia, aut ex sequentibus uicissim præcedentia castigantur. Quasi uero idem semper eodem modo sit dicendum.

Dein uerberibus affectos, seruilibusq; omnibus suppliciis trucidatos cruciando occidit. Iuxta fidem manu scripti codicis reposuimus: Dein uerberatos, seruilibusq; omnibus suppliciis cruciando occidit. Ego tamen malim, seruilibus omnibus sup. sine que. Nisi quis uelit legere cruciatos.

De absente, interdicta causa. Inseruimus duobus locis particulã, ut: Vt de absente, ut indicta causa. Paulopòst pro post paucos dies scripsimus, intra paucos dies. Item è templo, pro ex templo.

Q. Fabius natum eum. Accusatiuum eum deleuimus. Et mox reposuimus per seditionem militum, pro seditione militum. Item, sententiam deinde æquè trucem. Sustulimus æquè. Quod sequitur: Quæ Locrenses quererentur, & in scripto codice est, fererent: cogitandum an scribendum sit, assererent. Mox pro decessisset, supposuimus decesserit. nam archetypon habet decessit, mendosè. Et deleuimus pronomen eas, Eas neq; senatum.

Et sacrum piaculare fieri, ita. Has quinque uoces hic temere insertas, quòd infrà sequatur, Ac piaculare sacrum fecerunt, nos dispunximus. Est enim etiam sine istis incolumis sententia. Scripsimusq;, aperti, uiolati essent, pro uiolatiq; essent.

Et aduersus Scipionem. Hæ tres dictiones præter autoritatem scripti codicis sunt infultæ. Nam quanto magis principum orationibus lacerabatur Scipio, tanto magis aliorũ studia sunt in illum accensa. Hoc uult dicere Liuius. Paulopòst, crepidisq; inambulare in gymnasio, libellis etiam eum: deleuimus accusatiuum eum.

Qui de cæteris maxime assensus. Legendum est: Maximo assensus. Intelligit Q. Fabium Maximum.

Ducemq; recepta ab hostibus Hispania. Hanc periodum totam aliter distinximus, transposita clausula in suum locum reducta. hoc modo: Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenem admodum, unum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem: quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem: spe destinauerit Hannibalem ex Italiæ

lia retracturum, Africam subacturum, eum repente tanquam Q. Pleminium, indicta causa, propè damnatum ex prouincia reuocari. Porrò neminem hic offendat quòd scripsimus, retracturum (sic enim est in codice scripto) quum infrà alio loco legatur, ex Italia detracturum. Neque enim, ut antè monuimus, iisdem semper uocabulis utitur Liuius.

Vt compararent inter se. Emendauimus: Aut compararent inter se. Subauditur, ut.

Tum uocatos ad cocionem. Antiqua lectio, in concionē, Paulopòst, Sine omni mora, deleuimus dictionem omni.

Si quis Pleminium alium'ue accusare uellet. Scripsimus, Si qui Pleminium alium'ue quem ac. uel. Est si qui, pro si quis. Item postea, quàm inimicum malint esse.

Et alios triginta homines. Reposuimus, & ad duos & triginta homines. Item, comperta oculis perferrent Romam, pro referrent. Et sese parauit, pro se præparauit. Præterea terrestrem naualemq; exercitus, pro terrestres naualesq; exercitus.

Traiicere, & spei conceptæ. Lego, traiiceret, & spei conc. q.d.i.o.c.p.c.d.p.q.t. compotem populum Romanum faceret. Subauditur, ut.

Molliebantur iræ. Scripsimus, molliebatur ira. Item, pro memoriaq; absentis Scipionis facilius eos ad uulgum conciliabat. mortuus est tamen prius in uinculis quàm iudicium de eo populi perficeretur, ita nos reposuimus: Memoriaq; absentis Scipionis fauorem ad uulgum conciliabat. mortuus tamen prius in uinculis est, quàm iudicium de eo perficeretur. In ueteri codice faborem legitur, b pro u posito. pro hoc uocabulo quidam duas dictiones, facilius eos, introseruit. Sequitur postea, & tribuni classem eam. nos deleuimus accusatiuum eam.

Ipse legeret. Castigauimus eligeret. Et mox: Dum hæc apud Romanos geruntur. Item, ad eā rem confirmandam, pro consummandam. Et, Iam enim nubilis erat uirgo. & particula dispuncta. Præterea, initæ regi societatis, hoc est, à rege, quod prius erat regiæ. Ibi mox legitur in uolumine ueteri, paruulum uinculum.

Auertit à uero falsis elicitas præoccupando mentes hominum. Quid hic facit participium elicitas? Impedit sensum, non illustrat. Non est in archetypo Spirensi. Proinde & nos induximus. Paulopòst, & regno suo posset cōsulere, scripsimus, ac regno posset consulere. Item postea, quas legiones potissimum, quantum militum numerum, & coniunctione expuncta.

Item circum oram maritimā misit. Accusatiuus omnem deerat, quem nos interuimus. Item circum oram omnē maritimam misit. Quod uero inferius aliquanto sequitur: Sed in urbibus etiam oppugnandis, submouimus præpositionem, in.

Non paruo numero inter autores discrepat. Antiquæ lectio. Non par numero inter autores discrepat. Lego: non pari numero, inter autores discrepat. Hoc est, eò quòd numerus apud illos par non sit. Ibidem mox legitur in ueteri libro, sedecim millia, non, quindecim millia.

Alibi parum plus dimidio rem auctam. Emendauimus, Alibi parte plus dimidia rem auctam. Mox, poni malim, pro malui. Et paulopòst, nauibus antè conscendere coactos continuit. Vbi prius legebatur: In naues antè con.c.continuit. Item, M. Pomponio cura data, non, curam dat. Vbi mox, in antiquo uolumine legitur, trigintaquinque dierum. Et tamen sequitur: aquam dierum quadragintaquinque in nauibus esse. Expunximus illic accusatiuum necessariam. nam archetypum Spirense sic habet: Si aquam hominibus, iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, imposuisset. Hoc est in usum hominum iumentorumq;, siue pro hominibus iumentisq;.

Eoq; abundans omni copia rerum est regio. Scripsimus, omnium copia rerum. Et mox, priusq;, pro prius quoq;.

Quanquam si magnitudine clasſis æstimaretur. Emendauimus: Quanquam si magnitudine clasſes æstimares. Sic autem legendum docent sequentia.

Ingentis ad incrementa gloriæ. Reposuimus ingenti, sicque distinximus, partim suapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa gloriæ celebratus. Paulopòst, in portum castigauimus, pro in portu.

Quæ ad prosequendum Scipionem. Restituimus hic particulam &, quæ deerat, Quæ & ad proseq. Scip.

Ad hoc legiones. In exemplari uetusto plerumque legitur Ad hoc, quod in uulgatis editionibus est, Ad hæc. Hic non fuisse mutatum à castigatoribus equidem miror.

Dii deæq; inquit, maria, terrasq; qui colitis. Vetus lectio: Diui diuæq;, inquit. Diuos perpetuos esse Varro tradit, qui propter sui execrationē timentur, ut sunt Dii manes. Diuos pro diis reperias & apud Plautum. Nec est mox in scripto codice, maria terrasq; qui colitis, sed, qui maria terrasq; colitis.

Vti quæ in meo imperio gesta sunt. Dictionē uti nescio quis

quis hic infulsit, quæ elegantius subauditur: Porrò non habet antiquum uolumen gesta sunt, uerum acta sunt. Item, mihi, populo, plebiq; Romanæ, Non, mihi populoq;. & plebi. Rom.

Bene uertant. Exemplar Spirense expresse hic habet, bene uerruncent, quod tamen illic geminatum legitur errore librarii. Cæterum ueteres uerruncare pro uertere usurpasse docet uerbum auerruncare, quod auertere significat, quemadmodum annotauit Nonius Marcellus. Nihil igitur opus erat hic pro bene uerruncent scribere, bene uertant, quando hæc tota Scipionis precatio uetustatem ipsam refert.

Præda onustos. Hæ duæ dictiones non sunt in codice Spirensi, Quod uero sequitur, mecum domos reduces sistatis, expendendum num legi debeat, domo.

Vti mos est in mare porricit. Antiqua lectio: Vti mos in mare proiecit. Et sequitur uerbum præteriti temporis, signum dedit. Mox scripsimus, celeriter conspectu terræ ablati sunt, è præpositione expuncta. Statim sequitur in exemplari scripto: Et à meridie nebula occipit. Non occeperat.

Haud ita multo pòst T. Posthumius gubernator. Archetypum nostrum habet tantum, haud ita multo pòst gubernator Scipioni ait. Proinde apparet præpositionem post dedisse occasionem, ut aliquis insulciret gubernatoris nomen T. Posthumius.

Et uento eodem ferebantur. Castigauimus: Vento eodem ferebantur, particula & deleta, quam debemus finali syllabæ præcedentis, iubet.

Inde ægre correptum cursum. In antiquo uolumine legitur, inde ægre correctum cursum. Aberrarant enim. qui error non citra difficultatem correctus est & emendatus.

Quibus descensiones in agros marit. factæ erant. Archetypum quod penes nos est, exscensiones habet, quod etiam alibi in eodem codice scripto lectitatur.

Octo millia liberorum capitum seruorumq́;. Genitiuus capitum à quopiam insertus est. Nam in scripto uolumine tantum est: Octo millia liberorum seruorumq́;.

Cæterum cum magis iure gentis, quàm autoritate inter suos, aut uiribus obtineret regnum. Sic castigauimus secuti fidem manu scripti codicis. Cæterum quum magis iure gentis, autoritate inter suos, quàm uiribus obtineret regnum. Sensus est: Obtigerat illi inter suos autoritas. Ea magis quàm uiribus obtinebat regnum.

Vrbem Masanissa primo impetu capit. Addidimus particulam Et duobus locis: Et urbem Masanissa primo impetu capit,& ex regiis alios tr. se recepit. Deinde scripsimus,quò primum intenderant iter. pro, primo intenderat iter. Item, & incitabant iuuenem.

Nam & ipse cum exercitu. Reposuimus,Nam & ipse cum exercitum, quo Capusam uicerat, & ex receptis post cædem regis, aliquot habebat. Item, tantum peditum equitumq; habens.

Quia sibi aduersus Syphacem. Emendauimus, Quia sibi cum Syphace. Deinde deleuimus pronomen eum, futurum eum in eodem honore. Quod uero sequitur ibi,quo apud Galam & Desalcē quondam fuisset, ingens erratum est, Scribendum: Quo apud Galam Desalces quondam fuisset.

In medium regnum eundum.aut sine certamine concessuros in ditionem. Antiqua lectio, In medium regni eundum. Item mox, persecuti sunt regem.

Pluresq; quàm iusto sæpe in prælio. Scribi debet, in bello. Nam prælium ipsam pugnam & hostium congresionem significat. Mox scripsimus, Carthaginiensium pro Carthaginienses. Et alioqui statim sequitur, Carthaginienses. Deinde reposuimus, præmiorumque ingentium spe, pro ingenti spe. Postremo pronomen is deleuimus. Nam in fine positum est uerbum à quo totus circunductus pendet, Bocchar ex præf. reg. & cætera compellit.

Sed copiis etiam aliquāto maioribus. Inseruimus particulam ut, ut aliquanto maioribus.

Sequentibus sese abripuit. Scripsimus, sequentibus se eripuit. Et mox, ita circundedit, pro circumuenit. Item, omnes ad unum interfecerit.

Inter uirgulta ulterioris ripæ emerserunt. Legi debet, cum eo uirgulta interioris ripæ tenuerunt. Dii boni quid fingi potest impudentius illis qui ulterioris subdiderunt pro interioris, pro tenuerunt, emerserunt. Deinde quo cohærerent uerba potius quàm sensus, adiecerunt præpositionem inter. Paulopòst, redit scripsimus pro rediit.

Patiq; posse est uisa iactationem. Ad fidem manu scripti codicis castigauimus, Patiq; posse uisus iactationem. ut de ipso Masanissa intelligas, non de cicatrice.

Haud plus XL. equitibus collectis. Archetypum Spirense habet: Haud plus triginta equitibus conlectis. Habet deinde, Atq;

non

non in possessione modo.

Inde irritato ad bellum Syphace. Vocabulum inde, non est in uolumine scripto. Mox reposuimus, in iugis oportuniorum ad omnia montium.

Maiorem igitur eam rem iam Syphax rex ratus, quàm ut per præfectum ageret. Duas dictiones iam & rex deleuimus, & præfectum mutauimus in præfectos. Sic enim in antiquo codice legitur.

Imperat, ut circunducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadat. Locus est corruptus & licenter mutatus, quum nihil opus esset. Inseruimus pronomē illum, quod deerat, & ex fide Spirensis exemplaris sic castigauimus: Illum circunducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Mox expunximus accusatiuum eum, ex occulto aggressurus eum erat.

Syphax autem interdiu. Vetus lectio, Syphax tum interdiu. Deleuimus paulopòst aduerbium primo. Vbi primo tempus uisum est. & pro leui cliuo scripsimus, leni cliuo. Item pro tum multitudine, cum multitudine.

Itaq; cæteri pedites equitesq; cæsi, aut capti. Scripsimus: Itaque cæteri equites peditesq; cæsi. sublata postrema clausula, Aut capti. Fides sit penes archetypum Spirense.

Altera pertinacior in repugnando. Vocabulum altera, non est in codice ueteri. Stat uero sensus eleganter sine illo. Duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti. pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Vbi subauditur altera. Porrò magis placet ut legatur telis obruta quàm cetris obruta, quod in scripto codice est ceteris obruta. nam sequitur, & confixa est.

In alia atq; alia flectendo itinera ludens. Emendauimus, eludens. Et mox, absistere à sequendo, deleuimus à præpositionem, quæ subintelligitur.

Ipse cum LXX. equitibus. Antiqua lectio, Ipse cum decem equitibus.

Cederet paulatim. Scripsimus, cedere paulatim. subauditur superius uerbum, iubet. Deinde qui peropportunè circa uiæ flexus suppositi erant, sic reposuimus: Qui opportunè circa uiæ flexus oppositi erant.

Cum timoris simulati specie audaciam hosti faceret. Lectio uetus, cum timoris simulati audaciam hosti faceret. Ego non dubito quin Liuius scripserit: Quum timore simulato audaciam hosti faceret.

Hannoni

Hannoni Afrisq; pugnando ac sequendo fessis se. Sic emendauimus & distinximus: Et recentibus equis (Hannone Afrisq; pugnando ac sequendo fessis) se circunfudere. Quod uero sequitur, qui primi agminis fuerant, etiam legi posset, qui prioris agminis fuerant. Nam codex scriptus habet, qui prius agminis fuerant.

Quibus haud facilis receptus fuit. Deerat hic Vt particula, quam de postliminio reduximus in cōtextum. Vt quibus haud facilis receptus fuit. Paulopòst, inter eos satis cōnstabant, scripsimus constabat. Id quod in editione R o. & ea quam Colonia Agrippina dedit, recte legitur.

Ad prædam alteram repetendam sese uenisse. Accusatiuus repetendam, non est in uolumine scripto. Subauditur is aut similis potius, puta uehendam. Nam præcesit, quæ prædam in Siciliam uexerant.

Prout cuiusq; opera fuerat. Antiqua lectio: Quorum opera fuerant. Quid si legas, quorum opera fusi erant.

Simul & terrestris exercitus ad imminentem prope ipsis mœnibus tumulum est admotus. Castigauimus, ab imminēte prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. Siquidem huiusmodi lectionem continet exemplar uetus. Et quid fuit opus mutare quod est elegantissime dictum? Non intellexit uirtutem præpositionis ab, quisquis is fuit qui id ausus est. Eadē temeritate mox & particula uersa fuit in etiam, Machinasq; etiam aduexerat secum, quum Liuius scripserit (sic enim solet) Machinasq; & aduexerat secum, & ex Sicilia cum commeatu missæ erant. Paulopòst, tria equitum confecisset, in ueteri uolumine est, effecisset.

Abscederet inde irrito incepto. Quid si legamus: Abscederet inde irrito cœpto, quando codex Spirensis habet, abscederet inderito incepto.

Etenim hyems instabat castra hyberna. Sic emendauimus & distinximus: Et (iam enim hyems instabat) castra hyberna &c. communit. Mox, & naualium castra amplectitur, exemplar uetustum habet, & naualia castra.

In litus ad septentrionem uersum subd. naues. Hic locus misere fuit interpolatus addita præpositione in, propterea quòd librarius in fine dictionem equitatus omisisset. Nos id uocabuli reposuimus, In præpositione submota, & uerbis sic distinctis, Litus ad septentrionem uersum subductæ naues naualesq; socii tenebant: meridialem uallem, ad alterum litus deuexam, equitatus. subaudi tenebat.

Com

Comparari, aut mitti posset. Castigauimus, comp. ac mitti posset. Item, XII. millia tunicarum missa, & particula deleta.

In agro Crotonensi. Debet esse, in agro Crotoniensi.

Paulo minus trecenti uiui capti, & equi XL. Lectio uetus, Paulominus trecenti uiui capti, equi quinquaginta. Mox scripsimus: Annibal Crotonem exercitum abduxit.

Princeps iterum delectus Q. Fabius Max. Reposuimus, lectus pro delectus.

Censa cum iis CCXV. millia hominum. Exemplar uetus, Censa cum iis ducenti sexaginta quinque millia hominum. legendum ducenta.

IN LIBRVM DECIMVM tertiæ Decadis.

VTer Hetruriam ac Liguriam prouinciam haberet. Scripsimus, ac Ligures. Et sequitur mox, in Hetruria ac Liguribus decretum.

Et ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset. In codice manuscripto non est gerundium dissuadendi, sed tantum, & apud populum suadendi locus esset. Nec erat opus illud hic addere. Nam suadet etiam qui dissuadet.

Quod in Brutiis prouincia. Exemplar uetus mendosam hic lectionem continet, nempe hanc: Cui in Brutiis prouincia eidem in Etru. ac Liguribus decreta. Opinor scriptum fuisse: Quæ in Brutiis prouincia, eadem in Hetruria ac Liguribus decreta.

Et Lucretio prorogatum imperium est, ut Genuam. In codice scripto sic legitur: Et Lucretio prorogatum imperium, Genuam oppidum à Magone P. d. exædificaret. Sine particula ut. Similis locutio mox præcessit, M. Cornelius nono consuli tradere exercitum iussus. ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret. Quod postremū uerbum inepte quispiā mutarat in obtinere.

Quod roboris ea prouincia habuerat. Non est in archetypo nostro hæc clausula. Nec usqueadeo est necessaria. Stat enim sensus his uerbis: Et quia ne qua classis ex Africa traiiceret. & cætera.

Amplexus est. Sustulimus uerbum est, quemadmodum mox præpositionem in, Campestri agro, pro campestri in agro. Iterum expunximus uerbum est. Sicut antè dictum.

Armaq; & omne genus com. Castigauimus ex ueteri lib. Et arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eò portabantur.

tur. Item mox, ex animo miserat, scripsimus dimiserat.

Spes ulla desiturum afferebatur. Legendum est descitu-rum, à uerbo descisco. Loquitur de Carthaginiensibus relinquendis, cum quibus aduersus Romanos fœdus inierat Syphax. Ab hoc fœdere modica spes erat futurum ut ille descisceret deficeretq;. Hoc planius faciunt ea quæ sequuntur, & astipulatur codex uetustus. Mox scripsimus Antias Valerius, secuti uidelicet fidem lectionis ueteris. Quod elegantiæ causa Liuius usurpauit.

Postea ut causa probabilis uisa commeandi foret in castra hostium. Cum lectione uulgata consentit exemplar scriptum, nisi quòd postea aduerbium quispiam hic infulsit. Cæterum ausim affirmare ego pro participio uisa legendum suis, hoc modo: Primò has conditiones imperator Romanus uix auribus admisit. Vt causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere. Misit enim exploratores in hostium castra Scipio per occasionem colloqui, qui singula specularentur. Nec uero quicquam addubito, quin eruditi mecum sint hic censuri. Peruicacibus nihil satisfacit, & nihil intelligunt stupidi. Certè participium uisa nihil ad sensum pertinet. Dedit occasionem errori, quòd præcedens dictio probabilis in s desinit. Vnde librarius omisso s altero, uis scripsit pro suis. Alius castigare uolens, a literam adiecit, ut fieret uisa. Porro mox legitur in scripto libro, ultro citroq; agitantibus rem, conuenturum. Item, Hybernacula Carthaginiensibus. nō Carthaginiensium. Hybernacula Carthaginiensibus lignea erāt. hoc est, Carthaginiens. habebant hybernacula lignea.

Vetitos se reuerti ad imperatorem aiunt. Castigauimus iuxta fidem scripti uoluminis, ab imperatore. quæ uerba respiciunt participium uetitos, non autem infinitiuum reuerti, quod non animaduertit, qui mutauit. Sic mox illic legitur, ad comparanda quæ in rem opus erant. Et statim, quia nimis. Ex archetypo Spirensi.

Tantum diligenti expleant cura. & se Asdrubalem. Vitiata uerba sunt. pro unaq; aduerbio quispiam non assecutus loci intelligentiam, supposuit cura &. Sic autem legenda sententia est: Tantum diligentia expleant, una q; se Hasdrubalem Punicaq; castra aggressurum. Quis hic non clamet in professores, quos exemplaria uetusta consulere piget ac pudet?

Multos in ipsis cubiculis semisomnes hausit flamma. Scripsimus, cubilibus, intelligit lectos, aut id quod illis uice lectorum erat. Nam hoc significat cubile, quum cubiculum locus sit

in quo

in quo eſt cubile. Porrò in hybernaculis Pœnorum, quemadmodum à Liuio deſcribuntur, apparet nulla fuiſſe cubicula. O' aſinum qui pro cubilibus cubicula ſuppoſuit.

An ex trepidatione nocturna eſſet confuſus. Opinor ſcribendum, confuſis ſenſum ueri adimebat, dandi caſu. Quod uocabulum infrà hoc eodem libro rurſum uſurpat de Maſaniſſa loquens: Ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſsit.

Dein per continua ſerpens uno repente omnia incẽdio hauſit. Exemplar manu ſcriptum duntaxat habet: Dein continua incendio hauſit. Demiror quis præpoſitionem per adiecerit, & tres alias dictiones, ſerpens uno repente.

Obruebant itinera portarum. Scripſimus ueterem lectionem ſecuti, obruerant itinera port. Et mox pro die una, clade una.

xx. millia peditum. In codice Spirenſi legitur, duo millia peditum.

Cum paucis Afrorum. Vetus lectio, cum paucis equorum. Mallem Pœnorum. Suſpicor autem Liuium ſcripſiſſe, cum paucis ſuorum. Id quum ita fuiſſet, cum paucis ſuorum, ſciolus aliquis uolens caſtigare locum, ex uorum additis duabus literis fecit equorum. Paulopòſt, loco munito conſedit, non loco communito conſ. quemadmodum & nos ſcripſimus.

Simul utroq; cornu. Mihi magis arridet lectio uetus: Simul utraque cornua. Quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt neceſſaria, ex agris conuehit. Hic ſciolus quiſpiam germanum Liuii ſermonem audacter uitiauit. Nam quum ille ſcripſerit: Quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris conuehebat, quemadmodum continet Spirenſe uolumen, auſus eſt aliquis adiicere uocabulum neceſſaria, minime neceſſarium hoc loco, ſed ſuperuacaneum. Sic lib. ſecundo Decadis primæ Liuius dixit: Vt tam eminens area, firmaq; templis quoque ac porticibus ſuſtinendis eſſet. Rurſum alibi: Satis fretus tolerando certamini legatum eſſe. Item, P. Scipionem proconſulem deûm benignitate & Rempublicam eſſe gratiæ referendæ. Quo loquendi modo Cicero quoque utitur, & alii autores.

Vt feliciſsime gerantur res. Caſtigauimus, ut feliciſsime geratur res. Nec improbatur mox uetus lectio, qui tueantur.

Occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta. Abeſt ab Carthagine xii. millia ferme paſſuum: locus tum operibus, tum ſuapte natura tutus. Hanc ſententiam ſic caſtiga

ſtigauimus & diſtinximus: Occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta (abeſt ab Carthagine x i i. millia paſſuum) locum quum operibus, tum ſuapte natura tutum.

Ne naues in terram ad obſidionem. Placet uetus lectio, in terram & obſidionem uerſæ.

Et aut in onerariarum uſum uerſæ. Hæc clauſula non eſt in exemplari ſcripto. ſed tantum, torm. machinasq́; portantes, & aut ita adpulſæ muris. Vnde coniicio particulam & repetitam à librario per errorem propter finalem ſyllabam es præcedentem. Et ſic ſcripſiſſe Liuium, tormenta machinasq́; portantes, aut ita appulſæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere aſcenſum poſſet. Sic enim legendum docet archetypum Spirenſe, non acceſſum.

Vt in nauali certamine ſolet. Scribendum eſt, contrà quàm in nauali certamine ſolet. Nam quis unquam ſic ad naumachiam inſtrui naues uidit, ut inter ſe colligentur?

Velut uno inter ſe uinculo illigatis compreſsit, tabulasq́ ſuper inſtrauit. Tu lege, comprehendit, hoc eſt complexus eſt, copulauit, tabulasq́, ſuperſtrauit.

Vt peruium nauium ordinem faceret. Vetus lectio: Vt peruium in totum nauium ordinem eſſet. Nos emendauimus: Vt peruius in totum nauium ordo eſſet. Porrò non ſolet Liuius idem uerbum ſtatim repetere, ut hic, faceret & fecit. O miſere tractatum Liuium.

Ita parati inſtructiq́. Quæſo te per muſas ſic loquitur Liuius? quid aliud eſt inſtructi, niſi parati? Legendum eſt, Ita parati intentiq́;. Significat enim Romanos attente Carthaginienſium aduentum expectaſſe.

Omnia permiſta turba trepidantium primo impetu oppreſsiſſent. Dii boni quanta eſt ſciolorum temeritas mutantium ſtatim quod non aſſequuntur. Scripſit Liuius: Omnia permixta turba trepidantium primo impetu deprendiſſent. Quod non intelligens aliquis, pro deprendiſſent ſuppoſuit oppreſſiſſent.

Sed eo maior. Vetus lectio, Sed eo gratior. Paulopòſt in ſcripto codice tantum eſt, ad regem deſyderatum, non, diu deſyderatum. Item, ſtimulabant. Quod ſequitur, per multos florentes annos, caſtigauimus, florentis, ut referatur ad genitiuum regni qui præcedit.

Cum aut uincentibus ſpes. Expende lector num legi poſsit, urgentibus. Nam in uolumine ſcripto uigentibus habetur. Et oppon

opponuntur inter se,urgere & pelli. Præterea spes magis competit urgentibus,hoc modo uidelicet uictoriam consecuturis, quàm iam uincentibus.

Omnem postremo utrinque equitatum. Germana Liuii lectio sic habere debet, Omnes utrinque postremo equitum cer taminis studium effudit.Precessit autem,primo pauci equites. Nũc dicit,omnes,subaudi equites. Porrò loquendi modus per duos genitiuos,ut hic equitum certaminis studium, Liuio familiaris est,& optimis quibusque autoribus. In codice scripto mendose legitur, utrunq;,pro utrinq;.

Intranti uestibulum in ipso uestibuli limine. Genitiuus uestibuli inter prælegendum additus ab exponente,pòst irrepsit in contextum. Nos submonuimus,Id indicat liber manu scriptus. Idē accidit paulopòst in accusatiuo me. Neque me in cuiusquam Romani sup.Et in ut particula,me morte ut uindices.Nos item expunximus.Infrà legitur:Ne quid relinqueretur integrum aut Lælio. Et, Masanissa recipit.Item,quantum quisq; plurimum posset. Præterea, famæque gentis.Et infrà,perductus est.Hoc non omittendum,quia paulo superius in libro uetusto legitur, ad arbitrium, non ut arbitrium, eam sententiam sic quoque legi posse; Victus deinde precibus Masanissæ orantis,id arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset:ad Scipionem reiiceret. Vbi non citra elegantiam subauditur,ut.

In alloquendo uictorem. Vetus lectio,in alloquendo uictore. Et mox,quum arma aduersus populum Romanum cepisset, non recepisset. Quod uero sequitur,sibi hoc in miseriis solatii esse, & in scripto uolumine est, sibi in miseriis solaci esse: poterat etiam legi,sibi in miseriis solatio esse,aut solatium.

Neque prudentiorem neque constant. Codex manu scriptus tantum habet,neque constantiorem Masanissam quàm Syphacem esse,iam ab iuuenta incautiorem.posset legi,Neq; constantiorem Masanissam quàm Syphacem etiam ab iuuenta incautiorē. Sequitur in exemplari Spirensi, certe stultius eam quàm se duxisse. Proinde miror quis istas tres dictiones, illum atque intemperatius, admiscuerit.

Hanc non hostili modo odio,sed amoris etiam stimulis armatam apud æmulum cernere se cum dixisset. Hunc locum nullus crederet infeliciter interpolatum esse & planè corruptum,nisi qui uetustum exemplar inspexerit, in quo sic legitur:Hæc non hostili odio modo,sed à nouis etiam stimulis,arma-

tam apud æmulum cernens cum dixisset.

Etiam eo fœdiora hæc uidebantur. Scripsimus: Et eo. sic enim in scripto codice legitur.

Hæc secum uoluenti. Antiqua lectio: Hæc secum uolutanti. Et mox inseruimus & particulam, Et benigno uultu excepisset, & egregiis laud. Sic enim Liuius loqui solet.

Propter quam appetendus t.u.s. Scribe propter quas. Nam præcessit genitiuus uirtutum. Et sequitur, temperantia & continentia libidinum. Mox legendum est, qua ego, Non, in qua. Paulopòst scripsimus, periculi.

Qui eas sua temperantia frænauit: multo maius decus, maioremq; uictoriam sibi peperit, quam nos Syphace uicto habemus. Exemplar manu scriptum sic habet: Qui etemperantia sua frænauit ac domuit, ut multo maius decus, maioremque uictoriam sibi ceperit, quàm nos Syph. u. hab. Suspicor hoc potius modo fuisse restituendam sententiam istam: Qui se temperantia sua frænauit ac domuit, ne multo maius decus maioremq; uictoriam sibi ceperit, quàm nos Syphace uicto habemus. Vt sit næ Græcum pro certe, quod facile potuit in ut uerti, ab eo qui fortassis putabat, negatiuam esse particulam, quæ planè sensum turbabat. De se particula non dubito. De uerbo ceperit habes testimonium codicis Spirensis.

Regnum, agri, oppida. Legendum, ager, non agri. Significat ager, totum territorium. Sic possemus dicere: Hoc anno maligne frumenta prouenisse in agro Gallico, in Alsatico uina. Is fuit quo hæc scribebam M. D X X I X. Et tamen dicimus ager Argentoratensis, ager Sletstadiensis. Hoc non intellexit qui hic scripsit agri, propterea quòd sequatur, oppida.

Quo facile à circunstantibus tabernaculum exaudiri posset. Scribendum est, quòd facile. Non enim in hoc gemebat suspirabatq; Masanissa rex ut audiretur. Sed tanta erant suspiria, ut facile exaudiri possent. Vide quàm contrarium sensum inuehat unius literæ abiectio. Paulopòst scripsimus, Nec ingratum.

Quod temeritatem temeritate alia luerit. Vetus & sincerior lectio: Quod temeritatem alia luerit. subauditur, temeritate. Eadem habet, quàm necesse fuerit.

Sella curuli eburnea. In archetypo Spirensi, non est eburnea. Quod uero sequitur: Neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, legitur illic, Neq; triumphantis, quæ lectio mihi probatur. Subauditur autem in genitiuo triumphantis accusatiuus ornatum.

tum. Hæc puerilia fateor admonere cogimur, quod appareat quosdam in errorem inde deductos. Paulopóst illic scriptum est, Scipio Lælio, non C. Lælio.

IN QVARTAM TITI LIVII DECADEM ANNOTATIONES SIGISmundi Gelenii. Libro I.

P. IVLIVS Apulus. Hunc & in prætura & póst in consulatu P. Villium Tappulum scripti codices constanter appellant, hominem plebeium & nihil ad gentem Iuliam pertinentem. Sed magis mirum quòd mox Sulpitio Galbæ consuli prænomen mutatum, & ex Publio Seruius factus, cum non solum Florus Publium uocet, sed etiam in omnibus typis excusis editionibus is ipse Galba ubique præterquam in consulatu Publius prænominetur.

Munera deinde legatis in singulos quina millia L. æris ex S.C. missa. Legendum, quinum millium æris. minutiora alia nec hic, nec alibi commemorabo. Paulopóst, mutilata lectio sic restituta. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdē Carthaginem, eosdē in Numidiam ad Masanissam. Carthaginem, ut nunciarent &c.

Indigne passus senatus non cessari ab sacrilegiis. Vetus lectio, ab sacrilegis. Mox, equuleus cum quinq; pedibus. non equus.

C. Claudius Centimalus. Cento, non Centimalus, quod Fuluiorum cognomen est. Mox: contraxerant autem sibi. superest sibi. Paulopóst: beneficiorum primum in ciuitatem sociam, legendum suam. Ibidem, capessendum bellum, non capessendi belli. ac mox: naues longas quatuor in portu Athenien. in portu, de suo aliquis adiecit. Ibidem uirtutis ergò, non gratia. insequenti uersu: Rhodii Ceam ab Aegina, non etiam ab Aegina. & : Parumque & Cythnum, non Scyrum. & paulopóst: Doriscon & Serrheum, nō Nymphæum. Serrheum in eo tractu præter alios etiam Thucydides collocat.

Equites cc. Numidæ, cum daret, accepti. Restituimus: equites M. Numidæ, cum M M. daret accepti. rationem mutatæ lectionis, non est uisum passim adponere. Docti facile discernent, utra lectio alteri præstet: indocti consensu ueterum codicum

contenti esse debent.

Et erant Atticæ tres aptæ naues. Scribe, apertæ naues. non multo pòst, quà infrequentissima ædificia urbis sunt. ædificia, superuacuum est. Deinde, cursu propere Chalcidem contendit: uetus lectio potior, Cursu propè. & ibidem, nec quicquam aliud, non, nec ad quicquam aliud.

Sed Cynosarges, & Lucus, & quicquid sancti. Reposuimus, Sed & Cynosarges, & Lyceum. Sequitur non longe inde: qui translato ab Achæis imperio à Philopœmene. sustulimus, ab Achæis.

Lilybæum inducitur concilium populi Romani. pro populi Romani lege prætor, hoc modo: Prætor Romanus conuentus agit. ac mox, Rhegium, Tarentum, Capuam, finitimasq;. Vetus lectio, Capuam, ne finitimas nominem. Ibidem, Monumentũ Campani populi, elato & extorri eiecto ipso populo. Non, Campano populo data extorri & eiecto.

Nisi in Panætolico & Pyrrhiaco consilio. Pylaico legendum, à Thermopylis quæ & pylæ dicuntur.

Nam qui hastis sagittisque & lata lanceis. Lege, Et rara lanceis. Aliquanto pòst, Castra ad Atabolum mouit. pro quo exemplaria scripta Octolophum habent.

LXXX. admodum ornati equis spoliisq; simul armorum relictis, abducti. Sincera lectio: Equi, spoliis simul armorum relatis, abducti.

Angustis faucibus unde ex continenti iter est. Lege, unum ex continenti. Mox, COS. in loca pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat. Non, iam pacata, neq; ortum. Ibidem, Aetoli & Athamanes. nam Acarnanes partium Philippi erãt. Aliquanto pòst, cum uniuersi sexcentorum ægre. ubi uniuersi dictio interciderat. Item, ternis ue summum, non ad summum. Sic enim Liuius loqui solet.

Neque in iis quicquam postea poni dedicariq; placere, eorum quæ in loco puro poni dedicariq; fas esset. Hæc sententia prius dimidia sui parte truncata fuit.

Ab Andro Scyrum traiecerunt. Cythnum lege. Idem error qui suprà. Qui uero Tanticeris, pro Atticæ is locus est, scripsit, non legit apud Strabonem Prasias unum ex maritimis Atticæ Demis esse, ad Eubœam uersum.

C. Aurelius COS. cum ex prouincia Romam comitiorum causa uenisset, ut id nouit, quod animis præcepe-

perat.

perat. Vetus lectio: non id quod animis præceperat. Paulopòst: Neq; ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, militem unum saltem fuisse. Legendum: Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, si non militem, lixam saltem fuisse. Mox, Massaliota est Terentii cognomen, & Acilius Glabrio, non Attilius.

IN LIBRVM SECVNDVM Quartæ Decadis.

ET Veliterni, Apollinis & Saturni ædes. Pro Saturni Sangi reposuimus. Est autem Sangus Sabinorum numen. Ibidem, equuleum cum quinque pedibus, non equum. Post aliquot uersus: Ea militum fuit, qui ex Africa. Sincera lectio: M M, ea militum fuere, &c. Et mox: Thaumastos eo tempore Philippus. Thaumacos habent scripta exemplaria. Sic etiam Stephanus appellat.

Philippum, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxauerat animi. Legendum, laxauerat animum. Deinde: maxime idoneum locum credidit esse præter amnem Aoum. Adiecimus duas uoces maxime idoneum ad muniendum locum. Mox: equos C C X X X. non equites. Item, uenalicium Capuæ, non uenalium.

M. Porcius Cato, C. Aelius. Vetus lectio: C. Heluius. Paulopòst:

Ne aut ipse prouincia decederet. Scribendum, Vetiusque aut ipse prouincia decedere. Item: aduersus Philippum, communem hostem uti. populo Romano gratum eum facturum & senatui, si Antiochus regno. Scribe & distingue sicuti populum Ro. gratum eum facturum senatui, si regno &c. Mox pro Suessæ aruspices, reposuimus: Suessæ Auruncæ.

Pausanias & Hypselus ex Alexãdri Magnetis equitibus. Vera lectio, Pausanias prætor & Alexander magister equitum. Sic enim reddidit Strategum & Hipparchum. Post aliquot uersus, ubi legebatur antea, Genus armorum ad amplum prælium gerendum: contra illis loca. scripsimus: genus armorum erat, aptum urgendis regiis, pro hoste loca. Cæterum quia duarum uocum. s. urgendis regiis loco, uestigia magis literarum quàm literæ apparebant in exemplari uetusto, ueriti ne quantum ad eas uoces attinet, non satis assecuti simus germanam lectionem, asteriscum apposuimus. inspiciat locum, cui scripti codicis copia dabitur. Alterum exemplar (nam duobus usi sumus) hic nihil adiuuit, quòd in

eò primus & secundus libri, atq; initium tertii, desiderarentur.

Accessit etiam forte res. Lego, fortuita res. Deinde, nec stationem procul à mari. Lege, nec rationem. Ibidem, Relicta obli dione, pro reiecta. Et mox, Daulis pro Daculisia. Item potestas dicendi facta est, non data est. Et, ii ferè atrocissime.

Sociorum Philippi maritimæ etiam urbes. Dele etiã.

Et magnis recentibus colligatis beneficiis. Lege, obligatis. Pauloantè, pro neque morante ullo, uetus lectio est, neque mirante.

Pertinacius Quintius à Misnepio perstabat. Restituimus, in incepto perstabat. Deinde, uelut ominis causa, non honoris causa. Mox, Aenesidemus Dymæus, non Elimeus. Sequitur, qui idem quod Macedones sentirẽt. non solis quidem. Et, huius rei tam fœdæ indicium, non fœdum.

Iussiq; circumire eam. Eas lege, ut ad uigilias referatur.

Aut si qua in re occasio fuisset, adiuuarẽt Romanos. Vetus lectio: aut si qua etiam occasio fuisset. Sequitur, Carpenta c c. millia. satis erat, supra c c. Paulopòst, summa ui ut tenderent, non, ut obtinerent.

Et Achæorum exules, & uir insignis Cycliadas. Lege, & Achæorum exul, uir insignis Cycliadas. Item, ut nulla fides sit: nõ, ut in nullo fides sit. Ibidem, Simplicem suam orationem esse dixit. uerbum dixit aliquis adiecit de suo. &, non regis præsidia, sed regi lege. deducenda regi esse. Item audiri postulata uerum esse, non, æquum esse. qua locutione & alibi Liuius utitur. Mox, Rhodii Pyrrheam. Peræam legendum & uetus exemplar, & uerba per parenthesim addita satis declarant. id mendum & aliis aliquot locis inoleuit. Præterea, & in Hellesponto Sesto atq; Abydo. ubi in præpositio deerat.

Ipsius enim Aetoliæ Græcos. Agræos scribo, nõ Græcos. Paulopòst, iis'ne urbibus decedere. Vetus lectio: utrum, iis'ne urbibus &c. item, cum Ap. Claudio Tr. mil. non cum A. Claudio præfecto. Mox, pro littus Athonium, lege, littus ad Thronium. Est enim in eo sinu huius nominis oppidum.

Cæterum eorum oratio. Cætera, non cæterum. Post aliquot uersus, traderet ubi uellet, urbem. Philocli ait. sic nocte. Syncera lectio: tradere, ubi uellet, urbem, Philoclen iussit. nocte &c. Mox: posteaquam in potestate Nabidis Argiuorum ciuitas erat. Hæc uox Nabidis non est in archetypo, & absque ea satis constat sententia. ibidem, quas iis forte diebus. Adiecimus. pronomen ipsis

ipsis,uetus exemplar secuti.iis ipsis. idem exemplar habet:haud procul urbe Mycenica,non Hyccenica. ibidem, inermes item regi, non inermibus. & in fine libri : sed postremo uestem quoque, non, sed & postremo uestem.

IN LIBRVM TERTIVM
quartæ Decadis.

IN tempore & ipsum. Ad id ipsum,lege.Paulopòst. Dardanos transgressos fines ab cōtentu concessit cum regni. Hæ uoces,ab contentu concessit cum, planè hic superfluunt. Deinde pro omnibus uicis aliisq;, scriptum est omnibus his aliisq;.

Cum Luscinone fidas urbes Cardonem & Bardonem. Scriptum exemplar quod unicum extat, habet : Cum Luscino ualidas urbes.Quòd uero editio Maguntina hic & aliis locis degenerarit, in causa fuit priscus character, nec hoc seculo cuiuis lectu facilis. Ibidem est pro mutauerat,nudauerat.

Satis iā ante diuidere esse. Hæc uerba non solū deprauata, sed etiā non suo loco posita, initiū sunt orationis Antiochi ad legatos Romanos,ut indicabitur,cum ad eum locum uentum fuerit.

Bellum in Hispania quinto pòst anno exortum est, quàm simul cum Punico bello fuerat finitum. Hic duas uoces exortum & fuerat,typographus per incuriam omisit.

Perinde atque ab ipso hi & non à Quintio & Romanis dati essent. Vetus lectio : Perinde atq; ipsi id à Quintio & Romanis datum esset.ibidem, Et comitiis proximis Bœotii ceu nullam aliam.scriptum habet : Bœotarchen nullam aliam. nam prætorem castigator addidit de suo,sicut paulopòst,Præpositionem de: quidnam de se futurum esset.

Obuiam eundo impendentem. Lege, impudenter. Et mox pro eo ipso rem,eo ipso timore. item, ad agendam rem fuerit. Rem redundat. Deinde pro efferauerat cædes, efferauit ea cædes. Ibidem pro aduarios cōmeatus usus,legendum commeantes. & pro egredi ausus miles,egredi castris miles.

Euastatis prius agris,quàm ab Elatia. Quâ,non quàm. Sequitur, Euromo Pisidisq; & Bargyllis.ubi Pedasso,nō Pisidis lege.

Soli Aetoli id decretum decem clamium sanies carpebant. Nō erat opus asterisco,si qui primæ editioni præfuit, acrius oculos in characterem non satis notum intendisset : uidisset sinceram lectionem, nempe hanc: Decretum x. legatorum clàm

 mussant

mussantes carpebant. Eadem cæcutientia mox in tertio uersu pro liberentur legit libenter: & Eretriam omisit, ubi scriptū est Oreum cum Eretria & Demetriade. Rursus post tres uersus, quod tempora Reipub. postulassent: deprauatum in, quo tempore pop. Rom. postulasset. Ac paulopòst præsidii Romani, in pop. Rom. & Isthmiorum ludicrum, in Nemeorum.

Quàm quod uniuersi homines acciperent. Vniuersum homines caperent debet legi. Non multo pòst, ubi legitur: Adeo unum gaudium præoccupauerat omnem aliorum sensuum uoluptatem: temere ab archetypo discessum est quod habet: præoccupauerat omnium aliarum sensum uoluptatum. Item, sine fide rerum iactata, iactantibus legendum. Sequitur, Thessalorum genti Phthiotæ dati. Achæi Phthiotæ lege. Sic & Strabo hos uocat. præterea pro Phocæam & Eretriam, Oreum & Eretriam lege. pro L. Thermus, L. Stertinius.

Aetolorum principes alii questi sunt. In Archetypo est interquesti, sicut interloqui dicimus. Aliquantopost pro, prospera pugna nequicquam oppugnatum est, legendum, à prospera pugna: & pro, ne moti se inde pellerent, ne moti semel pellerentur. Item pro in Boiis negligentius, Boii negligentius. & ad certamen destinatis, pro destinati.

Romanos tam inquirere regi Antiocho faciendum, aut quousque terra mariq; progrediendum fuerit. Ipsos non cogitare, Asiam nihil &c. Hanc orationem non acephalon solum, sed alioqui etiam uitiatam, sic restituimus & distinximus: Satis iam antè uidere se, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendum: at quousq; terra mariq; progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil. & reliqua. quinque primas uoces, suprà non suo loco positas, huc reposuimus, ut antè dictum est.

Cypri nihilo minus. Cyprum nihilominus tendens, legitur in archetypo. Et seditione remigum, non regum.

P. Manlius Nobilior. Hic omissæ sunt aliquot uoces. Integra lectio sic habet, P. Manlius. P. Porcius Lecca. Aediles curules M. Fuluius Nobilior &c. Sequitur, quo die magistratum inierunt: non, quidem magistratum. ibidem lege & quinque milia, nō ex quinque milibus. & ab tergo Liguribus non Libuis.

Mirantibus iam uulgo, Minucium quod Hispania mouisset, bellum negligere. Vera lectio: Mirantibus iam uulgo hominibus, quod Hispania mouisset bellum negligi. Mox, Nabin nunc Lacedæmoniorum, non, Tyrannum Laced. Et tenere

Argos,

Argos, non occupare.

Eam rem rati maturatam, dilatam'ue non magni momenti ad summam rem populi Ro. esse. Sine causa hic quoque mutata lectio: in manu scripto sic est: Eam rem esse rati, quæ maturata dilita'ue non tam magni momenti ad summam rem populi Rom. esset. Deprauatius etiam est quod sequitur: Marcescere otio tum queri ciuitatem eum: id sic restitutum est, Marcescere otio situq; ciuitatem queri eum.

Per unum illum tam gesti quàm moti. Paulo elegantius scriptum est in archetypo, non magis gesti quàm moti. Mox pro tam potenti regno, tam impotenti, legendum: ut alia minutiora hic dissimulem. Illud paruum uideri nō debet, quod paulopòst ordinarii Reipublicæ usus, deprauauit nescio quis in ordinati.

Aetoli quoque eodem tempore alienati ab societate Romana & Aminander, quorum &c. In Maguntino legitur: Aetolorum quoq; eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt, quorum &c.

IN LIBRVM QVARTVM Quartæ Decadis.

AVtoribus uobis M. Fundanio & L. Valerio. Vocatiui sunt Fundani & Valeri, sicut sequenti uersu, tribuni non tribunis. Eodem uersu pro nobis sic, uobis si, repositum est; sequenti, pro sicut, si ut. Aliquanto pòst pro, per quæ quamq;, per quæq; subiecerint uiris.

Stantes in publico inuenisset eas quæ acciperent. Eas redundat. Post aliquot uersus legendum: ipsis uinculis sicut feræ bestia iritata, deinde emissa. Vbi aliquis participium, uinculis solutis, addidit, cùm nihil opus esset.

Nisi quid in utraque re uani sit. Re superest. Sequitur locus egregie uitiatus scioli alicuius opera. In eadem die deerant pecuniæ, frumentum, & cætera. Sincera lectio: In eandem diem frumentum & cætera. In eandem diem, hoc est, postquàm debellatum esset.

Magistratibus in coloniis municipiisq; togæ prætextæ habendæ ius est. Desunt aliquot uoces. Integra lectio hæc: Magistratibus in coloniis municipiisq;, hic Romæ infimo genere magistris uicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus. Ibidem, Nullam æmulationem inter eas singularem, lege, inter se singularum. Paulopòst: Et malle patres, non mallent.

Item Brutorum ianuas, non tribunorum: & portum Pyrenei, non Pyrenem.

Et agrorum exigere fructus. Exigere lege. Nam Græci illi nullos agros habebant. Deinde: Causa negati triumphi fuit. Vetus lectio potior: Causa triumphi negandi senatui fuit. Et pro, præsidium Romani misisset. In ueteribus legitur, præsidio Romanus miles esset. tria milia &c. Paulopòst pro, nullis periculis se motos, nullis terriculis. nec male: Consul ubi satis quod in speciem fuit, ostentatū est. Pro quo in uulgatis editionibus, in spem, legitur. Aliquantopòst: Et ipse inter equites sparo percutit. lege interequitās Præterea, ipsis castris uxuti, non ipsi.

Quos omneis appellatos benigne domos dimisit. Vetus lectio plus habet: appellatos benigne, uinoq; & cibo curatos. Item domum consuli, non domum consulis. Grauius erratum quod sequitur: Bergistanorum ciuitates septem & aliquot castella. quod legi debet: Bergistanorum ciuitatis aliquot castella. Et mox: Ap. Claudii Neronis, non à P. Claudio.

Cæteri omnes in uicos. In manu scriptis legitur: Cæteri omisso bello in uicos &c.

Quintius conuentum Corinthum omnium sociarum ciuitatum legionibus in diem certam edicit: ad quam ubi frequentes undique principes conuenerunt, ita ut in ea ne Aetoli quidem abessent, tali oratione est usus. Ad quam, & in ea, redundat. Nam Liuius scripsit conuentu edicto, ut sit continua oratio. Paulopòst, liberatæ Græciæ, non libertatis: nec incensos Aetolos, sed incesi Aetolos, legendum. Sequitur: Efferatioribus quàm ulli barbari immanes belluæ uiuunt. Vehemētius est quod in manu scriptis exēplaribus legitur, quàm ulli barbari, immo quàm rapacissimæ belluæ uiuntur.

Inde potissimum ordiendi belli. Melius, ordiendum bellum. Aliquanto pòst pro, tam suspectis & incertis, nostra archetypa habent, tam suspensis & incertis.

Die postero ad Sellas super Eurotam. Scripti codices habent: Die altero ad Sellasiam super Oenunta. Sic hunc fluuium & Polybius nominat.

Ingentem terrorem ac tumultum coniecerunt nihil tale expectantibus. Restituimus iuxta fidem archetyporū: In terrorem ac tumultum coniecerunt nihil tale expectantes. Deinde quæ minus infida ac trepida. Vbi hæc uox, infida, interciderat.

E tribus concitata classibus, Scribendum contracta. Item

pro

pro, ut discederent ab apertiore loco, ut distenderent.

Et accepi urbem cum Philippi partium. Dele urbem. Sequenti uersu: tempus autem me, lege, Tempus autem eò me. Ac mox, iam feceram hæc, pro nam feceram. Et nõ dico quid, pro non dico quod. Item, per æquationem fortunæ ad dignitates, lege, ac dignitatis. Et, pluribus me ipse egisse. pro, me peregisse.

Aut ad summũ trium in ea re nouitatis culpam esse. Sincera lectio, aut summum trium in ea re non ciuitatis. Paulopóst.

Hoc tu dicas liberantibus Græciam sociis, qui ut Potior lectio, Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui ut &c. Sequenti uersu, pro populi Rom. non uiolaui, lege, proprie non uiolaui. Item pro Vtrum non à te factum est? Vtrunque à te factum est.

Non tãtummodo obsessam, sed iam captam urbem Lacedæmonem esse. Sincera lectio, tantum non iam captam Lacedæmonem esse. Sequitur: Lateri adhærens tyranni. lege, & lateri adhærens tyrannus. item, Nabidis dominantis satellitẽ factum Tribunum mil. Lege: Satellitem factum populum Rom.

Inter Cal. Martias & idus Maias. Vetus lectio: Et pridie Cal. Maias: ut sint duo integri menses. Mox: Tempsam L. Cornelius Merula. Archetypa: L. Cornelius Merula & C. Salonius. Nihilominus tertius collega intercidit.

Bigati CXXIII. millia, oscensis auri DXL. pondo. Militibus CCCC. millia, ex præda diuisit. Rectius manu scripti codices, nempe sic. Bigati CXXIII. millia, oscensis DXL. auri pondo M. CCCC. Militibus ex præda, &c. Ibidem, Boiorix, non Boiorum res: & locis idoneis, non locis apertis. Mox, Tertio ui subiere. ui redundat.

Fusi inde Romani, & qui imperio consulis parere noluerant, suo pauore ac terrore castra repetunt. Vetus lectio: Rom. quæ imperio consulis noluerant, suo pauore, &c.

Omnibus circà ciuitatibus metuendum. Secuti fidem ueterum codicum addidimus: hærentẽ uisceribus nobilissimæ ciuitatis. Ibidem: Et nunc cum aliter: dele, &

Ac corinthum ipsis extemplo. Lege, Acrocorinthum ipsis. Sequitur: Salubrem eis & singulis ciuitatibus. Restituimus, salubrem & singulis & ciuitatibus. Ibidem: Ipsis qui habeant, non iis qui habeant. Paulopóst, ac munus suum bene positum, non, hinc munus suum. Mox, pro portione, lego disiunctim, quod in proportionem aliquis deprauauit. Ibidem, ab Acrocorintho descẽdens: non,

non, à Corintho discedens.

Triumphusque meritus ab annuentibus decretus. Antiqua lectio, ab lubentibus decretus. Mox, Tubero Tr.pl. tulit ad plebem. illic legitur. Tr.pl. ex S.C. tulit.

Ita ab Antiocho Graecas Asiae urbes liberare. Vetusta lectio paulo elegantior: Ab Antiocho Asiae urbes, quae Graii nominis sint, liberare. Aliquanto pòst pro, Aristonem quendam Tyrium natum Ephesi, illic legitur, nactus Ephesi. Et paulopòst pro, deinde tertia uigilia, scripsimus de tertia, consentientibus uetustis codicibus. Item, demptae, non ademptae.

Masanissa posteaquàm & infames Carthaginienses, & inter seipsos discordes principes propter colloquia Aristonis sensit, senatum propter indicia ipsius Aristonis populo suspectum. Germana scriptura sic habet. Masanissa posteaquam & infames Carthaginienses, & inter seipsos discordes sensit, principibus propter colloquia Aristonis senatui, senatu propter indicium eiusdem Aristonis populo suspecto. &c.

IN LIBRVM QVINTVM Quartae Decadis.

QVod inde reuectum est, militi diuisum. Effectum est, legi debet, non reuectum. Post aliquot lineas: tertium in Hispania adiecisse, non allegisse. Praeterea, necdum noto satis inter se, ut uix fidere alii aliis possent. uix redundat.

Et M. Martius tribunus. Reposuimus secuti archetypa: Et M. Genucius & M. Martius tribuni. Paulopòst Feralia legitur in antiquis codicibus, non foeneralia. Ibidem: libero foenore, non liberos.

Nam & in unum locum tenebant patritii ambo. Antiquior lectio: in unum locum petebant ambo patricii.

Ad Martis aram, qua in campos iter esset. In campum scribendum est, nam de campo Martio intelligi debet. Paulopòst. Nihil primo contemptius. lege, primo aspectu con. Item, Impotentes regendi equi inuitos, non equos inuitos. nominatiuus enim melius quadrat.

Adiuncto Antiocho, socii Aetolis. Addidimus particulam ei, sic: Ei adiuncto Antiocho &c. Item, Pisidas qui circa Sicam. Selgam, non Sicam. Mox, Pergamum ascenderunt, scripsimus, Nam ad mediterranea ascenditur, non descenditur.

Vt procul ab se honore. Scribo, per honorem. Post aliquot

uersus

uersus,uectigales factas Antiochus repetit: lege, uectigales factas in antiquum ius repetit.Item,eò spe gratiæ maior:spes,non spe.

Omnem præsenti in statu spem cuiq; nouandi res suas blandiorem esse. Sincera lectio, omni præsenti statu &c. Deinde,huc ueniam toto orbe:uetusta scriptura,inueniam toto &c. Ibidem,crescendi quàm ex me,quàm redundat. Et,odi odioq; sum, legi debet: non, odioq; quod sim. Ac mox, in id consilium alium cum quo deliberes.ubi uox alium,interciderat.

L. Quintio Gallia. Reposuimus ex fide archetyporum,Gallia & comitia habenda.Mox,ut duo millia.scribo, ut ei duo mil. & Romæ prouincia,non Roma. Præterea,seruari aliq; aruspices iusserunt,non,aliquot aruspices.

Quina ambobus equestria arma, & uasa argentea c. pondo. Antiqua scriptura, Equi duo, bina equestria arma, & uasa argentea centum pondo,& aurea xx. pondo. Aliquanto pòst lege,lembos pristeisq;,non lembos treis isq;. Et Patrensis Tiso,non Piso. Vt dissimulem quòd Philopœmenes ubiq; contra fidem ueterum codicum legitur,quum Philopœmen legendum sit.Illud maioris momenti,quòd paulopòst Tegeam in Telegam nescio quis deprauauit.

Sed etiam in pace se ad id maxime exercuerat. Vetusta scriptura:Sed etiam in pace ad id maxime animum exercuerat. Item, quo turbam inermem traiiceret. reiiceret illic legitur, non traiiceret.

Eurotam amnem,qui propè sub ipsis affluit mœnibus. Sub redundat.

Zeno ex principibus unus Magnetum. Magnæ, lege. Nam sequitur,autoritatis.Paulopòst,Abscisa res erat,non abscissa.

P R.cum Antiocho,immistis Aetolis, non sine motu magno generis humani & pernicie Græciæ dimicare. Tres literulæ deprauatæ totum sensum corrumpunt. Scripti codices habent, lanistis Aetolis dimicare. Nimirum metaphora à gladiatoribus sumpta.

Nam cum idipsum posceret decretum T.Quintius, non ueritus maiestatem uiri,primo aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse duxit. Diuersum legitur in ueteribus archetypis,hoc modo: Nam cum idipsum decretum posceret eum.Quintius. Præterea hæc uox primo, hic planè superflua,in neutro inuenitur.

Perpaucorum turba ex custodibus uitæ. Scribo iuxta

fidem archetyporum: Et spectatorum turba &c. Et mox, simul indignitas rei, ac simul cōtemptus. ac redundat. Rursus pro Herodorum mercatorem, Herodorum Cianum mercatorem legendum. Qui hic unam uocem detraxit, mox, ut damnum compensaret, aliam de suo adiecit, naues onerarias: cum absolute onerarias legendum uetus scriptura indicet: quemadmodum aliquanto post, quid moræ esset, non quid moræ causa esset. Præterea, in Chalcidis Euripo, non Chalcidem: & ostium portus, non ad ostiū. De Villio iam dictū est.

Prima ut sors duæ, peregrina urbanaq́ᵹ, & inter ciues ac peregrinos. Peregrina redundat. Et aliquanto pòst, accipientem prægrauatura, non pergrauatura legendū. Rursus post aliquam multos uersus: uerecundiam faciendam Ro. non inferendam.

Ad Chæroniam occurrerunt, & decem rostratis nauibus secuti sunt. Constratis nauibus legitur in manu scriptis, magno consensu. eas alibi tectas uocat. Item, Ad hæc Mictilo. Mictio constanter ubiq; scribitur. Ac mox, pro indultam nuptiis, inclytam. Dahæ item non Dacæ, qui Græcis Δᾶαι, sunt. Ibidem Sidetæ, non Hydetæ. Ac multo pòst, ante Salganea ad Hermeum non Herinium.

Minus quatuor indē millium proximus in Eubœam est maris traiectus. Antiquior lectio, minus quatuor milliūm inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Pleraq; uidentur castigatores ob uitandos hiatus data opera mutasse, cum tamen ab eis Liuius non admodum abhorreat. Sequitur, custodiæ causa loci com muniebant, non locum, Castellum communiebant, loci custodiæ causa. Postremo, hi quoq; tamen, non hi quoq; iam legendum.

IN LIBRVM SEXTVM Quartæ Decadis.

NE supra quinqᵹ millia numerum. Ne supra quinque millium, lege. Aliquanto pòst: cum de Philippo consulerentur hæc decreuisse, nihil referre, ipsi coràm an præsidio nuntiaretur. Vetus lectio: Cum de Phil. consulerentur, decreuisse, nihil referre, ipsi coràm an ad præsidium. Mox, XXM. pondo argenti, non MXX. ac post aliquam multos uersus, eandem orationem exorsus, non eadem oratione.

Hoc ergo adiuncto quid dubitare. In nostris archetypis legitur, ego: & qui, non quid. Item, ille quidem ut feræ, ut redundat. Nam mox illic legitur cupienti, non cupientes.

Dum in futurum minus cauti & prouidi essent. Antiqua

qua lectio, nimis cauti. Et socer Antiochi Cleoptolemus constanter scribitur, non Neoptolemus. Vbi allegando legitur, rectius quàm ablegando: & grauioris fortunæ conditioni, quàm grauiori fortunæ conditioniq;:& oblitus quantas,quàm quas tum. Sequitur: Menippum Macedonem magistratum Aetoliæ.Stratum nescio quis in magistratum deprauauit,quemadmodum uersu proxime sequenti Calidonem in Chalcidem,& paulopòst non semel Tyrrheum in Pyrrheum:Rursus aliquanto pòst Proërnam in Pernam,Thaumacos in Thaumastos.

Satis fidens nunquàm eà uiam Ro.exercitum facturum. Vetusti codices habent, uim facturum, non uiam. nec erat opus mutare. Deinde pro, multo & numero maior, illic legitur, ille & numero. Aliquanto pòst; pro quæ loca usque ad mare, quà loca &c. Pro grādinis & sagittas,glandes & sagittas.Pro Carpeiam. Scarphiam, ut alia minutiora dissimulem. Item Aristoteles pro Christoteles.

Ad regionem à Mallea. Maguntinus & Spirensis codices aliter habent, hoc modo, A' sinu Maliaco, quæ aditum &c. Versu proxime sequenti,ab altero amniculo,non amnis latere. Paulopòst pro,non iaculis solum, ut solet, non laqueis, ut solent. Non minus erratum quod sequitur, ex ratione temporis,deprauatum erat in,expectatione temporis.

Pars uigilantes ad hunc strepitum. Vetus lectio aliquāto melior,nempe hæc: pars uigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Proximo uersu pro transcendere muros conantur:illic tantum,transcendere conantur,legitur,idq; rectius.

Pars una, quà progressi erant. Longe aliter in nostris exemplaribus legitur, hoc modo:Pars una in qua ædificia extra urbem erant,&c. Nec est:

Partim per erutos,partim scalis per integros. Sed,partim per semiruta,partim scalis integros muros transcendêre.

Inde diuersi ad duas simul oppugnandas urbes profecti sunt, iter septem millium ferme passuum. Antiquior lectio melior, Profecti. Intersunt septem millia ferme pas. Aeque deprauatus est & proxime sequens uersus.

Et quia Lamia posita in tumulo est, tum regionem maxime eo despectat oppido. Restituimus ex fide archetyporum hoc modo: Et quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regionem eà maxime despectat oppidum,quà &c. Mox, post paucos dies,lege pro,ad paucos post dies

Et

Et suppliciter agentibus iis profuturum. Scribo, & se suppliciter agentibus iis adfuturum. Ac mox, in quo id diserte, pro in id quod. Paulopóst, ingemuerunt conditioni, quemadmodum & illacrymari conditioni dicimus.

Tum ergo uexato exercitu. Scribo, tum quoq; uexato. Paulopóst pertinaciam increpitabant, pro increpabant.

Nondum tot urbes, quot Philippum gentes. Vetus lectio: Nondum duæ urbes, Philippum tot gentes.

Vt & iræ meæ & orationi tempora euenerint. Restituimus ad exemplaria sæpe iam memorata in hunc modum: Vt & iræ meæ & orationi temperem. Euenerunt quæ prædixi euentura. Non multo póst illic est, de exulibus Lacedæmoniorum, non Messeniorum: & perfecta res, non perfecta sunt.

Quia suæ gratiæ reseruari ea Achæi per se ipsi. Hic quoq; nostra exemplaria secuti sumus. Quia suæ gratiæ reseruari eã Achæi: Elei per se ipsi, quàm per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Paulopóst, ædem faciendam M. Liuius. Adde, ex S. C. Item, & omnia cum maiore religione. lege, & eo omnia &c. Rursus pro edixissent Xuiri, illic est edidissent Xuiri. & pro, Vbi in numero, Vbi ut in numero. Item, spem pro re ferentes, non ferentibus.

Vnus uera & prouide & fideliter prædicere. Antiqua lectio: Et prouidere & fideliter prædicere. Paulopóst pro Liuium deliberantem aliquot: Liuium Deli per aliquot.

Ita numero ferme pares futuros, ipsum cæteris omnibus superiorem esse. Vetusta scriptura: Ita numero non ferme impares futuros se cæteris omnibus superiores. Sequitur, cæteræ apertæ minores omnes ferme erant, lege minoris formæ. Item Cissuntem, non Cissontem. Aliquantopóst, remos detergunt, non defringunt. Sequenti uersu, compari marte, non pari. Mox, classes quoq; undiq;, non classes undequaque. Et tandem substiterunt, non abstiterunt. In fine libri duo prætores deprauatè legebantur, M. Fuluius pro M. Tuccio, C. Antistitus pro C. Atinio.

IN LIBRVM SEPTIMVM
Quartæ Decadis.

APud Africanum erant, uirum sicut ad cætera regium. Egregium habent uetusti codices. Mox, Bellicosiores ea tempestate erant Gallogræci. non gallogræci, sed gallicos lege. Nam ea uox cum sequentibus cohæret, ad hunc modum: Gallicos, nondum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Paulopóst, in portum Achæorum classem aduertit, non auertit.

Rhod

Rhodiæ naues cum duabus Cypriis effugerunt. Vetus lectio:cum duab. Cois. Sequenti uersu pro iunctis enim binis,legitur contis enim binis.Ibidem, Et Cymæ aliæq; non Cymæ Elæaque.

Vt præteruehens, ſiquas aberrantes. Lege, ut præteruehentis claſsis,ſi quas aberrantes &c.

Portum phœnicum ad maritima uix tutum. Legendum,portum Phœnicunta à maritima ui tutum.

Non quod milites ſolum aliquot, ſed quod L. Apuſtius. Vetus lectio:Neq; milites ſolum aliquot,ſed L.Ap. Mox, in Bargyllam & Icoſon deſcenſionem, lege, in Bargylletico ſinu excenſionem.

Plurimum terroris feciſſet Gallis mercede conductis,quatuor millia erant. Sincera lectio:Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor milib.erat.Sequenti uerſu milites redundat.

Coëquitauerant autem ſex M.equitum. Quid iſtuc uerbi eſt coëquitare?legendum,cum equitatu(erant autem VI. M. equitum)Paulopòſt,Philopœmenis ſummi omnium. Lege,ſummi tum omnium. Aliquanto pòſt pro Aphrodiſias & Priene,uetus lectio habet,Aphrodiſias crene.

XIII. ſuis nauibus, & una Coa quinqueremi ad terram Gnidiorum,ut ibi in ſtatione eſſent,profecti ſunt. Antiqua lectio:Vna Coa quinquerennii,altera Gnidia,Rhodum,ut ibi &c. Quanquam ne uulgata quidem lectio abſurda uidetur. Verior habenda in quam plures manu ſcripti codices conſentiunt.

Portum quem Megiſton uocant. Archetypa Megiſten habent. Et geographi Megiſtes inſulæ in hoc tractu meminerunt, quæ fortaſſe eũ portũ efficit.Mox,ut in obuio claſsis,non,ut obuii.

Audiunt ad Aſpendum iam hoſtes eſſe. In manu ſcriptis legitur:audiunt ab Aſpendiis ad Sidam iam hoſtes eſſe. Paulopòſt pro,nam Eudemus in altum,nam nec ſic in altum. Et, locum poſt ſe quæq; uenienti,non quoq;.Aliquanto pòſt,includerentur,nõ intercluderentur: ac rurſus Megiſten.Item, in Hiſpania reges, non Hiſpaniæ.

Circumuecti ab urbe aduerſa inſulæ. Ad auerſa inſulæ legendum,quemadmodũ habent manu ſcripti codices. Paulopòſt, in acutum cacumen,non acumen. Sequens quoq; uerſus uitiatus eſt, à mari rupes exeſæ fluctibus ſuper claudunt. Reſtituimus, à mari exeſæ fluctibus rupes claudũt.Aliquanto pòſt,noſcere aut adire,non

audire. Minutius est quod mox sequitur, primus è portu, non primum portu, sicut uulgatæ editiones habent.

Virtute militum Romani longe regios præstabant, regiæ naues. Hunc locum uidetur aliquis data opera corrupisse. Legendum esse Rhodios præstabant: Rhodiæ naues &c. satis declarant quæ sequuntur. nam ut donem agilitatem nauium, artem gubernatorum, scientiam remigum non minus recte tribui regiis quàm Rhodiis, populo in re naualí tum excellétißimo: certe ignes ad Panormum Rhodiis saluti fuerant, non regiis. attestantur & scripta uolumina. Mox lege, metu ignis aduersi, non aduersæ. Nec erat cur paulopòst anchorale in anchoram mutaretur, & debilitatam in debilitate. Anchorale dixit, quemadmodum dicitur hastile.

Totidem ex utraque in arctiorem uelut cuneum. Antiqua scriptura: Coit deinde ex utraq; parte. Ac mox, ubi cohæret illic legitur, non urbs. Et aliquanto pòst, ad deliberandum sumpto, non assumpto.

Nihil ea mouerunt regem, tutam fore bellis Asiam ratum. Sincera lectio: Tutam fore belli aleam ratum. Pòst aliquot uersus, omnis fortunæ subsidia: non omnia: &, si extrahere tempus: non, dum extrahere. Paulopòst, non sagittarii equiti intermisti legendum, sed sagittarii equites. Hos Hippotoxotas Græci appellant. Nec est, ex propinquo castris facile, sed, ex propinquis castris facili subsidio. Mox, & tamen per se, non, duo tamen millia per se.

Hanc Gemeam uocabant. Vetus scriptura, agema eã uocabant. Item, ab Ariarate misi rege. non, misi erant regii.

Quæ nihil ad malum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. Vna uox fœde uitiata est. Lege, quæ nihil admodũ Ro. &c. Non multo pòst, & eques insequendo, non equos. Et, auxilia enim subsidiaria, non subsidiaq;. Grauius erratum quod sequitur, qui inter equites, quos appellant phalangitas, erat. Lege, & quos appellant.

Euitare impetum belluæ ex transuerso. Lege, Et uitare imp. bel. & ex trans. Mox, is quà fugam cernebat suorum nõ sociorum. Item qui in præsidio erant: non, quæ in præs. erat. Et multo pòst: si nunc moratus fuerit, non remoratus.

Desierant enim uictum in Aetolia metuere. Legendum est, uictam Aetoliam. Aliquanto pòst pro, sibi autem tanto obligatos beneficio, lege, ipsi autem.

Vsq; ad Mæandrum amnem. eæ ciuitates Rhodiorum essent. Vetus lectio: ea ciuitatis Rhodiorum essent. Deinde inter

inter competitores censuræ est M. Claudius Marcellus, non Gelo. Aliquanto pôst pro, multa concilia habuerat: illic legitur, multa congiaria.

Quandoquidem taciti indignarentur nobiles homines, ideoq; nouus. Sincera lectio: quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque nouus &c. Mox, ab ultimis orientis. Hæc uox, partibus, non additur in ueteri scriptura.

IN LIBRVM OCTAVVM Quartæ Decadis.

ET restituerent Aminandrum. Animandrum redũdat. Deinde in nostris archetypis est: fossa ita iungere, non fossa iungere: Et, asserem præfringebant, non, perfringebant.

Adiunctis Achæorum quæ partis erant nauibus. Lege Patris, non partis. Mox, suspenso fulturis, non furculis.

Iurgiis excepti, quod rem traherẽt. Vetus lectio: Quàm diu rem traherent. ac rursus Tyrrheum in Pyrrheum deprauatum. mox lege, ut conditiones pacis conuenirent: non, ut ad cõditiones. Item, per fines suos, non tuos.

Neq; eos Aetoli recepissent, uel in Aetolia essent: eæ urbes agriq; Acarnanũ sunto. Antiqua lectio, ne quẽ eorum Aetoli recepisse uelint. Aeniadæ cũ urbe agrisq; Acarnanũ sunto.

Et coronam auream x v. talentũ afferebant munus. Legi debet: Et in coronam auream x v. talenta afferebant. Sequitur continenter: Heluius integros, non Manlius.

Præter Cibyram, Muleum. Archetypa Syleum habent non Muleum. & Syleum apud Stephanum legitur. Mox, x x. talenta se confectturũ, non collectturũ. Deinde, ad Manandrum manserunt. Exẽplaria nostra Mandrupyum habent, quã Mandropolin Stephanus appellare uidetur. Item, Termesenses, nõ Telmesenses. Nam Telmesus maritima est, Termesus mediterranea. Deinde Xylinen comẽ lege, quemadmodũ alibi Macran comen, & paulo superius Hieran comen, præterea Lysinoë, non Lysione, Anabula, non Antibura.

Primus regum Asiam incolentium. In manu scriptis nõ est regum, ut non de regibus solum intelligatur, sed de dynastis quoq; ac liberis ciuitatibus.

Hi iam degeneres sunt misti & Galli & Græci, unoq; nomine Gallogræci uere appellantur. Emẽdatior lectio, Hi iam degeneres sunt, misti, & Gallogræci uere, quod appellantur. Nec minus deprauatum est quod sequitur:

Masſilia inter Gallos ſubtraxit aliquantulum ab accolis animorum, niſi quod ex Spartana dura illa & horrida diſciplina manſit. Reſtituimus ad fidē archetyporū, Maſſilia inter Gallos ſita traxit aliquantū ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida diſciplina manſit?

Subſidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximæ ſpei ſuis fuerant. Antiqua ſcriptura, maximo ſæpe uſui fuerunt.

Romani ardentibus animis. Legendum, ardentibus ira animis. & ſequenti uerſu, biduum natura montis exploranda abſum pſit, non naturam explorando. Paulopôſt, dextra læuaque prælati, non palati. Item, à porta Capena ad Martis, non, ad Martis ædem. præterea, timore uano quietem exuerunt, non, quietum excitauerunt malum.

Iuxta uallum pro diruto nouum obſtr. Scribo, iuxtà ualidum, hoc eſt, æque ualidum.

Laconicæ oræ caſtellis, quæ omnes adepti erant. Lege, quæ omnis adempta erat, uidelicet Lacedæmoniis. Ac mox, Lâs uicus, nō Lamis, à quo uaſtato Caſtores Laperſæ Græcis denominati ſunt. Item, porta ex ea pecunia Megalopoli: in exemplaribus, quorum ob uetuſtatem fidem ſequimur, porticus legitur nō porta. Ibidem pro, Lepidum deieciſſe tradunt, cum Lepidum deieciſſet.

Romam reduceret M. Sempronius. Antiquior lectio, Romam reducere M. Semproniū proprętorem. Hiſpaniis legiones &c. & aliquanto pôſt, ne'ue minorem ex belli cauſa: illic legitur, ne'ue monerem. Quemadmodum enim trierem, ita dierem & monerem Græci dicunt. Paulopôſt, parte dimidia pecuniæ remiſſa, nō dimiſſa. Et Drymuſam inſulam, non Doniſſam: Phoceenſibus, non Phocenſibus. Leuiculum hoc uidetur, intereſt tamen non parū Phocenſium gens in Græcia eſt: Phoceenſium ciuitas ultra mare in Ionia. Mox Milyada lege, non Mityadam.

Q. Minutii Thermi morte omiſſum eſt inceptum. Sincera lectio, plurimum Q. Minutii Thermi morte damni eſt acceptum. Ibidem non Geruntiū, ſed Zerynthium lege: atteſtantibus manu ſcriptis codicibus & Stephano. Et lōge pôſt rectius aliquanto illic legitur: Ambracienſibus ſupereſſe, quàm non ſupereſſe.

An per omneis anfractus uiarū, cum uia conſiſteres. Scribo: cum ad biuia conſiſteres. Ac paulopôſt: Et corpora & animi miſti ac uitiati ſunt: non, & corpore & animo miſti ac mutati ſunt. Et mox: cenſuiſſet bellum, non bella. Et ſequenti uerſu, nuntiaretur

tur:singulariter.

Sed referre etiã, si opus esse uideretur, parati essent. Antiqua lectio : Si opus esset, uiderentur parati esse.item, Nullius equidem inuideo honori:adde, P. C. Nec est mox, circa Asiam ad omnes urbes:sed,circa omnes Asiæ urbes.Ibidem mox,utra grauiori,non utrum à grauiori:& emoto:potius quàm moto.

At enim sunt hæc ita.uerum etiam Delphos. Nihilo deterior uidetur uetus lectio,nẽpe hæc : At enim sunt quidẽ ista uera.etiam Delphos &c.Eadem figura usus est lib.VII.At enim quædam ciuitates cũ Antiocho senserunt,& aliæ prius cum Philippo.

Alias agro mulctatis uectigal imponitis. Lege addendo,aliis uectigal imponitis.Mox:Quieta in suis arcibus, non in suis partibus.

Te L.Scipio appello:cuius ego imperio succedens, inuicem imperii tui uirtutem felicitatemq; pariter nõ frustra ab diis immortalibus precatus sum. Emendatior lectio:cuius ego mihi, succedens in uicem imperii tui, uirtutẽ &c. Item,non cum Gallis bellum senatus : lege addendo, bellum his senatus.Ac paulopòst:Sed ego,non,Sed si ego. Et, eodem modo super Aoum,non eo modo. Et,præmia earum,non eorum. Præterea pro,non cupiditas gloriandi lege addendo, nõ cupiditas gloriandi de me.Et,tamen procos.triumphũ in Thracia:non, tamen triumphum.Deinde non, in Liternum concessit:sed in literninũ:ut subintelligas rus:alioqui Literuum dixisset, absq; præpositione. Et mox morbum causæ esse,non causàm.id casu ita scriptum uideri poterat, nisi post aliquod uersus repeteretur:Cum L. Scipio excuset, morbũ esse causæ fratri:consentientibus uetustis codicibus.

Antiochum,recepto eius fratre consorte huius gloriæ,L.Cornelius Scipio ultra Tauri iuga emouit. Lege per parenthesin(recipit enim fratrem consortẽ huius gloriæ L.Cornelius Scipio)Mox est,Africani triumpho,non Africano.

Quo ad primum consulatum, secundo etiam si censuram adiicias. Non sine causa asteriscus hic appositus erat.Nodum dissoluerunt codices antiquæ scripturæ, in quibus ad hunc modum legitur:Quid ad primum consulatum secundus,etiã si censurã adiicias?nec est in sequenti uersu,necessitas, sed necessitate. ac mox: unus præcipuam,non unam. Item pro, quod æs in publicum, illic est,quod eius in publicũ.Et aliquanto pòst,accessio inuidiæ,rectius quàm accessione.quod nõ dubito data opera deprauatũ ab istis delicatulis,qui hiatus ne in alienis quidem scriptis ferre possunt.

Quem rogationem Petillii quærere uellent. Imò rogatione Petilia:

Alii huc prætorem adeo amicum. Lege,ad hunc prætorem: & pro, alii adeo inimicum, aut adeo inimicum: pro prodiderunt, prodiderint. Ita tota periodus pulchre constabit: quam is qui bis perperam scripsit, alii, mire obscurauit. Et tamen talia uix possunt scribis imputari. Vix tempero stomacho quoties in mentem uenit ingeniorum tam male auspicatorum,tametsi nimium crebro stomachandi materiam præbeant. Cæterū mox C.Furius quæstor Aculeo cognominatur,non culeo, quod cognomen in Terentia gente fuit, non furia. Et aliquanto pōst pro,orationes quoq; aberrauit inter se: rectius illic legitur,abhorrent inter se.

Hinc em̄ ipse Gracchus queritur. Tu scribe,hæc em̄ ipsa.

Huic Graccho minorem ex duabus filiabus. Cum constanter legatur in manu scriptis uoluminibus,ex duabus filiis:uidetur hoc loco Liuius contempsisse exceptionem grammaticorum. Neque enim iam est ambigua uox,quantum ad sexum attinet, si dicas duabus filiis. Si cui tamen magis placet uulgata lectio, cum eo equidem non pugnarim,contentus ueterem indicasse.

Quibus ita in publicum solenne sponsalibus rite factis. Cur non inter publicum solenne potius? quemadmodum in archetypis legitur.

Et ipsi desponsam reddidisse. Grande operæ pretium fecit scilicet, quisquis ille fuit,qui hic de suo adiecit cōiunctionem &. Libenter istas minutias dissimulo, inter annotandum duntaxat: sed hoc maius est erratum̄, quàm primo aspectu uidetur. quod qui non sentit,uel admonitus,is planè nihil sentit. Et aliquanto pōst.

Causam dici uenisse. Quis intelliget hæc?& tamen non nisi una litera deprauata est.Debet enim scribi,eam dici uenisse.Eam,uidelicet pacem. Nec minus lepidum quod continenter sequitur.

Huc decem legatos simul arguiq́ꝫ. Quæ malum sunt hæc portenta? mutata una literula errori medebitur. Hic decem legatos simul argui. Nam coniunctionem que,quis non uidet praua castigatorum sedulitate tam apposite infultam? Paulopōst: expulso eo in ultimum angelum. eo redundat. Hic certe uitandus erat hiatus,quod alibi parum opportune factū deprehendimus sæpius quàm indicauimus. Mox scriba quasi liberalitatem suam reuocans, tantundem subtrahit, quantum de suo adiecerat, scribendo: cuius gloria prodesse, pro, cuius cum gloria prodesse. Rursus ut hoc damni belle compenset, adiicit particulam id: Id ubi ergo esse regium aurum

tum? O' diligentem scribam & laurea dignum, si ferula puerile præmium uidetur. Et hæc minuta contemnunt magni Typographi ac celebres. Nihilo minus in fronte libri magnifice iactant miram industriam in perscrutandis & conferendis uetustißimis exemplaribus, alios præ se pro nihilo ducunt: atq; in nostram Barbariem captata etiam occasione sibi inuehi permittunt. Paulopôst pro,rogationem Petiliam ex S. C. lege & S. C.

IN LIBRVM NONVM
Quartæ Decadis.

INde Cenomani conquesti Romæ. Id Cenomani, non inde. & M. Aburius Tr. pl. non Amburius. Paulopôst: quid ab eo quenquam æqui expectare? Lege addendo: quid ab eo quenquam posse æqui expectare? Item: & P.C. orare. Lege, se & P.C. orare, &c. alieni momentis animi, non alienis.

Tribunatum sibi à P. R. mandatum obliuisci pro auxilio ac libertate priuatorum. Vetus lectio: à pop. Rom. mandatum obliuisci, & mandatum pro auxilio &c. ac mox, necessum esset: non, necessarium. Aliquanto pôst: ii primum lectos æratos: non, inde primum.

Argenti pondo CCXX. millia centum tria. Omissum est auri pondus. Lectio erit integra hoc modo. argenti pondo CCXX. millia, auri pondo MMCIII.

Huius mali tabes ex Hetruria. Labes est in uetustis exemplaribus, non tabes.

Vt Hispalam identidem ex Auentino. Legendum: indidem ex Auentino. Sequitur: In ludo simili Bacchanalibus. Pro quo uetusti codices habent: in luco Similæ. Opinor Semelen detorta nonnihil uoce Similam tum uulgo indocto dictam, quemadmodum Græci nonnunquam in Romanis uocibus i, præsertim breue, per ε, reddunt, Δομέτιον pro Domitio, βεργίλιον pro Virgilio dicentes.

Ebutii, qui optime de eo ipso meritæ talem gratiam retulisset. Malumus & hic fidem archetyporum sequi, in quibus scriptum est, qui optimi in eo ipso meriti. Paulopôst est: tres in anno status dies, non statutos.

Cum publico nomine, quid ex coniurationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarēt, tum priuata quisq; suorum uice. Melius legitur: ne quid ex coniurationes. Et, tum priuatim suorum quisq; uicem.

Iam maius eſt, quã capere id priuata fortuna poſsit. Vetus lectio, quàm ut capere.

Vbi deorum numen prætenditur, celerius ſubit animum timor. Lege, prætenditur ſceleribus. Et, quo quiſque loco poſitus erit, non, quo quis. Præterea, nomen'ue abſentis detuliſſet, non de abſentibus.

Multorum delata quidem nomina, ex iis uiri fœminæq; &c. Incorruptior lectio, multorum delata nomina, quidam ex iis &c. Nec eſt A. Faliſcum, ſed Faliſcum L. Opiternium.

Quia multæ ſationes & res peribant. Ridiculum erratũ. Lege, multis actiones & res peribant. Paulopòſt, ſe id omittere poſſe, non dimittere. &, dum ne plus quinque, elegantius quàm dum ne plures quàm quinque.

Perfectis quæſtionibus Q. Martius. Lege addendo: Perfectis quæſtionibus prior Q. Martius. Aliquãto pòſt, in prouinciam ierat, non in prouincia erat. Rurſus paulopòſt Sipontũ dixit, non Sipuntem, quemadmodum Buxentũ Latinis dicitur, qui Græcis Pyxûs.

Tamen quia rem integram Quintius. Lege, cum quia rem. Ac mox:

Antiocho deinde bello ſuperato ad Thermopylas, regi diuiſis partibus. Ordinem ſic reſtituimus, Antiocho rege deinde bello ſuperato ad Thermopylas, diuiſis partibus &c.

Quod eum Aeni & Maroneæ affectare poſſeſsionem audierãt. Vetus lectio, quod iã Aeni & Maroneæ affectari poſſ. au.

In controuerſiam autem ueniebant Philippo Polyſtricta, Phaloria, & Euronome. Lege Philippopolis, Tricca, Phaloria & Eurymenæ. Et in parentheſi adde Aetolis (nam Philippum Aetolis ademiſſe eas conſtabat.

Alterum moleſtum prauos mores. Antiqua lectio, alterum mores ſuos reſpuere.

Direxiſſe finem Philippo ueterem, regiamq; Thraciæ Paroreiam. Sub ea nuſquam ad mare ferentem deflexiſſe uiam. Sincera lectio, direxiſſe finem Philippo ueterem uiam regiam, quæ ad Thraciæ paroreiam ſubeat, nuſquam ad mare declinantem: Philippum nouam poſtea deflexiſſe uiam.

x. legatorum decretũ ſpecimen calumniæ impudentiſsimæ prætendit, in quo maxime. Antiquior ſcriptura: decretum calumniæ impudentiſsimæ prætendit, quo maxime &c. Paulopòſt, in integro manerent, non in integrum.

Claudius unus ex omnibus nobilis candidatus erat. Nouus,

Nouus, non nobilis. Et post aliquot uersus pro, non ut Claudianis, lege, non ui Claudiana. Post aliquammultos uersus ubi legitur, & Philippus quidem minime quin rebellandum esset dubius, particulam quidem aliquis contra fidem ueterum codicum adiecit.

Sed quòd Areum & Alcibiadē capitis ab se in concilio proximo damnatos cum legatis se accusaturos uidebat. Coniunctionem sed, & has duas uoces, se accusaturos, non habent uetusta exemplaria.

Quam iniquitatem cōditionis subimus, quod ab illa spe non decidimus. Vetus lectio paucioribus uerbis tantundem dicit, hoc modo, Subimus illa spe, iudicis animo te auditurum &c. Et mox pro.

Vestræ enim illæ deformes notæ seruitutis erant. Illic legitur, deformes ueluti cicatrices seruitutis.

Nego antiquas Lacedæmoniis leges Achæos ademisse, quas non habebant. Antiqua & sincera lectio sic habet: Ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror: non suas ademisse quas non hab. &c. Paulopòst lege addendo, re precaria libertas: ubi re uocula interciderat. Et mox, dignitatem suam tenere apud Romanos non posse: apud redundat. Ibidem lege, metum iniecit non metu iniecto.

Nec ita tantum ut cuius lingua. Hæ particulæ, ita ut, non leguntur in uetustis exemplaribus. Ibidem:

Coierant apud prætorem L. Flaccum. Legendum: consenserantq; præter L. Flaccum.

Quieta deinde hyberna in citeriore, puincia habuit. Vetus scriptura: & citerior prouincia habuit. Deinde, XII. M. pondo argenti, XII. pondo. Præterea: unum ex illis miseris attrahi iussum securi percussisse: non, unum ex damnatis. Nec est in ueteribus, uti ea quoq; decuplo, sed decem, ut subintelligas millibus. Ac mox melius, detergendas cloacas, quàm tegendas. Et inter prætores ultimo loco non Cn. Sulpitius est, sed Cn. Sicinius, qui ædilis proximo anno fuerat: quanquam illic corrupte Sicilium uulgatæ editiones habent.

P. Licinius Crassus pont. max. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pont. max. est creatus. C. Seruilius Geminus P. Licinii funeris causa uisceratione data, ludos fecit: & gladiatores CXX. pugnauerunt. Longe aliter habet uetus & incorrupta lectio, ad hunc modum: P. Licinius Crassus pont. max. mortuus est: in cuius

locum M. Sempronius Tuditanus pōtifex est cooptatus. Pont. max. est creatus C. Seruilius Geminus, P. Licinii funeris causa uisceratio data, & gladiatores c x x. pugnauerunt. Nam P. Licinio Crasso C. Seruilius Geminus, Gemino M. Aemylius Lepidus pont. max. successit: ut satis apparet Liuium non oscitanter legentibus.

Eadem paulopòst, cum undiq; differenasset, sublata, defunctosq; fato uulgo ferebant, quod inter fatalia uates cecinissent: necesse est tabernacula in foro statui. Et hic nonnihil discrepant à uulgata lectione exemplaria uetera, ubi legitur: Eadem paulopòst, cum undique serenasset, sublata: defunctosq; uulgo ferebāt, quòd inter fatalia uates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui.

Ob magnitudinem pristinæ eius fortunæ. Lectio uetus: Obstupuerant ad magnitudinem. Item:

Sed defectionis autores, quorum in manu res erat. Lege: defectionis autores, quorum in manu Resp. erat. Paulopòst: Duarum potentissimarum gentium, non duobus.

Næuius hic magistratum non iniit tribunatus pl. P. Claudio, L. Porcio c o s s. Antiqua scriptura: Hic Næuius in magistratuum libris est trib. pl. P. Claudio L. Porcio c o s s. Mox: ita uixisse in tribunatu Næuii uidetur: non, ut uideretur. Paulopòst redundat se:uix se sui arbitrii fore.

Præuertendos etiam animos à suspicione. Legēdum, auertendos. Item, in Axium amnem editur, nō elabitur, attestantibus archetypis. Deinde: pacem quàm incerta belli præoptantes: non, incertam belli spem. Postremo circa finem libri: insulam quæ non antè fuerat: pro, nondum antè.

IN LIBRVM DECIMVM
Quartæ Decadis.

Execrationesq; quæ in agminibus proficiscentium audiri solent, in regem, uincente odio metum, exaudiebantur. Quid opus erat hic tot superfluas uoces infulcire? an parum integrum uidebatur: execrationesq; in agminibus proficiscentium in regem, uicente odio metum, exaudiebantur?

Quoniā dies appropinquabat. Exemplaria, quorū fidem & inter se consensum libenter in hac editione sequimur, habent: cum iam appropinquabāt. Aliquanto pòst lege addendo: cætera in suum quæq; tempus agenda differunt: ubi hæc uox, agenda, interciderat. Mox: Alii singulos principum, non in singulos.

Prod

Proditorem nolo dicere, ſpeculatorem citius, ex quo obſes Romæ fuit. Hoc loco noſtra archetypa melius, Proditorem nolo dicere,certe ſpeculatorem habemus in ſinu:cuius ex quo obſes &c.

Nec regem ſe alium rentur habituros eſſe. Illic legitur:nec regem ſe alium habituros aiunt.

Viuo & ſpirante me hæreditatem meam ambo & ſpe & cupiditate improba petitis. Creuiſtis habet exemplar Maguntinum : quod certe magis antiquitatem ſapit,quàm ſuppoſititia uox petitis.

Nec patrem poteſtis pati. nihil chari, nihil ſancti nominis noſtis, cuius uice regni unius inſatiabilis amor ſucceſsit. Reſtituimus ad fidem ueterum codicum hoc modo: Nec fratrem,nec patrem poteſtis pati. Nihil chari, nihil ſancti eſt: in omnium uicem regni &c.

Furias fraternas cogita. Concita legi debet,non cogita.

Tollatur nunc primus, ut regno fraterna cæde potiar. Pater ſenex, & filio ſolus orbatus magis timebit ne iraſcatur,quàm ut filii ulciſci necem patiatur. Hic locus eſt egregie contaminatus. Ex collatione ad manu ſcripta reſtituimus ſic, Tollatur.non primus regnum fraterna cæde petiero. Pater ſenex,& filio ſolus orbatus,de ſe magis timebit,quàm ut filii necem ulciſcatur.

Si illa criminoſa ac uana accuſatio erat. Incorrupta lectio:Si illa ſeparata ab hac uana &c.

Quis dies,qualis,quo luſtratus exercitus. Lege : quid dies &c. Prælatis omnium qui unquam fuere Macedoniæ regum armis,reges duo ſolito more tua tegentes latera pater præuecti ſumus. Antiquior lectio melior:prælatis o.q.u.f.M.r.armis regiis,duo ſoli tua teg.&c.

Illic etiam prauo forſitan odio prouehente. Legendũ: Illo etiam(prauo forſitan)gaudio prouehente.

Quòd ſi non interueniſſent inſidiatores,ſomno ſopiti iaceremus. Quanto melior antiqua lectio?Quæ ſi non interueniſſent, inſidiatores nos ſopiti iaceremus. quod enim dicit inſidiatores,ironia eſt.Mox addendæ duæ uoces te fateri.neceſſe erit te fateri,aut ſpeculatorum &c.

Ego nec obſes Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer à te petii: miſſus ire non recuſaui. Magis arridet antiquus ordo, Egó nec obſes Romanis ut traderer, nec ut legatus mitte

mitteret Romam,petiiã te missus ire non recusaui.

Etiam si à fratre charitate uincor. Scriptura antiqua: etiamsi charitate à fratre maiore uincor.

Sed per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. Illic legitur:Si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi. Et, uicti perseuerantia Fuluii, melius quadrat, quàm,uicit perseu.Fuluius.

Translatum argenti pondo millia c c c x x. auri l x x x i i. pondo,aureæ coronæ l x v i i. Quantum ad argentum attinet, exiguum est quod Terentius in ærarium intulit, præ eo quod scriba locuples de suo adiecit, non minus liberalis in auro coronario.Credibilior summa est in manu scriptis codicibus. Translatum argenti pondo i x. millia c c c x x. auri l x x x. pondo,& duæ coronæ aureæ pondo l x v i i.

Quatuor legiones consules,quina. Lege, i i i i. legiones consulibus,quæ quina.& naualibus sociis ciuibus Ro. nõ ciuiũ Ro.

In præsentia dat ei omnia mandata. Omnia rẽdundat. Aliquãto pòst:fuga per Pæoniã præparata arguebatur,nõ arguebãt.

Paulus prorogato consulari imperio. Legendũ,prorogato ex consulatu imperio.Et post aliquãmultos uersus pro cuiusq; ad Gallicũ finũ:Matienoq; cuius ad Gallicũ finũ.Mox non est legẽdum:erumpere extraordinariis cohortibus à porta iussit:sed, extraordinaria porta. Sic enim cõstabit quatuor portarũ numerus:ut sint duæ principales,una quæstoria,& quarta hæc ipsa extraordinaria.

Quem scrutantes antea in deuios saltus. Tollenda est præpositio in. Paulopòst pro:quia creditur Pythagoræ : lege, qua creditur.& ibidem,accommodata fide,pro accommodat fidem.Ac mox:pleraq; dissoluendarum religionum esse, non paulò elegantiùs,quàm ad dissoluendas religiones. Et non multo pòst lege addendo,igne à uictimariis facto.

Ad castra hostium speculatum misit, ut uiseret. Plus uerborũ habẽt hic nostra exẽplaria.Misit proxime succedere ad uallũ iussum:ut &c.Aliquãto pòst legendũ:castra amissa esse,& tum cũ maxime ardere,nõ arderent, ut est in uulgatis editionibus, distinctione etiam confusa.Ibidem,clamor accidebat, non accedebat.

Tria millia peditum, quibus data quinquagena iugera,centurionibus centena. Vetus scriptura:tria millia peditum quinquagena iugera,centuriones centena,centena quadragena equites acceperunt.

Quæ cũ ita sint,ego tamen hæc prædicò P.C. Antiqui codic

codices:ego iam hinc prædico. Mox adde infinitiuum uerbũ ſcire, eius eſſe dicere, qui ſcire poſsit:& ibidem, illud exploratum, nõ illos. Iidem codices paulopóſt habent, ornari prouincias, non armari.

Cum uim deditis remiſiſſet admonens. In archetypo eſt:cum bis deditis rem eſſe admonens. Id qui legere non potuit, ob characterum formas, ut opinor, noſtro ſeculo ignotiores, male diuinando ſenſum uitiauit: atq; idem ferè ex eadem cauſa in cæteris accidit, quæ deinceps uſq; ad finem libri indicabuntur.

In partibus extremis iam oppugnabantur. Iam pugnabatur, illic ſcriptum eſt. Et proxime ſequenti uerſu egregie legiones, non tertiæ legionis.

Remitteret quæ ei datæ ſunt à conſule ad P. Manlium in Hiſpaniam ulteriorem milites deferri iuſsit:ad ſigna redire. Non erat opus aſteriſco, ſi acrius oculos atq; animum aduertere non piguiſſet. Scriptum enim eſt hoc modo: Literæq; ei datæ ſunt à C O S. ad P. Manlium in Hiſpaniam ulteriorem deferendę. Milites iuſsi ad ſigna redire. Et proximo uerſu eſt in eum annum, non, eum annum. Et C O S. iuſſus, non, iuſsit.

Duronius qui Pr. anno ſuperiore ex Illyrico cum x. nauibus inde, in portu Brundiſino relictis nauibus cum ueniſſet Rom. Et hic ab archetypo diſceſſum eſt, quod ſic habet: Duronius qui Pr. anno ſuperiore ex Illyrico cum x. nauibus Brundiſiũ redierat, inde in portu relictis nauibus cũ ueniſſet Ro. Et paulopóſt pro, recuſante qđ ſibi faceret: illic eſt, recuſatiq; id facere.

Pontifex in locum eius L. Acilius cooptatus. Q. Fuluius Flaccus ante põtificem maximum Aemylius Lepidus. Archetypi ſcriptura: pontifex in locum eius à collegio cooptatus Q. Fuluius Flaccus: in pontificẽ maximũ Aemylius Lepidus. Lib. nono per occaſionẽ deprauatæ ſcripturæ indicauimus Seruiliũ hunc Craſſo in eo ſacerdotio ſucceſsiſſe. Confer locũ hunc cũ illo: agnoſces utrobiq; germanã lectionem. Et paulopóſt pro, urbem ingreſſus eſt uectus: illic legitur, urbẽ eſt inuectus. Ibidem nõ, nummũ centum ſeptuaginta tres ducẽtos: ſed, centũ ſeptuaginta tria millia, ducentos. Neq; quingẽti ſunt diuiſi, ſed quinquageni. Et mox non eſt, qui à ternis ad quaternos, ſed, qui alternis quaternos.

Et nos à uobis admoneſieri, non uos à nobis debere. Pro admoneſieri illic eſt, admoneri & regi.

Si Gracchus maius ſibi bellum eſſet, in ultima Celtiberiæ penetraret. Mundam ui cepit urbem, primo aggreſſos nocte. Acceptis deinde ex improuiſo obſidi-

bus,

bus,& castella oppugnare : præsidioq; imposito deinde agros urere. Hic præter alia uitia ordo quoq; multipliciter luxatus est. Rectius legetur hoc modo: Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetrauit. Mundam urbem primum ui cepit, nocte ex improuiso aggressus. Acceptis deinde obsidibus, præsidioq; imposito, castella oppugnare, agros urere.

Non dissimulantium rebellaturos esse. In archetypo est: non dissimulantium bellaturos, si uires essent.

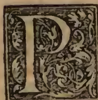
Fulmina etiam sic undiq; micabant, ut lucere uiderentur corpora. Pro lucere peti habet archetypon. Postremo pro tum firma re tres, dum firmaret res, legendum.

FINIS.

M. ANTONII SABELLICI ANNOTATIONES IN T. LIVIUM.

*

EX PRIMO LIBRO.

PERHVMANE, ut solet, à me quæsiuit Lodouicus Rheginus, iuuenis nostratiū literarum studiosus, nec à Musis (ut dicitur) & Gratiis alienus, quid esset quòd Romanæ historiæ auctor grauissimus Liuius, eo libro unde res Quiritium scribere est orsus, Neptuno solennes Consualia dixerit appellatos. Cui id ego in causa fuisse me arbitrari dixi, quia ut Seruius & Plutarchus scribunt, equestrem Neptunum eundē & Consum ueteres crediderere: etsi non mihi excidisset Dionysium nusquam gentium credere Neptuno terræ domitori aram poni consuesse, quum in parte urbis Conso genio alioquin ueteri religione dicata offenderetur. Quibus ille uerbis innuere mihi uidetur, Consum à Neptuno equestri genium fuisse omnino diuersum. Sed neq; temere me illi accedere identidem præfatus, Strabonis & Macrobii testimonium celebrabam, quorum hic circa Corinthiacum Isthmum nobile Neptuni templum, ille in Delo aram fuisse memoriæ prodidisset: nisi aliquis ita occurreret, alium Neptunum marinum esse, alium equestrem: quod Aristophanis carmen significare uideatur, νὴ τὸν ποσειδῶ τουτονὶ τὸν ἵππιον, per Neptunum hunc equestrem, siue

ſiue equorum domitorem. & rurſus τὸν θαλάσσιον ποσειδῶ, id eſt, marinum Neptunum.quo fieri poteſt,ut in Delo & Iſthmo alterius Neptuni fuerit hic ara,illic tẽplum:ſic ut propiora uero uideri poſſint quæ Dionyſius, quàm quæ Seruius & Plutarchus tradidere.

Conſcenderamus forte cœnaculum domus ego & Maroſticanus hoſpes meus, ut inde Piſauranas ædes magnifico apparatu ex propinquo conſtructas contemplaremur: quum Liuii Decadas ea cœnaculi parte quæ ædibus obuerſa eſt, à puero temere relictas ille intuitus, confeſtim arripuit. Hic uero Liuii locus ille perquam abſtruſus, tanquam ita euenire uoluiſſet, eſt oblatus.uerba ex hiſtoriarum primo fuere, Intercalares (quum ille de Numa rege interim loqueretur) menſibus interponendis ita diſpenſauit, ut uiceſimo anno ad metam eandem Solis unde orſi eſſent, plenis annorum ſpatiis dies congruerent. Tum ille ad me conuerſus, Quid ſibi Sabellice hoc Liuius uelit loco, ut ingenue loquar,haud ſane intelligo.tu uerò ſi quid habes quo ſcrupulum hunc poſsis exoluere, fac ne diutius deſideremus. Tum ego,quæris inquam rem hoſpes minime (ut ſentio) uulgatam, & quæ, ſi (quod multi temere faciunt) præſenti acquieſcas lectioni,nullo modo lectori cõſtare poſsit. Etenim græci, quos Numa haud dubie imitatus eſt, octauo quoque anno treis menſes intercalandos conſtituerunt, hoc eſt nonaginta dies,qui ex numero 11. dierum & quadrantis octies multiplicato ſuperabant. Nam quum annum illi ex 12. Lunæ curſibus ſtatuendum putaſſent, ſupereſſentq; ad ſolſtitialem annum dies 11. & ſex horæ, quarta ſcilicet diei pars:eum dierum numerum octauo quoque (ut dixi) anno placuit intercalari: quare Græcos Numa imitatus uideri non poteſt. Quin illud uide potius, quod ſubtiliſsima Macrobius diſſertatione demonſtrat,ne non uiceſimo Liuius ſcripſerit, ſed uiceſimoquarto quoque anno: idque ex Numæ conſtitutione comparatum. nam quum ad eum numerum dierum quem ad Lunæ curſum Græci conſtituerant (erant enim trecenti Liiii) unum in imparis numeri diem Numa adieciſſet: Romanis ſimpliciter Græcorum intercalationem ſecutis, ob diem unum cuius obliti erant, non ea quæ & Græcis conſtare potuit intercalandi ratio:quo poſtea errore cognito, Numáne adhuc regnante, parum compertum habeo: ſatis conſtat huiuſmodi emendationem inductam, ut in tertio quoque octennio, id eſt quarto & uiceſimo quoque anno, non nonaginta, ſed ſex & ſexaginta dies intercalarentur. Siquidem nonagenarium numerum explebant quatuor illi & xx. dies, qui quotannis ſinguli in honorem imparis numeri adiiciebantur.

etenim

etenim ille dies (ut dixi) neque lunari rationi asscribi potuit, neque Græcorum intercalationi erat insertus, sed superuacuus, nec intellectus aliquandiu Romanis fluxerat. erit igitur, ni fallor, uera Liuii emendataq; lectio, uicesimoquarto anno. Nec obstat quòd Liuius intercalationis illius Numam authorem dixerit, quum Macrobius emendationem illam quandam fuisse innuat. Siquidem talis intercalandi ratio ab eo profecta est: sed siue Numa siue alii postea emendarint, iure id totum authori referas acceptum.

Sunt uelut minores in alto scopuli, qui eo nauigantibus habentur infestiores, quo minus prouideri possunt. sic & offensacula haud parum crebra, similitudine quadam uerborum in Liuiana lectione latitantia, pro synceris & emaculatis recepta, incautius currentem tam sæpe quàm turpiter fallunt: ut illud in primo ab Vrbe condita, Lex erat, inquit, horrendi criminis, duumuiri perduellionem iudicent, si à duumuiris prouocarit, prauocatione certato, si uincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito. Verùm carminis non criminis Liuium scripsisse cùm pleraque alia, tum in primis Ciceronis uerba planè arguunt. Tarquinii, inquit, superbissimi atque crudelissimi Regis ista sunt cruciatus carmina, Caput obnubito, infelici arbori suspendito. mitto reliqua.

Intèr celebres & illustreis familias quæ ex diruta Alba Tulli Hostilii regis temporibus Romam commigrarunt, apud Liuium Tulliòs relatos reperio. Dionysius in earum relatione non Tullios sed Iulios memorat: cuius lectio eo mihi uerior uidetur, quo magis constat Iuliam gentem non Tulliam longa Alba fuisse oriundam.

Tullius (inquit Liuius) ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos à Sabinis querebatur) Quibus Liuii uerbis haud dubie apparet in Sabinorum potestate Feroniæ fanum ea tempestate fuisse: nec desunt qui scribant circa Soracte montem & urbem Feroniam & deæ templum religiosissimum fuisse: ipsamq; à ferendis arboribus ita appellatam. Sed Dionysius in Latio haud procul Circeiis in Pometinis campis Feroniæ templum à Spartanis conditum tradidit: nomenque datum genio ab æquorea latione: Maroque uetustatis peritissimus, Circeiumque iugum, queis Iuppiter Anxuris aruis Præsidet, & uiridi gaudens Feronia luco. Vide igitur ne utrobique deæ templum fuisse dicendum sit: cui opinioni siquis grauate accedat, perbelle fateatur necesse est alteram opinionem esse falsam. Accedit & his tertia quædam, quòd Ptolemæus inter Lucam & Pistoria Feroniæ lucum in Hetruria retulit: de quo nunc loco an intelligi

ligi poſsit,uiderint alii.

Videbam ex Liuianæ hiſtoriæ ſtudioſis ſolicite quoſdam requirere quæ eſſet Murtia dea, ad cuius ædem priſcis Latinis Romam traductis ſedes ab Anco rege datas Liuius tradidiſſet. Horum curioſæ indagini Pliniana opitulatur autoritas: Ara, inquit ille, fuit Veneris Myrteæ, nunc Murtiam uocant. quibus uerbis nemo non plane colligit, ea appellatione quæ à myrto facta eſſet, Venerẽ in parte urbis quandoque cultam: ſed res omnino notior, quàm ut de ea prolixior habeatur ſermo. idcirco quæ de Murtia alii tradidere, conſulto miſſa fecimus.

Inoleuit incuria magis quàm inſcitia mendum, ut Aruns Tarquinius legatur, & Tullia minor, propè cõtinuatis funeribus, quum domos uacuas nouo matrimonio feciſſent. quæ lectio ſi uera eſſet, & fratrum & ſororum minores natu periiſſe oporteret: uirum ſcilicet & uxorem. ſiquidem Aruns (quod Liuius haud obſcure demonſtrat) L. Tarquinio fratre minor natu fuit: cui & iuniorem Tulliam matrimonio locatam credere æquum eſt. quanquam eiuſdem uerba id perſpicue demonſtrant. Si uir igitur cum coniuge extinctus eſſet, haudquaquam nouo opus fuiſſet connubio. uerùm ſic habet, ut maior Tullia, & Aruns Tarquiniorum fratrum minor, paucis diebus uita deceſſerint: quorum interitu ſceleratæ ſunt poſtea ſuperſtitibus nuptiæ conciliatæ. maior igitur Tullia, nõn minor (ut omnia quæ uidimus habent exẽplaria) uera emaculataq; erit lectio.

Obſcure nimis, ne frigide dicam, Liuius locum in primo perſtrinxit, in quem ſiquis pandiculantibus ut dicitur oculis incidat, aut hallucinabundus inibi hæreat oportet, aut manifeſta ignorationis confeſsione uictus abeat. In cenſu enim quem Seruius Tullius egit, referendo, cum ſuffragiorum explicaret rationem, Non (inquit) ut ab Romulo traditum cæteri ſeruauerunt Reges, uiritim ſuffragiũ eadem in eodemq́ue iure promiſcue omnibus datum: ſed gradus facti, ut neque excluſus quiſquam ſuffragio uideretur: & uis omnis penes primores ciuitatis eſſet: Equites enim uocabantur primi: octoginta inde primæ claſsis centuriæ peditum uocabantur: ibi ſi uariaret, quod raro incidebat, ut ſecundæ claſsis uocarentur: nec ferè unquam infra ita deſcenderent, ut ad infimos peruenirent. Ex quibus uerbis quæ ſuffragiorum eſſet ratio, haud intelligi poteſt. etenim demonſtrari oportuit qua ratione comparatum eſſet ut ſuffragium primæ claſsis ita polleret, ut ſi nihil in illis uariaretur, nõ eſſet opus ad reliquos ordines peruenire. At centum nonagintatres centuriæ,

ut Dionysius demonstrat, iuniorum seniorumque tum scriptæ sunt: quo apparet octoginta centurias non potuisse id præstare, quum centuriarum dimidium non explerent, non modo superarent: nec si centuriarum numerus aliquanto minor fuerit, ut Liuio placere uideo, id accidere potuisset. Sed certè sic habet, ut ex Dionysii lectione condiscitur: asscripserat. Tullus decem & octo equitum centurias primæ clasi: copulauit dico illorum suffragia: ita ut octo & nonaginta essent centuriæ in primo ordine: quibus si in ferendo suffragio conuenisset, quia supra dimidium suffragiorum continerent, non erat opus ad inferiores classes deuenire. hæc eadē Liuius, sed concise, ut dixi, & obscure nimis.

Dionysius, quod ad præsentem locum attinet, ualide eorum refutat opinionem, qui L. & Aruntem Tarquinios prisci fuisse Tarquinii filios prodidere, in his est & Liuius, Romanos secutus scriptores. Sed Dionysius non autoritate solum, uerum & coniecturis & ratione nititur: quanquam huiusmodi historiæ uariationes plurifariam apud ueteres est obseruare, cuius & id genus (etenim pauca subiiciam) dici potest, quod de Tartesso longe diuersa ratione Plinius & Strabo scripsere: Sub corona uenire aliter Festus, aliter Gellius: Dionysius curru Romulum triumphasse prodidit, Plutarchus pedibus: de muliebri saltatione diuersa Seruius & Macrobius senserunt: Appianus Calpurniam Cæsaris à Clodio adulteratam, Tranquillus Pompeiam dixit: Tanaquil, Prisci Tarquinii uxor à Liuio, ab aliis traditur Anci Martii, & Valerio: Liuius ob Cannensem cladem Cereris sacrum intermissum tradidit: Valerius ait, ne intermitteretur, ante tricesimum diem omnem luctum publico decreto abstersum. mitto reliqua, quæ si numero exquereremur, maius ex ea re tædium, quàm gratia scribendi oriretur.

Itaque Pontinæ manubiæ quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant) Sic omnia quæ uidimus Liuii habent exemplaria: sed locorum situm librarii secuti particulam deprauarunt. nam & Pontina palus eo Latii tractu est, unde manubiæ quæsitæ, uerùm Pometinæ Liuium scripsisse, uel ex eo admoneri potuerunt, quòd proximo ille loco dixerat, Suessam Pometiam ex his ui cepit: ubi quum diuidenda præda XL. talenta argenti auriq́ue cepisset, concepit animo eam amplitudinem Iouis templi. mitto reliqua. Dionysius & ipse Suessam Pometiam appellatam scribit. A Pometia Pometinum duci, non Pontinum, uel triuialibus imbuti literis intelligunt.

EX LIBRO SECVNDO.

MOuebant consulem hæc: sed tergiuersari res cogebat: adeò in alteram causam non collega solùm præceperat, sed omnis factio nobilium) Frigide nimis, ac nescio quid diuersum ab eo de quo interim agebatur, dixisset Liuius, si credibile est ita eum scriptum reliquisse. admonendus proinde lector uideat ne præceps eat, aut (quod magis placet) præceps ierat, Liuius potius scripserit: quas duas particulas in unam uerterit librariorum inscitia.

Tito, inquit, Latino de plebe homini somnium fuit) Plutarchus, Dionysius & Valerius in relatione nominis Liuio astipulantur: Lactantius Tyberium Atinium fuisse tradit. Sed in eo haud magnum uertitur discrimen: illud interim haud reticendum duxi, ludos, quos Liuius inibi magnos appellauit, Valerius nunc Circenses, nunc plebeios uocat: Lactantius & ipse Circenses fuisse ait: unde colligitur Circenses plebeios & magnos eosdem fuisse. Pedianus post exactos reges pro libertate plebisue reconciliatione institutos tradidit. Dionysius significare mihi uidetur Circenses fuisse eos quos Romulus in Sabinarum asimulauit raptu. Adiicio illud, quod ad loci emendationem attinet, Acronio, uel ut alii aiunt, Atronio patrifamiliæ nomen fuisse qui seruum sub furca ludorum die ceciderat.

Id publicum consilium fuerit, an muliebris timor, parum inuenio.) Hæc Liuius. at Dionysius Valeriam Publicolæ sororem autorem eius consilii fuisse monstrat: Plutarchus ad hæc non Volumniam (quod ad narrationem illam de qua nuper diximus, attinet) sed Vergiliam tradidit Coriolani coniugem appellatam.

Et in plerisque rerum scriptoribus quædam obseruare, quæ inter se omnino sint contraria, maximeq; repugnare uideantur: quale est illud, ut uno contenti simus loco, apud Liuium. Ad duo, inquit, bella exercitus scribitur ducendus: Fabio in Veientes: in Equos Spurio datur. in Equis nihil dignum memoria gestum est: Fabio aliquanto plus negocii cum ciuibus quàm cum hostibus fuit. Quibus perspicue uerbis potest intelligi, Fabium in Veientes contendisse, proditumque à suis in acie: uerùm non multò pòst consensu ait exercitus traditam ultro uictoriam uictis Equis, signa deserta, imperatorem in acie relictum. & rursus, Nec Veiens hostis Hetruscæq; legiones detrectant: prope certa spes erat non magis secum pugnaturos, quàm pugnauerint cum Equis. Ecquid magis repugnans dici potuit, quàm Fabio Veientes prouinciam datam scribere, cui maius

fuerit cum ciuibus negotium, quàm cum hoste: & in Equis nihil memoria dignum actum: mox paulò, & publico consilio, & in procinctu Hetruscum proclamare in Equis rem Romanam à militibus proditam? quid præter memoriæ lapsum posſit excusare, si Liuius citatus adsit? habebit, ut opinor, nihil. Alii ubi in utranque partem recte omnia rimati fuerint, boni consulant, Liuiumque, si possunt à calumnia uindicent.

Ne quæso grauentur docti aliqua his obseruationibus à nobis conspergi, quorum paulo prouectiores ne admoneri quidem uelint. nam ut in missilibus spargendis nulla principis largitio populò grata esse potuit, si in orchestram aut intra equestria tantum non in popularia concidissent: sic literatorum uulgus in me reclamabit ex hac nostra lucubratione ad se nihil peruenisse: nec dubitabit in ambitionis suspicionem nostrum deuocare officium, quasi peritioribus ostentare id sit, non in medium scribere. Quanquam certo scio non defuturos, ut delicato sunt plerique stomacho, qui hæc in publicum proiecta indigna iudicent quæ non modo non digniores ordines, sed ne ipsum quidem cupiat uulgus colligere: adeò in locando magis quàm parando nobis laborandum fuit officio. At sint rutabula hæc, marræ, sarcula, & alia id genus uiliora; pandant ad eorum casum pagani & rupices sinum, uideantque num emendata sit lectio apud Liuium: Tulit ad populum ut plebeii magistratus tribunitiis comitiis fierent: an uerius tributis comitiis pro tribunitiis sit legendum. & mox paulopòst.

Insignem annum comitia tribunitia efficiunt, pro tributa. Lælius Felix Gellio autore tria comitiorum genera fuisse tradidit: Curiata, quum ex generibus omnium suffragium ferretur: Centuriata, quum ex censu & ætate: quum uerò ex regionibus & locis, Tributa. quibus Lælii uerbis utra sit emendatior lectio, facile est legentibus iudicare.

EX TERTIO LIBRO.

COnsules inde Posthumius Albus, Sp. Furius: Fusios Furios Fabios scripsere) Sic ille, si Liuium credibile est scripsisse ea quæ ne ipse quidem si ad superos reuocari posſit, ualeat interpretari. sed uideat lector (nam coniectura sæpe agimus) ne emendatior ueriorque sit lectio, Posthumius Albinus, Spurius Furius, seu Fusius: Fusios Furios Fabius & quidam scripsere. ut de Fabio Pictore intelligas, qui rerum Romanarum uetustissimus (ut Dionysius ait) fuit

scriptor.

scriptor. cui sanè opinioni Fabii Quintiliani uerba aliquid omnino fidei adiiciunt, Valesii, inquit, & Fusii in Valerios Furiosq; uenerunt. In Fabiis eam mutationem factã, nec ille, nec (quod sciam) alius prodidit quisquam.

Age uerò quid illud? Inde ait ad multitudinem oratione conuersa; si uos urbisque, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos) Nemo est lectionis structuræque Latinæ tam imperitus & expers, qui non ultrò intelligat illud, si uos urbisque, si uestri nulla cura tangit, parum emendate lectitari. quis enim locus, post urbis, coniunctiuæ dari posit particulæ, haud sane perspicio: quum neque ordo id pati uideatur, neque sensus. uidebunt itaque alii, an recte aliquis dixerit, Liuium, Si uos urbis quirites, si uestri nulla cura tangit, scripsisse potius, quàm urbisque: sed siue inscitia siue incuria, qui quir. paucioribus elementis dictionem notatam offenderant, quæ pro quirites fecerunt: erroreque semel recepto, mendum Liuianis exemplaribus tenacius hæsisse credere æquum est.

Est eodem libro ita scriptum, hos ignominiosa fuga domum se recipientes, Ro. Consul in Algido consecutus, ad unum omnes occidit. Victor ad Columen, id loco nomen est, exercitu relicto, castra locat) ubi nemo non intelligit, relicto, nullo modo incolumi sensu stare posse. Quare uidebunt alii ne reducto, aut (quod æque placet) reliquo sit potius legendum.

Vellem ego librariorum inscitiam, ueternosumque illud hominum genus, quod nostram proxime ætatem præcessit, post flebilem iacturam illam quam Gothica tempestate latina lingua in Liuiana fecerat historia, fragmenta hæc teterrimi illius naufragii posteris incorrupta tradidisse. nihil sane iniuria illa uetus nobis reliquum fecit quod non hominum socordia uitiarit: ut nullibi ferè sit Liuianam altius rimari historiam, ubi non domestica iniuria sua altius impresserit uestigia: sed quo in primis illis uoluminibus, quia omnia ubi magis ab hominum memoria erant remota, maior errori uenia dari potuit, eo hæc quæ subiiciam, acerbiore accusatione digna. Lapsus in lubrico, & in obscuro hallucinatio, haud tam turpis quàm in plano & aperto. Ecquis in nobilissima maximeque celebri historiæ parte crederet tam multa inuersa, lacera, mutilata legentibus occursura? ut non dubitem in uniuersum affirmare, nullum esse in tam spatiosis uoluminibus folium, in quo non unum atque alterum sit acrius intuentibus mendum deprehendere. Etenim quis est tam ueteris

historiæ expers, qui quum in secundi belli Punici primo legerit: Quatuor & uiginti peditum Romanorum millia sunt scripta, & octingenti equites non intelligat legitimum equitum numerum legionibus non esse redditum, quum ea potissimum tempestate terna millia peditum legionem explerent? Perspicue apparet habuisse eum delectum sex legiones: quibus singulis quia ducenti (ut Polybius scribit) equites asscriberentur: necessum est fateri id Liuium aliter scriptum reliquisse: cui opinioni, præter rationem, Polybii quoq; (ut dixi) astipulatur autoritas.

Quàm inscite somniculoséq; illi locum cuius modò memini, uitiarunt, tam certe segniter, nec minus, hunc quem proxime subiiciam: quadringentos, inquit, quinquaginta sociorum peditum: pro quatuordecim millia. & cõtinuo post, mille equites socios, pro mille & quingentos quinquaginta equites. eadẽ ratio & autoritas præsentem locum ab iniuria uindicant.

Receptum semel proximo loco uitium tam tenaciter hæsit, ut uulgo Liuiana habeant exemplaria. illa duntaxat dico quæ adhunc diem uidere contigit, Libyi Phœnices, duabus diuisim dictionibus pro Libyphœnices. tam Polybii autoritas, quàm Liuii uerba quæ sequuntur, licet corrupta, id arguunt. Libyphœnices, inquit, mixtum Punicum Afris genus.

Vbi uerborum affinitas librariorum uulgus semel in errorem traxit, ita ferme euenire solet, ut mendacii uestigium tenacius impressum, facilis eruditorum non reformidet sequela. est apud eundem: Hannonem Amilcaris filium uigilia prima noctis cum parte copiarum maxime Hispanis aduerso fluuio ire iter unius diei iubet. Sed Hanno Amilcaris filius, quidẽ erat & Hannibalis frater (quod paulo solertiorem potuit lectorem mendacii admonere) in Hispania fuerat ab Hannibale fratre relictus. At Bomilcaris filium, non Amilcaris scripsit Liuius: quod Polybii lectio, quem ille in historia sequitur, haud obscure demonstrat.

Cælius, inquit, per Cremonis iugum dicit transisse, hæc Liuius, si ea Liuius scripsit: uerùm quia id iugi nomen apud eos qui de ratione terræ scriptum reliquere, non reperio, suspicari libet Centronis esse potius legendum. Strabo. Via, inquit, per Salassos ad montes bifariam scinditur: una quidem Potamum (sic enim dicitur) ducit per alpium summitates iumentis inaccessibiles: altera per Centrones prolixior. Sed id ego in medio relinquo. alii fortassis, siue in aperto sit ueritas, siue in profundo, ut Democritus credidit, demersa, melius uiderint.

EX SECVNDO LIBRO.

Iunoniq; Sospitę Lauinii maioribus hostiis sacrificaretur) Semel atque iterum dixi uocum affinitatem præter cætera librariorum temeritatem per æqua & iniqua pręcipitem egisse, sed quum in plerisq; digni quodammodo sint uenia, hoc quidem loco proculdubio dignissimi sunt habendi. quæ enim uox tam arcte uoci cohæsit unquam, quàm Lanuuiū Lauinio? haud igitur mirum si quum Liuius Lanuuii scriptum reliquisset, notioris similitudine uocis decepti illi Lauinii fecerint. Quòd autem Lanuuii ille scripserit, Cicero præclare docet. Date (inquit) Lanuuio municipio honestissimo, quod in hac tota causa frequens mœstumq; uidistis: nolite à sacris patriis Iunonis Sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticum & suum cōsulem potissimū auellere. Quibus Ciceronis uerbis haud dubie apparet quæ in hac parte sit emendata lectio.

Age nunc quàm prona res fuit in lapsum, ita Liuium uitiari contigisse, ut insuper pro Insuber mendose sit in eo receptum? Donec, inquit, insuper eques, Ducario nomen erat, faciemq; noscitans, consul hic est, inquit popularibus suis, qui legiones nostras cecidit. Quòd Liuius Insuber scripserit, Polybii arguit autoritas. is in historiis tradidit C. Flaminium qui ad Trasimenum periit, priore consulatu Insubrum legiones ad Abduam flumen cecidisse, eorum agro prius fœde populato.

FINIS.

IOANNIS VELCVRIONIS IN T. LIVII AB VRBE CONDITA LIBRVM primum annotationes.

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI AB urbe condita T. Liuii, atq; adeo totius historiæ Romanæ.

INITIVM Vrbis populiq; Romani, & originem sub regibus Albanis atq; Romanis, primus hic liber Liuii ab Vrbe condita describit. Quæ historiæ sunt omnino necessariæ, nedum utiles, ad reliquum corpus totum historiæ Romanæ cognoscendum: utpote quæ sint quasi caput eius corporis & principium, quas mire breuiter Florus complectitur

in prima epitome, & in primo libro historiæ suæ. Itaque primus hic Liuii liber cum secundo ab Vrbe condita, facile indicis, & certissimi magistri aut commentarii uice fungitur, ad intelligendum alias Romanorum historias. In quibus duobus libris fundamenta regni & imperii Romani, omnium pulcherrimi, quasi iaciuntur, adeo, ut sine cognitione atque lectione horum uoluminum, plane imparatus sis atque ineptus ad omnia illa, quæ ab historicis, uel ab oratoribus & poetis, de Romana Repub. eiusq; uiris & uiribus, de Romanis legibus & moribus, de iure & magistratibus Romanis unquam sunt prodita. Sic ergo reuera aditum & ingressum patefaciunt hi duo libri, ad omnem reliquam historiam Romanam. Quare etiam plurimi fieri diligentissimeq; perlegi utrunque conuenit. In uniuersum autem urbis Romæ numerantur ætates quinque, à prima eius origine, usque ad hæc nostra tempora. Sic enim facilime distinctam Romanam historiam memoria complectêris. Prima ergo ætas fuit sub regibus, annis ducentis quadragintasex, quasi pueritia urbis, quam reges septem obtinuere monarchiam. Secunda ætas fuit sub consulari potestate & libera Aristocratia per annos quadringentos sexaginta, quasi iuuentus & uiridior ætas imperii Romani, quæ optimos quosque principes habuit, & uiros omni genere uirtutum atque prudentiæ ornatissimos. Tertia ætas sub Cæsaribus, Imperatoribus, quorum Monarchia legitima durauit à Iulio Cæsare, usque in Valentinianum tertium, per annos quingentos & quatuor, uirilis ætas imperii Romani, tametsi aliquot imperatores magis tyranniœ præfuerunt, quàm clementer. Quarta ætas fuit sub Tyrânnis & barbaris, qui Romam atque Italiam misertrime uexarunt, per annos trecentos quadragintaquinque, usque in Carolum magnum. Hæc quasi senectus est urbis, qua uires eius prope conciderunt confectæq; sunt. Facta enim est tum Roma spolium barbarorum omnium, & totius adeo orbis terrarum præda, ac tum denique prouincias ditionesq; suas, à barbaris sibi ereptas, amisit. Quinta est acta ætas, quasi decrepita & confecta, sub Pontificibus Romanis, Cæsaribus Germanis hactenus, per annos circiter septingentos triginta, quibus imperio libertateq;, nedum prouinciis, exuta urbs Roma est, ita, ut nihil interim sit aliud, quàm multorum mancipium. Hæc uero annorum summa conficit circiter bis mille ducentos nonagintasex annos, ab Vrbe condita in hunc usque annum. Primæ ætatis res gestæ hoc Liuii primo libro perscibuntur. Secundam ætatem quoque totam, centum & decem libris complexus est Liuius, ac similiter tertiæ ætatis initia, triginta libris

libris. Verum maxima pars Liuianæ historiæ temporum iniuria, imo hominum magis ignauia periit, ut eius loco nihil nisi nudos indices habeamus ut Flori, Eutropii, Orosii Epitomas, & Plutarchi uitas utcunque congestas. Deinde quartam & quintam ætatem multi ueteres & recentiores historici descripserunt, ex quorum lectione plurima scitu dignissima possunt accipi, tametsi non ita copiosi, nec per omnia facundi sint. Totum ergo corpus historiæ Romanæ non ab uno aliquo conditum est, & compositum, sed à pluribus, tametsi Antonius Sabellicus pleraque Romana in suas Enneadas congesserit. Cæterum de uita Liuii plura hic dicere non attinet, qui procul dubio omnium historicorum Latinorum princeps iudicari debet: quia res omnes à populo Romano pace belloq; amplius septingentis sexaginta annis ab Vrbe condita gestas, copioso simul & fluenti, inuictoq; stilo perscripsit: Romæ habitus in maximo precio, & celebritate, sub Octauio Cæsare Augusto, apud quem in magna fuit gratia, tametsi eum Cæsar Pompeianum uocare soleret, quia liberius paulo ciuilia bella Cæsarum descripserat. Tyberius autem Octauii successor & filius, licet suspectum & inuisum habuerit Liuium, tamen eius autoritatem ueritus, nihil grauius in eum constituit. Et Suetonio teste, Liuii hortatu Caius postea imperator, adhuc priuatus, quadraginta libros historiarum scripsit, ab eo sic edoctus. Apparet enim alicunde ex Fabio & Seneca, Liuium docendi operam nobilibus Romanis impendisse liberalem. Mortuus autem esse dicitur quinto anno Tyberii, ab Vrbe condita septingentesimo septuagesimo primo Calendis Ianuarii, die eodem & anno quo Ouidius poeta mortem obierit in exilio apud Scythas. Verum meliorem sui partem Liuius ipse suis scriptis monumentisq; ostendit.

DE LVCIO FLORO,

LVCIVS Florus ætate sua insignis historicus, Liuii singulos libros sua Epitome indice quasi breui complexus est: non in alium usum, quàm ut legentis memoriam, & attentionem adiuuaret: si uideret lector statim quid ex uno quoque libro sibi esset expectandum. Est autem non inutilis usus huiusmodi Epitomarum: si modo aliquis non in his tantum immoretur, omissis iustis autorum libris. Nam alioqui essent reuera ignauiæ diuerticula & desidiæ, si neglecto autore toto inhæreas nudo indici. Scripsit præterea Florus quatuor libros de bellis Romanorum ualde utiles, quibus clare ostendit, certa serie temporum enumerans quasi incre-

menta & accesſiones Romani imperii, quæ paulatim prouinciæ, ditiones, & terræ à Romanis deuictæ, ſub eorum poteſtatem ue-nerunt, uſque in Cæſarum tempora. Sic enim ex Cæſarum quoque hiſtoria utile eſt talia incrementa imperii obſeruare, tametſi fortu-na tertiæ ætatis uariauerit: quia ut prouincias aliquot nouas obti-nuere Cæſares, ut in Germaniis, Hiſpania, Dacia, & ad orientem: ſic contra amiſerunt etiam multas diu antea poſſeſſas terras. Deni-que in hiſtoriis quartæ ætatis, actæ ſub Tyrannis, animaduertere oportet, & rurſum quaſi numerare, ſua temporum ſerie, decrementa & ruinas adeo eiuſdem Romani imperii, quomodo prouincias & terras eius barbari atque Tyranni carpſerint, donec uix tandem ſo-lum urbis nomenq; Romæ ſuperfuit, uſque in ætatem quintam, ſub pontificibus Romanis Italiæ dominis actam. Hæc enim eſt rerum humanarum uiciſsitudo, ut minima creſcant, & inde maxima quæq; decreſcant. Nam ita res humanæ

Tolluntur in altum,
Vt lapſu grauiore ruant.

QVA RATIONE BONORVM AVTORVM *& potiſsimum Liuij, ſcripta legi debeant, ut non ſolum intelligere, uerum imitari quoque ea ſtudioſo ſit promptum.*

QVIA omnis lectio & auditio autorum inutilis eſt, niſi accedat diligens obſeruatio, atque imitatio, qua ſcribendo & dicen-do ſimilia aliquãdo ipſe effingere & componere queas, ideoq; præ-ter inuentionem opus eſt prudenter animaduertere & diſcernere ge-nus orationis in quolibet bono autore, nedum in Liuio. Nam, niſi obſeruata dicendi forma, nihil imitaberis in ſpecie, neque dignum fructum ſatis ex tanti autoris lectione capies: præſertim qui plura aſſequi poſſes, niſi tua inertia & negligentia tibi ipſe obeſſes. Eſt autem Liuii oratio ut copioſa & grauis, ita mire inter ſe, longiore contextu, & maiori orbe connexa: creberrimisq; ambitibus & cir-cumductionibus cohærens, quas hiſtoricas periodos, uel hiſtoriæ flexus uocare licet. Eſt enim hiſtorica periodus, oratio prolixior, ex pluribus comatibus, uel articulis & membris ita compoſita, ut non ſolum eandem rem copioſe efferat, ſed etiam plures complecta-tur res, uariasq; connectat, in eandem ſententiam uel conſtructio-nem. Et hoc quidem orationis flexu, Liuius à Salluſtio, à Cæſare ab Aemilio, à Iuſtino, differt, quorum ſermo rotundioribus mem-bris & breuiori ambitu colligitur, ita tamẽ, ut grauitatem Liuii non

æquet. præcipue enim Cæsar, & Aemilius, & Iustinus, ad popularem, elegantem, ac paulo supra quotidianam dictionem accedit. qualis est in narrationibus Terentii. Cæterum si huiusmodi periodos in sua membra resoluas, tum facile ea quæ dixi intelliges, & rectius quoq; iudicare poteris de grandi genere orationis, & medio, & tenui: item discernes rectius inter stilum Terentii, Cæsaris, ac Liuii. Apud Ciceronem alia quidem est forma loquendi, cuius compositio mollior & iucundior est aliquanto, habetq; rotundiores & expeditiores periodos, in causis præsertim forensibus & magnis negotiis, ut in orationibus, & grauibus epistolis. Possent autem aliqua præcepta de compositione membrorum, & periodorum, & flexuum tradi, nisi magis obseruatione diligenti perciperentur, tamen in genere ad hanc rem quædam ex grammatica afferam. Primo in ambitu historico sæpissime plures nominatiui, aliiq; casus ad unum aliquod uerbum, quasi prædicatum referuntur, ut hic statim in præfatione. Secundo, ad istam connexionem plurimum prosunt participia, uel absolute posita in ablatiuis consequentiæ, uel in aliis casibus, præcipue præterita deponentia, pasiiua, ac futura; quia præsentium sonus durior, & caueri debet in plurali numero. Tertio coniunctiones causales, rationales, proprie ad hanc rationem pertinent, aptisimæ circumductionibus faciendis. Quarto, pronomina relatiua huic rei ualde inseruiunt. Reliqua ex ipsa lectione obseruare debes, & exempla diligenter inspicere, ut ipse etiam aliquando discas nectere orationem, ne tanquam monstruosum corpus, uel laceratum, discerptis articulis, dissolutisq; membris, misere hæreat. Nemo enim ne simpliciorem quidem orationem, commatibus ac membris plerumque compositam, feliciter præstabit, nisi hanc artem cōponendi, uel mediocriter saltem, teneat. Tamen cum hæc specialis imitatio non statim cuiuis eueniat, interim negligentior ille uel tardior generali imitationi inseruiat, hoc est formulas, synonymas, aut etiam diuersas, item figuras, ut metaphoras, metonymias, ut descriptiones causarum, & euentuū expositiones, conciones, aliaq; huiusmodi ornamenta, & rerum argumēta, studiose obseruet memoriæq; commendet, quibus, si ullus alius author, certe Liuius est refertissimus, adeo, ut in ratione dicendi nemini præter Ciceronem cesserit, & secundus dicendi magister, eloquentiæq; Romanæ alter parens iure appelletur. Ea namque est ipsius copiæ grauitas & iucunditas, ut historiam Romanam solus ipse ad hoc fastigium dignitatis euexerit, ut ne Græci quidē, iudicio Græcorum, ullum meliorem habuerint. Cæterū quomodo res, circunstantiæ, affectiones,

simil

similiaq; in Liuio aliisq; scriptoribus animaduerti omnino debeat, alibi satis est expositum.

DE HISTORIA, ET QVID IN *Liuio obseruandum sit studioso.*

HISTORIA est diligens & fida rerum gestarum narratio, ad docendum delectandumque instituta, quæ exemplis consiliorum, euentuum, dictorum & factorum allicit ad uirtutem sectandam, uitiaque fugienda, instituens his exemplis uitam priuatam & publicam. Vt autem in aliis authoribus res & uerba oportet obseruare studiosum, sic in Liuio præcipue iuuenibus obseruanda est oratio, non quasi hanc statim possint imitari, sed ut hinc ditissimã supellectilem bonorum uerborũ, & formularum latinitatis, ac figurarum ornamenta sibi excerpant, quibus & ipsi utantur, & corpus orationis suæ uberrima copia exaugeant: ne semper puerilis, hoc est, iacens aridaque maneat ipsorum oratio. Plura uero de orationis Liuianæ compositione nihil hic attinet repetere, sed admonere satis est iuuenes, ut in qualibet eius parte, simplicem ordinem sermonis & constructionem grammaticam quærant & sequantur: præcipue quia longiores ambitus & quasi hyperbata, id est prolixæ constructiones & perplexæ sæpe in Liuii sunt oratione. Tale enim genus flexuosum, connexum & continuum, tanquam proprium, historicis tribuit Cicero, in secundo de Oratore, & in Oratore perfecto, & Fabius in 9. cap. 4. Atque hæc de elocutione obseruanda hic satis sint dicta. Deinde quod ad inuentionem rerum attinet, animaduertere oportet consilia prudenter aut temere inita, atq; eorũ euentus & exitus, bonos aut infelices. Nam alienis exemplis discere & sapere fortunatum est &c.

Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Et hæc quidem propria uirtus est Liuii, copiose exponere rerum gestarum causas, occasiones, consilia, euenta, hoc est antecedentia & consequentia: quæ mire docent componere melius priuatam quoque uitam: præterea uirtutis probitatisque exempla imitanda, & uitiorum exempla cauenda sumuntur ex Liuio commode, & ab aliis historicis. Sic enim proprie ex historia capiuntur hypotheses, hoc est, exempla singulorum hominum bona, aut mala, aut media, quæ deinde ad theses, id est ad suos locos communes, atque ad generalia præcepta morum aliarumque rerum diiudicantur & referuntur: qualia præcepta philosophi, præsertim Ethici tradunt, ut Cicero in officiis, in libris philosophicis:

ut Aristoteles in sua Ethica, & in Politicis: ut Plato in sua Repub. & in legibus: ut iureconsulti in suo scripto iure, præsertim publico, huiusmodi præceptorum exempla uiua & expressas imagines historici proprie depingunt, quorum apud Latinos princeps procul dubio Liuius habetur.

ARGVMENTVM PRAEFATIONIS.

PRAEFATIO in uniuersam historiam Liuianam, qua beneuolentiam atque attentionem lectoris captat Liuius, ab utilitate argumenti instituti, & historiæ suæ. Cuius exordii summa hæc ferè est. Rem utilem lectoribus me facturum esse opinor, si à condita Vrbe res gestas in Repub. & imperio Romano, ad meam usque ætatem descripsero, omnemque historiam Romanam, uno quasi corpore, complexus fuero. Nam ad uitam publice priuatimq; agendam, mire conducit, & iucundum est nosse initia, incrementa, progressus, acta, uicissitudines, atque mutationes imperii Romani, in hac enim Repub. exemplorum bonorum iuxta ac malorum est maxima copia: politicæque uitæ imago propemodum uiua in hac eadem historia uidetur expressa. Atque hæc fere prologi huius est materia, quo etiam usum historiæ indicat. Videtur autem prima specie nonnihil difficultatis habere, propter sensus inter se connexos subtilius & rotundius quodammodo. Verum si eius summam inspicies, & grammaticum ordinem constructionis, non ita obscurus esse deprehendetur. Summatim enim, ut dixi, Liuius hoc intendit hac tota præfatione consequi, ut lectoris beneuolentiam attentionemque ab operis & argumenti incœpti non solum magnitudine, uerum & dignitate atque usu, & à sui officii uerecunda ciuilique extenuatione. Quem prologum, intellectus adiuuandi & exercendi stili causa, in hunc modum, tametsi pueriliter, uertere libuit.

PARAPHRASIS PRAEFATIONIS.

EQVIDEM non satis certo scio, nec etiam si maxime sciam, affirmare ausim, an fructus aliquis mihi authori, aut legentium ulli, possit rependere hunc laborem, si ab initiis urbis Romæ ad hanc meam ætatem usque, historiam omnem populi Romani in unum, quasi corpus, composuero. Metuo enim primo, ne in consuetum & uulgatum arrogantiæ calumniæque discrimen incidam; quo plerosque laborare uideo scriptores nouos, qui hoc sibi peculiariter sumere & audacter profiteri solent, se artificiosius quiddam

lectu

lectuque utilius scribere, quam antiquos illos, quos tanquam impolitos nec excultos satis,hi noui arte carere, haud scio an male & ingrate,iudicant.Sed scribant isti & iudicent ut lubet, ego tamen non mediocrem hinc uoluptatem capiam, si pro uiribus meis adiuuero numerum ordinemque historiæ, atque memoriam famamque populi Romani, cuius nunc potentia longe lateque omnibus dominatur terris. Verum idem etiam gaudeo,non à recentioribus tantum, sed & ab antiquis illis authoribus me ingenio,arte,fama & celebritate superari, meumque nomen, præ illorum clarissimo splendore,in obscuro iacere lætor, & ab eis uinci honestissimum mihi duco: quippe à tam magnis & nobilibus, tantum abest, ut ulli me præferam, nedum præ me aliquem contemnam. Deinde cur audacius quicquam de opere meo nequeam promittere, hæc etiam causa est,quod immensum laborem meisque uiribus prope imparem hęc Romanarum rerum expositio requirit, utpote quas ex longinquo & abdito spatio tantæ uetustatis eruere oporteat. Nam plus quàm septingentorum annorum mihi erit memoria repetenda,quomodo à minimis uilibusque initiis,instar ingentis fluuii ex paruis fontibus emanantis, Respub. Romana orta,tantum increuerit & surrexerit, ut iam mole sua laboret, & ab immodica sui ponderis grauitate minetur ruinam. Adhæc mihi dubium non est, quin minorem uoluptatem plerique legentium accepturi sint ex iis, quæ sub exordia urbis accidisse scribuntur. Malint enim lectores citius hæc noua,tanquam gratiora,ætatique nostræ proxima, cognoscere,qua populus Romanus potens nimium,& ab extero hoste securus, suas uires bellis ciuium inter se intestinis debilitatas prope absumpsit. Quanquam in his nouis ego in eo rationem longe diuersam, existimans, labore scribendi uetera illa & sanctiora, me hoc lucri facturum, & delectationem hinc animo meo obuenturam potius, quàm fastidium,dum me à recentium malorum memoria & intuitu molestissimo, quæ seculum nostrum miserrimum diu iam tulit, auertam ad innocuæ & sanctæ antiquitatis contemplationem longe iucundissimam. Et quidem omnino securius est ac amœnius antiqua illa libere candideque mandare literis, quàm nostratium malorum recordationem, quæ uix dum sedata iacent, paulisper ad suspiciosos istos renouare, & uelut obductum cicatrice uulnus refricare uera narrando, quæ cum nemo, tum præcipue factiosi & potentes,æquo animo audire nequeunt. adeo iam ueritas paulolum libera ubique ingrata periclitatur, tutissimumque est ignem bene sopitum non refodere. Quòd si quæ de originibus urbis fabulosa

à poëtis,

à poëtis,quibus licet peculiariter quiduis fingere, prodita & poëticis illecebris exornata potius, quàm ab historicis serio uel bona fide uidentur esse tradita,ea quidem nec asserere, tanquam certa, nec refutare tanquam ficta aut parum credibilia mihi libet, quippe qui istorum fidem penes alios esse malim, qui huiusmodi prodidere, quàm ut ego mea fide periculoque scribam talia. Quanquam innocens alioqui hoc ueniæ meretur antiquitas in effingendis urbium ac populorum originibus, ut has ad aliquem authorem deum aut heroa referat, atque talibus populorum initiis plus sic maiestatis addat,si res humanas deorum quoque studiis consecret, diuinoq; ductu auspicaciores augustioresque reddat. Quòd si tamen uera licet fateri, non uideo cur exteræ gentes quicquam grauiter ferant, etiamsi Romani suos ortus ad Martem, tanquam urbis Romæ parentem referant, qui cum belli reique militaris præses & Deus esse credatur,optimo pariter iure hunc Romani patrem conditoris sui Romuli,suæque gentis authorem sumunt, quorum potentia atque ius imperii quæsitum armis & latissime propagatum sic perdurat & uiget, ut exteræ gentes hoc neutiquam detractare ausint:sed obsequenter magis patiuntur. Nihil ergo causæ est, cur tanti imperii parentem Martem, his inuideant, quorum iugum patienter ferunt. Sed hæc atque his similia quocunque modo improbentur, cuius ego non ita multum interesse putabo, suum cuique liberum iudicium permittens,pro ut tot sententiæ sunt,quot hominum capita.

Quin potius illa maximi referre cuiuslibet arbitror, ut,acri & prudenti cogitatione in historiis talibus sequatur, & diligentissime obseruet,qualis hominum ætatumque uita fuerit, quæ consuetudines, quæ leges, qui mores denique fuerint cuiusque seculi, per quos principes & magistratus melioresque ciues tantum imperium Romæ,non fundatum modo & corroboratum:uerum etiam splendidissimis incrementis & accessionibus ita mirabiliter auctum, & ad summa euectum sit, ut ipso nihil pulchrius unquam toto terrarum orbe floruerit. quæ incrementa non nisi prudentissimis consiliis domi quidem & in urbe, foris autem & belli sanctissima disciplina, & scientia militari, pulcherrimisque facinoribus priuatim publiceque æditis,huic urbi eiusque ditioni accessere.Sic enim consiliis & uiribus inter se bene consentientibus, minima quoque in summum prouehuntur maximaque fiunt. Quanquam hic felicissimus status, nec huic Reipub. uno tenore perdurauit: Vt enim sunt hominum caduca omnia, suasque uicissitudines, etiam maxima quæque & firmissima, subeant: ita & Romano imperio euenit, ut

cum

cum maiorum prudentia & uirtute iam eo conſcendiſſet, unde nunquam recidere poſſe uideretur:tamen bonis legibus & moribus ſenſim labentibus & declinantibus, quaſi præ uetuſtate ad ruinam: ſanctior quoque illa & antiqua diſciplina ſubinde magis magiſque collapſa demum corruit, ita, ut noſtro ſeculo, nullis reliquiis ueterum morum bonorum & priſcæ innocentiæ extantibus,ita paſsim uitia regnent & ſcelera hominum animos occuparint, omnemq; uitam & ætatem infecerint, ut nullo remedio, nullo conſilio neque ope, tantæ malicioſitati, taliq́ue contagio conſuli poſsit, nec ulla arte ſic iacentes ruinæ queant reſarciri ac reſurgere. Cum autem hiſtoriæ lectio mire facundiam augeat, ad aliaq́ue plurima ualeat, primus tamen & potiſsimus hic eius fructus eſt, quod uiuis exemplis illa perſpicue efficaciterq́ue docet, quæ philoſophi & morum magiſtri mutis tradunt præceptis, alioqui ſterilibus, niſi hæc illuſtria bene aut male uiuentium accedant, quæ tanquam expreſſas & claras uirtutum uitiorumq́ue omnis generis imagines intueantur. Quo intuitu fit, ut nobis ipſis inde affatim decerpere poſsimus, quod in uita priuata aut publica non tantum noſtro, ſed aliorum quoque commodo, & ſæpe cum ſalute patriæ noſtræ, imitentur honeſtum factum, aut uitemus abominabile inceptum iuxta & euitatum. Niſi uero metuam, ne mei operis amor immodicus, iuſtoq́ue blandior, me decipere, à rectoq́ue abducere uideatur, dicerem ego nullam uſquam Rempublic. nullum imperium in orbe fuiſſe æque magnum, durabile, incorruptum, & bonis quoque moribus & exemplis ita abundans,ut Romanum, cuius hiſtoriam ſcribere inſtitui, quod quidem diutiſsime regnorum omnium & ditionum fuit immune & uacuum ab auaritia, ac rapacitate, à luxu & libidine: quippe hic maximus honor longiſsime eſt habitus honeſtæ paupertati, moderationi, continentiæ, frugalitati. Quid enim plus æquo immodiceq́ue cuperent hi, qui tantillis contenti fines anguſtiſsimos ſuæ cupiditati deſcribebant, terminantes eam intra uitæ uictusq́ue naturalem neceſsitatem, quæ certe pauciſsimis ſatiatur. Atque utinam hæc priſtina moderatio & integritas diuturnior huic fuiſſet urbi & imperio. Belle enim ſic & diuine ageretur nobiſcum. Sed nulla felicitas longa eſt, nedum perpetua. Non enim ita pridem immodica opum domeſticarum atque externarum affluentia adduxit auaritiam. Quo enim plus diuitiæ creſcunt, eo magis augeſcit inſatiabilis cupido & habendi appetitus. Eadem diuitiarum copia immodica adduxit etiam inauditas peregrinasq; delicias, ac nocentium

tium uoluptatum nouas illecebras. Nam pecuniæ rerumque similium abũdantia, ut facit animos superbos ac fastosos: ita quoq; inuitat aut rapit eos potius ad quaslibet libidines. ut demum nullus statuatur modus neq; finis omnia, etiã optima, corrũpendi & euertendi: adeo bonorum pulcherrimorũ interitũ ac ruinam secum trahit miserabilem nimium ingrauescens luxuria & libido, quæ calamitas bonorum nullis uerbis, non lacrymis, non luctu satis potest defleri. Verum nũc quasi ominosæ hinc facessant querelæ ab operis primũ incepti auspiciis & exordiis, cum bona magis & auspicata comprecatione, uoto, omineq; fausto institutam uiam ingrediamur. Querelæ enim huiusmodi semper ingratæ molestæque sunt, etiam cum necessitate coacti eas effundimus. Vt enim delicatas tenerasq; aures, non ita bonorum hominũ, ueritas ipsa radit & uellicat, nimiumque mordet, sic ueræ & liberiores querelæ & incusationes lõge sunt grauissimæ & minime acceptæ pessimo cuique, quales hoc nostrum seculum producit. Quod si eadem consuetudo historicis esset, qua poëtæ utuntur, ut deos deasque in poëmatum suorum initiis inuocent & comprecentur, utique & ego uelim in hoc exordio, non querelis uti, sed à diis immortalibus precari, ut suis auspiciis ac fauore mihi scribendi res Romanas ut utilissimas, ita & maximas, benigne assint, feliceemque progressum & euentum operis nobis largiantur.

ANNOTATIONES IN PRAEFATIONEM.

NEc satis scio, nec si &c. Ab extenuatione sui studii & personæ captat beneuolentiam, dicens, Nihil arrogantius ego affirmare uolo, quàm utiliter facturus sim scribendo hanc historiã.

Principis. Iuxta illud:

Romanos rerum dominos gentemq; togatam.

Eorum. id est, historicorum Romanorum ueterũ, quales sunt, Marcus Cato, Sisenna, Piso, Fabius pictor, Põponius Atticus, à quibus me uinci patiar æquo animo, iuxta illud:

Nec tam

Turpe fuit uinci quàm contendisse decorum

Magnaq; dat nobis tantus solatia uictor.

Res est præterea &c. A difficultate argumenti & rerum scribendarum magnitudine, Sic Lucanus:

Atque sua imperium nostrum nunc mole laborat.

Et legentium. A persona lectorum captat beneuolentiam.

Conficiunt. Sic Lucanus:

Populumq; potentem.

In sua uictrici conuersum uiscera dextra. Et Verg.

Ne patriæ ualidas in uiscera uertite uires.

Ego contra. Quarto, à temporibus per inuersionem.

Per tot annos. Sic Seneca, in Octauia:

Collecta uitia per tot ætates diu

In nos redundant, seculo premimur graui:

Quo scelera regnant, sæuit impietas furens.

Sollicitum. quia parum tutum est, scribere ueritatem liberè. Et quidem magna libertas scribendi uera, absque studio factionis ullius, dicitur in Liuio fuisse: adeo, ut Cæsar uocauerit eum Pompeianum.

Quæ ante. Occupatio: ego relinquam fabulosa, & ea, quæ ueri speciem propè non habent, lectoribus iudicanda. Monimenta) quæ nos admonent alicuius rei.

Diuinis, id est, actis, quia pleræque urbes & populi, suas origines in deos referunt fabulose. Sic & Romani suos ortus in Iouem, Venerem, Martem: & hinc in Aeneam, Ascanium, Romulumque referunt.

Ad illa mihi. Quintum. Ab utilitate argumenti & historiæ captat beneuolentiam & attentionem. Atque hic usum historiæ ostendit. **Labente deinde.** Metaphora ab ædificiis ruinosis, Vide similem locum apud Plautum in Mostellaria, ubi iuuenilem ætatem comparat domui. **Cognitione rerum.** id est, in historia, quia ille abstinet à græco uocabulo. Historia enim græcum est.

Nuper diuitiæ. Querela breuis de corruptis moribus suæ ætatis. Sic Seneca:

Turpi libido Venere dominatur potens,

Luxuria uictrix urbis immensas opes

Iam pridem auaris manibus, ut perdat, rapit.

Similis est locus apud Iuuenal. in sexta Satyra:

Præstabat castas humilis fortuna Latinas

Quondam, nec uitijs contingi parua sinebat

Tecta labor, somniq; breues. & uellere Thusco

Vexatæ, duræq; manus, ac proximus urbi

Hannibal, & stantes collina turre mariti.

Nunc patimur longæ pacis mala, sæuior armis

Luxuria incubuit, uictumq; ulciscitur orbem.

Nullum crimen abest, facinusq; libidinis: ex quo

Paupertas

Paupertas Romana perit.
Primo peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt secula luxu.
Diuitiæ molles, &c.

Sed querelæ. Correctio querelæ, & inuocatio ad deos, qua grauitatem historiæ effert. **Vt poetis.** qui inuocatione semper in exordio utuntur.

ANNOTATIONES IN LIBRVM primum Decadis primæ.

SCRIPTVRVS historiam Romanam Liuius, statim orditur à primis originibus urbis & gentis Romanæ, quæ ab Aenea & Ascanio Iulo sit oriunda. Non uerò indiget hic locus primus longa expositione, cum hoc sit argumentum fere tertius Aeneidis Virgilianæ, qua de Aenea copiose & clare loquitur, quomodo ab illo eiusque filio Ascanio, urbs atque populus Romanus, & gens Iuliorum Cæsarum, ducat originem capta Troia. Quæ urbs Troadis in minore Asia à Græcis decennali bello uexatur, ut Homerus in tota Iliade scribit, tandem capta uastataq; est. Quod excidium Virgilius in secundo Aeneidos describit. A qua Troia fatis actus Aeneas, cum uiginti circiter nauibus in Italiam proficiscens, septennium terra marique oberrauit. Cuius peregrinationis depictæ à Virgilio in tertio Aeneidos. hæc fere sunt loca quibus Aeneas sit commoratus. Primo Troia uastata. Secundo Antandros oppidum Phrygiæ, ubi classem parauit. Tertio Thracia, ubi Aenum oppidum sui nominis condidit. Quarto Macedonia, secundum Liuiũ. Quinto Delus, Insula Apollinis. Sexto Creta insula. Septimo Strophades insulæ. Octauo Butrotus, Epyri oppidum. Nono Mineruæ promontorium in Italia. Decimo Sicilia insula. Vndecimo Carthago urbs, Aphricæ caput. Duodecimo Sicilia iterum. Decimotertio Cumæ, maritimum Italiæ oppidum. Decimoquarto Latium, postea urbis Romæ solum, in quo Aeneas Troiam oppidulum condidit, & inde Lauinii regnauit; quod regnum dotale accepit cum Lauinia Latini regis filia, & in eodem Latio Ascanius Iulus, Aeneæ filius, postea condidit Albam urbem & regnum Albanum. Ex quo denique ortum est regnum & imperium Romanum, urbe Roma condita à Romulo in eo loco, ubi sub Aeneæ aduentum stetit Palanteum oppidulum, ab Euandro Græco Arcade rege conditum. Sic ergo clarè uides, quomodo & qua serie urbs Rōma & imperium Romanum trahat originem ab

Aenea & Troianis, id quod primus hic locus historiæ Liuianæ ostendit. uide librum tertium Aeneidos:

Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur annis:
Et nati natorum & qui nascentur ab illis.

Et in primo, in oratione Iouis:

His ego nec metas rerum nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi &c.

Et in sexto. *Nunc age Dardaniam, &c.*
Et in octauo. in descriptione clypei, *Illic res Italas.*
Et in decimo, in concione deorum.
Et in duodecimo, *Hinc genus Ausonia.*
Et in tertio, *Nate dea.*

Vetusti hospitii. Quia Aeneas & Antenor exceperunt hospitio legatos Græcorum, repetentes Helenam à Paride raptam, qui erant Menelaus & Vlysses. Fuit autem ius hospitii ueteribus sacrosanctum & inuiolabile.

Reddendæ Helenæ, quam uxorem Menelai regis Græci, ex Peloponneso rapuit Paris, Priami regis Troiani filius, quæ iniuria causa fuit belli & excidii Troiani.

Euganeis, id est, qui ante aduentum Antenoris, in Veneta regione habitarunt, pulsi postea ab Antenore & eius sociis.

Alpes dictæ sunt ab ἄλφος quòd perpetuo niue albeant.

Pagus, id est uicinia uel regiuncula, in qua sunt plura oppidula, & uici. **Veneti appellati** & in hac Venetia conditum est Patauium ab Antenore, Liuii nostri patria, olim caput Venetiæ, sed nunc Venetiæ sunt eius regionis caput.

Duplex exinde fama est. uariatio historiæ, quam etiam Virgilius diuersis locis attingit, & Seruius indicat statim in principio commentarii super Aenei.

Agrum laurentem, id est, qui ager est in Latio, & oppidũ eius regium fuit Lauinium, quod & Laurolauinium & Laurentum uocari dicunt. de hoc uide Virg. in 7. Aeneid.

Bello deinde. Bella quæ gessit Aeneas, & deinde Ascanius filius eius contra Turnum, regem Rutulorum, & contra Mezentiũ, regem Hetruscorum: quæ Virgilius tamen alio ordine refert.

Aborigines. uocantur uetustissimi populi in Latio, quasi montani appellati, quia agrestem uitam in montibus & syluis egerint, priusquam Saturnus ex Græcia ueniens in Italiam, eos docuit agriculturam & cultum uinearum. Hi postea Latini sunt uocati à Latio regione, in qua Saturnus profugus à Ioue factus, apud Ianum latuit.

latuit. uide in 1. Fastorum, & in 8. Aeneid.

Latinos. à Latio uel Latino rege, & utrisque dedit æquas leges, ita ut ueteribus & legibus Italicis uterentur iuxta Troiani & Latini, & lingua Latina loquerentur.

Fretum. angustum mare: quia Hetrusci tum supero inferoque mari imperitabant, uide infra in lib. 5. & Virg. in lib. 10.

Numicum. scilicet in agro Laurente. Et quædam ueteres historiæ tradunt in hoc secundo prælio Aeneam, nescio quo casu in Numico amne submersum, neq; eius cadauer repertũ, ad quod Virg. etiam alludit, libro decimo Aeneidos:

Aeneas fanè ignotis iactetur in undis. Habitumque deinde pro Deo indigete. Dicuntur autem dii indigetes, quasi ex hominibus geniti & assumpti inter deos agant uitam: uel tutelares dii, quorum nomen indagare & inquirere fas non sit, ne euocentur in alium locum. Vide autem de Aeneæ deificatione in decimo quarto Metamorph. & in tertio Fastorum.

Haud nihil ambigam. Variatio historiæ de Ascanio Iulo, Aeneæ filio.

Is Ascanius. Albani regni origo & initium, ex quo postea natum est regnum Romanum.

Colonia uocatur proprie oppidum, quod ciuibus alterius urbis colẽdum datur. Sic Albam uocat Liuius coloniam Lauinii: quia ædificata & data est ad habitandum ciuibus Lauiniensibus, deductis & translatis in Albam ex Lauinio.

Pax ita conuenerat. Scribunt tamen aliqui etiam Ascaniũ gessisse bellum cum Mezentio & Thuscis, Mezentiumq; ab Ascanio occisum.

Casu quodam in syluis natus. unde & Syluius sit cognominatus. Et ab hoc reliqui reges Albani item Syluii cognomen traxerint. Alii tamen hunc Syluium Aeneam dicunt esse natum de Aenea & Lauinia, fratrem Ascanii non uterinum, qui sine liberis mortuus, regnum Albanum tradiderit altero Syluio Ascanii Iuli filio, nepoti suo ex fratre. Cæterum genealogia Aeneæ & Ascanii in Romulum usque, sic ferè se habet. Primo Iupiter. Secundo Dardanus ex Ioue & Electra nympha natus: qui Dardanus occiso per casum fratre suo Iasio ex Italia profugus, primo in Samothraciam, deinde ad Hellespontum uenit; in eam regionem minoris Asiæ, quam à se Dardaniam uocauit, illicque regnum Dardanium, postea Troianum instituit, octingentis circiter annis ante urbem Romam conditam. Tertio Erithronius Dardani filius.

Quarto Tros, à quo Troia appellata, quæ & Dardania. Quinto Ilus, à quo conditum est Ilium primaria urbs Troiæ, postea à Græcis uastata. Sexto huius frater Assaracus, fuit princeps non rex. Septimo Capis Assaraci filius. Octauo Anchises, ex Capi natus. Nono Aeneas, ex Anchise & Venere dea genitus.

Decimo Ascanius Iulus, Aeneæ filius, ex Creusa Priami regis Troiani filia: hic condidit Albam longam & regnum Albanum erexit permisso Lauinio suæ nouercæ post mortem patris Aeneæ, qui triennium tantum in Latio regnauit. Lauinii huius frater non uterinus fuit Aeneas Syluius Posthumus, quem & Ascanium cognominarunt, ex Aenea & Lauinia natus in Latio, casu quodam in syluis. Hic post mortem Ascanii regnauit in longa Alba. Sed tamen, quia decessit sine liberis, illud regnum rediit ad Ascanii Troiani progeniem. Hoc ordine. Vndecimo Aeneas Syluius Ascanii Troiani filius, non posthumi. Duodecimo, Latinus. Decimo tertio, Alba. Decimo quarto Atys, quem Atyn Epitum uocant. Decimo quinto Capis. Decimo sexto Capetus. Decimo septimo Tyberinus Agrippa. Decimo octauo Remulus (alii Romulius) Alladius, huius frater fuit Iulius Syluius, à quo deriuata est gens Iulia Cæsarum, in quorum gratiam Virgilius suam Aeneida scripsit, illustrare uolens gentem & familiam Iuliorum, in quam Cn. Octauius Cæsar Augustus adoptatus est à Iulio Cæsare dictatore, cum esset natus ex nepte eiusdem Iulii Cæsaris. Sic ergo ostendit Virgilius magnifice, urbem Romam & gentem Iuliam ducere suam originem ex Ascanio Troiano & Aenea. Decimo nono Auentinus Remuli filius. Vigesimo Procas. Vigesimo primo Amulius, huius frater fuit Numitor auus maternus Romuli, ultimus rex Albæ, quæ condita est ante urbem Romam quadringentis annis circiter. Vigesimo secundo Rhea Ilia Syluia, Numitoris filia, quæ ex Marte genuit Romulum & Remum gemellos. Vigesimo tertio Romulus, urbis Romæ conditor, primusque eius Rex, qui regnum Romanum erexit ex Albano. Hinc inde sequuntur sex reges usque in primos consules, annis circiter ducentis quadraginta octo. Sequentis uerò temporis supputationem de regno & imperio Romano, uide supra in ætatibus Romæ. Vide etiam de his Ouidium in tertio Fastorum, & in 14. Metamorph. & Virg. in fine sexti & octaui Aeneid.

Proca. id est, proauus Romuli maternus. **Plus tamen uis potuit.** Impietas Amulii quadruplex in fratrē suum Numitorem. Quia

Quia primo eripuit ei regnum. Secundo occidit eius filium per fraudem. Tertio filiæ eius spem prolis ademit. Quarto nepotes eius ex filia gemellos natos, Romulum & Remum, crudelitèr trucidandos exposuit. Quæ impietas causam dedit finiendo regno Albano, & Romæ condendæ, **Virilem stirpem** filium Egestum nomine, quem secum habebat in uenatione eisque percussorem immisit.

Sed debebatur. Romulus conditor urbis Romæ, & Remus nati sunt ex Rhea Syluia, Numitoris filia, & ex Marte belli præside. Sic ergo Romani proximos suos ortus rectè referunt in Martem Deum belli, & gentem Albanam, ab Aenea Ascanioq; profectam.

Sorte quadam. De infantia & pueritia Romuli & Remi & qua occasione seruati sint, ne expositi perirent: uide etiã Plutarchum in uitis, qui omnem uitam Romuli uerbosè descripsit.

Ficus Ruminalis. A casu lupæ præbentis mammam his gemellis, & hanc ficum in foro Romano sua tum ætate Plini. stetisse testatur, lib.15.cap.18.

Tenet fama. Miraculum lupæ, quæ gemellos lactauerit.

Ita geniti Adolescentia Romuli & Remi, & occasio qua agniti sunt ab auo materno Numitore.

Peragrare. Peragrabant. & est peculiaris phrasis historicorum Latinorum, uti infinitiuo modo cum nominatiuo, pro indicatiui præterito imperfecto.

Robore. Metaphora ab arboribus, quorum sola sunt robora.

Iam tum. Breuis digressio de Lupercalibus sacris, quæ copiosius describit Plutarchus in Romulo: & Ouid. secundo Fast. & Virgil. in 8. Dicta sunt autem Lupercalia, à Pane Arcadico, quem illi cognominant Lyceum à lupis, quod illic in monte panos creditum sit homines in lupos transformari, ut Ouid. de Lycaone Arcade primo Metamorph. & ut Plin. lib.7.cap.2. scribit: & de Pane Lyceo uide Macrobium, lib.1.cap.22. Saturnal. In hoc ergo Lupercali sacro deprehensum & agnitum primo Remum, deinde Romulum quoque indicat Liuius.

Palantium Oppidulum, quod Euander, paulo ante Aeneæ aduentum, in Latio ædificauit. Vide Virg. lib.8. Aeneid. Profugerat autem Euander princeps ex Arcadia in Latium, propter cædem fratris fortuitam à se perpetratam.

Vt nudi iuuenes. Quia Lupercales, hoc est, illi qui Lupercalia celebrabant, scuticis & flagellis obuiam sibi factos inuaderent, &

cum uerberibus in eos irent. **Vltro,** id est, cum potius Romulus cum suis, accusare deberet latrones.

Iam inde. A circumstantiis Faustulus sibi & Numitori credibilem facit agnitionem Romuli & Remi.

Sciscitando eodem peruenit. ad eandem coniecturam, quam Faustulus concepit.

Romulus non cum globo iuuenum. Pœna impietatis sumpta de Amulio, & restitutio Numitoris aui, per Romulum facta. **Vndique,** id est à fatis, à Romulo, à Numitore.

Numitor inter primum tumultum. Prudentia Numitoris, in patefacienda impietate & cæde Amulii iusta.

Interuenit deinde his cognitionibus &c. Contentio Romuli & Remi fratrum de regno, & de nomine urbis: & est exẽplum fraternæ impietatis.

Auitum malum, id est, hæreditarium, quo Amulius & Numitor auus eorum, laborauerant.

Templum iuxta Varronem, est locus in spatio cœli designatus, ad auguria contemplanda & captanda.

Irarum certamen &c. Iuxta illud.

Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit, &c. Et item:
Fraterno primum maduerunt sanguine muri.

Vide etiam in secundo & quarto Fastorum.

Mœnia mea. Inde etiam Romano iure pro sacrosanctis habiti sunt muri urbium, capitaleq; fuit muros transcendere.

Ita solus potitus. De Romulo primo rege Romanorum & de urbis Romæ constructione, sequitur hic Liuius uulgatam opinionem, quòd à Romulo primum sit condita & appellata, quanquam inter se mire uariarunt ueteres historici, ut meminit Solinus capite primo & secundo, & Plutarchus in Romulo. Plerique enim dicunt, à primis fundamentis Romam ædificatam à Romulo. Quidam uolunt in eo solo antea fuisse paruum oppidulum Palanteum aut Valentiam, ab Euandro alio'ue quopiam constructum, & inde à Romulo ampliatum esse ad speciem iustæ urbis, suoque nomine Romam appellatam. Dies autem Romæ natalicius quo condi cœpta est, habetur ad undecimum Calend. Maii septingentis quinquaginta duobus annis ante Christum natum, & anno secundo Olympiadis sextæ, quanquam plerique omnes, primum annum urbis Romæ referant in primum annum Olympiadis septimæ.

Sacra

Sacra diis aliis. Quia omnis Respub.bene instituta constat religione & politicis legibus, ideoq; & Romulus, tanquam legitimus Rex primo instituit Romæ religionem qualemcunque & cæremonias, deinde politicos magistratus, moresque & iura & bella quoque fecit. Est autem hic digresio longior in originem & ritum sacrorum Herculis. quæ pridem antea in eodem urbis solo instituerat Euander Rex de Arcadia. De quibus uide Virg. in octauo, & Ouid. lib. I. Fast. Sed alia sacra Latina non explicat Liuius, uide tamen de his quoque Dionysium in Romulo.

Herculem in ea loca, &c. Hercules Thebanus, cuius labores duodecim, & plures etiam, numerantur à poëtis, ut apud Ouidium libro nono. Metamorph. ex Græcia profectus in Hispaniam, illinc occiso Geryone rege Hispanorum, armenta mobilia abduxit, & per Italiam iter faciens, ad Euandrum in Latium uenit, & hospitaliter religioseq; ab eo exceptus, suorum sacrorum ritus Euandrum docuit. Particula quisque cum distributiuo habet uim nominis collectiui.

Ex loco infesto. Infensus, infestus, inuisus, actiuè. Odiosus pasiuè. **Porrò.** Longius, Græcum aduerbium à Latinis ascitum.

Nequicquam frustra, aduerbium imminuendi. Nec quicquam duæ dictiones nihil significant.

Miracula literarum. quas sedecim Latinas literas Nicostrata Carmenta, Euandri mater, cum filio in Italiam profecta, primum inuenit, Latinisq; tradidit ad imitationem Græcæ literaturæ, à quibus tamen forma non ualde differebant Latinæ. A, B, C, D, E, G, I, L, M, N, O, P, R, S, T, V. Reliquæ enim literæ scilicet. F, H, K, Q, X, Y, Z. à Græcis sumptæ prioribus illis sunt additæ. Græcæ literæ à Cadmo principe Thebano sunt inuentæ.

Carmenta quæ proprio nomine Nicostrata appellata. nam Carmenta, nomen est à canendo, id est, uaticinando & carminibus: quia responsa sacra olim carminibus & uersibus comprehensa reddebantur. **Sibyllæ.** Cumanæ, quæ aliquanto serius in Italia uaticinata est, tametsi Virgilius eã Euandri & Aeneæ tempore uixisse scribit, sexto Aenei. Dicitur autem Sybilla mulier uaticinatrix, quæ Dei uoluntatem & consilia de futuris euentibus, longè ante potest prædicere à σιὸς Deus & βουλὴ consilium. Vide Lactantium in Institutionibus.

Trepidantium, id est, tumultuantiũ. **Facinus,** id est, cædẽ.

Habitum, id est, uestitum. **Augustiorem.** uenerandum, spectabilem, quia uestis facit uirum. **Humana,** id est, communi

hominis forma. **Patriā**.i.Thebas Bœotiæ. **Accepit**.i.audiuit.

Aucturum cœlestum numerum, id est, referendum esse in deos. **Dicatum iri** Infinitiuus passiuus. De Ara maxima, uide Plutarchum & alios. **Olim**, id est, futuro tempore. utrunque enim significat præteritum & futurum.

Tuo ritu, id est, Græco. **Dextra** symbolum & pignus fidei.

Omen, est signum futuri euĕtus, ex sermone alicuius sumptum.

Fata, id est, oracula de se. **Ministerium**, id est, sacrificium.

Potitiis ac Pinariis, id est, nobilibus ex Græcia cum Euandro profectis. **Inclytæ**, id est, nobiles ex Græcia cum Euandro profectæ. **Antistes** ab ante & stando, sacerdos primarius. Cæterum collectiuis nominibus iungitur.

Aetateis, id est, circiter octingentos annos. **Genus omne Potitiorum.** Exemplum neglectæ religionis punitæ. uide infrà lib.9.& Valer.lib.1.cap.2.& Virg.lib.8.Aeneid.

Hæc tum. Regressio ad historiæ ordinem. **Vna**, id est, sola.

Ex omnibus, id est, aliis sacris. Et lege cauit etiam, ne qua aliena & peregrina sacra in urbem reciperentur: ne'ue alienigenas cæremonias Romanis peragerent.

Eum, id est, Romulum: quia est propter res gestas à se diis annumeratus: sicut Hercu. post mortem, ut infrà.

Rebus diuinis. Rerum politicarum & legum iurisq; institutio facta à Romulo, post religionis curam. Atque hinc licet multas leges regias elicere & uenerari, de quibus infrà demum ad Romuli finem uidebimus.

Perpetratis, id est, institutis & peractis. **Corpus**, id est, communitatē uel ciuitatem, quæ est ciuium unitas. **Coalescere**, id est, concrescere & conuenire, ab insitione metaphora sumpta.

Legibus, quia fundantur legibus urbes: sed longe plura de legibus, uide apud Cice.1.de legib. & apud Iureconsultos, in titul. de iustit.& iure, in Digestis.

Iura, id est, lege statuta & consuetudines, quæ ex insequentibus elicere oportet:& ex Dionysio Halicarnasseo, qui multas leges Romuli speciatim numerat lib.2.

Sancta, id est, inuiolanda. **Sancire** firmare proprie significat. inde sanctus dicitur, qui est firmus contra uitia. **Insignibus imperii**, id est, Regio uestitu & habitu. **Habitu**, id est, uestitu, prædicamentum habitus, non species qualitatis habilitas.

Augustiorem, id est, uenerabiliorem cum quadam religione.

Augustus non dicitur ab augendo, sed ab auguriis.

Auium

Auium, id est, uulturum duodecim. **Portenderant**, id est, significauerant. **Numerum**, id est, duodecim lictorum.

Ductos, id est, sumptos. **Apparitores**, id est, qui mox ad imperium magistratus parati debent apparere. **Vnde**, id est, à quibus Hetruscis. **Sella curulis** quæ magistratibus honoratis ponebatur in curia, ubi rite sederent.

Lictores à ligandis & uinciendis noxiis. Viua enim lex & executor legum lictor est.

Toga prætexta uestis erat circumtexta purpura quam soli magistratus & impuberes patritii gestabant. **Habuisse**, id est, duodecim lictores.

Duodecim populis, id est, Hetruriæ: quia uetus Hetruria fuit triplex, scilicet Cisapennina, quæ habuit quatuor urbes, & Transapennina quæ item quatuor urbes habuit, & Transpadana, quæ item quatuor urbes habuit. Sic ergo erant duodecim primariæ urbes & populi Hetruriæ, quorum cum haberet unusquisque suum lucumonem, id est, tribunum uel prætorem, omnes tamen communibus suffragiis creabant regem, quem sua lingua uocabant Lartem, id est, Hetruscorum regem. Vnde Virgil. de Hetruscis in decimo.

-Sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex populi sub gente quaterni.

Vide infrà, libro quinto ab Vrbe condita. **Communiter**, id est, communibus suffragiis. **Singulos** abundat, uide Hadrianum. **Dederint**. scilicet, regi suo.

Crescebat interim. De Asylo & ciuium concilio. **Munitionibus**, id est, ædificiis publicis & priuatis. **Appetendo**, id est, occupando & diuidendo. **Munirent**, id est, ædificarent. **Id hominum**, id est, ad eam paucitatem hominum.

Vana, id est uacua habitatoribus. **Densis sentibus**, id est spinetis. **Conciendo**, id est, conuocando. **Duos lucos**, id est Capitolium & Palatium.

Asylum, id est locum liberum & impunem, ex quo neminem licebat rapere uel abducere inuitum. **Obscurum**, id est, ignobilem.

Natam è terra, id est ex inopinato collectum sibi populum magnum. Vide apud Ouid. in quarto Metamorph. de Cadmo. inde ignobiles & obscuros prouerbialiter appellamus Terræ filios.

Eo. i. in Asylum. **Liber an seruus.** i. probus & sceleratus.

Magnitudinem. i. urbis impune, quique boni & scelerati in Asylum concurrebant, ita capitalia ausi, uel obærati, cum scirent sibi impunit

impunitatem esse propositam. Vide Plutarchum de Asylo Thesei in uita eiusdem. à non συλάω rapio uel prædor, quia non licet prædari aut abducere per uim ad Asylum confugientem.

Roma significat Hebraice superbiam, Græce uiolentiam, Latinè scortum, Germanicè iactantiam.

Cum iam uirium. De senatu constituto. cum enim, ut infra dicet, triginta essent curiæ, ex singulis elegit tres in senatum: cumq; tres essent tribus, item tres in senatum legit, atq; his nonaginta nouem senatoribus centesimum addidit, appellatum principem senatus, qui absentis regis uices quasi gereret, locumq; teneret: & hic centenarius numerus durauit usque ad Tarquinium priscum. **Viribus.** i. potentiæ adiungit prudentiam senatoriam.

Patres. i. senatores. **Ab honore** sicut & senatores cognominati à senio. Prisci enim Græci Latiniq; ætate prudentiaq; prouectos, & optimos quosq; uiros γέροντας senes uel patres appellabant.

Patritii. i. tribunitii.

Iam res Romana. De coniugio & raptu Sabinarum mulierum, sub specie ludorum solennium: & est exemplum audaciæ propter amorem. **Iam res** Est periodus. Antecedens. **Vt cuilibet.** Consequens.

Sed penuria. Aduersatiua. **Quippe quibus.** Ratio. **Penuria.** i. ob uel propter. **Circa.** i. inter. **Vrbes quoque,** obliqua allocutio, forma sermocinationis, qua breuiter iusti sermonis uel orationis argumentum perstringitur infinitiuis uerbis. q. d. Liuius, hæc & huiusmodi mandauit legatis Romulus, ut ad ciuitates referrent.

Ex infimo. i. ex minimis initiis. **Qua.** i. quatenus. **Satis scire** Est Enthymema. **Affuisse** quod ita fataliter Remus & Romulus essent seruati. **In medio** ipsorum. **Compar.** i. si profugi ducerent profugas uxores.

Neptuno equestri. Hic alius est Neptunus equestris, quam marinus. Ille enim dicitur equestris, quòd equitibus præsit, qui in eius honorem quotannis equos suos Tyberi transuehebant, ut infrà in fine libri noni institutum scribitur: & cognominatur hic Neptunus Consus, quasi qui adiuuet consilia equestria.

Sabinorum qui proxime Romam habitabant. **Frequentem.** i. plenam. **Deditæ** intentæ. **Composito.** i. consilio.

Signo dato. s. à Romulo. **Quem.** i. aliquem. **Destinatas.** i. addictas. **Vnam longe,** De more Talasii inuocandi in nuptiis, causa boni ominis, sicut Græci inuocabant Hymenæum.

Vnam

Vnam.i.uirginem. **Insignem** id est spectabilem.

Talassii cuiusdam. qui Talassius erat tum Romæ nobilis & bellicosus iuuenis,cuius nominis claritate retinuerunt uirginem, ne tanto principi præriperetur. Itaq; comprecabantur in nuptiis,uoce Talassii,constantiam & fidem coniugibus.

Identidem.i.sæpe & subinde. **Vocem**. i.comprecationem in nuptiis,nomine Talassii inuocato.

Turbato. Querelæ uicinorum populorum de iniuria Romanorum,& coniurationes apparatusq; belli contra Romanos: quod bellum omnium primum Romanis fuit contra Ceninenses Crustuminos,quo Romulus,uicto rege Acrone,euasit uictor.

Virginum.s.raptarum. **Violati hospitii**. Quod cum sacrosanctum & inuiolandum apud ueteres haberetur,tamen Romani illud uiolauerant. **Deum**. i.Consum Neptunum.

Sed ipse Romulus Blanditiæ Romuli,quibus mitigauit dolorem raptarum. **Liberum**.i.liberorum,qui sunt pignora coniugii.Argumentum à iucundo,item ab honesto matrimonii. **Societate** ab utili. **Quibus**.i.Romanis.

Darent animos, i.ut uirgines uoluntate animoq; iungerentur suis maritis.Est autem hæc egregia ὑϖονοία,ex definitione matrimonii sumpta:quia coniugiū, est coniunctio animorū fidelis, & societas liberorū fortunarumq; omniū,& iuris commune fœdus.

Melioribus. i. benignioribus. **Pro se**. i. pro suis uiribus.

Quisque.s.maritus. **Officio** erga uxorem. **Sua uice**.i. pro suo iure & modo. **Accedebant**.s.ad mitigandas uirgines.

Purgantium.i.excusantium.

Quæ.s.blanditiæ. **Muliebre ingenium**. i. mitigandum: quia mulieres gaudent se amari & ambiri. **Admodum**. i.aliquantulum. **Sordida** in signū luctus. **Concitabant**.s.contra Romanos. **Vbiq;** in loco significat:Vndiq; de loco significat.

Ceninenses &c. Gentilia nomina. **Lente agere**.Bellum primum Romanorum contra Ceninenses. **Satis impigre**.i.celeriter. **Per se**,id est suis propriis uiribus.Et est exemplum temeritatis præcipitis punitæ infelici exitu in Ceninensibus.

Regem.Acronem nomine. **Vrbem**.s.Ceninum:& hoc primum oppidum est, uel prima urbs, qua per uictoriam potiti sunt Romani. **Reducto**.s.Romam. **Ferculo**.i.gestamine pomposo. **Capitolium**. i. in montem Capitolinum. **Sacram pastoribus** sub qua ipse Romulus cum Remo lactatus fertur.

Deposuisset. i.obtulisset deuota. **Dono**.i.spolio. **Fines** i.aream

i.aream. **Deo**.i.Ioui Feretrio, sic cognominato, uel à ferenda ope, uel à ferendis spoliis.

Quæ.s.opima spolia, sic uocata, quòd optimus.i.dux, detrahat ea aduersario opimo.i.duci: quia dux iure optimus sui populi uocatur. **Irritam**, id est uanam. **Metatus sum**, id est definiui. **Dedico**, id est consecro. **Nuncupauit**, id est enuntiauit. **Eò**, id est ad templum Iouis Feretrii. **Vulgari**, id est communem fieri. **Compotum**, id est qui detraxerãt opima spolia. **Intra tot annos**. plusquam septingentos. **Opima spolia**, quæ secunda obtulit Aulus Cornelius Cossus de occiso Tolumnio Larte, id est rege Tuscorum, uide infrà, eodem lib. 4. Et tertia opima spolia obtulit Marcellus, postea sexies consul in libello gallico, occiso Viridomaro rege Gallorum. Vide in Epitoma Flori uigesima, nec plura sunt oblata opima spolia, quam tria, scilicet, à Romulo, à Cosso, à Marcello.

Rara, quia tribus tantum obuenit. **Solitudinem** quòd miles Romanus non esset in expeditione. **Legio**, id est, exercitus. Est autem legio proprie, exercitus, conscriptus ex meris ciuibus Romanis selectioribus. **Palantes**, id est sparsos.

Fusi igitur, Secunda uictoria Romanorum contra Antemnates: & Antemnæ secundũ est oppidum quod Romani ceperunt. Oportet autem sic obseruare ex Liuio aliisq́; incrementa Romani imperii, quæ oppida, quæ urbes, qui populi, quæ prouinciæ, quæ terræ paulatim accesserint Romanis: & rursum decrementa eius, quæ paulatim defecerint ab illis, ut suprà dixi.

Coniunx, id est, Romuli. **Ouantem** Ouatio, proprie est solennis pompa uictoris ducis, qua in urbem equitabat albo equo ad templum usq́;, ubi uictimas oues cædebat: unde etiam ouationis nomen uenit. Comitabatur eum exercitus uictor, eratq́; hæc solennitas propter minorem uictoriam. Triumphus autem est solennior pompa propter maiorem uictoriam, qua uictor imperator curru magnifico, laurea coronatus, quatuor equis albis in urbem uehebatur ad templum, ubi mactabat uictimas boues, comitabaturq́; eum exercitus uictor, cum acclamatione læta scurrilibusq́; iocis, & scommatibus, qualia iactari solent in Iambico carmine. unde & nomen Triumphi uenit à iambici libertate, quali milites ludebant in triumphantem imperatorem.

Coalescere concordia Iuxta illud: Concordia paruæ res crescunt, discordia autem uel maximæ dilabuntur. **Imperatum**, scilicet à Romulo. **Inde contra**. Tertia uictoria contra Crustuminos

ſtuminos. Atque hæc tria prælia uel bella, pro uno ſunt reputanda bello,& primum numeretur à Romanis geſtum.

Coloniæ miſſæ. id eſt, Romanis ciuibus habitandæ,ſunt datæ Antemnæ & Cruſtuminium,ut unà cum priſtinis incolis eas colerent & habitarent. **Darent nomina,** id eſt ſinerent ſe conſcribi in numerum ciuium Cruſteminorum. **Nouiſsimum,** id eſt, Bellum Sabinum, quod ſecundum Romani geſſerunt contra Sabinos æquo Marte, quod repente in pacem concordiamq́; uertit. **Nouiſsimum** propter raptas mulieres.

Iram aut cupiditatem ut à Ceninenſibus aliisq́;. **Sp. Tarpeius** proditionis exemplum iuſtè punitæ. Iuxta illud: Proditionem quidem eſſe charam, ſed proditorem prorſus odio habendum eſſe.

Armatos, id eſt Sabinos. **Sacris,** id eſt ad ſacra. Vide Ouidium in primo Faſtorum. **Accepti,** ſcilicet Sabini. **Proditori,** ſcilicet ulli. **Armillas,** id eſt munimenta brachiorum.

Habuerunt, ſcilicet in ſiniſtræ manus digito annulari, à quo medici dicunt uenam quandam ire ad cor uſq;:& ideo eum digitum penultimum annulo ornandum,potius quàm alium.

Pepigiſſe id eſt,pactum eſſe,ut ſibi darent. **Decreto,** id eſt de induſtria & ex compoſito,ut ea rurſum Sabinos receptos proderet Romanis ipſis. **Sua mercede** id eſt, armis brachii ſiniſtri obrutam. **Aequum,** id eſt,planiciem. **Principes.** id eſt Romulus & Tatius. **Ciebant,** id eſt mouebant.

Hoſtius Hoſtilius. Auus hic fuit Tulli Hoſtilii,qui poſt Numam regnauit Romæ. **Hic,** id eſt Hoſtilius. **Animo,** id eſt fortitudinem. **Iniquo loco,** id eſt accliui ad arcem. **Decidit,** ſcilicet in fugam. **Fuſa,** id eſt diſperſa.

Iupiter tuis. Votum Romuli ad Iouem, quem poſtea Statorem cognominauit, quod ſiſteret à fuga exercitum Romanum.

Auibus, id eſt auſpiciis. **Scelere,** id eſt proditione.

Valle media, id eſt campo, qui eſt inter Capitolinum & Palatinum in collem. **Arce,** id eſt prohibe. **Fœdam,** id eſt turpem. **Siſte.** id eſt prohibe. **Reſiſtere.** i. à fuga. **Ad primores,** ſcilicet in exercitu. **Erat,** ſcilicet Metius. **Vicimus,** id eſt nos Sabini. **Fauore,** id eſt, per acclamationem fauentium. **Duorum montium,** id eſt Capitolini & Palatini.

Tum Sabinæ pietatis exemplum erga ſuos exhibitum à raptis mulieribus in maritos, parentes, cognatosq́; ſuos, quæ in mediam aciem & prælii turbam prorumpentes, ſuis precibus & obte-

ſtation

stationibus diremere totum bellum, pacemq; fecere inopinatam: quare etiam certi honores postea sunt muliebri sexui instituti Romæ à Romulo, ut infrà dicam.

Impetu, id est in acies. **Dirimere**, id est dirimebant. **Infestas**, id est pugnãtes. **Hinc patres**, scilicet à Sabinis. **Hinc uiros**, scilicet à Romanis. **Soceri**, scilicet Sabini. **Generi**, id est, Romani. **Parricidium**, id est cædes non solum parentum, sed etiam cognatorum. **Partus**, id est liberos iam ex Romanis & se genitos.

Si affinitatis *παθητικὴ*, translatio culpæ. **Nos**, id est mulieres. **Vestrum**, id est ex uobis. **Viduæ**, scilicet maritis. **Orbæ**, id est parentibus spoliatæ. **Res**, id est mulierum com miseratio. **Geminata**, id est duplex, aucta Sabinorum accessione. **Daretur** i. indulgeretur. **Appellati** i. nominati sunt Romani. **Quirites**, i. bellatores.

A Curibus Cures, Curium pluralis numeri tantum, primaria urbs Sabinorum, ab hastis cognominata. Nam quiris significat hastam, inde quirites hastati uel bellatores sunt appellati: & mansit hoc cognomen Romanis ad Liuii tempora usque, ut & Quirites appellarentur. Hinc & Romulus Quirini cognomen sumpsit, tanquam fautor esset Sabinorum & suorum Quiritum præses. **Equus Curtium** Equus secundum Macrobium uocabulum fuit priscis æquiuocum significans equum, & equitem illi insidentem, nobis non imitandum.

Itaque Noua institutio Reipub. & urbis Romanæ diuisio in tribus, in curias, & in centurias, de quibus infrà in fine Romuli.

Populum, scilicet Romanum. **Mulierum**, scilicet raptarum, quas Dionysius scribit fuisse circiter sexcentas octoginta tres. **Incerta est** quos alii uocatos aiunt à luco Asyli. **Centuria**, id est trecenti milites. **Regibus**, id est Romulo & Tatio. **Post aliquot** Cædes Tatii à Laurentibus facta: quanquam alii eum insidiis Romuli occisum ferunt. **Annos** quinque. **Agerent**, scilicet contra propinquos Tatii.

Societatem regni. Quia,

Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit.

Expiarentur, id est expurgarentur, quasi piaculo quodam.

Et cum his Bellum Fidenate, quod tertium Romani cum Fidenatibus & Veientibus, populis Romæ finitimis, gesserunt. Sic ergo Romulus tria bella cõfecit uictor. Primum Ceninense, secun-

dum

dum Sabinum, tertium Fidenate. His, ſcilicet Lauinienſibus. Opes. ſcilicet Romanas. Occupant, id eſt anteuertunt, præueniunt. Quod agri, id eſt qui agri. Verſi. Fidenates. Dilationem, id eſt moram.

Excitum, ſcilicet ad bellum. Mille paſſuum, id eſt milliare Italicum. Quinque milliaria Italica faciunt unum milliare Germanicum. Præſidio relicto. Præſidium eſt multitudo militum tuendæ urbis uel caſtris aliquo loco præfecta, cui præſideat contra uim ſubitam.

Subſidere, id eſt clam inſidere. Obſita, id eſt quæ circum creuerant. Obſcuris, id eſt impeditis. Exciuit, id eſt prouocauit. Prope aduerbium hoc loco. Id quod quærebant, ſcilicet ut euocarét hoſtes, & eſt ſtratagema, & inſigniter callidum militare factum. Simulanda ſcilicet, ut ſic hoſtes temere ſequerentur eos fugientes callide & ſimulate. Trepidante, id eſt fugiente. Pedes pro pedites.

Inde, id eſt ex inſidiis uirgultorum. Mota, id eſt ſublata. Simulantes. ſ. fugam Romani. Irrumpi. ſ. in oppidum ſuũ, quod centum ſtadiis diſtat ab urbe Roma. Victimæ, id eſt iuſtæ. Robore. id eſt per robur. Vicit. ſ. Veientes. Veteranus miles, eſt qui multum temporis uſuſque & operę impendit militiæ. hinc Veteranus exercitus, uocatur ex ueteribus & probe exercitatis peritisq; militibus conſcriptus.

Nulla parte, id eſt nullo adhibito inſidiarũ cõſilio. Clade, id eſt uaſtatione. Induciæ ſunt feriæ belli, ita ut ab utraque parte certa pax conſtet, quoad finitæ fuerint ſuo tempore. Hæc fere Concluſio uel epilogus rerum geſtarum, & uitæ Romuli. Abſonum, id eſt diſsimile.

Diuinæ originis: id eſt, quod ſit ortus à Marte. Diuinitatisq;: id eſt, quod ſit pro Deo habitus poſt mortem. Auito regno, id eſt Albano. Ab illo: id eſt Romulo. Datis. ſ. Vrbi Romæ. Valuit ſcilicet, urbs. Deinde: id eſt poſt Mortem Romuli, ſub Numa. Quam patribus: quia popularior fuit paulo.

Celeres à celeritate opis ferendæ in repentino periculo regis.

His immortalibus De morte Romuli, & quomodo facta ſit opinio relatum eum eſſe in deos, uide Ouid. in fine decimi quarti libri Metamorph. Dicitur autem mortuus quinquageſimoquinto ætatis ſuæ, & quadrageſimo circiter regni ſui anno.

Ad Capræ paludem, id eſt in Campania. Nec deinde

periphrasis augustior, quàm si dixisset apertè, Romulum esse mortuum. Erat enim nimis tenue ac humile, Deo tribuere uocabulum mortis. **Orbitate** quod rege, tanquam parente, essent priuati.

Mœstum, id est mœstitia ortum, causa pro effectu. **Initio,** scilicet salutationis, uel inuocationis. **Volens,** id est benignus.

Sospitet, id est saluam conseruet.

Fuisse credo. Variatio historiæ de morte Romuli, quem alii à senatoribus infensis occisum, alii tempestate obrutum, alii alia morte sublatum putant. Cæterum in huiusmodi uariationibus historiarum, nihil opus est ualde digladiari & asserere: uerum satis est coniecturas sequi.

Grauis author Quia Iulius erat ex primariis patritiis, & cognatus Romuli maternus. **Romulus inquit** Sermocinatio Romuli & Iulii. **Quam tum** sunt duæ dictiones.

Patrum interim. Hactenus de rebus gestis uitaque Romuli Liuius scripsit, quantum satis fuit historico graui & copioso. plura apud Plutarchum in Romulo, & apud Dionysium in primo & secundo libro inuenies. Græci enim historici more suo plurima effingunt iuxta falsa & uera. Restat tamen, ut breuem catalogum addamus legum atque institutorum, quibus Rempubli. Romanam stabiliit Romulus. Vocantur autem hæ leges Regiæ, ut à Rege latæ. Item uocantur Curiatæ, tanquam curiis Romanis datæ. Attingit autem Liuius circiter quindecim leges uel instituta, quibus plura annumerantur, tamen ex obseruatione aliorum autorum.

LEGES ROMVLI.

Prima ergo lex est Romuli Regia. Nō sine habitu augustiore, nec absque insignibus, regi uel magistratui prodeundum esse in publicum.

Secunda. Regem & magistratum in publico sine lictoribus uel apparitoribus non debere conspici, qui mox ad imperata præsto sint, si quem rapere aut punire uel admonere sui officii uelint. nec licere cuiquam incedere inter regem & lictores, sed ubique loco cedendum esse magistratibus.

Tertia. Regem aut magistratum in loco insigniori sedere conuenit, in consessu publico aut priuato.

Quarta. Non licere prætextam regiam & honoratam uestē cuiquam gestare, præterquam ipsis magistratibus & patritiorū pueris impuberibus.

Quinta lex. Ex asylo instituto & aperto neminem licet abstrahere

ſtrahere,cum ſit immunis locus. Hinc autem nata eſt immunitas locorum ſacrorum & ſimilium.

Sexta. Senatum eſſe publicum & commune ciuitatis conſilium,atque in eum non niſi patritios legi debere.

Septima lex. Nuptias non niſi ſolenni cõprecatione faciendas eſſe, utpote quibus maritus & uxor conueniunt in ſocietatem indiuiduam thori,ſacrorum & bonorum.

Octaua lex. Vtile eſſe Reipub. ut coloni Romani mittãtur in oppida deuicta & capta, qui illa in fide manere cogant & officio,habeantq; coloni ius & munera ciuitatis Romanæ,& onera. De hac lege uel inſtituto Dionyſius rectiſsimè ſcribit in ſecundo. Fuit Romuli inſtitutum, quo uti maxime Græcos oportuiſſet inſtitutorum omnium,ut mea fert opinio,optimum,quòd & firmæ libertatis initium Romanis fuit, & maximam præbuit eorum partem, quæ ad imperii amplitudinem conducunt:nempe,ut nec captas bello urbes funditus euerterent,nec in ſeruitutem redigerent,nec prorſum ſecuras, ſuique arbitrii eſſe permitterent, nec eorum agrum paſcuum pecori relinquerent. Verum miſsis in eas colonis ex ciuibus aut ſociis Romanis proportione aliqua regiones,colonias Romanorum facerent urbes uictas, atque eas etiam Reipub. ciuitatiſque Romanæ participes ex aliqua parte redderent. Hæc Dionyſius. Diſsimile autem paululum fuit ius municipiorum. Nam municipia, quæ ſponte ſua & non ui in Romanorum fidem ac ſocietatem ueniebant,meritiſque eorum fauorem & officiis conciliabant, illis donabatur ius ciuitatis Romanæ:ita, ut municipes haberent ius & honores,non autem onera ciuium Romanorum. fuitque municipum conditio multo tolerabilior, quàm colonorum,licet propter maieſtatem populi Romani, conditio colonorum fuerit honorabilior,ut Gellius alicubi diſſerit.

Nona lex. Ius ciuitatis Romanæ non tantum ſociis, ſed & uictis communicare licere, neque eos tantum Romanos eſſe ciues, qui intra mœnia urbis Romæ domicilia habeant:ſed & eos uocari ciues Romanos, qui uel prope, uel longinque ubilibet terrarum agentes,donati ſint iure ciuitatis Romanæ, uel nati ſint ex ciuibus Romanis. Sic poſtea Antoninus Pius Imperator ſanxit omnes eos eſſe ciues Romanos,qui ſub imperio romano, uterentur iure ciuili Romano.

Decima. Cum ſint triginta Curiæ inſtitutæ, & poſtea quinque adiectæ,quemque in ſua Curia manere cenſerique oportet. Et quidem cum ſit difficile hanc rem diſcernere de numero tribuũ &

paret clare tum easdem fuisse tribus & curias. Et hæc altera est institutio: unde appellantur tributa & curiata comitia, de quibus aliàs dicam.

Vndecima. Peculiarem honorem mulieribus habendum censuit Romulus, cum cognominauit curias earum nominibus: & hoc quoque gratiæ honorisque mulieribus addidit, ut uiri qualescunque, mulieribus obuii, loco cederent, quæ & ius haberent uehendi uehiculis in urbe, præsertim causa sacrorum. Et hoc eis detulit propter beneficium inopinatæ pacis, & concordiæ inter Romanos Sabinosq; factæ.

Duodecima. Equites suis centuriis & decuriis contineri. Et quamuis centuria proprie sit multitudo centum hominum: decuria uerò decem hominum, tamen longe plus hominum posteà, Romana ciuitate aucta, annumerari consueuit centuriis. Et hinc tertia populi Romani diuisio in tres ordines obseruatur: qui sunt, ordo patritius, ordo equestris, ordo plebeius: tametsi fere equites, alii patricii, alii plebei censebantur. Porrò & curiæ uel tribus quoq; sunt diuisæ in suas centurias: inde & centuriata comitia, & centuriata suffragia sunt appellata, de quibus aliàs. His tribus ordinibus postea accessit quartus, uocatus ordo forensis, & factio forensis, hominum ignobilium, atq; humilium ex plebe, pauperum & diuitum quoque, quos Græci ἀγοραίους Latini circunforaneos uocant, quales sunt qui artes sellularias sordidasq;, & operas mercenarias locant, & exercent, suasque merces foro obtrudunt, sordidi quæstus gratia: quales sunt item, qui cum domi suæ nihil habent quod agant, subinde ociosi, rerum alienarum spectatores in foro, in publico, in triuiis obambulant. In hunc ordinem & libertini: & liberti postea sunt censi. De hac factione forensi & libertinis: uide in fine libri noni ab Vrbe cond. & in Epito. 20. Cæterum quintus ordo seruilis fex seruorum non habuit ius ciuitatis.

Decimatertia lex. Hostes uictos, quos omnino excindere nolis, neque etiam colonis occupare, tamen aliqua parte agri mulctandos esse, ne ita contumacia impunis prorsum abeat. Hoc enim ius belli iure gentium confirmatum constituit, quòd hostibus erepta adiudicat illis, qui eripuerunt.

Decimaquarta. Inducias, hoc est, belli ferias securas utrinq; dari aliquando, & humanitatis & iuris gentium est, seruariq; bona fide oportet eas.

Decimaquinta lex. Licere magistratui ad tutelam sui corporis, non ad tyrannidem, neq; ad concussiones exercendas, legere

sibi satellitium: quales hodieq; sunt aulici principum. Et hæ sunt quindecim leges uel instituta Romuli, quorũ Liuius meminit, pertinentia pleraque ad ius ciuile publicum. Præterea Dionysius & Plutarchus circiter decem addidere; quas Curiatas uocant leges, quòd eas Romulus, curiarum suffragiis ad populum tulerit, & promulgarit de iure ciuili fere priuato.

Decimasexta lex Romuli. Vt uxor quæ uiro per sacras leges & conuentionem in manu coniuncta, Materfamilias sit facta, pecuniarum, sacrorũ, bonorumq; omnium mariti socia particepsq; sit. Sed concubina, id est, uxor non materfamilias, certis contenta sit muneribus & prærogatiuis.

Decimaseptima. Vt liberi filii filiæq; iuxtà ex matrefamiliàs nati, hæredes sint ab intestato mortuo patri suo.

Decimaoctaua. Vt filius non emancipatus cum liberis suis, toto uitæ tempore, sit in potestate patris sui: ut liceat patri pro libito & iure filium castigare, uerberare, operi rustico mancipare, exhæredare, atque etiam occidere. Sed in emancipatos liberos ac nepotes non idem iuris esse patri uoluit. Matri uerò neutiquam hoc iuris esse in liberos, quamuis naturalis amor & reuerentia huic quoque debeatur.

Decimanona. Patri licere filium suum, cum omnibus bonis eius uendere, famis alius'ue necessitatis gratia.

Vigesima. Non licere uiro uxorem repudiare, diuortiumq; facere cum ea, nisi in ueneficio natorum, aut in adulterio, aut in clauium adulteratione deprehensa foret. Quod si aliter quis uxorem repudiasset, eius mariti bonorum partem uxori dandam, partem Cereri sacrandam, id est, deuouendam esse. Et hæc lex uim autoritatemq; obtinuit integram, ad quingentesimum circiter urbis annum usque; ut meminit Valerius libro secundo, cap. 1. Postea uerò nihil fere de causis diuortia & repudia libera fuere immodice & impie.

Vigesimaprima. Capitale esse mulieri uinum bibere: quod ut caueretur, ex instituto cognatis osculum offerẽdum à mulieribus esse, ut si uinum bibissent mulieres, odore deprehenderentur. Meminit & Valerius dicto cap. primo, libri secundi.

Vigesimasecunda. Patritios plebeiorum suæ curiæ patronos esse, & uicissim plebeios patritiorum suæ curiæ clientes esse. Proditionisq; lege teneri, si patronus clientem, siue cliens patronum accuset priuata de causa, cõtra'ue testimonium dicat, uel suffragio premat, aut cum inimicis eius fœdus faciat. Et summopere ualuit hæc lex

lex ad concordiam ciuitatis firmandam, tametsi non ita diu durauerit, translataq; sit ad libertos & patronos, ut coerceretur ingratitudo libertorum erga patronos.

Vigesimatertia lex, est de fastis. Vt annus Romanus contineret decem menses, & Martius principium anni haberetur, mensisque in Calendas, Nonas & Idus diuideretur, annusque trecentos & quatuor dies haberet: de hac tamen mox infrà, in Numa Pompilio.

Vigesimaquarta. Sellularias artes & sordidas non licere ingenuis ciuibus exercere, sed eas solis seruis, libertinis atque aduenis permittendas esse: &, teste Dionysio, durauit diutissime hæc lex, ut probro haberetur apud Romanos, exerceri illas artes à quoquam ciue, tametsi postea forensis factio humilium ciuium illas quoque inuasit, ut dixit.

Vigesimaquinta. Quatuor tantum artes uel studia Romanis ciuibus, ingenuis, nobilibus & patritiis conuenire, scilicet agriculturam, rem militarem, studium literarum, & picturam, quibus discendis ingenua Romanorum iuuentus, à primis annis statim, adhiberi consueuit.

Atque hæ sunt leges institutaq; sub imperio Romuli sancita, ad posterosq; deriuata. Quanuis curiosior aliquis multò plura ex historicis captare & coniectare posit: uerùm satis est hæc, tanquam semina uberrimi iuris ciuilis Romani, hoc loco deprehendere cognitaq; tenere. Reliqua ex insequentibus patebunt.

Patrum interim animos. Hactenus de iis, quæ Vrbem conditam antecesserunt, & de rebus uitaq; Romuli scripsit Liuius. Iam inde tertium sequitur caput, de interregno post mortem Romuli. Est autem interregnum spatium temporis quo uacat regnum suo rege, & interim extra ordinem ab aliis regitur, quàm ab aliquo rege. Atq; hic est ambitionis exemplum. **Patrum**, id est, Senatorum. **Certamen regni**, id est, ambitio.. **Versabat**, id est, commouebat, dubios reddebat. **A singulis**, id est, ab uno atque altero tantum. **Eminebat**, id est, excellebat. **Nedum peruenerant factiones**, id est, nondum orta erant dissidia. **Factiones.** Optimatum: seditio uulgi: inimicitia priuatorum: bellum hostium: quæ omnia uno nomine complectitur discordia.

Inter ordines, scilicet Romanum & Sabinum. **Societate**, id est, iuris & societatis Romanæ, in quam erant recepti à Romulo. **Sui corporis**, id est, ex suo ordine. **Ab sua parte**, id est, Sabinorũ. **Peregrinum**, id est, Sabinũ. **Experta**, i. cognita.

Adoriretur. i.aggrederetur. Caput.i.regem uel magistratu, quia anarchia, id est multitudo sine magistratu, semp fuit exitiabilis. Inducebat in animum, id est, uolebat, Decem decuriis, decuriam hîc uocat ordinem decem Senatorum: cum aliàs decuria significet Senatū in colonia uel municipio, & inde decuriones sunt Senatores in colonia uel municipio. Consociant, id est, comparant, componunt. Singulis, id est, denis. Imperitabant, id est, fungebantur uice regis. Vnus, scilicet ex decem.

Per omnes, id est, Senatores. Interuallum regni, id est, interregnum. Fuit annuum, id est, durauit annum. Id interuallum. Ab re, scilicet quod sit tempus uacans rege. Fremere, id est, fremebat. Pro uno, scilicet rege. Cum sensissent. Exēplum calidæ humanitatis & popularitatis. Moueri. sā plebe.

Ineunt gratiā ad plebem. Sūma potestate. s.creandi regis.

Iussisset, id est, nominasset. Fierent, id est, confirmarent.

Rogandis, id est nominandis & ferendis. Ademptum ui. quia plebs non eripit Senatui per uim suum ius, neq; contrà Senatus uim facit plebi. Ineat suffragium, id est nominet magistratum aliquem. Autores, id est, comprobatores.

Comitiorum. Comitia, sunt conuentus populi ad creandos magistratus, aut ferendas leges, alia'ue negotia publica expedienda. Comitium in singulari, significat locum conuentus, uel ubi conuenitur. Tum interrex. Interrex, qui tenet uicem regis mortui, uel absentis. Concione, id est, populo. Quod bonum, &c. formula comprecandi. Ita, scilicet ut uos creatis.

Victi, scilicet à Senatoribus. Modo, id est, tantū. Sciscerent, id est, decernerent. Sub hoc interregno tria instituta, uel tres leges sunt latæ, quæ in posterum quoque ualuerunt.

Prima lex. Vacante imperio uel magistratu, esse debere unum uel plures interreges, qui summæ rerum & imperio præsint, ne sit anarchia rebus publicis exitiosa semper.

Secunda lex. De iure & potestate populi atq; Senatus, ut penes populum sit nominare regem uel magistratum per suffragia: sed penes Senatum sit autoritas recipiendi & approbandi nominatum regem uel magistratum. Hæc lex postea sub Cæsaribus, specie magis quàm reuera, ualuit: quia Cæsares ipsi nominarunt & approbarunt magistratus.

Tertia lex. De interrege, cuius sit renuntiare & promulgare nominatum approbatumq;.

Inclyta, De Numa Pompilio secundo rege Romanorum, qui post

post annuum interregnũ à Romulo, regnauit annos quadragintaduos. Et sicut Romulus bella, remq; militarem curauit peculiariter, magis ad bella quàm ad pacem natus: ita Numa pacem artesq; pacis tractauit, religionisq; curam habuit: & fuit quidem necessarium, ita temperari artibus pacis belliq; Rempub. Romanam. Orditur autem Liuius à descriptione personæ Numæ.

Curibus. i. in oppido Sabinorũ. **Consultissimus.** i. prudentissimus. **Pythagorã.** i. Philosophũ, cuius & Ouid. copiose meminit in 15. Metamor. eiusq; auditorem Numam fuisse fabulatur.

Autorem, id est, præceptorem. **Edunt,** id est, scribunt. **Iuuenum æmulantium,** id est, discipulorum sectantium eius Pythagoræ philosophiam Italicam. Vide Laertium lib. 1. in prin. Olim duplex fuit philosophia. Altera Ionica, cuius autor fuit Thales Milesius, qui primus docuit physica: hæc philosophia hodieq; durat. Altera Italica, cuius autor fuit Pythagoras: sic dicta, quia in Italia Pythagoras eam docuit. Huius nihil extat, nisi præcepta uel dicta potius Pytagoræ. Ante pythagoram & Thaletem, tantum fuerunt poëtæ, uates, & legum latores

In ultima ora Italiæ quæ uocabatur maior Græcia, & hodie est Calabria. **Locis,** id est, urbibus prædictis. **Fuisset,** scilicet Pythagoras. **Linguæ commercio.** Quia Calabri, Græci, Sabini Latine loquebantur. **Vnus,** id est Numa solus. **Ingenio,** id est bona natura. **Animum,** scilicet Numæ. **Peregrinis,** id est Græcis. **Tetrica,** id est seuera. **Tristi,** id est duriore.

Nullum fuit incorruptius, &c. Quia Sabini olim sunt adeo incorrupti religiosiq; habiti, ut cognomẽ tulerint à religione & pietate. Nam σέβεσθαι religiosum esse significat: inde dicti sunt Sabini.

Numæ. s. quem regem populus nominauerat, & Senatus decreuerat. **Inde,** id est, ex Sabinorũ corpore. **Suæ factionis,** id est, suarum partiũ. **Accitus.** s. Numa. **Augurato,** id est, cum augurio & auspiciis, ut infrà dicã. **Deos.** i. deorũ auspicia. **Augure,** id est, sacerdote, qui auguriis captandis præest. **Deductus.** s. Numa. **Augur ad læuam.** Descriptio inaugurationis Numæ Põpilii. **Aduncum.** i. curuum. **Lituum.** i, uirgam auguralem. Vide Gell. lib. 5. cap. 8. & Macrob. lib. 6. cap. 8. & Cice. in 1. de Diuinat.

Determinauit, id est designauit, definiuit. **Regiones,** id est, tractum cœli. **Dextras partes cœli.**

Partes & hæc dextræ sinistræq; partis determinatio, ex arte augurali sumitur, non à causa naturali: quia secundum Physicos, Septentrio est dextra pars cœli, & Meridies est sinistra pars cœli: sicut

Oriens est anterior, Occidens posterior pars cœli. Et nostrum hemisphærium est superior pars, sed Antipodum est inferior pars cœli. Totidem enim differentias habet cœlum & mundus.

Contra, id est, è regione. **Animo finiuit**, id est metatus est.

Vt, id est precor. **De templo**, id est, de loco, ubi augur contemplatus erat, & obseruauerat auspicia. **Qui regno.** Descriptio regni Numæ, & quibus institutis Remp. ordinauerit atq; stabiliuerit, ut infrà in catalogo dicam. **Conditam**, scilicet à Romulo.

Fecit, id est extruxit. **Ianum**, id est Iani templum. **Argiletum**, qui locus erat in Vrbe, ab argilla uocatus, prope Palatinum collem: quamuis alii ab Argiuis Euandri comitibus uocatum putant. Vide de hoc Iano Ouid. 1. Fast. in prin.

Armis, id est expeditione. **Bis deinde post.** Templum Iani intra amplius septingentos annos, non nisi ter clausum est, significās urbem Romanam nō esse in armis, nec hostem habere ex professo ullum. Primo sub Numa Pompilio, annis quadraginta. Secundo post finitum primum bellum Punicum, uno tantum anno, circiter quingentesimum urbis annum. Tertio sub Octauio Augusto post bellum Actiacum cōtra Antonium, multis annis, circiter septingentesimum & uigesimum annum ab Vrbe cond.

Punicum, id est Carthaginense. **Iterum**, id est tertio. **Pacati**, id est, pacatæ per Augustum. **Videremus**, id est clausum Ianum.

Post bellum Actiacum. Vide Plutarchū in Antonio. **Eo**, i. templo Iani. **Iunxisset.** i. Romanis conciliasset. **Externorū periculorū.** i. bellorū **Luxuriarent.** i. lasciuirent, iuxta illud:

Otium Catulle tibi molestum est.
Otio exultas nimiumq; gestis.
Otium reges, simul & beatas
Perdidit urbes.

Et apud Iuuenal. in sexta Satyra:

Sæuior armis luxuria incubuit.

Luxuriare & luxuriari. i. nimio & immodico uoluptatum usu frui, & in libidinem declinare. **Continuerat.** s. à uitiis. **Metum deorum**, i. religionem. **Iniiciendum.** i. populo. **Qui**, s. metus deorū. **Cōmento.** i. figmento miraculi. **Simulat sibi cum dea.** Simulamus ea quæ non sunt: Dissimulamus ea quæ sunt.

Cōgressus, id est colloquia. **Eius**, id est Aegeriæ. Ad cursum Lunæ, quæ motum suum conficit uiginti & octo diebus, & aliquot horis: de quo infrà dicam plura in catalogo.

Describ

Describit.i.definit,determinat. **Annum** Romanum,lunarem. **Explet**.s.cursu suo. **Dies**.s.duodecim & sex horæ. **Intercalares**.i.iniectitios uel appositítios, qualem hodieq; uocamus mensem bisextilem. **Anno**.i.solari. **Qui**.s.annus. **Solstitiali orbe**,i.cursu solis, qui absoluitur trecentis sexaginta quinque diebus,& sex horis. **Dies**.s.mensium.

Annorum solarium,De hac intercalatione copiose scribit Macrob.in 1. Satur. cap.12. & sequentibus duobus. **Nefastos**.i.irreligiosos uel ominosos. **Fastos**,id est religiosos, de quibus infrà dicam. **Agi**.s.à magistratu.

Sacerdotibus creandis,Sacerdos à sacris dandis. **Dialem flaminem**.i.sacerdotem Iouis. Est enim flamen, sacerdos,sic uocatus, quasi filamen,eo quòd capite gestaret filis circunuolutam & connexam mitram. **Ipsos**.i.reges. **Desererentur**.i.intermitterentur. **Regiæ uicis**.i.quæ pertinerent ad uicem.i.officium regis:quia apud ueteres iidem fere erant reges & sacerdotes.

Assiduum.i.qui non abesset ab urbe. **Marti unum**.i.flaminem Martialem. **Quirino**.i.flamine quirinalem. **Vestæ**, quæ dea,cum significet uitam atq; curam uitæ , colebatur perpetuo igni:quo symbolo significatum est petere homines , ut ne deficiant operationes uitales,aliaq; ad uitam agendam necessaria & commoda.Nam ἑστιᾶν conuiuio excipere,& cibum præbere significat.

Alba,i.quod Aeneas & Ascanius ex Troia translatum instituerant Albæ,ut sæpe Virg.meminit in secundo & tertio Aeneid.

Conditori gentis.i. Aeneæ uel Romulo. s. propter matrem Romuli,quæ fuit uirgo Vestalis in Alba,ut suprà. **Antistites**.i. sacerdotes. **Stipendium**. i.reditus de publico. **Sanctas**.i. non uiolandas. **Salios**.i.sacerdotes saltatores.

Gradiuo.i.gestatori. **Aeneum tegumen**.i.thoracem.

Ancilia.i.scuta rotunda & conuexa.tale autem ancile, sub Numa,cum esset cælo delapsum, miraculoq; terrerentur homines, responsum est à Vatibus,illic fore summum imperium, ubi asseruaretur hoc ancile.itaq; ne furari quis posset , duodecim ancilia fieri curauit Numa,ut multitudine eriperetur furi discrimen.

Tripudiis.i.choreis. Tripudium dicitur terræ pauium : quia pudire est pauire,hoc est,ferire & quatere. **Pontificem**. i. summum sacerdotem. Martium , qui suam quoque filiam uxorem dedit, ex quo matrimonio natus est Ancus Martius, postea quartus rex Romanorum. **Exscripta**. s. in libros. **Scitis**. i.decretis

Esset.i.summus pontifex,ad quem referrentur controuersiæ de

cæremo

cæremoniis & sacris rebus. **Quo**.i.ad quem. **Manes** id est deos inferos,mortuorumq; animas. **Missa**.i.ostensa.

Curarentur,id est procurarentur, expiarentur, ut mala ab illis significata auerterent. **Ea**, id est prodigia & uidenda & interpretanda. **Ea elicienda**, Elicio, ab eliciendis,id est euocandis, inquirendis,& iudicandis prodigiis.

Et mentibus diuinis. i. secundum uoluntatem deorum exquirendam. **Quæ**.i.prodigia,uel potius negotia. **Auguriis**. i.secundum auspicia. **Hæc**.i.sacra.Hactenus enim Liuius enumerauit instituta & leges, à Numa latas de iure publico sacrorum & sacerdotum. **Consultanda**.i.inquirenda. **Procuranda**.i. peragenda.

Aliquid agendo.i.ut non otio torperent:quia homines nihil agendo, discunt mala agere. **Et armis**. i. partim. **Interesse rebus humanis**.i.curare res hominum deos,quod tamen Epicurei negant:Stoici uerò asserunt. **Imbuerat**.i.instituerat. **Proximo legum**, "Alii propulso legum. Quasi sponte sua tum Romani,sine metu legum & pœnarum iuste fecerint,iuxta illud,

Oderunt peccare boni uirtutis amore, Contra uerò
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Sed de proximo metu sic intelligo, quòd illi qui fidem & iusiurandum nollent seruare sponte, tamen metu pœnarum cogerentur ea seruare,uel pœnas luerent perfidiæ & contumaciæ suæ.

Omnes, uel, homines. i. Romani. **Regis**. s.Numæ. **Vnici** id est singularis,iuxta illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Et qualis magistratus,talis populus. **Vrbem**.i.pacificā. **Medio**.i.uicinitate. **Sollicitandā**.i.turbandā. **Omniū**, s.uicinorum. **Nefas esse**, id est, impium esse. **Lucus erat**, Vide Ouid. in decimoquinto Metamorph. **Quo**.i.in quod specu. **Arbitris**,id est in comitibus.

Concilia.i.conuenticula. **Solenne**. i. sacrum & templum. **Sacrarium**.i.templum. **Curru arcuato** id est tecto. **Bigis**. duobus equis. **Rem diuinam facere**. i.sacrificare. **Tutandam**.i.tenendam, seruandam. **Sedem**.i.symbolum, signum. **Loca**.i.templa. **Argeos**.s.ab Argis, quòd fere sacra pleraq; sint accepta ab Argiuis.i.à Græcis in Italia,qui Græci plurimas colonias per totam Italiam condiderunt.

Tutela.i.defensio. **Ita**, clausula & conclusio rerum gestarum à Romulo & Numa. **Ita**, i. in hunc modum. similitudinis

aduer

aduerbium. Deinceps.i.fine interuallo. Duo reges.i. Romulus & Numa. Ille.i.Romulus. Hic.i.Numa.

Sicut antea ad finem Romuli, Catalogum posui institutorum atq; legum, quas Romulus de iure publico ac priuato fere constituisse fertur, ita in hunc quoq; locum post finem Numæ, libet catalogum subnectere institutorum atq; legum, quas Numa Pompilius secundus rex, pleraſq; de iure publico, pontificio, & aliquot de iure priuato ciuili tulit, ut ita primos fontes quasi iuris Romani, pontificii & iuris ciuilis uideamus, unde reliquæ leges paulatim fluxere. Vt enim, propter contumaciam lis litem serit, sic propter calumnias & malos mores, lex legem parit. Obseruare ergo ex hac descriptione Numæ Liuiana licet, circiter tres & uiginti leges uel instituta, quarum pleræq;, tametsi de superstitionibus prophanis & ridiculis loquuntur (utpote de stultis sacris gentilium) tamen oportet earum notitiam tenere illum, qui nihil nolit in reliqua Liuiana aut Romana historia intelligere.

LEGES NVMAE POMPILII II.

Primum itaq; institutum uel prima lex Numæ, est de inaugurãdo rege, & consecrando eo per certas cærimonias: sicut apud Hebræos & nostra quoq; ætate, reges cum bonis comprecationibus inunguntur & consecrantur, ut ita prosperis initiis deoq; propitio regnum capessant. Hæc lex postea sub Consulibus paululum uariauit, qui calendis Ianuarii, utpote primo die sui magistratus, in capitolio quotannis comprecabantur & sacrificabant.

Secunda lex, de Auguribus, nemini licere regem inaugurare, neque loca sacra consecrare, uel exaugurare, præterquam auguri præsidi auspiciorum.

Tertia lex. de Iani templo pacis tempore claudendo, sed belli tempore aperiendo, ut sic diu noctuq; precari possent Ianum, ut bellum auerteret. Huius meminit etiam Virg. in fine septimi.

Quarta lex. Religionibus & cæremoniis feroces animo uulgi & hominum esse illigandos, alioqui non posse eos in officio retineri, nisi deorum metu: unde & Liuius intrà alicubi dicit, Præstat esse superstitiones & prauas religiones, quàm omnino nullas.

Quinta lex. Annum diuidi in menses duodecim, ad cursum Lunæ, Græcorum imitatione, hoc modo, quòd Numa decem mensibus Romuli præposuit Ianuarium habentem uigintinouem dies, & Februarium continentem uigintiocto dies. Sed Martius, Maius, Quintilis, October continerent dies tricenos singulos. Reliqui sex menses

menses continerent tantum uigintinouenos dies: quæ summa mensium & dierum conficit trecentos quinquagintaquinque dies, quibus constitit annus Romanus, à Numa in Iulium Cæsarem usque. Tametsi annus Græcus trecentos quinquaginta quatuor dies contineret: sicut & hodie annus lunaris & Iudaicus. Qui uocatur annus lunaris, quia luna conficit cursum suum aliquando minus triginta diebus, quæ summa duodecies multiplicata, ipsum numerum conficit dierum trecentorum quinquagintaquatuor. Quia uerò consultius uidebatur ad cursum solis metiri annum, & lunari anno deerant undecim dies & sex horæ, ideo octauo quoque anno ad finem mensis Februarii, dies nonaginta circiter intercalabant Græci, id est extra ordinem addebant, & interponebant tres menses intercalares, qui continerent tricenos dies. Et ita octauo quoque anno, menses lunares & anni lunares belle quadrabant ad cursum metamque solis, ut apparet computanti. Atque etiam Romani primo secundoque octonario annorum, intercalabant illos nonagenos dies, hoc est, ternos menses. Sed in tertio octonario annorum, hoc est, ut Liuius ait, uigesimoquarto quoque anno, intercalabant non quidem nonaginta dies, sed tantum sexagintasex dies, id est paulo plus duos menses: quia compensabant illum quinquagesimumquintum diem, quo Romanus annus superat Græcum. Demptis enim uigintiquatuor diebus ex nonaginta, remanent sexagintasex. Cæterum Iulius Cæsar uidens errorem & controuersias inextricabiles, annum Romanum sic ordinauit, ut Ianuarius, Sextilis, December contineret dies triginta & unum, Februarius uiginti octo. sed Aprilis, Iunius, September, Nouember contineret dies triginta. Et Martius, Maius, Quintilis, October, seruarent pristinum numerum triginta & unum dies. quæ summa mensium & dierum continet trecentos sexagintaquinque dies, quibus sol cursum suum conficit. Verum quia sex horæ desunt isti numero, quibus cursus Solis istos dies superat, ideo quarto quoque anno incipiente, unus dies ad sextum Calendas Martii, nobis est festus diuo Mathiæ Apostolo, intercalatur, id est interponitur, ut ille quartus annus bissextilis uocetur: quia tum oportet bis dicere sexto Calendas Martii, propter unum diem intercalarem additum. Veruntamen superest error paruus in hoc quoque Iuliano anno talis, quod intra trigintasex annos elapsos à morte Iulii Cæsaris usque ad tricesimumseptimum annum imperii Cæsaris Octauii, intercalati sunt dies duodecim, cum debuerint nouem tantum intercalari: quia

sex

ſex horæ ſunt quadrans & non triens unius diei Romani & naturalis. Itaque hunc errorem uidens Octauius Auguſtus, correxit, ita ut non incipiente, ſed exacto & finito quarto quoque anno, hoc eſt, incipiente quinto quoque, anno, unus dies biſſextilis intercalaretur. Atque hunc morem Carolus Magnus rex Francorum, & primus ex Germanis imperator Auguſtus, ad Germanos tranſtulit & Gallos, ut hodieque perduret: nihilominus tamen Mathematicæ periti aliquot deeſſe minuta cenſent huic quoque Auguſtano anno: quem defectum corrigere uoluit Ioannes de monte Regio, Mathematicus peritiſsimus, ex Germania Romam uocatus à Pontifice: ſed morte occupatus, non potuit cœptum abſoluere. Et quidem apparet iſte error ex conſequente. Nam Ouid. in 3. Faſtorum ſcribit, æquinoctium uernum ſuo tempore exiſtere ad octauum Calendas Aprilis, quod æquinoctium hodie noſtri Mathematici uariantes quatuordecim diebus, reponunt in ſextum idus Martii. Similiter apparet uariatio in ſolſtitio æſtiuo, & in reliquis duobus anni quadrantibus. Atque hæc de anno Romano, deque intercalatione ſufficiant. plura uide apud Macrobium libro primo Saturnalium de anno Romuli, capite duodecimo, de anno Numæ, capite decimotertio: de anno Cæſarum, capite decimoquarto.

Sexta lex. Diſcrimina dierum eſſe tenenda: quia ſunt aut feſti, quibus aguntur ſacrificia, epulæ, ludi, feriæ: aut profeſti, quibus annumerantur dies faſti, cum licet exercere lites & cauſas forenſes & ius dicere. Dies comitiales, cum licet agere cum populo. Dies Comperendini, cum licet dare uadimonium. Dies ſtati, cum licet ius dicere peregrinis. Dies præliares, cum fas eſt res repetere, uel hoſtem prouocare ad prælium indictum ab inferentibus bellum. Aut ſunt dies interciſi, id eſt, partim feſti, partim profeſti. Reliqua de dierum diſcrimine, uide apud Macrobium in primo Saturnalium, capite decimoquinto & ſexto, ubi etiam de Calendis, Nonis, & Idibus, à Romulo inſtitutis, exponit. Nefaſtos autem dies, quæ eſt quarta ſpecies dierum, uocant Latini, non ſolum quibus non fas eſt ius dicere: ſed generaliter ominoſos, infauſtos, & quaſi abominabiles, quibus nihil proſpere ſuccedat, priuatim aut publice in humanis aut diuinis negotiis, quos alioqui religioſos uocant dies.

Septima lex. Sacerdotes atque ſacerdotia certo ordine diſtribui & diſcerni, ut rite fiant ſacra & religiones curentur, non à prophanis hominibus, ſed à ſacerdotibus. Inſtituit autem Numa

ſeptem

ſeptem genera ſacerdotum. Primo Curiones, quia in ſua curia ſacris præeſſent, ueluti noſtrates parochi, ut ſuprà dixi in catalogo Romuli. Secundo Flamines, qui præerant peculiariter ſacris curandis, ut Flamen Dialis, id eſt Iouialis, & Flamen Martialis & Quirinalis. Tertio augures, id eſt diuinatores, qui ex auium garritu, uolatu, motu, qui ex inſpectione uiſcerum, ex prodigiis aliiſq; ſignis futura prædicebant. De qua profeſsione, hoc eſt, de diuinatione Cicero duobus libris perſcribit. Quarto Veſtales uirgines, perpetua uirginitate obſtrictæ, adeo, ut ſi qua uiolari ſe eſſet paſſa, uiua defoderetur: aut ſi neglecte ſacra curaſſet, uirgis à Pontifice cæderetur. Quinto Salii ſacerdotes Martis. Sexto Feciales, qui rebus repetendis ab hoſte, qui bello indicendo, qui induciis paciq́ue faciendæ præeſſent. Vnde & à facere dicti ſunt Feciales, uel à fœdere. Septimo Pontifices, id eſt, præfecti ſacrorum & religionum: dicti ſic, quòd poſſent facere ſacra, & curare cæremonias ritusq́ue ſacros.

Octaua lex Numæ, de rege ſacrorum, qui abſentis regis uice fungeretur in regiis ſacris curandis, quibus alioqui peculiariter rex præerat curandis.

Nona lex. ut uirgines Veſtales perpetuum ignem fouerent, & ſupremam autoritatem haberent in Vrbe.

Decima lex. Vt Salii aſſeruarent ancilia, & certo tempore ſaltantes circumgeſtarent in Vrbe.

Vndecima. Vt pontifex, tanquam ſummus ſacerdos, præeſſet omnibus ſacris & ſacerdotibus. Vnde & ius pontificium habet originem, quod de ſacris, de ritibus, de dignitate & immunitate ſacerdotum ſtatuit.

Duodecima. Vt patrii ritus cæremoniarum ſacrorumq; ſeruentur rite.

Decimatertia. Vt peregrini ritus exteræq; & nouæ cæremoniæ, ſine autoritate pontificis non recipiantur.

Decimaquarta. Vt prodigia, hoc eſt, ſigna & oſtenta, & monſtra, aliaq; mirabilia ſigna obſeruentur, procurentur, expientur, ut ita diuina placetur: quia ferè ſignificent imminentia mala. Huius exempla apud Liuium ſunt innumera.

Decimaquinta. Vt Auguria, auſpicia, aliæq; diuinationis formæ obſeruentur. Nihil enim ueteres, neq; priuatim, neq; publice incipiebant uel agebant ſine obſeruata diuinatione, qua neglecta putabant omnia eſſe inauſpicata, ominoſa & infelicia.

Decimaſexta. Fidem datam priuatim publiceq; ſeruandam eſſe,

esse, quod est honestissimum uinculū societatis humanæ, & omnis iuris fundamentum. Siquidem & nomen habet fides à fiendo, quòd fieri debeant quæ fideliter promittuntur. Contrà uerò perfidia & infidelitas non abiret impune, sed infamia aliisque pœnis coerceretur.

Decimaseptima. Iuramentum esse seruandum, si modo de re possibili & licita sit præstitum.

Decimaoctaua. Coercitionem perfidiæ & periurii aliorumque criminum certis pœnis fieri. Quamuis enim lex naturæ dictat neminem esse lædendum, tamen, quia non possunt non esse scelerati in tanta multitudine confusioneq; hominum, pœnis coerceri necesse est criminosos, ut humana societas seruetur. Præstat enim pauciores lædi malos, ut plures tuti seruentur.

Decimanona. Vt fundi & possessiones certis suisq; finibus describantur, & limitibus terminentur, quos limites si quis dimoueat, eum pro fure & grassatore habendum, puniendumq; esse.

Vigesima. Vt mulier partum duodecimo mense aut ultra quoq; editum, legitime peperisse credatur. Huius meminit Gellius in libro tertio, cap. decimosexto, mulierem ferre uterū in decimumtertium usque mensem.

Vigesimaprima. Homicidium capite puniendum, & cædē ciuis, pro parricidio habendam.

Vigesimasecunda. Filium maritū à patre suo non esse uendendum, neque pignori dandū. Vide suprà in catalogo Romuli, de iure patriæ potestatis in liberos.

Vigesimatertia. Argeos, hoc est, loca sacra & dedicata diis, suam habere immunitatem ac religionem, & semel deo consecrata, nō posse iure transferri ad usus prophanos & priuatos. Omnia enim sacra esse publica, nulliusq; dominio subiecta priuatim.

Atque hæ ferè sunt leges institutaq; Numæ Pompilii secundi regis, ut Liuius aliique historici indicant. Reliqua de Numa à Plutarcho require, qui descripsit omnem uitam eius.

DE TVLLO HOSTILIO III. rege Romanorum.

De tertio rege Romanorum Tullo Hostilio, qui inquietus & bellicosus cognatas finitimasq; urbes, partim ad fœdera coëgit, partim Romano imperio adiecit, multasque colonias deduxit. **Interregnum,** id est uacationem imperii, de qua suprà.

Iussit, id est nominauit & elegit. Infima arce, Vide suprà in Romulo. Patres, id est Senatores. Facti autores, id est approbarunt & confirmarunt regem Hostilium. Hic non. Breuis notatio morum Hostilii χαρακτηρισμός.

Aetas, scilicet iuuenilis. Auita gloria, id est, aui sui Hostii Hostilii, qui mortem pro patria occubuerat. Senescere, id est, ocio quasi & ignominia torpescere, uiresque amittere, sicut corpus senile debilitatur. Materiam, id est causam.

Forte euenit. Quartum bellum quod Romani gesserunt cum suis cognatis Albanis, cui ferocia & calliditas Hostilii dedit causam. Agrestes Romani, id est agricolæ. Inuicem, id est inter sese. Ad res, scilicet ereptas. Suis, scilicet legatis,

Prius quàm mandata, scilicet de rebus repetendis. Satis, id est certo. Negaturum, scilicet res reddere. Pie, id est rite. Excepti, scilicet Albani legati.

Comiter, id est humaniter. Tantisper, id est intra tantum tempus, uel interim. Neganti, scilicet res reddere. Legatis, scilicet Romanis. Purgando, id est excusando: quia sic comiter accepti, & tractati à Tullo adulabantur ei præter dignitatem sui officii, suæque urbis: quia turpiter, propter ius priuatum hospitii cum Tullo initum, negligebant & derogabant iuri publico legationis sibi commisso à suis: atqui ius priuatum longe cedere & postponi debet cuilibet iuri publico, pertinenti ad magistratus, & ad totum commune ciuitatis uel imperii. Imperio, scilicet suorum Albanorum.

Regi uestro, scilicet Ciuilio. Regem Romanum, id est Tullum. ἐτέρωσις personæ, pro ego Tullus rex, & cætera. In eum, scilicet Albanum populum, autorem belli, qui prior negauerit reddere res. Expetant, scilicet Dii. In, id est contra.

Ciuili simillimum, Amplificatio indignitatis in hoc bello, à comparatione personarum: & contra diminutio eiusdem, à coniectura consequentis euentus. Parentes, id est Albanos.

Natos, id est Romanos. Troianam prolem, id est posteritatem Aeneæ Troiani. Lauinium, id est oppidū Aeneæ, ut suprà. Alba, id est urbs Ascanii. Modo, id est tantūmodo.

Alterius urbis, scilicet Albæ. In unum, scilicet corpus reipublicæ. Quinque millia passuum, id est miliare Germanicum. Cum re, id est fossa. Dictatorem, id est supremum magistratum, cuius erat dictare, præscribere & præcipere quiduis.

Regis, scilicet Ciuilii. Ipso capite, scilicet Ciuilii. Magnum

gnum numen, id est magnam potentiam.

Nomen, id est populum. Ab statiuis, scilicet castris. Dimicent, id est prælientur. Congressus, id est collocutus sit.

Educit, id est exercitum instruit in aciem, & ordinem suum præliare. Infit, id est loqui incipit. Albanus, id est Metius.

Videor, id est puto.

Perperam, id est male. Iniurius & non. Narratione captat beneuolentiam. Illud te Tulle. Propositio & eius confirmatio, ab utili & necessario. Hetrusca res, id est imperium.

Téque, scilicet circa Romanos. Illi, scilicet Hetrusci. Mari, Quia illo tempore Hetrusci tenuerunt imperium ad mare superum Adriaticum, atque inferum Mediterraneum. Pollent, id est ualent. Aggrediuntur, scilicet Hetrusci. Confectos, id est, uiribus consumptos. Seruitiiq; aleam. Alea, est omnis ludus lucrosus: ab alio dicitur, quòd huic iam faueat, alii est aliena.

Intus in aleam, id est fortunæ committimus. Viam, id est rationem. Decerni, id est liquere. Indole; id est natura.

Indoles ab indolendo, significat naturam ipsam, & significationem naturæ.

Tergemini fratres. hoc est, tres in exercitu Romano, & tres in exercitu Albano. Horatios, id est Romanos. Curatios, id est, Albanos. Ciues, scilicet tres. Cum bona pace, id est, non cum crudelitate.

Fœdera alia. Digresio in descriptionem fœderis icti certo ritu & cæremoniis. Legibus, id est conditionibus, quia causæ fœderum uariant. Eodem modo, id est ritu & cæremonia.

Factum, scilicet fœdus. Fœcialis, scilicet Sacerdos præfectus fœderi faciendo.

Patre patrato. Numa Pompilius, ut suprà dixi, instituit Fœciales sacerdotes, præfectos fœderibus faciendis, & internuntios pacis belliq́ue, iisq́ue ius dedit creandi patrem patratum, hoc est summum fœderis præfectum, sic uocatum à patrando, id est faciendo & absoluendo fœdere, quia patrare est efficere, ut patrare cædem, patrare nephas apud ueteres.

Sagmina, id est sacras herbas. Inquit, scilicet Fœcialis.

Puram, id est herbam sacram. Graminis herbam, id est Sagmina sic appellata, quasi sancta. Regium nuntium, id est fœcialem. Vasa, id est supellectilem. Facio te, scilicet nuntium regium. Fecit, id est creauit. Verbena, id est, cũ sagminibus.

Effata, id est pronunciata antiquo participio in antiqua historia usus est. **Legibus**, uerba fœderis. **Populus Albanus**: nominatiui casus est, non uocatiui. Populus Albanus, scilicet qui es Populus Albanus. Et uulgaris est hæc constructio apud Græcos & Latinos, ut Domine dominus noster. **Illa** scilicet pacta, & fœderis conditiones. **Cera**, id est cerata tabula. **Vti**, id est ut. **Ea**, scilicet pacta. **Legibus**, id est conditionibus fœderis. **Publico**, scilicet non priuato. Nam priuatorum pacta nihil derogare possunt publico iuri.

Ferito, id est punito uel obrue & tange fulminibus. **Magis**, id est potentius. **Dixit**, scilicet Fœcialis.

Percussit. Inde etiam fœdus appellatũ dicunt à feriendo porco, uel quòd Iupiter ferire debeat transgressorem fœderis.

Sacerdotes, scilicet Fœciales. **Fœdere icto**, Hypotyposis, id est descriptio singularis certaminis ter geminatorum fratrũ, quo Romanis obtigit uictoria, fortunæ beneficio.

Deos patrios, id est penates. **Feroces**, scilicet ter gemini. **Consederunt**, Sido, significat ad locum moueo, ut auis sidit, nondum sedet. **Periculi**, scilicet cædium. **Paucorum**, scilicet trium parium. **Signum**, scilicet pugnæ. **Terni**, id est tres ex utraque parte.

His, scilicet Romanis. **Illis**, scilicet Albanis. **Micantes**, id est splendentes. **Neutro**, id est in neutram partem. **Torpebat**, id est premebatur præ expectatione. **Anceps**, scilicet ab utraque parte. **Cura**, scilicet seruitii. **Spes**, scilicet uictoriæ. **Vnius**, scilicet Horatii. **Is**, scilicet Horatius. **Integer**, id est non uulneratus.

Vniuersis, scilicet tribus coniunctim. **Affectum**, id est debilitatum.

Redit, id est resiliit. **Victor**, scilicet unius. **Solet**, scilicet fieri. **Alterum**, scilicet Horatium. **Alter**, scilicet Curiatius. **Victus**, scilicet etiam priuato dolore & luctu. **Manibus**, id est inferis dedi neci. **Tertium**, scilicet te.

Propius, id est magis. **Ditionis alienæ**, Ditio à dicendo: quia imperium ius dicit in inferiorem. **Duo Romana**, id est duorum Horatiorum. **Imperaret**, scilicet Albanis uictis.

Horatius ibat. Tragicus euentus uictoriæ Horatii, qui sororem suam occidit, & iudicium capitale subiens, tamen data uenia absolutus est. **Paludamento**, id est uestitu militari. **Soluit crines**, Fuit signum luctus. **Appellat**, id est inuocat. **Mouet**, id est

id est perturbat.

Comploratio sororis, quæ sibi gratulari deberet uictoriã & uitam. **Immaturo**, id est, intempestiuo. **Eat**, id est pereat, & est noema obiurgatorium. **Raptus in ius**, id est, accusatus est parricidii: Legiturque hoc iudicium, primũ capitale de parricidio fuisse in urbe Romana.

Ingrati, id est inaccepti. **Iudicium**, scilicet crimen parricidii. **Duumuiros**, id est iudices capitales. **Facio**, id est creo.

Perduellionem, scilicet quòd contra Rempublicam fecerit cædem, & puniuerit sororem uindicta priuata, quæ soror à magistratu debuerat puniri. Sic ergo non solum parricidium, sed & perduellionem, id est crimen læsæ maiestatis admisit Horatius.

Perduellionis, id est crimine læsæ maiestatis & seditionis. sic perduellis est, qui uel maiestatem læsit, uel seditiosus prouocarit, id est appellarit ad populum. **Certato**, id est certet. **Vincent** scilicet duumuiri. **Obnubito**, id est tegito. **Intra pomœrium**, id est intra urbem.

Rebantur, id est putabant. **Indico tibi**, id est impingo tibi crimen maiestatis & seditionis, & ingero tibi crimen capitale. **Clemente**, id est æquo. **Prouoco**, id est appello à Duumuiris ad populum. **Iure patrio**, id est ex patria potestate in liberos, quorum uitæ necisque arbitrium fuit penes patrem, ut suprà in legibus Romuli dixi. **Animaduersurum**, id est supplicium capitale sumpturum. **Cum egregia stirpe**, scilicet quatuor liberorum.

Inter hæc. Sermocinatio pathetica patris pro filio, qua commiseratio mouetur à circunstantiis. **Pila**, id est columna Horatii lapidea in foro, super quam ter geminorum spolia erant dedicata. **Decoratum**, scilicet spoliis. **Ouantemq; uictoria**, scilicet pro patria. **Furca**, id est cruce. **Albanorum oculi**, Comparatio.

I lictor, permisiones amarulentæ & ironiæ negatiuæ. **Manus**, scilicet Horatii filii mei. **Obnube**, id est obtege. **Vindicent**, id est asserant. **Ipsius**, s. Horatii. **Lucretur**, i. expietur. **Piaculo**, id est sacro uel ritu uel piaculari, qu o luitur & placatur quasi crimen. Et piaculum est cæremonia, qua satisfit pro crimine admisso. Inde expiare, est satisfacere certo ritu pro crimine admisso. **Is**, scilicet pater. **Tigillo**, id est trabe. **Adoperto**, id est tecto. **Iugum**, id est furcam.

Sororium tigillum, id est furcam, hoc est trabem trans-

uersam, impositam duabus trabibus erectis instar patibuli: inde sub iugum mittere fuit olim militaris ignominia. Tigillum, est diminutiuũ à tigno, in plurali tigni uel tigna: inde contignatio. **Icta,** id est interfecta.

Nec diu. Quintum bellum quod Romani gesserunt cum Fidenatibus. Erat autem id oppidum situm quadraginta stadijs ab Vrbe, cuius belli causam dedit perfidia Metii, & populi Albani inconstantia. **Vulgi:** scilicet Albani.

Tribus militibus: scilicet Curiatiis. **Vanum,** dictum, quasi ualde inane. **Cœpit:** scilicet dictator. **Prauis:** scilicet consiliis.

Popularium, Noema est sententiosum scomma. **Ex edicto:** scilicet publico ritu belli indicendi. **Suis:** scilicet Albanjs. **Societatis,** id est confœderationis. **Colonia Romana:** scilicet à Romulo deducta post tertium bellum. **Anio anienis,** irregulare nomen. **Transitionis,** id est defectionis. **Confluentis:** scilicet ubi Anio fluuius influit Tyberim. **Cornu,** id est, latus in exercitu.

Animi, id est fortitudinis, roboris. **Erigit,** id est sistit otiosam. **Explicat ordines,** id est, aciem collocat in alios ordines. **Rem,** id est uictoriam. **Esse,** id est erat. Latera sua, id est cornua. **Trepida,** id est periculosa. **Salios,** id est sacerdotes Martios.

Pallori ac pauori. Sic enim ueterum superstitio non solum diis prophanis, sic etiam affectibus aliisq; rebus uanis exhibuit diuinos honores. **Circumduci:** sub montes. Et est stratagema, hoc est, callidum consilium factumq; uafrum Tulli imperatoris.

Id factum: scilicet quod erigerent hastas. **Ad hostes,** scilicet Venientes. **Cornu,** id est latere. **Effusa,** id est sparsa. **Tum Albanus exercitus.** De fœdo quidem, sed merito supplicio Metii, perfidi ducis, cuius & meminit Virgilius in octauo, dicens:

Raptabatq; uiri mendacis uiscera Tullus.

Lustrale: scilicet quo expiaret exercitum cæde, quasi contaminatum externa.

Exciuere, id est conuocauerunt. **Circumdatur:** scilicet Albanis. **Centurionibus,** id est, præfectis centuriarum. **Infit,** id est loqui incipit. **Romani si.** Propositio.

Maior ac periculosior. quia facilius est cauere apertum hostem, quàm clandestinum & insidiosum. **Auerteretur:** scilicet

metu

metu. **Circumueniri**: ſcilicet Albanis.

Nec ea culpa. Tranſlatio culpæ ab Albanis in Metium.

Documentum, id eſt exemplum. **Quod bonum.** Antiqua benè precandi formula plebi. **Duos populos**: ſcilicet Lauinienſes & Albanos, ut ſuprà de Aſcanio dixi. **Septa**, id eſt, circumdata. **Si ipſe diſcere.** Noema ſententioſum contra Metium, deploratæ perfidiæ hominem.

Ingenium, ſcilicet perfidum. **Supplicio**: ſcilicet exemplo tuo. **Ea**: ſcilicet fidem & fœdera. **Sancta**, id eſt non uiolanda. **Ancipitem**, id eſt dubium.

Exinde. Virgilius octauo Aeneidos hoc ſpectaculum fœdum ſic deſcribit:

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant. (at tu dictis Albane maneres.)
Raptabatq; uiri mendacis uiſcera Tullus
Per ſyluam, & ſparſi rorabant ſanguine uepres.

Concitati: ſcilicet ſunt. **Legum humanarum**, Quia fœditas ſupplicii huius nimium excedit humanum ſenſum, & immodice eſt inmane. **Aliis**: ſcilicet fontibus. **Mitiores**: ſcilicet quàm Romanis.

Inter hæc, De excidio Albæ potentis uetuſtæque urbis, deque tranſmigratione Albanorum ciuium in urbem Romanam. Eſt autem hæc deſcriptio egregia & mirifice affectibus ſuis condita, & exemplum ethopœiæ.

Ariete, id eſt machina bellica, qua concutiuntur muri.

Vt uerò. Deſcriptio amoris erga patriam: qualis eſt apud Ouidium quoq; lib. 1. Triſtium, Elegia tertia.

Puluis: ſcilicet ex ruinis. **Mutua miſeratione.** Quia mala conciliant homines συμπάθεια compaſsio. **Auguſta**, id eſt ſacra. **Romanus**: ſcilicet exercitus. **Adæquat ſolo**, id eſt deſtruit funditus. **Temperatum**, id eſt parcitum.

Roma interim. Incrementum & acceſsio magnæ urbis Romæ ex Albanis in ciuitatem receptis.

Cælius mons. Habuit enim urbs Roma ſeptem montes, uel colles intra muros: unde & ſepticollis Roma eſt cognominata. iuxta illud Virgilii:

Scilicet & facta eſt rerum pulcherrima Roma,
Septemq; una ſibi muro circundedit arces.

Id eſt colles, quorum nomina hæc ſunt, Capitolinus, qui & Tarpeius, Quirinalis, Exquilinus. Hi tres in uno latere: in altero ue-

ro latere quatuor, scilicet Palatinus, Cælius, Viminalis, Auentinus. Duo uerò extra muros in suburbio fuere montes, scilicet Ianiculus & Vaticanus.

Curiam, id est, domum, quo conuenirent senatores, ad curam consiliaq; obeunda pro Repub. **Hac fiducia**, Sextum bellum, quod Romani cum Sabinis feliciter gesserunt. **Secundum**, id est proxime post. **Nequicquam**, id est frustra. **Feroniæ**, quam deam herbis, arboribus & plantis præficiebant: sic dicta à ferendis frugibus & floribus.

Lucum, id est Asylum. **Inde**, id est ex Veientibus. **Bellorum**, scilicet superiorum. **Merces**, id est stipendium. **Publico**, scilicet Veientium. **Veientes**, scilicet maxime instabiles & inconstantes.

Aucto: scilicet ex Albanis. **Deuictis Sabinis**. Prodigium expiatum nouendiali sacro, quod primum Tullius peregit.

In conspectu: scilicet missorum. **Visi**, id est arbitrati sunt.

Obirati, id est ualde irati. **Deum**, id est deorum: scilicet à quibus essent deserti & non adiuti. **Nouendiale**: scilicet quo prodigium expiaretur nouem diebus.

Aruspicũ, Aruspices ab aris inspiciendis. **Feroces spiritus**, id est irreligiosus animus. Sic enim fieri solet, ut qui non magni fecerint ante religionem, demum aliquo graui casu icti, multo magis fiant superstitiosi, quàm alii ulli, quasi neglectam religionem uelint compensare & resarcire.

Ioui Elicio, de quo suprà dictum, quòd sit uocatus Elicius ab eliciendo, id est exploranda uoluntate deorum significata per prodigia. **Initum**, id est inceptum. **Curatum**, id est peractum. Valerius lib.8.cap. de neglecta religione. **Cœlestium**, rerum. **Cum domo**: scilicet & liberis.

Vt suprà ad finem Romuli & Numæ enumerauimus aliquot instituta & leges utriusq;: ita nunc Catalogum facere libet eorum, quæ instituit Tullus Hostilius tanquam leges.

LEGES TVLLI HOSTILII.

Prima lex. Prius quàm inferatur bellum, res repetere oportet certa forma, propter quas ablatas & non redditas, iusta sit belli causa: de hac formula iam infrà dicetur; in Anco Martio.

Secunda. Bellum rite certaq; formula indicere oportet: de qua item infrà, in Martio. Nisi enim prius indicitur bellum, non publica uindicta, sed latrocinium potius appellatur.

Tertia

Tertia. Fœdus iciendum esse certa forma, quam & Liuius suprà, & Homerus in tertii Iliad. principio, & Virgilius in duodecimo describit.

Quarta. Singulare certamen inter binos pluresúe, æquo iure fieri debere, ita ut neutra pars suum certatorem adiuuet, neq; aduersarium impediat: sed ociose & quiete spectet ad finem usq; certaminis, de hoc uide Homer. in tertio Iliad.

Quinta. Conditiones secũdum fœdus factas, utrinq; obseruari oportet, ita ut uicti pareant uictoribus.

Sexta. Duumuiri capitales ferant sententiam capitalem de reo accusato, & conuicto criminis capitalis.

Septima. Perduellionis crimen capitale esto capiteque puniatur. & perduellis est, qui uel seditionem excitat & facit, uel maiestatem magistratus imminuit & lædit, uel securitatem Reipub. sollicitat.

Octaua. Rigor & nimia seueritas legum iudiciorumq́; est aliquando temperanda per æquitatem, quæ est benigna interpres iuris summi. Est autem ius summum, iniuria summa: & pendet hæc æquitas non in cuiusq; arbitrio, sed tantum in uoluntate magistratus legitimi, qui est uiua lex, sicut ipsa lex est mutus magistratus. & de æquitate uide Aristot. lib. 5. Ethic.

Nona. A' sententia de capite ciuis Romani lata per duumuiros licet appellare & prouocare ad populum. Hoc enim ius prouocationis primum concessit Tullus Hostilius, quod interceptum postea primi consules reddidere, ut non nisi sententia & suffragiis totius populi Romani, ullus ciuis Romanus capitis damnaretur: & priusquam capite puniretur, uirgis & flagris uapularet. alioqui non licere ciuem Romanum flagris uerberare. De hoc uide in Verrina Cicer. de suppliciis. Verum hæc prouocatio postea ad Cæsares, tanquam monarchas, est translata: quia populus omnem suum consensum & potestatem in principem monarcham transfert.

Decima. De minore uictoria, ouationem fieri: sicut triumphum de maiori. Vide Valer. lib. 2. cap. de iure triumphandi: & suprà quoq; dixi de utroque.

Vndecima. Piaculare sacrum fieri propter cædem. Est autem piaculare sacrũ, quod fit satisfactionis uice pro crimine, quod alioqui non punitur capite: sed condonatur, cum iure deberet capite rependi. Inde piaculare crimen uel peccatum dicitur, quod expiatur uel luitur pœna uel sacrificio.

Duodecima. Lustrali sacro purgari, uel à cæde uel à crimine, uel à suspicione criminis totum exercitum, & aliquando totum populum: quod uocant Hebræi sacrum expiationis, nostri uerò aspersionem aquæ benedictæ.

Decimatertia lex. De concilio castrensi, cuius autoritas in castris militiæque tanta esse solebat fere, quanta senatorum in urbe, in negotiis præsertim mediocribus. Si qua uerò ad summam rerum attinebant, ea deferri consueuerunt postea à duce ad senatum, populumq; Romanum, ut illi fierent autores. Decretá uerò & imperata à concilio castrensi, oportebat obseruari, alioqui pœna erat uel ignominiæ, uel perfidiæ, uel capitis, transgressori. Et ad præconis uocem conuenire solebant, ad consultandum uel audiendum.

Decimaquarta. Nocentium & reorum supplicia peragi, partim ut è medio tollantur sontes, publicæq; honestatis & tranquillitatis inimici: partim exempli gratia, ut suppliciis admoniti reliqui scelerosi, alieno periculo & exemplo malefacere cessent, uel saltem aliquid de improbitate sua remittant.

Decimaquinta. Quanuis sint multi mali, maximaque flagitia, tamen iure Romano, tanquam mitiore, barbaricam suppliciorum immanitatem esse nonnihil moderandam, ne prorsum excedat humanum sensum.

Decimasexta. Nouendiale sacrum nouem continuis diebus fieri, oblato aliquo prodigio uel ostento, quod oporteat expiari.

Atque hæc fere sunt instituta legesq;, quæ in uita Tulli Hostilii obseruare conuenit.

DE ANCO MARTIO IIII. Rege Romanorum.

Mortuo Tullo res, De Anco Martio quarto rege Romanorum, qui medio ingenio inter pacem & bellum, regnauit annos uigintiquatuor. **Res**, id est regnum. **Institutum**, scilicet de interregno. **Interregem**, id est uicarium. **Fuere autores**, id est approbarunt, **Vt**, id est cum. **Auitæ gloriæ**, scilicet Numæ. **Proximum**: scilicet Tulli Hostilii.

Ab una parte: scilicet à religionibus. **Antiquissimum**, id est honestissimũ, optimum. **Regis**, scilicet Numæ. **Relata**, id est descripta **Album**, id est tabulam. **Aui**, scilicet Numæ.

Sacella, non in castris. **Rati**, scilicet Latini. **Memor**, scilicet Ancus.

Se,

Se, scilicet Ancum. **Tempora**, scilicet inquietiora.

Aptiora, ideo se magis Tullum, quàm Numam sequi oportere. **Proderentur**, id est instituerentur. **Aequicolis**, id est populo Italiæ. **Legatus**. De formula & cæremonia repetendi res hostiliter ablatas. **Filo lanæ**, ex laneis filis contextum est, uelamentum id capitis. **Fas**, id est ius naturale. **Legatus**, id est missus. **Testem facit**, id est inuocat.

Dedier, id est dari noxæ. **Carminis**, id est sententiæ prædictæ, uel orationis prædictæ, quæ tametsi non continetur uersibus, & metris poëticis, tamen suos numeros graues habet. Sic enim carmen, quamlibet numerosam orationem, uel numerosum cantum uocant Latini.

Iurisiurandi, id est quod iuramentum iam pronuntiet. **Deduntur**, id est res & sontes. **Quos**: scilicet iniurios, noxios.

Exposcit, scilicet ad pœnas, ut sibi noxæ dedantur. **Tot enim solennes sunt**. Induciæ seu feriæ trigintatrium dierum, inter res repetitas & bellum indicendum.

Audi Iupiter. Formula & cærimonia belli indicendi & consulendi senatum populumque de bello indicendo. **Terrestres**, id est heroes **Testor**, id est in testimonium adduco uel aduoco. **Nuncius**, id est legatus. **Redit**: scilicet post res repetitas, & nondum indicto bello. **Rex**, uel consul postea.

His ferme uerbis, id est ex hac formula sermonis.

Condixit, id est denuntiauit, ut condico tibi rerum: id est conuenio te propter res. **Inquit**, scilicet rex. **Ei**, scilicet senatori. **Quid censes**, scilicet de indicendo bello, & de iure adipiscendo.

Ille, scilicet Senator. **Puro pioque duello**, id est iusto bello. **Conciscoque**, id est decerno. **Quandoque**, id est & cum. **In eandem sententiam**, scilicet de bello faciendo.

Consensu, scilicet patrum & senatus. **Sagmineam**, id est sagminibus, hoc est sacris herbis circumligatam.

Puberibus, scilicet supra quatuordecim annos.

Dicere, id est bellum indicens. **Quod**, id est eo quod.

Consciuit, id est conclusit. **Ego**, scilicet fœcialis legatus.

Dixisset: scilicet fœcialis. **In fines**, id est trans. **Hoc tum**, Epilogus cærimoniarum. **Eum morem**, cæremoniam utramque.

Ancus demandata cura, Septimum bellum, quod Romani sub Anco contra Latinos gessere, & uictores facti, recepere uictos non

nō in gratiam modo,uerum & in ciuitatem. **Multitudinem**, ſcilicet Latinorum expolitorio.

Auentinum, id eſt quicquid erat circa Auentinum montem. eſt generis neutri hoc loco. **Tellenis & Ficana**, ſcilicet oppidulis Latii. **Compulſo**, id eſt collecto. **Marte incerto**, id eſt dubio euentu belli.

Ad Murtiæ,ſcilicet templum. & eſt elliptica oratio, Græciſmum ſapiens. Murtia autem cognominatur Venus, à Myrto, id eſt frutice ſibi ſacro.

Ianiculum. Caſtellum in ſuburbio urbis Romanæ,uocatum à Iano Latii primo rege, qui illic ſedem habuerat. Et è regione erat Saturnia, item caſtellum,in quo habitauerat Saturnus exul, à Iano ſuſceptus,uide Ouid.in 1.Faſt.

Sublicio.i.ligato. Vocatur autem poſtea Sublicius qui contignatus eſt, & compactus ex ligneis trabibus inter ſe connexis : ab antiquo uerbo licio, quod eſt implicare, connectere. Inde & Sublicas dixerunt ueteres illas magnas arbores & trabes, quæ inuicem colligantur. **Diſcrimine**,id eſt iudicio : hoc eſt cum in tanto populo non liceret diiudicare, bene an male quiſq; ageret. **Carcer ad terrorem**. Carcer à coërcendis malis. **Mare**, ſcilicet interum. **Ora**, id eſt oſtia,ubi Tyberis influit in mare. **Hoſtia**, id eſt Romanorum colonia. **Circa**,ſcilicet Hoſtiam.

Anco regnante,Digreſsio paulo prolixior in deſcriptionem perſonæ, qua deſcribit Tarquinium Priſcum, qui Lucumo eſt cognominatus, quonam modo hic aduena per ſuam induſtriam & comitatum excreuerit Romæ, adeo ut primus in aula Martii, deinde tutor liberorum regis, denique rex quintus Romæ ſit factus.

Lucumo uir impiger, Lucumo Hetruſco uocabulo, ſignificat dominum uel dictatorem. **Tarquiniis**, in oppidulo.

Peregrina, id eſt Græca. **Qui**, ſcilicet Demaratus.

Conſediſſet, id eſt domicilium ſuum poſuiſſet & fixiſſet.

Patri, ſcilicet Demarato. **Filio**, ſcilicet Arunti. **Qui**, ſcilicet pater. **Ventrem ferre**, id eſt grauidam eſſe. **Nurum**, id eſt uxorem filii Aruntis. **Nepotis**,ſcilicet Poſthumi.

In teſtando, id eſt faciendo teſtamento. **Sortem**, id eſt partem. **Lucumoni contra**, Deſcriptio Tanaquilis,uxoris Tarquinii Priſci. **Et quæ haud**, id eſt quæ non facile pateretur ſe agere in humiliore conditione, uel mediocri : ſed quæ

appet

appeteret maiorem & splendidiorem fortunam. **Illi**, scilicet Lucumoni. **Hetruscis**, scilicet Tarquiniis. **Non potuit**, scilicet mulier. **Oblita**, quia affectus maior uincit minorem affectum.

Roma est. Occasio loci quo commigrandum esset, scilicet Romam, ubi noua peregrinaq; uirtus facile emergeret. **Visa**, idonea esse. **Futurum**, scilicet Romæ.

Regnasse Tatium, ab exemplis. **A' Curibus**, id est oppido Sabino. **Matre Sabina**, id est filia Numæ. **Vna imagine**, scilicet Materna. **Persuadet**, scilicet Tanaquil Lucumoni suo. **Vt**, id est tanquam.

Sublatis, id est comportatis. **Ad Ianiculum**, Augurium Tarquinio oblatum, significans ei regnum obuenturum. **Ministerio**, id est ad ministerium. **Reponit**, scilicet pileum.

Accepisse, Expositio augurii.

Prodigiorum, id est signorum. **Vt uulgo Hetrusci**, sunt apud quos superstitio diuinandi originem sumpsit authore Tage quodam. Cuius Ouidius in 14. Metamorph. meminit. & Cicero de Diuinatione.

Eam alitem, id est aquilam, regiam auem, & Ioui sacram. **Eius dei**, id est Iouis, in cuius tutela sunt reges. **Auspicium fecisse**, id est signum ostendisse.

Decus. i. pileum. **Eidem**, i. capiti. **Diuinitus**, quasi diuino signo & augurio. **Redderet**, i. reponeret. **Has spes cogitationesq;**. s. de excelsa dignitate. **Comparato domicilio**, id est cum Romæ suarum rerum summam posuisset & stabiliisset. **Lucium**, ab Hetrusco nomine Lucumonis. **Tarquinium**, ab oppido unde commigrarat.

Priscum, ab ætate. Non est uerisimile illi inditum esse nomen statim in aduentu, sed demum sub Tarquinio Sexto, dictum esse illum priscum, ad differentiam Sexti. **Romanis conspicuum**, Incrementa Tarquinii, quæ ipse sua liberalitate & comitate auxit. **Conspicuum**, id est nobilem.

Nobilis est ille, quem nobilitant sua uilla.

Adiuuabat, scilicet fortunam suam: quia

Cuiq; mores fortunam fingunt sui. Arist.

Quo minor intellectus, eo maior fortuna.

Dextere, id est fideliter. **Expertus**, id est probatus, nunc non utimur passiuè. **Regis**, scilicet Anci.

Regnauit Ancus annos, Instituta & leges sub Anco Martio

tio sic fere possunt colligi & obseruari ex hac Liuii historia, ut in hoc Catalogo.

LEGES ANCI MARTII.

Prima. Sacra priuata prohiberi, ne quis sibi priuatim fingat cæremonias ritusq; pro sua superstitione, sed publice probatis, receptisq; ritibus utatur.

Secunda. Sacra publica fastis descripta obseruari debere. Sunt autem fasti, libri, in quibus describũtur festi dies, & feriæ, & profesti dies, atque fasti, de quibus suprà in Catalogo Numæ. sic extant Fast: Ouid.

Tertia. Res repeti certa cærimonia, conceptisq; uerbis. Sic enim iustam causam bello fieri, si res ablatæ per iniuriam repetentibus non reddantur, uel si iniuriosi non dedantur noxæ, id est ad pœnam exhibeantur.

Quarta. Senatum publicum urbis consilium esse consulendum certa formula de bello inferendo. Non enim priuata libidine, sed publico consilio & decreto debet inferri bellum, alioqui est latrocinium si priuatim infertur.

Quinta. Bellum indici certa cærimonia & religiose inferri. Quia enim bellum est iuris tutamentum, & publica uindicta, depulsioq; iniuriæ, ideoq; religiose & certo iure belli debet geri, quoad uindicatis iniuriis, quamlibet crudelibus modis parta uictoria, pax firma, tanquam belli finis, constitui posit.

Sexta. Sacra regia, & postea consularia, hoc est quæ per ipsum regem, uel consules peragi debent, esse mandanda aliis in absentia regis, uel consulum, ne quid publicæ religionis omittatur.

Septima. Exercitum militarem scribi certa fomula iuramenti & certis conditionibus, de quibus apud Vegetium uide.

Octaua. Carcerem esse domicilium facinorosorum, cuius metu & dolore punire oportet flagitiosos, propter exemplum & pacẽ publicam. Longe enim tolerabilius est unum atq; alterum dolere quàm totum commune in sollicitudine damnóue esse, ut suprà dixit in Tulli Catalogo.

Nona. Aduenas fideles in officia & consilia quoq; publica admitti, si eorum fides satis sit perspecta uirtusq; probata, alioqui minus iuris est aduenæ, quàm inquilino & populari.

Decima. Testamentum condi certa formula, & conditionibus, quo continetur & declaratur ultima uoluntas morituri, quæ si iusta est, seruari debet. Sed de hoc consule iureconsultos.

Vndec

Vndecima. Tutorem orphanorum & pupillorum, sine dolo malo curam gerere debere fideliter, qualem in suis rebus geri uellet.

Duodecima. Orphanos & pupillos suam rem curare non posse, uel propter imbecillitatem, uel ætatem: ideoq; ius & uoluntatem ipsorum transferri in tutores & curatores suos: qui uel testamento, uel iure cognationis, uel iussu magistratus eis dentur. Cæterum de iure tutelæ, iurisconsultos consule.

Atque hæc duodecim instituta sunt, quæ ex historia Anci Martii, quarti regis, possunt elici.

DE TARQVINIO PRISCO V.
Rege Romanorum.

Iam filii. De Tarquinio Prisco, Romanorum rege quinto, qui popularis rex admodum fuit, & miræ prudentiæ in augendo regno, & primum de ambitione petitioneq; regni ad populum. **Filii,** scilicet Anci Martii regis mortui. **Eo magis,** scilicet ne filii pubertatem ingressi, regnum sibi præriperent. **Instare,** id est instabat. **Quibus,** scilicet comitiis indictis. **Venatum ablegauit,** Legare, in publico negotio: ablegare, in priuato. **Ablegauit,** scilicet pueros, ne ipsorum præsentia sibi obesset.

Cum se. Diuisio & obliqua allocutio, qua Liuius iustæ orationis petitoriæ primaria capita complectitur, cuius propositio hæc est, Se Tarquinium nihil nouum, neque indignum, uel alienum à iure petere, quod regnum petat ipse peregrinus homo. Et hic est status orationis, cuius ratio hæc est duplex, quòd ipse Tarquinius antea priuatim publiceq; sit bene meritus de populo Romano, & quòd sæpe antea regnum sit delatum Romæ ultro peregrinis etiam.

Cum, scilicet diceret Tarquinius. **Nouam,** scilicet nec iniquam. **Tatium,** Exemplum primum. **Numam,** Secundum exemplum. **Se ex quo,** Argumentum tertium. **Potens sui,** id est sui iuris, sui arbitrii. **Aetatis eius,** scilicet uirilis. **Vetere patria,** id est Tarquiniis. **Haud pœnitendo,** scilicet bono.

Alios, scilicet ciues. **Rege,** scilicet Martio. **Memorantem,** id est perorantem. **Regnare iussit,** id est & patres, Senatusq;, popularis nominationis authores fuere, eamque comp

comprobarunt. **Ergo**, De rebus gestis Tarquinii in regno.

Cætera, id est in cæteris.

Minorum gentium, id est patres uel senatores, tanquam de minore gente, id est, iuniore ordine senatorio. Nam non minorem potestatem in Senatu habebant, quàm ueteres.

In curiam, id est in dignitatem senatoriam. **Instructius**, id est apparatius. **Circo**, qui nunc dicitur maximus, id est magna planicies campi publici, in quo exhiberentur ludi & spectacula.

Diuisa, scilicet sunt in circo. **Spectacula**, id est loca spectandi. **Fori**, id est subsellia uel sedilia. **Ludicrum**, id est ludus. **Solennes**, id est festiui. **Magni**, scilicet Circenses, & maximi, & Romani ludi.

Priuatis, scilicet ciuibus. **Porticus**, id est deambulacra ad arcendum æstum, uel tempestatem constructa & tecta. **Tabernæ**, id est negotiatorum domunculæ: & dicitur omne ædificium in quo aliquid uenditur.

Cum Sabinum. Octauum bellum, quod Romani feliciter contra Sabinos gessere, non citra tamen sanguinem.

Anienem, scilicet fluuium. **Centurias**, scilicet equitum.

Id, scilicet scribere centurias. **Inaugurato**, id est obseruato augurio probe. **Mutari**, scilicet centuriarũ numerum. **Aues**, scilicet auspicatæ.

Negare Accius. Obnuntiare, est prohibere aliquid fieri propter malum omen, & exitum. **Addixissent**, id est significassent bonum eius rei euentum.

Ex eo, id est propter illam obnuntiationem, id est prohibitionem auguris, propter signum non prosperum. **Inquit**, scilicet rex. **Diuina**, id est prædic. **Inaugurato**, scilicet cum tuo augurio: & est ironia. **Inquit**, scilicet Tarquinius. **Atqui**, id est certe.

Tum illum. Exemplum miraculi præstigiosi. **Cotem ferunt.** Cos, generale uocabulum, quemlibet lapidem significat.

Portendunt, id est indicant. **Illum**, scilicet Actium. **Capite uelato**, scilicet more augurum, qui tectis capitibus auspicia captabant. **In comitio**, id est in loco comitiorum.

Belli domiq; id est publice aut priuatim. **Auspicato**, id est auspicio & signo futuri euentus obseruato, unde diuinarent euentum. Etenim diuinatio, est earum rerum, quæ fortuitæ putantur

stantur, prædictio & præsensio.

Vocati, scilicet ad consilium castrense, de quo suprà in Catalogo Tullii. Consilium, significat conuentum, & consultum. Concilium semper significat conuentum solum. **Summa rerum**, id est, maxima negotia & negotiorum momenta conatusque.

Admisissent, id est dedissent bona signa. Vide copiose apud Ciceronem pro domo, & de responsis Aruspicum. **Numero**, scilicet priori. **Modo**, scilicet sub Tarquinio. **Iisdem nominibus**, id est trium centuriarum Romuli. **Geminatæ**, id est duplicatæ, ut bis mille & sexcentos equites, uel plures adeo, contineant tres centuriæ.

Vim, id est multitudinem: & est effectus pro efficiente. Vbi enim multi sunt, ibi maior est uis. Et quæ non prosunt singula, iuncta iuuant. **Sublicis**, id est trabibus, quibus innitebatur pons Anienis. **Sublica**, à licio.

Insignem, id est celebrem. **Cornibus**, id est lateribus pedestris exercitus. **Incurrisse**, scilicet ad frontem. **Cedentibus**, id est peditibus. **Tenuere**, scilicet montes. **Vulcano**, id est deo ignis.

Tumultuario, i. extemporali, & temere collecto. **Collatia**, id est oppidulum. **Fratris**, scilicet Aruntis. **Filius**, scilicet Posthumus. **Rex interrogauit**, De formula uerborum, qua certis uerbis deditio fieri solita est per hostes uictos. **In sua potestate**, Nam qui antea est alienæ potestatis, ille se dedere nõ potest alii.

Ditionem, id est potestatem. **Recipio**, scilicet uos in fidem & potestatem nostram. **Inde priscis**, Nonum bellum repetitum contra priscos Latinos, quibus aliquot oppida sunt adempta. Prisci Latini, quia Romani erant noui Latini, & qui erant extra Romanum solum, dicebantur prisci Latini. **Fecit**, id est intulit.

Pax deinde facta est, Res à Tarquinio in pace gestæ, quì muniuit & ornauit urbem ædificiis, sicut & Ancus Martius. **Mole**, id est conatu. **Forum**, scilicet Boarium. **Fastigio**, scilicet in altum. **Haud facile euehebat**, Nisi enim aquæ decliuem impetum habeant & motum, nullo modo possunt canalibus deriuari.

Cloacis è fastigio, Cloaca proprie significat meatum & alueum, quo deducitur aqua & sordes. Significat item canales aut fistulas, quibus aqua ex imo in altum ducitur, teste Iureconsulto.

Sic ergo indicat Liuius, per tubos & fistulas aquam extractam de humilioribus locis in Tyberim fluuium. **Capitolio,** id est colle.

Amplitudinem loci, scilicet Capitolii, quod postea summum urbis templum fuit, ut infrà in Tarquinio superbo scribit.

Eo tempore, Digresśio in prodigii descriptionem, quod accidit circa Seruium Tullium, qui post hunc Tarquinium regnauit, quod regnum ei significauit hoc prodigium.

Moueri, id est excitari. **Scire licet,** Expositio prodigii. **Materiam,** id est puerum, qui futurus est causa. **Liberum,** id est liberorum. **Conferri,** scilicet cum Seruio. **Hic quacunque,** Variatio historiæ de natalibus & genere Seruii.

Corniculo, scilicet oppido Latinorum. **Cognita esset,** scilicet principis uxor.

Regina Romana, scilicet Tanaquile. **Mulieres,** scilicet Tanaquilem & matrem Seruii. **Hostium,** scilicet Romanorū.

Venerit, scilicet captiua. **Duodequadragesimo,** Occasio insidiarum & cædis Tarquinii Prisci, qui immisśis percussoribus à filiis Anci Martii regni, ut sibi uidebantur, hæredibus, occisus est.

Crescere, id est crescebat. **Præceps,** id est ex inopinato. **Inde,** scilicet ab aduena. **Ad seruitium,** id est ad Seruiū.

Deo, scilicet Marte. **Seruus,** id est Seruius Tullius. **Serua,** id est matre. Locus communis seruitus, à quo sumitur amplificatio indignitatis.

Romani nominis, id est imperii. **Domus suæ,** id est familiæ Martii. **Aduenis,** ut Tarquinio. **Consueti erant,** id est in aula noti erant.

Apparitores, id est aulicos & ministros. **Conuertunt in se,** id est in suum conspectum. **Appellarent,** id est prouocarent ad regem. **In uestibulo,** id est area, quæ est pro porta uel ianua. **Ferramenta,** id est arma, & instrumenta ferrea, ut sunt ligones, rastri, fuscinæ, falces, secures. **Penitus,** id est intro.

Obstrepere, scilicet conuitiis. **Ex composito,** id est insidiose, & ex parato dolo. **Excepissent,** scilicet è terra.

Tanaquil inter, Prudentiæ muliebris & præsentis animi exemplum in regina, quæ callide & fortiter disśimulauit mortem regis, & regnum Seruio Tullio clam asseruit & constabiliuit.

Sedulo, id est callide.

Spes

Spes, ſcilicet uitæ regis. **Seruio propere**, Adhortatio mulieris cordatæ ad Seruium Tullium, qua admonens, eum à beneficiis in aula acceptis hortatur, & animat ad regnum capeſſendum,& in ultionem. **Exanguem**, id eſt mortuum. **Tuum eſt**, propoſitio.

Vires, id eſt fortis. **Eorum**, ſcilicet liberorũ Anci. **Alienis manibus**. ſcilicet priſcorum. **Erige te**, Exhortatio à diuino prodigio.

Portenderunt, id eſt ſignificauerunt. **Circumfuſo**, ſcilicet crinibus tuis, quos lambebat ignis tibi dormienti. **Clarum**, ſcilicet regnum & regia corona. **Et nos peregrini**, Secundum argumentum ab exemplo. **Vnde**, ſcilicet à matre captiua.

Torpent, id eſt ſunt languida & meticuloſa. **Re ſubita**, id eſt cæde regis. **Ad ſe rediiſſe**, id eſt recreatum. **Confidere**, ſcilicet ſe. **Iubere**, ſcilicet regem ægrotum. **Dicto**, id eſt mandato.

Munia, id eſt officia. Et hactenus quidem Liuius de rebus Tarquinii Priſci, optimi principis, ſcripſit: quomodo ille habuerit ingenium, atque animum inſtructum, atque exercitatum iuxta artibus belli & pacis, fueritque prudentiſsimus artifex deuinciendæ retinendæque plebis: ad quæ non mediocriter eum adiuuerit uxoris Tanaquilis fere incredibilis prudentia & ſolertia.

Ergo libet hic quoque, ut ſuprà fecimus in fine ſuperiorum regum, inire numerum & Catalogum inſtitutorum legumque & morum, quæ obſeruari poſſunt ex hac hiſtoriæ parte de Tarquinio. Non minus enim refert ſcire incrementa iuris Romani & diſciplinæ, quàm acceſsiones ædificiorum, populorum, & ditionũ. Siquidem exempla iure ac ratione prodita, firmataque magis proſunt in publicum,& priuatum, quàm res geſtæ nudæ.

LEGES TARQVINII PRISCI.

Prima. Iure Romano tutela exire pupillos, ſi fiant puberes, hoc eſt, maiores natu quatuordecim annis, ut poſtea ſunt interpretati. Dantur autem eis deinde curatores, uſque in decimum octauum, aut uiceſimum primum annum, intra quod tempus uocantur adulti, ſub cura: ſicut pupilli, uocantur impuberes, ſub tutela.

Secunda. Comitiis tributis regem creari, id est tribuum suffragiis, & consensu, ut suprà in interregno uidimus, & infrà in Catalogo Seruii plura erunt dicenda.

Tertia. Ambitionem non haberi capitalem, si absque muneribus & corruptelis fiat, sola petitione, uel prehensatione manuum, qua utraque licebat uti petitoribus honorum, postea uocatis candidatis, à candida ueste, quàm in comitiis gestabant.

Quarta. Orationem pro seipso habere, commendando, uel excusando, ad populũ licet, modò ne sit seditiosa, aut improbis conuitiis referta.

Quinta. Potens sui, hoc est, iuris arbitriique sui fit is demũ, qui uel post uigesimum primum annum egreditur curam, uel à patre emancipatur, id est liberatur à patria potestate, quem uocamus patremfamilias. Cæterum neque adultus, nedum pupillus, neq; filiusfamilias, est sui arbitrii.

Sexta. Sola uirilis ætas idonea est rebus politicis administrandis. Iuuenes enim rerum imperiti & inconsulti, ne sua quidem bene gerere norunt, nedum publica curare possint, unde & postea latæ sunt leges, de ætate promouendorum ad honores & magistratus.

Septima. Qui olim sunt delegandi ad publica negotia, ad Rempub. ad magistratus, illi uiuis exemplis principum & peritorum discere debent. unde & nobilium liberi deducebantur ad senes & peritissimos quosque, quibus astarent & officio inseruirent. Sicq; eorum uiuis exemplis & uiua uoce discerent. Vide Valerium lib. 1. cap. 2.

Octaua. Iura ciuitatis & populi uel ex libris uel usu perdiscenda ei, qui in repub. feliciter uolet uersari, præsertim extero homini, uel ei quoque, qui in aliena ciuitate morari uelit commodè, atque ad eius se mores accommodare.

Nona. Augere Rempub. potius quàm priuatam, est propriũ regis magistratusque officium: unde postea rationes repetebantur factorum à magistratu suo persunctis. hinc etiam accusationes de peculatu, de repetundis institutæ sunt.

Decima. Patres minorum gentium centum, æquam habere potestatem cum pristinis senatoribus. Fuerunt autem primum sub Romulo centum senatores. Secundo, hic sub Tarquinio ducenti. Tertio infrà sub primis consulibus trecenti, additis centum patribus conscriptis. Postea numerus uenit ad sexcentos.

centos. Denique C. Gracchus Tyberii frater, trecentis patritiis, & trecentis equestribus senatoribus, addidit adhuc trecentos equestres Senatores. Ita ut equestris ordo bis tantum uirium in Senatu haberet, quantum patritius ordo, essentque nongenti Senatores. Vide Plutarchum in Gracchis, & Epitomen Flori. Iulius autem Cæsar Monarcha factus, senatum bellis, & cædibus, & exiliis confectum fere, suppleuit temere ex omni hominum colluuie: ita ut Gallos quoque & Germanos receperit in senatum, aliosque peregrinos, ut per iocum lex sit scripta clandestine, qua caueretur, ne quis Senatori uiam monstraret in curiam, neue quis cum Senatore loqueretur per interpretem. Postea Augustus Cæsar pristinum numerum & nobilitatem Senatui restituit. Sub insequentibus uerò Cæsaribus, omnes magistratus, & omnes Senatores, nihil aliud fuere, quàm adulatores, astipulatores, & seruilia mancipia Cæsarum, uel sacerdotum. Sic habes octo fere mutationes senatorii ordinis & numeri in urbe Romana.

Vndecima. Ludi sacri ad populum retinendũ in cærimoniis & bonis moribus, primum sunt in Græcia & Romæ instituti. Vide plutarchum in Solone, & Lycurgo, & in Romulo, ut etiam suprà de eodem. Verum, ut fit, bonum institutum nimia licentia & lasciuia declinauit, pessimaque exempla prodidit, mutatis ritibus honestis in turpes.

Duodecima. Circum, id est latum campum esse ludorum publicorum, locum publicum. Non enim temerè admittebant ueteres ludos fieri in priuato, neque sacra propter superstitionem & lasciuiam cauendam.

Decima tertia. Certa loca spectandi patribus equitibusque diuisa sunt, cum interim plebs spectaret promiscue, de humiliore loco. Appellati sunt autem illi loci spectaculorum æditiores, ordines spectandi, quorum quatuordecim proximi, multis post annis, assignati sunt peculiariter ordini equestri à Roscio Tribuno plebis, cũ antea equites, qui non essent patritii, sed plebei equites spectassent promiscue cum plebe. de qua lege Roscia theatrali meminit Florus in Epitoma. 99.

Decima quarta. Festis diebus & sacræ celebritati annumerari dies ludorum. Quorum alii sunt Stati & solennes: alii sunt extraordinarii & repentini, qui uel publico sumptu ob inopinatum aliquem casum, uel priuato sumptu propter munus aut funus ede-

bantur: unde & munerarii & funebres ludi sunt appellati. Sic ergo ludorum quoque, alii sunt publici, alii priuati. Hi quidem, quòd priuato sumptu alicuius familiæ exhiberentur (quales gentilitii erant ludi) uel propter honoris petitionem, uel propter funeris celebritatem fierent. Sic & ludi uictorum & triumphatorum principum, & ludi natalitii, similesque annumerantur priuatis. Cæterum in genere sunt duplices ludi, scilicet Scenici & Gymnici. Scenici ludi sunt, qui ingeniorum actionisque agilitati & arte constant: quales sunt fabularum actus, ut est Comœdia, Tragœdia, Mimus, Attellana, Ethologia, Satyra: de quorum origine indicat, sed obscure, Liuius in libro septimo ab Vrbe condita, horum actores uocantur histriones. Sunt autem fabulæ duplices, scilicet Palliatæ, Græcæ, à Græcis primum inuentæ, & ad Latinos translatæ. Harum quatuor sunt species, Comœdia, Tragœdia, Ethologia, id est morum expressio ludicra: & mimus, id est faceta, libera, lasciuaque uersuum recitatio, cum quadam lasciua imitatione morum & sermonis alieni. Et in his Græcis fabulis introducebantur Græcæ personæ palliis uestitæ. Aliæ sunt fabulæ Togatæ Latinæ, à Latinis poëtis inuentæ, & excultæ. Harum sunt quinque species. Prætextata, in qua personæ patritiorum uel nobilium introducuntur, quorum insigne erat, uestis prætexta toga. Tabernaria, in qua plebeiæ, uilesque personæ inducuntur: quales fere in tabernis, & ganeis solent agere. Attellana, quæ erat similis fere Satyræ, argumentis dictisque iocularibus referta, & exhiberi solita turpibus impudicisque gestibus. Satyra plane Latinum poëma, in quo libere taxantur mali mores & uitia præsertim magnorum hominum, expressis personis criminosis, uel per allegoriam significatis. Tales Satyræ extant Horatii, Persii, Iuuenalis, & Philelphi. Dictæ autem sunt à lasciuis gestibus Satyrorum, id est hominum syluestrium. Mimus Latinus Græco similis erat libertate & lasciuia, quale fragmentum extat Laberii apud Macrobium alicubi. His nouem fabulis adde, si libet, Dialogum Græcis Latinisque apprime celebrem. Constant ergo hæ fabulæ & literati ludi, ingenio, arte, facetiaque poëtarum & scriptorum, & comitate gratiaque actorum, qui fauorabiliter eas recitare possint. Cæterum apud Donatum in Terentio, & apud Commentarios Plauti, Iuuenalisque, ac similium plura uide. Vocantur autem Scenici, quod in theatro sub scenis, id est sub umbraculis laterent personæ, quoad exeuntes inde in proscenium recitarent & agerent. Gymnici ludi sunt, qui exercitio

tio habituque corporis constant: appellati à nuditate, quòd ludentes, certantesque fere nudauerunt omninò corpora, uel saltem superfluas uestes exuerent, ut ita expeditiores agilioresque essent ad obeunda certamina ludicra. Fuerunt autem Gymnici ludi apud Latinos Græcosque hæ primariæ species, quarum priores à Virgilio quoque describuntur in quinto Aeneid. & ab Homero in penultimo Iliad. Prima pugna, cum certabant pugnis, manusque conserebant cestibus, fustibus, gladiis, hastis, pilis & similibus armis.

Huc pertinet & gladiatoria, qua certabant uariis modis gladiatores, non solum pro gloria, sed etiam pro uita. Hoc enim dirum barbarumque spectaculum Romani admiserunt in suum theatrum, ut iuuentus crebro uulnerum, sanguinis, cædiumque aspectu assuefieret ad fortitudinem militarem, quo minus terreretur huiusmodi malis, & uulneribus, quibus in prælio solent affici, & confici corpora. Huc pertinet & pugna decertatioque cum bestiis, pro uita: quales multas describit Martialis. Vtrunque autem horum fuit infame, & per seruos plerunque exerceri solitum. Huc refertur etiam lucta, qua alter alterum complectens, in terram prosternere & opprimere nititur. Secunda species, cursus satis nota, cum faciunt curriculum in stadio, uel campo, ad destinatam metam pertingendam. Tertia: Saltatio, quæ uel æquo campo, uel inferne in superiorem locum, uel superne in inferiorem locum: aut etiam in equos desultorios fieri solet: uel in currus, ita ut non tantum nudi, sed etiam armati & cataphracti, equos uel currus insilirent. Quarta species: Iaculatio, quæ fit sagittis, & arcubalistis, uel arcu, pila, disco, id est, rotundo lapide instar cotis, de quo Homerus & Ouid. in Metamorph. de Hyacintho saxo, aliis'ue telis, hoc est cuiuscunque generis armis, quæ longe proiiciuntur. Huc pertinet & iaculatio bombardarum. Et hi ludi sunt pedestres fere. Quinta species: Decursio equestris, qua exhibetur species quædam ludicra pugnæ equestris. Hæc hodieque nobilibus & aulicis usitata est, uaria quidem forma, ut uel hastis concurrant, uel gladiis, aut contis sese mutuo feriant, uel manibus sese mutuo equis detrahant, & aliis formis equestrem pugnam assimulent, qualem & describit Liuius in principio decimi de bello Macedonico, & Virgilius in quinto. Sexta species, Aurigatio, cum certatur bigis, aut quadrigis concurrentibus, uel curriculum facientibus, quam describit Ouid. in decimo Metamorph. de Attalanta. Septima, Naumachia, id est nauale certamen, cum in fluuio, stagno, lacu, mari'ue concurritur, & certatur nauigio, quam Virgil. in quinto

depingit. Huc refertur etiam natatio, & urinatio. Hæc fere sunt Gymnicorum ludorum species & formæ, in agilitate corporis potius, quàm ingenii sitæ. Si quæ uerò aliæ supersunt, ad istas facile possunt referri. His autem Scenicis Gymnicisque ludis uaria cognomina indiderunt Romani, à uaria qualitate locorum uel circunstantiarum: quia ludos Gymnicos fere nominarunt quinquefariam: scilicet Circenses, à Circo maximo. Item Magnos, quòd magno corporis molimine, conatu, agilitateq; peragerentur: uel quòd celebrarentur in honorem magnorum deorum duodecim, quorum sex mares sunt. Primus, Iupiter: secundus, Neptunus: tertius, Apollo: quartus, Mars: quintus, Vulcanus: sextus, Liber. Sex autem fœminæ. Prima, Iuno: secunda, Vesta: tertia, Minerua: quarta, Ceres: quinta, Venus: sexta, Diana. Item Maximos, à Circo maximo, in quo ludebantur. Nam erant & alii Circi non ita magni, ut Flaminius, Apollinaris & Vaticanus. Item Romanos, quia Romæ fuerint maxime solennes. Item Plebeios, eo quòd acti sint in gratiam plebis reconciliatæ cum patribus, post seditionem primam in Sacro monte: de qua infrà, in libro secundo. Item Megalenses, uel Megalesia, uel Græcos, eo quòd postea Cybelem translatam ex Asia minore, Romani Græcis quibusdam ludis coluerunt: quæ Cybele terræ Dea, cognominatur magna mater, & Ceres. Verum qui Gymnicis ludis certabant, uocabantur Athletæ uel Agonistæ, id est certatores. Hæc ad præsens de ludis sufficiant, reliqua ab aliis require.

Decimaquinta lex. Equitum centurias & ordinem equestrem augeri posse, pro conditione & usu Reipub. ita quidem, ut plures quàm centum equites essent in Centuria.

Decimasexta. Equites à cornibus, id est lateribus pedestrium copiarum locari, & interim in frontem sese proripere, ut tueantur peditem. Verum de instructione aciérum, & exercitus, uide Vegetium & Modestinum, de re Militari.

Decimaseptima. Deditionem certa formula fieri, qua se uicti dedunt uictoribus, ut horum potestati se suaque, libere tamen non seruiliter, neque tanquam capti subiiciant: sed tantum ad ingenua munera officiaque liberalia, uictoribus obnoxii & prompti sint. Sic ergo longe differunt, deditum esse, & seruum esse.

Decimaoctaua. Appellare à minore magistratu ad superiorem licet, sed non è contrà. Verum, de appellatione, consule iurisperitos.

Decima

Decimanona. Causam inter actorem & reum oportet inuicem agi, nec iudicari sententiam'ue ullam, ne à magistratus quidem ferri, nisi audita utraque parte, nempe actore & reo: nisi alteruter fiat in iudicio contumax. Sed de his quoque inquire à iureconsultis.

Vigesima. Regem aut quemlibet magistratum, si per morbum uel absentiam, uel aliam iustam causam nequeat ipse munus publicum obire, iure posse ad tempus sibi substituere idoneum uicarium, qui suas cessantis uices locumque gerat: & eum uicarium plenam habere potestatem, tamen certis descriptam terminis.

Vigesimaprima. Patritiorum liberis impuberibus licere gestare prætextam & bullam auream, instituit Priscus, eo quòd in prælio hostis esset occisus à filio suo impubere, ut quidam scribunt: hoc mihi non uidetur uerisimile. Nam si Tarquinius Priscus filium habuisset, credo certe Tanaquilem non passuram fuisse ut Seruius Tullius regnum occuparet sed potius filio id ascripsisset.

Vigesimasecunda. Ius Romanum legesq; regias uno corpore componi & conscribi cœptum est sub Prisco, per Papyrium quendam iurisconsultum, ut testatur lex secunda, in ff. de orig. iuris. Vnde & ius Papyrianum, & leges Papyrianæ appellabantur. Verum de uarietate discriminéque legum iurisque Rom. infrà demum, in tertio libro de duodecim tabulis, dicendum erit. Interim hoc obserua, Romulum aliquot leges curiatis, id est curiarum suffragiis approbatas tulisse, quas, ut uidimus in Catalogis, sequentes reges subinde auxerint, & Papyrius iste in unum corpus conscripserit, Tarquinii iussu.

Vigesimatertia. Aquam & sordes ex Vrbe deriuari per cloacas, id est canales alios'ue meatus & riuos, quasi eas cloacas in Tyberim ductas fastigio, id est, ex ima parte & imo fundo conuallium atque fossarum, Tarquinius Priscus in illum usum construxit publicum, quas postea Superbus auxit maiore sumptu & structura.

Vigesimaquarta lex. Lares familiares esse colendos sacris compitalibus, hoc est in publicis uicis fieri solitis: quia compita sunt uici & uiæ publicæ. Item aliis sacris domesticis ritibusq; priuatis Larem domesticum coli instituit Tarquinius Priscus, teste Plinio, in libro trigesimosexto, capite ultimo: eo quòd Lar familiaris domus regiæ, apparere uisus sit inter prodigium Ser-

qq 5 uii

uii Tulli pueri. Vocant autem Larem domesticum cuiusque domus genium, & deum tutelarem, quem Plautus in prologo Aululariæ describit. Hinc & sacra Lararia, & Sacellum Lararium dicitur. Atque hæc fere sunt instituta legesque ex uita Tarquinii Prisci obseruabiles.

DE SERVIO TVLLIO VI. Rege Romanorum.

Seruius cum Trabea, De Seruio Tullio rege Romanorum sexto, qui pace belloq; insignis, & in publicum commodus felixq; satis fuit: sed priuatim ab affinibus & cognatis ualde infelix, ut à quibus denique sit indignissime occisus. **Trabea,** id est ueste regia. **Vicis,** id est officii.

Palam factum: scilicet morte regis. **Fati necessitatem.** Fatum, est ordo certus & ineuitabilis præteritorum, præsentium & futurorum, institutus ex uoluntate Dei inuariabili. **Iniussu populi,** id est sine nominatione.

Ministris, id est pastoribus illis. **Talis,** id est tam inimicus. **Tarquinii:** scilicet Prisci. **Liberum,** id est liberorum. **Filias:** scilicet suas. **Iuuenibus,** id est filiis **Iungit:** scilicet coniugio.

Nec rupit tamen, Noema sententiosum, de fato & fatali necessitate, quæ ineuitabilis est. **Regni:** scilicet quod Tarquinii inuidebant Seruio.

Peropportune, Decimum bellum, quod Romani feliciter contrà Hetruscos, sub rege Seruio gessere. **Haud dubius,** id est iam certus de regno stabilito. **Periclitaretur,** id est experiretur eius uirtutem, uel tanquam dubius & malefidus sollicitaret Seruium. **Diuini iuris,** id est religionis.

Conditorem, id est autorem. **Fortunæ,** id est opum. **Fama ferrent,** id est dicerent. **Interlucet,** id est manifeste clareq; differt & præstat. **Censum,** id est æstimationem bonorum & facultatum, ut pro sua quisque proportione iuuaret Rempub. pecunia sua.

Munia, id est munera & onera publica. **Viritim,** id est secundum proportionem geometricam. **Descripsit,** id est definiuit, determinauit.

Ex iis, Prima classis continens centurias octoginta eorum, qui censentur possidere centum coronatos & ultra. **Ex iis:** scilicet

licet ciuibus. **Confecit**, id est collegit. **Aeris**, id est assium. Sic enim elliptica est oratio centum æris, id est, centum asses æris. mille æris, id est mille asses æris, hoc est asses ænei ex ære cusi. **Aut maiorem**: scilicet supra centum millia. **Præsto**, id est parati.

Ocreæ, id est munimenta crurum. **Huic**: scilicet primæ.

Stipendia facerent, id est militarent. **Machinas**, id est instrumenta bellica maiora.

Secunda clasis, continens uiginti centurias eorum ciuium, qui possident septingentos & quinquaginta coronatos & ultra.

Ex his: scilicet secundæ clasis. **Scutum**, id est paruus clypeus, id est parma ex corio consuta.

Tertiæ clasis, continens uiginti centurias ciuium eorum, qui possiderent quingentos coronatos & ultra. **Millium**: scilicet æris. **Totidem**, id est uiginti. **Discrimine ætatum**: scilicet seniorum & iuuenum. **De armis**, id est secundæ clasis.

In quarta, continens centurias uiginti eorum ciuium, qui possiderent ducentos & quinquaginta coronatos. **Arma**: scilicet omnia. **Verutum**, id est telum, quod præfixum habet ferrum, instar ueru acuminatum & oblongum.

Quinta clasis, continens triginta centurias eorum ciuium, qui possiderent centum & decem coronatos & ultra. **Aucta**: scilicet centuriis. **Lapides missiles**, id est globos mittendos ex fundis. **In his**: scilicet quintæ clasis ciuibus.

Accensi: scilicet ministri & apparitores & præcones. **Tibicinesq;**: scilicet qui utriq; canerent signa & clasiica, ad pugnam & prælium conferendum.

Hæc clasis: scilicet quinta. **Millibus**: scilicet æris.

Hoc minor: scilicet infrà censum quintæ clasis.

Reliquam multitudinem, Vt capite censos & proletarios. Vocantur autem capite censi, ita tenues & pauperes ciues, ut eorum bona censu & æstimatione sint indigna, nisi quis caput & uitam eorum censeri uelit, cum nihil præter corpus & uitam habeant. Proletarii uerò appellantur, qui nullo tributo commoditate'ue alia adiuuare possunt Rempublicam, quàm prole, id est liberis creandis & fouendis. De utrisque uide Gellium, in decimosexto, cap. decimo. **Inde**: scilicet ex proletariis & capite censis in unum ordinem coniunctis.

Vna centuria. proculdubio longe plures ciues continens, quàm cētum, cum huiusmodi tenuium & pauperum mille, uix comparari

parari poſsint duobus aut tribus ex prima claſſe ciuibus, quod ad facultates & fortunam attinet.

Militia, id eſt & tributo, niſi cum imperabat tributum in capita. **Ita pedeſtri**. De numero & ordine equitum, quorum centurias auxit Seruius Tullius. **Ita**, ſcilicet in quinq; claſſes. **Ornato**, ſcilicet armis ſuis. **Scripſit**, id eſt elegit. **Inauguratæ**. i. conſecratæ à Romulo. **Fecit**. i. adiecit. **Ex publico**. ſcilicet fiſco. **Dena millia æris**. i. centum coronatos. **Data**, ſcilicet ſingulis equitibus.

Viduæ, ſcilicet diuites. **Bina millia**. i. ducentos coronatos. **Penderent**. i. ſoluerent. **Viduæ**, Erant enim alioqui uiduę, immunes & liberæ ab aliis muneribus publicis & tributis. **Onera**. ſ. tribuendi pecunias.

Additus, ſcilicet diuitibus. **Promiſcue**, id eſt ſine diſcrimine dignitatis, & perſonæ reſpectu, ut uiliſsimi cuiuſq; ſuffragium & ſententia tantum ualeret, quantum alicuius honorati diuitisq; uox & ſententia.

Viritim, id eſt per ſingulos ciues. **Eodemq; iure**, id eſt pari inter diuites & tenues, inter nobiles & ignobiles. **Gradus**, ſcilicet dignitatum & opum. **Vis**, id eſt poteſtas ſuffragandi & decernendi. **Primores**, id eſt nobiliores & ditiores. **Primi**, id eſt nobiliſsimi.

Centuriæ peditum uocabantur, ſcilicet in ſuffragium, cũ ſcilicet haberentur comitia & conuentus populi. **Vocabantur**, ſcilicet ad ſuffragium ferendum. **Variaret**, id eſt diſſentiret uoluntas & multitudo ſuffragantium. **Vocarentur**, ſcilicet centuriæ. **Infra**, id eſt ad minores claſſes. **Ad infimos**, id eſt ad quintam claſſem, ne dum ad capite cenſos.

Hunc. ſ. noſtrum. **Nunc eſt**. ſ. in comitiis & ſuffragiis.

Tribus. i. curias. De quibus ſuprà in Romuli Catalogo dixi, quantum differant tribus à curiis. **Centuriis iuniorum**, In ſingulis claſsibus duplices erant centuriæ, ſcilicet ueturiæ & iuniores. Veturia appellatur ſeniorum ſuæ claſsis pars dimidia. Centuria iunior, uocatur iuniorum ſuæ claſsis pars dimidia altera, & in comitiis ſortiri ſolebant, utrum haberet prærogatiuam, id eſt primas partes in ſuffragiis ferendis, primumq; locum, ut infrà in Catalogo uidebitur.

Summam, id eſt ciuium & centuriarum numerum. **Quadrifariam**, Hactenus de diuiſione ciuium in claſſes ſuas, & de ordine ſuffragandi ſcripſit. Nunc autem indicat aliam diuiſionem

ciuium

ciuium in quatuor tribus locales,ſecundum loca & uicos urbis,quas Seruius inſtituit quatuor,ſcilicet Palatinam,Suburranam,Collinam & Exquilinam. Sed poſtea tribus triginta quinque numeratæ ſunt eædem quæ curiæ.ſed infrà in Catalogo de his omnibus diſtinctius indicabo.

Regionibus collibusq́;, id eſt ſecundum uicos & colles. **Tributo**,ſcilicet pēdendo. **Eius**,ſcilicet tributi. **Aequaliter**,id eſt ſecundum proportionem geometricam. **Cenſu**, id eſt æſtimatione bonorum uel ædium.

Eodem,ſcilicet Seruio. **Hæ tribus**,ſcilicet locales à Seruio inſtitutæ. **Centuriarum**, & ſuffragiorum, tamen poſtea, cum tribus & curiæ pro eodem habitæ ſunt, ſuffragia tulerunt tributim, id eſt ſecundum curias & centurias. **Cenſu perfecto**, De primo luſtro ciuium Romanorum acto per Seruium Tullium. Et luſtrum eſt numeratio ciuium Romanorum,æſtimatioq́; bonorum, & facultatum ipſorum,qui cenſentur ciues,ut infrà in Catalogo plura dicam.

De incenſis, id eſt de his qui ſe cenſeri ſuaq́ue bona æſtimari nollent, uel mala fide æſtimari paterentur minoris, quàm ualerent. **Sue,oue,taurisq́;**, quod ſacrificium Latini Solitaurilia uocant, à ſue,oue & tauro compoſita dictione. **Luſtrauit**, id eſt expiauit, & ſacro piaculari purgauit,ut ſuprà de expiando exercitu dixi, in Catalogo Hoſtilii. **Idq́;**, ſcilicet ille cenſus & expiatio.

Conditum, id eſt peractum. **Cenſendo**, id eſt taxando.

Eo luſtro, ſcilicet primo. **Cenſa**, id eſt numerata & æſtimata. **Ciuium**, id eſt uirorum, qui arma geſtare per ætatem poſſunt. ex hoc numero facile apparet, longe plus hominum fuiſſe in centuria quàm centum : quia circiter centum & nonaginta centuriæ ſuprà in quinque claſſes numeratæ, non conficerent plus decem & nouem millibus ciuium, ſi centenos tantum numerares in centuriam.

Qui arma ferre, id eſt qui adulti,nedum puberes, eſſent circiter uigeſimum ætatis annum. **Eſquilias**,id eſt collem.Eſquiliæ ab excubiis uocatum ut aiunt. **Profert**, id eſt amplificat.

Pomœrium, Quid ſit Pomœrium, nempe locus proximus urbis mœnibus, immunis. **Poſtmœnium**, id eſt inter ædificia urbis & mœnia.Sunt autem mœnia proximus murus ædificiis urbis. **Inaugurato**,id eſt obſeruatione Augurii. **Extrinſecus**,

id

id est extra mœnia & intra murum exteriorem. **Puri**, id est sancti & immunis.

Cultu, id est habitatione & usu. **Arari**, uel coli. **Murus**, id est mœnia. **Incremento**, id augmento. **Mœnia**, id est muri. **Termini hi**, id est area pomœrij immunis.

Consecrati, id est exempti usibus humanis. **Proferebantur**, id est amplificabantur. **Aucta ciuitate**, De templo Dianæ in urbe condito, & de callido pioq; dolo sacerdotis Dianæ.

Magnitudine, quia colles addidit.

Formantis. De classibus & censu. **Ephesiæ**, id est in Epheso urbe minoris Asiæ potentissima, de quo templo Dianæ Plin. in tricesimo sexto, cap. 14. **Fanum**, id est templum. **Communiter**, id est communibus impensis. **Asiæ**, scilicet minoris.

Consensum, id est concordia Grecorum in religione. **Hospitia**, id est iura hospitalia.

Iterando, id est dictitando de consensu religionis. **Facerent**, scilicet communibus sumptibus. **Caput rerum**, scilicet in Latio & Italia: quia templum Romæ positum esset. **Armis**, scilicet cum Latinis & finitimis. **Id**, scilicet certamen. **Armis**, id est bello. **Fors**, id est fortuna. **Recuperandi**, scilicet ad Latinos. **Cornua**, scilicet bouis. **In uestibulo**, id est introitu.

Cecinere, id est prædixere. **Imperium**, scilicet summum.

Sabinus, id est dominus bouis. **Antistes**, id est sacerdos.

Fama, id est per famam.

Responsi, id est oraculi. **Incestum sacrificium**, id est non rite cœptum. **Profunderis**, id est lauaris: quia non licet illotis manibus facere sacrum. **Interea**, scilicet cum abesset. **Id**, id est ille dolus.

Seruius quanquam, De popularitate Seruii regis, qui conciliata plebe, totius populi consensu regnare iussus est. Et de domestica impiaq; ambitione Tarquinij generi, & Tulliæ minoris filiæ Seruii, in quorum utroq; exhibetur exemplum ferociæ, ambitionis, & impietatis. Estq; tota hæc historia plane Tragica, de Seruio deiecto & acciso per suos cognatos, imo & filios. **Viritim diuisio**, id est per singulos ciues.

Se. s. Seruium. **Declaratus**, scilicet à populo communiter.

Criminandi, id est accusandi. **Iuuenis**, scilicet erat. **Regia**, id est Seruii familia.

Tragici, id est diri & abominabiles. **Libertas**, id est arista

ftocratia. **Esset**, scilicet Romæ. **Vt tædio regum**, Noëma.

Lucius Tarquinius, scilicet ferox, postea Superbus cognominatus. **Liquet**, id est apparet. **Filium**, imo nepotem potius, ut contendit Valla, in inuectiua contra Liuium. **Habuerat**, scilicet Lucius.

Quo, id est ut. **Fortuna**, id est propter fortunam. **Ferox Tullia**, scilicet minor, uxor Aruntis. **In uiro**, scilicet Arunte Mitiori. **Cupiditatem**, scilicet regni. **Tarquinium**, id est ferocem. **Virum**, scilicet fortem, habet emphasin. **Sororem**, scilicet maiorem. **Contrahit**, id est coniungit, conciliat: quia simile gaudet simili.

Similitudo, scilicet morum. **Contrahit celeriter**, Noëma. **Eos**, scilicet Lucium & Tulliam minorem. **A fœmina**, scilicet minore Tullia. **Ea**, scilicet minor.

Alieni, scilicet Lucii. **Viro**, scilicet Arunte. **Fratrem**, scilicet Lucium. **Sorore**, scilicet maiore. **Ad uirum**, scilicet Lucium. **Contendere**, id est contendebat. hoc est uerbis asseuerabat. **Illum**, scilicet Luciũ. **Eum**, scilicet Lucium. **Domi**, scilicet suæ.

Tullia maior, id est uxor Lucii. **Iunguntur**. f. Lucius & minor Tullia. **Approbãte**, scilicet suspectas nuptias. **Tum uero**, Sermocinatio minoris Tulliæ ferocis, quæ instigat stimulis suum maritum ad maiorem ferociam & impietatem. **Infestior**, id est magis inuisa.

Mulier, id est minor Tullia. **Ab scelere**, scilicet mariti & sororis ueneno sublatæ. **Gratuita**. i. uana, sine mercede. **Non sibi**, scilicet dicebat. **Defuisse**, scilicet maritum. **Cum quo**, scilicet Arunte.

Defuisse, scilicet Lucium. **Tu**, scilicet Luci. **Is es**, scilicet ambitiosus & acer, propositio hypothetica cum obiurgatione.

Scelus, scilicet parricidium sine præmio.

Accingeris, id est para te ad regnum occupandum. Probatio à genere & comparatione. **Moliri**, id est difficulter comparare.

Dii te, Argumentum à genere & iure successionis. **Penates**, scilicet domestici, penes nos nati.

Patrii, id est gentilitii. **Imago**, id est nobilitas. **Aut si ad**, Ironia amarulenta. **Ad hæc**, scilicet ad honorem & potentiam. Debet autem hæc sermocinatio prorsus referri ad locos communes, scilicet ambitionem, gloriam, regnum, nobilitatem & in contrarios istos locos.

Fru

Frustraris, id est decipis. **Tarquinios**, scilicet in oppidum ignobile. **Corinthum**, scilicet in Græciam, unde exulauit auus tuus. **Stirpem**, scilicet auitam. **Fratri**, scilicet Arunti ignauo. **Nec conquiescere**, Exemplum muliebris audaciæ & fortitudinis in re mala.

Peregrina, scilicet ex Tarquiniis. **Animo**, scilicet forti. **Genero**, scilicet Seruio. **His mulieribus**, Seditio & uiolenta impiaq; in socerum & patrem machinatio, qua Lucius sibi regnum extorsit. **Minorum gentium**, scilicet quos Tarquinius Priscus allegarat in Senatum.

Circumire & prehensare, Descriptio ambientis honorem & regnum, qualis est longe prolixior & copiosior in petitione consulatus, apud Q. Ciceronem ad M. fratrem suum. **Criminibus**, id est incusationibus. **Stipatus**, id est munitus. **Extemplo**, id est mox.

Præparati, id est conciliati à Tarquinio. **Fraudi**, id est periculo. **Ibi Tarquinius**. Criminatio Tarquinii in Seruium qua calumniatur ille, & maligne interpretatur in pessimam partem ea, quæ optimo animo, & ad summam regni utilitatem instituerat Seruius.

Stirpe, scilicet Seruii. **Seruium serua**, Congeries uel amplificatio criminum, qua amplificatur indignitas personæ & rerum Seruii. **Parentis**, scilicet Prisci Tarquinii. **Interregno inito**, De quo suprà post uitam Romuli dictum est **Non comitiis**, scilicet ad creationem regis. **Authoribus**, id est probatoribus. **Creatum**, scilicet esse. **Infimi generis**, id est plebeiorum. **Odio**, scilicet patritiorum. **Onera**, scilicet tributorum & armorum.

Inclinasse, id est imposuisse. **Censum**, id est æstimationem bonorum. **Insignis**, id est notabilis, si scilicet cuiuslibet facultatum numerus esset notus etiam plebeis, qui alioqui diuitioribus inuident, tametsi eorum facultates non norint. **Largiretur**, extorta diuitibus.

Potiorem, scilicet esse se. **Illum**, scilicet Seruium. **Licentiam**, scilicet regnandi. **Dominis**, id est patribus patriciis. **Clamor ab utriusque**, Cædes Seruii miserabilis. **Vltima**, id est maxima. **Audere**, id est audebat.

Cogendum, id est conuocandum. **Apparitorum**, id est ministrorum. **Ipse**, scilicet Seruius. **Exanguis**: id est mortuus: **Semianimi**, id est semimortuo.

Comit

Comitatu, scilicet aulicorum. **Iis**, scilicet percussionibus. **Fugientem**, scilicet Seruium. **Abhorret**, id est dissonat. **A' quo facessere**, Tragicæ impietatis exemplum.

Dianium, id est templum Dianæ, uel locus Dianæ sacer.

Flectente, scilicet Tullia. **In collem Esquiliarum**, scilicet ubi erat regia. **Is**, scilicet auriga. **Iumenta**, id est equos. **Dominæ**, scilicet Tulliæ. **Fœdum**, id est abominabile. **Monumento**, id est indicio memoriæ.

Amens, scilicet Tullia. **Furiis**, scilicet quæ furiæ pœnas expetebant à Tullia propter sororem occisam. Vide Ciceronē pro Roscio,& in primo de Legi.ubi furias interpretatur esse anxios dolores conscientiæ malæ & inquietæ in animis sceleratorum. **Per**, id est super.

Patremq; sanguinis, Notatio, uel emphatica ac tragica descriptio. **Quibus iratis**, id est propter quos iratos. **Similes exitus**, scilicet exilium & cædes. **Seruius Tullius**, Epilogus Seruii Tullii. **Succedenti**, scilicet post Seruium. **Aemulatio**, id est imitatio.

Occiderunt, id est perierunt. **Vnius**, scilicet tanquam domini. **Eum**, scilicet Seruium. **Ni scelus**, id est nisi cognatorum eius impietas impediisset & anteuertisset eius consilium. **Interueniſſet agitanti**, scilicet Seruio.

Sicut antea suum cuique regi Catalogum subieci, quo instituta, mores, leges,à singulis inuenta aut seruata comprehenduntur: ita nunc etiam post Seruii Tullii uitam, similē Catalogum subiiciam, quo difficiliores aliquot leges continentur & instituta.

LEGES SERVII TVLLII.

Prima ergo est. Sola patrum & senatus autoritate & uoluntate regnare posse regem, & præesse summum magistratum, licet suprà in Numa,populi assensus sit etiam quæsitus,sicut in posterioribus quoque regibus.Hoc in consulibus postea mutatum, & in Cæsaribus creandis,translatum est.Nam fere Cæsares erant,quos milites prætoriani legerant,uel quos sibi Cæsares ipsi substituerant ultima uoluntate,quibus tamen Senatus autoritas accedebat. Rectissime uerò agitur ubi Senatus & optimates creant magistratum, uel aliquid instituunt, penes quos est summum reipublicæ consilium, prudentia & maiestas. At uulgus ut incertum,ita & stultum ignobileque est.

Secunda. Principis & magistratus esse firmare atque munire opes suas publice priuatimque. Nam alioqui parum maiestatis est in eo, nisi autoritas confirmetur & consistat suis uiribus ac potentia.

Tertia. Inducias esse bona fide hosti seruandas. Etenim induciæ sunt feriæ belli, institutæ utriusque partis consensu & pacto inter hostes, quibus utrinque nulla ui debet attentari quicquam, sed tuto & sine metu agere. Vide Gellium lib. 1. cap. 25.

Quarta. Oportere esse discrimina & ordines ciuium hominumque, secundum officia publica uel priuata, uel secundum opulentiam, uel nobilitatem, uel prudentiam. Ne quilibet infimæ sortis æquetur optimo cuique: ne sordidi honestis, nobiles ignobilibus, pauperes diuitibus, stulti uel rudes sapientibus temere commisceantur. Suprà autem dictum est de tribus ordinibus, scilicet, patritio, equestri & plebeio. Debetur enim suus cuique honor, suum cuique præmium, sua cuique reuerentia, & suam quisque conditionem agnoscere, & ea, uel humili contentus uel excelsa non efferri immodice debet.

Quinta. Secundum censum cuique obeunda esse munia & onera reipub. ne pauperes & humiles immodicis oneribus supprimantur, nec diuites & magni otiose & illiberaliter contra rempub. agant, sed quisque pro suis uiribus & facultatibus eã adiuuet. Fuitq; hoc Seruii institutum longe saluberrimum urbi Romanæ, quo ciuium suorum, atque suis adeo bonis & opibus potuit se sustinere. Est autem Census, æstimatio bonorum & facultatum cuiusque ciuis, quo posit fieri coniectura, quantum quisque ciuium, pro facultatum suarum proportione geometrica rempub. adiuuare queat pecunia & tributo, cum opus fuerit. Sic in Euangelio Lucæ, cap. 2. scribitur Octauium Augustum egisse censum totius orbis imperio Romano subiecti: Græci uocant τίμημα, id est æstimationem, uel ἀπογραφὴν, id est descriptionem, quod cuiusque bona, opes & facultates, quanti ualeant, censeantur, æstimentur, & describantur, ut sic Respub. suas opes uiresq; non ignoret, & secundũ eas se queat comparare.

Sexta. Quemque ciuem in sua classe censeri & numerari debere. Est autem appellata clasis, à Græco uerbo καλεῖν, id est à uocando, quod ciues uocarentur ad censum, uel ad comitia, & suffragia secundum ordinem clasium. Qui autem non essent classici, id est qui non essent digni uel idonei, ut censerentur in aliqua classe, illi non uocarentur neque ad censum, neque ad comitia, nedum

dum ad ullos honores in Vrbe. Sunt ergo quinque classes secundum opes & facultates eorum institutæ à Seruio Tullio, quæ deinceps perdurarunt, licet crescente repub.& imperio, increuerit etiã quantitas facultatum, proportione circiter decupla, ut uidebimus ex sequenti supputatione: quia hic sub Seruio Tullio circiter ducentesimum annum urbis, censa est prima classis mille coronatis. Secunda, septingentis quinquaginta coronatis. Tertia, quingentis coronatis. Quarta, ducentis quinquaginta coronatis. Quinta & infima, centum & decem coronatis, quo tempore adhuc paruæ, uel saltem mediocres fuere opes Romanorum ciuium. Verùm intra annos trecentos adeo creuere ipsorum facultates, ut tempore belli Punici secundi, circiter annum urbis quingentesimum quinquagesimum, censa sit prima & suprema classis senatorum, & patritiorum & equitum senatorii ordinis, quindecim millibus circiter coronatorum, uel saltem duodecim millibus. Nam paulo post occupata Asia, pluribusque prouinciis, ita sunt auctæ Romanorum opes & potentia ex orientalium spoliis & rapinis, ut census equestris non esset minor duodecim millibus coronatorum. Quam summam facultatum, qui non haberet, is non censeretur uir equestris ordinis, neque in eo sederet. Senatorius autem census non esset minor uiginti millibus coronatorum, quam summam qui non haberet, non legeretur in Senatum. Postea uero Cæsar Augustus Octauius ita auxit utrunque censum, ut equestris haberet uiginti millia coronatorum. Senatorius uerò, triginta millia coronatorum. Tertia, tribus millibus coronatorum. Quarta, mille coronatis. Quinta & infima, quingentis coronatis: hoc est, quinquaginta millibus æris: quam summam qui non posideret, non esset clasicus, id est non censeretur in classe aliqua. Ergo Seruii quarta & quinta clasis, post tanta incrementa, non censa est, sed annumerata sexto ordini capite censorum & proletariorum, qui cum non haberent quod penderent tributum, à militia quoque & ab aliis tributariis oneribus habebantur immunes. Attamen allegabantur ad onera sordidiora & uiliora, non tamen seruilia. Vide Gellium in 16. capitu. 10. & de his Liuium in 4. lib. belli Punici circiter initium. Hæc autem æstimatio partitioque ciuium non Romæ solum est obseruata, uerumetiam apud Græcos, & præcipue Athenis, ut ciues secundum censum & facultates suas facerent munera, & rempub. adiuuarent, de qua re multa sunt apud Demosthenem in oratione de muneribus.

Septima. Singulæ classes sunt in centurias suas distinctæ, non quòd tantum homines centum una centuria contineret, sed plures etiam apparet fuisse ciues in centuria, ex supputatione lustrorum. Hic ergo obserua duplices fuisse centurias, nempe classicas & equestres.

Octaua. Centuriæ equestres primum à Romulo tres institutæ, hic quoque à Seruio sunt auctæ: ita, ut centum coronati darentur ex publico fisco ad equos emendos. Sic ergo equestris ordo non mediocre accepit incrementum.

Nona. Viduæ & pupilli sunt quidem immunes Romano iure à militia, sed tamen tributum pendere, pro facultatum suarũ portione, coguntur, & præsertim equitibus uiginti coronatos annuos pendebant ad alimentum equi.

Decima. Diuites oportet obire onera pecuniaria, cum habeant unde pendant. Tenues autem, cum parum habeant, aliis oneribus, non pecuniariis neque sumptuosis, adiuuare debent rempublicam.

Vndecima. Suffragia in comitiis à ciuibus rogare & colligere secundum cuiusque dignitatem conuenit. Et quidem sub prioribus regibus æqualiter ualebant ciuium suffragia, pauperum æque ac diuitum. Verum Seruius instituit, ut penes optimates maior esset autoritas, maiorque uis suffragiorum. Hic autem obserua primo, Comitium esse locum publicum, in quem conueniant homines ad audiendum, consultandum, uel suffragandum uocati. Comitia uero esse conuentum ciuium & hominum. Erant ergo Romæ tria comitiorum genera, scilicet Centuriata, Curiata, Tributa. Vocantur autem centuriata comitia, magna, uel maxima, extra urbem in campo Martio haberi solita, quo omnes omnium clasium centuriæ conuocabantur: adeoque omnes clasici ciues, & singuli præsertim ex prima classe, aliquando ex secunda quoque, raro ex inferioribus, rogabãtur suffragia. His comitiis creabantur postea Consules, Prætores, Aediles, Quæstores & Pontifices. Hic etiam ferebantur centuriatæ uel populares leges, tanquam à singulis centuriis clasium, & totius populi, omniumque ordinum consensu latæ. Comitia curiata agebãtur intra urbem, cum primores ex triginta quinque curiis in concionem uocabantur, erantque minora comitia. Hinc curiatæ leges & curiata suffragia dicuntur, tanquam à curiarum primoribus latæ. His etiam creari solebant minores magistratus & sacerdotes. His etiam capitalia iudicia & senten-

tiæ

tiæ capitales ferebantur, ut infrà in principio secundi de Valerio Publicola patet. Comitia tributa dicuntur, cum ex una aliqua tribu conuocabantur ciues: & hæc intra urbem suo loco fiebant, cum tribus locales conuenirent. Quanquam postea Curiata & Tributa comitia non multum uidentur differre, ut suprà de curiis & tribubus dixi.

Duodecima. Tribus locales quatuor à Seruio Tullio sunt institutæ, à partibus urbis appellatæ, scilicet Palatina, Exquilina, Collina & Suburrana. Fuere & aliæ tribus non locales, sed à tributo, id est pecunia in publicum pendenda & tribuenda uocatæ, uno numero curiarum. Ita, ut Ciceronis tempore & ultra, eædem fuerint tribus & curiæ: sicut & eadem fuere curiata tributaque suffragia & comitia. Curiæ ergo sunt à cura reipubl. dictæ. Tribus à tributo. Hic tamen & aliam diuisionem ciuium obserua, quod Romæ constituta sint collegia. Et collegium est sodalitas quædam ciuium, collecta secundum professionem uel artificium suum, sicut hodieque sunt collegia sacerdotum, collegia scholastica, collegia artificum: ut pistorum, laniorum, sutorum. Sic & Romæ honesta erant collegia pontificum, Augurum, Sacerdotum, Publicanorum, mensariorum, mercatorum, & similium artificiorum.

Decima tertia. Incensos, hoc est, eos qui nolint censeri, mulcta aut pœna esse afficiendos. neque in numero ciuium esse habendos, ut Cicero quoque in oratione pro Archia arguit.

Decima quarta. Lustrum quinto quoque anno condi. Est autem lustrum cærimonia quædam expiatoria, qua ciues lustrarentur, id est expiarentur, & purgarentur, quibusdam sacris, quæ Solitaurilia uocantur: & expiato populo, agebatur census ciuium à rege, alióue magistratu. Paulo uero post trecentesimum annum Vrbis, peculiaris magistratus est institutus lustro condẽdo, & censui agendo, qui magistratus Censura uocatur, & inde Censores uocati sunt, quinto quoque anno tanquam æstimatores & inspectores, non tantummodo facultatum ciuium, sed etiam morum, penes quos disciplinæ Romanæ priuatim publiceque regimen esset, & ut ius publicorum priuatorumque locorum, & uectigalia reditusque populi Romani sub nutu atque arbitrio eorum essent. Vide infrà in principio quarti libri. Hinc & notæ censoriæ uocantur, quibus afficiuntur uel negligentes, uel criminosi & probrosi: ita, ut Censoribus liceret è Senatu eiicere probrosos Senatores, & equos adimere probrosis equitibus: & ex sua classe, uel è numero

quoque ciuium eiicere probrosos ciues, honestiores uerò transferre in locum honoratiorem.

Decimaquinta. Muros, mœnia, & pomœrium Romano iure esse sancta & publica, ut suprà in Romuli Catalogo dixi.

Decimasexta. Non solum armis & scientia belli, sed & consiliis artibusq; pacis Rempub. consistere, iuxta illud Iustiniani, in exordio suarum Institutionum. Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus armatam esse oportet.

Decimaseptima. Agrum captum & ereptũ hostibus uictis, in ciues uiritim diuidere primus instituit Seruius, cum alioqui agri hostium aut publici fierēt, aut colonis assignarentur, aut locupletioribus uenderentur: ita, ut tenues nihil agri obtinere, sibiq; uendicare possent. Hinc autem populares quidem, sed perniciosæ tamē & turbulentæ leges agrariæ sunt à Tribunis plebis inuentæ, cētesimo ferè anno post hanc diuisionem Seruii, à Spurio Cassio consule, ut infrà in lib. 2. scribitur. De his uide Plutarchum in uita Gracchorum.

Decimaoctaua. Nuptiæ incestæ & illicitæ habentur iure Romano, quæ inter proximos cognatos, & proximos affines copulantur: ut inter parentes & liberos, inter fratres, & coniuges fratrum, qua de re Iureconsultos consule.

Decimanona. Sine iussu regis aut magistratus superioris nemini licere uocare Senatum, aut uocare plebem, imo nec conuenticula facere. Nam faciens conuenticula, id est priuatos conuentus popularium ad consultandum de negotiis publicis, habetur pro seditioso & perduelle. De hoc consule & Iureconsultos, à quibus uocatur & tractatur lex Iulia maiestatis.

Vigesima. Non hic licet matronæ Romanæ in publicũ progredi, nisi causa sacrorum, nedum in cōuentum prodire. unde & quidem Senator legitur occidisse uxorem suam, quòd deprehenderet eam stantem in foribus nudo capite. Idq; uirò impune fuisse. Et hæc instituta ex Liuio obseruare possumus in uita Seruii.

Sequuntur etiam aliquot obseruata alibi.

Vigesimaprima. Leges commerciales de uenditione & emptione, deq; similibus commerciis & contractibus primus instituisse Romæ fertur Seruius, ut contractus & commercia bona fide fierent & seruarentur, de quibus longe plurima à Iureconsultis disseruntur.

Vigesimasecunda. Primus etiam Seruius Romæ æs signauit, id est pecuniam inuenit, ita uocatam, quod æris signati nota erat pecudis alicuius, utpote tauri, bouis, suis, ouis figura. Signauit autem

ita, ut æneus as ualuerit duodecim unciis æris, hoc est nostris denariis pauló plus tribus. Sic decem asses ualent drachma. Viginti asses ualent didrachma, id est quadrante aurei Romani. Octoginta asses ualent aureo Rhenano. Centussis, id est centum asses, ualent aureo coronato, hoc est quinque quadrantibus Rhenanis. Et obserua loquendi formulam: quia decem æris, elliptica oratio, tantundem significat, atque si dicas, decem assis ærei, uel decem asses æris, id est ex ære, qui est decussis. Sic & centum æris, & centum asses, & centussis, idem significant. Ita & mille æris, & mille asses ænei, ualent decem coronatis. Asq; ita in infinitum numerabis. Postea uerò, pauló antè bellum Punicum primum, argentum quoque signatum est, ut denarius argenteus ualeret decem assibus, à quibus & nomen habet, id est drachma: & duo denarii ualerent quadrante aurei, & octo denarii ualerent aureo Rhenano, & decem denarii ualerent coronato. Reliqua apud Budæum de asse, & in eius epitome quęre. Inuenta est autem pecunia, tanquam instrumentum & precium emptionis, locationis, & similium contractuum, quod precium daretur pro merce, ne sola permutatione cogerentur inuicem cōtrahere, & semper mercem pro merce dare. Sicut apud priscos, teste Homero & Iureconsultis, fieri consueuit. Vide etiam Plutarchum in Lycurgo. Nam hæc impræsens ex uita Seruii obseruasse satis est.

DE LVCIO TARQVINIO SVperbó VII. Rege Romanorum.

De L. Tarquinio Superbo, septimo rege Romanorum, qui uigintiquinque annos Romæ tyrannum potius quàm legitimum magistratum egit. Siquidem tyrannus est magistratus, qui non secundum leges, sed per uim & libidinem suam imperat, magis commodo proprio, quàm popularium utilitate proponitur. ergo sæuæ tyrannidis exemplum in hoc Tarquinio, & apte describitur uita tyranni.

Facta: scilicet superba. **Patrum**, id est Senatorum, **Conscius deinde.** Periphrasis & descriptio tyrannidis. **Exemplum**: scilicet pellendi regni. **Armatis**: scilicet satellitibus. **Præter uim**: scilicet utpote tyrannus. **Vt**, id est nempe. **Quem**: scilicet metum. **Cognitiones**, id est iudicia. **Rerum**, id est criminum. **Sed unde**, id est etiam innocentes. **In patres legere**, id est ut essent Senatores. **Ordo**: scilicet Senatorius.

Per se, id est ipsos. **Regum**: scilicet Romanorum. **Soluit**, id est destruxit. **Domesticis**, id est priuatis. **Hospitia**, id est ius hospitalitatis. **Ab Vlysse.** Vide Ouid. in decimoquarto, de consuetudine Vlysis & Circes.

Oriundus, id est ortum ducens. **Iam magna.** Exemplum tyrannicæ calliditatis & uersutiæ Tarquinii in opprimendo Herdonio principe Latino, aduersante sibi liberius, quàm tutum erat tyranno. **Ferrentinæ**: scilicet Deæ, quæ præerat floribus & frugibus ferendis ac gignendis.

Esse: scilicet negotia. **Aritia**: scilicet oppido non procul à Roma. **Mussitantes**: scilicet hoc cognomen Superbi. **Excitis**, id conuocatis. **Patientiam**: scilicet Latinorum. **Iugum acceperint**: scilicet si se Tarquinio subiecerint.

Quod si, ab exemplo. **Quod**: scilicet imperium. **Sui ciues**, id est Romani. **Crediderint**, id est commiserint Tarquinio.

Illud: scilicet regnum. **Creditum**, id est commissum. **Parricidio**: scilicet cæde soceri & regis Seruii. **Credere & Latinos.** i. quod Latini quoque debeant committere regnum Tarquinio. **Alienigenæ**: scilicet Latini. **Deberent**: scilicet credere regnum Tarquinio. **Nec sic**, id est etiamsi Romani dicant bene creditum ei regnum. **Sin**, id est si autem. **Qui**: scilicet Romani.

Quid melioris spei, id est quàm meliorem spem. **Si se**: scilicet Herdoniũ. **Inde**: scilicet ex concilio. **Diem concilii.** Conciliũ dicitur à conciendo, id est conuocando. **Eodem**, id est ad eam rem. **Homo**: scilicet Herdonius. **Is**: scilicet Tarquinius. **Id temporis**, id est tam sero. **Proximis**, id est amicis.

Disceptatorem. i. arbitrum. **Exemisset.** i. præripuisset.

Tulisse: scilicet Tarquinium. **Tacitam ferunt.** Non feres à me hoc tacitum, id est contradicam tibi. **Cognitionem**, id est iudicium. **Habiturum infortunium**, Quia Romano iure filius est in potestate patris, neque habet in patrem ius accusandi uel agendi. **Aricinus.** i. Herdonius. **Ciuium.** s. Romanorum.

Pro imperio. i. ex plena potestate. **Oblato**, id est intentato.

Aduersæ, id est. contra Turnum. **Moram suam.** Infero tibi moram, id est do tibi occasionem morandi. **Illatam.** i. factam.

Dici, id est quod diceretur, **Solus**, id est Turnus. **Aggressurum**, id est quod Turnus uoluisset aggredi Tarquiniũ. **Rem**, id est cædem. **Autor**: scilicet Tarquinius ipse. **Quem**: scilicet

cet se Tarquinium. **Inde**, id est ex absentia sua, **Absentis**: scilicet Tarquinii. **Spem**, id est Turnii. **Non dubitare**: scilicet ait Tarquinius.

Ad eum. s. Turnum. **Abditi**, id est occultati. **Indicta**, id est non defensa. **Caput**, id est fontem.

Reuocatis deinde. Hoc Tarquinii insidiosum factum & exitiabilem dolum contra Turnũ, uidentur Latini historici à Græcis mutuati esse, ut est apud Tragicos de Vlysis dolo contra Palamedem, cuius meminit Ouid. in oratione Aiacis, in 13. Et Vergil. in oratione Sinonis, in 2. Aeneid.

Posse quidem. Subdola oratio Tarquinii ad Latinos, & fraudulentum fœdus cum eis initum. **Participes**, id est socii. **Patre suo**. s. Prisco Tarquinio. **Capita**, id est principes.

Secretum, id est separatum. **Manipulos**, id est ordines militares. **Ex binis**, id est ex dimidio Latino, & dimidio Romano manipulo. **Singulos**, id est in unum manipulum mixtum.

Binos, id est duos dimidiatos manipulos.

Geminatis, id est, duplicatis. ut tantundem militum accesserit ex Latinis, quantum prius erat conscriptum ex Romanis, sic tamen, ut unusquisque manipulus contineret quinquaginta milites Romanos, & quinquaginta Latinos.

Centuriones, id est præfectos manipulorũ. Manipulus autem multitudo est militum, continens centum circiter milites, quanquam uariauit hic numerus sæpe. uide infrà in lib. 8.

Nec ut iniustus. De bellis à Tarquinio gestis. Et describit hic undecimum bellum à Romanis feliciter gestum contra Gabinos, & pulchrum uaframẽtum stratagemaq; Tarquinii filii, quo decepit Gabinos: quale exemplum fraudis scribit etiam Herodotus in 2. lib. editum à Sopyro duce contra Babylonios.

Ea arte: scilicet militari. **Degeneratum**: scilicet id quod erat factum inhoneste & tyrannice. **Decori huic**: scilicet militari. **In ducentos**: scilicet duraturum: quia Romani perpetuum quasi bellum postea sub Consulibus & Tribunis gessere, ut describitur in sextum usq; librum. **Recepisset**, id est confecisset.

Rege deum, id est Ioue. **Pecuniam captiuam**, id est manubias. **Lentius**, id est tardius. **Nequicquam**, id est frustra. **Minime arte Romana**, Quia Romanorũ est aperta ui sine insidiis agere. Sed dolus an uirtus sit, quis in hoste requirat?

Ex composito: scilicet dolo. **Patris in se**. Querelæ fraudulentæ Sexti filii contra patrem, quibus imposuit Gabinis.

Vertisse.i.Lucium patrē. **Eum** : scilicet Lucium. **In suos**, id est domesticos. **Se** : scilicet Sextum. **Quod si apud.** Peroratio. **Tegere**, id est defendere. **Ardoris**, id est incendii. **Infensus**, id est commotus Sextus.

Porro, id est aliorsum. **Vetant**. s.Gabini Sextum. **Esset**: scilicet Lucius. **Sæuiturum**. s.Lucium. **Gratum aduentum esse**: scilicet dicebant. **Illo**. s.Sexto. **Adhiberi**.i.adhibebatur.

Veteribus, id est senioribus. **Notiores**: scilicet propter experientiam diuturnam. **Identidem**. i.subinde. **Assumere**, id est assumebant. **Ciuibus**: scilicet Romanis.

Liberi.i.filii. **Accresceret**.s.apud Gabinos. **Tum**, id est tunc. **Esse**, id est erat. **Videbat**: scilicet Sextus.

Dixerit. s.pater. **Quæ uiderit**. s. à patre. **Ambagibus**, id est signis obscuris, secretis. **Primores**.s.tanquam summa capita ciuitatis. **Sua inuidia**, quia ipsis alioqui inuidebatur.

Minus speciosa: scilicet uel propter innocentiam, uel propter potentiam. **Iuxta**, id est pariter. **Diuisa**.i.adiudicata. **Fisco**: scilicet ærario publico. **Adimi**, id est adimebatur. **Orba**, id est spoliata. **Romano**, id est Lucio.

Inde ad negotia. De Capitolio in Iouis honorem constructo, quod templum habet nomen à capite humano ibidem inuento, dum iacerentur fundamenta. Fuit autem templum cum arce coniunctū in monte Tarpeio, qui cognominatus est inde Capitolinus.

Patrem: scilicet Priscum. **Filium**: scilicet Lucium. **Arx**: scilicet Tarpeia. **Exaugurare**, id est religione liberare & exuere **Inaugurata**, id est religioni addicta. **Numen**, id est potestatem suam ostendisse & uoluntatem. **Aues**: scilicet auspicatæ. **Non addixere**, id est non dedere bonum signum. **Acceptum**, id est intellectum. **Vnum deorum**, id est solum ex omnibus diis.

Portendere, quia terminus significat finem & limitē stabilem.

Perpetuitatis, id est perpetui imperii. **Portendens**. i.significans. **Aperientibus**.i.fodientibus. **Quæ species**. i.capitis. **Haud per ambages**, id est manifeste. **Arcem**. scilicet capitolinam. **Caput rerum**. i. sedem regni & imperii summam. **Cecinere**, id est prædixere.

Augebatur, id est, liberalior fiebat. **Manubiæ**. i.pecuniæ redactæ ex præda. **Pictori**. i.historico. **Suppeditauere**. i.suffecere. **Talenta**: scilicet auri & argenti. **Quadraginta talenta**, id est uiginti quatuor millia coronatorum. Nam talētum

ualet

ualet sexcentis coronatis. **Quadraginta millia pondo argenti.** i. quater centena millia coronatorum. Pondo argenti est mina,& mina ualet decem coronatis.

Magnificentiæ, quia nunc ædificant sumptuosissime. **Publica pecunia**, id est ex publico tributo collecta.

Foros. i. sedilia. **Duobus operibus**, id est foris & cloacæ. **Noua**, id est nostræ ætatis sumptuositas. **Multitudinem**, scilicet ociosam. **Colonis mittendis**, scilicet in oppida deuicta. **Circeiosq́;**, Quia Circei oppidum situm est ad mare, ubi fabulantur poëtæ olim habitasse Circem, in maritima ora Italiæ.

Hæc agenti. De prodigio, quod oblatum Tarquinio, portendit ei mutationem rerum suarum. Et de oraculo Apollinis, quod Bruto successionem imperii significauit. Estq́; hic, ad finem libri usque, optimum narrationis copiosæ & facilis exemplum: cui confer eam narrationem, quæ est in secundo Fastorum Ouid. breuior aliquanto, & familiarior, unde uidebis aperte discrimen medii & grandis generis orationis, quanquam hic Liuius nonnihil se à grandiloquentia submittit. **Agenti**, scilicet Tarquinio. **Fecisset**, id est excitasset. Nam facere fugam, ambiguum est. significat enim fugere & fugare.

Publica prodigia, scilicet interpretanda. **Sortium**, id est oraculi Apollinis. Nam olim oracula dabantur per sortes.

Ignotas, scilicet Italis. **In Græciam**, scilicet ad Delphos, quod oppidum erat Phocensium suprà Achaiam. **Comes his**, Descriptio personæ L. Bruti, qui se, alioqui callidus, stultum simulauit esse, ut ita tutius ageret inter Tarquinios. **Cuius**, scilicet stulti.

Primores, scilicet interfectos. **Auunculo**, scilicet Tarquinio. **Fortuna**. i. bonis suis. **Parum præsidii**. s. apud tyrannum. **Industria**. i. dolo. **Bruti**. s. quod significat ratione carentem & bestialem quasi. **Obtentu**, id est specie. **Liberator**. s. prudentissimus & fortissimus, qui liberaret urbem à tyrannide.

Effigiem. id est signum, uel symbolum. Sicut enim nobile aurum sub baculo ligneo inclusum tegebatur, ita sub moribus Bruti stultis & simulatis, latebat ingenium eius callidum, prudensq́; animus. **Spem**, scilicet unde reddebantur oracula. **Brutus alio.** Expositio oraculi callida per Brutum.

Pythicam uocem. i. Apollinis oraculum, qui cognominatur Pyth

Pythius à Pythone serpente occiso, teste Ouid. in 1. Metamorph.

Omnium mater, scilicet quæ ex terra & super terram nascuntur. **Reditum**, De obsidione Ardeæ urbis Rutulorum, & de contentione iuuenum nobilium super castitate uxorum, deq; Lucretia castissima, uide Ouid. in 2. Fast. Cingitur &c.

Magnificentia, id est sumptu regio. **Fabrorum**, Faber est, quicunque laborat malleo. **Statiuis**, id est ociosis castris. **Commeatus**, id est ius abeundi & redeundi, æquiuocum est. **Accenso**, scilicet per ebrietatem. **Quin**, id est inquit, cur non.

Præsentes, scilicet nos. **Nostrarum**, scilicet uxorum.

Spectatissimum. i. maxime credibile. **Tenebris**. s. noctis. **Collatiam**, sedem Collatini prope urbem. **Lanæ**. i. lanificio. **Lucubrantes**. i. ad lucernam laborantes. **Laus penes**, id est Lucretia iudicata est optima.

Adueniens uir. s. Collatinus. **Adueniens**. s. in domum Lucretiæ. **Ibi Sextum Tarquinium**, De impio & incesto amore Sexti Tarquinii in Lucretiam, & de mulieris eius castitate.

Ibi, id est in conuiuio. **Ignaris**. s. Lucretia & eius familia.

Circa, Est hoc loco aduerbium loci. **Fateri**, id est fatebatur. **Obstinatum**, id est constantem. **Inclinari**. s. ad turpitudinem.

Sordido adulterio. Vetere enim iure Romano proximi quique sanguine uel affinitate, priuatim pœnas sumendi indicta causa à mulieribus in adulterio deprehensis, potestatem habebant. Sic ergo Tarquinius comminatur se uelle per uim eripere Lucretiæ primo castitatem, deinde & uitam, deniq; & bonam famam: quia uelit seruum occisum in lectum Lucretiæ ponere proxime eam, ut iure uideatur & dicatur muliercula occisa propter adulterium, à cognato Sexto Collatini mariti.

Quo terrore, scilicet dedecori. **Expugnato**, id est propter expugnatum. **Patrem**. s. Lucretium. **Virum**. s. Collatinum. **Singulis amicis**. i. ut quisq; adducat unum fidelem amicum. **P. Valerio**. s. Publicola. **Lucretiam sedentem**, Querelæ Lucretiæ, quibus ad uindictam suos incitat. **Satin saluæ**. s. res essent. Substantiuum omissum est. **Violatum**. s. per uim. **Insons**. i. non consentiens libidini. **Testis**. s. innocentiæ. **Sibi**q; s. ipsi.

Viri. i. ultores & uindices. **Gaudium**. i. libidinē. **Omnes**. scilicet quatuor. **Coacta**. s. Lucretia. **Authorem**. s. Sextum.

Ment

Mentem, id est quæ uelit & consentiat peccato. **Consilium**.i.uoluntas & consensus. **Conclamat uir.** Coniuratio contra Tarquinios & animositas Bruti, qui hic demum animum hactenus dissimulatum aperuit.

Manantem, id est fluentem. **Ante regiam iniuriam**. i.ante uim Sexti. **Coniuge**.s.sua. **Exacturum**. i.persecuturum. **Regnare**, id est regem esse. **Præceptum**, scilicet à Bruto, id est iurant in uerba Bruti. **Regnum**, scilicet Tarquinii.

Vocantem. i. conuocantem ciues. **Elatum prope**, funebre uerbum, ab effero. **Elatum domo**, Tumultus contra Tarquinium excitatus instigatore Bruto. **Domo**.i.ex arce Collatini. **In forum**. s. Collatiæ. **Per se**. i. suis uiribus. **Monet**. s. homines. **Quod**. s. sumere arma. **Hostilia ausos**, i. Tarquinios uiolentos. **Pari**, id est sufficiente. **Præsidio**, id est custodia. **Primores**, Vt Lucretium, Publicorum, Collatinum. **Quo simul**, id est statim ut.

Tribunum Celerum.i.ad magistrum equitum. **Ibi oratio habita**, Enumeratio iniuriarum Tarquinii, quibus instigat populum Romanum Brutus, ad pellendos urbe regnoq; Tarquinios. **De ui**, primum. **De stupro**.secundum.

Et miserabili, tertium. **De orbitate**, quartum. **Tricipitini**.i.Lucretii patris. **Addita superbia**, quintum. **Miseriæ**, sextum. **Labores**, septimum. **Demersæ**.i.suppressæ.

Circa.i.in uicinia.

Indigna, octauum. **Et inuecta**, nonum. **Filia**. s.uxor Tarquinii. **Inuocatiq;**, decimum. **Vltores**. i.qui ulciscantur impietatem & parricidia liberorum.

His atrocioribusq;, De regno abrogato Tarquinius, quos unanimi consensu populus Romanus priuatos & exules esse iussit. Vtrum uerò hoc iure fecerint Romani, an non, huius loci non est disputare. **His**, scilicet criminibus.

Scriptoribus, scilicet mihi Liuio. **Relatu**, id est ut referatur. **Facilia**, id est quia non est tutum.

Quæ præsens rerum. Obscurum Noëma est, quo Liuius perstringit immodicam potentiam & licentiam Cæsarum, ut Augusti & Tyberii, qui ætate Liuii parem quasi Tarquiniis tyrannidem & libidinem exercebant Romæ, sublatis è medio optimis quibusque in bello ciuili, & destructa libertate Romanorum. **Memoratis**.i.à Bruto recitatis. **Ipse**.s.Brutus.

Nomina dabant, scilicet in militiam. **Exercitum**, scilicet qui

qui obſidebat Ardeam. **Furias**, id eſt ultrices deas, quæ ulciſcuntur parricidia aliaq; flagitia. Per furias enim poëtæ ſignificāt flagitioſæ conſcientiæ cruciatus.

Rex. ſ. L. Tarquinius. **Comprimendos**, id eſt ſedandos.

Obuius, ſcilicet adhuc uiribus impar regi. **Tarquinio clauſæ**, Fuga L. Tarquinij regis & liberorum eius. **Exacti**, id eſt expulſi. **Cære**, ſcilicet oppidum. **Sex. Tarquinius.** Exemplum punitæ impietatis Sexti contra Lucretiam, & proditionis contra Gabios, & tyrannidis.

Liberatam. ſ. per Brutum. **Inde**, ſcilicet poſt regem & in locum regum. **Centuriatis**, id eſt magnis. **A præfecto urbis**, ſcilicet Spurio Lucretio.

Ita quidem in hoc primo Liuii libro deſcribitur pueritia quaſi & prima ætas imperii Romani, acta ſub regibus ſeptem, qui Monarchiam tenuere annos plus quàm ducentos quadraginta, intra quod temporis ſpatium pueriles & imbecilles adhuc Romanorum uires fuere, paruo ſpatio circa Romanorum agrum contentæ, paucisque coloniis. Sic enim à minimis initiis paulatim ad medioeria; inde ad magna, poſtea ad maiora, denique ad maxima conſcendunt uires regnorum, urbium, & populorum. Cæterum nobis hic reſtat ſeptimus Catalogus legum & inſtitutorum, quæ obſeruari poſſunt ex uita Tarquinii Superbi, in eundem, quem ſuprà diximus uſum, nempe ad inquirendos fontes & origines publici priuatiq; Romani iuris: atque ut horum Catalogorum exemplo iuuenes plura obſeruent & excerpant ex hiſtoricorum lectione diligenti, qui tametſi non numerant leges, ſed res geſtas factaq; deſcribunt, tamen exempla proponunt morum & legum priuatarum iuxta & publicarum, aut contra eorum, quæ male aduerſus mores legesq; fiunt.

LEGES ET INSTITVTA
L. Tarquinii Superbi.

Ergo primum inſtitutum ſub Tarquinio eſt. Regem & Tyrannum præcipue uti miniſterio præſidioq; ſatellitum armatorum contra uim. Superiores tamen reges cum aulicorum comitatu inermi ſoliti erant incedere, utpote mitiores, & propter clementiam ſuam charitatemq; ſuorum tutiores.

Secundum. Cognitiones & iudicia criminum capitalium, antea communia Senatui cum rege, iam ſub Tarquinio ad ſolum regem tranſlata ſunt. Verum mox noui conſules denuo tranſtulere

cap

capitalia iudicia ad totius populi suffragia & consensum, ut infrà, in secundo de Valerio Publicola dicetur, uide & suprà in catalogo Tullii Hostilii.

Tertium. Senatum consuli à rege, etiamsi monarcha sit rex, unusq; summa rerum potiatur. sed hoc institutum tantum ualuit apud moderationem & æquabilitatem ueterum regum, non apud Tarquinium, aliosq; superbos principes. Boni enim suos hodieq; habent consiliarios, quos plerunq; audiunt & sequuntur.

Quartum. Ius hospitale publicum priuatumq; apud ueteres sacrosanctum & honestissimum fuit, & prope in proximo gradu amicitiæ locatum: cuius umbra quædam hodieq; inter principes & nobiles saniores perdurat, cum frugalitate & reuerentia aliqua. Non autem hoc ius intelligas esse in uulgaribus hospitiis, ut nunc appellamus tabernas, cauponas, & diuersoria.

Quintum. Romano iure non datur actio filio contra patrem, ne quidem ciuilis, nedum criminalis, nisi in crimine maiestatis: imo inter patrem & filium uix ulla datur actio, nisi grauissimis ex caussis. Sic uetus ius obseruantiam erga parentes à liberis requirit, ut pater sit constitutus quasi iudex & dominus suorum liberorum, in quos habuerit olim potestatem uitæ & necis. ut suprà in Catalogo Romuli dixi.

Sextum. E medio tollendos esse qui uelint res nouare: quia conantur conuellere statum ueterem Reipublicæ, & mutationem publicorum morum, & legum facere, cum omnis mutatio sit exitiabilis in Repub. Nouatores ergo isti, pro seditiosis habendi sunt.

Septimum. Supplices olim recipi solebant, qui bona fide confugerent ad aliquem principem uel populum, etiam criminosi: unde à Mose quoque constitutæ sunt ciuitates refugii, quò confugerent illi, qui propter fortuitum aliquod crimen, alioqui in patria sua parum tuti essent: unde hodieq; perdurant priuilegia & immunitates eorum locorum, ex quibus non licet quenquam rapere profugum: qualia sunt Cæmiteria, Templa, & domus peculiari immunitati donatæ, quæ Asyla possunt appellari.

Octauum. Inaugurare & exaugurare fana, id est noua religione imbuere & ueteri exuere, ad pontifices pertinet.

Nonum. Sine commeatu, non licere abesse à militia. Significat autem hic commeatus facultatem abeundi & redeundi in militiam suo tempore, datam à duce.

Decimum. Deprehensam mulierem in adulterio, etiam priuata potestate à proximo cognato uel affine, nedum marito occidi licere,

licere,uel in publicum accusari de adulterio, & repudio separari à marito,uel supplicio affici.

Vndecimum. In factis & delictis non casum, neque euentum, neque uim spectari,sed uoluntatem & malitiam:quia crimina sunt uoluntaria,non fortuita aut uiolenta. Est enim in libero arbitrio hominis bene aut male agere politice:unde & uirtus & uitium uocatur habitus uoluntarius. Quæ uerò casu fortuito, aut ui fiunt, ea iure non possunt puniri. Contra uerò etiam uoluntas & conatus malitiósus sine effectu,iure punitur, propter exemplum & utilitatem publicam.Sed hæc ex Ethica philosophia sunt petenda.

Duodecimum. Tribuno scelerum,id est magistro equitum, & aliis magistratibus honoratis licuit solum uocare populum ad concionem,& conuentum publicum, alioqui nemini,ut suprà dixi, ius est facere conuenticulum.Pro seditiosis enim habentur,qui conuenticula faciunt sine iure aut potestate publica.

Decimumtertium. Post exactos Tarquinios adeo exosum fuit nomẽ regium,nedum potestas regia, ut leui suspicione affectati regni aspersos,priuati quoq; homines potuerint occidere,ut infrà de Spu.Melio Cassio, de Manlio Capitolino, & alibi de Gracchis aliisq; popularibus regni affectatoribus legitur. Veruntamen Iulius Cæsar & Octauius Augustus,contra ius & libertatem,sibi regnum & monarchiam uendicauere,quod inde per omnes Cæsares usq; in pontifices Romanos durauit.

Decimumquartum. Exilio damnatus terra sua patriaq; arcetur,ut non liceat ei impune eò redire,neque habeatur in numero ciuium.

Decimumquintum. Dicitur Tarquinius Superbus primum Romæ excogitasse,& instituisse uincula,tormenta,carceres,& alias coërcitiones ad reprimendos malos,uel etiam innocuos: tamen facile apparet ex superioribus, longe antiquiora hæc fuisse, etiam in urbe Romana. Atque hic est catalogus fere institutorum & legum, quæ in uita Tarquinii obseruari possunt. Et in hunc modum hunc primum Liuii Librum satis perspicue & copiose expositum esse iudico.

FINIS.

IOANNIS VELCVRIONIS IN T. LIVII AB VRBE CONDITA LIBRVM secundum Annotationes.

*

ARGVMENTVM.

RIMAM ætatem Romani imperii, tanquã pueritiam, dixi actam esse, sub regibus annis ducentis quadragintasex circiter, quam inde sequitur ætas secunda, tanquam iuuentus imperii, sub annuis binis consulibus aut consulari potestate, qua exercuerunt aristocratiam: hoc est, imperium penes optimates fuit, annis circiter quadringentis sexaginta, à Iunio Bruto Valerioque Publicola primis consulibus, in Iulium Cæsarem Dictatorem usque: qui monarchiam, id est regnum sibi, suisque & successoribus uendicauit, extincta libertate & aristocratia. Itaque secundus hic liber continet res gestas circiter initia imperii consularis, & multa egregia exempla morum priuatorum & publicorum, item legum & institutorum complectitur, & historiam annorum non amplius quadraginta, cuius summam Florus in secunda epitome describit. Vt autem melius intelligantur, quæ statim à principio huius secundi libri tradit Liuius, præmittere libet catalogum legum & institutorũ, nouorum quidem, sub primo anno consularis imperii, consulibus Iunio Bruto, & Valerio Publicola, quæ postea per omnẽ ferè ætatem secundam sub consulibus actam ualuere.

LEGES ET INSTITVTA PRIMI anni Consularis sub Iunio Bruto, & Valerio Publicola COSS.

Primum igitur institutum consulis Bruti cum populi consensu, hoc est, binos consules cum summa regia potestate in singulos annos creari, qui optima quæque ciuitati suæ consulant, & Senatui populoque præsint bona fide, publica magis commoda, quàm priuata quærentes, utque nemo potestatem & imperium eorum detrectet, neque iis in iudicio publico, aut priuata actione negotium

 facessat

facessat aut resistat, quoad in annuo consulatu agant, suumque annum expleant. Tametsi statim eodem hoc anno regiam consulum potestatem aliquantum imminuit Publicola, ut uidebimus de prouocatione.

Secundum. Consules non solum omnia iura regia tenere, sed & insignia gestare, de quibus suprà in catalogo Romuli dictū est satis.

Tertium. Consules alternis fasces habere debere duodecim in urbe, tametsi hoc postea mutatum est, præsertim, ut consul extra urbem in militia aut prouincia agens, pariter duodecim fasces teneret, ut ille alter qui in urbe esset. Erant autem fasces isti, insigne metuendum ex uirgis & fustibus securi colligatis: quod symbolum indicaret, consulem habere ius exequendæ & sumendæ mulctæ & pœnæ capitalis quoque, nedum mitioris. Postea fascium minor tamen numerus communicatus est etiam prætoribus urbanis & prouincialibus, item proconsulibus, aucto imperio & iurisdictione Romana: & ita parem quidem potestatem, ut pares fasces uterque consul habebat. Licet quandoque prærogatiua ætatis, nobilitatis, sapientiæ, meritorum, potentiæ esset aliqua alterutri.

Quartum. Nemini licere Regem agere Romæ, ita consentiente & iurante populo: unde postea semper pro capitali habitum est, affectare regnum, ut de Spurio Cassio Melio, de Manlio Capitolino, de Gracchis, aliisque patet.

Quintum. Senatum Brutus suppleuit à Tarquinio diminutum, adiectis patribus conscriptis, & allectis ex equestri ordine, ut essent trecenti senatores.

Sextum. Consules quoque sacrorum agere curam, sicut reges, & uidere ne quid de religione minuatur aut mutetur. Ideoq; regem sacrificulum Brutus creauit, qui absentibus consulibus curaret sacra, debita antea regi, nunc autem consulibus.

Septimum. Libertatem & nouum imperii statum ita muniendum esse magnis paruisque momentis, ne qua occasio detur relabendi ad pristina uitia.

Octauum. Charitas Reipub. uincere debet charitatem priuatam; & in genere quilibet affectus, quodlibet ius & uinculum publicum & erga Remp. superare & uincere debet priuatos affectus, priuata iura, priuataq; uincula. Priuata enim nihil præscribere, neq; adimere possunt publico ipsi iuri. Exemplum huius hic proponitur à Bruto, qui charitatem reipublicæ prætulit charitati & amicitiæ, quæ sibi priuatim erat cum Tarquinio. Et hanc legem probat ius naturæ,

naturæ,publica priuatis & propriis debere præferri, tametsi corrupta hominis uoluntas prauusque affectus,sui quàm alioru͂ fit amantior,& propria priuataque anteferat publicis, contra legem naturæ, & contra conscientiam.

Nonum. Magistratui non licet abrogare suam potestatem, nisi semetipsum abdicet & exuat honore & potestate sua:nisi superior magistratus cogat inferiorem ui aut iure magistratu abire. Et interim, dum aliquis cum potestate est, nihil contra eum priuatim aut publice ab inferioribus statui iure potest, donec eius annus uel potentia exierit. Finito enim magistratu,demum repetebantur ab eo rogationes gestorum & actorum,neque tum erat impune contra commodum publicum aliquid in magistratu admissum.

Decimum. Binos Consules totius populi suffragiis creari extra urbem Romanam Centuriatis comitiis,hoc est, maximo totius populi conuentu. Supra autem in catalogo Seruii Tullii, satis multa dixi de modo suffragiorum,& de comitiis.

Vndecimum. In Aristocratia, id est optimatum imperio æquum ius & libertatem esse omnibus optimatibus,omnibus equitibus,omnibus etiam plebeiis,pro sua cuique portione & conditione. In regno uerò, cum unus præest, imparia & non æqua sunt, multa pro arbitrio regis aut pro libidine Tyranni.

Duodecimum. Leges & iura cuilibet ex æquo & pari, pro sua proportione,præesse & prodesse tam inopi,quàm potenti,& ex æquo omnes ligare,& pariter transgressores punire.Nam,ut Solon Atheniensium legislator dixit,leges non debent esse telis arenearu͂ similes,quibus culices & infirmæ muscæ tantum irretiuntur: maiores autem uespæ & crabrones eas telas perrumpunt. Non enim potentes impune abire debent præuaricatores legum, neque infirmi inopesque tantum pœnas luere.

Decimumtertium. Vetus institutum est,literis consignari & confirmari promissa.hinc iureconsulti multa differunt de obligatione, quæ scriptis & syngraphis corroboratur, quam uocant obligationem literarum.

Decimumquartum. Legatos neque rem suam priuatam, neque aliam ullam, quàm quæ sit eis mandata, neque hostile quicquam agere debere: alioqui eos legationis suæ præuaricatores iudicandos esse,uel hostium loco habendos: quod si suum faciant officium,tum denique eos iure gentium sacrosanctos,nō uiolari debere.

Decimumquintum. Ea quæ Deo semel consecrata sunt,

non debent humanis usibus prophanari priuatim: unde & segetem in campo consecrato iam Marti enatam, religiosum dicit cōsumere, & piaculo dignum.

Decimumsextum. Proditores damnari crimine & supplicio perduellium, hoc est, seditiosorum & hostium patriæ, quam impie uoluerunt prodere.

Decimumseptimum. Publicum officium magistratus & erga Rempublicam affectus uincit & superat priuatum officium, & paternum quoque affectum, ut supra eodem instituto octauo dixi, & hoc Bruti exemplum seuerum in liberos suos ostendit.

Decimumoctauum. Perpetuus Romæ mos fuit, ultimo supplicio capitali damnatos, primum uirgis cædi, deinde capite plecti, uitaq; spoliari.

Decimumnonum. Seruus homo, tametsi non sui iuris, sed in aliena prorsum heri sui potestate est, tamen certis de causis certisque modis potest manumitti ab hero suo, hoc est, libertate & iure ciuitatis donari. Vnde & seruus manumissus, dicitur libertus uel libertinus. Sed plura de manumisionibus à iureconsultis quære. Vindicta tamen, hoc est, cæremonia quædam manumittendi serui, & quasi uindicandi asserendique eius in libertatem apud Prætorem, erat maxime uulgaris modus manumisionis, & honestisimus: quo statim libertus factus inter ciues Romanos numerabatur.

Vigesimum. Reges & magistratus in peculiari cura Dei esse, arguit ius naturæ, & ius diuinum: unde toties apud Homerum Iupiter dicitur instituere fouere, tueri reges & principes.

Vigesimumprimum. Maxime decere ipsos primarios duces, pugnam capessere atque incipere, &, quemadmodum Liuius de Hannibale scribit, primos inire prælium, & ultimos conserto prælio excedere: non autē post principia stare, sibique cauere ignauiter: nisi forte periculum sit de uita monarchæ alicuius, cuius mortem totius summæ rerum, & ingentis imperii exitium sequeretur.

Vigesimumsecundum. Victoria ab illis stare iudicatur, uictoresque illi demum uocantur, qui minus hominum in prælio amisere.

Vigesimumtertium. Vetus mos fuit, præclaros principes nuper mortuos, publico luctu suorum popularium, ad integrum annum, aliudue iustum tempus, honestari. Nam pium est sane, populares suum desiderium suamque charitatem erga mortuos quoque magistratus bonos testari luctu: & huius moris exempla in sacris

quoque

quoque literis habentur.

Vigesimumquartum. Qui non licebat uni esse consulem, ideoque collegam sibi adiungere oportet in eiusmodi magistratu, qui duos pluresue desiderat. Nam commune ius nemo debet sibi uni arrogare & uendicare.

Vigesimumquintum. Totius populi consensum uimq; maiorem esse quàm consulis aut magistratus, ita demum intelligi, si populus nondum ius suum & potestatem suam transtulerit in principem uel magistratum suum, inque eius legitimos successores: alioqui enim, si fidem dederit & obstrinxerit populus suo magistratui, minor est potestas consensusque populi totius, quàm sui magistratus. Et hoc potissimum in monarchia obseruatur, ubi unus præest summæ rerum, item seruatur hoc in hæreditaria iurisdictione.

Vigesimumsextum. Amari potius quàm metui debere magistratum à popularibus suis, ius naturale & humanitas desiderat. Conuenit itaque utrosque ita suum officium facere, ut amore mutuo & reuerentia se inuicem prosequantur. Id quod in priuata quoque societate & potestate obseruari debere admonet Terentianus Mitio, eo loco, ubi dicit, Stabilius esse imperium quod beneuolentia adiungitur quàm ui.

Vigesimumseptimum. Animum & personam magistratus, & priuatorum quoque, magis spectandam esse, quàm alias circunstantias.

Vigesimumoctauum. Consules primum habebant regiam potestatem & ius uitæ necisq; in ciues: sed Valerius Publicola Consul, Bruto collega suo mortuo, consularem potestaté imminuit, cum ius ferendæ sentétiæ de capite ciuis Romani non liberũ consuli neq; merum imperium ei permisit, sed ad totum populum id transtulit. Atq; hæc una & prima lex est plebeia de prouocatione, id est, appellatione à Coss. ad totũ populum in causa capitali, de qua & infrà in libro quarto scribit Liuius. Et sæpe postea hæc lex attentata est à uiolentis Coss. sæpiusq; relata & innouata: ita, ut ad Syllæ dictatoris, Iuliique Cæsaris potentiam usque perdurauerit.

Vigesimumnonum. Affectatorem regni, & eum, qui uelit libertatem Romanam euertere, ipsum unà cum bonis omnibus suis sacrandum & deuouendum ita esse, ut cuilibet uel priuato, liceat eum occidere impune, bonaque eius capere.

Trigesimum. Certis cerimoniis noua tépla inaugurari & dedicari suprà quoq; in catalogo Tarquinii Superbi obseruauimus.

Atque hæc sunt instituta moresq; ex historia primi anni consularis, quæ obseruatu digna & utilia præ cæteris arbitror.

1 • QVID OBSERVANDVM SIT lectori in secundo hoc libro Liuii.

Continet hic liber secundus multa sanè & egregia exempla politicæ & ciuilis prudentiæ, in Senatu, in concionibus, ad plebē & populum exhibitæ. Deinde quoq; multa cōplectitur militaris fortitudinis prudentiæq; exempla: quorū tametsi fidem excedere quædam uideantur, tamen credibile est nouam libertatem oportuisse insigni prudentia, & insolita fortitudine cōstantiaq; firmari. Præterea uidebimus in hoc libro plurimarum legum & morum causas atq; originem, ut non minorem utilitatem afferant sequentes historiæ, quàm superiores in primo uolumine. Altera enī quasi fundamenta imperii iurisq; Romani, hic locari apparebunt obseruatori diligenti.

DE GENERE ORATIONIS, in hoc secundo libro Liuii.

Quod uerò ad orationis formam attinet, repete antea dicta in præfatione primi libri, tametsi aliquanto sit huius libri secundi oratio clarior. Id enim consuetudo diligentiaq; scripta continuandi subinde elimat obscuritatem, si quā subesse uidetur, præcipue imperitis, & non ita assuetis Liuianæ dictioni.

Expositio textus.

Liberi iam, &c. Transitio ab historia regū ad res gestas sub consulibus, qua attentionem captat, ostendens occasionem & commoditatem mutatæ politiæ & libertatis partæ à conditione temporum. **Iam hinc.** i. post historiā regum. **Liberi.** i. sub consulibus. **Pergam,** i. perscribam. **Annuos magistratus,** id est consulum annuorum.

Legum: scilicet Romanarum. **Quàm hominum,** Quia ius & leges sunt durabiliora & uiuaciora, quàm homines: & tum denique bene in Repub. agitur, cum plus ualent leges, quàm cupiditates hominum. **Proximi regis,** id est Tarquinii. **Lætior,** μετωνυμία poëtica.

Ita, id est æquabiliter & iuste. **Numerentur,** suo quisque ordine. **Multitudini,** Romanorum ciuium. Quisq; enim regum urbi aliquem locum addidit, & quendam collem ædificiis habitabilem frequentem fecit, ut ex superioribus patet.

Exacto, id est expulso. **Pessimo publico,** id est plusquam malo

malo publico, hoc est maximo malo. **Immaturæ**, Metaphora ducta à frugibus. **Cupidine**, id est præ cupidine. **Quid enim**, A conditione personarũ. **Transfuga**, id est profuga. **Inuiolati templi**, id est Asyli. **Tutela**, id est immunitate.

Tribunitiis procellis, ut postea est mota seditio, decimo circiter anno. Significant igitur tribunitiæ procellæ, seditionem & discordiam tribunorum plebis contra senatum.

Patribus. i. Senatui. **Eorum**. i. plebis & patrũ. **Adultæ**. i. formatæ per concordiam. Metaphora. **Imperii**. i. sub regibus sex.

Iam. i. exacto & expulso Tarquinio. **Libertatis autem**. De consulari imperio, deq; primis consulibus Iunio Bruto & Collatino, cui mox subrogatur Valerius Publicola. Refert autem priorem coniecturam de occasionibus mutati imperii ad locum cõmunem, de seditione, de concordia, de plebis feritate, & uulgi immobilitate, de licentia, de regno æquabili, & fiat thesis hæc fere, Plebis ferociã & inconstantiam immodica libertate & discordiis fieri intolerabilem, & Rebusp. perniciosam: contra uero plebem concordia, autoritate, & imperio coerceri.

Quia annuum, quod exacto quoq; anno in alias personas est translatum, quem modum & consules retinuere usq; ad legẽ de prouocatione. **Numeres**. i. Numerare debes. **Insignia**. s. regum. **Collega**. i. Collatino. **Vindex**. i. assertor. **Regnare**. i. regem esse. **Populum passuros**. Synthesis. **Frequentia**. i. copia Senatorum. **Plus uirium** in consiliis & uirtute. **Cædibus**. scilicet Tarquinii. **Ad summam**. Cum primum fuissent centum, deinde ducenti. **Traditum**. i. institutũ. **Patres**. i. antiqui Senatores. **Conscripti**, id est nouiter allecti. **Conscriptos**, quasi antiquis Senatoribus adscriptos. **Nouum Senatum**, alii legunt in nouum Senatum.

Plebis: quia & equestres quidam plebei honorati tamen erant conscripti. **Necubi**, id est ne alicubi. **Nomini**, id est regio.

Ac nescio. De cõsulatu abrogato ipsi Collatino consuli, propter suspectum nomen Tarquinii. Erat enim ex cognatione Tarquiniorum. Et quanquam bene meritus esset de ciuitate, tamen plus ualuit publicum commodum, quàm priuatus amor. Porro transitio est per sententiam. atq; est formula dubitandi, quæ significat certitudinem. Est enim idem hoc loco, ac nescio, atq; si diceret, scio.

Modum, id est mediocritatem. **Nimium**, Obliqua allocutio, qua enumerat coniecturam & calumnias populi contra Collatinum Consulem, & est argumentum à gente, familia, uel nomine.

Prisco, id est Tarquinio.

Interuallo, id est eius temporis quo regnauit Seruius, inter Priscum & Superbum. **Scelere**, id est parricidio. **Hæreditatem**, id est uoluit hæreditarium regnum familiæ Tarquiniorum. **Non placere nomen.** Locus à nomine. **Nomen**, id est Tarquinii Collatini. **Datus**, id est euulgatus. poëtica locutio.

Tentantium, id est eorũ qui sollicitabant alios ciues in odium contra Collatinum. **Suspicione**: scilicet contra Collatinum.

Vnde, id est à quo. **Id**, id est iusiurandum. **Eo**, id est ad iuramentum seruandum.

Inuitum, Insinuatio, qua excusat & mitigat inclementem propositionem contra Collatinum à religione iuramenti, & ab officio publico erga patriam,& sensim repetit à thesi ad hypothesim.

Regium, id est Tarquiniorum. **Hunc tu.** Hypothesis ad Tarquinium Collatinum. **Meminimus**, id est tui beneficii.

Res tuas, id est compensatione. Confirmat ab utili & tuto.

Amicus, id est cum bona gratia. **Exonera**, id est libera.

Gente, id est familia. à genere nominatur gens.

Consuli, id est Collatino. **Socer**, quia pater erat Lucretiæ

Dignitate maior, Non quidem maior erat dignitas Lucretii quàm Consulum: sed antea, sub rege Tarquinio, diu fuerat dignior Collatino: utpote præfectus urbis, hoc est tanquam uicarius regis, qui magistratus post reges Consulibus minor fuit, usque ad tempora Cæsarum. Vocatusq; est præfectus urbis postea princeps Senatus, tanquam senior in Senatu, cuius officium fuit, accipere nomine populi abrogationem uel abdicationem, quam renuntiabant magistratu Consules, exacto anno suo: & nouos Consules inaugurare, ut infrà sæpe uidebimus.

Alternis, id est per uices consul. **Cum haud cuique**: Historia de proditione nobilium adolescentum deprehensa & punita, qui libertatem & urbem Tarquinio regi pulso uoluerunt prodere. Estque exemplum impietatis ergà patriam, & peculiariter in Bruto exemplum est charitatis erga patriam, & seueritatis in filios, quos ipsos pater tanti sceleris participes capite puniuit: cuius historiæ summam Virgilius in sexto his uersibus complectitur.

Vis & Tarquinios reges animamq; superbam
Vltoris Bruti fascesq; uidere receptos?
Consulis imperium hic primus, sæuasq; secures
Accipiet, natosq; pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit

Infelix

Infelix, utcunq; ferent ea fata minores,
Vincet amor patriæ laudumq; immensa cupido.

Tenui, id est humili. Solutior, id est liberior. Libido, id est cupiditas. Erant. Oratio à descriptione personæ. Regem hominem esse. Querela adolescentium, qui desiderabant licentiam contra leges: quæ refertur ad locum communem de legibus, & de tyrannide, sub qua nobilitati sit maior licentia, quàm sub æquato iure libertatis. Est locus de legibus incertus. Dicimus enim pro legibus & contra leges.

Leges rem surdam. Altera pars collationis: quia est antithesis. Laxamenti, id est remissionis. Excesseris modum, id est præuaricatus sis. Aegris, id est turbaris. Sine mentione reditus: scilicet Tarquiniorum. Eorum, id est legatorum. Tenuit: scilicet legatos. Materia: quia pecuniæ sunt bellorum nerui. Moliri, id est conabantur.

Reddunt: scilicet legati. His: scilicet adolescentibus.

Auunculi, id est matris fratres. Conscii, id est participes proditionis. Darentur: scilicet ab adolescentibus. Vnus excepit. Excipere, est clam percipere. Coarguere, id est conuincere. Intercidérent, id est perirent. Commisisse, contra officium legatorum. Ius gentium, id est, ut ne uiolarentur.

Martius campus, in quo conciones & comitia solebant haberi. Forte ibi tum. De insula Tyberina, cuius & Ouidius meminit in ultimo Metamorph.

Religiosum, id est illicitum, propter metum deorum & sacrorum: uel uetitum, propter religionem uiolandam: quia, scilicet, ager erat consecratus Marti deo unà cum segete. In uadis, id est in humilioribus locis fluuii & non ita profundis. Eodem, id est ad eandẽ insulam. Moleis, id est officia & opera. Area, id est insula. Porticibus, id est deambulacris. Damnati: scilicet sententia capitali.

Stabant ad palum. Ethopœia, id est affectuum descriptio ipsius Bruti, & populi admirantis constantem eius seueritatem. Stabant ad palum. Est congeries. Iuuenes, prima, Nobilissimi secunda. Consulis liberi 3. Eo anno 4. Patriam 5. Liberatam 6. Patrem. 7. Liberatorem 8. Consulatum ortum 9. Ex domo Iunia 10. Patres 11. Plebem 12. Hominum 13. Deorum 14. Romanorum 15. Superbo 16. Infesto 17. Exul. 18.

Quicquid deorum hominumq;, id est omnia prophana

& sacra. **Pœnæ:** scilicet de liberis suis & nobilibus **Securidum pœnam,** id est post sumptum supplicium. **Securiq; feriunt,** id est capita abscindunt subiecta securibus, superincidentibus superne. **In utramque partem,** id est puniendi sontes, & honestandi benemeritos de ciuitate.

Ciuitas, id est ius ciuium **Liberatus,** id est manumissus.

Vindicta, hac cæremonia manumittendi, qua apud prætorem uel magistratum aliquis seruus libertate donabatur tradita uirga in manus, ut dicunt quidam: quæ uirga sit appellata uindicta à uindicando: id est asserendo à seruitute in libertatem: tametsi Liuius ab hoc Vindicio iudice uocatam putat.

Liberati ita, id est per uindictam, hoc est per manumissionem, ut Plutarchus exponit, qui uindictam simpliciter esse dicit manumissionem: id est, libertatis donationem. **In ciuitatem, &c.** id est libertini essent, & ius ciuium haberent.

His sicut acta erat. De bello Romanis illato ab exule Tarquinio, in quo bello enituere pulchra exempla fortitudinis Romanæ & constantiæ, ut in Bruto, in Horatio Coelite, in Scæuola, in Clœlia uirgine. **His,** id est tentata proditione frustra.

Nuntiatis. s. per legatos. **Ad irritum cadentis,** id est frustra susceptæ. **Viam,** id est occasionem interceptam **Moliendum,** id est tentandum.

Ne se ortum. Querela Tarquinii de suo exilio, quæ in multas circunstantias spargitur, unde amplificat indignitatem sui casus. Estque hic exemplum diuisionis rhetoricæ: Nam Liuius iustæ orationis capita & argumenta breuiter hic perstringit ac disponit.

Ortum eiusdem sanguinis. Prima circunstantia à genere.

Extorrem, secunda circunstantia.

Egentem, tertia circunstantia. **Ex tanto regno,** Quarta circunstantia. **Cum liberis adolescentibus,** Quinta circunstantia. **Ante oculos suos,** Sexta circunstantia. **Suos,** id est Veientium. **Alios,** id est reges, ut Numam & Tarquinium Priscum. & est septima circunstantia, atque argumentum à minore ad maius.

Augentem, id est dum augeret. **A proximis.** Octaua circunstantia. **Scelerata coniuratione,** id est seditiosa. Nona circunstantia. **Eos,** id est Consules. Decima circunstantia.

Vnus, id est solus. **Bona sua.** Vndecima circunstantia.

Sceleris, id est rapinæ. **Se patriam,** Duodecima circunstantia. **Regnum,** Decimatertia circunstantia.

Ingr

Ingratos ciues, Decimaquarta circunstantia. **Ferrent**, id est ferre deberent. **Iniurias**, Decimaquinta circunstantia.

Vltum, id est ad ulciscendum. **Cæsas**: scilicet à Romanis. Decimasexta circunstantia.

Agrum ademptum: scilicet Veientibus & Tarquiniensibus. Decimaseptima circunstantia.

Romano duce, id est Tarquinio. **Suos**, id est gentiles Tarquinios. **Quadrato agmine**, id est quod paribus ordinibus erat instructum. **Primus**. i. præcessit. **Aruns ubi, &c.** Singulare certamen Bruti & Aruntis, in quo uterque pie occubuerunt: hic pro suo patre, Brutus pro patria.

Extorres. i. exules. **Insignibus**. Sarcasmus, amarulenta ironia. **Tum erat decorum**. Noema. **Capessere pugnam**, id est incipere prælium, non stare post principia. **Dum**, id est, dummodo. **Parmam**, id est clypeum. **Moribundi**, id est iam morientes. **Varia**, id est dubia & incerta. **Aequo**, id est pari. **Cornua**, id est latera.

Irritare, id est, non effecta. **Syluani**, id est dei syluestris.

Spolia: scilicet hostium. **Collegæ**, id est Bruto. **Morti**, id est Bruti. **Ante omnia**, id est funebria. **Pudicitiæ uiolatæ**: scilicet à iuniore Tarquio, qui Lucretiæ uim intulit.

Consuli deinde. Exemplum suspitionis & inuidiæ plebeiæ in populo Romano, & exemplum moderationis atque popularitatis in Publicola Consule. **Consuli**, id est Valerio. **Crimine**, id est incusatione.

Velia, id est monte, qui pars erat editior Pallatini montis, sic dictus, quòd ibi soliti essent pastores uellere lanam ex ouibus ante tonsuram, teste Varrone. **Summissis fascibus**, id est depositis insignibus sui cõsulatus, quasi abdicaret semetipsum magistratu suo, & eum populo resignaret & redderet. **Summissa**, id est subiecta.

Audire. Consulem.

Laudare, oratione funebri, ut alii dicũt, qualis hæc oratio Valerii in laudem Bruti fuerit prima oratio funebris in urbe Romana, & inde sit institutum, ut uiri bene meriti, matronæq; honestiores, post mortem suam in funere laudarentur iusta oratione.

Matura gloria, id est non præcipiti neque sera. Metaphora sumpta à frugibus. **Se**, id est Valerium. **Superstitem**. i. diutius uiuentem. **Recidisse**, id est suspitione proditionis. **Spectata**, id est probata. **Momento**, id est parte, particula.

Vbi sim, quàm qui sim; quia bonus uir & integer ubicunq; locorum

locorum, ibi bonus est, & integritatem suam retinet. **Quirites,** id est Romani. **Vicus publicus.** Vicus intra muros, significat plateam, extra autem, pagum. **Contrarium,** id est fauorem.

Popularem, id est populo gratum atq; charum, propter suam probitatem. Talis enim deniq; dicitur popularis, ut copiose describit Cicero in prima oratione de lege agraria. **Publicolæ** id est tanquam ipse populum coleret & curaret, uicissimq; à populo coleretur & amaretur.

Ante omnes. Quatuor leges à Valerio latas aut renouatas potius, hic perstrinxit Liuius breuiter: quæ plebeiæ uocantur leges, quòd præcipue in plebis gratiam sint sancitæ: quæ erat sic mitiganda & concilianda lenitate quadam, ne desiderio exulum regum caperetur. Harum ergo

Prima est, ut suprà quoque dixi in uigesimooctauo instituto catalogi, ne quis magistratus, nec consul ciuem Romanum aduersus prouocationem, id est appellationem uerberare, aut necare auderet iniussu populi, sed ut tantum ius coërcitionis, & in uincula publica coniiciendi haberet. Vnde & postea non nisi curiarum tribuumq; suffragiis absoluebantur aut condemnabantur rei ciues Romani, ut patet in commentario Asconii super Miloniana, & apud Valerium Maximum in capite De reis absolutis uel condemnatis præter expectationem.

Secunda lex. Vt capitale esset, si quis ullum magistratum, nedum regnum, iniussu & sine suffragiis populi caperet atque adiret. Vnde & postea magistratus, præsertim honorati, suffragiis populi centuriatis creari soliti sunt, ut patet apud Valerium in capite de repulsis. Sed Cæsares & imperatores postea hanc potestatem populo eripientes, pro suo arbitrio & libidine magistratus, quibus uellent, mandabant uel adimebant rursum. De hac & suprà in instituto Catalogi uigesimonono dixi.

Tertia lex. Vt populus Romanus & ciues Romani immunes à uectigalibus essent. Vnde & postea nullus populus, nemoq; uectigalis est factus Romanis, nisi qui non haberet ius ciuitatis Romanæ.

Quarta lex. Vt inobedientes duarum pecudum aut bouis pretio mulctarentur à Consulibus. Vnde & mulcta, uocatur pœna pecuniaria: & mulctari est luere pœnam pecuniariam. Et harum quoq; legum meminit Plutarchus in uita Valerii Publicolæ, ubi plura inuenies huic historiæ inseruientia.

Ante omnes. latæ sunt leges. **De prouocatione,** id est appel

appellatione. **Sacrando**, id est deuouendo: quia sacrare caput & uitam bonaq; alicuius, est diris & suppliciis deuouere: ita ut cuiuis liceat impune occidere, perdere, rapere. **Capite**, id est uita. **Quas**, id est leges plebeias.

Vnius, id est Publicolæ. **Subrogando**, id est substituendo. **Collegæ**, id est consuli. **Suffectus**, id est substitutus. **Suggerunt**, id est sufficiunt. **Memoriam**, scilicet Lucretii. **Aegrius**. De constantia. Et religionis seruatæ exemplum in Horatio Consule. **Irreligiosum**, id est pollutum. **Postem**, id est ianuam templi. **Fœdum**, id est abominabile. **Funesta familia**, id est propter familiam contaminatam funere. Nam olim apud Gentiles, sicut apud Iudæos, funera credebantur domum & familiam fœdare & contaminare: ita, ut expiari oporteret eam.

Nihil aliud: i. nullo alio. **Domi & militiæ**, i. in pace & bello. **Inde P. Valerius**, id est secundo anno post reges exactos Consules fuere. P. Valerius Publicola, & T. Lucretius. **P. Valerius**, id est secundo Consul factus.

Iam Tarquinii, Bellum Porsenæ regis Hetruscorum pro Tarquiniis contra Romanos, quod totum hunc annum durauit, in quo adeo quidem angusti fines imperii Romani fuere, ut extra muros Romæ uix quindecim lapidum spatium tenuerint Romani, adeo omnia ab hostibus occupata procul & prope erant: uixq; legitur ullo tempore ita arctum fuisse imperium ab initio urbis. **Lartem**, cognomen est.

Clusinum, id est ad oppidum. **Nominis**, id est fœderis. **Orientem**, id est incipientem. **Satis libertatem**, Admonitio hæc Tarquiniorum continet hanc thesim: Ciuitates cupiditate & dulcedine libertatis libenter abiicere uelle iugum regum principumque suorum. **Satis**, scilicet ad quidlibet audendum contra reges. **Eam**, scilicet libertatem. **Aequari**, scilicet dicebant, admonebant. **Summa**, id est regia. **Infimis**, id est plebeis. **Nihil excelsum**. Tragica admonitio, & decet personam exulis regis.

Alias, id est alio tempore ante. **Multa igitur**. Popularitas ipsius Senatus in plebem, propter temporis & periculi necessitatem. **Data blandimenta**, Poëtica locutio. **Annonæ**, id est eius rei quæ ad uictum pertinet.

Arbitrium, id est potestas. **Venibat**, id est à priuatis uendebatur omnibus, hoc est, quia priuati Salinatores nimis care uendebant

debant salem paßim, ideo Senatus uiliore uenditurus salem, ademit priuatis ius uendendi, ita tamen, ut rependeret eis sumptus & lucrum quod fuerat obuenturum.

Priuatis, id est Salinatoribus. **Impenso**, alii legunt immenso. **Portoriis**, id est teloniis, hoc est, uectigalibus quæ dantur pro apportatis mercibus. **Tributo**, id est, pensione & exactione. **Conferrent**, scilicet tributum. **Ferendo essent**, id est, qui ferre possent. **Asperis**, id est periculosis.

Summi, id est principes. **Infimi**, id est plebei. **Malis artibus**, id est per fraudes & scelera. **Popularis**, id est gratus populo. **Cum hostes**, Exemplum fortitudinis militaris in Horatio Coclite. **Sepiunt**, id est muniunt. **Sublicius**, id est cõtignatus ex trabibus. **Cocles**, dicitur monoculus. **Munimentum**, id est Horatium defensorem.

Ianiculum, id est arcem in suburbio trans Tyberim. **Citatos**, id est celeres. **Testabatur**, id est inuocabat. **Transitum pontem**, Appositio. **Reliquissent**, scilicet hostibus.

Excepturum, i. retenturum. **Cedentium**, s. suorum sociorum. **Cominus**, i. ex propinquo. **Obstupefecit**, i. coniecit in stuporem, quasi præ admiratione. **His**, id est duobus. **Procellam**, id est impetum. **Et quod**, id est initium. **Eos**, id est duos. **Relicta**, id est à tergo. **Prouocare** ad singulare certamen. **Seruitia**, id est Hetruscos.

Obstinatus, id est obfirmatus. **Virum**, id est Horatium.

Tyberine, id est qui deus es Tyberis. **Rem ausus**, id est quod unus custodierit põtem & totum exercitum sustinuerit, eiusq; retuderit uim, quòd armatus & fessus transnatauerit fluuium, accepto nullo uulnere. **Statua posita**, est extra urbem in campo Martio, de qua statua Gel. in quarto cap. 5.

Circumarauit, id est aratro circunscripsit. **Studia**, i. officia. **Inopia**, publica. **Fraudans**, id est subtrahens sibi.

Porsena primo conatu. Stratagema Valerii Consulis in subito opprimendis Hetruscis. Vocatur autem stratagema, insigniter callidum consilium facinusq; ducis alicuius, quem ducem Græci στρατηγὸν uocant. **Repulsus**, id est à ponte.

Prædatum, id est ad prædandum. **Traiicerent**, id est transnauigarent. **Infestum**, id est intutum. **Metu**, scilicet Romanorum. **Effusos** id est dispersos Hetruscos. **Vindicem**, id est ultorem. **Ad secundum lapidem**, id est milliare: quia signabantur milliaria lapidibus. Mille autem passus conficiunt

unum

unum milliare Italicum.

Obiicere.i.opponere. **Redditus**,id est Hetruscis. **Obsidio**.Alterum exemplum fortitudinis & audaciæ militaris in Scęuola,qui sibiipsi manum exussit.

Liberum.i.sine regibus. **Affirmante**.i.faciente credibile, quasi propter famam & metu transfugeret Scæuola.

Aperiret, id est proderet. **Fortunæ minas**, scilicet in tanto discrimine. **Petentium**, id est ciuium. **Idem decus**, id est ut te occidant. **Capite**, id est periculo uitæ. **Vestibulo**, id est aditu. **Iuuentus Romana indicimus**, Euocatio. **Cum singulis**, scilicet nostrum.

Ambages, id est occulta uerba. **En tibi inquit**, scilicet rex. **Macte**, id est magis aucte. Sic Virgilius. Macte noua,&c. Est autem aduerbium adhortantis. **Principes**, id est primarii.

Ceciderit, id est euenerit. **Opportunum** cædi. **Scæuolæ**. Scæuola uocatur, qui sinistra manu uti cogitur,cùm dexteram non habeat. Composita uox est ex Græco & Latino: quia Græci σκαῖον sinistrum,& Latini uolam nominant medium in manu interiore.

Toties, id est trecenties. **Nequicquam**, id est frustra. **Præsidium**, id est hostile.

Agrum dono dedere, quæ postea. Relatiuum refertur ad sequens uerbum,non ad præcedens,ut Sallustius.Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, &c. **Virtute**, id est uirili.

Decora, id est uirtutis. **Clælia**. Exemplum fortitudinis muliebris,& fidei seruatæ utrinq; in fœdere.

Frustrata, id est decipiens. **Sospites**, id est obsides uirgines. **Præ se ferre**.id est significabat. **Impuberes**, id est infrà annum duodecimum ætatis.

Eam ætatem.id est pubertatis. **Iniuriæ**, id est ignominiæ.

Statua equestris, A barbaris gentibus & ex Græcia Romam quoque mos ille translatus est, ut insigniter bene meriti, aut aliquo illustri facinore clari, donarentur aënea, marmorea, argentea,uel etiam aurea statua,in uirtutis memoriam: unde & Plinius in trigesimonono,cap.sexto,primas statuas Romæ dicit fuisse Coclitis & Clæliæ æneas, nec ulli præterea uirgini statuam Romæ positam,præterquàm Clæliæ.

Huic tam. De more uendendi bona Porsenæ, quæ in prouerbium abiere, quo dicimus bona Porsenæ,talia fere bona,quæ nobis dono aut fortuito citra laborem, sineq; sumptu magno obtigere.

Fuit

Fuit autem mos, ut quoties in auctione uenderentur hostilia bona, &.ex præda capta, ut dicerent Porsenæ bona uendi & uenire.

Abhorrens, id est dissimilis.

Solennia, id est belli. **Porsenæ**, id est hostium bona præda. **Amitiore**.i.placidiore. **Opulenta**.i.plena. **Ablonginqua**, id est post longinquam obsidionem. **Immisso**, id est in castra. **Venisse**, id est in auctione, nempe uili.paruoq; pretio, tanquam hostibus erepta. **Gratiam**, id est gratitudinem.

Auctionem, publicam uenditionem. **Perculerat**, id est terruerat. **In medio**, id est à fronte per Aricinos, à tergo per Cumanos. **Pars perexigua**. Exemplum hospitalitatis erga Hetruscos, quos pessime affectos Romani benigne excepere. **Duce**, id est Arunte.

P. Lucretius, ut suprà catalogum eorum quæ animaduerti commode possunt ex historia primi anni consularis proposui, ita nunc rursum secundus hic quoq; annus iustam nobis materiam catalogi præbet, unde obseruemus, quæ ad ueteres mores legesq; Romanorum pertineant, tametsi multa etiam ex iure naturali huc annotare liceat, cum illud sit fons iuris gentium, & ciuilis atq; omnium bonorum morum origo. Et cum historia proprie in hypothesi uersetur semper, hoc est, in exemplis singularibus, utile est ea referri ad suam thesim, hoc est, ad generalia præcepta iuris naturalis uel ciuilis. Excerpam igitur hinc sequentia instituta.

LEGES ET INSTITVTA II.
anni Consularis, sub P. Val. Publicola, &
T. Lucretio Tricipitino.

Primum. Eundem magistratum, præcipue Consulatum, sæpius capere licuisse Romæ, hoc Valerii iam secundo consulis aliorumq; exempla docent.

Secundum. Necessitudine sanguinis, fœderis aut societatis, & amicitia coniunctos se inuicem tueri defendereq;, ius fasq; est. Ita enim mutuis uinculis natura sociauit homines ad mutuam defensionem sui, & ad mutua officia præstanda.

Tertium. Seditiosi, maiestatis rei, perduelles ui & suppliciis sunt puniendi.

Quartum. Reges & magistratus esse oportere ullos, & eos iusto in honore potentiaq; & authoritate locandos docet ius gentiũ & naturale: quia bestialiter uiuitur, ubi est anarchia, id est populus sine magistratu.

Quint

Quintum. Priuatis hominibus & plebi aliquando indulgere debet magistratus,si ita res & utilitas postulat,ne tamé fiat anarchia,& immodica licentia.

Sextum. Priuatis hominibus sua non debet eripere magistratus commoda & bona. Licet enim ius habeat in subditos, tamen is non est dominus iuris alieni priuati, nisi hic aliquo crimine demeruerit bonorum amisionem:ita etiam nõ decet magistratum esse liberalem & munificum de alieno, uel cum aliorũ incommodo priuato. Neque popularium interuertere debet utilitatem:& emolumenta : quia priuatæ opes sunt, fons & origo publicarum facultatum.

Septimum. Secundum proportionem Geometricam opum, priuatarum conferri & sustineri onera publica, est æquißimum, ut supra etiam in catalogo Seruii Tullii patuit.

Octauum. Ita popularem esse oportet, id est, gratiosum & officiosum ad populum, ne illa popularitas aberret in prauam licentiam,uel ambitionem,uel contemptum magistratus ipsius. Vide autem egregiam descriptionem eius, qui sit uere & recte popularis apud Ciceronem in secunda oratione,de lege Agraria.

Nonum. Probrosum est militi & ignominiosum,suos ordines uel aciem deserere,inde capitalis pœna in desertores irrogatur, qui salua acie sua,neque dum uictoria amissa subterfugiunt periculum.Sin uero acies sua uicta sit, tum denique cuique licet sibi consulere uirtute aut fuga,modo ne turpiter capiatur.

Decimum. Respub.debet esse grata erga bene meritos in se, priuatos etiam, uilesque homines,ut ita gratitudine & honore excitetur priuata uirtus ad obsequia erga Rempub.

Vndecimum. Publicam inopiam releuari â priuatis iustißimum est,qui supplere & præstare debent de suo, id quod Respub. præstare nequit per tenuitatem.

Duodecimum. Non refert dolo an uirtute, & clandestina an aperta ui hostem aggrediare, modò ne fides publica periclitetur.iuxta illud Virg.2.Aeneid.

Dolus an uirtus quis in hoste requirat?

Laudantur ergo insidiæ hostibus factæ feliciter, & inter stratagemata habentur,tanquam egregia ducum consilia factáque.

Decimumtertium. Minora maioribus, & potioribus leuiora postponere conuenit in negotiis,tam priuatis quâm publicis.

Decimumquartum. Iniussu Ducis non licere militi ab ordinibus suis abesse uel excedere.

Decimumquintum. Transfugas, hoc est, eos, qui à suis ad hostium partes fugiunt, capitali supplicio puniri.

Decimumsextum. Hosti hostem occidere ui aut insidiis permittit ius gentium, nedum qualibet iniuria afficere & damno: quia uim ui repellere licet.

Decimumseptimum. Iure belli hostem captum uel deprehensum liberum dimittere licet, publica fide, quoniam idem ius intactum inuiolatumque esse iubet.

Decimumoctauum. Lex naturæ iubet beneficium beneficio remunerare priuatim aut publicæ, & gratiam bene meritis rependere, nihilque magis cum iure pugnat, quàm ingratitudo: quia mutuis beneficiis connexa est hominum societas. Ita enim alter alterius ope indiget.

Decimumnonum. Fœminæ à negotiis publicis abstinere debent, cum natura illi sexui prudentiam politicam & fortitudinem denegarit, solamque domesticam curam demandarit. Quanquam extiterint exempla rara fortitudinis & prudentiæ in mulieribus aliquot, uirili aut heroica uirtute quoque præditis, ut suprà de Tanaquile uxore Tarquinii Prisci, & alibi de Semiramide, de Amazonibus, deque similibus legitur in historiis & poëmatis, ut apud Plutarchum in libello de fortitudine muliebri.

Vigesimum. Pacta non solum priuata, sed & publica utrinque seruari debent. Sic enim priuatam, publicamque fidem sanxit ius naturale & diuinum, ut seruetur inuiolata, cum sit uinculum humanæ societatis ipsa fides, adeo ut hosti quoq; seruari debeat. Quòd si alterutra pars fidem fregerit prior, neque omittere uelit infidelitatem, tum denique alteri parti licet non stare pactis, iuxta uulgatum rythmum, Frangenti fidem, fides frãgetur eidem. Atque hanc regulam intellige de pactis licitis & non turpibus.

Vigesimumprimum. Bona Porsenæ uenire & uendi dicebantur prouerbio: cum ex hostibus capta præda uendebatur in auctione, & manubiæ, hoc est pecuniæ ex præda uendita redigebantur in publicum ærarium.

Vigesimumsecundum. Supplices suscipere in tutelam & curam, iure gentium constitutum est, modo non sontes & nocentes recipiantur. Nam illi sunt noxæ dedendi reposcentibus suis, nisi casu fortuito peccauerint. Et hæc instituta ex huius anni secundi historia, satis est annotare.

P. Lucretius &c. Tertio anno post reges pulsos ex Vrbe facti sunt Consules P. Lucretius, & P. Valerius tertium Consules.

Venerunt,

Venerunt. id est Romam. **Quisque honoratissimus.** Synthesis. **Non quin,** id est quasi minus.

Delectos, id est primores. **Eius rei,** scilicet de reducendo Tarquinio. **Beneficiis,** id est inter Porsenam & Romanos. **Cum ille,** id est Porsena.

Faciles, id est prompti. **Vellent,** id est, alioqui. **Cui.** id est Porsenæ.

Omnium, id est Romanorum. **Finis idem sit urbi.** Noema est obliquum & acerbum, quo perstringit Liuius proculdubio tyrannicam quasi potestatem Cæsarum: qui post Iulium Senatui populoque Romano eripuere libertatem, seque monarchas fecere, ut unus summam rerum imperiumque teneret. Et quidem dicitur Liuius malè audiisse apud Cæsares, quasi Pompeianus & immodicus amator libertatis esset, idque in historia sua non dissimularet. **Proinde,** id est ideo.

Obstinatum, id est firmum. **Obtundam,** id est molestus ero. **Quod reliquum,** id est reddidit eos, qui erant adhuc obsides. **Reditus,** scilicet in Vrbem. **Exulatum** id est ut exularet. **Exulatum ad.** Nota hic inconcinnitatem, quod omnia in m, desinunt, & est ualde uitiosum. **Fida,** id est fidelis.

Consules deinde. Quarto anno M. Valerius & Q. Posthumius Consules.

Maiore inde. Quinto anno P. Valerius quartum, & T. Lucretius secundum Consules. **Aduersus eos,** id est Sabinos.

Iterum, id est secundo.

Seditio. De familia Claudiorum ex Sabinis Romam translata ab Appio Claudio, qui postea uocatus est Claudius. Facta est autem Romæ ista familia mire potens & factiosa, superba, infesta plebi, & minime popularis. Tales enim per omnem fere historiam Romanam obseruantur fuisse Appii. Atque ita familiis quoque sui sunt gentilitii mores notæque natiuæ.

Factioni, id est parti aduersariæ potenti. **Clientium,** id est eorum quos sibi habebat obnoxios & familiares, quasi ministros suis beneficiis sibi deuinctos, quorum erat tanquam patronus ipse & quasi herus. Cliens dicitur à καλεῖν, id est uocare: quia coguntur ipsi inuocare patronos, ut se adiuuent. **His,** id est Claudio cum Clientibus. **Ciuitas,** id est ius ciuitatis. **Dignationem,** id est æstimationem.

P. Valerius omnium. Sexto anno Menenius Agrippa, & P. Posthumius secundum Consules. **Copiis,** id est in re fami-

liari. **Funeri**, id est honestiori.

Publico, scilicet sumptu. **Luxere**, annum. **Duæ coloniæ** à Roma in Latium deductæ. **Auruncos**, id est populos Italiæ. **Compulsum**, id est translatum.

Secuti Consules. Septimo anno Opiter Virginius, & Spu. Cassius, Consules. **Pometiam**, id est Coloniam. **Vineis**, id est, machinis bellicis. Erant autem uineæ, quasi Pergula & Casula quædam, ex robustioribus compacta trabibus innixa rotis, uel Cylindris, sub qua aliquot milites tecti starent, & uinea admota muris, superne tuti quaterent, uel subruerent muros. **In quos**, id est Romanos. **Inexpiabili**, id est quod nullo beneficio uel obsequio erga Romanos possent expiare & luere. **Excurrissent**, id est extra urbem.

In eo esset, id est, eo peruentum esset. **Fœde**, id est crudeliter. **Corona**, id est publica uenditione, auctione sub hasta uenire & sub corona uenire idem est. **Venijt**, id est uenditus est. **Vltas**, id est quæ se uindicauerant ab Auruncis. **Insequens annus.** Octauo anno Posthumius Cominius & T. Largius Consules.

Coniurasse, scilicet contra Romanos. **Octauio Mamilio**, id est qui filios Tarquinii reducere conabatur.

In hac. De Dictatore & magistro equitum primum creatis, & de potestate dictaturæ, qui magistratus summus erat in imperio Romano usque ad Cæsares, & extraordinarius, tamen non annuus: quia creabatur non nisi in summo aliquo periculo imperii, ut infrà dicam in catalogo, & Liuius aperte hic ostendit.

Solicita, id est cum solicitaretur. **Essent**, id est Consules.

Traditur, scilicet ab historicis. **Creditum sit**, id est an crediderint Consules fuisse partium Tarquinii. **Consulares**, id est qui fuerunt antea Consules. **Legere**, id est legerunt.

Consularis erat, id est qui fuerat Consul hoc anno octauo.

Moderatorem. Definitio Dictatoris, qui dictator est moderator & magister Consulum, aliorumque magistratuum & ciuium. **Appositum**, id est adiectum, electum. **Ea familia**, id est Valeriorum, cui deberetur hic honos, propter benemerita Valerii Publicolæ. **Consularem uirum**, id est qui fuerat Consul anno quarto.

Dicto, id est mandato Dictatoris, quod ipse dictaret, hoc est iuberet & præscriberet. **Prouocatio**, id est appellatio ad populum. **Parendi**, id est obediendi. **Quod impensæ**, id est

est quæ impensa. **Tacite,** quia utrinque cessabatur à belli iniuriis & grassationibus.

Consules Seruius. Nono anno Consules creati Seruius Sulpitius, & M. Manlius Tullus. Decimo uero T. Ebutius & C. Vetius. **Deinde,** id est anno decimo. **Fidenæ,** est urbis nomen. **Desciuit,** id est publico consensu. **Gliscens,** id est increscens. Sic construe. Nec bellum Latinum gliscens iam per aliquot annos dilatum est ultra.

Aulus Posthumius. Aulus Posthumius secundus Dictator, & T. Ebutius 2. magister equitum. **Non potuit,** scilicet præ odio in Tarquinios. **Ergo etiam.** Descriptio atrocis pugnæ Romanorum contra Latinos, in qua alter Consul Romanus, & dux Latinorum occubuere.

Ergo etiam, propositio descriptionis. **Miscuere,** impediuere. **Ictus,** scilicet Tarquinius. **Fefellit,** latuit. **Ciet,** id est mouet. **Referentibus pedem,** id est refugientibus.

Ostentantem, id est iactantem. **Familiæ,** id est Valeriæ.

Equitis. id est Valerii. **Moribundus,** id est iam moriés. Exemplum pietatis erga patriam in Valerio, qui pro ea morté obiit in acie fortiter. **Cohorti suæ,** id est Consulari uel prætoriæ.

Manu, id est multitudine. **Pro hoste,** id est tanquam desertorem occidant. **Integris,** scilicet, quia ad id tempus quiete consederant. **Adorti,** scilicet prætoriani. **Latinus,** id est Manilius. **Manipulos,** Manipulus est multitudo militum, sub eodem signo: quamuis olim minor fuerit numerus sub uno signo, quàm nunc est. Subsidiarii milites uocantur, qui reseruantur quieti usque ad ultimum belli discrimen, ut ita recentes ineant prælium, nondum fessis uiribus, remque afflictam restituant. **Legatus,** id est, magistratus militaris, qui uices gerit absentis ducis. In pace uero legatus dicitur, qui legatione fungitur.

Ipse, Herminius. **Veruto.** Verutum, teli genus est, habens ferrum oblongũ instar ueru. **Veruto,** V, longo. **Curationem,** id est Chirurgici. **Obtestans,** id est per fidem eorum admonens. **Antesignanis,** scilicet militibus, qui in prima acie ante signa pugnabant. **Proceres iuuentutis,** id est nobiles iuuenes equites: quia tum Romæ soli nobiles erant equestres, & patritii quoque utebantur equis. **Pugnæ,** id est, pedestris. **Inclinauit,** id est in fugam. **Equi,** scilicet quos rursum inscenderent. **Castori,** id est Deo equitum, Deo equestri.

Hoc modo, id est quo descripsi, Epilogus. **Consules,** id

est undecimo anno. **Inde,** id est duodecimo anno Consules.

Saturnalia festus dies. In appositione uerbum conuenit sequẽti nominatiuo. **Deinde,** id est decimotertio anno. **Hoc,** id est decimotertio anno. **Dubiæ fidei.** Quasi cum latinis sen serit. **Collega,** id est T. Virginius. **Tanti errores.** De uarietate historiæ. **Implicant,** id est impediunt lectorẽ. **Alios,** id est historicos. **Magistratibus,** id est Consulibus, quorũ serie Romani suos annos computant.

Appius Claudius. Decimo quarto anno Ap. Claudius Sabinus & P. Seruilius Consules. **Tarquinii,** id est senioris.

Quo, id est in quam urbem.

Erecta, id est spem & fiduciam. **Patribus,** id est nobilitati. **Luxuriosa,** id est immodicam licentiam sibi sumens. **Ni maturatum,** id est ni maturasset Dictator. **Hac ira,** id est propter hanc iram. **Perculit,** scilicet metu.

Inde, id est ex Volscis. **Suum,** id est infidum ingenium.

Sollicitandum, id est ad defectionem. **Latium,** id est ad Latinos. **Abstinuit,** id est retinuit. **Legatis,** Quia tamen, ut supra dictum est, iure gentium non debent uiolari. **Relata,** mutuæ officiositatis & beneficẽtiæ exemplũ inter Romanos, & Latinos, qui utrinq; beneficiis contenderunt & certarunt inuicẽ.

Nouos magistratus, id est Appium & Seruilium. **Reiicerent.** id est, referrent. **Gaudere,** id est gaudebant. **Facto,** id est beneficio, quod Romanis impenderant. **Esse,** id est erant. **Remissi.** id est ex urbe Romana ad suos. **Pergunt.** i. adeũt. **Dono.** id est cum corona aurea.

CATALOGVS LEGVM ET INSTITVTORVM ex historia inde ab anno tertio, usque ad seditionem uel secessionem primam, hic esto.

Primum. Mutua beneuolentia, fœdere, societate, amicitia, uel alio iuris uinculo coniuncti, se inuicem solicitare, aut incommodo iniuriáue, aut ulla improbitate afficere non debent, cũ utrinque idem animus eademque uoluntas requiratur, ut par pari referatur. Neque alter alteri offensam, nedum indignationem moueat. Nam alioqui non potest ulla societas consistere diu.

Secundum. Amico uel socio beneficium est exhibendum, & obsequendum, quatenus per honestatem licet, & ne immodico damno officiamus nosmetipsos, néue in perniciem præcipitemur nimia & intempestiua beneficentia, & immodica benignitate,

iuxta

iuxta illud sapientis dictum.

Dilige sic alios, ut sis tibi charus amicus:
Sic bonus esto bonis, ne te mala damna sequantur.

Tertium. Liberæ urbes sui iuris sunt, neque regem neque principum unum aliquem habent, sed suis magistratibus annuis & ordinariis non perpetuis parent, suisque popularibus hi denique præsunt, qui ad tempus magistratum gerunt. Sic Roma ad Cæsares usque libera fuit, qua libertate amissa, periit Senatus populiq; Romani authoritas & potestas.

Quartum. Turpe est promittere & stultum est polliceri beneficium aliud'ue quippiam, quod ipse præstare nequeas: & ingenui hominis est, libere potius fateri suam infirmitatem, aut negare quod non posses efficere, ne uanis promissis alios ludas, teque uanum esse & futilem ostendas.

Quintum. Ius amicitiæ non patitur apud se fouere illos, qui alterius amicis sunt infesti uel hostes. Nam eosdē amare, & eosdem odisse, debent amici & socii.

Sextum. Apud ueteres & hodieque iuris uinculum quoddam est inter patronos & clientes, ut patroni defendant suos clientes ab inopia & iniuria, atque eis pecunia mutuo danda aut alia opem ferant opera. Contrà uerò ipsi clientes illos demereantur quibuscunque obsequiis & officiis etiam, quæ minima quoque patroni tamen magnifacere debent, animum magis æstimantes, quàm officium, iuxta illud sapientis:

Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus,
Accipito placide, plenè & laudare memento.

Ac Patroni sunt illi, qui tenues homines uel populares in fidem tutelamque suam accipiunt, & inopiam leuant, suppeditantes eis sumptus quoad reddere possint commode: & isti tenues patronorum opera utentes, uocantur clientes, à Græca uoce, quòd uocati ad officia & obsequia præsto esse debeant, ne sint ingrati & beneficiorum immemores. Sed cauere oportet, ne patrocinium illud degeneret in latrocinium. Sæpissime enim euenit, ut potentes immodicis & intempestiuis beneficiis uel potius iniuriis ita sibi obnoxios reddant ipsos tenues, ut eos tandem oppressos ære alieno, & in seruitutem quasi redactos, omnibus suis spolient bonis, unde seditionis materia plerunq; præbetur, ut in sequenti secessione nexorum uidebimus. Neq; uero possunt Respub. florere aut non perire, ubi sic opprimuntur tenuiores à potentibus.

Septimum. Confecto prælio à cædibus temperare iubet ius

militare, nisi uicti nolint se dedere in fidem uictoribus, aut potestatem: neque in captiuos sæuiendum est, si fidem non conentur frangere.

Octauum. fidem seruandam, parcendumq; esse deditis, hoc est, his qui uicti se in fidem potestatemque uictoribus commiserunt. Variat tamen hoc ius sæpe, contra illos præcipue, qui belli aut seditionis fuerint authores & principes, uel quorum perfidia & malitia ita sit explorata, ut spes nulla supersit eos quamlibet uictos & oppressos posse quiescere, aut seruare fidem, in officioque perdurare. Neque etiam deditis statim fides frangitur, etiamsi improbiores puniuntur: quia in deditos arbitrium habent ipsi uictores uitæ necisque, modo pars maior superstes sit. Deinde etiam non una est semper formula deditionis, qualem suprà in Tarquinio Prisco proposuit de Collatinorum deditione, Variant enim plerunque conditiones & circunstantiæ.

Nonum. Suprà etiam dixi de triumpho, hoc est, de magnifico & pomposo ducis uictoris cum exercitu suo urbem Romam regressu, non permisso cuilibet duci, sed ei tantum, qui supra uiginti millia hostium iusto prælio uno, sine magna suorum clade & damno occidisset. Hic enim numerus postea ducibus est præscriptus propter ambitionem moderandam, ne quilibet imperator propter leuem uictoriam tantum sibi honoris arrogaret, tantosque sumptus ambitiose faceret propter nihili causam. Vide Valer. libro 2. cap. De iure triumphandi.

Decimum. Dictator est moderator & magister Consulum atque aliorum magistratuum, nedum populi totius. Magister equitum uero est, qui proxime post Dictatorem habet potestatem in equestres copias. Quanuis autem Dictatura fuerit extraordinarius & temporaneus magistratus, utpote ad sex, quatuor, duos'ue menses, aut plus minus'ue: tamen summa erat eius potestas, non tantum in exercitus, sed in omnes adeo ciues & populum, ut ab eo non liceret appellare in causa capitali ad populum, uel ad ullos magistratus. cuius potentiæ exemplum euidens & illustre Liuius infrà copiose proponit, in fine libri octaui ab Vrbe condita. Vocatus est autem Dictator, quod eius dicto, mandato, decretisque & præscriptis, omnes parere necesse esset. Reliqua de iure eius apud alios inquire.

Vndecimum. Ignosci adolescentiæ & imprudenti ætati aliquoties posse, modo ne sæpius per malitiam peccent. Frustra enim implorabit iuuenis impunitatem à legibus, contra quas non ueretur

retur maligne peccare. Cæterùm ineuitabilis casus & error non uoluntarius meretur ueniam senioribus quoque. Sed de hac thesi multiplex & prolixa apud Iureconsultos est disputatio, de iuris & facti ignorantia.

Duodecimum. Exulibus eripiuntur bona simul & patria, iusque ciuitatis, si mulctentur perpetuo exilio, quales nunc Iureconsulti uocant deportatos, uel in seruitutem, uel in metalla damnatos. Sin autem exules non perpetuo sed temporaneo puniantur exilio, carent quidem patria ad tempus, & tamen ius ciuitatis suæ retinent, quales nunc uocantur à Iureperitis relegati, quibus etiam neque bona eripiuntur iure, tametsi huius contraria exempla inueniantur multa, sicut Clodius Ciceroni exuli relegato domum euertit & sacrauit.

Decimumtertium. Cohortem peculiarem sibi habebat Consul, Imperator, Prætor, alius'ue magistratus, in exercitu prouincia'ue superior, quæ cohors postea uocata est Prætoria cohors, inde & prætorianus miles, prætorianum præsidium sæpe memoratur in historiis, cuius inde sub Cæsaribus tanta fuit potestas, ut soli prætoriani milites citra senatus autoritatem, citra populi consensum legerent aut repudiarent tollerentque Cæsares & Imperatores, ut obseruatur in uitis Cæsarum. Et hi prætoriani milites sub Romulo appellati fuerant Celeres, à celeritate agilitateque in officio præstando. Alias etiam satellites & custodes principum uocantur, tutoresq; corporis.

Decimumquartum. De ratione & ordine instruendi exercitus infrà, circiter principium 8. libri ab Vrbe condita, & 2. libri de bello punico Liuius scribit. extatque libellus Modestini cuiusdam de instruenda acie Romana, ab illis inquirere potes quo ordine locati sint milites. Fuerunt autem hi fere in prima acie hastati, inde principes, postea scutati, & hi omnes Antepilani uocabantur. Deinde in secunda acie locati sunt triarii, hinc lorarii. hoc est qui armatura leuiore utebantur. Denique Accensi, tanquam supplementarii, qui in mortuorum locum accensebantur. Post hos omnes tandem erant Subsidiarii, qui in subsidio reseruabantur ultimo discrimini prælii sustinendo, tanquam ferociores, & quibus plus confideretur. Præsidiarii uero milites in castris oppidis'ue relicti, impetum oppugnationis arcebant, mire tamen casu temporeq; hic ordo hæcq; nomina uariarunt postea. Equites uero utrinque à cornibus, id est lateribus aciei pedestris stabant, aliquando procursantes ante aciem, quibus postea Velites Trossuliq; immixti sunt. Diuiditur

tur autem totus exercitus in milites leuis armaturæ & grauis armaturæ. Pugnam præliumque incipiebant primi leues milites, quibus auxilio succedebant Equites. Fatigati autem leues recipiebantur in secundam aciem, unde prius se proripuerant, illisq; grauior & robustior miles in pugnam succedens, suo robore hostem sustinere, urgere, protrudere, adiutus equestri acie, solebat. Reliqua de his apud alios autores inquire, ut apud Vegetium, qui de re militari scripsit iustum opus. Mihi enim satis est hic nomina ordinemq; militum qualemcunq; indicasse.

Decimumquintum. Supremi ducis uicarius erat Legatus in exercitu, cui ius datũ obire officia muniaq; ducis absentis, ita tamen, ne quid præter eius consensum innouaret.

Decimumsextum. Saturnaliorum dies Saturno festus & sacer institutus est, circiter ducentesimum sexagesimum annum ab Vrbe condita, posteaque Saturnalia sunt aucta, ut pluribus diebus agerentur mense Decembri, comitate & festiuitate mira inuicem mittentes munera, officiaque exhibentes & conuiuia memoriamque Saturni colentes, ideo, quòd ille ex Græcia profugus in Italiam uenieus ad Ianum, artem colendi uineas agrosque, & usum monetæ, aliarumque rerum Italos docuisset, ut est apud Ouidium in 1. Fast. & apud Vergilium in octauo Aeneid. Et in Græcorum quoque historiis. Vnde & duo Castella suburbana Romæ sortita sunt nomina, ut alterum diceretur Ianiculum à Iano, alterum Saturnia à Saturnio.

Decimumseptimum. Primores non debent iniuriis Immodicaque potentia premere plebeios & populares suos, alioqui seditionum materia præbetur, Quamuis contumacia plebis aliquando est ui retundenda, plebsq; exercenda, ne otio lasciuiat nimio & securitate. Sed de his suprà quoque memini in proximo Catalogo, de popularitate moderanda.

Decimumoctauum. Non solum peccatum & delictum meretur pœnam, sed uoluntas etiam & consilium quandoque punitur, si ad aliquem conatum se intenderit, uel alium impulerit ad delinquendum ui precio'ue, causamq; delicti dederit. Atque hic locum habet passim uulgata regula Cassiana, cui delictum commodo fuerit, eum quoque debere pœnam delicti luere: Nam alioqui cogitationis pœnam nemo petitur. Sed de hoc plura Iureconsulti disputant, quando quispiam propter consilium teneatur luere pœnam.

Decimumnonum. Huic Noemati Liuiano, leuatus metus

ad

ad suum rediit ingenium, plane quadrat illa Terentii sententia in principio Adelph. Malo coactus qui suum officium facit.

Vigesimum. Captiui, tametsi iam serui facti sint, tamen non ita crudeliter & immaniter tractari debent, quasi bestiæ sint. Nam heri & domini aliquo humanitatis sensu tangi debent, meminisseque illos etiam esse homines, quamlibet seruos & captiuos. Hic est ergo Catalogus obseruandus ex historiis duodecim annorum.

Sed & bellum Volscum. Ap. Claudio, & P. Seruilio Coss. prima seditio in urbe Romana orta est, inter plebem & patres, autore C. Licinio propter nexum. uerum Nexus est ius uinciendi debitoris, si ære nequeat creditum persoluere, quo nexu creditor domi suæ tanquam in carcere priuato, coercet debitorem & retinet, quoad sibi satisfaciat quocunque modo. Sunt autem in hac historia multa quidem egregia exempla, quibus describitur diuersus & uarius animorum habitus seditiosæ plebis, & hominum factiosorum & impotentium, qui immodice utuntur sua potentia magis, quàm ut ad tempus de suo iure nonnihil cedere uelint. Neque uerò simplex hæc fuit seditio, quia & secessio facta est plebis in montem sacrum.

Flagrabat, id est ardebat.

Fremebant, id est plebei. **Fremebant.** Querela plebis de improbitate potentium, quorum mancipia quasi cogerentur esse plebei. **Nexos**, id est uinctos. Nexus, xa, xum, significat uinctum. Nexus, us, ui, ius ipsum uinciendi. **Vnius**, id est ex plebe.

Magno natu. Occasio seditionis propinquior à calamitate plebei cuiusdam senis nexi & iniuriose tractati, à suo creditore in nexu. Et est hypotyposis.

Inuidiam, id est plebis contra potentes. **Gliscentem**, id est augescentem, crescentem. **Insignibus**, id est, quia erat nobilis plebeius. **Obsita**, id est fœdata. **Peremptí**, id est male affecti. **Capilli**, id est iusto prolixiores. **Efferauerant**, id est tetriorem quasi reddiderant & horribilem. **Ordines duxisse**, id est præfectum aliquot fuisse militibus.

Cicatrices, id est uulnerum signa. **Fecisse æs alienum**, id est contraxisse æs alienum. **Id**, id est æs alienum debitum.

Villa, id est prædium. **Cumulatum usuris**, id est aggrauatum. **Exuisse**, id est spoliasse, quod id debitum spoliauerit ipsum.

Tabem, id est morbum contagiosum. **Peruenisse**, id est debitum.

Ad

Ad corpus, scilicet meum, qui debitor sum. **Sed in ergastulum.** Ergastulum locus est, in quo mancipia deteriora uincti opus facere cogebãtur, aut asseruabantur ne aufugerent. Græci aliás κατάγαια uocant. Quandoq; & Ergastulum significat ipsa uincula mancipiorum uinctorum, quibus grauati serui, tamen opus facere & laborare cogebantur.

Fœdum, id est maculatum. **Auditaq;**, scilicet de seniore milite illo. **Soluti**, id est à seditiosis. **Implorant**, scilicet ut sibi feratur auxilium. **Agminibus**, id est seditiosorum. **Qui patrum**, id est ex patribus. **Temperatum**, scilicet, à ui. **Deformitatem**, id est ignominiam. **Hæc**, id est uincula. **Dicere**, id est dicebant. **Ipsi**, id est, plebei.

Publici consilii, id est Senatus. **Infrequentiam**, id est raritatem. **Impediendæ rei**, id est ne quid consulatur & decernatur propter paucitatem Senatorum. **Tergiuersari**, id est sensim declinare à cœpto. **Ludibrio**, id est patribus.

Incerti, id est Consules. **Veniendo**, id est in senatum.

Contraherent, id est consisterent. **Appius uehementis ingenii** Pro illustranda historia & motu agendo Liuius prudenter duos Consules diuersi ingenii inter se confert, Appium ferocem infestum plebi, omnia uolentem iure summo agere, qui sua pertinacia magis irritaret & incenderet furorem populi, quàm sedaret. Seruilium autem leuem, æquabilem, & qui uellet popularis esse, furoremq; & iras seditionis clementer componere. Appio quidem Senatus fauebat & patres, infestissima uero plebs erat. Seruilius autem in odio apud Senatum erat, propter popularitatem, neq; tamen ullam gratiam inibat apud plebem, cum efficere non posset ea, quæ promiserat & inceperat. Sicq; cœpta seditio hunc annum perdurauit, tametsi plebem ad quædam officia præstanda pellexerit sua lenitate Seruilius.

Vno aut altero, id est seditioso. **Flecti**, id est lenitate. **Frangi**, id est imperio. **Terror**, scilicet fuit. **Affecere**, id est commouere. **A deo discordia**. Epiphonema. **Exultare plebes.** Exemplum malitiæ & inuidiæ in plebeis, qui malint ipsi quoq; perire, modo optimatibus etiam periculum & exitium obueniat, quos oderant. **Exultare**, id est exultabat. **Nomina darent**, id est in album militare.

Militarent, id est militare deberent. **Præmia**, id est opes & honores. **Curia**, id est totus Senatus. **Expediret**, id est eriperet. **Ibi curæ esse.** Breuiter hic complectitur iustæ con-

cionis,

cionis materiam, qua Seruilius plebis captat beneuolentiam à studio Senatus erga plebem. Deinde hortatur plebeios ab honesto & periculo imminenti, ut militiæ dare uelint nomina. Cætera uerò in præsens differt, quoad per omnia commodius plebi possit consuli. **Misso**, id est dimisso.

Deliberationi, quam ideo differri oporteat. **Maxima**, id est numero, non authoritate neq; consilio. **Laxamenti**, id est spatii. **Accepta**, id est à Senatu: quia non nisi mercede persuasum, uelle suum officium facere, est mere seruile & illiberale. Nam & turpe est utilitatem præponi honesto. **Concioni**, id est suo sermoni. **Edicto**, id est per edictum.

Edendi, dandi. **Moraretur**, scilicet à fructu possessionem. **Fieri**, id est fiebat. **Proripientium**, id est nexorum.

Retinendi, scilicet nexos. **Sacramento**, militari. ut se iureiurando astringerent militiæ. **Vallum inuadunt.** Vallum, est munimentum castrorum. **Munimenta**, id est ualli. **Consul**, id est Seruilius.

Ardor, id est ad prælium. **Prædæ datum**, scilicet ut liceret cuilibet militi rapere quantum posset, sibiq; priuatim retinere rapta. Nam aliâs præda plerunq; in publicum confertur. **Romanos**, scilicet exercitus.

Palantes, id est errantes. **Eques**, id est equestres copiæ.

Exercitus, id est hostilis, quòd contra ius gentium est & contra ius militare, simul indicere & facere bellum, cum aliquod spatium inter illa debeat intercedere.

Promissa Consulis. id est Seruilii. **Ius dicere**, id est dicebat. **Nexi**, id est uincti propter debita. **Cui**, id est alicui.

Collegam, id est Seruilium. **Exprobrabant**, id est suas cicatrices & belli merita. **Consulem**, id est Seruilium. **Sed tergiuersari.** Tergiuersari, est se subducere ab incœpto. **Alteram partem**, id est plebis. **Gerendo se medium**, id est cum neutri parti se uellet addicere palam.

Mollem, id est nimis facilem præ timore. **Ambitiosum**, id est ad plebem. **Fallacem**, id est quia non seruaret promissa.

Annonæ, scilicet curandæ, ut suppeterent ea, quæ ad uictum pertinerent.

Collegium, id est societatem. **Centurioni**, id est præfecto primipili, id est primi Manipuli. Centurio qui præest centum militibus. **Fastigio**. id est statu. **Vtique**, id est maxime.

Desperatio enim. Seditio asperitate nimia in apertam uim

erupit

erupit tandem,ut maiestas quoque Consulis læderetur.

Singuli, id est, creditores. **Pluribus**, id est debitoribus.

Populari, id est quo silentio uellet sibi gratiam plebeis emereri. **Iudicium**, id est quod eriperet seditiosum & absolueret.

Pertinacia, scilicet Appii.

Supererant, scilicet Appio. **Secessionem**. Secessio est cum quispiam se hostiliter quasi subducit, ulturus suas iniurias.

Neutris.i.neque patribus neque plebi. **A.Virginius**. Decimoquinto anno post exactos reges A. Virginio & T. Vetusio Consulibus,seditio alterum quoq; hunc annum durauit,estq; aperta secessio facta. **Trepidaret**,id est,incerta esset metu & periculo. **Temere**,id est inconsulto.

Delatam.i.rem. **Excepta est**,id est res. **Clamoribus**: scilicet Senatorum. **Si quod**. Alii si quid, & melius. **Magistratus**.i.qui fungerentur officio suo. **Publicum consilium**, i.Senatum. **Vnum uirum**. Ab exemplo argumentum. **Id**.i. Virum esse præsenti animo & forti.

Quàm Consulem.i.qui non fungatur suo officio. **Correpti**,scilicet à Senatu. **Ocio**. i. præ otio. Quia homines nihil agendo discunt male agere, sumuntq; sibi licentiam cuiuslibet delicti. **Publica fides**,scilicet data à Consule Seruilio. **Vt pugnent**, scilicet liberi non serui. **Eorum**.i.patrum. **Vltima**, i.periculosissima. **Ad sellas**.i.Tribunalia.

Patrum.ideoq; imperitissimus. **Animus**,id est,fortitudo.

Vtraq; re, id est uoluntate patrum uana & plebis pertinacia.

Tum demum Consules,scilicet dixere. **Postulamus**. Postulare, est iure petere. **Vt ii**, scilicet patres. **Ignauia**,scilicet nostra. **Redeunt**,scilicet, Consules. Certamen inter Senatores & plebem in foro. **Globus**,id est turba. **Impetus**,scilicet plebis.

Quæstionem postulantibus. Postulare quæstionem, est petere,ut aliquis in ius uocetur,ibiq; crimen obiectum fateatur, aut se iure defendat.Nam quæstio est,inquisitio criminis & causæ in iudicio ipsa cognitio,inde & iudex & cognominatur quæsitor,id est inquisitor uel examinator causæ. **Tres**. Variatio sententiarum de pacandis seditiosis.

P.Virginius. Vir Consularis. **Non uulgabat rem**, id est non censebat omnes nexos solui debere, & liberari à nexu.

De his,id est liberandis. **T.Largius**,scilicet dicebat. **Sisti**,id est pacari. **Si alia aliorum**,id est,si alius iuuetur & alius

non

non. Accendi, scilicet per inuidiam. Tantum turbarũ, id est tantas turbas. Sæuire, id est quàm, ut aliquid ui agere possit. Id malum, scilicet lasciuiam.

Ad eos, scilicet populares. Agedum. Aduerbium hortantis. Pulset, scilicet aliquis plebeius. Qui, i. plebeius. Vnum, id est Dictatorem. Rursus, id est si conferretur cum sententia & facto Virginii & Largii. Rursus, id est ex aduerso. Exemplo, id est collatione. Totam fidem, scilicet debitorum suis creditoribus seruandam, Vtroq́, id est in utramque partem, uel inter sententiam Largii & Appii. Priuatarum. Quia senatoribus plurimum debebatur à nexis. Quæ semper. Noēma. Imperium, Dictatorium. Suo, id est iure dictatorio & per se.

Haberet, scilicet plebs. Prouocationem, id est ius appellandi, quod ciuibus concesserat Valerius Publicola homo popularis. Ea familia, id est Valeria. Edictum, id est lex. Edictum est temporaneum, lex perpetua: hoc differunt inter se lex & edictum. Potestati, id est dictatori. Nomina dedere, id est militiæ. Legiones decem. Illi non omnes habitauere in urbe Romana, sed in toto Latio, qui quoque ciues Romani erant, qui ad bellum hic inscripti sunt. Aequi, id est populi. Latinum, id est Romanis sociũm. Retractare arma, id est ne assuefierent rursum militiæ, occasionem capturi aliquando rebellandi.

Exciuit, id est elicuit. Contemptim, id est qui contemnerent Romanos. Pilis, id est hastulibus. Rem gerere, id est gladiari. Stupentibus, id est quasi nihil sentientibus. Micare, id est splendere uibratos. Cursu ierant. Et se fatigauerant ita. Vigentes, id est non fessi. Velitras ad oppidum Volscorum.

Plus sanguinis factum, id est fusum. Nam facere sanguinem, est fundere sanguinem, historica phrasi. Promiscua cæde, id est, qua nemini parcebatur, ne mulieribus quidem, pueris & senibus. Pedes, id est pedestris acies. Post pugnam scilicet contra Latinos, de qua suprà sub consulatu T. Ebutii & C. Vetusii. Posterisq́, id est Valeriis. Ad spectaculum, scilicet ludorum. Curulis, id est quasi utebantur in Curia illi, qui magistratus gerebant, aut gesserant honoratos. Coloni, id est ab urbe Roma.

Consulis, id est Seruilii. Temere, id est non ita pruden-ter.

ter. **Male commissum**, id est imprudenter cœptum. **Ignauia**, id est propter ignauiam. **Incruenta**, id est, sine sanguine parta. **Trifariam**, id est contra Aequos, Volscos, Sabinos.

Euentu, scilicet prospero. **Cum**, id est partim. **Tum**, id est partim. **Præparauerant**, scilicet se.

Valerius, id est Dictator. **In Senatum**, id est ad senatum uel aduersus senatum, qui conabantur premere plebem. **Medius fidius** quasi me deus iuuet fide, uel, me dea iuuet fides, ex quatuor uocabulis compositum. **Quod ad me.** Aequabilitas Valerii, cui cum Senatus nollet obsequi, sed plebem pergeret premere, erupit tandem seditio in hostilem secessionem.

Hoc magistratu, id est, prætura. **Priuatus**, id est sine magistratu. **Indignantem**, id est ægre ferẽtem. **Suam uicem**, id est miseriam plebis. **Præstaretur**, scilicet ipso effectu, reipsa.

Incessit à uerbo incesso. **Teneri sacramento**, id est iureiurando adhuc obligatum esse.

Exolui scelere. Quia non sunt facienda mala ut eueniant bona, neque maius malum est admittendum, ut euitetur minus. **Fama est**, id est de sacro monte. **Lacessiti**, scilicet ad certamen.

Suspensa, id est dubia.

Metu, id est præ metu. Nam Senatus timebat plebem, & plebs uicissim timebat Senatum. **Plebs**, id est qui armati fuerant in expeditione sub dictatore Valerio & iam secesserant. **A suis**, id est plebeis, qui in Vrbe remanserant **Diu fore** quasi dicat, minime.

Existat, id est oriatur. **Ducere**, id est putabant. **Eam**, scilicet concordiam. **Per æqua.** Quia pax etiam iniquissima, melior est bello æquissimo, nedum seditione. **Inde.** id est ex plebe.

Prisco, id est exoleto.

Horrido. i. impolito. **Modo dicendi**, id est orationis genere. Vide autem Ciceronem in Bruto, & Hadrianum in commentario de lingua Latina, qui genera dicendi quatuor secundum ætates numerant. Primum Priscum, quod exoletum & incultum erat ab Vrbe condita ad bellum usque Punicum secundum. Medium uerò à Catone Censorino & Scipionibus, qui circiter annum Vrbis quingentesimum & quadragesimum uixerunt, durauit ad Ciceronem usque. Deinde optimum genus ætate Ciceronis, Virgilii, Liuiique floruit centum annos circiter. Quartum genus dicendi nouum optimo illi longissime impar & diuersum, medio autem lasciuius, post ætatem Liuii & Fabii fuit in usu, ad millesimum circiter annum Vrbis, inde uero successit mera propemodum

dum barbaries, tametsi aliquot boni poëtæ tum quoque fuerint, sed pauci admodum.

Tempore quo. Apologus mire festiuus & aptus ad plebis animos reconciliandos, de membrorum in corpore conspiratione aduersus uentrem. **Nihil aliud,** id est agere. **Conspirasse,** scilicet ferunt membra. **Conficerent,** id est manderent. **Hac,** id est ex hac. **Tabem,** id est fere absumpta esse fame. **Reddentem,** id est dimittentem, deriuantem. **Vigemus,** id est ualemus. **Pariter,** id est proportione sua in uenas. **Maturum,** id est recentem & bonum. **Confecto,** id est digesto. **Sanguinem,** id est sedem animæ & uitæ. **Hominum,** id est plebeiorum. **Comparando,** id est per analogiam singula singulis reddendo.

Concessum, id est itum. **Sui,** id est plebei. **Sacrosancti,** id est ita non uiolandi, ut sacrum, deuotum, execrabileq; esset eius caput, uitaque cum bonis, qui aliquam uim aut iniuriam suis tribunis inferre auderet. **Auxilii,** id est pro plebe aduersus Consules. **Capere,** id est capessere & gerere.

Ita Tribuni. Primi Tribuni plebis C. Licinius & L. Albinus & Sicinius cum aliis duobus creati sunt, quarto Idus Decembris, anno ab Vrbe condita ducentesimo quinquagesimo nono: de quo magistratu plura in catalogo dicam.

Legem sacratam, de immunitate Tribunorum. **Esse latam,** scilicet à Tribunis. Huic historiæ de seditione, subnectam catalogum aliquot institutorum atque thesium, quibus exempla eius explicantur.

CATALOGVS INSTITVTORVM atque thesium tempore seditionis.

Primum ergo institutum obserua de nexis ob æs alienum: ita uero turpe uidebatur ipsis Romanis legibus, suam rem familiarem male curare & negligere, & aliena quasi pecunia mutuatitia uictitare quempiam cogi, ut ius fecerint creditoribus, non solum rigide debita poscere, sed etiam ipsos debitores in uincula atque in carcerem priuatum atque in seruitutem adeo coniicere, ut si pecuniæ non essent soluendæ, corpore saltem luerent & satisfacerent. Quare & cum moreretur aliquis ære alieno obstrictus, plus debens, quàm ut exoluere de suis bonis credita posset, reliquis illius cadauer discerpendum, dilacerandumque creditoribus dabatur, ut quis-

que sui crediti nondum persoluti partem suppleret cadaueris frusto: quæ lex fuit immanis quidem, sed adeo inuisi erant tum prodigi & decoctores, ut tale ius competeret in eorum cadauera, aliiq; exemplo tam sæuo deterrerentur à negligentia suarum rerum. Vt enim Rerumpub. nerui sunt & præsidia diuites ciues, ita non potest consistere in placida pace & sine iniuriis populus ille, in quo multi sunt debitores, prodigi, decoctores, & ualidi mendici, ociosique. Vocatur ergo illa coercitio uel seruitus debitorum, Nexus, eo quòd uinculis & carcere, quasi nectêrentur, unde & ipsi appellabantur, Nexi. Sed exoleuit hoc ius de priuato nexu: quia publica coercitione iam debitores coguntur satisfacere suis creditoribus.

Secundum. Hoc quoque arguit quantum oderint leges Romanæ ignauiam & negligentiam rei familiaris, & contrahendi æris alieni facilitatem, ut permiserint grauissimis usuris premi debitores ipsos: ita, ut menstruæ quoque usuræ soluerentur, nedum annuæ. Hinc fuere usuræ uicesimæ, trigesimæ, & ultrà, centesimæ, hoc est, quæ usuræ æquarent ipsam sortem, id est, summam pecuniæ mutuo datam mense uigesimo, trigesimo, centesimo, & hoc tamen ius correctum est ab Imperatoribus Romanis, cum uiderent immodicis & immensis usuris bonos quoque ciues exhauriri ab usurariis. Verum de hoc Iureconsultos consule, in materia de usuris ualde & certatim sollicitos.

Tertium. Mancipia suspecta, aut fugitiua, aut nequiora ergastulis coerceri, & carnificina quasi domari ius erat: quia arbitrium uitæ necisque seruorum suorum qualiumcunque habebant domini. Ergastulum, est locus in quo uincti serui cogebantur facere opus.

Quartum. Plebeiorum & priuatorum hominum non est, moderari & arbitrari publica consilia, quæ magistratibus Senatoribusque demum commissa sunt. Vnde Anacharsis philosophus Scytha dixit, Rempub. Atheniensem celeriter perituram esse, quòd in ea consultarent quidem optimates, sed plebs decerneret & iuberet, ut ferè solet in Democratia fieri.

Quintum. Non ita ualent ea quæ à minore parte Senatus uel collegii statuuntur & decernuntur, sed quæ demum à meliore, saniore, aut maiore parte decernuntur. Verum de hoc prolixæ sunt disputationes apud Iureconsultos, quando pars collegii una autoritatem habeat statuendi quippiam, inscia uel absente uel repugnante altera: cuius regula ferè hæc est, quam dixi. Vt melior pars uincat maiorem, tametsi plerunque accidit contrarium stultitia uel pertinacia

nacia hominum,ut maior pars uincat meliorem.

Sextum. Ardorem militarem non reprimendum esse gestientem capessere prælium experientia militaris præcipit. Quo enim ardor ille est uehementior, eo fortius pugnant milites. Nam ira dat animos.

Septimum. Cum Vrbs aliqua capta datur prædæ, tum proprium est cuiusque militis,id quod ex præda capit. Alioquin autem præda in publicum ridigitur,& confertur ad ducem, qui eam partitur inter milites,uel uendit,pecuniamque redactam in ærarium reponit,uel in alios usus prædam conuertit.

Octauum. Iuregentium & militari non debet inferri bellum,nisi ultro citroque missis legatis de rebus repetendis,& utrinq; responso dato:tametsi iam plerıq; omnes imitantur exemplum Auruncorum in bello indicendo,quod statim cum legatis, nondum accepto responso ab aduersaria parte,contra ius gentium inferunt, cædibus & rapinis grassantes.

Nonum. De creditis pecunijs ius dicendum est propter fidem priuatim publiceque seruandam , & ut unicuique suum reddatur, neque ius suum intercipi debet à creditoribus contra debitores,tametsi pauperes. Oportet enim priuata inter ciues beneficia agnosci & florere. Neque enim alter sine alterius ope per omnia potest uiuere,neque consisterent mutua beneficia , si nulla gratitudo,si nullum ius reposcendi crediti esset.Sunt ergo ditiores beneuolentia iuris alliciendi,ut eo promptius & libentius pauperculos adiuuent pecunia, aliáue ope,& cogendi pauperes, ne sua ingratitudine & iniuria alijs tenuibus noceant apud diuites.

Decimum. Lex Solonis fuit teste Gellio in secundo , capite duodecimo,& Plutarcho in Solone,quam Romani quoque postea ab Atheniensibus mutuati sunt,hanc scilicet: Seditione existente in aliquo populo,non ferendum esse eum hominem , qui neutri parti adhærere,sed medium indifferentemque se gerere uelit. Oportere ergo ad alterutram partem se transferre quamuis optimum ciuem. Multo enim melius esse cum iniquiore etiam & iniustiore parte sentire contra saniorem,quàm à neutra parte stare. Potest enim bonus uir suam partem magis & maiori commodo Reipub. adiuuare, quàm medius ille dissimulator & proditor quasi utriusque partis. Sic merito Seruilius Consul,se medium gerens apud utrosque, odium sibi conflauit.Reliqua uide in allegato capite Gell. Potestq; hæc lex non tantum seditioni , sed cuilibet discordiæ publicæ aut priuatæ accommodari.

Vndecimum. Honorati magistratus & altiores dignitates officiaq; maiora non debent mandari uilibus, aut non idoneis personis, ne personæ leuitas aliquam maculam inurat dignitati, & officio obsit. Pulcherrimaque ibi demum est functio, ubi boni prudentisque hominis uirtus aliquantam maiestatem affert officio & muneri publico uel priuato. Quòd si tamen dignitas uel magistratus ad aliquem indignum deuoluitur, non debet contemni magistratus propter personæ utilitatem: ut si contingat aliquem non idoneum nasci fieriue principem, ut sunt plerique heroum filii noxæ, non debet uilipendi propter illos officium: quia in magistratibus non persona, sed uoluntas, ius & autoritas totius populi, & adeo ordinatio Dei iurisque naturalis spectanda est. Valet ergo lex prædicta magis in uoluntariis & arbitrariis honorum suffragiis, quàm in iure hæreditario aut simili casu.

Duodecimum. Consilio & autoritate principum, non clamoribus neque improbitati uulgi, potius aliquando cedere debet magistratus, & obsequi: ita tamen, ut maiestatem suam non imminuat, tametsi nonnunquam plebis quoque furori, tanquam tempestati, oportet cedere.

Decimumtertium. Conuenticula & occulta colloquia prohibentur hodieque in iure ciuili, ac pro seditiosis habentur, qui conuenticula faciunt.

Decimumquartum. Immodicum otium populo non est permittendum, quia militia aliisue laboribus honestis occupari debet potius, quàm ut otio in luxuriam licentiámue declinet.

Decimumquintum. Non clamoribus aut reprehensionibus, sed prudentia & animo præsenti res agi debet in senatu publicisque consiliis. Parum enim prudentis est multa uociferari, & plura reprehendere, quàm corrigere, & emendare. Rectéque Demosthe. in Philippica quadam dicit, duo genera esse ciuium perniciosa, Vnum eorum, qui præ cupiditate immodicoque studio priuatorum commodorum publica negligunt, & neque re, neque consilio adiuuant, etiamsi in magistratu agant. Alterum eorũ, qui cum in publicum consulere non omnino possunt, per impotentiam uel imprudentiam suam, tamen fortiter uociferando calumniantur ab aliis etiam bene acta.

Decimumsextum. Male consulitur inter discordiam & priuatas cupiditates contentionesque. Consentientes ergo oportet esse animos recte consulentium, ne dissimilitudo uoluntatum perturbet negotium, totamque causam.

Decimumseptimum. Periculosum est fidem priuatam labefactari, ne priuata exempla in publicum quoque obsint, néue semel spreta fides in aliis quoque magis arduis contemnatur.

Decimumoctauum. Vehementia imperia seueriorque potestas non permittenda sunt uehementibus & ferocibus ingeniis: sed mitioribus, ut ita tractabilis fiat temperatura potentiæ & animi moderati.

Decimumnonum. Non licebat priuata autoritate in fidem deditis tractare arma, neque sociis, qui maiestatem populi Romani obseruarent.

Vigesimum. Vbi Senatus contra totum populum iniustius aliquid decernere statuit, ibi licet contra Senatum habere actioné, & referre pro populo, tanquam pro maiore parte Reipublicæ. Præstat enim paucos offendere, quàm totum commune lædere.

Vigesimumprimum. Sacramentũ militare, est iuramentum quod dant milites, se fideliter pro Duce, pro patria, pro suis partibus dimicaturos, & re opeque suos adiuuare uelle, obliganturque hoc sacramento tantisper dum confectum sit bellum.

Vigesimumsecundum. Nullo scelere exoluitur religio ulla. Neque enim sunt facienda mala, ut eueniant bona: multo minus sunt facienda mala, ut eueniant mala alia.

Vigesimumtertium. Iniquis conditionibus recte aliquando pax initur, etiam iniquissima, quę tamen melior est bello æquissimo. Inter duo enim mala, minus & tolerabilius malũ debet eligi.

Vigesimumquartum. Quantis studiis & obsequiis Senatum & Rempub. suosque magistratus iuuare & obseruare teneantur populares, aperte indicat pulcher apologus Agrippæ de uentre & aliis membris in corpore seditiosis, & in hac comparatione per analogiam singula singulis si conferas, suppeditabitur tibi iucunda & copiosa materia de hac thesi.

Vigesimumquintum. Tribuni plebis, magistratus nouus, tanquã patroni plebis, contra Consules sunt creati, plurimumq; iuris habuere, ut intercessionem contra senatus decreta, lationem auxilii pro plebeis contra Consules, relationem ad plebem pro faciendis plebiscitis: id est, legibus à sola plebe latis & approbatis. Actionem pro plebe contra Senatum, immunitatemque tantam, ut capitale & sacrum, id est deuotum esset etiam magistratui qualicunque læsisse tribunum plebis aliquã ui aut iniuria, & hæc quinque iura Tribunorum ad tantam licentiam postea euexerunt plebeios tribunos, ut nihil fere non auderent, sibique non arrogarent, exci-

tantes plurimas seditiones & factiones, ut recte à poëta cognominentur, cum Consulibus turbantes iura Tribuni, ut exempla Romanæ historiæ pâssim indicant.

S P. Cassius. Decimo sexto anno post exactos reges S P. Cassius & Posthumus Cominius Consules. Feriendum, id est faciendum. Consul alter est, id est Cassius. Alter ad, id est, Posthumus. Compulsos, id est fugatos. Mucamitem, id est oppidum. Erat tum. Exemplum fortitudinis militaris in Martio Coriolano, cuius uitã prolixe describit Plutarchus, simulq; istorum temporum historias uerbose explicat.

Extrinsecus, id est extra urbem. Retudit, id est repressit. Proximo, id est aditu. Fusi. Metaphora sumpta ab aqua diffusa. Famæ, id est gloriæ Consulis, id est Posthumi. Collega, id est posthumus.

Cessisset memoria, id est, abiisset in obliuionem. Eodem anno. Exemplum honestæ paupertatis & moderationis in Menenio Agrippa. Secessionem, id est propter recõciliatam pacem.

Huic, id est Menenio. Amplificatio à circunstantiis sumpta. Interpreti, id est nuntio. Extulit, id est ad funerandum. Sextantibus, id est duabus unciis æris. In capita, id est uiritim. Consules deinde. Decimo septimo anno post exactos reges. Primum annonæ. Annonæ, sunt fruges in annum repositæ. Clausis, id est obsessis.

Dextris ab hostia, id est occidentem uersus. Læuoq; per Volscos, id est, ad Orienrem sinistro littore. Sicilia, id est Insula, quæ postea horreum populi Romani publicum est facta.

Longinquis, id est Siciliensibus.

Tarquiniorum, id est qui iam tum erant mortui. Qui hæres erat. Quia filiam Tarquinii regis uxorem habuerat.

Frumentatoribus, id est coemptoribus frumẽti. Tyberi, id est per Tyberim. Vexati, id est afflicti. Vbi ea, est pestis.

Arx, id est locus præsidii.

M. Minutio deinde. Decimooctauo anno post exactos reges M. Minutio & A. Sempronio Consulibus, orta est factio & cõtentio Martii Coriolani contra plebem, in quam cum ferocior esset, eamque premendam censeret, condemnatus exilio per suffragia populi, ad Volscos exulatum abiit: quæ factio causam præbuit periculosæ obsidionis urbis Romanæ. Estq; exemplum ferociæ & libertatis nobilitatis aduersum plebeios. Vis, id est copia.

Multi, id est, Senatores. Iura, id est pristina. Veterem, id est

id est ueteri pretio.

Pollentem, id est potentem. **Missus sub iugum**, id est ego patritius deiectus meo iure & dignitate. **Sub iugum.** Iugum uerò appellabant duas erectas hastas transuersim superposita tertia, sicut patibulum, sub quod ignominiosi & probrosi milites mittebantur infamesq; fiebant.

Latronibus, id est Tribunis, est auxesis, amplificatio. **Tarquinium regem.** Argumentum à maiore ad minus ualet negatiue. **Qui non tulerim**, Nos qui non tulerimus, est heterosis personæ. Nam decem & octo anni erant post exactos reges.

Secedat. Permissio amarulenta. **Frumenta**, id est quæ nulla sunt. **Fecere.** s. nullam, propter neglectos agros biennali seditione. **Hoc malo**, id est fame. **Haud tam**, id est, Iudicium Liuii de Coriolani consiliis. **Faciẽdum ne fuerit**, id est an cum Reipub. commodo plebs tamen premi potuerit.

Laxandi, id est uiliorem faciendi. Annonam laxare. Annonam arctare. **Demerent**, id est abolerent. **Fame iam.** Querela plebis odiosa contra Coriolanum. **Fame:** scilicet conquerebantur. **Hostes**, id est in obsidione. **Frumentum quæ.** Relatiuum conuenit posteriori.

Satisfiat, id est luantur. **Exeuntem:** scilicet Coriolanum. **Quisque**, id est plebeiorum, quia paria erant suffragia omnium in Comitiis. **Inimici**, id est Coriolani. **Auxilii**, id est pro plebeis. **Non pœnæ**, id est patritiorum. **Vt unius**, id est ut unus lueret pro omnibus pœnam. **Ordinis**, id est senatorii. **Dispositis**, id est per loca ordinatis. **Rem disiicere**, id est concionem impedire. **Vniuersi**, id est patres.

Quicquid erat patrum reos diceres. Synthesis. **Reos:** scilicet sicut Coriolanus.

Ira: scilicet Coriolani. **Eminebat**, apparebat. **Nominis**, id est populi. **Alterum**, id est Tullium. **Alterum**, id est Coriolanum. **Caperent**, id est resumerent arma contra Romanos. **Spiritus**, id est, audaciam esse Volscorũ retusam. **Arte**, id est fraude. **Exoleto**, id est deposito quasi. **Ludi forte.** Exemplum præstigii & superstitionis, quæ miraculo etiam firmata est. Ita enim dæmones etiam pessima quæq; miraculis suis stabilire possunt, atque ita impiorum hominum animis offundere tenebras.

Instaurandis, id est denuo rite agendis.

Circo, id est Campo. **Præsultorem**, id est præsultatorem, ut ita dicam. **Religione**, id est metum deorum.

Animus, id est Latini. **Timorem**, id est deorum. **Species**, id est somnij. **Maiorem**, id est pœnam. **Præsentior**, id est certiore somnio firmata & expresßiore.

Prolatantem, id est producentem. **Repræsentatas**, id est significatas. **Aliud miraculũ**: scilicet apparuit. **Captus membris**, id est priuatus usu membrorum. **Functum officio**, id est postquam narrasset suum somnium. **Priusquam cõmitterentur**. Exemplum insignis calliditatis & doli, quo Volsci quieti & bellum alioqui fugientes, tamen pertracti ad bellum Romanis inferendum per suũ ducem Acciũ. **Comitterentur**. i. celebrarẽtur.

Cõpositum, id est deliberatum. **Arbitris**, id est consciis.

Quod ius sit sequi, id est prosequi, ut ne uos celem ex iure fœderis nostri uobiscũ. **Criminatum**. i. ut criminer. **Cautum**, id est, ut caueam. **Inuitus equidem**. Exordium obliquum uel insinuatio. **Nimio**. Expositio uel narratio consilii Volscorum.

Ludi sunt. Circunstantiæ, quibus reddit credibile consilium Volscorum. **Ne quid fiat**: scilicet à Volscis. **Rem dubiam**: scilicet, de tumultu faciendo à Volscis. **Autor**, id est delator.

Præcauendum: scilicet à Volscis. **Ex superuacuo**, id est propter nihili causam. **Contaminatosq;**, id est prophanos.

Hominum deorumq;. Quia conueniebant ad ludos propter honorem deorum.

Abactos, id est se esse urbe expulsos. **Ferentinum**, locus in Hetruria. **Verba**: scilicet Tullii. **Secundæ iræ**, id est accommodata ad iram Volscorum exacerbandam. **Adulator**, loquitur uerba secunda fortunæ. Leuitas non est secunda autoritati.

Exorsus, id est narrare incipiens.

Vt omnia, oratio amarulẽta Tullii ad suos Volscos, qua exprobrat eis ignominiam à Romanis illatam, & eam exaggerans animat suos in ultionem. **Quo animo fertis**. Propositio. Iniquisßime ferre debetis, & non impune habere contumeliam uobis factam.

Commisere, id est fecere.

An non sensistis. Amplificatio iniuriæ à circumstantiis. Primum argumẽtum. **Triumphatum**, quasi de uictis. **Spectaculo**, id est ludicro. **Per ora**, id est aspectum & sermonem.

Quid eos, secundum argumentum à iudicio hominum.

Nefas, id est prophanum crimen. **Piaculum**, id est crimen, quod debeat piari & purgari. **Sede**, id est theatro. **Succurrit**, id est in mẽtem uenit. **Quod**. i. eo quod, quia. **Quid deinde**. Tertium argumentum à periculo.

Bellum

Bellum uobis. Conclusio & consilium. **Deficeret:** scilicet à Romanis. **Imperatores.** Bellum Volscorum contra Romanos difficilimum, cuius se ducē præbuit Coriolanus aduersus patriam suam, qui tametsi exul & iniuria prouocatus à suis, tamen impie egisse iudicatur, quòd priuatam iniuriam publica calamitate patriæ conatus sit ulcisci, quanquā & in utranq; partem de hac materia copiose posset dici. **Circeios.** i. ad oppidum litorale proxime Tyrrhenum mare, ubi Circe uenefica dicitur habitasse, apud Ouidium quoque in decimoquarto Metamorph.

Tramitibus, id est itineribus. **Transgressus:** scilicet à mar. **Castris positis:** scilicet intra Albam & Romam, de quibus suprà in Rege Hostilio, in primo. **Oriretur:** scilicet ex inuidia plebis. **Criminando:** scilicet nobilitatē. **Concordiæ uinculum:** quia iuxta prouerbium: Mala conciliant inter se homines. **Iungebat,** id est conciliabat. **Conueniebat,** id est, inter patres & plebem. **Consules erant,** id est, decimonono anno post exactos reges.

Oratores, id est legati. **Ager,** id est à Romanis ereptus. **Si uelint,** id est Romani. **Præda,** id est agro Volscis erepto, per uim. **Et,** id est non solum. **Et,** id est uerū etiam. **Irritatos,** id est ad iram. **Fractos,** debilitatos.

Tum matronæ. Exemplum pietatis erga matrem suam in Coriolano, qui præstare maluit beneficium, & obsequi suæ matri, quàm patriæ precanti. Fuisset autem absolutior pietas, si idem patriæ precibus præstitisset, soluta obsidione urbis. Matrona, significat uxorem alicuius nobilis uel patricii, uel dicitur propter eius ætatem quoque.

Motus, ad misericordiam. **Obstinatior,** id est immitior, durior. **Vt,** id est nempe. **Inquit:** scilicet familiaris. **Mulier in iram.** Exemplum libertatis, & maternæ autoritatis obseruatæ à Veturia aduersus Coriolanum filium, quæ libere filio hosti præpotenti exprobrat impietatis crimen oratione pathetica, qua non muliebriter rogat, neque supplex est, sed plane imperat & minatur filio pro iure matris.

Potuisti. Increpationes & exprobrationes, quibus amplificat impietatem filii. **Penates,** id est Dii domestici. **Ego,** id est Veturia. **Peperissem:** scilicet te. **De his,** id est uxore & liberis. **Mors immatura:** scilicet cum occidentur in urbe capta. **Seruitus,** id est cum capientur. **Et comploratio.** Complorare est deflere & deplorare eum, de cuius uita nulla amplius spes est

Abductis. Variatio historiæ, cuius & Cicero meminit in Bruto, & Plutarchus in Coriolano, de morte eiusdem. **Oppressum,** id est à Volscis. **Inuidia rei.** Nam quidam aiunt statim Coriolanum à Volscis, ut proditorem occisum. Alii uoluntaria morte, hausta sanguine tauri mortuum, sicut Themistoclem Atheniensem pari exilio mulctatum. Alii dicunt, in extremo senio occisum. Alii naturali fato defunctum esse. **Fabium:** scilicet pictorem. **Eum:** scilicet Coriolanum.

Vocem: scilicet sententiam. **Adeo fine.** Noema uel Epiphonema. **Monumento,** id est ad perpetuam rei memoriam.

Fortunæ muliebri. Quia fortuna Romanos liberasset à tam periculoso bello non nisi per mulieres muliebresq; preces. **Confecit,** id est ut ipsi inuicem se affligerent. **Consules:** scilicet uigesimo anno post reges exactos.

Hernici prouincia, Appositio. **S P. Cassius.** Anno ab Vrbe condita circiter ducentesimo sexagesimooctauo, uel potius ducentesimo septuagesimo, creati sunt Consules Sp. Cassius Vicelinus & Proculus Virginius Rutilius, quo anno primum à Consule Cassio Vicelino illata est mentio legis Agrariæ, de agris publice diuidendis uiritim, quæ leges Agrariæ postea præbuere materiam pessimarum seditionũ, ut explicatur apud Plutarchum in uita Gracchorum, & apud Ciceronem in tribus orationibus Agrariis. Verum de his plura infrà in Catologo dicam. **Diuisurus,** id est, uiritim.

Muneri, id est Agrario. **Priuatis.** i. patriciis. **Promulgata,** id est in uulgus ædita. **Lex agraria,** id est lex de agris uiritim diuidendis precio leui aut etiã gratuito. **Hanc memoriam,** id est nostram ætatem. **Consul alter,** id est Virginius.

Largitioni, id est agrorum distributioni. **In socios,** id est Latinos. **Audiebat,** id est plebs.

Pestilens, id est periculosum. **Laturos,** id est imposituros.

Seruitutem. Quia forent obnoxii ipsi Cassio priuatim. **Regno uiam,** id est, quod Cassius sibi regnum affectet occupare.

Assumi: scilicet in distributionem agrorum. **Cassium,** quasi regem, quem defendant beneficio illecti & deuincti. **Popularis,** id est populo gratus.

Cœperat: scilicet Virginius. **Intercessor,** id est impeditor legis Agrariæ. **Assignari,** id est diuidi. **In socios,** id est Latinos. **Ambitiosus,** id est qui ambiret honorem & fauorem

apud

apud Latinos. **Iubere**,id est iubebat. **Siculo**,id est ex Sicilia lato tempore famis, Sempronio & Minuto Consulibus. **Acceptam**,id est ante,quarto anno. **Insitam**,id est animis insectam.

Velut abundarent, id est uelut alioqui satis essent diuites. **Magistratu**,id est Consulatu.

Necatum,scilicet tanquam regni affectatorem & libertatis hostem. Est autem huius Casii Vicelini frequens mentio, ut apud Ciceronem quoq; in dialogo de amicitia,ubi uiciose appellatur Becelinus pro Vicelino. **Sunt**, scilicet historici. **Signum**, id est statuam. **Perduellionis**,id est læsæ maiestatis & securitatis publicæ.Nam hoc crimen significat perduellio,sicut perduellis significat hostem patriæ. **Diem**,scilicet iudicii.

Domesticum. id est patris Casii. **Damnatur**, scilicet ducentesimo septuagesimoprimo anno ab Vrbe condita. **Haud diuturna.** Intestinæ seditiones & discordiæ propter desyderium legis Agrariæ, quam plebs expetebat. **Ea cupiditas**,scilicet plebis. **Redegit**, scilicet pecuniam. **Nouissimum**, id est qui prædam uendiderat. **Tenuere**,id est euicere.

Consul crearetur, scilicet ducentesimo septuagesimoprimo anno. Oportet hic sequi uulgatum errorem in numero annorum propter Liuium. **Intermissæ.**scilicet sunt. **Aemilio**, id est Consule. **Fusos**, id est dispersos. **Castoris**, id est dei equestris.

Potestatem. scilicet tribunitiam. **Gratuiti**, id est etiam nulla proposita mercede & præmio seditionis. **Largitiones**, id est agrarias. **Temeritatis**,id est discordiæ præmia. **Ea**,id est melior pars. **L.Valerium**, scilicet Quæstorem. **Tenore**,id est modo. **Expertos**,id est probatos, significat quandoq; actiue,quandoq; pasiue,hic pasiue.

Honos.scilicet Consularis. **Initum**, id est inceptum. **Vires**, id est Romanis. **Minas**, scilicet Deorum. **Extis**, id est intestinis hostiarum inspiciendis. **Canebant**, id est uaticinabantur. **Ira moti**,id est irati. **Rite**, id est legitimis cærimoniis. **Incesti**,id est stupri,uetus coniugatio. **Pœnas**,id est uiua defossa. **Q. Fabius**, scilicet ducentesimo septuagesimotertio anno. **Compescere**,id est sedare.

Detrectandi. id est recusandi. **Iniungendæ**, id est imponendæ. **Authorem**,id est Spurium. **Eorum**, scilicet tribunorum collegarum. **Fabio aliquanto.** Exemplum perfidæ contumaciæ in plebe & militibus Romanis,quæ maligne detrectauit

uit operam in prælio. **Odio**, id est propter odium. **Prodebat**, scilicet hostibus. **Flagitium**, id est probrum perfidiæ contra iuramentũ militare admissum. **Instare**, id est urgere. **Ducis**, id est Fabii.

Referunt. scilicet in castra. **Nauatam**, id est impensam

Adeo excellentibus. Epiphonema, qua indignitatem & periculum rei significat. **Pestilenti**, id est noxio. **Ciuem**, id est contumacem præcipue. Thesis est, Multo difficilius est contumacem ciuem regere, quàm hostem uincere. **Consulem creant**, scilicet anno ducentesimo septuagesimoquarto. **Ap. Claudius uictam.** Valde prudens consilium Appii, quo nam modo tribunitia potestas pertrahi in optimatium partes posit, nempe si nobiles ambirent, sibiq; conciliarent ipsos Tribunos, uiresq; eorum diuisas debilitarent. **Dicere**, id est dicebat. **Exemplo**, scilicet discordiæ inter eos ipsos. **Exemplo**, id est propter exemplum.

Inuentum. i. semel. **Bono**, id est commodo, **Quando**, id est, quia. **Defuturum**, id est bonum aliquem Tribunum.

Ex collega, id est malo Tribuno. **Melioris partis**, id est optimatum. **Suis uiribus**, id est dissonis. **Vel.** id est etiam.

Vnum, id est bonum. **Et unum**, id est uel aduersus. **Singulos**, scilicet tribunos. **Priuatim** id est ex aliquo priuato beneficio. **Moratorem**, scilicet pontificum, qui impedire uolebat delectum. **Inde ad Veiens.** Bellum Romanorum contra Veientes, quibus cum difficilima & perpetua ferè gesserunt Romani bellã, centum annis amplius, quo ad Veii, potentissima urbs Italiæ secundum Romam, caperetur & uastaretur, ut infrà in principio libri quinti. **Quo**, id est ad quos Veientes. **Intestina discordia.** scilicet Romanorum.

Principesq; in. Locus communis de discordia intestina à Liuio pulchre explicatus. Vnde nascitur hæc Sallustiana thesis, Concordiâ res paruæ crescunt, discordiâ uero uel maximæ dilabuntur.

Intestina. id est quæ erat inter ipsos. **Labem** id est morbum. **Mortalia**, id est caduca. **Id malum**, scilicet discordiã.

Extrema, id est ultima. **Cuique**, id est Senatui & plebi.

Leges, Vt senatusconsulta & plebiscita. **Sæuire**, id est discordare. **Sisti**, id est sedari. **Magistratibus**, id est militaribus: **Iniussu**, scilicet Consulis.

Inuicem. id est alternis. **Consules quoque Romani.** Prudentia militaris, & stratagema amborum Consulum in retinendis

dis, animandis & accendendis militibus ad cupiditatem & audaciam præliandi. **Horrebant**, id est timebant. **Pessimi exempli.** i. inobedientiæ. **Duæ acies**, i. hostilis & sua. **Auersi**, scilicet ab hostibus.

Leniturum, scilicet esse. **Diem tempusq́**, Iuxta prouerbium: dies adimit ægritudinem, & tempus retundit impetum affectionis. **Sanitatem**. i. bonam mentem. **Lacessere**. i. prouocabant. **Increpando**, id est exprobrando. **Timoris**. i. Romanorum. **Nouum genus**, i. esse inuentum. **Simulationem.** Hæc sequentia uerba exprobrabant Romani. **Quæ uerba iacere**. i. exprobrabant & conuitia congerebant:

Nouitatem generis, scilicet quòd Romani essent orti ex colluuie hominum obæratorum & criminosorum, qui in Asylum Romuli confugissent, ubi haberent immunitatem scelerum suorum. Nota hoc bene, quòd omnes populi & urbes, de quibus Liuius scribit in tota prima decade, sunt omnes Italiæ urbes & populi. Nam in prima decade, Romani bellum extra Italiam nullum gesserunt.

Successum. i. prosperum belli euentum. **Non patribus, non Consulibus**. i. uolebant prosperum euentum belli & ipsis patribus & consulibus. **Externo**. i. contra hostes. **Prætoriũ.** i. tentorium ducis. **Signum**. i. pugnæ. **Addenda**. i. augenda. **Remorandoq́**, scilicet quia nitimur in uetitum semper cupimusq́; negatum. & uehementius intenduntur illi affectus, quos renitentes reprimere coneris. **Impetum**. s. iræ & ultionis contra hostes. **Animaduersuros**. i. punituros. **Accendunt**. i. irritant. **Statuisse**, id est proposuisse.

Portis. s. castrorum. **Ingerunt**. i. ingeminant. **Sensim.** i. placide. **Tergiuersantur**. s. Consules. **Ad crescentem tumultum**. s. inquit. **Metu**. i. propter metum. **Ipsi fecerunt**. s. sua culpa. **Deos**, scilicet quibus dat miles iusiurandum.

Pugnæ flagitator, id est qui poscebat à Consulibus, ut permitterent milites pugnare.

Iuratis. i. quibus iurauerat. à uerbo Iuro uenit participium præteritum, præter morem. **In se quisque**. i. in suo periculo & capite, ut si iuramentum fallant, ipsi dare pœnas uelint periurii.

Iuratis datur signum. Descriptio ancipitis & dubii prælii pugnæq́; atrocis, qua Romani uicerunt Veientes & Thuscos,

Promptum lingua. i. conuiciis. **Virtus**. i. fortitudo.

Statuunt. s. Fabii. **Pilis**. i. hastilibus, quibus incipiebant pugnam.

gnā. **Irritatis animis.** ſ.Romanorum. **Exacerbauerant,** ſcilicet ira. **Inter primores.** Exemplum pietatis erga patriam in Q. Fabio, & ipſis ducibus, qui pro patria uitam expoſituri, in prima pugnant acie. **Hoc iuraſtis.** Exprobratio Ducis aduerſus milites. **Conſuli,** ſcilicet inquit.

Reſtituto. ſ.per Fabios. **Ille.** ſ.Manilius. **Alter conſulum.** i.M.Fabius. **In eam partem.** i.in cornu Manilii. **Altero cornu,** ſcilicet hoſtium.

Ad caſtra. ſ.Romana. **Triarii.** i.principes milites. **Conglobati.** i.congregati. **Clauſerat,** ſcilicet ne egrederentur caſtra. **Rabiem.** i.furorem. **Quacunque.** ſ.parte. **Iuuenem,** ſcilicet Hetruſcorum. **Excepta,** ſcilicet ſunt.

Alterum conſulem. ſcilicet M. Fabium. **Parta,** ſcilicet eſt. **Funeribus.** Manilii conſulis & Q. Fabii. **Victoria egregie.** Exemplum moderationis & pietatis in M.Fabio, qui modeſtiſsime recuſauit triumphum. **Se paſſurum.** ſ. Triumphare. **Sine duce,** ſcilicet ſe. **Orba,** id eſt orbata Conſule tanquam patre. **Lauream.** i.coronam ex lauro arbore, qua coronabantur uictores. **Depoſitus.** i.recuſatus. **Acto.** i.habito. **Adeo** Epiphonema. **Idem.** ſ.M.Fabius. **Concedendo.** ſ.in oratione funebri. **Illis.** ſ.mortuis. **Ipſe.** ſ.Marcus. **Ferret.** i.aufferret. **Imbiberat.** i.induxerat in animum. **Cura,** id eſt in cura. **Alibi.** ſcilicet quàm apud Fabios. **Eſſe,** id eſt erant. **Nec hoc.** i.non erant populares.

Conſul factus. ſ. anno ducenteſimo ſeptuageſimo quinto. **Agere.** i.agebant. **Primo quoq; tempore.** Eſt pronomen hic quoque. **Coaleſcere.** i.in concordiam concreſcerent. **Occuparent.** i.præuerterent. **Captiuum.** ſ. ex hoſtibus. **Aſpernati.** ſ. diuiſionem agrariam. **Viuidum.** i.acre. **Latini.** i.ſocii Romanorum.

Latrocinii. i.non iuſti belli. **Cadebant.** ſ.Vei. **In urbem.** ſ.Veios. **Agros.** ſ.Romanos. **Eludentes fraudantes.** i.fruſtrantes. **Inuicem.** i.alternis. **Tota res.** i.bellum cōtra Romanos. Ex hiſtoria proximorum duodecim annorum à Conſulatu Poſthumii & Caſſii uſque ad bellum Fabianum contra Veientes, hunc catalogum licet texere pro more inſtituto ad inquirendum uetera iura & conſuetudines Romanorum.

CATALOGVS RERVM GESTARVM inter conſulatū Poſthumii & bellum Veientiū.

Primo. Leges & edicta, item pacta publica olim inſculpi & inſcribi

inscribi solebant æneis tabulis, aut lapideis, & ita in publicum proponi legenda. Significabant autem æneæ literæ, quod leges & iura quasi perpetuo durare obseruariq; debeant, sicut & æs uel saxum est durabile. Hunc morem Virg. quoq; indicat in sexto, Fixit leges pretio atq; refixit, scilicet in tabulis.

Secundo. Seditionibus & discordiis plebem assuescere ad ignauum ocium: ita, ut Rempub. & familiarem negligens ad inopiam redigatur. Sic enim accidit eis merito, cum noluit suum officium & opus facere.

Tertio. Tribunos plebis tantum habere ius intercedendi, hoc est, impediendi & ferendi auxilium contra iniuriam aut uim, quæ ab aliquo magistratu, nedum priuato intentetur plebi, & plebeis, priuatisq; ciuibus, ideoq; Tribuni non sedebant in Senatu, sed in uestibulo Curiæ, ubi Senatusconsulta eis legenda offerebantur, ut ea uel approbarent uel reprobarent ipsi, prout placeret eis, & ex usu plebis uideretur esse. Si placeret, ascribebant, λ. Si reprobarent asignabant. τ. Itaque non habebant Tribuni ius coërcitionis, quo licet aliquem capere, mulctare, aut punire, ciuili uel capitali pœna.

Quarto. Sæpe euenire, ut magis authoritate, quàm ratione persuadeantur etiam prudentes, nedum incautiores & imperitiores, & huiusmodi credulitas plerunq; est erronea in rebus politicis. Certa ergo ratio potius est sequenda prudenti, quàm nuda cuiuslibet authoritas, iuxta illud:

Nullius addicti iurare in uerba magistri.

Imperiti uerò autoritati pareant, quoad edocti, ratione rerum ipsi quoq; intelligant. iuxta illud: Addiscentem oportet credere.

Quinto. Prudentia & uirtus ducum in exercitu, disciplinaq; militaris longe plus ualet, quàm plurimorum militum robur. Vnde & extat Alexandri magni χρεία, qui dicere solebat, se malle habere exercitum ceruorum duce leone, quàm exercitum leonum ceruo duce, quæ χρεία, potest etiam artibus pacis & prudentiæ togatæ accommodari.

Sexto. Nimia securitas & ocium facile parit discordiam: sed mala conciliant homines, timorq; imminentium malorum facit arctiorem concordiam.

Septimo. Propter beneficium Veturiæ matris Coriolani, hic honor deinde mulieribus, præsertim matronis, quasi lege certa est delatus, ut uiri mulieribus obuiis de uia cederent, & ut matronæ uehiculis uterentur ad sacra euntes in urbe quoque.

Octa

Octauo. Prouinciam Romani proprie uocabant eam deniq; terram uel populum, qui cum ante sub alio principe uel liber fuisset, iam uictus, in Romanorum potestatem & sub imperium uenisset. Nomen à uictoria parta deriuatum est: inde & prouinciales, sunt populi deuicti & subiugati à Romanis, qui postea à proconsulibus, à prætoribus prouincialibus, à proprætoribus, uel quæstoribus quoq; annuis regebantur.

Nono. Contra magistratum, in ipsa functione, & anno temporéue magistratus nondum elapso, non erat ius coërcitionis: sed demum deposito magistratu & officio, cogebatur iam priuatus rationem reddere successoribus & populo suæ administrationis, quam si male curauerat, tum mulcta uel pœna graui puniebatur. In hunc modum Spu. Cass. Vicelinus, tametsi pessime se in consulatu gerebat, tamen eius pœna dilata est, quoad exiret magistratus ipsius, & exacto demum anno, partim publico, partim priuato iudicio punitur extremo supplicio, eò quod ipse primus in imperio Romano intulit mentionem & contentionem de lege agraria: qua lege cauebatur, ut agri ex hostibus capti non adiudicarentur Reipub. uel ærario publico, néue agrorum reditus in publicum usum uenirent, sed ut priuatim inter ciues plebeios quoque in capita diuiderentur agri hostibus erepti, uel nullo uel paruo pretio, tanquam præmium & merces nauatæ operæ pro Republic. in militia & expeditione contra hostes. Huiusmodi leges agrariæ ab hoc tempore sæpius relatæ, occasionem dederunt plurimis seditionibus, inter Tribunos & Patritios, inter plebem & senatum: adeò, ut rem pessimi exempli hic Cassius Vicelinus inuenerit, ex qua publice priuatimque magna incommoda prouenire potuerint. Primo enim ærarium & Respublic. suo iure & reditibus spoliabatur. Deinde cupiditas agrorum & legis dulcedo inhiare faciebat plebeios, & iure iniuriáue appetere priuatorum quoque ciuium agros & possesiones, præcipue locupletum, quas diuites uel sua pecunia uel hæreditate acceperant, iamque diu possederant. sicut Plutarchus in uita Gracchorum aperte indicat, & alibi in historia Romana sæpissime legitur. Quod cum hostilis ager tanto plebis aut militum numero non sufficeret, uoluerint isti populares tribuni priuatos quoque agros à diuitibus inuitis redimere pretio iusto, uel potius eripere, ut iustam proportionem sortiretur diuisio agraria, cum iniuria ciuitatis & priuatorum ciuium, quia nemo iure potest cogi, ut alteri priuato ciui sua uendat inuitus. Et hæ controuersiæ ita sunt agitatæ usque ad

temp

tempora Cæsarum, qui satis iam aucto & ampliato imperio, militibus bene meritis soliti sunt agros & hostibus asignare & diuidere, quoad uiuerent, ita ne ad hæredes militum redirent hæc prædia militaria, sed post mortem rursum Cæsaribus obuenirent. Denique Constantinus Magnus Imperator sanxit, ut illa prædia & agri asignati post mortem militum transirent ad hæredes ipsorum: quod ius militare prædiorum hodieque perdurat, & uocatur ius Feudorum: quia Feudum barbare appellant militare prædium, quod Græci παροχίαν, quasi præbendam uocant, quod præbeat militibus & nobilibus sumptum & uictum, aliàs etiam Græce uocatur παροικία, tanquam præsens, & familiaris uictus. Cæterum hæc prædia militaria ita iam sunt hæreditaria, ut ad filios, nepotes, posteros, masculini tantum generis descendant, exclusis fœminis à succesione, & talia fere pleraque sunt nunc bona nobilium à tributis & muneribus sordidis immunia: quia nobiles suam operam militarem & uere nobilitarem principibus aut imperatori nauare debent in militia & bello. Sic ergo uidemus antiquatas & abrogatas esse leges agrarias, & istam diuisionem agrariam ad solos ferè nobiles translatam iure imperatorio. Reliqua à Iureconsultis sunt quærenda.

Decimo. Suprà in Romulo dixi, quomodo is patriæ potestati subiecerit caput, uitam & necem suorum liberorum, non in priuatis, sed in publicis quoq; criminibus puniendis: ideoque si pater nollet publico iudicio & supplicio infamiam sibi irrogari propter pœnam filii, tum licebat ei nocentem filium priuatim è uita tollere.

Vndecimo. Filiis familias, sicut & seruis, habere licet peculium, hoc est, pecuniam suo labore & industria gratiáue partam, extra sumptus & rationes patris uel domini, idque peculium castrense uocant, quod filii talem pecuniam ferè ex stipendiis militaribus, uel prædis in castris acquirebant. Hinc & quasi castrense peculium uocatur, quicquid filius seorsum à bonis paternis suo labore studióue emeretur. Neque id filio eripere ius habet pater, aut consumere, nisi tale sit peculium, quod profectitium Iureconsulti appellant, quasi profectum à patre uel in gratiam patris filio datum.

Duodecimo. Quæstores erant magistratus, qui præficiebantur publicæ pecuniæ, & reditibus colligendis, custodiendis, erogandis. Vocati à quærendo, quod debita Reip. inquirerent. Et erat quæstura infimus magistratuum honoratorum. Ita enim explorabatur fides ciuium in curanda pecunia, si deinde ad maiora officia

honoresque uiderentur idonei.

Decimotertio. Vetus mos est hodieque perdurat in Italia & alicubi in Germania, ut exulum, proscriptorum, damnatorum aedes diruantur atque solo aequentur ignominiae causa, in memoriā sceleris eorum:& ne facile possent reaedificari, dedicabant eas cum area alicui deorum: quia semel dedicata Deo non licet ad profanos usus conuertere. De hoc more & iure luculentissimè dicit Cicero, in oratione pro Domo.

Decimoquarto. Virgines dedicatae & obstrictae religioni Vestae Deae, perpetuam castitatem seruare cogebantur: deprehensa uero in incestu, uiua defodiebatur in terram: quarum haec Oppia prima legitur fuisse. Vide & suprà in Romulo de matre eius Ilia Rhea.

Decimoquinto. Dixi suprà in Catalogo proximo, sine consensu maioris partis in Senatu alióue collegio nullam ualere sententiam aut decretum. Caeterum hoc uariat hic in Tribunis plebis. Nam uel uno resistente uel intercedente cōtra collegas suos, non ualebat admodum quicquid alii Tribuni referrent, sciscerent, aut decernerent, quae res maximorum malorum postea causam dedit discordantibus inter se Tribunis, & in diuersa trahentibus unum corpus populi.

Decimosexto. Iusiurandum, etiam si impune cedat apud homines, tamen suam poenam deo luit periurus, unde & iure ciuili Romano nulla alia poena irrogatur periuris quàm infamia. Permittit enim eos sua conscientia cruciari.

Decimoseptimo. Proceres & nobiles quantum alios dignitate & potentia & opibus superant, tanto liberaliorem & gnauiorem debent Reip. operam impendere in bello & pace, & ita suae nobilitati satisfacere, paremque animo & dignitati suae uirtutem ostendere, non stare post principia, aut inanes glorias iactare, uel ignauiter desidere ocioque torpere.

Decimooctauo. Funesti & non satis puri aut sancti habebantur ad tempus illi, quorum ex familia aliquis recenter esset mortuus, unde & quibusdam sacris purgabantur.

Decimonono. Saepe antea dixi, uere popularem eum esse demum, qui gratiam populi non suo sed publico commodo bonis artibus captet, citra ambitionem uel contentionem. Nam male popularis est & potius inimicus populi qui malis artibus, hoc est priuati commodi honorisque cupiditate fauorem & auram popularem captat. Vide Cice. in oratione agraria secunda. Et haec obser-

uatu

uatu digniora ex præcedentibus historiis annotare uolui.

Sed Veiens hostis. Insigne exemplū inde sequitur fortitudinis militaris,& pietatis erga patriam in gente Fabiorum, qui Fabii,priuatis suis uiribus ac sumptibus, bellum pro tota Repub. Romana contra Veientes suscepere, fortius & animosius magis quàm felicius,quia post multa prospera prælia tandem occisi sunt à Veientibus Fabii. Estque hic descriptio miræ perspicua & facilis,& obseruatu dignissima,qualis apud Ouid. quoque in secundo Fastorum extat de hoc eodem argumento,quam utramque utile est conferre, propter discrimen obseruandum inter orationem Ouidianā & Liuianam.

Negligi, quia nemo uel minimus hostis contemni debet.

Auerti alio, id est, non licebat Romanos alibi bellum gerere propter Veientes,qui eorum agros incursabant.

Consul, scilicet cæso Fabio. **Pro gente,** id est familia.

Vos, id est senatores. **Ibi,** id est in bello contra Veientes.

Familiare, id est destinatum nostræ familiæ. **Actæ,** scilicet Fabiis. **Vestibulo,** id est aditu.

Manat tota urbe. Amplificatio uirtutis Fabiorum à publica & celebri fama & admiratione. **Manat,** id est diuulgabatur. **Gentes,** id est familiæ. **Hæc Volscos &c.** prolepsis est. **Hæc,** id est Fabia gens. **Volscos,** id est, Veientes: quia Veientes erant in Volscis. **Finitimos,** id est hostes. **Fabii postera.** Descriptio egreßionis Fabiorum. **Paludatus,** id est militari ueste paludamento indutus super arma.

Nunquam exercitus. Amplificatio ex contentione uel antithesi. **Sequebatur.** ἡ ϑεατικὴ, id est affectuum descriptio leniorum ,nempe fauoris & admirationis. **Propria,** id est priuata. **Cognatorum.** Latini non obseruant discrimen inter agnatos & cognatos, uerum discriminis causa Iureconsulti id obseruant. **Voluentium,** id est cogitantium. **Sperare,** scilicet Fabios. **Abs se,** id est plebe. **Precantur,** id est turbæ.

Mittant, scilicet Dii. **Sospites,** id est saluos Fabios. **Incassum,** id est frustra. **Iano,** id est Iani templo.

L. Aelius. Ab Vrbe cond. ducentesimo septuagesimo sexto anno. **Ademit,** scilicet Veientibus. **Saxa rubra,** id est,locum super Cremeram fluuium. **Pœnituit,** id est Thuscos.

Modo, id est tantummodo. **Ciuitate,** id est, Veiorum.

Id primo. Insidiæ Veientium & nimia securitas temeritasq; Fabiorum,quæ ipsos præcipitauit in exitium. Refertur ad locum

communem de temeritate & securitate. **Id,** id est quod una familia multas tulit uictorias ex urbe Veiorum. **Ex re,** id est occasione, quia optimæ occasiones dantur ex re præsenti. **Hostem ferocem,** scilicet Fabium. **Gaudere,** id est gaudebant Veientes. **Multo successu,** quia fortuna quem nimium fouet, stultum facit & temerarium. **Contempserant,** quod est contra præceptum militare. Nam nemo hostis, ne minimus quidem contemni debet.

Superassent, id est præteriissent. **Aduersi,** id est qui aggrederentur Fabios. **Continenti,** id est denso. **Quæ res,** id est Coarctatio. **Insignem,** id est notabilem.

Multiplicatis, id est densatis. **Nixi,** id est, connixi & impetum facientes & protrudentes. **Cuneo,** id est acuminata acie. **Loci,** id est superioris. **Iugo.** Mons tres partes habet, radicem, iugum & uerticem. **Conuenit,** id est inter historicos.

Relictum, id est domi. **Maximum futurum,** Sic Ouid.

Nam puer impubes & adhuc non utilis armis
Vnus de Fabia gente relictus eras,
Scilicet ut posses olim, tu Maxime nasci.
Cui res cunctando restituenda foret.

Hinc enim postea natus est Q. Fabius Maximus, qui Dictator asseruit imperium contra Hannibalem, de quo infrà in libris de bello Punico magnifice scribit Liuius.

Iam, id est ab Vrbe condita ducentesimo septuagesimoseptimo. **Ianiculum,** id est castellum suburbanum. **Premente,** id est urgente. **Ad spei,** id est templum. Est Attica ellipsis. Sic utuntur quoque hac forma nostrates. Dabo tibi pecuniam ad Michaelis.f.festum. **A. Virginius,** scilicet ducentesimo septuagesimooctauo ab Vrbe cond.

Dabant, id est impetum faciebant, est historica phrasis.

Non usquam pecora tuta &c. Zeugma. **Secuti,** scilicet Veientes. **Illecebras,** id est ad eliciendum Veientes.

Præcipitauere, scilicet seipsos. **Agebant,** id est festinabant. **Præcipitia,** id est temeraria, à præceps. **Duas acies,** scilicet Seruilii & Virginii. **Inuicem,** id est alternis.

Occidione occisi. Periphrasis. **Felici,** scilicet, quia fortuna correxit eam. **Vrbi cum pace.** De discordiis, & contentionibus Tribunorum plebis aduersus Consules, quas immodica

secur

securitas domi concitauit. **Et,** id est partim. **Et,** id est partim.
Prolato, id est uenali facto. **Agitare,** id est irritabant.
T. Menenio, id est consulari uiro. **Inuidiæ erat,** scilicet Menenio. est pulchra forma loquendi. **Statiua,** id est Stationem, castra. **Eam,** scilicet inuidiam. **Agrippæ,** scilicet qui plebem Senatui reconciliauerat per Apologum.

Exoleuisset, id est abiuisset in obliuionē. **Anquisissent.** Anquirere antiquum uerbum forense, idem significat quod nunc inquirere. itaque capitis anquirere, est intendere actionem criminalem, iudiciumque instituere de capite, quod isti uocant criminaliter contra reum procedere. **Duo millia æris,** id est uiginti aureos coronatos. **Vertit in caput,** id est uitam eripuit, mortisque causam dedit Menenio.

Consulibus, scilicet anno ducentesimo septuagesimo nono ab Vrbe condita. **Multa fiducia.** Fiducia est in rebus bonis: Confidentia est in malis rebus. **Gratiæ,** scilicet quod fauorabilis esset, passiue significat. **Sed feruidi.** Exemplum fiduciæ sui, & fortitudinis ad plebem, quæ plebs magis constantia quàm humilitate seruili expugnatur. **Publico periculo,** id est in bello. **Patris,** id est Agrippæ. **Leges,** id est sacrosanctas.

Discussit, id est amouit. **Mutauerant,** id est plebei. iuxta illud, Scinditur incertum studia in contraria uulgus. **Veiens.** Res prospere contra Veientes & uicinos alios. **Auersi,** scilicet Romani.

Ipsi, scilicet Romani. **Vtroque,** id est contra Veientes & Sabinos. **Posuerant castra,** scilicet contra Romanos.

Placebat. scilicet Senatui, ut suprà dixi in Catalogo seditionis. cap. 19. **L. Furius,** scilicet anno ducentesimo octogesimo post Vrbem conditam. **Paci externæ.** Rursum res contentiosæ & intestinæ discordiæ domi inter plebem & optimates, quæ aliquandiu perdurauere. **Stimulis,** id est irritamentis.

Arripuit, scilicet in ius. **Hoc anno.** Querela duorum uirorum Consularium, qui innocentes iudicio uexabantur, & accusatione Tribunorum, qua querela dehortantur alios suo exemplo à Reipub. cura, quæ tanti periculi sit & inuidiæ ad plebem, ut nemo perferre eam possit & uincere. Refertur autem ad locum communem de magistratu. hinc nascitur thesis, quam inuidiosum sit periculique plenum gerere magistratum. **Rei,** id est accusati.

Sordidati, id est ueste lugubri induti.

Suadent plebē. Est Græcismus, nos cōiungimus cū datiuo.

Fasces : ſcilicet duodecim. **Prætextam**, id eſt ueſtem magiſtratuum. **Curulem**, id eſt quæ in curia ſolita ſit poni. **Infulis**, id eſt uittis & ornamentis, quibus ornabant capita uictimarum & hoſtiarum, quæ iam erant mactandæ ad aram. Vide Vergil. in ſecundo Aeneid. de Sinone. **Velatos**, id eſt magiſtratus.

Inducant, id eſt ſibi perſuadeant. **Conſuli uelut**. Alterum argumentum ab inhoneſto. **Si ſe commouerit** : ſcilicet aliquis. **Seducta**, id eſt occulta. **Seducta à conſcientia**, id eſt ſine arbitris. **Conſtaret** : ſcilicet inter eos. **Reos**, id eſt duos Conſulares. **Autor**, id eſt executor.

Primoribus, id eſt Senatoribus. **Acies** : ſcilicet militum.

Delapſi, id eſt plebei. **Haberent** : ſcilicet contra potentiam patrum. **Malo**, id eſt ui, quia malo nodo malus cuneus ſit quærendus. **Tum uerò iraſci**. Materia ſeditionis & occaſio hic deſcribitur à Liuio. **Interceſsione**, id eſt, impedimento. **Ad antiqua**, id eſt ad priſtinã ſeruitutem plebis. **Antiqua**, id eſt, antiquam ſeruitutẽ. **Genutio**, id eſt Tribuno plebis. **Auxilii**, id eſt in Tribunis.

Apparere, id præſto eſſe ad officium. **Infirmius** : ſcilicet eſſe. **Contemnũt** : ſcilicet lictores. **Ea** : ſcilicet inſignia lictorum, quæ conſulibus præferunt. **Militem**, id eſt gregarium.

Lictor miſſus, id eſt in delectu. **Appellat**, id eſt, prouocat. **A uobis**, id eſt patritiis. **Circumſcindere**, id eſt, lacerabat ei ueſtis.

Pro ſe, id eſt Volerone. **Homines**, id eſt plebei. **Sanctum**, id eſt inuiolatum. **Nihil cuiquam ſanctum**. Interdum latini quoque duas aut tres negationes coniungunt, quæ omnes negant. **Diſcrimen**, id eſt periculum. **Tempeſtati**, id eſt, ſeditioni. **Violatis lictoribus**. Deſcriptio ſeditionis. **Ira**, id eſt per iram.

Conſules habuit : ſcilicet ducenteſimo octogeſimoſecundo anno. **Habito**, id eſt poſito. **Tulit rogationem**, id eſt retulit uel rogauit populum, id eſt interrogauit. **Plebei magiſtratus**, id eſt Tribunus plebis. **Tributis**, aliàs tribunitiis, ut infrà in Catalogo explicabo.

Clientum. Quia patricii excludebantur ab illis comitiis, ut infrà teſtatur. **Intercederet**, id eſt opponeret ſe aliis Tribunis, ſecundum Appii conſilium ſupra datum, anno ducenteſimo ſeptuageſimo quarto. **Ex collegio** : ſcilicet Tribunorũ. **Molimine**, id eſt difficultate. **Extrahitur**, id eſt protrahitur. **Reficit**, id eſt

id est denuo creat. **Consulem faciunt,** anno ducentesimo septuagesimotertio.

Principio. Insignis contentio Rhetorica uel antithesis sequitur, quia Liuius confert diuersa ingenia duorum Consulum, historiæ uariandæ gratia & pingendæ, ut motum aliquem & affectum narrationi continuæ immisceat. Describit enim Appium gentilitia superbia ferocem, & infensum plebi, qui ui magis atque maiestate uim plebis reprimere conetur. Quintium uerò depingit æquabiliore animo, & humanum magis, qui plebem tumultuantem bonitate sedandam putet. Est autem controuersia de lege Comitiorum.

Is, Lectorius. **Contenderet,** id est contentiose diceret.

Creatum, id est Appium. **Præsto,** id est re ipsa efficio.

Occupant templum. Certamen inter patres & Tribunos.

Summoueri: scilicet cæteros. **Ineant:** scilicet ex plebe.

Submouere: scilicet ex concione. **Pro imperio,** id est, plena potestate. **Ita dicatur:** scilicet à uiatore Tribuni. **Lectorium,** id est rudem iuris. **Priuatum,** id est Lectorium priuatum aduersus Consulem uel patritium hominem, qui ius tantum in plebem habeat. **Tempestatem,** id est tumultum plebis.

Viribus, id est Tribunitiis: quia temporis occasio multa ostendit consilia & excogitat.

Vim, id est potestatem Tribunitiam. **Timor atque ira:** scilicet pessimi consultores, quorum fauor, tertius malus consultor est. **Dum Tribuni &c.** Iuxta illud:

Et cum Consulibus turbantes iura Tribuni:

In medio: scilicet esse. **Sacro monte,** id est seditione.

Perfertur, id est à Tribunis. **Piso,** id est historicus. **Nominat,** id est Piso.

Volsci tum, Bellum contra Volscos & contra Aequos, in quo etiam apparet diuersitas ingenii in Appio feroci & Quintio miti. **Rebus compositis:** scilicet inter Senatum & plebem.

Esse, id est erat. **Vinculis,** id est impedimentis. **Odisse,** id est, oderat. **Paterno,** id est Appiano. **Ea:** scilicet plebe,

Legem, id est de Comitiis.

Exercitum, id est qui pleraque parte constabat ex plebeis hominibus. **Nec poterat:** scilicet exercitus. **Imbiberat,** id est tam pertinax erat miles. **Agebat:** scilicet miles uel exercitus.

Segniter. Exemplum pessimum contumacia militaris in exercitu Appii. **Contumaciter,** id est inobedienter. **Vellet:** scilicet

licet Appius. **Adesset**: scilicet Appius. **Motam**.i.intentam.

Moueretur, id est doleret. **Prompta**, id est exhibita, ostensa. **Esse Tribunos**, id est Centuriones. **Cauillans**, id est calumnians. **Certamen animorum**, id est contumaciam, inobedientiam. **Consulem Fabium**. Suprà anno ducentesimo septuagesimotertio.

Fuit: scilicet exercitus. **Appio**, id est, contra Appium.

Exercitus, id est Appianus. **Vis**, id est necessitas. **Infractus**, id est debilitatus. **Legati**: scilicet militares. **Apertam speciem**, id est proditionis. **Victus**, id est Appius. **Tempus noxæ**, id est moram pœnæ. **Classico**, tuba militari.

Cum maxime. Exemplum seueritatis castrensis & disciplinæ militaris, qua animaduersum est ab Appio in contumaciam & ignauiam militum, decimatione, hoc est decimi cuiusque sorte lecti supplicio, de quo more decimandi meminit & Cicero pro Cluentio, dicens: Statuerunt ita maiores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur, ut metus uidelicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret, & plura ibidem.

Explicaretur: scilicet in ordines. **Nouissimos**, id est ultimos. Aliqui putant hoc uerbum non esse Latinum, ideo, quia Cicero hoc non sit usus, sed mihi uidetur bonũ esse uerbum. **Instrui**: scilicet in ordines. **Quam Romanus**, id est quamuis ignauus.

Pacato, id est non hostili sed Romano.

Inuectus, id est oratione acerba & inuectiua. **Inermis**, id est qui abiecerat arma. **Dupliciariosq́**. Dupliciarii uel duplicarii, qui militibus præstant hospitia, sunt Centurionibus inferiores, & ob eam curam duplex stipendium, duplicemq́; annonam capiunt. Iam uerò duplicarios, uel dupliciarios, uel duplares, uulgo uocant, qui propter uirtutem insignem duo plura'ue stipendia merentur. **Supplicium**, id est Pœnam capitalem. **Cætera multitudo, &c**. Synthesis.

Contra ea, id est secus quàm apud Appium. **Comitate**, id est humanitate. **Collegæ**, id est Appii. **Is**, id est Quintius.

Ingenio suo, id est miti. **Hostem**, id est Romanum.

Patribus, id est Senatui. **Dominum**, id est tyrannum. **Vsu**, id est utilitate. **Comitiis**, id est Tribunitiis. **Ex consilio**: scilicet tribunitio. **Demptũ**, id est ademptum. **Annus**: scilicet ducentesimus octogesimusquartus.

Possessorum, id est nobilium: quia nobiles fere partiebantur

inter

inter se agros hostibus ademptos, ita ut pensionem aliquam tolerabiliorem ærario præstarent, ut suprà dixi.

Nunquam ante. Constantia Appii in sustinenda accusatione sui. **Irarum,** id est quas meruerat ipse & patres sui per superbiam contra plebem. **Non temere,** id est raro, hoc notatum est apud Liuium. **Obiici**: scilicet conquerebantur obiici Appium. **Vindicem,** id est assertorem.

Certamine: scilicet cōtra Tribunos. **Iudicium,** id est quod patiebatur, hoc est, damnationem. **Agenda.** i. dicenda. **Submitteret,** id est humiliaret. **Oris,** i. uultus constans. **Contumacia,** id est cōfidentia. **Spiritus,** id est fastus. **Accusatorio spiritu,** id est fastu, tanquam ipse accusaret non accusaretur.

Obstupefecit, id est terruit. **Diem.** s. iudicii. **Trahi,** produci. **Dies**: scilicet iudicii. **Laudationem,** id est funebrę.

Supremum diem, id est, mortis. **Aequis,** id est benignis.

Accusatione: s. qua eum Tribuni accusauerant. **Exequias,** id est funus. **Frequens,** id est plebs. **Perhibuit**: scilicet eum.

Fœda, id est crudelis, metuenda.

Numine, id est Deo. **Castra,** id est Aequorū. **Receptui,** id est ut miles se reciperet in castra & pugnare desisterent. **Religio,** id est metus. **Exciti,** id est euocati, eliciti. **Retulere,** id est retrofixere. **Consuli,** id est Aemylio. **Consules facti**: scilicet anno ducentesimo octogesimoquinto.

Vltima, id est maxima. **Fumo,** id est per fumum. **Fuga,** id est ad urbem. **Prolapsam,** fere perditam. **Tenent**: scilicet occupatos. **Incessere,** id est irruere. ab incedo uenit. **Alias,** id est alio tempore. **Solicitæ,** id est dubiæ. **Patrum,** id est propter certamen patrum.

Creati: scilicet, anno ducentesimo octogesimosexto. **Initia**: scilicet anni. **Adipisci,** id est consequi. **Signis collatis,** id est iusto prælio. **Retulissent gradum,** id est fugissent.

Instando, id est fugando.

Induciis, id est feriis belli. **In castra,** id est suorum. **Senserint**: scilicet auctam multitudinem hostium. **Quintius sedato.** Stratagema Quintii Consulis. **Hernicorum,** id est populi Italiæ. **Qui**: scilicet equi. **Sonitu,** id est cornuum & tibiarum. **Hostium,** id est Romanorum.

Post principia, id est post primam partem exercitus. **Oneratum,** id est debilitatum. **Excussisset,** id est ademisset.

Obstinatis, id est obfirmatis. **Ferebant,** id est abunde

habebant. **Inferre gradū**: ſcilicet contra Volſcos. **Aciem**: ſcilicet pedeſtrem. **Enituntur**, id eſt in ſuperiorem locum contendunt **Caſtris**: id eſt Volſcorum. **Ductus**: ſcilicet eſt. **Deditur**, id eſt Romanis. **Ab**, id eſt poſt infelicē pugnam. **Animi ceciderant**: ſcilicet Volſcis, qui amiſſa audacia ſe defendere non poterant fortiter.

CATALOGVS HISTORIAE AB ANNO ducenteſimo ſeptuageſimoſeptimo, uſque ad finem ſecundi libri, complectens decem annos hic eſto pro more inſtituto.

Primo. Sicut actiones ſunt duplices: ſcilicet ciuiles & criminales, ſic iudicia quoq; ſunt duplicia. Nam eſt iudicium ciuile, & iudicium criminale. Iudicium ciuile eſt, quo aliquis agitur reus debiti ex contractu, ut emptionis, locati, &c. & petitur ab eo, ut præſtet id, quod in contractu ſe daturum promiſit, aut ſeruaturum. Iudicium criminale eſt, quo agitur reus quiſpiā delicti priuati aut publici. Priuati quidem, ut damni dati aut iniuriarum: quia furtum aut rapina iam pro publicis habentur criminibus capitalibus. Crimen enim publicum eſt, aut non capitale, aut capitale. Non capitale eſt, quo accuſatur aliquis ad præſtandam mulctam: id eſt, pœnam pecuniariam. Capitale eſt, quo accuſatur aliquis ad luendam pœnam capitis extremo ſupplicio, uel exilio, uel ſeruitute. Itaque formula loquendi antiqua, capitis anquirere eſt, accuſare, inquirere & iudicium exercere de capite alicuius, quod nunc uocant iudicialiter procedere contra aliquem reum, ad pœnam capitalem. Sic & pecuniæ anquirere, eſt accuſare, & iudicium exercere contra reum ad mulctam, id eſt pecuniariam pœnam luendam. Infrà in principio libri ſexti de bello Punico. Valde autem ſibi temperarunt Tribuni in actione contra Menenium, quòd iudicium capitale mutarunt in leuius iudicium non capitale, pœnamq; mitigarunt. Et ius quoque Romanum admittit hāc ſæpe æquitatem, ut capitale iudicium pœnaq; capitis mutetur in non capitale iudicium, in pecuniariam pœnam: contra uerò admodum raro, & non niſi propter aliquam inſignem rei improbitatem, actio non capitalis mutatur in capitalem, cuius exemplum habes in loco iam allegato de Cn. Fuluio, reliqua à Iureconſultis pete.

Secundo. Nullo modo licet reos eripere iudicio ante latam ſententiam, & ante peractum iudicium. Tum enim denique reos ſententia

sententia, uel condemnat, uel absoluit.

Tertio. Pessimi & non tolerandi exempli res est, magistratum tametsi malum, aliqua iniuria aut ui afficere, nedum occidere. Nam hoc exemplum facile manaret ad bonos quoque & innocuos magistratus.

Quarto. Improba uox est plebis conuitiantis, nihil contemptius neque infirmius esse ministris magistratuum, aut ipso quoque magistratu, si sint qui contemnant, sibi quenque ea magna atq; horrenda facere. Et hunc improbæ uoci si parerent populares, nihil sancti & inuiolati haberent leges & magistratus, omniaq; laberentur in pessimam anarchiam, in qua nemo præciperet recta, imo potius nemo præcipientibus obsequeretur, fieretq; tanquam beluarum colluuies. De hac thesi copiose dicit & Demosthenes, in prima contra Aristogitonem.

Quinto. Non licet iure militari in ordinem redigere eum, qui semel gesserit magistratum castrensem. Ignominiosum enim centurioni uel tribuno esset, si rursum gregarius miles fieret, nullo suo crimine.

Sexto. Omnino decet magistratum, & quemlibet ciuem, posthabere priuatos affectus publicæ utilitati & charitati, ut suprà sæpissime est dictum.

Septimo. Comitiorum genera, ut suprà quoque attigi in primo catalogo huius secundi libri, plura fuere: scilicet, Curiata, Centuriata, Tributa & Tribunitia. Curiata, intra Vrbem ex singulis Curiis aliquot conuocatis ciuibus habebantur, plerunque propter auspicia & sacra, uel etiam propter leges ferendas. Vnde & Curiatæ leges uocantur. Centuriata comitia, ex omnibus ciuibus cuiusq; Centuriæ, secundum ætatem & censum collectis, habebantur extra Vrbem in campo Martio, uocabanturq; magna comitia, quorum indicendorum potestas nõ erat penes ullum magistratum præter Consules, uel Dictatorem, uel Prætorem urbanum, cum minores quoque magistratus aliquando curiata comitia indicerent, ut Tribuni plebis & Augures, ut Pontifices atque alii. Centuriatis uerò suffragiis creabantur Consules, Prætores, Pontifices, Aediles, Quæstores, Censores, aliiq; maiores magistratus, & ferebantur suffragia secundum prærogatiuã clasium, ut suprà in primo lib. in catalogo Seruii Tullii satis est dictũ. Tributa Comitia erant collecta ex ciuibus uocatis aliquot ex sua tribu, regionatim secundum genera hominum, causas & quæstus. Sic enim postea circiter annum Vrbis quingentesimum septuagesimumseptimum, Q. Fuluio & L. Manlio

Consulib

Consulibus, descriptæ sunt tribus, ut non tantum quatuor locales essent antea sub Seruio Tullio, uidelicet, Palatina, Exquilina, Collina, & Suburrana. Sed ut idem numerus tribuum qui & curiarum esset, nempe ut trigintaquinq; tribus numerarentur: sicut trigintaquinque curiæ, & deinceps sicut curiæ differrent sacris à se inuicem, sic tribus differrent regionibus & censu. Vnde tributa comitia intra urbem quoque sicut curiata habebantur, cum certi homines ex unaquaque tribu suffragium ferrent, ut de capite ciuis, de lege aliqua. Atque adeo circiter ætatem Ciceronis, plane eadem constat fuisse comitia curiata & tributa, ut est apud Asconium & Valerium Maximum aliquoties uidere. Tribunitia uerò comitia erant, cum tribuniplebis tantum uocabant in concionem homines ex sola plebe, præteritis nobilibus & patritiis, & in talibus ferebantur plebiscita, creabanturq; plebei magistratus. Et hæc de comitiis suprà quoque dicta, hic repetere libuit, cum istorum discrimina ualde referat in historiis obseruare: atque aduerte etiam hoc loco, rectène Tribunitia an Tributa comitia pleriq; legant in Liuio.

Octauo. Militem magis decet arma tractare, quàm leges & sermonis elegãtiam nouisse. Plus enim manu, quàm uerbis pugnare miles debet & ualere. Et solet plerunq; sane eloquentia esse imbellis, militiaq; illiterata, iuxta illud:

- An tibi Mauors
Ventosa in lingua, pedibusq; fugacibus istis?

De hac thesi uide concionem C. Marii apud Sallustium in Iugurthino. & Ciceronem in primo Officiorum, ubi inquit:

Cedant arma togæ, concedant laurea linguæ.

Nono. Tribuniplebis non habuere ius, ne uocandi quidem aut amouendi, nedum coërcendi aduersum nobiles & patritios: sed tantum in plebeios, quamuis postea ita est aucta ipsorum potestas, ut coërcitionem quoq; exercerent in nobiles & patritios, cuius potentiæ exempla multa reperiuntur. Verum L. Sylla Dictator ius tribunitium ualde imminuit & debilitauit, Pompeius autem restituit in perniciem & exitium libertatis Romanæ. De quo Plutarchum in Sylla & in Pompeio consule.

Decimo. Vera est sententia imperii uim omnem in consensu obedientium esse, neque satis tutam maiestatem esse sine uiribus obsequentium: tametsi mirabiliter sæpe conseruantur magistratus contra inobedientiam & uim popularium. Quia, ut Homerus testatur sæpe, reges & magistratus peculiari curæ sunt Deo, & tãquam alumni sunt deorum, communeq; ius habent cum diis, & conuenit

hoc Homericum dictum cum sacris literis, testantibus magistratum esse ordinationem Dei,& uicem Dei in terris gerere. Proinde uelle Deum suam ordinationem, suosq; uicarios tueri & conseruare.

Vndecimo. Miles desertor est, qui signum suum, ordinem suum, arma sua reliquit & abiecit per ignauiam & metum, contra fidem militaris sacramenti, & contra disciplinam militarem. Pœna uero desertoris est, non solum infamia, sed & capitale supplicium. Sin uero pleraq; acies fusa, & in fugam sit uersa, tum piaculare non est,neq; ita infame abiicere arma & fugere unà cum aliis. Vnde & dicterium extat Demosthenis:

Virum fugientem esse pugnaturum denuo fortiter.

Duodecimo. Si plures peccarint, quàm ut ius sinat & humanitas uniuersos punire, tum æquitas suadet paucos è multis luere pœnam,ut ita paucorum exemplo plures deterreantur à flagitio,& æquitati aliquid condonetur, nihilominusq; peccata non impunita maneant.Et de hoc uide Ciceronem pro Cluentio.

Decimotertio. Optimates & prudentiores è consiliis submoueri non debent, alioqui plus damni & probri perueniet ad ipsos submouentes, quàm submotos, id quod patet huiusmodi exemplo Honorii imperatoris,qui cum occidi curasset Aetium,uirum iuxtà strenuum & prudentem, interrogaretq; patritium, quid sibi de cæde Aetii uideretur, respondit patritius,improbare sane factum tuum Imperator nolo,sed hoc sciens dico,quòd interfecto Aetio, dextrā tuam sinistra tibi manu abscideris.

Decimoquarto. Rei periclitantes in iudicio pullis & atris uestibus lugubri habitu, supplici uoce & gestu miserabili utebantur ad misericordiam mouendam,quæ humilitas fortem aut innocentem uirum parum decet,ut pro Milone Cicero quoq; testatur.

Decimoquinto. Mortui suis iustis & honoribus minime sunt defraudandi ultimis.Nam sæuire in mortuos immane est. Vnde Solonis humanissima lex fuit Athenis, quæ iubebat capite plecti,uel saltem infames esse eos,qui male obloquerentur mortuis.

Decimosexto. Mendacium triplex est,scilicet iocosum, officiosum & perniciosum. Iocosum, cum quis mentitur, uel mendacium dicit ioci causa,tanquam ludens:ita,ut facile deprehensus, nemini obsit cautiori. Officiosum, cum quis mentitur in gratiam & utilitatem alicuius. Sic poëtæ uera falsis permiscent, & falsa ueris,ut oblectent & doceant lectores suos ista amœnitate, & fabularum illecebris minime otiosis.Nam hæ nugæ seria ducunt. Sic bonus uir

quo

quoq; officiose mentiri, non duxerit sibi turpe, si maior inde commoditas aliis obueniat, quàm dicendo uera. dissimulare enim uerum aliquando, ualde utile est & honestum, cum non sui proprii commodi, sed alienæ utilitatis gratia fit. De hoc uide plura apud Fabium in quarto, capite secundo: & in duodecimo, & in tertio Officiorum. Perniciosum uerò mendacium est, quod dicit aliquis sui commodi gratia, ut alios decipiat, damnóue afficiat, quod nemi nem decet bonum unquam.

Decimoseptimo. Signa castrensia alia sunt muta, ut uexilla, manipuli, nutus: alia sunt uocalia, ut tubæ, cornua, classica, tesseræ: alia sunt media. Et hec ultimo huic catalogo secundi libri sufficiant tametsi ex omni amborum librorum historia Liuiana longe plura, imo plurima possent annotari. Sed ea priuatæ meditationi committere est utile, ut habeat studiosus lector plura cogitandi & inueniendi materiam, ne, si omnia proponantur, fastidium inde potius, quàm uoluptatem aut commodum sibi sumat.

*

FINIS ANNOTATIONVM IOANnis Velcurionis in primum & secundum primæ Decadis T. Liuii.

IOAN. SAXONII HATTESTEDII, AD T. LIVII HISTORIARVM ab Vrbe condita librum XXI. Commentariolus.

DISSENSIO est inter eruditos, rectène, an secus, historia Liuiana in Decades, hoc est decurias, siue denos libros sit distributa. Cœlius Rhodiginus & alii quidam Itali, homines docti, existimant ab ipso autore in Decades diuisam esse: hoc argumento moti, quòd unicuiq; Decadi sua præfatio præposita est: nec autorem ita facturum fuisse, nisi singulis decadibus inchoandis, cùm paulisper interquieuisset, & quasi respirasset, ueluti noui operis exordio sumpto, distinctionem facere, atq; ita historiam diuidere uoluisset. Vt enim ipsos annales in libros, ita libros eum deinceps in Decades partitum uideri. Hanc opinionem præcipuè Sabellicus (quo nemo, meo quidem iudicio, formam orationis Liuianæ, aut maiori diligentia est imitatus, aut expresit felicius) adprobare uidetur: qui ut Liuius ab Vrbe condita per Decades, ita ab orbe condito libros suos inscriptos ac denominatos, per Enneades distinxit. In contraria sententia sunt, Franciscus Petrarcha, Petrus Crinitus, Angelus Politianus: propterea quod neque Florus, qui singulorum librorum Liuianorum argumenta scripsit: neque Priscianus Grammaticus, cum libros Liuianos allegat: neque alii ueteres, ullam mentionem decadum faciunt, ac Liuium non per Decades, sed adscripto librorum numero citant. Ac Petrarcha non per ipsum Liuium, sed per fastidiosam legentium desidiam, historiæ in Decades distributionem factam esse arbitratur.

Hoc nobis quoque placet, ut credamus hanc diuisionem factam aut à librariis, aut ab illis qui bibliothecis præfuerunt. Præterea illud reticere in principio non possum, quin obiter dicam, mihi illos parum rectè facere uideri, qui Liuium ut parum ueracem in historia arguunt, ac odio quarundam gentium falsa prodidisse asseuerant. Id ego propterea credendum non esse arbitror, quòd ne Octauio quidem Augusto fortunatißimo Imperatori, cum bellum Ciuile Pompeianum scriberet, gratificandum esse putauerit, quædam aliter narrando, quàm uel acta essent, uel gesta. Itaque cum

cum perfectam totam historiam populi Romani edidisset, Augustus lecto inter cætera illo bello Ciuili, ubi animaduertit, eum nihil offensioni cuiusquam aut gratiæ dedisse, palàm pronunciauit (ut Tacitus refert) eum Pompeianum esse. Quare qui Imperatorem potentissimum, qui cum & Pompeianis esset infensissimus, & maxima cum illis bella gessisset, uel iratus plurimum nocere, uel fauens maxima ipsi præmia tribuere potuit, non respexerit: neque rerum gestarum expositionem ad eius beneuolentiam comparandam attemperauerit, atque inflexerit: cum non est uerisimile Gallis, aut ulli alii genti ita malè uoluisse, ut illius causa à uero discederet, ac res à se fictas in illius contumeliam ac infamiam narraret. Verba Cremutii Cordi apud Tacitum, Annalium libro 4. sunt hæc. Titus Liuius eloquentiæ ac fidei præclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret: neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Casium, hunc Brutum, nusquam latrones & parricidas, quæ nunc uocabula imponuntur, sæpe ut insignes uiros nominat. Hæc ille. Dignus profectò fuit Liuius, uel ob istam animi rectitudinem, amoremq; ueritatis, quem in ciuili dissensione Pompeiana describenda ostendit, cui Deus lacteum illud eloquentiæ flumen largiretur, quiq; principis terrarum populi res gestas perscriberet. Nullus quidem certè historicus eum adhuc ubertate orationis & splendore superauit. Illud uerò dolendum est, uel præcipuam eius partem, qua tum illud Pompeii bellum, tum reliqua bella ciuilia, & Gracchorum, reliquæq; insequutæ seditiones urbanæ continebantur, interiisse. Inter ea quæ etiamnum extant, nullum est dubium, quin hæc tertia Decas sit longè præstantissima: ut in qua bellum maximum, longeq; acerrimum, cuius belli uictoria tantum Romanis uirium dedit, ut illis postea diu nulla arma usquam obsistere possent, commemoretur: ita ut in nulla historia, quod ego sciam, bellum actius legatur. De cuius belli magnitudine uideamus quid dicat Liuius ipse, in principio huius libri.

IN parte operis mei licet mihi præfari. Orditur à captanda attentione, quæ propositionem huius totius Decadis continet: & seruat regulam historicam, ut in exordio attentionem tantum & docilitatem, non etiam beneuolentiam captet: quæ regula extat in Luciani Dialogo de scribenda historia his uerbis: Omnibus iam apparatis, interdum absq; procemio exordietur historicus, quando res non omnino postulat ut præparetur quidpiam in procemio, atq; informetur. Initium uerò uim procemii habebit, si explanet,

explanet, quibus de rebus sit dicturus. Cæterùm quando procemio utetur, à duabus rebus solis exordietur, non ut oratores à tribus, sed beneuolentiæ loco omisso, attentos aut dociles reddet auditores. Attentos reddet, si ostenderit se de magnis, aut necessariis, aut propriis ipsorum, aut utilibus rebus dicturum esse. Dociles auditores, & perspicua quæ sequentur faciet, si antea causas exponat, breuiterq; complectatur capita, & summas rerum gestarum. Huiusmodi procemiis præstantissimi historici usi sunt: Herodotus quidem, ne res gestæ, magnæ & admirabiles Græcorum uictorias, clades barbarorum continentes, diuturnitate temporis in obliuionem uenirent: Thucydides uerò, cum speraret etiam ipse magnum, & maximè memorabile, & maius quàm quæ antea extitissent bella, fore bellum illud. Magnæ enim in illo acciderunt calamitates. Ad hæc exordia Græcorum alludit Liuius in principio.

Carthaginenses. Carthaginienses debere & scribi & pronuntiari, codices Liuiani probè scripti aut excusi testantur: tum etiam autoritate Prisciani libro quarto, de octo partibus orationis, capite de denominatiuis comprobatur, ita dicentis: Si nomina, inquit, sunt tertiæ declinationis, abiiciunt s, extremam genitiui, & adsumunt ensis, ut, pistor pistoris, Pistoriensis Carthago, Carthaginis, Carthaginiensis. Quòd si cui ratio Prisciani non satis firma uidebitur, is cogitet priscos poëtas sic locutos esse, atque inde consuetudinem ita scribendi & pronuntiandi apud ueteres inualuisse. Hoc ostendunt Ciceronis pro Cornelio Balbo recitantis uersiculum Ennii, uerba ista: Neque ille summus poëta noster, Annibalis illam magis cohortationem, quàm communem imperatorum uoluit esse.

Hostem qui feriet, mihi erit Carthaginiensis.

Cæterum ipsum nomen Carthago, Phœnicum lingua ciuitatē Dei significat.

Nam neque ualidiores opibus &c. Hic dubitet aliquis, fuerit'ne plus uirium atque roboris Romanis postea, cùm Macedoniam, Asiam, Græciam, Hispaniam, Syriam, Galliam, Aegyptum, Britanniam, Germaniam superiorem, Africam imperio adiecissent. Nam exoriente hoc bello Italiam tantum, cum Gallia cisalpina, eaque non tota, & partem Illyrici non magnam, & Siciliam, Sardiniam, Corsicamque tenebant. Liuius ipse prima Decade hanc dubitationem tollit, ubi hoc ipsum admirans, indicat non multo post exactos reges, Romanis, paucis uicinis solummodo oppidis imperantibus, maiorem exercitum ex delectu ciuium Ro-

manorum confectum esse, quàm sua ætate (quia imperium maximè floruit, & latissimè patuit) confici potuerit. Hoc igitur loco uult dicere, non huius belli initio Romanos maxima multitudine ciuium & sociorum abundasse. Aucto enim magis imperio, maior utrorumque copia fuit: sed inter ciues & socios nunquam plures bellatores, nunquam Romanos bellicosiores fuisse. Hanc opinionem Liuii confirmat Polybius, qui libro secundo scribit, ueniente in Italiam Annibale, Romanos peditum supra centum milia & quinquaginta, equitum sex milia habuisse: omnium autem in tota Italia quæ (ut dictum est) iam tum Romanis paruit, armatorum numerum septies centena millia peditum, equitum ad septuaginta millia fuisse. Hoc potest Polybio tutò credi, propterea quod ille Scipioni minori familiaris, & cum eo Carthaginem obsidente fuit. Quare res Italicas sine dubio habuit notissimas, & habetur ab eruditis pro historico ueracissimo, qui ut uera de rebus Romanis scriberet, non tantum tertio bello Punico interfuit, sed etiam omnes eorum, quas tunc habuerunt, peragrauit prouincias, atque spectauit: & insuper nauigio fretum Gaditanum, & uicinus freto insulas spectatum, Scipionis sumptibus iuit, quo uisa pleraque, non audita tantum, aut apud alios lecta, in historia referret. Eum numerum bellatorum, & talium bellatorum postea, quando imperium in summo stetit, non habuerunt Romani.

Et adeò uaria belli fortuna &c. Facit lectorem docilem, ostendendo breuiter fortunam, & præcipuas causas belli.

Odiis etiam propè maioribus &c. Carthaginienses ad suscipiendum hoc bellum impulerunt causæ tres. Hic una attingitur. Hoc enim in primis eorum animos irritauit, quod composito cum Romanis primo Punico bello, cum incidissent in eam calamitatem, ut per mercenarios milites, quorum opera illo bello fuerant usi, ademptis propterea quod stipendia illis non potuerunt soluere, omnibus præter urbem quæ in Africa habuerunt, uix urbem ab illorum ui tuerentur: Romani per eam occasionem contra conditiones pacis, Sardiniam ipsis ademerant, & sedato tumultu Africano, conquerentes ipsos de erepta Sardinia, stipendio mille & ducenta talenta adiicere, superbè, auarè, & iniustè iusserant, nisi bellum sibi indici mallent. Post deletos igitur mercenarios milites, Carthaginienses quando pace decem & nouem annorum uires & collegerant, & toto illo tempore in Hispania bellando exercuerant, constituerant illas iniurias Romanorum non inultas pati.

Fama

Fama etiam est, Annibalem annorum fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam &c. Nunc finito exordiolo, ingreditur in narrationem,exprimitque secundam causam belli.Fuit autem secunda belli causa, indignatio Amilcaris incitantis Annibalem filium ad suscipiendum, cum primùm per ætatem posset, cum Romanis bellum. Annibal gratiosum uirum:sicut Amilcar(hebraicè Melchior) regem illustrem, Mago deletorem, Hanno gratiosum, Asdrubal (Iudaicè Esdra & Bal) sicut Græcè Alexander, iuuantem uirum significat. Hi tres fratrer Annibalis fuerunt,quorum Asdrubal ad Metaurum flumen ab Liuio Salinatore, & Claudio Nerone, Hanno in Africa à Scipione maiore cum exercitu cæsus est: Mago in Sardinia ex uulnere, quod in Liguria cum Romanis sub finem huius belli dimicans acceperat,mortuus est.

Nam & Siciliam &c. Nam etsi primo bello Punico cum Pœnis,uicta à C.Luctatio consule ad Aegates insulas eorum classe, debellatum erat mari,tamen Amilcar adhuc egregium exercitum in Sicilia ad Erycem montem habebat incolumem: cum ea insula Carthaginiẽses constituerent Romanis cedere,ac ipse cum suo exercitu,ut inuictus à Romanis,ex Sicilia discessit.

Et Sardiniam &c. Inter motum Africæ, id est flagrante illo bello, quod Carthaginienses, continuò post primum bellum Punicum,cum suis militibus mercenariis (de quibus paulo antè diximus)gesserunt.

Fraude Romanorum. Contra fœdus Siciliense,siue conditiones primi Punici belli compositi, quibus relinquebatur ipsis Sardinia. Nulla iusta de causa, sed tantum per occasionem seditionis Africanæ, cùm Carthaginienses tum contra Romanos nihil deliquissent,Sardiniam Romani interceperunt.

Stipendio etiam superimposito. Adiectis ad stipendium de quo stipẽdio in Sicilia inter eos conuenerat,mille ducentis talentis,quæ auertendi tantum belli Romani causa,iniquißimo suo tempore (quia propter tumultum mercenariorum militum, tunc se defendere contra Romanos non potuerunt) pendere sunt coacti. Vulgò dici solet,Fortior in saccum detrudit debiliorem.

Quod fuit sub recentem Ro. pacem. Quod exortum est statim post sedatum primum bellum Punicum.

Per quinque annos. Tot enim annos bellũ conductitiorum militum,qui Galli,Hispani,Ligures, Afri, Baleares fuerunt,aduersus Carthaginienses durauit. Polybius tres annos id,& ferè qua-

tuor menses durasse scribit. Illud bellum Liuius Aliàs motum Africæ, aliàs Africum bellum nominat.

Ita deinde nouem annis se in Hispania augendo Punico imperio gessit. Tertia causa suscipiendi huius belli, fuit felix successus Carthaginiensium in Hispania. Cæterum Liuius præceptum historicum diligenter tenet, ut non ipsam modo rem, sed etiam quid eam antecesserit, & consequutum sit, commemoret. Ideo breuiter perstringit res Carthaginienses in Hispania, proximè ante hoc bellum gestas, eorumque in illa prouincia fortunam.

Mors Amilcaris. Causæ dilati, & serius moti belli.

Imperium obtinuit. Exercitus in Hispania.

Profectus animi, id est proficientis animi: hoc est eius animi, qui subinde meliora documenta sui daret.

Factionis Barchinæ. Quæ nomen à patre Annibalis Amilcare, cui cognomen Barcha fuit, habet: & nitebatur studio ac fauore plebis. Contrariæ factionis princeps Hanno fuit, cui studebant optimates. Barcha idem est quod Benedictus.

Auspiciis, id est, Autoritate regulorum.

Nouis gentibus. Hispanicis, quibus antea amicitia cum populo Carthaginiensi non fuisset.

Barbarus eum quidam. Exemplum fidelitatis serui erga dominum, & fortitudinis, & cruciatuum patientiæ.

Eo fuit habitu oris ut superante lætitia dolores ridentis etiam speciem præbuerit. Habitu oris, id est uultu. Similis constantia Hieronymi Olgiati ciuis Mediolanensis in perferendis cruciatibus & supplicio, patrum nostrorum memoria fuisse perhibetur. Is enim Galeatio Sfortia Mediolanensium duce, ob stupratam sororem interfecto, & cum torqueretur, & cum in quatuor partes dissecaretur, quandiu loqui potuit, hilari uultu suũ factum prædicauit.

Quin prærogatiuam militarem. Prærogatiua est prima & præcipua suffragatio, quæ ad sequentem suffragationẽ præiudicii uim habet. Prærogatiuarum duo genera à Liuio nominantur: prærogatiua iuniorum, & prærogatiua militaris. Hoc loco prærogatiua pro autoritate eius ponitur, qui prior censet, ut etiam suprà libro tertio ab Vrbe condita: Ne prærogatiuam militarem urbana comitia sequerentur. Prærogatiua interdum adiectiuum est, ut infrà lib. uigesimosexto. Prærogatiua centuria iuniorum declarauit T. Manlium & T. Octacilium Consules. Cicero pro Plan-

cio

cio: Vna centuria prærogatiua. Vocabatur autem ideo centuria prærogatiua, quia prima rogabatur, & plerunque sorte ducebatur. Cice. Philip. secunda. Sortitio prærogatiuæ quiescit.

Fauor etiam plebis. id est multitudinis urbanæ.

Actaq; res in senatu etiam fuerat. Vt Annibal mitteretur in Hispaniam ad Asdrubalem, cui nupta erat soror Annibalis.

Inquit, Asdrubal. Oratiuncula dissuasoria Hannonis, ne Annibal adolescens in Hispaniam ad Asdrubalem mittatur. Orditur ab ipsa propositione, quæ ancipitem ironiam habet.

Florem ætatis. Confirmatiuncula à turpi siue inhonesto, & loquitur adhuc ironicè.

Pro militari rudimento. Pro prima exercitatione militiæ, pro prima institutione in re militari.

An hoc timemus. Ab inutili & à periculo. & mouet inuidiam, ac indignationem, augendo rem catachresi uerborum.

Regni paterni speciem uideat. Inuidiosa augmentatione imperium Amilcaris regnum, & ipsum regem, exercitum uerò hæreditarium appellat: affingens uicina uirtutibus uitia, quod est genus abusionis.

Ego istum iuuenem. Conclusio, continens repetitionem periculi.

Aequo iure cum cæteris. Ne quid appetat præter cæteros ciues tyrannicè, contra leges & libertatem.

Ne quandoque. Allegoria.

Missus Annibal in Hispaniam. Acta & gesta ab Annibale sub Asdrubale imperatore. Habet autem hic locus insignem προσωπογραφίαν, id est descriptionem personæ, adiuncta ἠθοποιΐα, quæ figura mores cuiusque & ingenium suis depingit coloribus, ut hic Annibalis. Hæc latinè Notatio appellatur.

Vt patri in se &c. Et iam fauebatur magis sua causa, quàm patris. Sua uirtus, industria, dexteritas ei iam plus fauoris conciliabat, quàm memoria patris.

Præficere. Exercitui aut parti exercitus.

Neque silentio accersita. Dormiebat, etiamsi circum eum (ut in exercitu fieri solet) streperetur.

Militari sagulo. Quæ erat uestis militis gregarii, non imperatoris.

Arma atque equi conspiciebantur. id est spectabantur cum admiratione, erant insignia. Cic. in Pisonem: Vehi per urbem, conspici

conſpici uelle. De ueſtitu utiliter monet Cato,

Inuidiam nimio cultu uitare memento:

Quæ ſi non noceat, tamen hanc ſufferre moleſtum eſt.

Cum hac indole. id eſt, cum hiſce indiciis, ſignis, cum hoc ſpecimine, cum appareret eum ad has uirtutes, & ad hæc uitia natura propenſum eſſe. Hic concludit Liuius res geſtas Annibalis ſub Aſdrubale imperatore.

Cæterùm ex quo die dux eſt declaratus. Res geſtæ Annibalis imperatoris in Hiſpania ante ſecundum bellum Punicum, eiuſdemq́ue meditatio inferendi Romanis belli. Habent autem bella apud Latinos nomen à deuicto rege, duce, gente, aut prouincia: ut bellum Caſsii apud Cæſarem, qui ab Heluetiis cum exercitu cæſus erat: bellum Antiochi regis, infrà in Liuio: bellum Punicum, Macedonicum bellum.

Velut Italia ei prouincia decreta. Vt in ea bellū administraret, eam bello ſubigeret. Fuit autem Hiſpania ei prouincia à Carthaginienſibus decreta, non Italia.

Vt patrem Amilcarem. Amilcar dignam rebus à ſe geſtis mortem obiit. Siquidem cum ferociſsimis hominibus, populiſq́ue potentiſsimis in Hiſpania belligerans, & maximis periculis audacter ſe confidenterq́ue offerens, fortiter occubuit: fuitq́ue ſuæ ætatis imperatorum conſilio atq; animo præſtantiſsimus, & uir excellens, dignusq́; qui filium haberet Annibalem.

Caſus. Infortunium.

Sanguinis inferre bellum ſtatuit. Occaſio ſecundi belli Punici. Quomodo differant cauſa & occaſio, docet Polybius. Oppugnatio Saguuti Carthaginienſibus occaſio, Romanis cauſa belli fuit. Saguntus hodie ab Hiſpanis Momuedro, aut Moruetrum dici putatur.

Vltra Iberum ea gens &c. Illam enim partem Hiſpaniæ quæ Carthaginienſibus cis, Romanis ultra Iberum flumen eſt, licebat Carthaginienſibus iure fœderis, quod Romani cum Aſdrubale fecerant, armis peragrare & ſubigere. Illud uetitum erat, ne alterutrorum exercitus Iberum tranſiret.

Quam in ditione. Olcadum gens nondum erat redacta in ditionem, & ſub imperium Pœnorum.

Iungendoq́ꝫ tractus ad id bellum uideri poſſet. Iungendo, id eſt, continuandis prouinciis, præbitis ipſi ſubinde cauſis nouorum bellorum: abſolutè accipiendo hoc gerundium, ſicut interdum Græci τὸ ζευγνύειν.

Carth

Carthaginem nouam. Quam condidit Asdrubal, gener Amilcaris.

Defensa. Ellipsis uerbis substantiui, familiarior Liuio quàm Ciceroni.

Annibal prælio abstinuit. Stratagema Annibalis aduersus Carpetanos, ad Tagum fluuium.

Cùm prima quies. Cùm hostes primum posuissent castra, aut consedissent.

Valloq; ita producto. Vallo ita remoto à flumine, ut castra ab illa parte fluminis, ubi uadum erat, tãtum distarent, ut hostes uado transire possent.

Armisq; liber. Liber, id est, extans supra aquam.

Vel per medios gurgites. Vel p profundiora loca fluminis.

Vorticoso amni. Rapido amni.

Maximè Turdetanis. Strabo lib. 3. scribit, eam regionem quæ à Bæti flumine, Bætica nominatur, ab indigenis Turdetaniam uocari, ipsos uerò indigenas Turdetanos & Turdos appellari: eosq; à quibusdam pro iisdem, à quibusdam pro diuersis haberi, ut à Polybio, qui Turdetanis Turdulos finitimos ad septentrionem esse dicat. Sua autem ætate nulla inter eos apparuisse confinia. Istos uerò agrum toto orbe terrarum excellentissimum habere, & inter Hispaniæ populos sapientia excellere, & literarum studiis uti. nominatq; Asclepiadem Myrleanum, qui apud eos literarii ludi magister fuerit. Illa regio nunc regnum Granatæ, & Bætis fluuius Hispanicè Guadalquebir nuncupatur.

Cum finitimis. Saguntinorum. Annibal incitauit aduersus Saguntinos uicinos eorum Turdetanos, qui iam ipsi parebant, ut defendendis illis nancisceretur causam belli. Turdetanos autem Annibali iam tum paruisse, probant & hæc uerba Liuii: Iam omnia trans Iberum præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. Et illa: Postulabatur autem, ut redderent res Turdetanis. Inde patet, Annibalem Turdetanos cum Saguntinis commisisse, seuisse inter illos lites, & certamina belli causa.

Nec certamen iuris. Vt Turdetani iure cum Saguntinis disceptarent.

P. Cornelius Scipio. Pater Africani maioris.

De Republica retulissent. De Republica deliberationem in senatu proposuissent, consuluissent senatum.

Sociorum pop. Rom. Saguntinorum.

Hispaniam atque Africam decernentes. Vt bellum

non in Hispania solùm contra Annabilem, sed etiam in Africa aduersus ipsos Carthaginienses gereretur.

Intendebant bellum. Intendebant, id est dirigebant, destinabant: accommodando hoc uerbum sine translatione, tantum ad uim præpositionis. ut apud Ciceronem pro Milone: Ista omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt.

Expectandosq; ex Hispania leg. Non esse mouendum bellum, antea quàm P. Valerius Flaccus, & Q. Bebius Pamphilus legati, qui nunc ad Annibalem, atque inde Carthaginem mittentur, ex Hispania domum rediissent.

Dum ea Romani. Oppugnatio Sagunti. Saguntus, autore Strabone, sita fuit in latere orientali Hispaniæ, inter Sucronem & Iberum flumina.

A' Zacyntho. Insula maris Ionii.

Angulus muri. Oppugnationis descriptio, inchoata à descriptione loci.

Turris ingens imminebat. Imminebat, id est, ueluti minabatur periculum supernè, loco edito sita, & præterea per se alta.

Emunitus. Permunitus. Significat enim ē perfectionem hoc loco, & absolutionem. Ideo illa interpretatio quorundam grammaticorum, Emunio, id est extra munio, non ualet, quia autoritas Columellæ, quam ipsi allegant, repugnat. Dicit enim, Emunita sola & latera horreorum prohibent curgulionem: id est, bene & diligenter munita. Nam sola horreorum non muniuntur extra horrea.

Micare. Neutraliter pro uibrabantur: ut Vergilius, Linguis micat ore trisulcis.

Quibus tumultuariis certaminibus. Tumultuariis, id est, subitariis, quibus non concurrebatur iusta acie, sed qua cuique proximum fuit.

Vix accipientibus quibusdam opera locis. Opera interdum munitiones, interdum etiam machinas, ut hic, interdum utrunque significant. Machinas etiam significant in Liuio, paulò infrà ubi dicit, Stationibus ad custodiam uinearum aliorumque operum dispositis. Et hoc loco coniunctim opera & munitiones nominat tanquam diuersa. In oppugnatione Masiliæ in Cæsare, etiam opera interdum pro machinis ponuntur, ut cum de musculo loquens, Hoc opus omne, inquit, tectum uineis ad ipsam turrim perficiunt. Idem multo clarius eodem loco paulò infrà ostendit

dit Cæſar his uerbis: Portis ſe foràs erumpunt, ſecundo magnoque uento ignem operibus inferunt. Hunc ſic diſtulit uentus, uti uno tempore agger, plutei, teſtudo, terris, tormentaque flammam conciperent, & prius hæc omnia conſumerentur, quàm quemadmodum accidiſſet, animaduerti poſſet. Tormenta autem, quæ ille inter opera numerat, balliſtas, catapultas, & ſimilia complectuntur.

Falarica. Deſcriptio teli.

Nec Annibali in tanto diſcrimine rerum operæ eſſe legationes audire. Operæ datiuo caſu, id eſt, non eſſe uſui: Græcè χρέα, non eſſe operam huius temporis.

Pars altera. Factio Hannonis.

Admiſsi auditiq́ non ſunt. Ab Annibale.

Fœderis rupti. Per Annibalem, oppugnandis contra fœdus Aſdrubalis, Saguntinis ſociis Romanorum.

Cum aſſenſu audientium. Qui non erant ex ſenatu: alioqui iſta cum illis pugnarent, Aduerſo ſenatu. & quod infrà dicit, Adeò propè omnis ſenatus Annibalis erat, infeſtiusque locutum arguebant Hannonem, quàm Flaccum Valerium legatum Romanum.

Per deos fœderum arbitros ac teſtes. Oratio ſuaſoria Hannonis, principiò obliqua, poſtea directa, qua ſuadet bellum cum Saguntinis eſſe ſedandum, resque reſtituendas, Annibalem in pœnam rupti fœderis Romanis dedendum. Loco exordii eſt repræhenſio Senatus, quam orditur ab obteſtatione.

Si ex bellis bella ſerendo, ſuccinctus armis legionibusq́ uiuat. Helleniſmus. Græcè enim ſic efferri poſſet, εἰ ἐκ πολέμων πολέμους καταβαλλόμενος, τά τε ὅπλα περιβεβλημένος, καὶ τὰ στρατόπεδα διαγάγοι. hoc eſt, τοῖς στρατοπέδοις δορυφορούμενος τοῖς ἡμετέροις. uel, τοῖς ὅπλοις ἐξηρτημένος. τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς τάγμασι διαζῴοιη. uel magis ad uerbum, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ὁπλοφορούμενος ταῖς ἡμετέραις. Cicer. in Verrem: Non enim Charybdim tam infeſtam, neque Scyllam nautis, quàm iſtum fuiſſe arbitror. Hoc etiam infeſtior iſte, quod pluribus ſe canibus ſuccinxerat. ὅσῳ πλείους κύνας περιεβέβλητο. uel, ὅσῳ πλείους ἐτύγχανεν ἐξαρτήσας.

Velut materiam &c. Breuis ſimilitudo.

Aluiſtis ergo &c. Allegoria.

Saguntum ueſtri &c. Narratiuncula de iure fœderum, & de uiolatorum fœderum pœnis.

Vtrum hostem. Distributio.

Legatus ab sociis. Argumentatur à iure gentium & societatis.

Ab sociis. A' Romanis, cum quibus estis fœderati.

Pro sociis. Romanorum Saguntinis.

Ius gentium sustulit. Quod iubet legatos & tutò admittere, & audire.

Legati arcentur. A' castris Annibalis. Annibal admittit in castra legatos hostium: Romanorum uerò, qui socii & fœderati sunt, legatos non admisit.

Res ex fœdere &c. Sunt enim excepti Saguntini in fœdere cum Asdrubale facto, ne illos, etsi nobis cis Iberum sint siti, oppugnaremus, aut quouis pacto offenderemus.

Publica fraus absit. Romani culpa moti belli, non publicè in populum Carthaginiensem uniuersum, sed in unum Annibalem conferunt. Illius unius deditione sibi satisfieri patiuntur. Argumentatur igitur Hanno ab æquitate Romanorum.

Quo lenius agunt. Argumentatur à periculo impendente à Romanis, & à perseuerantia eorundem. Romani bella perseuerantia magis quàm impetu gerunt.

Aegates insulas. Argumentatur ab exemplis. Aegates insulæ à Sicilia in Africam uersæ sunt, non procul à Lilybæo, autoribus Plin. libro secundo, cap. octauo: & Polyb. libro primo, quorum ille Aethusam, hic Aegusam nominat.

Erycemq́. De Eryce exponemus infrà eodem libro.

Per quatuor & uiginti annos. Quos durauit primum Punicum bellum.

Mars alter. Metonymia, siue auxesis ironica.

Carthagini nunc. Subiicit rem pro re, atque hoc ipso auguratur de euentu huius belli.

Dedemus ergo Annibalem. Antipophora, qua præmollit suam sententiam.

Furiam facemq́. Autorem, concitatorem. Auxeses sunt, id est, augmentationes.

Ad piaculum rupti fœderis. Ad expiandam uiolationem fœderis.

Ego autem ita censeo. Subiicit suam sententiam loco epilogi.

Ex fœdere Rom. Quod ius fœderis, quod Annibal uiolauit, nos facere iubet.

Bellum

Bellum ortum ab Saguntinis. Cum inferrent arma Turdetanis finitimis suis, sociis Carthaginiensium. Translatio est culpæ. Ita Annibal haberet excusationem iustæ defensionis.

Vetustissimæ Carthaginiensium societati. Nam à Romanis illico post Tarquinium Superbum regno pulsum, L.Iunio Bruto, M. Valerio Publicola consulibus, factum est primum fœdus & societas & amicitia cum Carthaginiensibus. Illud postea aliquoties, additis quibusdam rebus, est renouatum.

Quia fessum militem prælijs operibusq; habebat. Operibusque faciendis, ut fodiendis fossis, extruendo aggere & uallo, faciendis castellis, turribus, uineis, pluteis, musculis, testudinibus.

Prædam captæ urbis edixit militum fore. Edixit, id est, pronuntiauit, palam significauit.

Inde. Pro deinde, postea, usitatissimum Liuio.

Turris mobilis. Aliàs ambulatoria uocatur, quia imposita rotis ad murum admouebatur. Vegetius libro quarto, cap.17. de Re militari.

Omnia munimenta urbis. Non solum muros, sed etiam turres lapideas.

Catapultis. Catapulta, machina bellica, qua tela aut saxa excuti solent. Plaut.in Curc. Atque ita te neruo torquebo, ut catapultæ solent. De saxis proiiciendis sic inquit Cæsar libro secundo, de Bello ciuili: Centones insuper iniecerunt, ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis latericium discuterent. Inde catapultarium pilum: hoc est sagitta, siue iaculum, quod catapulta emittitur.

Balistisq;. Balista fuit duplex, maior & minor. De maiore ità dicit Cicer. libro secundo Tuscul. quæst. Balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorum, eo grauiores habent ictus, quo sunt contenta & adducta uehementius. Balista igitur maior non mittebat tela, sed saxa, aut alias res maioris ponderis: & fuit interdum ea magnitudine, ut lapides c x x. pondo iacularetur. Huc alludit Syllius Italicus libro primo.

Phocass effundit uastos ballista molares.

Cæsar libro secundo de Bello ciuili: Asseres pedum duodecim cuspidibus præfixi, atque hi maximis ballistis missi, per quatuor ordines cratium in terram defigebantur. Minor ballista tela & hastas, ut phalaricas iaciebat. De hac ita loquitur Lucanus libro tertio.

Nec

Nec enim solis excussa lacertis
Lancea, sed denso ballistæ turbine rapta.

Scorpio est, quod Germanicè ein armbrust dicimus.

Vt castellum in ipsa urbe, &c. Castellum, id est, receptaculum, receptum, profugium, perfugium, præsidium, refugium. Cicero in Pisonem: Cui templum illud fuit arx ciuium perditorum, receptaculum ueterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii. Cæsar de oppugnatione Massiliæ: Est animaduersum à legionariis, ex crebris hostium eruptionibus, magno sibi esse præsidio posse, si pro castello ac receptaculo turrim ex latere sub muro fecissent, quã primò ad repentinos incursus humilem paruamq; fecerunt. Hinc si qua maior oppresserat uis, propugnabant: hinc ad repellendum & prosequendum hostem procurrebant. Hæc uerba Cæsaris satis ostendunt, quid castellum hic in Liuio significet.

Affectos animos. Debilitatos, inclinatos ad desperationem, ægros.

Consternati. Concitati ex perturbatione. **Conquisitoribus.** Eorum qui militare sub Annibale debebant.

Si ciuis uester. Oratio suasoria Alorci. Orditur ab occasione, & causa aduentus sui.

Quo nec orator Annibalis. Ego neq; ab Annibale ad uos missus sum, neque ueni animo apud uos manendi. Veni mea sponte ad uos, uenia Annibalis, mea erga uos beneuolentia adductus, ut uobis consulerem.

Cum uero ille. Dilemma. **Ego, ne ignoretis.** Docilitas & attentio. **Pro uetusto hospitio.** Captatio beneuolentiæ.

Pacem affero. Propositio. **Vrbem uobis.** Narratiuncula de conditionibus pacis.

Equidem haud despero. Facit eis spem minuendæ acerbitatis.

Sed hæc patienda censeo. Conclusio à comparatione siue euitatione maiorum malorum.

Ante ora uestra. πάθος à loco. **Argentum aurumq;.** Exemplum fortis & miserandi interitus.

Octauo mense. Dubitatio de tempore captæ Sagunti, & initi itineris uersus Italiam.

In Hyberna rediit. Placentiam.

Nam neq; hostem acriorem. Ista quæ sequuntur, usq; ad illa uerba Liuii, Nominatæ iam antea, &c. habent uim & attentionis & docilitatis. Attentionis, quia magnitudinem & pericula futuri

turi belli breuiter demonstrant. Docilitatis, quia paucis perstringunt summam belli imminentis. Amplificat præterea collatione. Dicit autem desidem atque imbellem rem Romanam fuisse huius belli initio, propterea quod non satis acrem hostem, illo spatio uiginti trium annorum, quod inter primum & secundum bellum Punicum intercesit, habuerant.

Sardos Corsosq; &c. Cum his bellatum est post primum bellum Punicum, istaq; bella perstringuntur à Floro Epitomes libro xx.

Tumultuatum magis quàm belligeratum. Verba deponentia quasi ab actiuis descendentia usurpat pasiua uoce impersonaliter, contra regulam Prisciani & aliorum Grammaticorum, qua Impersonalia à uerbis pasiuis, communibus, deponentibus deriuari uetantur. Significant autem impersonalia pasiuæ uocis; actionem in præterito, ut hic. Liuius contra Grammaticos defenditur Heterosi generum uerbi, quam multis locis usurpat. Ideo autem cum Gallis tumultuatum magis quàm belligeratum esse dicit, quod Galli medio tempore inter priora duo Punica bella, sæpe acrem impresionem in fines Romanorum fecerunt, sed tamen ad extremum non perseuerarunt. Scripsit alibi, primum Gallorum impetum fortiorem esse quàm uirorum, postremum languidiorem quàm fœminarum.

Trium & uiginti annorum militia durisima. Tot enim anni inter finem primi Punici belli, & initium secundi fuerũt. Hi anni ita sunt distribuendi, ut quatuor tumultui Africano, quem sedauit Amilcar, qui tamen in quintum annum productus est, quia Liuius suprà illi tumultui quinque annos adscribit, deinde nouem Amilcaris, octo Asdrubalis, duo Annibalis imperio in Hispania tribuantur. Duos enim annos Annibal imperium exercitus tenuit in Hispania, antea quàm contra Romanos cum copiis Iberum transmitteret. Iste numerus summam xxiij. annorum conficit. Dicendo igitur, hunc exercitum uiginti tres annos belligerando in Hispania exercitatum esse, significat Pœnos exercitum in Hispania habuisse etiam tempore tumultus Africani.

Celoces uiginti deductæ. Deductæ, de terra in aquam. Contrarium est subducere. Cæsar lib. v. de bello Gallico: Et longas duodetriginta inuenit, neque multum abesse ab eo quin paucis diebus deduci possent.

Latum inde ad populum. Lata est rogatio ad populum: Populus est rogatus, siue consultus.

Cum

Cum suo iusto equitatu. Cum trecentis equitibus.

Gallia prouincia. Cisalpina, quæ decreta erat Lucio Manlio prætori.

Versa in Punicum bellum. Inclinata ad iuuandos Pœnos.

Vana Romani. Disceptatiuncula de iure fœderum, status iuridicialis. Vana, id est, inanis, stolida, futilis.

Nobiscum fœdus icit. Cum componeretur primum bellum Punicum in Sicilia.

Aliud de integro fœdus icit. In fœdere Luctatii, quod is componendo primo Punico bello cum Amilcare in Sicilia icit, hoc inter cætera expressum erat, ut Carthaginienses talenta argenti Euboica duo millia & ducenta, Romanis intra annos uiginti penderent, utq; Sicilia excederent. Has conditiones pacis Romam missas populus non adprobauit, uerùm in Siciliam decemuiros cum potestate publica, qui illis de rebus statuerent, misit. Hi in Siciliam delati hæc eatenus tantum mutarunt, ut tempus pendendi argenti coarctarent, totumq; intra decennium exolui, ac mille talenta summæ addi, utq; Carthaginienses non solum Sicilia, sed etiam aliis omnibus insulis, quæ inter Siciliam & Italiam iacent, excedere iuberent.

Hæc directa percunctatio. Sententia Liuii de iure fœderum.

Comparandum non erat. Illa comparatio fœderum non ualebat. Romani, quod C. Luctatius consul primò cum Amilcare fœdus icit, quia neque autoritate patrum, nec populi iussu ictum erat, negauerunt se eo teneri. Itaque aliud deintegro fœdus publico consilio ictum est. Si Romanos non tenent sua fœdera, nisi uel autoritate patrum, uel populi iussu icta: ne Carthaginienses quidem Asdrubalis fœdus, quod illis insciis icit, obligare potuit. Ratio quare hæc allegatio comparationis fœderum nihil habeat firmitatis, subiungitur à Liuio statim his uerbis: Cum in Luctatii fœdere disertè additum esset, ita id ratum fore, si populus censuisset, in Asdrubalis fœdere nec exceptum tale quidquam fuerit, & tot annorum silentio, ita uiuo eo comprobatum sit fœdus, ut ne mortuo quidem autore, quidquam mutaretur, &c.

Priore fœdere. Luctatii.

Ad cupidinem nouæ fortunæ erexerunt. Nouæ fortunæ, id est moliendi res nouas.

In concilio. In cœtu deliberantium, in senatu. Concilium aliâs

aliâs idem est quod ἐκκλησία Græcis, ut apud Ciceronem de Inuentione: Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Aliâs senatum alicuius gentis, ciuitatis aut prouinciæ significat, ut infrà libro xxxvj. Diaphanem concilium Achæorum extemplò sibi præbere iussit. Hoc enim tale est, ac si diceret, senatum sibi dari: hoc est senatum sui audiendi causa conuocari iussit.

Aut finiendam uobis militiam. Quod uobis ingratum esset, propterea quòd bellicosi estis,& amantes belli. Figura est diuisio,cuius cum hic duo sint membra,alteri præfert alterum, argumento ab utili & glorioso.

Ita enim hæ gentes. Si transferatur bellum in alias terras. Hæ gentes, Hispanæ.

Cum longinqua ab domo instet militia. Agitanda in Italiam.

Longius in futurum &c. Quanto longius & diutius à suis absfuturi,tanto magis desideraturi eos erant.

Ad edictum. Sicut præceperat eis Annibal, cum commeatum inuisendi suos daret.

Gadeis profectus. Cum exercitu.

Pro eo. Præsidio,quo Africam firmaturus erat.

Pedites cetratos. Cetra scutum loris contextum rombi figura fuit,quo præter Hispanos & Afros,etiam Persæ & Galli plerunque sunt usi.

Ad sollicitandos. Ad tentandos.

Qua parte belli uicerant. Romani primo bello Punico, sicut suprà diximus, prælio maritimo ad Aegates insulas cum Carthaginiensibus debellauerunt. Amilcar tamen copias terrestres, quibus ipse præfuit, facta pace saluas & inuictas ex Sicilia deduxit.

Ibi fama est. Visum mirificum Annibalis somniantis, descriptum per hypotyposin.

Sineretq; fata &c. Fata,id est uoluntatem deorum.Ne scrutaretur aut inquireret,quid sibi dii illo prodigio uellent. Quemadmodum differant fatum Physicum,Stoicum,Astrologicum,docent physici philosophi.

Longinquitate uiæ. Nam à Carthagine noua ad fines Italiæ nouem millium stadiorum iter est. Ea sunt ferè 230. milliaria germanica.

Annibal quia reuocare. Aſtus Annibalis in diſsimulanda defectione,& diſceſſu Carpetanorum.

Metu ſeruitutis ad arma conſternati. ἀποροῦντες ὑπὸ τοῦ φόβου δουλείας τὰ ὅπλα ἔλαβον.

Hoſpitem enim ſe Galliæ,non hoſtem aduenisse. Hoſpitem,non hoſtem,παρονομασία.

In Italiam interim. Tumultus à Gallis ciſalpinis aduentantis Annibalis fiducia factus.

Agrum metanteis. Agrum metiendo,ponendiſq; metis diſterminantes.

L.Manlius prætor. Quem ſuprà cum haud inualido præſidio in Galliam miſſum dixit.

Effuſum agmen. Temerè properans,progrediq; contendens non ordine,ſed ſparſim.

Acciſas res. Acciſas,id eſt afflictas. Conſtabat acceptum eſſe magnum detrimentum.

Per patentia loca. Patentia,id eſt aperta.

Romani Cannetum uicum &c. Liuius non addit hic præpoſitionem nomini uici. Huc pertinet diſputatiuncula Ciceronis libro vij. Epiſtolarum ad Atticum, Epiſto. 120. Vtrum Piræeo tanquam nomini loci præponenda ſit præpoſitio, an uerò ut nomini oppidi non ſit præponenda. Verba eius hæc ſunt: Venio ad Piræea, in quo magis reprehendendus ſum, quod homo Romanus Piræea ſcripſerim, non Piræeum (ſic enim omnes noſtri locuti ſunt) quàm quod In addiderim. Non enim hoc ut oppido præpoſui, ſed ut loco: & tamen Dionyſius noſter, qui eſt nobiſcum, & Nicias Cous nomen rebatur oppidi eſſe Piræea, ſed de eo uidero. Noſtrum quidem ſi eſt peccatum, in eo eſt, quod non ut de oppido locutus ſum, ſed ut de loco: ſecutuſq; ſum, non dico Cæcilium, Mane ut ex portu in Piræeum (malus enim autor latinitatis eſt) ſed Terentium, cuius fabellæ propter elegantiam ſermonis putabantur à C. Lælio ſcribi, Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piræeum. Et idem, Mercator hæc addebat, captam è Sunio. Quod ſi oppida uolumus eſſe, tam eſt oppidum Sunium, quàm Piræeus. Sed quoniam Grammaticus es, ſi hoc mihi ζήτημα perſolueris,magna me moleſtia liberâris.

Tumultus repens. Repens pro repentinus, Archaiſmus.

Præter oram. Legendo littus.

Saly

Salyum. Salyes siti sunt inter Argentium & Rhodanum flumina, secundum littus maris Gallici in prouincia Narbonensi. Eorũ urbs est Arelate.

Pluribus enim diuisus. Tribus ostiis.

Trecentos interim. Occasio paulo infrà sequentis prælii equestris. **Volcarum.** In his sita est Auinio.

Et eos ipsos. Et eam partem Volcarum quæ citra flumen habitauerat.

Cæteros accolas fluminis. Descriptio apparatus Annibalis, & modi & artificii traiiciendi Rhodanum.

Iamq; omnibus. Stratagema Annibalis, quali quoque usus est Cæsar bello Gallico & ciuili.

Circumducere agmen. Versus castra hostium secundo flumine. **Educunt inde.** Inde, id est à castris Annibalis.

Supra paruæ insulæ circunfusum amnem. Supra amnem, id est ad amnem: Hellenismus, ὑπὲρ ποταμὸν, id est supra flumen, hoc est super ripam fluminis. Vtitur multis Hellenismis ideo, quia ex Polybio & aliis Græcis historiographis ista pleraque transtulit.

Ratesq; fabricatæ. Τὸ fabricatæ deriuat à fabrico, aut usurpat in genere communi, passiua significatione.

Sine ulla mole. Sine grauioris armaturæ pondere.

In utres uestimentis coniectis. In utres inflatos. Cæsar libro primo Belli ciuilis: Hispanis erat procliue tranare flumẽ, quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant.

Cetris superpositis. Superpositis, id est super utres positis: siue incubantes utribus, superpositis tergo suo cetris.

Vltrò pellebantur. Vltrò, id est priores.

Destituerat uadum. Postquam pedibus non poterant contingere fluminis fundum, ferebantur impetu fluminis in alteram ripam. **Parte superiore ripæ.** Contra decursum fluminis, aduerso flumine uel aqua.

Ab actuariis &c. Hoc proprie est remulco trahere.

Continenti uelut ponte. Cum minor ratis adhuc iuncta esset maiori. **In altum.** Super profunditatem, ac si loqueretur de mari.

Dum elephanti traiiciuntur. Prælium equestre, prima pugna huius belli.

Huic alæ equitum. Hæc ala equites quingentos continet.

Germanicè, ein fan reuter dici poſſet. Alioqui alarii equites,& cohortes alariæ, ad differentiam equitum & cohortium legionariorum dicuntur.

Vt ſummæ rerum proſperum euentum. Romanos ad extremum uictores fore.

Ancipitisq́ꝫ certaminis uictoriam. Hoc illud eſt quod ſuprà dixit, Adeò uaria belli fortuna, anceps'q; Mars fuit, ut propius periculo fuerint qui uicêre.

Nec Scipionis. Dubitatio utriuſque ducis.

In Italiam tenderet iter. Intenderet iter, id eſt proficiſceretur, contenderet ire ſicut cœperat. Liuius intendere iter dicit, ut Curtius intendere fugam. Ipſe Liuius mihi hanc formulam ſermonis exponere uidetur paulo pôſt, cum inquit: Poſtquam ipſi ſententia ſtetit, pergêre ire, atq; Italiam petere.

Auerterat à præſenti certamine, Occaſio maturandi iter in Italiam.

Libatis uiribus. Libatis, metaphora, pro imminutis.

Militum uerſat animos. Verſat, id eſt tractat, afficit. Impellit eos ad pudorem, ſpem, audaciam. Sequitur oratio cohortatoria obliqua ad milites, ne metuant Alpes.

Mirari ſe Propoſitio figurata inopinatò. Non putaram uos formidaturos eſſe Alpes.

Pectora ſemper impauida. Prædicatione perſonarum & rerum antea geſtarum, caſtigationem lenit.

Duo diuerſa maria. Mediterraneum & Oceanus.

Velut obnoxam ſibi dedi. Quaſi uos eſſetis ſerui, aut beſtiæ. Nam apud Romanos cum ſeruus aut animal brutum alicuius cuipiam nocuiſſet, liberum erat domino eius nomine damnato, uel litis æſtimationem ſufferre, uel hominem aut animal noxæ dedere, ut docent iuriſconſulti ſub titulo de noxalibus actionibus: & in titulo, Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. Mouet itaque his uerbis odium ab indignitate.

Intenderent iter. Intenderent iter, id eſt pergerent ire. Iberus fluuius uerſus ortum ſolis ab initio Italiæ, fermè mille millia paſſuum, hoc eſt, ad ducenta miliaria Germanica abeſt.

Nunc poſtquam. Facit illis animum & ſpem à magnitudine rerum prius geſtarum, & à facili.

Emenſam. Paſſiuè.

Quarum alterum latus Italia ſit. Italia, id eſt illa pars Italiæ, quæ tunc dicebatur Gallia Ciſalpina, hodie Longobardia nuncup

nuncupatur, cuius prima pars occasum uersus ad radices alpiū, nunc est regio Pedemontana.

Quid aliud. Extenuatio periculi & difficultatis.

Eos ipsos. Argumentatur ab exemplis.

Romam orbis terrarum caput. A' glorioso, & à spe præmiorum.

Cepisse quondam. Accendit animos militum æmulatione Gallorum.

Ea quæ adiri. Alpes,& ipsam urbem Romam.

Proinde. Conclusione dilemmatica accendit Gallorū æmulatione Pœnos.

Campum interiacentem. Campum Martium.

Postero die. Iter Annibalis ex Volscis uersus alpes, & acta in itinere.

Romanum. Synecdoche.Intelligit enim ex uno plures.

Agri aliquantulum. In cuius agri extremo ad confluentem situm est Lugdunum à L. Planco Ciceronis discipulo. Huic campo eo nomen insulæ inditū scribit Polybius libro tertio, quod ibi Arar Rhodanusque diuersis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluant in unum,faciantque insulam & figura & magnitudine similem ei quæ in Aegypto Delta appellatur:nisi quod illic mare,cum quo duo amnes coniunguntur, hic uerò difficiles atque asperi montes unum insulæ latus efficiunt atque claudunt. Hoc nos cum per Lugdunum ex Gallia in Italiam proficisceremur,ita esse uidimus.

Pellebatur. Nam utraque pars positis castris in armis erat, atque exercitum habebat.

In Tricastinos. Tricastini, Vocontii, Tricorii,populi sunt Galliæ Narbonensis.

Is & ipse. Descriptio fluminis Druentiæ.

Saxa glareosa. Glareosa, id est habentia arenosam siue calculosam limosamq; terram adhærentem.

Eo qui circa Padum erat exercitu. Sub L. Manlio & C. Attilio prætoribus.

Tum,quanquam fama. Primus accessus ad Alpes. Sequitur igitur itineris per Alpes facti,& oblatorum in illis periculorum descriptio.

Percepta res. Sublimitas Alpium.

Niuesque cœlo &c. Hyperbole modesta,conueniens grandiloquentiæ talis scriptoris,res tantas scribentis.Est enim una ex le-

gibus historiæ, historicum debere in narrandis rebus grandibus aliquid de Poëtica grandi loquentia assumere, modo caueat ne in poëticum furorem prolabatur.

Tecta informia &c. Harum domorum in eisdem locis nos anno M. D. X L. uidimus quasdam omnino carere fenestris, sed recipere lumen apertis foribus, ob hoc ipsum maioribus factis.

Torrida frigore. Torrida, id est macilenta, Germanice durr, quasi adusta, & excocta frigore, & propter hoc ipsum horrida. Tribuit enim etiam uim adurendi Vergilius frigori, in Georgicis:

Ne tenues pluuiæ, rapidi'ue potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Item Tacitus lib. 13. Ambusti multorum artus ui frigoris.

Erigentibus. Prima difficultas in alpibus.

Ex aperto. Ἐκ τοῦ φανεροῦ, id est manifestò, palàm, interdiu.

Simulando aliud. Quasi non esset noctu transiturus illac, ubi consederant montani.

Laxatásque sensit custodias. Laxatas custodias, id est rariores custodias, remissas custodias.

Pluribus ignibus. In castris.

Iam montani. Prima conflictatio cum Gallis Alpinis Montani, Qui erant ex gente Allobrogum.

Ex castellis. Vicus, castellum, oppidum, urbs, ita differunt. Vicus caret muro. Castellum habet murum, sed minus oppido est, sicut oppidum urbe. Hoc ergo loco castellum idem est quod oppidulum. Aliàs quasi pro parua arce, quam Germanicè, eyn blockhausz, oder eyn erdthausz nominamus, accipitur, ut apud Cæs. Belli ciuilis lib. tertio. Ex castello in castellum perducta munitione circumuallare Pompeium instituit.

Ad stationem. Ad habendas custodias in tumulis.

Arce occupata. Tumulis quibus ipsi pro arce erant usi. Arx pro monte aut tumulo, auxesis est, uel catachresis: sed pro quouis munimento, aut præsidio, metonymia est.

Animis immobiles. Fecit eos quasi attonitos.

Misceri. Perturbari. **Consternatis.** Perterritis.

Tendenti. Contendenti, enitenti, elaboranti. **Infestum agmen.** Perturbabant. **Diruptæq́ue.** Perruptæque.

Ne exutum impedimentis exercitum. Inter impedimenta numerabantur tormenta, commeatus, uestes, iumenta, uasa culinaria, & hauriendo potui idonea, mancipia, lixæ, calones, præda,

da,& in summa uniuersum instrumentum bellicum.

Peruentum inde. Secunda conflictatio.

Iugo insuper imminenti. Insuper,id est desuper.

Firmata extrema agmina. Robore peditum.

In angustias. In Angustam uallem.

Erupto. Perrupto.

In iugum alpium. In summas alpes.

Statiua, Castra immota,uno in loco manentia.

Fessis tædio. Difficultas ex niue.

Occidente iam sydere uergiliarum. Occasu cosmico, circiter Idus Octobris. Quid differant occasus cosmicus, acronycus,heliacus,discendum est ab astronomis & poëtis.

Mœniaq; eos tum. Oratiuncula exhortatoria & consolatoria. **Arcem & caput Italiæ.** Romam.

Procedere inde. Alia difficultas ex asperitate & præcipitio,& angustia & lubricitate & obstructione uiæ.

Quàm in ascensu fuerat. Alpium, hoc est priusquam in iugum alpium perueniretur.

Afflicti. Prostrati.Huius uerbi uis optimè ex illo loco Cæsaris lib.sexto de bello Gallico intelligetur,ubi scribit,in Hercinia sylua esse Alces,quæ crura sine nodis articulisque habeant, easque neque quietis causa procūbere:neq; si quo afflictæ casu conciderūt, erigere sese,aut subleuare posse.

Occiderent. Procumberent, conciderent, prolaberentur, corruerent.

Tentabundus. Explorans ubi pedes uel genua figere, aut adminiculum aliquod manu præhensare posset.

In pedum mille. Præcipitium illud deorsum patebat ad mille pedes.

Admodum. Fermè, Græcè σχεδὸν, qua Polybius uoce in eadem sententia exprimenda,eademq; re describenda utitur: unde Liuius huius itineris descriptionem magna ex parte sumpsisse uidetur.

Per nudam infrà glaciem. Infrà,id est sub noua niue.

Labem. Humorem lutosum & lubricum.

Ipsis adminiculis. Quæ erāt manus & pedes. Dicit enim, Seu manibus in assurgendo,seu genu se adiuuissent,ipsis adminiculis prolapsi,&c.

Tabidaq; niue. Tabidaque,id est,& liquescente.

Torridam, id est arefactam.

Molliuntq; anfractibus modicis cliuos. Demum cliuis asperitatem itineris, faciendo anfractus, siue ambitus circum cliuos. Mollis cliuus etiam apud Vergilium pro nō præcupto, aut præcipite, sed leniter accliuis aut decliui sumitur.

Anfractibus. Flexibus uiæ.

Locis mollioribus. Minus asperis & montosis.

Quintodecimo die. Ex quo eas primùm erant ingressi.

Quantæ copiæ. Quantæ copiæ Annibali fuerint transgresso primum in Italiam.

Affluxisse. Gallos & Ligures ad Annibalem post superatas alpes, non adductos per alpes.

In Taurinis. In quibus sita est urbs Taurinum, etiam hodierno die florens, caput regionis Pedemontanæ, Allobrogum, hoc est Sabaudiensium Tetrarchæ sedes, regia, ac domicilium. Eam urbem superioribus annis pulso Carolo Allobrogum duce, occupatam Franciscus Gallorum rex summa ui cōmuniuit, ut eam uelut arcem Mediolano uicino imminentem haberet.

Eo magis miror. Annibal cum de alpibus statim descenderit in Taurinos, non est dubium, quin per Graias alpes transcenderit. propterea quod ille transitus maximè uicinus est Taurinis. Graiæ alpes ideo sic dictæ sunt, quod Hercules, & ipse Græcus, & cum comitibus Græcis, ex Hispania abactis Gerionis bobus illàc transierit. Per Graias alpes Annibalem iuisse, etiam argumento sunt infrà P.Scipionis uerba hæc, Vtrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, ut ipse fert, &c.

Cremonis. Glareanus, in uetustioribus codicibus Centronis iugum legi scribit. Centronum hodie caput est Tarentasia, inter Alpes Graias, lacum Lemanum & Geneuam sita, in ditione Sabaudiensi.

Ad Libuos Gallos. In quibus sitæ sunt Vercellæ.

Cum quæ ad Penninum &c. Tacitus adiuuat sententiam Liuii. Nam ille per Pennina iuga ex Italia in Germaniam iter esse narrat.

Veragri. Hinc patet ubi sint alpes Penninæ. Nam Veragri siti sunt inter montem diui Bernardi & Brigam. Per Veragros Rhodanus labitur. Eorum uicus fuit Octodorus, qui nunc diuus Mauricius nominatur, in diœcesi Sedunensi. Per Veragros ad montes illos, quos Cæsar summas alpes uocat, ex Gallia in Italiam euntibus aditus est. Sunt igitur summæ alpes Cæsari, quæ Liuio Penninę. Hoc uerisimilius facit illud, quod in summo uertice Veragros

fagros Penninũ Deum colere ſcribit, ſignificando illic ſummam eſſe alpium celſitudinem. Cæterum per Cētrones uia alpina prolixioris ambitus eſt,quà currus ire poſſunt, autore Strabone libro quarto, ex ſententia Polybii: compendioſior uerò per Penninum. Illud in ſumma ex hoc loco Liuii,& præterea Polybii & Strabonis autoritate conſtat,Annibalem illo itinere,quod fert in Taurinos, tranſmiſiſſe alpes. Hoc autem iter eſt per alpes Graias,Regimundo Marliano autore, qui alpes Graias hodie montem diui Dionyſii nuncupari exiſtimat. Per diui Dionyſii montem nunc uſitatiſsimum eſt Lugduno in Taurino, & deinceps Romam iri, uulgoq; homines ex Gallia,Britannia, Hiſpania, Romam terreſtri itinere proficiſcentes,illo itinere eunt, ideoq; nunc Italicè,la ſtrada Romana,dicitur.Iſta uia equites Itali, quibus nos cum aliis quibuſdam Germanis,illius itineris comites fuimus,nos quoq; ex Gallia in Italiam traduxerũt.Sub hoc monte in Gallico latere,in uico Lunæburgo, diui Dionyſii ſtatua in foro, ſicut Cerueſti in Saxonia uirginis effigies, columnæ impoſita cernitur,& à Gallis colitur,indeq; monti cognomen inditum putatur.

Peropportune. Res geſtæ inter Annibalem & P.Scipionē in Gallia ciſalpina. Hunc locum orditur ab occaſione.

Contracta antè mala. Concepta uitia corporum, contractos morbos in alpibus.

Ocium etenim. Antitheton elegans. Aetiologia autem ſumpta eſt ex placitis medicorũ,qui docent,omnem mutationē repentinam periculoſam eſſe,quā rationem ipſa experientia cõprobat.

Ex labore. Poſt laborem.

Copia. Rerum neceſſariarum,commeatus.

Cultus. Cultus humanus & ciuilis,conſiſtit in eorum quæ ad tegendum,ornandumq; corpus pertinent,munditia, elegantia,copia. Cultus non cõplectitur uictum. Ea de cauſa Cicero plerumq; cultum,uictumq; ſimul nominat,cum etiam uictum intelligi uult.

Ex illuuie tabeq́. Poſt immunditiam & ſqualorem.

Efferata. Aſſueſacta uitæ, cultui, uictuiq; ferarum, & propterea horrida atque deformia, ac ueluti ferinam ſpeciem præ ſe ferentia.

A' Manlio Attilioq́. Prætoribus.

In nouis ignominiis. Quas à Boiis acceperāt ad Mutinam.

Ex ſtatiuis. In quibus poſt deſcenſum de alpibus refecerat aliquot dierum quiete exercitum.

Circumſpectantes. Operientes.

Sicut uterque. Mutua admiratio ducum inter se.

Iam imbutus uterque quadam admiratione. Diuturna admiratione adfectus.

Si eum exercitum. Oratio recta, cohortatoria, generis deliberatiui. Exorditur à causa, cur adhortandos duxerit milites, quia sit nouus dux apud nouum exercitum.

Meis auspiciis. Mea autoritate, meo imperio. Ego cum consul illi exercitui præfectus sim, sunt mea auspicia, meum in illo summum imperium: Cn. frater quia mihi ad illum exercitum datus est à senatu legatus, meo imperio, meisque auspiciis rem illo exercitu gerit.

Nouo imperatori. Attentio.

Ne genus belli. Narratiuncula. Cum iis est uobis milites pugnandum, quos, &c.

Capta belli præmia. Primi Punici.

Erit igitur. Propositio: Sitis forti animo.

Nec nunc illi. Argumentum à facili.

At enim pauci. Extenuatio per hypotyposim egregiam, & illustrem.

Reliquias extremas. Hyperbole.

Committere. Inchoare bellum, initium & primum impetum belli sustinere.

Profligare. Penè ad exitum adducere. Cicero in Epistolis: Profligato bello, ac penè sublato, renouatũ bellum gerere conari.

Non uereor. Argumentum à suo exemplo.

Nec regressus ad naues erat. Hic aut mendum est in contextu, aut Liuius oblitus est, se suprà ita dixisse de Scipione: Ad mare ad naues rediit, tutius, faciliusq; ita descendenti ab alpibus Annibali occursurus. aut ita intelligendum est, eum quidem rediisse ad naues, sed non nauigasse, classem fratri dedisse, ipsum suam partem exercitus Massilia Genuam terrestri itinere duxisse, inde Pisas nauibus uexisse.

Experiri iuuat. Argumentum à prioribus uictoriis.

Ab Eryce. Eryx mons est maritimus in latere Siciliæ propinquo Italiæ, inter Drepanum & Panormum, munitior tamen utroq;, & uicinior Drepano, magnitudine longè superans Siciliæ montes, præter Aetnam. In huius iugo, ubi planicies est, situm fuit Veneris Erycinæ fanum, sine controuersia opibus & autoritate, eius insulæ templorum maximè illustre. Infra iugum urbs Erycina posita, longum & arduum undiq; adscensum habebat. Hunc montem.

tem, oppidum, & templum L. Iunius primo Punico bello, amissa naufragio classe, cupiens acceptum detrimentum aliquo honesto facinore corrigere atq; emendare, proditione cepit: hisq; locis duo præsidia, unum in uertice, alterum ad radices montis, qua aditus à Deprano erat, cùm collocasset, magna diligentia ambo loca seruauit, confisus ita urbem se securè, & uniuersum montem in potestate habiturum. Amilcar tamen nõ multo pòst, quamuis Romani Erycem ita & uertice, & ad radices custodirēt, urbē Erycinam eadem arte recepit, quæ erat sita medio loco inter uerticem, & eos qui castra ad radices habebāt. Vnde accidit, ut Romani qui uerticem tenebāt, obsidionē durā periculosamq; à Carthaginiēsibus paterentur, cõtraq; illi utrinq; & supernè & infernè magna ui à Romanis circumsederentur: utq; cõmeatus ad illos, nisi difficulter per unum locum, adituq; uno à mari, supportari nõ posset. Sed utriq; nihilominus omni obsidendi arte & ui contra alteros usi, omne genus inopiæ perpeßi, nulla ratione oppugnandi aduersarios, cumq; illis pugnandi non tentata, ad extremũ, non ut Fabius Pictor scriptum reliquit, fracti & debilitati inde discesserunt, sed ut omnis ignominiæ expertes, & uiri inuicti, sacram coronam tanquam uictores in templo Veneris posuerunt. Vtriq; enim se superiores extitisse putabant. Duos annos cum isto loco inter se decertassent, alio modo bellum ad exitum peruenit. Nam Carthaginienses, cum commeatum & alias res necessarias suis ad Erycē subuehere, & Romanos, Amilcare in classem cũ robore militum transire, eiq; præesse iusso, usu maris, sicut antea quoq; fecerant, priuare decreuissent, maximam instruxerũt classem. Ea, propter onera imposita minus idonea ad dimicãdum, duce Hannone priùs quàm ad Erycem, Amilcaremq; perueniret, à C. Luctatio, sicut suprà quoque diximus, ad Aegates insulas est profligata, magnaq; ex parte capta aut depressa. Quinquaginta enim Carthaginiēsium naues illo prælio depressæ sunt, septuaginta cũ ipsis uiris captæ. Hac igitur cladē accepta Carthaginienses, quia obtinentibus mare Romanis, Amilcaris exercitum ad Erycem nulla amplius re iuuare poterant, missis celeriter ad Amilcarem legatis, arbitrium summæ rerum ei permiserunt. Ille uerò boni & sapientis imperatoris officio functus, quandiu spes aliqua uincendi fuit, nullum periculum aut discrimen pro patria adire recusauit, ac omnes uictoriæ uias bellando industriè fortiterque est persecutus, multasque insignes uictorias de hoste illo bello reportauit. Inclinatis autem ad deteriora rebus, ubi nullam aliam rationem seruandi eos quibus præfuit, uidit, prudenter ad-

admodum & peritè præſenti fortunæ ceſsit, legatoſque de pace ad Luctatium miſit. Eiuſdem enim ducis munus eſſe arbitrabatur, uidere & uincendi & cedendi tempus. Luctatius quia etiam res Romanas iam acciſas bello & adflictas eſſe ſciebat, libenter ei eſt aſſenſus. His itaque conditionibus primum cum Pœnis geſtum bellum, eſt compoſitum, ut Carthaginienſibus & Romanis amicitia eſſet, Carthaginienſeſque uniuerſa Sicilia, inſuliſque omnibus inter Siciliam ac Italiam iacentibus excederent, & ne bellarent cum Hierone rege Syracuſano, Syracuſanorum'ue ſociis, utq; Romanis redderent omnes captiuos ſine pretio, & penderent præterea intra annos decem tria millia talentorum Euboicorum & ducenta, quæ ſumma duodecies centena octoginta millia coronatorum efficit. Talentum enim Euboicum quatuor millibus drachmarum, ſiue denariorum, hoc eſt, quadringentis coronatis, atque ita coronatis ducentis minus quàm talentum Atticum ualuit.

Duodeuicenis denariis æſtimatos. Hoc Liuius ex opinione Fabii Pictoris, ueteris hiſtoriographi, narrare uidetur. Nam Polybius huius rei nullam mentionem facit, & reprehendit Fabium negantē eos illinc diſceſsiſſe expertes omnis ignominiæ, Et ut uiros inuictos. Iſte Fabius & Philinus Carthaginienſis, cum uterque ſuorum hominum res geſtas eodem ferè tempore ſcriberet, contraria pleraque inter ſe de iiſdem rebus memoriæ prodiderunt.

Itaque uos ego. Concluſio ἀπὸ δυνατῶν.

Licuit. Prima ratio à iure, quia pro beneficiis ſunt ingrati & perfidi.

Impertitis. Beneficiis.

Atque utinam. A' neceſſario.

Vnuſquiſque ſe. πάθος à periculo patriæ, coniugum & paruorum liberorum.

Annibal rebus. Singularia certamina captiuorum aſtu Annibalis ad incitandos ipſius milites inſtituta.

Deiecta eſſet in id ſors. Deiecta eſſet in urnam propter id ſors.

Exciderat. Educta erat ex urna, ſignificans eum debere depugnare.

Tripudiis. Subſultatione lætitiam indicante.

Inter ſpectantes. Inter milites Annibalis.

Si quem animum. Exhortatio eſt ut magno robore animorum

morum & contentione & magna spe praelientur. Initium orationis est propositio. Si periculi magnitudinem cogitabitis, uicimus: id est periculi magnitudo, seu necessitas cogat uos, ut acrius dimicetis.

Neq; enim spectaculum. Deinde attexitur argumentum à necessitate sumptum, quae est illustrata proposita imagine, seu exemplo in monomachiis captiuorum, quae incurrentia in oculos admonuerunt milites de similitudine periculi, & propter atrocitatem tale spectaculum uehementer mouet animos.

In alienis sortis. Sortis, id est conditionis, fortunae.

Habentibus. Nobis.

Et eadem fortuna. Argumentum à praemiis sumitur, quod amplificatur collationibus, Siciliae, Sardiniae, Lusitaniae, &c.

Hic dignam mercedem emeritis stipendiis dabit. Emeritis, id est confectis. Ordinarium tempus emeritorum stipendiorum apud Romanos fuerunt anni x x. quos qui militando expleuisset, iure deinceps cogi ad militandum non potuit, nisi magnum & repentinum periculum ac necessitas ingruisset. Illud tempus ordinarium interdum in x x I I. interdum in x x x. aut x L. annorum spatium est mutatum. Liuius infrà lib. xlii. sub persona Sp. Ligustini: Viginti duo, inquit, stipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quinquaginta. Tacitus de seditione Germanicarum legionum aduersus Germanicum Caesarem, historiae Augustae libro primo ait, milites mota seditione conquestos esse, quòd tricena aut quadragena stipendia senes, & plerique truncato ex uulneribus corpore, ac edentuli tolerarent, quodq; ne dimissis quidem finis esset militiae, sed apud uexillum retenti, alio uocabulo eosdem labores perferrent. Eoq; illos per Germanicum à Tiberio imperatore impetrasse, ut missio daretur uicena stipendia meritis: exautorarentur, qui sena dena fecissent: retinerenturq; reliquum quadriennium sub uexillo, caeterorum immunes, nisi propulsandi hostis. Imperator Diocletianus & Maximianus AA. & CC. libro X. codicis, sub titulo, De his qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt: Veteranis, inquiunt, ita demum onerum & munerum personalium uacatio iure conceditur, si post uigesimum annum militiae, quam in legione uel uexillatione militauerunt, honestam uel causariam missionem consequuti esse ostendantur. Vnde cum te in cohorte militasse commemoras intelligis superuacuò uacationem tibi uelle flagitare.

Aetas

Aetas militaris apud Romanos à decimoseptimo ætatis anno, usque ad quadragesimum sextum completum durauit, ut docet Gellius libro decimo, capite 28. Seruium Tullium regem pueros esse existimasse, qui minores essent annis septendecim: atque inde ab anno decimoseptimo, quos idoneos iam esse reipublicæ arbitraretur, milites scripsisse: eosq; ad annum quadragesimumsextum iuniores, supraq; eum annum seniores appellasse. Idem demonstrat Liuius infrà libro XLIII. hoc modo. Censores (flagrante bello Persei) ita in concione edixerunt, legem censui censendo dicturos esse, ut præter commune omnium ciuium iusiurandum hæc adiurarent, Tu minor annis sex & quadraginta es, tuq; ex dicto C. Claudii, Tib. Sempronii, censorum, ad delectum prodito, & quotiescunque delectus erit, quem hic censores magistratum habebunt, si miles factus non eris, in delectu prodibis. Hinc Augustus eo tempore exacto, equitibus equum publicum, quo meruissent, reddendi potestatem fecit. Interdum ætas militaris non finiebatur ante exactum quinquagesimum ætatis annum. Liuius infrà libro quadragesimosecundo: Publius Licinius consul senatusconsultum recitari iussit, primum quòd bellum senatus Perseo iussisset: deinde quòd ueteres centuriones quàm plurimum ad id bellum scribi censuisset, nec ulli qui non maior annis quinquaginta esset, uacationem militiæ esse.

Nec quàm magni nominis. Argumentum à facili sumitur, & facilitas comparatione ducum & exercituum, multitudine & discrimine inferentium bella, & repellentium colligitur. Vos estis exercitus ueteranus, peritus, usu confirmatus, domitor Hispaniæ. Romanus exercitus est agmen tyronum, quod uix semestre in castris fuit, cæsum à Gallis, ignotum suo duci, & eum ignorans. Ego sum dux à prima pueritia educatus in castris, sæpè pugnaui, sæpè uici, postea res magnas gessi, domui Hispaniam. Alpes quæ natura uidentur insuperabiles, transii cum exercitu. Noui exercitum, & uicissim nota est mea uirtus, uox, magnitudo animi exercitui. Contrà Scipio est dux recens, semestris, ignotus suis, nec noscens suos.

In prætorio. In tabernaculo imperatoris.

Desertore exercitus sui. Cui debebat præesse in Hispania. **Cui si quis demptis signis.** Extenuatio egregia est in hypotyposi.

Quocunque circumtuli. Amplificatio à gentium multitudine & generositate.

Vetera

Veteranum peditem. Consentaneum est, uinci tyrones à ueteranis, recentem ducem à ueteri.

Inferimus bellum. Amplificatio ex audacia inferentium bellum. Audacior est qui infert. Hoc genus periodi historicum uocatur, carens particula circumductiua. sicut etiam illud primo Commentario belli ciuilis in Cæsare: Dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus ingressus in eam orationem, non oportere antè de Repub. ad senatum referri, quàm delectus tota Italia habiti, & exercitus conscripti essent, quo præsidio, tutò & liberè senatus quæ uellet decernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat, ut Pompeius in suas prouincias proficisceretur, nequa esset armorum causa, timere Cæsarem abreptis ab eo duabus legionibus, ne ad eius periculum reseruare, & retinere eas ad urbem Pompeius uideretur, ut M. Rufus, qui sententiam Calidii paucis ferè mutatis uerbis sequebatur, ii omnes conuitio L. Lentuli consulis correpti exagitabantur.

Accendit præterea. Argumentum sumitur à iure, & indignitate. Prætextus iuris fingitur, quod Romani adfectent monarchiam, & uelint omnes gentes opprimere seruitute, & nimium sibi sumant, ferant leges, & metas imperiis constituant suo arbitrio. Iustum est autem talibus resistere. Item ius habemus repetendæ Siciliæ & Sardiniæ. Et adfectus inseruntur. Viros fortes decet irasci superbiæ, & contumelias corporum propulsare: Romani depoposcerunt corpus Annibalis, & sumunt sibi imperia aduersus alienos sine modo.

Fluminumq́ꝫ. Vt Iberi.

Ne transieris Iberum. Mimesis.

Transcendet autem. Epanodos.

Nihil usquam nobis. Additur conclusio continens repetitionem argumenti sumpti à necessitate. Necesse est fortiter præliari, ut uincamus. Nam receptus nulli erunt fugientibus in terra hostili.

Receptum. Perfugium.

Si hoc bene fixum. Clausula, & repetitio propositionis.

Acrius. Quàm necessitas.

His adhortationibus. Antecedentia, prælium factum ad Ticinum.

Ne cuius suorum popularium. Ne quem suorum popularium se beatiorem existimarent. Ne cum ullius popularium suorum, qui huic bello non interfuisset, fortuna, suam fortunam

commutatum esse uellent.

Nam & lupus &c. De prodigiis luporum & apium, Alexander ab Alexandro libro v. cap. 13.

Procuratis. Expiatis per certa sacrificia.

Scipio iaculatores. Instructio utriusq; aciei.

Iaculatores. Qui manu mittebant iacula breuiora pilis.

In subsidiis. Subsidia propriè sunt ultima acies, ad extremum discrimen succenturiata. Ea ex triariis & robore exercitus constabant.

Ad secundam aciem. Quæ modico interuallo à prima distabat. Interdum tres aut quatuor acies fiebant.

Perculit. Perturbauit, perterrefecit.

Fuga tamen. Consequentia prælium ad Ticinum.

Vasa silentio colligere. Mouit castra non conclamatis militari more uasis. Hoc ideo fecit, ne hostis sentiret castra moueri. Duabus uerò de causis uasa conclamabantur: primum commonefaciendorum militum causa, ut itineri sarcinas aptarent, ne quid ignari, imprudentesq; præpropera festinatione in castris obliuiscerentur: deinde ut illa conclamatione ostenderent fiduciam hosti, significarentq; se non clàm ingredi iter metu hostiū. Vasorum collectio, tentoriorumq; refixio, Græcè ἀνταστρατοπεδεία καὶ ἀναζυγὴ, conclamatio uasorum τὸ τῶν ἀναζευγνύντων ἐπίφθεγμα dicitur.

Pontem. Ratem, quæ erat pons, siue loco pontis.

In secundam aquam. Cum una extremitas ratis per Romanos ab ulteriori ripa resoluta esset, defluebat illa deorsum uersus cum decursu fluminis: & quia altera extremitas superiore parte fluminis adhuc citeriori ripæ alligata erat, tota ratis secundum citeriorem ripam perrecta, ad eam se adiunxit.

Grauius peditum agmen. Grauius impedimentis, quæ ferebant, & armatura.

Insequenti nocte. Factum Gallorum, exemplum perfidiæ, quod factum Scipioni causam, Annibali occasionem mouendi ad Trebiam castra præbet.

Tacito agmine. Non conclamatis uasis.

Ad Trebiam. Trebiam Plinius ideo Placentinum cognominat, quod ut Strabo scribit, per Placētiam influat in Padum. Est enim Placentia in meridionali ripa Padi sita, ad confluentem horum duorum fluminum.

Ad Ticinum fefellit. Fefellit, Hellenismus, id est ὤφθαι, hoc

hoc est errauit, deceptus aut frustratus est. Vtitur τῷ fallo Græco more neutraliter. Incipit autem dicere de rebus gestis ad Trebiam.

Vulneris in uia iactantis. Iactantis neutraliter, pro eo quod iactabatur, per enallagen generum uerbi: ut Vergilius dicens, Candidior postquam tondenti barba cadebat, usurpauit τὸ tondenti passiuè, pro mihi qui tondebar.

Ibi cum uim. Aliud exemplum perfidiæ.

Nummis aureis quadringentis. Aureus Romanus ab Augusto & Nerone percussus tantum ferè ualet, quantum Nobilis Rosatus ex Britannia. Pendunt enim Romani illi aurei, quos dixi, binos aureos Vngaricos.

Sedentibus. Habentibus statiua.

Cum ad Trebiam. De rebus circa Siciliam insulasq; Italiæ imminentes gestis, antę aduentum consulis Sempronii in Siciliam.

Imminentes. Vicinas.

Tenuerunt. Apprehenderunt.

Circa prætorem. οἱ περὶ τὸν ἄρχοντα.

Ad curam custodiæ intenderent. Intenderent, id est acuerent, incitarent, cohortarentur, excitarent.

Socii nauales. Id est, nautæ & remiges. Socii nauales alii erant quàm milites, quod cum multa alia, tum paulo pòst probant hæc uerba Liuii: Vt sociis naualibus affatim instructam classem ita inopem milite habebat. Et illud infrà: Classicos milites, naualesq; socios, item milites, nautasq; disertè simul nominatos diuersos esse innuit. Socii nauales non pugnandi, sed operis nautici faciendi gratia in nauibus erant. Horum numero erant nauium magistri. Liuius infrà libro XLIII. Sociorum naualium neminem, præter magistros in hospitia deduci æquum censere,

Simul itaq;. Prælium nauale ad Lilybæum.

Sublatis armamentis. Antemnis & uelis.

Secundum hanc pugnam. Res gestæ Sempronii consulis in Sicilia, & uicinis insulis.

In prætoriam nauem. Prætoria nauis est illa qua nauigat Imperator, id est dux classis.

Oppidumq; cum insula. Melita insula oppidum habuit eiusdem nominis, coloniam Carthaginiensium. Hanc insulam iam tenēt milites Rhodii, ordinis diui Ioānis, eamq; Rhodo per Turcā eiecti, inuicem Turcæ ademerunt. Nunc Malta nūcupatur.

Sub

Sub corona uenierunt. Quemadmodum alia mancipia coronata, alia sub pileo, alia notatis creta pedibus uenierint, item qui serui de lapide empti dicerentur. docet Alexander ab Alexandro lib. iij. cap. 16.

Vibonensi agro. Strabo lib. vj. scribit, Vibonem sitam in Brutiis à Locris conditam, sed Brutiis ademptam per Romanos, transnominatam esse Vibonam Valētiam. Propterea autem quod ager finitimus portuosus est & floridus, crediderunt olim Proserpinam illuc uenisse, ac legisse ibi flores. Indeq; mos mulieribus fuit, ut flores legerent, ac serta texerent, quòd festis diebus turpe esset coronas emptitias gestare.

Multis simul anxius. Sempronius consul à senatu auxilium collegæ ferre iussus, exercitum Ariminum nauibus præmittit. Ipse constitutis rebus prouinciæ subsequitur, & ad Trebiam secum collega coniungit.

Iam ambo consules. Attentio à magnitudine apparatus atque periculi.

Iam ambo consules, &c. Hæc locutio ferè similis est illi infrà lib. xxix. Libris Sibyllinis propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. Et magis illi suprà lib. vj. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset. Hellenis. Διὰ τὸ μὴ καλλιερηθῆναι.

Tamen consul alter. Diuersa consulum consilia gerendi bellum.

Recentis animi. Nondum experti offensionem belli.

Terræ. Gallorum. **Laboranti.** Vtenti aduersa fortuna, in periculo & discrimine constitutæ.

Ob recentem Boiorum perfidiam. Qua legatos Romanos data fide ad colloquium Mutina euocatos, contra fidem & ius gentium comprehenderant.

Defensos. Esse. **Ii sparsos.** Occasio, siue causa, qua impellitur Sempronius ad decertandum omnibus copiis.

Gaudio efferri. Oratiuncula obliqua Sempronii, suum consilium probantis, improbantis consilium collegæ.

Qua parte. Narratiuncula. **Sed non esse.** Propositio.

Cum ægro senescendum. Senescendum, id est habendum animum languidum, imbecillem, cunctabundum, segnem, quali ut plurimum præditi sunt senes.

Quem tertium consulem. A' necessario

Non Siciliam. Amplificat necessitatem comparatione.

Quan

Quantum ingemiscant. πάθος à uoluntate mortuorum maiorum, per fictionem & prosopopœiam, qua oratiunculã concludit. **Stimulabat.** Aliæ causæ impellentes Sempronium ad pugnandum.

Annibal. Consilium Annibalis de pugnando.

Percitum. Vehemens, concitatum.

Erat in medio. Insidiæ ab Annibale ad Trebiam ante prælium positæ. Earum descriptionem inchoat à topographia.

Centenos uiros. Centum pedites, & centum equites.

Corpora curare. Cibo & somno. **Ita præconium missum.** Vt corpora curarent: id est, præco circummissus est qui hoc pronuntiaret. Præconium, τὸ κήρυγμα.

Ex turmis. Equitum. **Manipulisq́.** Peditum.

Annibal prima luce. Stratagema Annibalis ad eliciendum hostem ad pugnam, pertrahendumq́ue ad locum insidiarũ.

Hæc mandata. Prudentia Annibalis in præmuniendo suos aduersus famem & frigus: contraq́; imprudentia Sempronii.

Consilio. Sempronii. **Baleares.** Pugna ad Trebiam. Erant autem Baleares funditores.

Exciperentur. Inciderent in subitò resistentes.

Circumdedit peditibus. Casu datiuo.

Socium nominis latini. Qui unà cum Romanis militabant, Latii quidem, sed non ferendi suffragii comitiis, neque magistratus Romæ capiendi ius habentes. De iure ciuitatis Romanæ, Quiritium, municipii, Latii, Italiæ, immunitatis, Alexander ab Alexãdro libro quarto, capite decimo. De iure Latii etiam Alciatus libro secundo, cap. 21. Dispunctionum.

Genomanorum. In cenomanorum agro sitæ sunt Cremona & Brixia: autore Plinio lib. 3. cap. 19. Ptolemæus in eorundem agro etiam Bergomum, Veronam, Mantuam, Butrium ponit. De iisdem Sabellicus in Enneadib. ubi describit Italiam.

Leues armaturæ. Baleares.

Equitatus Romanus. Qui etiam in cornibus circundatus erat pediti.

Sese tulerant. Vi processerant, sese intruserant.

Præterlata acies. Quando contendebat ad locum pugnæ.

Verutis. Germanicè dreyecker. **Consternatos.** Metu compulsos.

Gallos auxiliares. Cenomanos.

In orbem utrinque. Cum urgerentur & à fronte & à ter-

go, iaculantibus insuper in latera Balearibus, facto orbe aliquantisper restiterunt.

Romam tantus. Terror ex hac clade Romam perlatus.

Ita territis. Nouorum consulum designatio.

Cæterum ne. Hybernæ expeditiones Annibalis.

Impeditiora. Loca,uagantib.per illa Celtiberis,&c.

Emporium. Oppidum, in quo erat constitutum forum rerum uenalium,quò comportabantur res uenales.

Defensum egregiè præsidium est. Præsidium hoc loco idem est quod Græcè φρύριον, id est propugnaculum, locus munitus: & ἔρυμα, hoc est castellum,munitio. Minus latinè loquentes,fortalicium appellant.Teutonicè, eyn feste. Propugnaculum hac significatione usurpat Tacitus, de Cremona loquens, libro 19. Historiæ augustæ: Condita erat T. Sempronio & P. Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Annibale, propugnaculum aduersus Gallos trans Padum agentes, & si qua alia uis per alpes rueret.

Et ad prima. Annibal conscenso Apennino, tẽpestate prohibetur in Hetruriam transire.

Transeuntem Apenninum. Descriptio tempestatis.

Contra enitentes. Enitentes contra uentum.

Vortice intorti afflig. Vortice, id est uento, qui Græcè Typhon ab accedendo nominatur. Vehementi enim impulsione interdum accenditur,more ardentis rotæ in gyrum agitatæ. Is arbores & nauigia aliquando comprehensa frangit.Quare non est mirum,cum milites Annibalis intortos afflixisse. Vocatur uortex,siue quod ueluti flatus circulum, uertiginemque faciat, & locũ ex loco mutet rapida uertigine:siue quia specu profundiore nubis non dissipatæ, exitu uerò angusto & meatu tortuoso exeat. Plinius eundem etiam uibratum ecnephiam propterea appellat, lib.2. cap.48. **Intorti.** Rotati,circumacti.

Affligebantur. Prosternebantur.

Reciprocare animam. Attrahere animam, & reddere. Anima pro spiritu siue anhelitu Latinissimè dicitur. Propterea Cic.immortalitatem animorum,non animarum dicit.

Fragores. Rupturas,collisionesq; nubium.

Effuso imbre &c. Regula Physiologorum est, quæ extat apud Plinium lib.2.cap.27.Imbribus uentos sopiri. Sed Liuii dictum facile apparebit uerum esse, si considerentur diuersæ qualitates uentorum. Alii enim humidiores sunt, sicciores alii, alii frigidiores

gidiores. Liuius igitur de uento per se supra modum sicco rectè loquitur. Nam siccitatem & caliditatem huius uenti illud arguit, quod Plinius asserit huius uenti uim compesci remedio aceti in aduenientem effusi, cui aceto frigidissima natura est. Imber autem hunc uentum quodammodo fouet atque alit. & turbidiorem reddit, atque ita eius uim auget, & ut Liuius dicit, accendit.

Aqua leuata uento. Leuata uortice, siue stridente Typhone. De huius uenti natura hoc addit Plinius: Idem illisu ipso repercussus, correpta secum in cœlum refert, sorbetq; in excelsum.

Ad alienam opem. Ad ignem ab aliis factum.

Tendere. Contendere. **Postero die.** Prælium Annibalis & Sempronii ad Placentiam.

Dextera læuaq́. Dextera & sinistra porta principali, quæ nominantur infrà libro 34. Præter has solebant castra Romana etiam portam prætoriam & decumanam habere, & præterea portam extraordinariam. Liuius infrà libro 40. Erumpere extraordinaria porta iussit. Item quæstoriam. Liuius infrà libro 40. Legatus cum dextera ala ad quæstoriam portam positus. Ad hæc etiam quintanam. Liuius infrà libro 41. Prætorio deiecto, direptisque quæ ibi fuerunt, ad quæstorium, forum, quintanamq́ue hostes peruenerunt.

Secundum eam pugnam. Acta in Liguribus ab Annibale. **Dum hæc.** Cn. Scipionis res gestæ in Hispania cis Iberum aduersus Hannonem.

Regionis eius. Hispaniæ cis Iberum.

Cum aliquot præsidiis. Quæ disposita fuere locis iuxta aut circum castra sitis Dicit enim, præsidium castrorum expugnatis castris, & ipsum ducem cum aliquot præsidiis captum esse. Præsidiis, id est φυλακαῖς, hoc est custodiis, præsidiis statiuis. Liu. infrà libro 44. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præsidiis ex utraque ripa positis, ut id facere tutò possent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant, Marrucina & Peligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Sylus legatus: & aliud pro castris statiuum erat præsidium, sub C. Cluuio legato: tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis: duæ turmæ equitum, Placentina & Esernina. De talibus præsidiis Liuius hoc loco loquitur.

Priusquam certa. Eiusdem res in eadem prouincia aduersus Asdrubalem gestæ.

Fama accideret. Percrebuisset.

In paucos præfectos. Clafsis, quod ita negligenter atque securè, milites sociosque nauales uagari per agros, atque opprimi ab Asdrubale siuissent.

Viginti argenti talentis pacti deduntur. Vnum talentum argenti ualebat sexcentis aureis Italicis, hoc est scutatis uel coronatis. Hæc ergo summa facit duodecim millia aureorum Italicorum. Talentum auri ualebat decem talentis argenti, quod ostendunt illa uerba Liuii infrà libro tricesimo octauo. Pro argento si aurum dare mallent (Aetoli) darent conuenit, dum pro argenteis decem aureus unus ualeret. Quantum ualuerit talentum, etiam illo eodem libro 38. exponit inquiens, Argenti probi duodecim millia Attica talenta dato (Antiochus) intra duodecim annos pensionibus æquis. Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat.

Romæ autem. Romæ & circa Romam prodigia facta, eorundemq; procuratio.

Lanuuii. urbe Latii.

Hastam se commouisse. Hastam Iunonis Sospitæ, quæ dea ibi colebatur. Cæterùm Prisci Romani singulis deorum simulacris hastas dabant, fortasse propterea quod primis atq; antiquissimis temporibus superstitiosa antiquitas hastas coluerat, aut ligna delibata corticibus pro diis uenerata fuerat. Quid enim alioqui Iunoni deæ non bellatrici, cum hasta negotii fuisset?

Puluinario. Puluinarium hoc loco significat, apparatam lecticam cum puluinari Iunoni deæ, in qua iuxta aram sublimis eminebat, locatis ad caput fasciculis, ex uerbena, qui struppi uocabantur. Illud notum est uel mediocriter doctis, puluinaria, aut lecticas diuorum, aut tabulata cum puluino: in quibus statuæ deorum stabant, ut eminentiores uiderentur: aut lectulos, qui in templis in honorem deorum sterni solebant: aut puluinos, in quibus simulacra deorum collocata recumbebant, fuisse. Liuius infrà libro proximo: Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus, & puluinaria in conspectu fuere, Ioui & Iunoni unum, alterum Neptuno & Mineruæ, tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini ac Dianæ, quintum Vulcano ac Vestæ, sextum Mercurio & Cereri. Aliàs puluinaria etiam delubra significant.

Amiternino. Aquilano. Amiternum in Vestinis situm, hodie

die Aquila uocatur, unde crocum præstantißimum ab Aquila cognominatum ad nos deferri uidemus.

In Piceno. In marchia Anconitana, ut nunc appellatur.

Cære sortes extenuatas. Sortes, id est schedulas, aut alias res in quibus scripta erant deæ Fortunæ oracula. Loquitur autem hic de sortibus Cæretanis. Prænestinæ uerò sortes ex robore fuerunt, insculptis priscarum literarum notis. Sortes Fortunæ monitu, pueri manu miscebantur atq; educebantur. Cicero libro 2. de Diuinatione: Hoc quidem genus diuinationis, inquit, uita iam communis explosit. Idemque paulo infrà, sortes sua ætate planè refrixisse scribit.

Libros. Sibyllæ, de quibus Dionys. Halicarnasseus.

Decemuiri. Sibyllini.

Nouendiale sacrum. Hoc sacrum uel prætor urbanus, uel pontifex maximus ex senatusconsulto edicebat, idq; uel cœlesti uoce in Albano missâ, uel aruspicum monitu.

Vrbs lustrata est. Vrbs per Censores lustrari sue, oue, & tauro, aut uerre, tauro & ariete, quæ Suouetaurilia uocantur, solebat. Lustranda urbe censor in magna ordinum frequentia deos imperii præsides solenni precatione inuocabat, ut rem Romanam uel augerent, uel in eodem statu conseruarent, circumque urbis pomœrium sereno cœlo pontifices, flamines, augures, quindecim uiri sacrorum, Salii, sequentibus patribus & omni plebe, Gabino ritu cum solenni precatione procedebãt. Lustrum porrò dicitur spatium quinq; annorum.

Hostiæq; maiores. Maiores bidentibus, hoc est, bobus. De bidentibus Gellius lib. 16. cap. 6.

Iunoni in Auentino. Iunoni reginæ.

Lectisternium Cære. Lectisternium tale quiddam fuisse coniicere licet, quales erant stationes quæ in nostris templis agi solebant Dei & diuorum honoris causa: nisi quod apud ueteres Romanos ille Deus, in cuius fano lectisternium fuit, in sponda ac lecto honorificè strato proponi consueuit. Liuius infrà libro quadragesimo. In foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se, lanaque cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. Idem suprà libro quinto. Duumuiri sacris faciundis lectisterniũ tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo. Apollinem Latonamque & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum, tribus quàm amplißimè tum apparari poterat, stratis le-

ctis placauere.

In Algido. Algidum, autore Strabone, oppidulum fuit in uia Latina. Illa enim uia ubi transiuit Tusculanum montem, inter Tusculum oppidum, & montem Albanum descendit ad Algidum oppidulum. Cæterùm mons huic oppidulo imminens, duodecim millia longe ab urbe situs, & ager eidem oppidulo circumiectus, etiam Algidum: & sylua uicina oppidulo ad lacum Regillum, Algida nominatur. ad quem lacum Latini suprà libro secũdo ab A. Posthumio memorabili prælio uicti sunt. Liuius hic de Algido monte & agro loquitur.

Iuuentæ. In colle Capitolino.

Ad ædem Herculis. Templa Herculis Romæ uaria fuerunt, ut Herculis custodis, Herculis uictoris, Herculis Musarum. Ad hoc postremum templum spectant illa uerba Ciceronis pro Archia poëta: Iam uerò ille, qui cum Aetolis Ennio comite bellauit Fuluius, non dubitauit Martis manubias Musis consecrare. Quare in qua urbe imperatores propè armati poëtarum nomen, & Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices à Musarum honore, & à poëtarum salute abhorrere.

Consulum designatorum. Acta à C. Flaminio, initio secundi consulatus, inuito senatu.

Quæ postea consul, &c. C. Flaminius priori consulatu, anno quarto ante pugnam naualem Luctatii, pugnatam ad Aegates insulam, de Gallis cisalpinis triumphauit. Hic locus Liuii illustrari potest ex Plutarcho de uita Marcelli. Cum Flaminius & Furius consules magnis copiis Insubres essent aggresi, conspectus est amnis qui per Picenum fluit, sanguine fluere. Compertum etiam est, tres lunas apparuisse Arimini. Augures uerò qui consularibus comitiis augurium agebant, affirmauerunt, uitio & contra auspicia consules illos creatos esse. Quamobrem senatus confestim missis in castra literis, accersiuit ac reuocauit consules, ut reuersi quamprimum se magistratu abdicarent, præcepitq; ne quidquam ut consules prius contra hostes gererent. Has acceptas literas, Flaminius non antè aperuit, quàm prælio commisso fudisset barbaros, agrumque eorum uastasset. Reuertenti igitur cum multis spoliis, non iuit obuiam populus, propterea quod uocatus non statim obtemperauerat, neque obsecutus fuerat literis, illasque per contumeliam uilipenderat. parumq; absuit, quin ei triumphus denegaretur. Cùm uerò triumphasset priuatum eum fecit, coactum abire consulatu cum collega.

Amph

Amphorarum. Amphora Germanicè ein emer, mensura ad centum uiginti sextarios capiens.

Alterumq; inde consulatum. Septimo anno post priorem consulatum, quem cum P. Furio Philo gesserat.

Auspiciis ementiendis. Obnunciandis falsis auguriis, atque ominibus, quibus iuberetur in Vrbe manere. Auspicia non tantum sumebantur ex garritu, gestu, gustatu auium, sed etiam ex fulminibus & acuminibus, autore Cicerone de Diuinatione.

Latinarumq; feriarum mora. Feriæ Latinæ per consules nouos, ubi inter se comparassent, aut sortiti essent prouincias, indici atque celebrari consueuerunt. Agebantur autem diuersis temporibus diuerso numero dierum, sed nunquam pluribus diebus quàm decem. Illis feriis sacrificium fiebat in monte Albano. Feriarum diuersa genera fuerunt, ut feriæ publicæ, priuatæ, præcidaneæ, uindemiales, æstiuæ, statiuæ, conceptiuæ, imperatiuæ, nundinæ. De quibus Gellius & Macrobius.

Consularibus aliis impedimentis. Vt interesset aut præesset comitiis prætorum, ut uota antequam exiret in prouinciam in Capitolio solenni more nuncuparet. Exprimit autem indignationem senatus sermocinatione aut prosopopœia.

Solennem uotorum. Solenne erat omnibus consulibus, priusquã in prouincias irent, uota in Capitolio suscipere, si Rempub. prosperè atque feliciter gesissent, atque ita paludatos cum lictoribus in prouincias exire.

Nuncupationem. Sponsionem, promisionem. Vt Flaminius hæc omnia contemneret, in causa fuit illa fiducia quod bello Gallico etiam contra auspicia pugnauerat consul, & uicerat egregiè.

Iouiq; Latiali. Qui præsidebat Latio. Conuenerunt enim ad hoc sacrum quotannis omnes populi Latii, qui 67. numero fuisse perhibentur. Hoc sacrificium Iouis Latialis, Latiar nuncupabatur.

Solenne sacrum. Solenne, id est anniuersarium.

Lixæ modo. Hyperbolica comparatio.

Magis pro maiestate. Ironia.

Id à plerisque in omen magni terroris acceptum. Nam si hostia cum ad aras ducebatur, uehementius esset reluctata, ostendissetq; se inuitam altaribus admoueri: aut si ab ara fugisset, uel percussa mugitum dedisset, aut in aliam corporis partem

quàm oportebat cecidisset, piaculare sacrum & triste auspicium faciebat, quod quasi inuitis diis offerretur. Solebat enim uictima libera sisti ad aram, ita ut ibi nec teneretur, nec uincta esset, ne quid coactum aut inuitum diis offerre uideretur.

FINIS LIBRI XXI.

IOAN. SAXONII HATTESTEDII, AD T. LIVII XXII. LIBRVM COMMENTARIOLVS.

★

IAm uer appetebat. Orditur hunc librum à tempore. Nam usitatissima ordiendi narrationes ratio à locis, temporibus, personis sumitur.

Et nequicquam ante. Causæ cur Annibal maturius mouerit ex hybernis.

Per idem tempus. Renouatur in Flaminium inuidia.

Id à domo. Quod Flaminio iustum imperium, quod auspicium esset magistratus, id eum solummodo à domo, publicis priuatisq; penatibus, Latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, uotis ritè in Capitolio nuncupatis, secum ferre dictitabant. Ergo à contrario sensu, neglectis illis rebus, iustum imperium auspiciumq; consulatus non ferebat secum in prouinciam.

In externo ea solo. Debent enim auspicia per consulem initiò, antequam magistratum ineat, & ex urbe exeat, in patria obseruari.

Concipere. Vota.

Augebant metum. Prodigia.

Arpis. Diuersi sunt Arpi Apuliæ, ab Arpino Latii, patria Ciceronis.

Capenæ. Capena, autore Solino, sita fuit prope Albam.

Herculis. Cæretani.

Signum Martis Appia uia. Extra portam Capenam. Martis templa, autore Seruio grammatico, duo fuerunt: unum Quirini, intra Vrbem prope portam, quasi custodis & tranquil-

li: alterum in Appia uia extra urbem, quasi bellatoris, & Gradiui. Porta Appia siue Capena, nunc diui Sebastiani porta nuncupatur.

His, sicut erant. Procuratio prodigiorum.

Partim maioribus hostiis, partim lactentibus. Vel hinc liquet, maiores hostias ad bidentium, & præterea quarumlibet lactentium differentiam dici.

Carminibus. Sibyllinis.

Feroniæ. Deæ, quæ sub monte Soracte ad oppidum Feroniam lucum habebat, qui lucus Feroniæ dicebatur, in quo mirifico apparatu sacri, & singulari religione à finitimis populis colebatur. Nudis enim pedibus per cumulum candentium carbonum & magnum aceruum cineris transibant illæsi, qui ab illa dea agitabantur, conueniebatq; multitudo hominum, tum solennis cœtus, qui quotannis habebatur tum illius spectaculi gratia.

Saturnalia. Vt sit nomen τεχνικὸν, τὸ Saturnalia.

Dum consul. Iter difficile Annibalis ex Gallia cisalpina in Hetruriam per Apenninum, & Arni fluminis paludes.

Cum aliud longius, cæterùm commodius ostenderetur iter. Per Ariminum & Vmbriam, quo itinere humiliores sunt montes.

Cogere. Claudere, compellere in unum.

Cohibentem. Compellentem in unum, propellentem.

Primi. Afri & Hispani.

Per præaltas fluuii ac profundas uoragines. Præaltas ac profundas, id est, προσάντεις καὶ καταντεις.

Quærentibus. Hominibus.

Multis hominibus. Prima acta Annibalis, & consilia digressi ex palude, contra Flaminium.

Quæ cognoscenda in re erant. Quæ cognoscere res postulabat, quæ cognoscere usui erat.

Fesulas. Illæ nunc sunt uiculus prope Florentiam.

Consul ferox. Ferocia Flaminii, eiusdemq; temeraria consilia, & causæ eorundem.

Ciuilibus bellicisq; rebus. De illis dictum est circa finem libri superioris.

Quoq; pronior. Astu Annibalis quæsita occasio sequentis pugnæ.

In concilio. Castrensi.

Quinimo. Dialogismo exprimit ferociam Flaminii, indi-

gnationemq; propter uisam uastationem & incendia agri Hetrusci.

Hæc simul. Duplex prodigium.

Increpans. Vultuose & cum indignatione, obiurgandoq; asperè ac sonorè pronuntians.

Incedere inde. Accessus utrisque ad lacum Thrasymenum.

Et iam peruenerant. Topographia.

Via tantum. Inter montes Cortonenses & lacum.

Ibi castra. Insidiæ annibalis ad Thrasimenum lacum.

Ad ipsas fauces saltus. Ad angustum aditum, siue meatum, qui inter montes, aut potius inter montes & lacum erat.

Flaminius cum pridie. Imprudentia & temeritas Flaminii.

Angustiis. Faucibus.

Detectæ insidiæ. Glareanus putat τὸ detectæ compositum, pro simplici usurpatum. Id nescio quomodo possit defendi, cum sit contra naturam huius uerbi compositi. Sententia tamen omnino illa est, quam uult esse Glareanus. Egò suspicor, in contextu esse mendum.

Pœnus ubi. Pugnæ ad lacum Thrasimenum descriptio.

Ad dissonos clamores. Pœnorum, qui clamores ex diuersis locis ac partibus diuersi accidebant.

Competeret. Suppeteret, sufficeret.

Noua de integro pugna exorta est &c. Hæc quò rectius intelligantur, legenda sunt quæ Liuius suprà libro octauo, de ratione, modoque componendi Romani exercitus tradit, quæ illis non modo utile est, sed planè necessarium scire, qui historias Romanas rectè percipere cupiunt. Illum integrum locum adolescentium commodi causa, ut eum sibi notum esse debere scirent, huc adscribendum esse putaui. Sic igitur inquit: Postremò in plureis ordines acies distribuebatur. Ordo enim sexagenos, siue ut alii legunt, sexcenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. Prima acies hastati erant, manipuli quindecim distantes inter se modicum spatium. Manipulus leues uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leues autem, qui hastam tantum, gesaq; gererent, uocabantur. Hæc prima frons in acie, florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen. Hos sequebātur scutati omnes, insignibus maximè armis.

Hoc

Hoc triginta manipulorum agmen, antepilanos appellabant, quia sub signis iam alii quindecim ordines locabantur, ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat. Earũ unanquamq; primum pilum uocabant. Tribus ex uexillis constabat. Vexillum centũ octoginta tres, ut alii, sex homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, ueteranum militem spectatæ uirtutis. Secundum rorarios minoris roboris ætate, factisq;. Tertium accensos, minimę fiduciæ manum. eo & in postremam aciem reiiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. Si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes, in interualla ordinum principes recipiebant. Tum principum pugna erat, hastati sequebantur. Triarii sub uexillis considebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas subrecta cuspide in terram fixas, ut haud secus quàm uallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoq; haud satis prosperè esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim referebantur: inde rem ad triarios rediisse, cùm laboratur, prouerbio increbuit. Triarii consurgentes, ubi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplò compressis ordinibus, uelut claudebant uias, unoque continente agmine, iam nulla spe pòst relicta, in hostem incidebant. Id erat formidolosissimum hosti, cum uelut uictos insecuti, nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. Alterum tãtum ex Latino delectu adiiciebatur. Hæc ille. Hinc animaduerti potest, qui manipuli leues, qui primi pili, qui milites hastati, qui principes, qui triarii, qui rorarii, qui accensi dicti, quis numerus auxiliorum & equitum addi singulis legionibus solitus fuerit. De hastatis & princip bus, sic etiam infrà libro trigesimo, inquit Liuius. Itaque qui primi erant hastati, per cumulos corporum, armorumque, & labem sanguinis, quà quisque poterat, sequentes hostem, & signa & ordines confuderunt. Principum quoque signa fluctuare cœperunt, uagam ante se cernentes aciem. Cæterùm ab hastatis militibus etiam ordines hastati sunt denominati. Idẽ infrà libro uigesimosexto. Nauius secundi hastati signum ademptũ signifero in hostes infert. Idem infrà lib. XLII. Tertio anno uirtutis causa mihi T. Quintius Flaminius decumum ordinẽ hastatum assignauit. Idem ibidem paulo infrà: Hic me imperator dignum iudicauit, cui primũ hastatum prioris centuriæ assignaret. Princeps interdum ordinẽ illorum militum, qui

princip

principes uocabantur, ſignificare uidetur. Liuius infrà libro quadrageſimoſecundo. A' M. Cœlio mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſsignatus. Item Liuius infrà libro xxvj. Et M. Atilius legatus, primi principis ex eadem legione ſignum inferri in cohortem Hiſpanorum coëgit. Cicero ad Brutum: C. Naſennius Cretenſi bello, Metello imperatore, octauum principem duxit. Aliquando uerò pro eo qui ordinem principum ducit, uidetur uſurpari. Idem infrà libro xxv. T. Pedanius princeps primus centurio, cum ſignifero ſignum ademiſſet, iam hoc ſignum, & hic centurio, inquit, intra uallum hoſtium erit. Cæſar lib. iij. Belli ciuilis: Omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem. Aliâs primus centurio primo pilo præeſt. Idem ſuprà libro vij: Qui alternis propè annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primi pili appellant. A' principib. principia dicuntur duplici ſenſu. Primum in acie, ut apud Terentium: Ego hic adero poſt principia. Secundò in caſtris: Liuius infrà lib. uigeſimooctauo. Tribunos & iura reddere in principiis ſinebant, & ſignum ab eis petebant, & in ſtationes ac uigilias ordine ibant. Idem ibidem paulo pòſt: Fugatis itaque ex principiis, ac paulo pòſt è caſtris tribunis, &c. Ab his principiis ſiue tabernaculis principum nominatæ ſunt portæ caſtrorum, dextera & ſiniſtra principalis.

Tantusq; fuit ardor. Probat ſigno, quanto ardore ſit pugnatum.

Donec Inſuber. Cædes conſulis.

Infeſto. Cum infeſta, ac in conſulem protenſa lancea.

Nihil hauſtum ex uano. Nihil affirmare præter autoritatem probatorum autorum de numero cæſorum, & captiuorum.

Quo nimis inclinat. Vt per uanitatem augeant clades, numerumq; cæſorum & captiuorum.

Fabium æqualem. Senatorem Romanum, quem Polybius amore patriæ ſæpe à ueritate in ſcribenda hiſtoria diſceſsiſſe adſeuerat. **Annibal captiuorum.** Annibalis calliditas in dimittendis captiuis Latini nominis, & humanitas in inquirendo ſepeliendi cauſa corpore Flaminii.

Romæ ad primum nuncium. Terror ac tumultus in urbe Roma ob hanc cladem.

Turba in comitium & curiam uerſa. Comitium foro Romano coniunctum, & uerſus orientem ab eo porrectum, uel potius ipſius fori pars erat. Id ita appellatum fuit, autore Plutarcho,

cho, quòd fœderis conditiones ibi inter Tatium & Romulum firmatæ, sancitæq; essent, ut ab illorum coitione nomen acceperit. Ad comitium rostra uetera fuerũt, autore Asconio Pediano, propè iuncta curiæ. Variæ Romæ curiæ fuerunt, curia Hostilia, Calabra, Saliorum, Pompeii, Iulia, Vetus, Noua, Octauia. Cæterum cum duæ fuerint curiæ Hostiliæ, altera in monte Celio, altera ad comitium, loquitur hic Liuius de illa curia Hostilia, quæ ad confinium fori & comitii, septentrionali latere sita, rostra uetera ante se habuit. In hanc curiam Hostiliam senatus de Rep. consultaturus, ut plurimùm conueniebat.

Magistratus. Vt se docerent de fortuna belli & reipub.

Pugna, inquit. Hoc pronuntiauit pro rostris.

Virorum. Qui ibi erant custodiæ causa.

Inde uarios uultus. Hypotyposis, siue notatio.

Fœminarũ. Mirandus effectus repẽtini ac immodici gaudii.

Priusquam satis. Nuntiatio alterius, sed minoris cladis, eiusq; uarii effectus in animis Romanorum.

A Seruilio consule. Cui obuenerant legiones, quæ Cremonæ hybernauerant, quibus gerebat bellum in Gallia cisalpina.

In affecto corpore. Affecto, id est ægro.

Non rerum magnitudine. Non esse cogitandum hanc cladem esse paruam, cum tantum sint amissa quatuor millia equitum: sed quia nũc amißis exercitib. sint extenuatæ uires, id cladem hanc per se paruam, facere magnam.

Itaq; ad remedium. Dicitur à populo prodictator Q. Fabius Maximus, & M. Minutius Rufus magister equitum.

Literas mitti. In Galliam cisalpinam ad Seruilium cõsulem.

Annibal interim. Iter Annibalis in Apuliam, & acta in itinere. **Affectus.** Confectus, æger.

Prætutianum Adrianumq; agrum. Hic ager unà cum Marsorum, Marrucinorum, Pelignorum, Vestinorum agro, hodie Apruzo uocatur. Adria duplex fuit: una in Venetia, unde sinus Adriaticus nominatus est: altera, unde hic Adrianus ager nominatur, finitimus Aterno flumini. Ea fuit colonia Romanorum. Nunc pertinet ad regnum Neapolitanum, geritq; inde titulum dux Adriæ.

Intendit. Direxit. **Q. Fabius Maximus.** Acta Fabii dictatoris in urbe.

Plus negligentia cæremoniarum, auspiciorumq; temeritate, quàm inscitia peccatum. τὸ temeritate cum τῷ quàm

quàm inscitia, non cum τῷ auspiciorumq́;, coniungendum est: alioqui parum concinna oratio erit. In uerbis Plutarchi de uita Fabii eandem sententiam exprimentis, nulla est ambiguitas. Sic enim dicit: Deinde sumpto à diis pulcherrimo principio, docebat populum negligentia & contemptu ducis aduersus deum, non ignauia eorum qui depugnassent, offensionem belli accidisse.

Terra prodigia. Qualia nuntiata sunt suprà initio huius libri, & paulò ante finem libri superioris.

Ioui ludos magnos. Differunt ludi magni & Megalenses, siue Megalesia. Varro libro v. de Lingua latina: Megalesia dicta à Græcis, quod ex libris Sibyllinis accersita ab Attalo rege Pergami, propè murum Megalesion, in templum eius deæ. Sextus Pomp. libro xij. Megalesia ludos matris magnæ appellabant. Hæc illi. Hi ludi erant scenici. Nam illis exhibebantur comœdiæ & tragœdiæ, & fiebant in theatro. Magnos uerò ludos eodem Pompeio, eodem libro autore, Romanos ludos appellabant, quos in honorem Iouis, quem principem deorum putabant, faciebant. Cic. in Verr. lib. 7. Mihi ludos antiquiss. qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæq́; esse faciendos. Isti ludi erant non scenici, sed Circenses. Exhibebantur enim in circo uel Flaminio, uel maximo. Ludis Circensibus edebantur uenationes uariarum ferarum, item equestria & currulia certamina. Nec obstat, quod Plutarchus hos ludos appellat spectacula musica & Thymelica, id est histrionica. Nam illa appendicis tantum uice ad hos ludos accedebant.

Veneri Erycinæ. Veneris Erycinæ templa duo Romæ fuerunt, unum prope portam Collinam, quæ nunc diuæ Agnetis porta dicitur. Ouidius,

Templa frequentari, Collinæ proxima portæ,
Nunc decet, à Siculo nomina rege tenent.

Ad eam ædem matronæ quotannis uirilis membri figuram cultu diuino, magna sacrorum pompa perferebant, quod non multum discrepat ab illis, quæ propè simili de re commemorat Augustinus de ciuitate Dei libro 6. capit. 9. his uerbis: Sed quid hoc dicam, cum ibi sit & Priapus, super cuius immanißimum & turpißimum fascinum sedere noua nupta iubebatur, more honestißimo & religiosißimo matronarum, Alterum Veneris, itemq́; Mentis templum, cuius hic fit mentio, in monte Tarpeio fuit. Liuius infrà: Interea duumuiri creati sunt Q. Fabius Maximus & Attilius Crassus ædibus dedicandis, Menti Attilius,

Fabius

Fabius Veneri Erycinæ. Vtraque in Capitolio est, canali uno discretæ.

His senatusconsultis. De uere sacro.

Duit. Det.

Quæq; duella. *ἀνανταπόδοτον*, quod excusatur per Archaismum. Desideratur enim *τὸ* istis duellis.

Ex suillo, ouillo caprino grege. Plutarchus in uita Fabii addit fœtus boum.

Prophana. Non dedicata antea diis.

Ioui fieri. Fieri, id est sacrificari, immolari. Vergilius:

Cum faciam uitula pro frugibus. Item,

- Lætus operatus in herbis.

Prophanum esto. Tanquam non destinatum Ioui, quanquam uere sacro natum sit.

Atro die. Atro, id est infausto, ominoso, religioso, quo aliquid feriæ rei, uel publicè uel priuatim, aut auspicari, aut agere, inauspicatum habebatur. De diebus atris Gellius & Macrobius.

Si ante id. Quàm à quopiam, hoc est ab aliquibus hominibus priuatis immolatum fuerit.

Ludi magni uoti æris CCCXXXIII. millibus, triente. Hæc summa discrepat à Plutarchi summa, in uita Fabii. Ea de causa Budæus de Asse libro 3. sic dicit: Nisi error est apud Liuium, Plutarchus alium autorem secutus est. Liuius enim pro trecentis millibus nummûm, id est totidem sestertiis, millia æris dicit, & de denariis tacuit. Trientem autem tertiam partem assis intellexit, qui genus nummi fuit. Hæc ille. D. ista superstitiosa Romanorum diuisione per numerum ternarium, hæc ibidem addit Plutarchus. *λόγον δὲ τῆς εἰς τοῦτο τοῦ πλήθους ἀκριβείας καὶ διανομῆς, χαλεπὸν ἐστιν εἰπεῖν. εἰ μή τις ἄρα βούλοιτο τῆς τριάδος ὑμνεῖν τὴν δύναμιν, ὅτι καὶ φύσει τέλειος, καὶ πρῶτος τῶν περιττῶν, ἀρχή τε πλήθους ἐν αὐτῷ, τάς τε πρώτας διαφορὰς, καὶ τὰ παντὸς ἀριθμοῦ στοιχεῖα μίξας καὶ συναρμόσας εἰς ταυτὸν ἀνείληφε* Id est: Rationem autem quare summam ita accuratè hoc modo diuiserint, difficile est dicere, nisi quis laudare uelit uim ternionis, quia & perfectus est natura, & primus imparium, & initium multitudinis, primasq; differentias, & omnium numerorum elementa mixta & coagmētata in idem assumit. Numerum ternarium apud priscos & absolutum & sacrum esse habitum, docent noti illi uer-

siculi

ſiculi Vergiliani in Pharmaceutria:

Terna tibi hæc primum triplici diuerſa colore
Licia circumdo, terq; hæc altaria circum
Effigiem duco, numero Deus impare gaudet.

His per magiſtrum. Acta Fabii extra urbem, antequam exercitum contra Annibalem ducat.

Edixit. Præfiniuit.

Via Flaminia. Cicero in Philippicis: Tres uiæ ſunt ad Mutinam, à ſupero mari Flaminia, ab infero Aemilia, media Caſsia. Flaminia igitur Roma itur Ariminum per Otriculum, Narniam, Fulgineum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, Piſaurum, eratq; uia conſularis.

Literæ ab urbe. Mandatur Cn. Seruilio conſuli claſſis.

Circa portum Coſſanum. Qui eſt in Hetruria.

Præſiderent. Præſidio eſſent.

Dictator exercitu. Fabius ingreſſus iter, exercitum in hoſtem ducit.

Per agrum Sabinum. Ex uia Flaminia.

In uiam Latinam. Hæc uia exit à porta eiuſdem nominis, in Latinos populos ducens. Porrigitur autem per Labicanum oppidum, ſiue Valmontonum, uſque ad Caſinatem diui Germani ſaltum, coniungiturq; cum uia Appia ad Caſinum oppidum, XIX. ſtadia à Capua diſtans. Hæc uia media eſt inter uiam Valeriam & Appiam.

Quo primùm die. Orditur res geſtas Fabii Maximi contra Annibalem, incipitq; ab ipſo initio Cunctatorem deſcribere per ἠθοποιΐαν, ſeruietq; in eo deinceps decoro perſonæ Fabii, ſicut etiam Annibalis in effingenda eius ſimulatione & calliditate.

Tacita cura animum incenſus. Hellenifmus. Grammatici Synecdochen appellant, ut Nuda genu. Hæc forma loquendi in lingua Latina eſt uſitata, non in oratione ſoluta, ſed tantum poëtis. Exprimit autem hiſtoriographus cogitationes Annibalis, tanquam per dialogiſmum.

Tentare animum. An poſſet eum à conſtantia, & non dimicandi propoſito deducere, ad pugnamq; elicere.

Statio. Cuſtodia, præſidium, excubiæ.

Neq; uniuerſo periculo. Noluit ſemel periclitari de ſumma

de summa rerum, depugnando omnibus copiis.

Summa rerum. Vtri ad extremum uictores facti, alteris imperarent.

Parua momenta. Paruæ inclinationes, exiguæ uictoriæ, quæ essent parui momenti.

Finitimorum receptu. Equitum illa leuis eidē armaturæ statio, milites qui pabulum & ligna petebant, quia non procul abibant à castris, facile recipiebat, & in recipiendis eis tuto loco, utpote sub suis castris, leuib. prælíis cum Pœnis decertabat.

Sed non Annibalem. Notatione etiam depingit ferociā magistri equitum.

Præcipitandam. Perdendam, euertendam.

Rapidusq́. Inconsideratè festinans.

Pro cunctatore segnem. Catachresis.

Annibal ex Arpis. Annibalis ex Apulia in Samnium transitus.

Beneuentanum. Beneuentum secundus Otho imperator, natione Saxo, propterea quod prælio, quo cum Basilio & Constantino fratribus, imperatoribus Constantinopolitanis, de possessione Calabriæ, ad Basentellum depugnauit, Beneuentani initium fugæ fecerāt, direptum excusit. Otho enim eo prælio uictus, cum fuga ad mare delatus esset, à piratis fuit captus. Sed beneficio linguæ Græcæ, quam didicerat, ex illorum potestate, cum eis se aliū esse, persuasisset, euasit.

Inter multitudinem. Causa, siue occasio transeundi ex Samnio in Campaniam.

Capuæ. Capua nunc alio loco sita est quàm olim. Cingitur hodie ferè dimidia ex parte Vulturno flumine. Olim posita fuit eo loco, ubi nunc situs est diuus Petrus. Ea urbs hodie plateas habet mirificè pulchras & rectas. Quondam caput fuit regni Neapolitani, quod uersiculus supra fores curiæ scriptus significat:
Est regni Capua clauis, crux horrida prauis.

In agrum Casinatem. Subiectum oppido Casino, cuius suprà in descriptione uiæ Latinæ mentionem fecimus.

Eum saltum. Casinatem, qui hodie à diuo Germano nomen habet. In monte Casino est monasterium, sepulcro diui Benedicti, & diuitiis celebre. ad radices uerò eius situs est diuus Germanus.

Ad opem ferendam sociis. Sociis, id est Campanis.

Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen. Cum

id nomen Pœnus malè pronuntiasset.

Per Alifanum. Alifæ sunt in Samnitibus, nomen etiãnum retinentes.

Calatinumq́. Calatiam, Casinum, Calenum, ex agro uel Latino, uel Hernico, uel Labicano denominata, scribit Plinius.

Calenum. In Campania Calenum nunc Carinula nuncupatur. **Casilini,** Id situm est super Vulturno flumine.

In agrum Falernum. Qui Caleno uicinus est.

Vsque ad aquas Sinuessanas. Aquas, id est balneas. Sinuessa in littore Campaniæ ad sinum à Miseno septentrionem uersus uergentem, sita est. Plinius libro 31. In eadem Campaniæ regione (in qua sunt Baiæ) Sinuessanæ aquæ sterilitatem fœminarũ, & uirorum insaniam abolere produntur,

Nec tamen is terror. Perstringit locum communem de clementer imperando. Item iustis, moderatis, continentibus magistratibus, libentius obtemperari.

Exurebanturq́ amœnissimus Italiæ ager. Occasio nouæ insolentiæ & seditionis Minutii aduersus dictatorem. De amœnitate agri Campani Cicero contra Rullum, Strabo, Plinius. Campania nostro seculo terra laboris uocatur. Eam appellationẽ toti regioni à parte eius inditam existimauerim, id est à Laborinis campis à Plinio celebratis.

Spectatum huc. Reprehensio consilii dictatoris de non dimicando. Est autem ista incusatio dictatoris, generis iudicialis, iuridicialis status. Propositio est, Male facit dictator quod non sinit nos pugnare. Orditur autem Minutius orationem ab ipsa propositione figurata ironia, rapitq́; dictatorem in inuidiam, sumendo πάθος à præsenti calamitate sociorum, ob oculos uersante.

Ad rem fruendam oculis. Ad capiendam uoluptatem ex isto spectaculo.

Nec si nullius. Argumentatur ab inhonesto, siue à dedecore, & simul indignationem mouet comparatione.

Ab extremis orbis terrarum terminis. Hyperbole apta ad exaggerandam indignitatem rei,

Præter quam oram. Campaniæ, quæ omnium orarum Italiæ est amœnissima.

Saguntum. Procul sitam, quæ non est colonia ciuium Romanorum.

Deos ciebamus. Testabamur,

Fumus ex incendiis. Enargia hyperbolica, augendæ inuidiæ

uidiæ gratia adhibita.

Per æſtiuos ſaltus. In quibus pecus in æſtate oberrans paſcitur

Conditi nubibus. Quæ frequenter obſident cacumina montium, quæ quando ſublimiora ſunt, ſæpe ſupra illas extant. Fabius igitur iuga montium cum exercitu peragrans, tegebatur nubibus, ibatque interdum per nubes, ita ut humi per nebulam imus. Hoc ita eſſe ſciunt illi, qui Alpes aut alios mõtes ſublimes tranſcenderunt.

Si hoc modo. Ab exemplis contrariis ueterum ducum, & primum ab exemplo Camilli argumentatur.

Hic nouus Camillus. Inſignis dictator ac ſingularis, in extremo diſcrimine quæſitus. Antonomaſia.

Sed uir. Locupletatio exẽpli à uirtute & celeritate Camilli.

Ianiculum. Ianiculus è ſeptem collibus unus, qui etiam hodierno die ſunt intra mœnia urbis, trans Tyberim eſt. Is tamen nõ totus intra muros eſt, parte per illos excluſa. Nunc uocatur Montoreo, id eſt mons aureus.

Buſta Gallica. Ab his nunc Romæ nomen habet ædes diui Andreæ, cognomento ad buſta Gallica: Italicè, en portugallo.

Citra Gabios. A' Gabiis oppido ad uiam Prænestinam, uicino urbi nomen habet porta Gabiuſa, quod illuc rectà mitteret. Nunc Gallicanum nuncupatur oppidum illud.

Quid poſt multos annos. Secundo ab exemplo L. Papyrii Curſoris. De furcis Caudinis, itemque de Papyrii rebus geſtis ſcribit hiſtoricus ſuprà libro nono. Sunt autem furcæ & furculæ Caudinæ nihil aliud, quàm illud iugum ſub quod ignominiæ cauſa miſsi ſunt Romani à Samnitibus, ad Caudium oppidum in Hirpinis, loco undique montibus, ſaltibus & hoſtibus cincto deprehenſi. Iugum quemadmodum fieri ſolitum ſit, docet Liu. ſuprà libro 3. Vt exprimatur tandem confeſsio, ſubactam, domitamque eſſe gentem, ſub iugum abituros. Tribus haſtis iugum fit, humi fixis duabus, ſuperque eas tranſuerſa una deligata. Sub hoc iugo dictator Aequos miſit.

Luceriam. Hæc, & Venuſia, coloniæ ſunt Dauniorum in Apulia, autore Plinio. Diuerſa eſt Nuceria in Campania, & in uia Flaminia.

Modo conſuli Luctatio. Tertiò ab exemplo C. Luctatii.

Stultitia eſt. Concluſio epiphonematica, & gnomologica, id eſt ſententioſa.

Non his sensibus. Cogitationibus, cõsiliis, tali affectione animi. **Hæc uelut concionanti.** Effectus orationis.

Voluebantur. Audax metaphora.

Ferebant. Ostendebant, dictitabant, præ se ferebant.

Vt Annibal. Effectus cunctationis Fabii.

Ab spe summa. Cum uideret se id quod præcipue sperauerat, assequi non posse, ut Fab. prælio secum decertaret.

Ea regio. Ager Falernus, & reliqua Campania.

Arbusta. Arbusta sunt diuersarum arborum uel utilitatis, uel amœnitatis causa, in hortis, aut extra hortos consitarum nemuscula & syluulæ, ut cum uno in loco consitæ sunt Cornus, Populus, Tilia, Acer, Ornus, Carpinus, Quercus, Vlmus, Atinia. Ea consitio plerunque fit uitium causa, de qua Columella.

Hac per exploratores. Occasio, aut potius causa sequentis paulo infrà uaframenti Annibalis.

Rediturum. In Samnium.

A' Campano agro. A' Capuano agro, quia Falernus ager est pars Campaniæ. **Iugis iisdem.** Masici montis.

Misso exploratum. L. Hostilius Mancinus quadringentis equitibus præfectus, interitu suo docet, qui soleat esse exitus inobedientiæ & temeritatis.

Quàm tutò. Pro τοῦ quàm tutissimè.

Recipere sese. Redire in tutum. **Ad castra.** Annibalis.

Omni parte uirium. Vt integritate uirium, numero equitum, &c.

Appiæ. Appiæ uiæ, quæ Roma initium à porta eiusdẽ nominis capiens, per Albæ & Ariciæ ruinas ad Pontinam paludem perducit, & ad Tarracinam mari coniungitur: inde per Fundos, Molas, Sinuessam, mediumque campum Stellatem, & postremò Brundusium usque protenditur.

Inclusus. Quia præsidia Fabii in monte Callicula & Casilini eum prohibebant ex agro Falerno per angustias in Samnium redire.

Intra formiana saxa. Saxa, id est montes. Metalepsis, aut Catachresis. Vult enim dicere, montes steriles.

Linterni. Illic postea in uoluntario exilio mortuus Scipio maior sepulcrum habuit.

Nec Annibalem fefellit. Insigne uaframentum Annibalis. Id illustri descriptione depingit historicus.

Casilinum. Nunc Castellucium appellatur.

Præsidio

Præsidio excessere. Deseruerunt locum, cuius tuendi causa illic collocati erant.

Per saltum. Calliculam montem.

Sub iugo montis. Calliculæ.

Leuem armaturam. Annibalis.

In Larinate agro. Larinum oppidum est Apuliæ.

Inde sacrorum causa. Fabius Romam proficiscens, magistro equitum intercidit, ne se absente pugnet.

Principio æstatis. De rebus gestis in Hispania secunda æstate huius belli, inter Asdrubalem & Cn. Scipionem, & primum de prælio nauali ad ostium Iberi fluminis.

Carthagine. Noua.

Nouorum auxiliorum. Gentium Hispanicarum, quæ se coniunxerant cum Asdrubale.

Ad stationem. Nauium. **Exaudito.** A classiariis Asdrubalis. Descriptio tumultuosæ festinationis.

Oras. Anchoralia.

Haud sanè impenetrabiles. Cũ facilè possent perfringi.

Neque id. Effectus huius uictoriæ.

Sparti. Spartum herba sponte nascens, iunceus propriè est aridi soli, & seri non potest. Eius magna copia proueniebat circum Carthaginem nouam. Vsus eius cœptus est à Pœnis, cum primum Hispani arma intulerunt. Hinc Plinius scribit strata rusticis in Hispania, hinc ignes facesque, hinc pastorum uestem, hinc calceamenta fieri solita. Funes inde factos non lædi aut corrumpi aquis. In sicco præferri funes è canabi. Spartum itaque esse in usu omnibus terris, nauium armamentis, machinis ædificationum, aliisque desideriis uitæ. Ex hac herba puto fieri fiscellas, in quibus nunc ficus ex Hispania ad nos perferuntur. Sunt tamen qui existiment id fruticem Genistam esse, unde illæ fiunt. Plinius dubitat, an genista sit illud, quod Græci Sparton appellant.

Qui Iberum incolunt. Qui incolunt cis Iberum, aut qui Iberum accolunt.

Quietum inde. Res gestæ terra eadem æstate in Hispania.

Legatos obsidesq́. Legatos, id est uicarios, quos uulgò locumtenentes appellamus.

Hoc statu rerum. Aduentus P. Scipionis proconsulis in Hispaniam prouinciam suam.

Eo uinculo. Insignis perfidiæ exemplum, Aceducis factum.

Nunc cis Iberum. Illud cis dicitur respectu Sagunti &

Carthaginiensium. Romanis illud cis erat trans Iberum.

Arcem tutam. Metonymia pro τοῦ perfugium, quod ipse subiicit.

Obligat fidem. Vt uicissim habeatur & seruetur fides.

Non ad cætera Punica ingenia. Hoc per collationem dicitur Græca phrasi, ὀ κατὰ τὰς ἄλλας λιβυκὰς φύσεις id est, non cæterorum Punicorum ingeniorum more.

Hæc in Hispania. Concludit de rebus Hispaniẽsibus eius æstatis, & redit ad Italicas.

Ita contempta. Fabius dictator apud suos male audit, tribus de causis.

Vtique postquam. Prima causa infamiæ & inuidiæ.

Læto. Quia Minutius superior fuit.

Quàm prospero euentu. Quia prope par clades utrinque accepta est. Annibal enim sex, Minutius quinque millia amisit.

Pugnatum fuerat. De ea pugna paulo pòst cõmemorabit.

Vna fraude. Secunda causa inuidiæ.

Ager dictatoris. Quem habuit ad Casilinum, quod comprobant hæc uerba Liuii infrà in oratione Marci Metelli tribuni plebis: Campanum, Calenumque, & Falernum agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante.

Altera ipsius facto. Tertia causa inuidiæ.

Non expectata in eo senatus autoritas est. Vtrum essent cum Annibale permutandi captiui, nec ne. Permutauit enim eos Fabius inconsulto senatu.

Plus reciperet. Captiuorum.

Argenti pondo bina & selibras in militem. Binas libras siue minas, & dimidiam, hoc est in singulos milites uiginti quinque coronatos.

Tardius rogaretur. Rogaretur, id est decerneretur. Cicero: Illo die mihi pernicies, Gabinio & Pisoni prouincia rogata est.

Inuiolatum ab hoste agrum. Situm ad Casilinum.

Fidemque publicam. Quam Annibali dederat de soluendo argento pro captiuis, quos ipse plures quàm Annibal recepisset.

Annibal pro Gerionis. De rebus gestis magistri equitũ aduersus

aduerſus Annibalem abſente dictatore, quæ una cauſa inuidiæ ex tribus extitit in dictatorem, ſicut ſuprà dictum eſt.

In ſtatione erat. Erat in ſtatione cum expeditis militibus, paratis omni momento ad dimicandum.

Callidiora. Temeraria, ferocia.

In caſtra relicta. Cùm Annibal emiſiſſet duas partes exercitus frumentatum.

Ipſe autem. Annibal.

Per auerſa caſtra. Per portam decumanam auerſam à caſtris hoſtium.

Iamq; artibus Fabii. Fabii cunctatione ſecurior erat factus Annibal, ut quaſi nullo periculo imminente, partem exercitus frumentatum emitteret. Fabii cunctatio eum propè adduxerat in eam conſuetudinem, ut etiam ipſe fermè ſedendo & cunctando bellum gereret, nec prælium ab Romanis expectaret. Ratio enim quare non auſus fuerit acie certare, fuit, quod iam more Fabiano gerebat bellum, & quod pars exercitus ea de cauſa aberat. Cæterùm τὸ q;, in Iamq;, pro enim accipi uidetur.

Duo caſtella. Ambiguum eſt, utrum hic caſtella pro oppidulis, an pro eius generis caſtellis, qualibus Pompeium Cæſar ad Dyrrachium cinxit, quæ Liuius interdum præſidia appellat, accipias. Mihi uidentur accipienda pro præſidiis, ſiue munimentis, ſiue propugnaculis, ſiue locis munitioribus, quibus milites cuſtodiæ & præſidii cauſa circum caſtra diſpoſiti erant.

Admodum. Ferè, plus minus: ac ſi diceret, Ad quinque millia Romanorũ cæſa. Niſi malis accipere pro omnino, aut ad ſummum. Prior interpretatio mihi uerior uidetur.

Tum M. Metellus. M. Metellus criminandis dictatoris ad plebem, extollendis magiſtri equitum rebus geſtis, efficit ut ei imperium cum dictatore æquetur.

Id unum enimuero. Orditur ab occaſione.

Rei bene gerendæ. Per magiſtrum equitum.

Et in ducendo bello. Res geſtas & conſilia Fabii ordine enumerata calumniatur, ſubiectis inuidiæ concitandæ augendæq; cauſa, falſis cauſis finalibus, & breuibus ſimilitudinibus & auxeſibus, extollendisq; rebus geſtis magiſtri equitum. Ita hoc Metelli artificium calumniandi in quatuor rebus conſiſtere uidetur.

Conſulum alterum in acie cecidiſſe. C. Flaminium.

Alterum ſpecie claſsis. Cn. Seruilium.

Propè in custodia habitum. Auxesis.

Quo iam tanquam. Breuis similitudo.

Clausos propè. Alia auxesis.

Tanquam hostibus captiuis. Alia breuis similitudo inuidiosa.

Vt obsidione. Alia breuis similitudo.

Quas ob res. Conclusio de æquando imperio.

Ne ita quidem. Vt maximè æquatum fuerit imperium.

Dictator concionibus. Excusatio, siue sponsum Fabii in senatu.

In actione. Habenda oratione.

Popularis. Gratus populo.

Cum plebis concilium esset. Cùm conuenisset plebs in concionem.

Vnus iuuentus est. Quibus artibus C. Terentius Varro emerserit, quo consule duce & autore postea pugnatum est ad Cannas.

Liberalioris. Minus sordidæ.

Togaq́;. Metonymia, signum pro signato. Toga, id est, negotia forensia. Est enim toga, autore Cicerone in Pisonem, pacis insigne, & ocii.

Proclamando. Agendo causidicum & rabulam. Cicero: Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem aut rabulam conquirimus.

Plebeia. Quæ minor ædilitas uocatur.

Et curuli. Quæ appellatur maior ædilitas.

Auram fauorabilis populi. Gratiam fauentis populi. Aura pro gratia, metaphoricè. Ea translatione etiam Germanicè utimur, dicendoq́;: Er hatt guoten vvind bey dem gemeinen mann.

Vnus gratiam tulit. Vnus ex illis omnibus qui criminabantur dictatorem. Populus enim hunc ideo paulo pòst consulem faciet.

Omnes eam. Tolerantia & patientia Fabii.

In se sæuientis. Aequantis secū imperio magistrū equitum.

Minutius uerò. Gloriatio Minutii ob æquatum imperium.

Itaq; quo die. Quomodo æquato imperio sint usi.

Quæcunq; temeritas collegæ. Illum enim plus fortunæ, quàm consilio confisurum esse.

Duplex inde. Occasio ab Annibale quæsita, pugnandi cum

Minutio,& positæ insidiæ.

Liberam. Quæ iam non posset amplius coherceri à Fabio.

Captaturum. Circumuenturum, illecturum in fraudem, in insidias.

Tumulus. Topographia.

Vestitum. Metaphoricè, pro obsitum.

Et erant in anfractibus concauæ rupes. Hoc explanant uerba Polybii, sic de eadem re dicentis: Cum enim loca circum tumulum nuda, multos & uarios anfractus ac cauernas haberent, emisit noctu in maximè idoneas latebras, ducenos & trecenos, equites quidem quingentos, peditum uerò leuis armaturæ ad summum quinque millia.

Egressi. E' cauis rupibus.

Tam aperta. Nuda syluis & uepribus.

Auertit oculos. A' cauis rupibus ad tumulum.

Primo statim. Pugna improuida Minucii cum Annibale.

Vanis animis. Vana audacia.

Conserto agmine. Coniuncto equitum agmine cum peditibus leuis armaturæ, ita ut eos ponè sequerentur equites.

Præoccupatum. A' Pœnis.

Inferiore loco. Ex inferiore loco.

In succedentem. In sequentem in adscensu tumuli.

Peditum acies. Grauis armaturæ in legionibus.

Inter perculsos. Inter pedites leuis armaturæ & equites.

Tunc Fabius. Fabius Minutium, eiusq; exercitum eripit ex discrimine.

Deprehendit fortuna temeritatem. Deprehendit, id est coarguit, qua significatione Græci uerbum ἐλέγχω usurpant. Alludit autem Fabius ad illud quod paulo antè dixit, Omnia fortunam habituram, quæcunq; temeritas collegæ habuisset.

Velut cœlo. Præter omnem expectationem, præsente benignitate deorum.

Ad integram aciem. Fabii.

Voluentesq; orbem. Pugnantes in orbem.

Minucius conuocatis. Magister equitum redit sub imperium, auspiciumq; dictatoris.

Sæpe ego. Gnome Hesiodia. Noti sunt uersiculi Hesiodi, quorum sententia hic refertur. Ideo eos huc non adscripsi.

Maiestate. Dictatoria. **Profecti.** Ex castris Minucii, quæ mille quingentos passus à Fabii castris distabant.

Tribunal. Quod erat circa prætorium.

Oneratus magis, quàm honoratus. προσωποποιία.

Hos ordinibus suis. Vt tribunos, centuriones, militumq; unumquenque suum locum in exercitu, quem hactenus tenuerunt, retinere sinas. Ne quem exautores, aut inferiore ordine atq; loco militare iubeas, propter nostram contumaciam.

Romæ, ut est perlata. Fama de hoc facto Fabii, & Romæ, & apud hostes.

Cùm Romanis. Emphasis, siue epitasis: id est cum gente bellicosa & acerrima.

Tandem eam nubem. Allegoria, id est Fabium qui hactenus exercitum per iuga montium duxit, tandem irritatum ab Annibale, uim suam aduersus eum declarasse. Cæterum quomodo nubes, sine translatione loquendo, procella sollicitatæ imbrem dent, discendum est à scriptoribus Meteororum.

Dum hæc. Seruilii consulis res gestæ classe, & aduersa fortuna in Africa.

Ab incolentibus circa eā. Ab incolētibus uicinas insulas.

Decem talentis argenti. Sex millibus coronatorum.

Literisq; Fabii. Fabius exacto iam propè tempore dictaturæ, exercitum Cn. Seruilio, & M. Attilio Regulo consulibus tradit.

Augendæ titulum imaginis posteris. Vt posteri Fabii imaginem eius ut dictatoris, non ut prodictatoris ostentarent. Minus multo erat fuisse prodictatorem, quàm dictatorem: sicut multo minus est esse proconsulem, aut proprætorem, quàm consulem aut prætorem. Prodictatura, proconsulatus, proprætura, non ordinarii, sed uicarii magistratus erant. Præterea proconsulis & proprætoris imperium tantum extra urbem, & in prouinciis ualuit: erantq; sæpe proconsules & proprætores, qui consulatum & præturam nunquam gesserant. Omnes curules magistratus ius tribuebant gerenti prodendæ imaginis posteris, ut si gerens esset ignobilis, fieret & ipse & eius posteri nobiles. Sin nobilis, ut augeret & suam & posterorum nobilitatem. Currules magistratus tribuisse gerenti ius prodendæ ad posteros imaginis, probant uerba Ciceronis libro septimo in Verrem, ubi asserit, sibi, quod sit factus ædilis curulis, esse datum ius, & imagines ad memoriam posteritatemq; prodendam. Et in priori oratione contra Rullum ad populum, ipse designatus consul dicit in more esse, ut qui beneficio populi imagines familiæ suæ, hoc est cur-

rules

rules magistratus consecuti sunt, ii prima concione populo gratias agant. Curriles magistratus etiam auxisse nobilitatem eorum qui antea essent nobiles, indicio est, quod singulas familiæ ita se cæteris nobiliores esse demonstrabant, si plures eius generis magistratus gesissent, aut triumphos adepti essent. Ita Suetonius probat gentem Claudiam nobilissimam esse, quod duodetriginta consulatus, dictaturas quinque, censuras septem, triũphos sex, duas ouationes adepta fuerit. Eodem etiam modo claritatem Domitiorũ ostendit, cõmemorando eos functos esse consulatibus octo, triumpho censuraq; duplici. Fabii igitur posteri, qui alioqui nobiles futuri erant, cum essent patritii, suam nobilitatem aucturi erant nominando hunc Fabium dictatorem, non prodictatorem, istumq; titulum adiiciendo eius imagini. Imaginibus enim clarorum uirorum, splendor & uetustas familiarum significabatur, sicut apud nos insignibus iis quæ clypeum & galeam uocamus. Imagines Romani & expressas effigies maiorum suorum, adscriptis titulis honorum quibus functi essent, domi in atriis, aut alia celebri ædium parte, ad decus & ornamentum familiæ collocatas habere solebant. Illæ plerunque cæreæ, interdum marmoreæ, uel æneæ esse solebant. Has festis diebus laureis sertis, & floribus ornare, illorumq; quorum imagines essent diem natalem quotannis celebrare, contraq; in luctu, quasi conscias mœroris pulla ueste induere, eisdem in funus productis, & longa serie mortuum comitantibus, pompam exequialem, cum aliquis agnatus decessisset, propterea quod familiæ decora repræsentabant, exornare consueuerunt. Propter harum imaginum copiam, & titulorum imaginibus additorum præstantiam & splendorem, nobilitas tumebat. Iuuenalis Satyra 6.

Sit formosa, decens, diues, fœcunda, uetustos
Porticibus disponat auos, intactior omni
Crinibus effusis bellum dirimente Sabina,
Rara auis in terris, nigroq; simillima cygno,
Quis feret uxorem, cui constant omnia? malo,
Malo Venusinam, quam te Cornelia, mater
Gracchorum, si cum magnis uirtutibus affers
Grande supercilium, & numeras in dote triumphos,
Tolle tuum precor Annibalem, uictumq; Syphacem
In castris, & cum tota Carthagine migra.

Idem Satyra 8.

Stemmata quid faciunt? quid prodest Pontifice longo

Sanguine

Sanguine censeri, pictosq; ostendere uultus
Maiorum? & stantes in curribus Aemilianos?
Et Curios iam dimidios? nasumq; minorem
Coruini? & Galbam auriculis, nasoq; carentem?
Quis fructus generis tabula iactare capaci
Fumosos equitum cum dictatore magistros,
Si coram Lepidis malè uiuitur? effigies quò
Tot bellatorum, si luditur alea pernox? &c.

Idem ibidem.

Tota licet ueteres exornent undiq; cera
Atria: nobilitas sola est, atq; unica uirtus.

Idem eadem Satyra, de titulis qui adscribebantur imaginibus.

Ergo ut miremur te, non tua, primum aliquid da
Quod possim titulis incidere, praeter honores:
Quos illis damus, & dedimus, quibus omnia debes.

Consules M. Attilius. Res gestae M. Attilii & Cn. Seruilii consulum, contra Annibalem.

Carpentes agmen. Diminuentes agmen Annibalis, aliquos subinde ex illo excipiendo, aut interficiendo.

In casum uniuersae dimicationis. Non depugnabant omnibus copiis.

Cum ad Gerionem. Munificentia Neapolitanorum in Romanos.

Vt dicerent. Oratiuncula eorundem in offerendo dono.

Agrisq; sociorum. Neapolitani etiam erant socii Romanorum.

Legatis gratiae. Continentia Romanorum in non accipiẽdo dono, & humanitas, comitasq; in non spernendo toto dono: eorundemq; prudentia & animi magnitudo in aliis quibusdam rebus administrandis.

Aeris grauis uiginti millia. Liuius suprà libro 4. Quia nondum argentum signatum erat, aes graue plaustris quidam ad aerarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Aeris grauis, id est nummorum rudium & informium, autore Budaeo. Illi nummi asses fuerunt, qui libra aeris ualebant, ideoq; as à Cicerone interdum libella nuncupatur. Aes graue dicitur, quia soluendo appendebatur ac ponderabatur, eratq; as nummulus libralis. Haec ergo massae aeneae ualebant 200. coronatis. Aeris, id est assium. Centum asses uno coronato, decem asses denario, duo asses

asses & semissis sestertio nummo, quatuor sestertii denario, decem denarii coronato ualent.

Demetrium Pharium. Is fuit unus è ducibus Teucæ reginæ Illyriorum, cum qua ante bellum Punicum secundum, C. Fuluius Centimalus, A. Posthumius, consules ob interfectum legatum Romanum bellauerunt. Hic cum urbem Corcyram, quam cum præsidio reginæ nomine tenebat, Fuluio tradidisset, magnis beneficiis à consulibus adfectus, ac plerisque urbibus Illyriorum quas de Teuca cœperant, præfectus est; ita ut postea rex Illyriorum nominaretur. Sed paucis annis interiectis, ubi Romanis maxima & difficilima bella à Gallis cisalpinis & Carthaginiensibus impendere sensit, beneficiorum pop. Rom. oblitus, eius fortunam despexit, ac omnem spem suam in regibus Macedoniæ repositam habere cœpit. Oppidis igitur sociorum populi Rom. in Illyrico expugnatis per eum, ac direptis, nominatisq; in fœdere terminis transcensis, missus est contra illum L. Aemilius Paulus consul cum exercitu, proximo anno ante susceptum secundum bellum Punicum, qui deinde iterum consul ad Cannas occubuit. Iste Demetrium cum reliquo Illyrico, tum etiam Pharo urbe, loci natura munitissima, quæ in insula eiusdem nominis sita fuit, qua ille urbe præcipuè confidebat, eiecit, urbemq; euertit. Ab illa Demetrius cognominatur Pharius, quod illinc oriundus esset, non à Pharo Aegyptia. Pulsus regno ad Philippum regem Macedonum confugit, uitamq; apud eum deinceps exegit: cuius iussu postremò urbem Messeniorum oppugnans, perfidiæ & temeritatis pœnas morte dependit.

Ad Pineum. Hunc existimo successisse Teucæ reginæ. Nam illa bello, de quo diximus, quo à Romanis premebatur, componendo, regnum eis fecerat tributarium.

In religionem. Acta in urbe, & primùm de locanda æde concordiæ. Venit in religionem, uulgò dicimus, fecerunt sibi inde conscientiam.

Locatam. Commissam alicui ædificandam, pro certa pecuniæ summa. Cui aliquid faciendum, aut statuendum, aut reficiendum, aut præbendum locabatur, is dicebatur Redemptor, id est conductor. Cicero in Verrem: Hoc tu D. millibus locauisti; atque in illis columnis dico esse, quæ à tuo redemptore commotæ non sint. Ita etiam dicuntur censores, locare anserib. cibaria: id est pacisci cum aliquo certa mercede, ut anserib. cibaria præbeat. Liuius infrà libro xxvij. Cætero (auro) usi sunt ad uestimenta

præsen

præſenti pecunia locanda exercitui. Hac ratione contra conſuetudinem naturamq; locationis & conductionis, locator mercedem dat, conductor accipit.

In arce. Quæ fuit in colle Capitolino ad aquilonem, ubi nunc eſt Ara cœli.

Ab eodem. Secundo de habendis comitiis conſulum creandorum cauſa. **Comitia.** Creandis conſulibus.

Per interregem. De interregia poteſtate, Feneſtella & Alexander ab Alexandro. **Vitio.** Contra auſpicia.

Ad interregnum. Opus fuit creare interregem.

Conſulibus prorogatum in annum imperium. Ita tamen, ut eſſent ſequenti anno non conſules, ſed proconſules.

Interreges proditi. Vnus poſt alium. Quia interregia poteſtas tantum quinq; dies durabat, & ſexto quoq; die creabatur nouus interrex, donec conſules deſignaretur.

In eius interregno. Contentio de creando Varrone conſule.

Ab Q. Fabii opibus. Poſt uel propter Fabii opes cõcuſſas.

Aliena inuidia. Quam conflauerat Q. Fabio ad plebem.

Augures. Qui obnuntiando impediuiſſent comitia.

Ab hominibus nobilibus. Oratiuncula Bebii Herennii tribuni plebis, qua criminatur ordinem patritium, & ſuadet conſulem è plebe facere. Iſta criminatio conſtat enumeratione cauſarum finalium falſarum, & amplificationibus inuidioſis.

Cum quatuor militum legionibus. Quarum duas tunc habuit Minucius magiſter equitum, duas Fabius dictator.

Vniuerſis. Omnibus ſimul, coniunctis.

Proſperè pugnaſſet. Quatuor legionibus uniuerſis.

Obiectas. A Fabio, propterea quod non ipſe unà cum Minutio ſuas legiones in aciem produxit.

Id fœdus. Vt trahant bellum.

Nec finem. Propoſitio primaria huius oratiunculæ.

Nam plebeios nobiles. Eos qui è plebe erant facti nobiles conſulatu, aut aliis curulibus magiſtratibus gerendis.

Eiſdem initiatos eſſe ſacris. Prouerbialiter, id eſt plebeios nobiles nouos iam eodem modo ineſcatos eſſe dulcedine potentiæ & opprimendæ plebis, ut patricios nobiles ueteres.

Vt in patrum poteſtate comitia eſſent. Quia interrex per ſolos patres, non adhibito concilio plebis prodebatur: eoq; non deſignabat conſules, niſi ex ſententia patrum.

Inuitis

Inuitis iis. Patribus.

Expugnatum. Auxesis etiam Ciceroni usitata, pro magna contentione impetratum & effectum.

Expugnatum esse. Per patres.

Vt uiciosus dictator per augures fieret. Vt augures falsa obnuntiatione, ementiendis auspiciis, dicerent eum dictatorem uitio creatum, qui rectè creatus esset.

Abhorrere igitur interregnum eos. Eos, id est plebem, quia interrex tantum patritios esset facturus consules.

Consulatum unum certè plebis Romanæ esse. Quanta contentione plebs obtinuerit, ut alter consul semper è plebe creari posset, suprà commemoratur libro 7. Fuit primus de plebe consul Lucius Sextius Lateranus, anno ab Vrbe condita 389. Hæc autem ab Herennio dicuntur 538. anno ab Vrbe condita. Liuius infrà libro 27. sic ait: Quia duos patricios creari non liceret, &c. Illud priuilegium plebis sæpe impediuit nobilitas, quod Cicero testatur, cum se post Catonem maiorem & C. Marium longo interuallo, nouum hominem, consulem factum, ista claustra nobilitatis, quibus circundederat consulatum, perfregisse scribit.

Liberius habiturum. Hellenismus, id est liberiorem fore, animo libero futurum, non metuente aut offensionem patrum, aut gratiam spectante. Tò habiturum neutraliter extulit, sicut Græci interdum τὸ ἔχω.

Cum his. Creatio consulum & prætorum.

Duobus nobilibus iam familiaribus plebi. Duobus nobilibus plebeis, id est qui nobiles erant, sed non patritii. Ideo autem & nobiles uocantur, quia functi erant aut ipsi aut eorum maiores curruli magistratu: & plebei, quia nondum erant cooptati in ordinem patritium. Interdum senatores nec nobiles erant, nec patritii. Liuius suprà libro 5. Vt unus ex plebe usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur. Cæteri patritii creati. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem obtinuisse, non is modo qui creatus erat, uir nullis antè honoribus usus, uetus tantum senator, & ætate iam grauis. Cæterùm hos duos fuisse nobiles plebeios primùm hoc arguit, quòd hic patritii seorsim à nobilibus tanquam diuersi nominantur: deinde illud, quod Bebius Herennius paulo antè dissuasit plebi, ne facerent plebeios nobiles consules. Ex isto dicto Herennii, & ex oratione P. Decii Muris suprà libro 10. (ubi dicit,

iam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitere, tot gestis magistratibus, dictatura, magisterio equitum, consulatu, censura, prætura, tot bellis feliciter confectis, tot partis triumphis) colligitur, nobiles alios fuisse patritios; alios ex ordine plebeio aut equestri. Patritii erant, quos aut reges aut populus in ordinem patritium legerant, aut ipsi patricii in suum numerum adsciuerant. Liu. suprà libro 4. Quid, hoc si polluit nobilitatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere, nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regib. lecti, aut post reges exactos iussu populi, &c. Ita Sabinum aduenam, Appium Claudium Regillanum, principem Claudiæ familiæ, sexto post exactos reges anno, illi antiqui patritii in suum numerum acceperunt. Ita à S. Tullio rege gens Octauia in patritias gentes transducta est: quæ cum se procedente tempore ad plebem contulisset, rursus magna ui, ut Suetonius narrat, per Iulium Cæsarem, in patritiatum rediit. Tacitus annalium libro undecimo: Iisdem diebus in numerum patritiorum adsciuit Cæsar (Claudius) uetustissimum quenque è senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum & L. Brutus minorum gentium appellauerant, exhaustis, etiam quas dictator Cæsar lege Cassia, & princeps Augustus lege Senia sublegere. Lætaq; hæc in R. P. munia, multo gaudio Cæsaris inibantur. Hæc ille. Nobiles fiebant unà cum suis posteris, qui populi suffragio curulem magistratum adepti essent. Sed posteri eorum non erant patritii, nisi ipsi iti patritium ordinem lecti essent. Hinc Liuius alibi nominat consulares plebeios. Hinc Cn. Pompeius, cui postea Magno cognomen fuit, quamuis habuit consularem patrem, tamen ipse non patritia, sed equestri familia fuit. Liuius suprà libro proximo: Quinque equestris ordinis senatorum fermè liberis. His consentaneum est, quod Augustus equitibus quos in senatum legebat, potestatem fecit, ut essent uel patritii, uel si mallent in ordine equestri manerent. Fuerunt igitur apud Romanos omnes patritii nobiles, sed non contrà omnes nobiles patritii.

Cum M. Lælio. Glareanus annotauit pro Lælio legendum esse Liuio, & rectè. Causa huius damnationis expressa fuit superiori decade, quæ non extat.

Ambustus. Metaphora etiam Ciceroni familiaris, pro propè perditus, semiustus.

Prox

pè perditus, semiustus.

Proximo comitiali die. Primo die quo comitia iterum haberi possent.

Pariq; magis. Vt magis obsistendo eius temeritati, quàm reliquis rebus pari potestate fungeretur. Erat enim Varro omnia pro suo arbitrio, ac si unus consul esset, acturus, sicut Cæsar cum Bibulo consulatum gessit.

Peregrinos. Ita uocabantur omnes, non habentes ius ciuitatis Romanæ.

Nouis. Quorum non antea gerendo magistratu cognita uirtus & spectata esset. Aliter hic accipitur τὸ nouis, quàm cum dicimus homo nouus.

Exercitus quoque. De auctis exercitibus. **Cæterum prius.** De procuratis prodigiis. **Cædis.** Futuræ.

Legati à Pesto. Liberalitas & fides sociorum, & præcipuè Hieronis regis Syracusani in Romanos.

Magnitudinem. Animi, ita ut nolint sociorum opibus etiã in extremo discrimine uti.

Latiniq; nominis. Eorum qui haberent ius Latii, de quo attigimus suprà libro proximo.

In ea arce. In Capitolio, metaphoricè: id est, in illa sede & domicilio imperii. **Quinqueremes.** De aucta classe.

Delectu perfecto. Acta nouorum consulum, prius quàm signa ab urbe moueantur.

Nihil præter sacramentum. Sacramentum hoc loco Liuius accipit pro iuramento, aut promissione minus solenni & uoluntaria, quam milites cum decuriabantur, aut centuriabantur, inter se sponte faciebant, ut rectè hic à Liuio coniurare dicantur. Cæsar libro septimo de bello Gallico: De senatusque consulto certior factus, ut omnes Italiæ iuniores coniurarent. Iusiurandum sumit Liuius pro iuramento solenni, & legitimo, quod ritè conceptis uerbis præstabatur, iurabaturque per deos in uerba præeuntis tribuni militum, aut consulis, aut alius magistratus qui exercitui præesset.

Vbi ad decuriatum, aut centuriatum conuenissent. Vbi conuenissent eo nomine, ut equites in decurias, pedites in centurias redigerentur. Decuria decem equites complectitur. Decuriatum & centuriatum, pro decuriatione & centuriatione, id est pro redactione in decurias & centurias usurpat.

Ex uoluntario inter ipsos fœdere. A' sacramento. Hic Liuius sacramentum militare, quale ante illud tempus in usu fuit,

definire & describere uidetur.

Conciones. Iactantia & ferocia Varronis consulis.

Collegæ. Modestia Pauli cõsulis. **Locatus.** Constitutus.

Præcepturum. Se nunc nõ posse certò prædicere, quæ con silia sibi hoc bello hostes, occasiones, loca, tempora suppeditatura sint. **Gesta.** Suscepta.

Ad id locorum. Hactenus: Hellenismus, εἰς τοῦτο τῶν καιρῶν, ἢ τοῦ καιροῦ. Ita etiam Terentius locum pro tempore ponit: Alia multa quæ nunc nõ est narrandi locus. Locus, id est tẽpus.

Si aut collegam. Oratio cohortatoria Fabii Gunctatoris ad L. Aemilium Paulum consulem, ut fortiter temeritati collegæ obsistat, bellumq; trahat. Orditur autem à personis per dilemma.

Et te talem uirum. Captatio beneuolentiæ.

Quem uideo nequicquam. Attentio & docilitas.

Si altera parte. Nisi coëgeris Varronem tuis consiliis parêre, nisi eius ferociæ & temeritati summa ui restiteris.

Malis consiliis. Varronis. **Ac bonis.** Tuis consiliis.

Erras enim. Propositio. Varronis temeritati obsistas oportet. **Nescio an.** Amplificatio, aut potius expolitio propositionis per comparationem.

Varro dux. Incitabit tuos milites contra te, ut etiam inuito te pugnent.

Ominis etiam. Ab exemplo etiam per comparationem auсto. **Procellas, prælia, atque acies.** Synonymia. Sed in τῷ procellas, auxesis est.

Atqui si hic. A' periculo impendenti à Varronis audaci festinatione. **Aduersus unum.** Apud te unum.

Sed ita res. Secunda propositio deseruiens priori, trahendũ esse bellum.

Nec euentus. Confirmatio secundæ propositionis, primum ab euentu superiorum præliorum, deinde à circunstantiis.

In Italia. Congeries rerum quibus superiores sint Romani.

Annibal contrà. Antithesis etiam per congeriem.

Dubitas ergo. Conclusio specialis secundæ propositionis.

Qui senescat. Cuius uires minuantur.

Quàm diu. Ab exemplis.

Sed ne aduersus te. Ne de meo tantum facto glorier, qui illum ita ludificatus sum ad Gerionem.

Hæc una. Epilogus orationis.

Quam difficilem. Repetitio præcipuorum argumentorũ.

Resistes

Resistes autem. Subiicit suum consilium, quemadmodum illis difficultatibus obsisti posit.

A' ueritate laborare. Locus communis. Veritas premi potest, opprimi non potest. Bona causa laborat à ueritate iudicantium. id est propterea quod iudicantes habent deprauata iudicia.

Sine timidum. Catachreses calumniatoriæ.

Malo te. Gnome per antitheton.

Omnia audentem. Antimetabole.

Nec ego. Per Anthypophoram subiicit summã consilii sui.

Aduersus ea. Responsum Pauli consulis.

Ab hoc sermone, Quemadmodum uterque consul iter ingrediens, deductus sit.

Vt in castra. Consules castra faciunt bifariam. **Annibal quanquam.** Gaudium Annibalis ob aduentũ nouorũ consulũ.

Cæterum temeritati. Causa auctæ ferociæ Varronis, tumultuarium prælium prosperum cum prædatoribus Annibalis.

Præpropero. Percito.

Materiam. Causam.

Ex præparato. Hellenismus, ἐκ παρασκευῆς, id est data opera, de industria, ex composito.

Itaque locum. Annibal ponit insidias exercitui Romano, sed frustra. **Omnis fortunæ.** Omnium facultatum, opum.

Imagine. Specie. **Paulus etiam.** Prudentia Pauli in odorandis, olfaciendis, animaduertendis insidiis.

Præfectum. Turmæ. **Quæ ad detinendos.** Paulus impedimento est, ne Varro cum exercitu ruat in insidias.

Pulli quoque auspicio non addixissent. Addixissent, id est iussissent. Auspicio ablatiui casus est.

Obnuntiari. Ei nuntiari tristia euenisse auspicia, eum contra auspicia facturum si eat.

Nam forte. Deteguntur clarius insidiæ.

Sidicini equitis. Equitis ex Theano Sidicino urbe Campaniæ, ad uiam Latinam. Dicitur autem Sidicinum ad differẽtiam Theani Apuli.

Imperii potentes fecit. Effecit ut eorum imperio parẽrent milites. Imperii potentes, Græcè ἐγκρατεῖς τοῦ ἄρχειν.

Praua indulgentia maiestatem soluisset. Hoc est Noëma memorabile, prauam indulgentiam imperantis, soluere eius maiestatem. Hinc Quintilianus de præceptore præcepit, ne eius grauitas tristis, ne dissoluta sit comitas.

Ibi plures dies. Occaſio mouendi caſtra ab Gerione ad Cannas.

Fremitus. Murmuratio.

Hic habitus animorum. Habitus, id eſt affectio. Cicero in Tuſcul. quæſt. Vitioſitas eſt habitus aut affectio in tota uita inconſtans.

Cum utriuſque, Cum Paulus diſſuaderet propius ad Annibalem dimicandi cauſa accedere.

Ad nobilitandas clade Romana Cannas. Cannæ, autore Procopio, diſtant à Canuſio tria millia paſſuum, ad Aufidum amnem ſitæ. Pontan. libro ſecundo de bello Neapolitano: Die quæ inſecuta eſt, caſtra trans amnem ueteres ad Cannas poſita, inſignem clade quondam Romana uicum, nunc habitatoribus omnino uacuum.

Prope eum uicum. Situs caſtrorum utriuſque partis ad Cannas.

A' Vulturno uento. Addit τὸ uento, ne quis imperitus de Vulturno flumine, aut oppido intelligat. Vulturnus ab oriente hyberno ſpirat. Eum plerique Græci mixto nomine, quod inter Notum & Eurum ſit, εὐρόνοτον appellant. Aduerſus hunc Africus uentus occiduus, qui Græcè λὶψ uocatur, flat. Vulturnus uentus, Germanicè Oſt nordtoſten uuind.

Satis exploratis itineribus. Ne præcipitarentur in inſidias.

Annibal ſpem nactus. Annibal conatus elicere ad prælium Romanos, quia hoc die ſumma imperii penes Paulum eſt, inuito Varrone uoto non potitur.

Profectis ac proditis. A' ſe, ſi non impediuiſſet pugnam tam periculoſam.

Ab tumultuario auxilio. A' Numidis, qui non erant Carthaginienſes, ſed milites auxiliares. Notũ eſt eruditis, auxilia in exercitibus nõ conſtare è ciuibus, ſed ſociis unà militantibus. Iſtud auxilium Numidicum ideo nominat tumultuariũ, quod ex colluuione Numidarum collectũ eſſet. Apud Romanos tumultuarius miles, & tumultuarius exercitus dicitur, qui non ſecundum cenſum aut deſcriptionẽ centuriarum, claſsiumq;, ſicut ab Seruio Tullio rege inſtitutũ fuit, ſcribebatur: ſed iſto diſcrimine, ac plerunq; etiã uacationibus ſublatis, ſubitò undecunq; colligebatur. Propterea ipſe Liuius alibi tumultuariũ militẽ ſubitariũ appellat, propterea quod tumultus repẽtinus alicũde nũtiatus uſitatũ & ordinariũ delectum

habere

habere non permisit, sed collectitium & primo quoque tempore oblatum militē scribere coēgit. Minoris ergo pretii tumultuarius miles fuit, quàm qui ordinaria ratione contrahebatur.

Itaque Varro. De pugna Cannensi, & primùm quemadmodum utraq; acies instructa fuerit.

Signum proposuit. Hoc signum prælii proposuit, cum primùm illucesceret dies. Erat autem illud signum, sagulum coccineum, aut purpureum, uel supra prætorium expansum, uel ante id propositum, autore Plutarcho primum in Fabii Max. deinde in Pompei uita.

Flumen. Aufidum, qui in montibus Hirpinorum ortus, in Adriaticum mare decurrit.

Læuum cornu extremi equites. Equites sociorū erant extremi in læuo cornu.

Ante cæteros armati. Galli & Hispani tenuerunt primam frontem siue cuneum, prominentem à prima acie.

Habitus. Germanicè, diese rüstung.

Numerum omnium. Militum Annibalis.

Clamore sublato. Initium & descriptio pugnæ Cannensis.

Frontibus enim. Frons est principium primæ aciei.

Impulsis. Gallis Hispanisq;. **In mediam primam aciem.** Quæ erat Gallorum & Hispanorum.

Reductis alis. Minus prominentibus quàm media acies prominebat.

Frontem. Primam aciem.

Quingenti fermè Numidæ. Exemplum insigne Punicæ fraudis.

Adequitassent. Antea quàm prælium undiq; cōmitteretur.

Parmisq; & iaculis. Hinc apparet Numidas equites iaculatores fuisse, cum iaculatores aliàs plerunq; fuerint pedites. Alii autem erant iaculatores quàm sagittarii.

Auersam adoriuntur Romanam aciem. Hanc uersutiam Numidarum imitati sunt Teutomarsi in pugna illa celeberrima, anno M.CCXXVI. In Holsatia, inter secundum Valdamarum Danorum regem, & Adolphum comitem à Schauenburgo, dynastam Holsatiorum, ad Bornouedum uicum facta. Flagrabant hostili odio inter se, Rex & Dynasta. Praeterea Lubecenses regio præsidio interfecto, arcem quàm rex Lubecæ habebat, euerterant. Rege igitur ad plectendum quidem etiam Dynastam, sed præcipuè ad istam iniuriam Lubecensium ulciscendam, in Holsa-

tiam maximo cùm exercitu ueniente, iungunt cùm Adolpho Lubecenses socia arma, eiq; etiam imperiũ suarum copiarum mandant. Ingentia & rex & hostes auxilia à tetrarchis uicinis, toparchisq; contraxerunt. Dimicaturus erat Adolphus de possessione Holsatiæ, Lubecenses de libertate. In cãpo Bornouedensi instructa utrinq; acie, Teutomarsi in postrema acie à Danis, in quorũ ditione ac imperio tunc erant collocati, se coorta pugna terga eorum ferire posse uiderunt. Quod ut facerent, antea clam misso nuncio ab Adolpho submoniti erãt. Sic enim profligatis Danis, eos deinceps sui iuris, immunesq; Danici imperii fore. Id illi uiolata fide cum alacriter strenueq; fecissent, Danis magnæ clãdis causa fuerũt. Exercitu enim fuso, amisso oculo, rex cum filio, si absq; uno equite Saxonẽ fuisset, in hostium uenisset potestatem. Ita Punico sacramento & Lubecensibus & Teutomarsis uno die libertas parta est.

Cum alibi. Euentus pugnæ.

Parte altera. Dextero cornu Romano.

Quam mallem uinctos. Hoc clarius effert Plutarchus in uita Fabii Maximi, τοῦτ᾽ ἔφη μᾶλλον ἠβουλόμην, ἢ ἂν δεδεμένους παρειλήφειν. id est, Hoc malebam inquit, quàm si uinctos nanciscerer.

Cn. Lentulus. Exemplum iuuenis pii & officiosi in superiorem magistratum, in extremo discrimine.

Funestam. Lugubrem.

Ad ea consul. Exemplũ animi piè in patriam affecti, & cum euadere posset fortiter occumbentis, & miserandi interitus.

Causaq; consulatus. Et propter consulatum, quem communiter cum illo gero.

Hæc exigentem. Exigentem, τὸ ἐξηγούμενον, id est commemorantem. Hellenismus.

Nihil fugientium infestus agmini. Hic nulla subest sententia. Ideo legendum est uel alio modo: uel sic, Nulli fugientium infestus agmini.

Quadraginta. Numerus occisorũ ex parte Romanorum.

Et tanta prope. Propè, æquè magna pars ciuium atque sociorum interiit. Summa utroq; cæsorum simul numeratorum fuit, quam hic ponit Liuius.

Vnde in senatum legi deberent. Illi magistratus fuerunt, quæstura, ædilitas, prætura, &c. His enim magistratibus fungentes, durante potestate ius dicendæ in senatu sententiæ habebant. Ita Cicer. libro septimo in Verrem, sibi ædili antiqui-

torem in senatu sententiæ dicendæ locum datum esse narrat. Vlpianus in ff. de Officio quæstoris, Quæsturam esse ingressum & quasi primordium gerendorum honorum, sententiæq; in senatu dicendæ, docet. Sed exacto tempore magistratus, non erant senatores, nisi in senatum lecti essent. Solebant tamen ii præcipuè in senatum legi, qui talibus magistratibus gerendis documentum sui dedissent. Sicut & ex hoc loco & infrà ex uerbis Liu. libro uigesimotertio colligitur, ita dicentis: Recitato uetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. Aemilium & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, necdum in senatum lecti essent, ut quisque eorum senator primum creatus erat: tum legit, qui ædiles, tribuni, prætores, quæstores'ue fuerant.

Hæc est pugna. Comparatio huius cladis ad Alliensem.

Alterius morientis. Vult dicere, ad Cannas alterius consulis Varronis fugientis exercitus cæsus est, alterius consulis Pauli cæsi exercitus fugit. Hæc quadrant ad id quod à Polybio dicitur, Romanus habuisse in summa octoginta millia peditum, sex equitum. & ad id quod Liuius paulo antè dixit, ad quadragintatria millia cæsa esse, hoc est ferè dimidiam partem copiarum.

Binis in castris. De euadendo per eruptionem ex utrisq; castris Romanorum.

Canusium. Canusium urbem fuisse, ciuibus, aduenisq; maximè frequentem, secundumq; Aufidum flumen positam, emporiumq; regionis eius, ambitus ipse ac situs argumento est. Fuit eius regionis caput usque ad Roberti Guiscardi Normanni Calabriæ Apuliæq; principis tempora. Hanc, ob defectionem, expugnatam incensamq;, ac solo æquatam, proditum est à rerum scriptoribus, iisdem ferè quibus à Roberto temporibus Roma quoque magna ex parte incensa est, dum Gregorium septimum pontificem maximum illic circumsessum, ab ira Henrici tertii Imperatoris ereptum liberat. Tempestate uerò hac nostra, præter tumulum, in quo arx tunc erat, præterq; Sabini templum (in quo extra tumuli muros sito, maximi principis Boemundi Normanni sepulcrum est) solo iacent æquata, uixq; aliquot tantæ urbis uestigium extat.

Aestimarique capita uestra. Egregium argumentum ab indignitate.

Alteri honos. Annibali.

Non uos quidem. πάθος ab interitu consulis & exercitus.

Sed antequam. Ab occasione.

Ferro atque audacia. A' facili.

Cuneo. Conferto agmine, cui sit frons accuminata.

Laxum atq; solutum agmen. Quod obstrepens portis nos obsidet.

Itaque ite mecum. Breuis conclusio.

Quod patebat. Quia scuta erant in sinistra parte.

Annibali uictori. Annibal non seruat regulam sapientis imperatoris, præteritis hostibus non oportere colligendi sui spatium dare, quam ubiq; egregiè seruauit Cæsar.

Capere animo. Iter hinc Romam maius est, quàm ut ilico rationem inire possim, quomodo illud conficiam.

Postero die. Lectio spoliorum, & descriptio stragis.

Præcipuè conuertit. Exemplum insignis ferociæ.

Spoliis ad multum diei lectis. Deditio minorum castrorum.

Dum ibi. Fuga ex maioribus castris, eorundemq; deditio.

Eos qui Canusium. Benignitas Busæ mulieris Canusinæ in profugos Romanos.

Cæterum cum ibi. P. Scipio adolescens tribunus militum, postea quam ad eum & ad Apium Claudium ab illis legionibus quæ Canusii erant, summa imperii est delata, coniurationem nobilium iuuenum qui de deserenda Italia consilium ceperant, laudatiss. facinore comprimit.

Quo principem. Esse nuntiat.

Torpidos. Quasi omni sensu amisso attonitos.

Fatalis dux huiusce belli. Is fato destinatus erat, ut hoc bellum conficeret. Victo enim ad extremum Annibale, debellatisq; Carthaginiensibus, Africanus cognominatus est.

Eo tempore. Munificentia Venusinorum in Romanos profugos ex prælio.

Appiusq; & Scipio. Varro copias quæ secum erant, Venusia Canusium traducit.

Romam ne has quidem. Pauor & tumultus in Vrbe ex clade Cannensi.

Itaq; succumbam. Attentio per hæsitationem.

Consule exercituq;. Amplificatio cladis per contentioné.

Non uulnus super uulnus. Non una simplex clades post simplicé cladem unius consularis exercitus cæsi ad Thrasimenum.

Nulla profecto. Ostendit animi magnitudinem populi

Romani

Romani comparatione.

Pugnam aduersam in Africa. Qua tantum xx. millia Pœnorum interfecta sunt, de qua infrà lib. 30.

Quod unum. Capta urbe esset confectum bellum.

Tum Fabius Maximus. Consilium Fabii Maximi de exploranda fortuna consulum atq; exercituum, deq; sedando tumultu ac trepidatione in urbe.

Tum demum literæ. Literis Varronis patres de fortuna consulum atque exercituum certiores redditi, & priuatæ per domos clades uulgatæ.

Sacrum anniuersarium Cereris. Id sacrum è Græcia Romam translatum fuit, & quotannis ad quintum Calendas Aprilis à solis matronis in uestitu candido lætis, nec funere pollutis celebrabatur. In isto sacro ante noctem epulabatur nemo, atq; à uino in primis & Venere abstinebant. Liuius infrà lib. 36. Renuntiarunt ieiunium instituendum Cereri esse, & id quinto quoque anno seruandum.

Cæterum cum sedato. De statu Siciliæ.

Lilybæum. Vbi Octacilius tunc erat cum classe.

Literis consulis. Reuocato in urbem Varrone mittitur ad exercitum M. Claudius Marcellus prætor.

Territi etiam. Duæ uestales stupri compertæ.

Vt mos est. De quo Alexander lib. 5. cap. 12.

Ad portam Collinam. Ea etiam Quirinalis & Agonalis & Salaria uocabatur, idq; postremum nomen etiamnum retinet.

Hoc nefas. De placatis diis, & præcipuè de sacro barbaro, quo Romani humanis hostiis litarunt.

Hostiis humanis. In illo loco subterraneo etiam antea sacrificia erant facta humanis hostiis barbaro more.

Placatis satis. M. Marcellus cum legione tertia ab Ostia ad exercitum mittitur.

Præmissa. Canusium. **Dictator.** Delectus noui per dictatorem & magistrum equitum habiti.

Iuniores ab annis xvij. Qui excessissent decimumseptimum ætatis annum.

Prætextatos. Minores 17. annis. Nam decimoseptimo ætatis anno Romani adolescentes plerunque prætexta posita togam uirilem sumebant, propterea quod tunc pubertas compleri, & ætas militaris incipiebat. De prætexta Macrobius libro 1. Saturnaliorum cap. 6. Plutarchus in Romulo & Sertorio, Lazarus Baifius in

libello de Re uestiaria, capite Saturnalibus.

Ex formula. Ex formula fœderis, ex catalogo. Singulis enim ciuitatib. antea præscriptum erat quantum peditum equitumq́; cum iussissent Romani, mitterent.

Namq; Annibal. Annibal Romanis facit copiam redimẽdi captiuos, & ea de re Romam mittuntur legati.

Non interneciuum. Se non gerere bellum delendi Romani nominis, sed imperii & gloriæ causa.

Patres. Carthaginiensium, qui primum Punicum bellum gesserunt. **Aliquantum adiiciebatur.** Quia pacti erant in genere in capita Romana trecenis nummis quadrigatis.

Cum egressi. Versutia unius è decem legatis.

Quorum princeps. Oratio suasoria M. Iunii principis captiuorum, ut senatus redimat captiuos ab Annibale.

Nemo uestrum. Orditur ab Anthypophora per insinuationem breuem, non improbando ueterem morem Romanum, qui tamen captiuis contrarius erat. Sed assentiendo conatur sibi conciliare beneuolentiam senatus, & in eius animos subrepere.

Cæterum nisi. Propositio per comparationem.

Nisi nobis. Ista dubitatio etiam comparat beneuolentiam, & facit ut plus spei in misericordia senatus, quàm in causa sua repositum habuisse uideantur.

Non enim. Confirmatio, & primùm à necessitate.

Nec esse nefas. Secundò ab utili.

Maiores nostros. Tertiò ab exemplis.

Tarentum misisse. Ad Pyrrhum regem Epiri.

Ad Heracleam. Sitam ad sinum Tarentinum.

Sunt etiam. Leuat culpam fugæ distinctione, dicendo non omnes captiuos fugisse ex acie.

Haud equidem. Excusat captiuos, quod non cum cæteris Canusium aut Venusiam perfugerunt. Hunc locum orditur à prętetitione & insinuatiuncula, aut præmollitione.

In se plus. Collatio, utri sint futuri gratiores, ac utiliores reipublicæ.

Delectum. Ab indignitate, si ipsis prælati fuerint serui.

Et fortuna. Etiam seruili.

Illud etiam. Mouet misericordiam ut in Epilogo, primum à crudelitate Annibalis.

Duri oris. Inuerecundi, immisericordes.

Si uideatis. Energia. **Intueri potestis.** Secundò, à sollicitud

citudine & luctu attingentium captiuos consanguinitate.

Si medius fidius. Tertiò, à iudicio senatus, quàm miseri sint futuri, si non fuerint digni iudicati à senatu qui tantillo pretio redimantur.

Vbi is. Consecuta hanc orationem.

Si tantummodo. Oratio dissuasoria Manlii. Initiò conflat captiuis inuidiam, & alienat animos senatus ab eis, criminãdo eos quod se illis prætulerint, qui Venusiam Canusiumq; peruenerunt.

Quid enim aliud. Propositio.

Morem traditum. Non redimendi captiuos.

Atq; utinam. Expositio inuidiosa, quam à uoto itidem odioso inchoat.

Sicut auorum. Ab exemplis contrariis.

P. Decius. Sub A. Cornelio Cosso consule, suprà lib. 7.

Calphurnius Flamma. Florus libro 2. rerum Romanarum, cap. 2. & Plinius cap. 39. de Viris illustribus.

Quinquaginta. Concitat inuidiam à magnitudine cladis.

Liberi. Argumentatur à diminutione capitis, & ciuitatis amissione. Maxima capitis diminutio est, amissio ciuitatis Romanæ, & libertatis. At Romanorum ciuium iure priuati erant, quàm diu erant serui hostium. Nihil igitur poterant postulare iure ciuium.

Pretio redituri. Argumentatur ab ignauia captiuorum.

Si cæteri similes. Qui Canusium & Venusiam euaserunt.

Ciuem haberet. Quia cęteri etiã Annibali sese dedidissent.

Ex millibus septem. Ab exemplo eorum qui erumpendo euaserunt.

At enim. Quàm citò se dediderint. Vos redimam? Cõclusio. Posteaquam. Effectus orationis.

Vnus ex iis. Euentus uersutiæ unius è decem legatis captiuorum.

Est & alia. Alia opinio de legatis captiuorum.

Religione. Iureiurando. Quanto autem maior. Defectio sociorum post cladem Cannensem.

Nec tamen hæc clades. Certissima indicia magnanimitatis populi Romani. Liu. infrà libro 42. Ita tum mos erat, in aduersis uultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis.

Si Carthaginiensium. Illi solebant duces re malè gesta in crucem agere.

TRANS

TRANSLATIONES ALIQVOT LIVIANAE.

Libro 4.ab Vrbe condita, Præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet.

Certamine,quod ingens exudandum esset.

Vt quem senatorem concoquere ciuitas uix posset, regem ferret.

Libro 5.Deinde multa iam edita cæde,senescit pugna.

Differendo deinde elanguit res.

Libro 6.Sed uegetum ingenium in uiuido pectore uigebat,uirebatq; integris sensibus.

Libro 8. Omnibus consultationibus inter se principes occultè Romanum coquebant bellum.

Libro 21.Reciprocare animam.

Libro 22. Et ad aures quoque militum dicta ferocia uoluebantur.

Libro 26.Vt ad tertiam buccinam præstò essent.

Libro 27. Cum in Italia ad Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica,prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse.Secunda in Italia Siciliaq; gesta, quassatam rem publicam excepisse.

Libro 32. Fluctuatus animo est, utrum protinus in regnum se reciperet,an reuerti in Thessaliam posset.

Libro 34. Cum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset.

Libro 36. Cui si semel in causam descenderit, nihil integri futurum sit.

Mnesilochus princeps Acarnanum multis emptus donis:id est, corruptus.

Aetolorum praua consilia,atque in ipsorum caput semper recidentia accusauit.

Libro 37. Romanorum duæ naues fractæ sunt, uulneratæ aliquot.

Gloriamque eius uictoriæ defloratam ad Thermopylas esse.

Libro 38. Per hæc uelut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum.

Graue præda omnis generis agmen trahens.

Cum senecta res quoque defloruere.

Lib

Libro 40. Illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia.
Cum obsideri aures à fratre cerneret.
Profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus uiæ, & inflati amnes tenebant.
Amicitias immortales, inimicitias mortales debere esse.

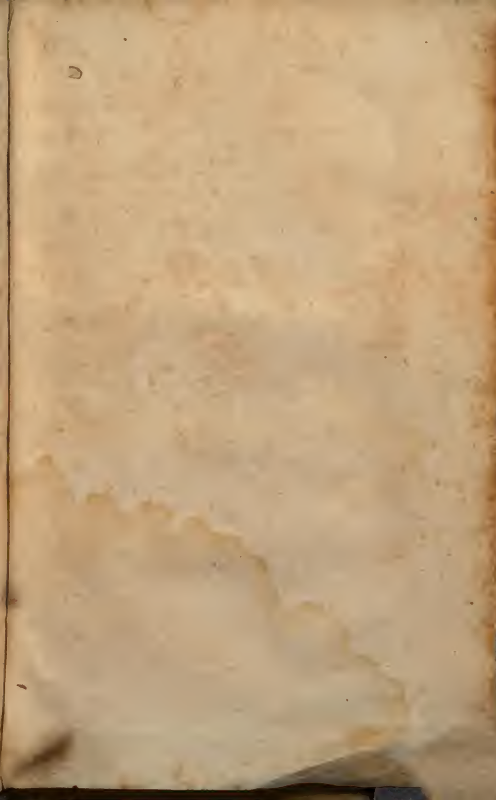
Libro 42. Tum insidiatores exorti, saxa duo ingentia deuoluunt, quorum altero caput ictum est regi, altero humerus sopitus.
Solos Rhodios fluctuanteis & imbutos Persei consiliis inuenisse.
Ventosum ingenium.
Circumagetur hic orbis, erit mox qui arguat, &c. id est, mutabitur hic status rerum.
Sicubi P.R. sua fortuna labet.
Non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoque in ipsum Macedonasq; procacibus iaculati sunt.
Vt secunda fortuna in conditione honestæ pacis uteretur, potius quàm spe uana euectus in casum irreuocabilem se daret.

Libro 44. Castra tumulo sunt acclinata.
Claustra Macedoniæ tradita Romanis esse.
Saxis tormento emicantibus.
Dubii, suspensæq; ex fortuna fidei.

Libro 45. Præceptam tamen eius rei lætitiam inuenerunt.
Is ad occupatas iam aures, solicitatumq; iam animum cum uenisset, aggressus tempestiuis temporibus rem propè prolapsam restituit.

FINIS.

21

30

